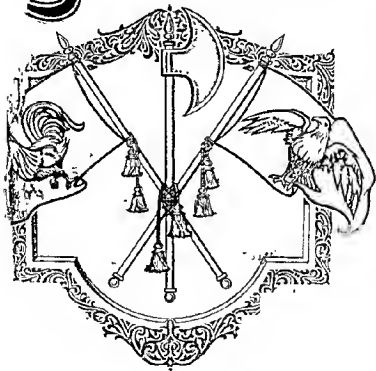

ગુજરાત

સાહિત્ય સંસદ તરફથી

૧૦ કનૈયાલાલ બાલુકભાઈ જુનશી, બી. એ એચ એલ. બી. એડવોકેટ.

સંવાદન કોલેજનામાં, ૩૨ ૮. દેવાવ. ૩૦. ૧૦. ૧૯૭૩ ૧૧. ૧.

દેશીય :- ગુજરાત સાવલિય, દેશીય ૩૩૨, ૩૩૨, ૫૦૫૨, ૧. ૧

દુનીયા તેલ

દીસો તેમજ પુંડરો અને કુમળાં ખાળકો
માટે મનજને કાક અને શદત આપનાર.
શુદ્ધ વનસ્પતિની મેળવણીવાળું દુનીયા તેરું
છે. ખરી પડાણ વાળને અટકાવી વારાહિ-ચુડા
છાર-ખાતે છે તેથી સ્ત્રીઓનું તે માનીતું મા
પડું છે. શ્રીજી દેર સોપાસો વાપરી વાળને
અને મનજની ખરાબી કરતાં પહેલાં દુનીયા
તેલની સીકા ખાટવી વાપરી એવાને
ભવામણ કનવામાં આવે છે.

અડાવામલ સેન્ટો -
મુદ્રાસ-
સ્થાપ સેન્ટ કંપની
સુરત-વેપાનુલકાદર
સુભાકારી.

ઈ. સોજ પાટણવાળા
બાણપાલા સેન,
પોસ્ટ મોકલી,
સુ બ્રધ.

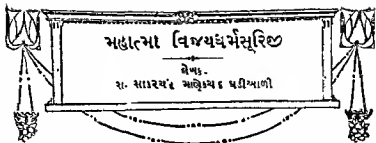
અનાર હાથથી સાલવેલ સિદ્ધિ દવાઓ મળી

સરકાર દ્વારા જાણીતી બનાવવામાં આવેલ છે.
સરકાર દ્વારા જાણીતી બનાવવામાં આવેલ છે.
સરકાર દ્વારા જાણીતી બનાવવામાં આવેલ છે.

ड. आनंदजी मूडजी पांढी तरफयी भेट.

SHASTRAVISHAPADA JAIN ACHARYA
SHRI VIRAJA DHARMA SERT

મહાત્મા વિજયધર્મસૂરિ

સ. સારથ

મહેશ્વર

આ ચાલંથી વિજયધર્મસૂરિ જન્મ મહાત્માવામાં આવેલા મહાત્મામાં સામયિકાના કુટુંબમાં સં. ૧૯૨૪ માં થયેા હતો. તેઓ જ્ઞાને વીશા મીમાંસા વર્ણિક હતા અને તેમનું અસવ નામ મુળ્યદ હતું.

સૌ બાલકોને બાલ્યકાળે જિજ્ઞાસુ-માં અને રમનમાં બનીને થાય છે. પરંતુ મુળ્યદની જિજ્ઞાસુ અને રમનમાં કેંક વિશેષતા હતી. અને તે વિશેષતા એ કે દસ વર્ષની ઉંમરે સુધી પિતાએ સુવખ મેસાડી અભ્યાસવાની અને કેટલીય કરવા છતાં મુળ્યદે અધ્યયન ન કર્યું તે નજર કર્યું. તેમજ, વેપારપદમાં પણ વિષય મહોંટયું નહીં અને સુનો જ લાગેા.

વૈરાગ્ય એ મુક્ત્યાગમે-સંસારભાગનો મુખ્ય હેતુ છે. પણ વૈરાગ્ય વૈરાગ્યમાં ફરક છે. કેાકને થાય છે જ્ઞાનગમિત વૈરાગ્ય તો કેાકને થાય છે દુઃખ ગમિત વૈરાગ્ય-મુખ્યદના મુક્ત્યાગમા ને વૈરાગ્ય હતો તે દુઃખગમિત વૈરાગ્ય હતો. જુમારમાં બધું હારી બેઠા, પિતા અને વહીવ-ભાઈ તરફથી તિરસ્કાર થયો. આ બધું થતાં સ ભાગેા સ્વાર્થ સમજવો, એટલે જ એક પાર કરનાર મહાત્માની રાપ કરવા ભાગ્યા. ભાવનગરમાં એક મહાત્મા રોજીધર મહાત્માથી રહિય દ્રષ્ટ મહાત્મા પાસે પહોંચ્યા

અને મોમણીસ વર્ષની ઉંમરે સ. ૧૯૪૩ના જોર વડી પના દિવસે ભાવનગરમાં દીક્ષા મહાત્મા કરી હવે મુળ્યદ મહી તેઓ સુનિ ધર્મવિજય બન્યા.

રાશ્ત્રિયા મુક્તિમિત્ર અપૂર્વ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. "મુક્તિમિત્ર-મુક્તિમિત્ર પાયાલુ પારસ બને છે. મોટું કંચન બને છે," આ વાતની સાતતાલું ને કેાકને જાણ ન ઉઠાહરણોતુ હોય, તો તે સુનિધી ધર્મવિજય છે. તેઓ કુનીઆના અદિનીય ગિદાનોઆના એક અને પ્રસિદ્ધ આચાર્ય બન્યા. એ માત્ર મુક્તિમિત્ર. તેમની બાલ્યાલપાના બહુપરિ ચિત-સદ્ગુણી ભાવનગરવાળા રીંદ કંચન બાલુદ્રષ્ટ, મહાત્મા મહાત્માની કર્મવિજયની નોંધ અભ્યાસ પોતાના 'જેન ધર્મ' પ્રકાશના અધિન માસના અકમા એક સ્થળે લખે છે

એક દિવસ તેમના વેપાર અધિકારી સુલભી પ્રભુ મહાત્માને આશિષ આપી હતી કે 'ન ભેદ. અભ્યાસ કર, તું જોઈ મળેા મેરો મેલ મહાત્મા' આ આશિષ અસરતા રૂપી છે

વળી મુક્તિમિત્ર જ આ રૂપ છે કે એક વખતના સુનિ ધર્મવિજય, પોતાની વિદ્યાથી કુનીઆન મુજ કરી, રાખમહાત્માને પ્રતિ-ભેષી હારી નેવા છેવર્માં કુનીઆના મહાત્મા ગિદાનો દ્વારા નામદાર કારીનરના હ.થે

‘શસ્ત્રપિશારદ જેનાવાર્ત’નું મદાન પદ મેળવવા બાબતેનાળી યદ્ય શક્યા.

સિંહાધિમાનનું કર્તવ્ય દેશદેસાંતરેએ વિચરી જનતાને ઉપદેશ આપવો અને સાહિત્ય-મેધા કરેલી, જે જે ગ્રંથિય નીતિનું કોઈ નથી અને દોષ પશુ ન રહે. આવાયે વિજય-ધર્મચરિત્રે પોતાનાં આ જે કર્મ-અને સંપત્તિ રીતે અદા: કર્યો છે. એ તેમના જીવનનું અપકાંડન કરનાર કોઈપણ સદસ્ય જેને ચક્રે. સં. ૧૯૪૮ ની સંજ્ઞાથી તેમણે સાંકુના પ્રથમ કર્તવ્યનું પાતન કર્યું. આરંભનું દર્શન સાંકુના ધર્મ પ્રમાણે દુમેશો પમે આતીતેજ મુસાફરી કરવાની હોવા છતાં અને બિશ્વા મદિ ચોક્કસ નિયમે પાળવાના હોવા છતાં તે મદાન કષ્ટોના સામે મળે પશુ તેમણે મુજરાત, કાઠિયાવાડ, મારવાડ, મેવાડ, માલવા, ઉત્તર હિંદુસ્તાન, મગધ, બંગાલ અને દક્ષિણ-ખાંદેશ થીગેરે પ્રમુખ તમામ દેશોમાં મુસાફરી કરી, સુકયા છે. તેમણે પિદાર તપસતાં એક કહેવું અનુમિત નહીં. બેખાસ કે જેઓમાં અનેક આચાર્યો અને સાધુઓ-હોવા છતાં. બાજેજ કોઈ જવાબદારી કે સાધુ હશે કે નહીં. સાંકુનાં પ્રથમ કર્તવ્યનું-દેશાંતરમાં અમુલ્ય કરવાના કર્તવ્યમાં, આચાર્ય વિજય-ધર્મચરિત્રની પ્રકાશની હરી રહે. તેમણે દેશો-તરમાં, લખણ માનવ નથી કર્યું. પરંતુ તે તે દેશોની પ્રજાઓ ઉપર મદાન ઉપકારિ પદ્ય કર્યો છે. બંગાલ અને મલયામાં વિચરી હજારો અનુચિતે માંસાદર હોવાથી મુદાદલી બનાવ્યા. કામી અને નની આસપાસના પ્રાંતમાં જંગલમાં અને લોકોના જે ગેર-સમજણ હતી, તે દૂર કરવા પ્રયત્ન પાડી પામ્યો. જ્યાં આત્યાંધિકાર દેવાઓ દોષ, નાં કોઈને કાલે પાશ્વર્યાઓ અને આગ્રહીયા પોતાની, જ્યાં કુરીવાળે પર કરી

રજા હતા ત્યાં ને કુરીવાળે-દૂર કરાવ્યા. જ્યાં ઉચ્ચજાતિનાં બાલકો જંગલી જીવનમાં પાતા હતા, ત્યાં બાલકાઓ અને એમાં આગ્રહો પોતાની તેમની અનુચ્છ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. મતકળ કે જ્યાં જ્યાં ને જે આગેનોની આવરજતાઓ જણાઈ, ત્યાં ત્યાં નેની પૂર્વ કરવા તરફ તેમણે ધ્યાન આપ્યું અને તે તે કષ્ટો ઉપર દારૂ કરાવ્યાં.

આ ઉપરાંત પોતાની મુનાફરીમાં પ્રાચીન શોધખોળનું પશુ કામ કર્યું કરના અને સિળે પાસે કાગળનાં કોઈપણ ગામમાં ગયા, તે તે ગામ કેટલું જુદું છે, ત્યાં કોઈ પ્રાચીન ખડે પીગેરે છે કે કેમ, કે પ્રાચીન બંધન છે કે કેમ, કોઈ જુના શિક્ષા-લેખો વિગેરે છે કે કેમ, એ તપાસ કરાવતા, અને જે કે અદ્ય કર્યાં કાયક જણાવું તે મહત્વ દેવી લેવા તેમની આ શોધખોળ-શક્તિ જ એ પવિત્રમ છે કે મહત્તમ આ-આર્થીના સંપ્રદાયમાં અગ્રે પ્રચલિત પાંચથી ૭ દર્શનો શિક્ષાલેખો તેમાંના દરતરિખિત પ્રાચીન પ્રસ્તુતો, હજારો જુની પ્રકૃતિઓ અને એવો બીજો કલિકલિકા-પત્રોની વારમાં મુદ્રા મયા છે. તેમણે એકલા દેશો શિક્ષાલેખો પેટી પાંચસો પાંચસો શિક્ષાલેખોના વિભાગે પાટી તેને એલિટાસિક વિવેચન સાથે બહાર પાડવાનું કહ્યું હતું, જેમાંને એક સાગ હવાવે પશુ ચક્ર યદ્ય નહીં છે.

સાહિત્ય દેવતા

જેમાં સાહિત્યમયારનું સૌથી ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ માન જે ફરતે મટતું હોય તે તે વિજય-ધર્મચરિત્રને બરે છે. આચાર્યશ્રી કાશીપ્રમાં સૌથી પ્રદેશ ૧૫-૧૭ વર્ષ પર મહોવિજય પાશ્વર્યાના સાથે મહોવિજય મંચમાળા ચક્ર કરી જેમાં અત્યાર મુદ્રામાં લગભગ એકો વેદતા મંચો પ્રકૃતિ યદ્ય સુકયા છે.

રેસીડેન્સી અને મુખ્યમંત્રી દ્વંધ વિદ્યાન સીધાન લેવીના કચન પ્રમાણે કહીએ તો આચાર્ય વિજયવર્ધનસૂરિજીને આ દેશના વિદ્વાનો જેટલો યોગ્યતા યાચ્યા છે, તેના કરતાં પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો વધારે યોગ્યતા યાચ્યા છે. અને તેનું જ એ પરિણામ છે.

પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન તમાનાં એક ને નહીં. પરંતુ સંખ્યાગંધ વિદ્વાનો, આચાર્ય વિજયવર્ધનસૂરિજીએ તેમના અભ્યાસમાં કરેલી સદાચતા બદલ અત્યંત કૃતજ્ઞતા બિંદુ ધારી છે. તેઓમાંના કેટલાકોએ તો પાત પોતાની ભાષામાં આચાર્યશ્રીનાં જીવનચરિત્રો લખીને પણ પ્રકટ કર્યાં છે જેમ કાસ્ટર બેતોની શ્રીશ્રીએ ઇંગ્લીશ્માં આ-ચાર્ય અને ડૉ. પ્રેમીતેએ ફ્રેંચ ભાષામાં લખ્યાં છે.

આચાર્યશ્રી વિજયવર્ધનસૂરિજી

આ ઉપરાંત કાસ્ટર એસ. પી. રેસીડેન્સીએ આ પ્રેમીતે લખેલું જીવનચરિત્ર તો પ્રસિદ્ધ જ છે. તે શ્રીરામ જર્નલ વિદ્વાન ડૉ. હર્ષદ, આજના કર્વળા શ્રીજીકર્ણા મળનારી પદાર્થ-વિદ્યાનીઓની કોમેન્ટમાં "વિજયવર્ધનસૂરિ અને તેમના મતો" એ વિષય ઉપર ખાસ એક

નિબંધ લખ્યો નાર છે.

તેઓ જ્યાં જ્યાં વિચરતા ત્યાં ત્યાં જ્ઞાનપ્રચારનાં સાધનોનો ખાસ ઉપદેશ આપતા કારીની ઉપદેશ પાસણા ઉપરાંત પાલીતાણાનું મહાવિજય શુક્રકુળ, મુખ્યમંત્રી વીરભદ્રપ્રસાદ મહાજી, મહુવાનું શ્રીમદ્દિગ્દામાજીજી, લીમડીની જેન બોર્ડિંગ એ આદર્શભૂત સંસ્થાઓ તેમનાજ ઉપદેશનું પરિણામ છે. આવી રીતે મારવાડ, મેવાડ વીરેરમા નાની સ્થાપન કરાવી

જાની અનેક પાઠશાળાઓ એ તે જુદી-

જાણી જ્ઞાનપ્રચારને માટે જેમ તેમજ પાઠશાળાઓ, માય કમે અને બોર્ડિંગો સ્થાપન કરાવ્યાં છે. તેવીજ રીતે દેશભેં દેશભેં

જાણી કાશ્યાપ આચાર્યના જન્મથી અરોરર જન્મરીંજી સુદાતાલાએ આ પ્રેમીતે લખેલું એક મોટું જીવનચરિત્ર કિશ્કિન્ધુરી-કમીરી પ્રેસ નરેન્દ્રી જણાવે બદાર પડ્યું છે

લાયબેરીઓ પણ સ્થાપન કરાવી છે. તેમની જ્ઞાનાભિરમિતા અને ઉદારતાનું એ જ્ઞાત લોકો ઉદાહરણ છે કે પોતાનાં ખાનગી પુસ્તકોને એક મિથાળ લાંબાર જેમાં હજારો હસ્ત-લિખિત પુસ્તકો અને હજારો છાપેલ તમામ જાતનાં પુસ્તકોનો સમાવેશ થઈ જાય છે, તે જગતના લાભને માટે જમ્બીક લાયબેરી તરીકે ખુલ્લો મુકવાની વ્યવસ્થા કરી ગયા છે.

દેશકાળ સમજવાની શક્તિ

જેન ધર્મનું મહાન સૂત્ર “દ્રવ્ય-લેવ-કાળ-ભાવને ઝોળખો.” એ જતાવે છે કે ધર્મનાં વ્યાખ્યાનો આપો, અનેક મંથો લખો, આગમોના પારશમી કહેવડાવો, પરંતુ દેશકાળ ઝોળખવાની શક્તિ નથી, તે તે જ્ઞાન અને વ્યાખ્યાન ધુળ ઉપર લીંપણુ બરાબર છે. મહાત્મા વિજયધર્મસૂરિએ પોતાના જ્ઞાનનો પ્રકાશ જગત ઉપર નાંખ્યો, તેમણે જગતના વિદ્વાનોને આંછ નાંખ્યા, અને તેઓ જેન-શુક છતાં, જયત તેમને પોતાના શુક માનવું એ એમના સમય ઝોળખાવાના શુભોજ આભારી છે. ભાવનગરની પ્રજાની એક વિરાડ સલામાં એક જેન શુદ્ધત્વ આચાર્ય મહારાજશ્રીને ઉપકાર માનતાં ત્યાં એમ પોલ્યા કે— ‘અમારા શુક’ ત્યાં તલકાળ સલાએ તેમને અટકાવ્યા અને પોતારી કરીને કહ્યું:— ‘અમારા શુક’ નહીં પરંતુ ‘આપણા શુક’ કહો.” તેમના આ શુભનું જ એ પરિણામ હતું કે જે વખતે જેન સાધુએ ઉપાસવના ખુલ્લામાં ખાટ ઉપર બેસીનેજ વ્યાખ્યાન નાંચવામાં પોતાનું મહત્વ અને ગૌરવ સમજી રહ્યા હતા, એટલુંજ નહીં પરંતુ જાહેર વ્યાખ્યાન આપવામાં મહાન પાપ અને ધર્મનો નાશ સમજતા હતા, તે વખતે આ બહાદુર નરે બહાર પડી જાહેર વ્યાખ્યાનો આપવાની પહેલ કરી અને પોતાના ઉપર થતા અસર આણેલા સહન

હતા. આજે નેજ પાપ સમજનારા અને ધર્મનો નાશ સમજનારા સાધુઓ, આચાર્યો, આદિ સ્વયં જાહેર વ્યાખ્યાનો આપી રહ્યા છે. તેમની એ ઉદારપ્રતિએ તેમની સમજસૂક્ષ્મતાએ એટલાથીજ તેમને ન અટકાવ્યા. મહાવીરનાં સિદ્ધાંતની ઉદારભાવનાને અનિવાર્ય કરવા તેમણે વધારે ને વધારે ગ્રેસણું કરી. અને તેથીજ તેઓ સમાજની કે સાધુઓની લગાડે પણ દરફાર ક્ષણે શીવાય જમહુશુર લીરિપદપસરિ અને મહાન આચાર્ય દેવમંડાવર્ધની મારફત રાજપદપદ્મમાં અર્ધિસાની ભાવના ભાષ્ટત કરાવવાનો પણ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. તેઓ ત્યાં ત્યાં જતા પ્રાપ્ત ત્યાં હોના રાજને એકમીની રૂઢરેને કે રાજમાધિકારિઓને અવશ્ય મળતા, અને તેમને ધર્મોપદેશ આપતા.

આ ઉપરાંત અન્યથા, તેમના એજાંડા ને કસેકટરોએ પણ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશનો લાભ મેળવ્યો હતો.

તેઓથી આમ હરેએક રાજદરબારમાં જવા લાગ્યા હતા અને તેમને ઉચિત આપતા હતા, કેમકે તેમનું માનવું હતું કે “એક લાખ મનુષ્યોને ઉપદેશ આપવામાં જે લાભ મેળવ્યો છે, તે એક રાજ અથવા તોડનાં પિકારીને આપવામાં સમાવેશો છે” અને એવા લાલચી ખાતર પોતાને ગમે ત્યાં પણ જવું પડે તો તેમાં ધર્મની કે પોતાની માન-શક્તિ નહીં, પરંતુ ગૌરવજ રહેલું સમજતા અને એ મારે એમણે અનેક રાજોમાંની જીવંતિ અટકાવી છે ને તેવાંજ અનિષ્ટો ટાળ્યાં છે. આચાર્યશ્રીના પ્રસે આપેલાં કોઈ પણ ધર્મ કે સમાજનો મનુષ્ય સંતુષ્ટ થવા વિના ગયો નથી. તેમની ઉપદેશપદ્ધતિ પણ સમજ-સૂક્ષ્મગંધી પરિપૂર્ણ રહેલી. સ્વધર્મની દરવા સાથે પરધર્મસંદિગ્ધતા પણ તેમનામાં

ભારે હતી તેમનો ખાસ નિકાત દોષ કે
 “અધર્મનું” ખંડન કરવા કરતાં સદર્શન-
 પ્રતિપાદન કરવું, એજ વધારે શ્રેષ્ઠ છે.”
 “અસહનના નિરસ્કાર કરતાં સત્યનુ સ્વાચાર-
 સંપનો સતાર વધારે શ્રેષ્ઠ છે.” “દુર્બલને
 નિદ્રા કરતાં સજ્જનનું સ્વરૂપ પ્રકાશનુ એ
 ઉત્તમ છે.” તેમનો ઉપદેશ આજ સિદ્ધાનેને
 આજારે આપતો. અને તેથી ગમે તેવો
 વિરોધી પણ સતોષ પામીને જતો. એક
 ગીચનનું ખંડન કરવામાં આનંદ માનનાર-
 એમી વિજયધર્મચરિત્રના આ સિદ્ધાંત ઉપર
 ખાન આપવું જોઈએ છે. હા, કોઈ વિના
 કારણે તેમના ધર્મ કે સિદ્ધાંતો ઉપર આરોપો
 કરવું તો તેઓ સુરિનપૂર્વક જવાબ આપવામાં
 તેઓ કદી પાછા ન હતા.

આધ્યર્મનીનાં ઉપરના તમામ કાવો જ્ઞેના
 તેમનું મનોબળ, તેમની નીડરતા, તેમનો

શાસનપ્રેમ અને તેમની કાર્યદક્ષતા-એ બધું
 જ્ઞેના એમ કહેવું લગારે ખોટું નથી કે
 મહાત્મા વિજયધર્મચરિત્ર, એક સામાન્ય
 આચાર્ય કે સામાન્ય વ્યક્તિ નહીં, પરંતુ
 આ વીસમી સદીમાં જૈન સમજમાં નવમુખ-
 નો પ્રવર્તીત્વાર એક મહાન પ્રવર્તક નર હતો.
 જેણે જૈન આચાર્યોને, જૈન સાધુઓને અને
 જૈન સમાજને પેલાના જીવન
 ઉપરથી અનેક પાઠો શીખવ્યા, જેણે જૈન
 શાસન શીખવ્યું, જેણે જૈન અને હિંદુઓના
 વૈષ્ણવચને બન્નું તેરવું ઢીલું કરી નાખ્યું,
 અને જેણે જૈન ધર્મ એ ભૈદ ધર્મની
 સાખા નહીં, પરંતુ પ્રાચીન અને પવિત્ર સ્વ-
 તત્ત્વ ધર્મ છે, એવી જાણ વિદ્યાર્થીના હૃદય-
 પોષ પર સુરખીરે કાઢાવી. એ મહાન નરને
 વીસમી સદીના નવમુખ પ્રવર્તક કહેવામાં
 જોઈ અણુમનુ નથી.

શબ્દચિત્ર

સેખક

રા. પુનુરાજ હ. મુકુન્દ.

હું તો જુગારી છું.

સંસારમાં મારે મારે રમાય નથી, આરામ નથી સંસારમાં તો સાંધા ભાગી છે.
 તો આજે તારાજ દાર પર મારા ભાગ્યની પરીક્ષા કરીશ

• ફળને નિરસ્કારતો, અદ્વૈતી મરાઠી કરતો હું ફરીથી તારા દાર પર એકવાર આ
 ખર્ચ કરાવતો પાસો નાખીશ

કદાચ અવિખ્યની કોઈ બન્ધ પડીએ તું મારે મનસુ કરી એકાદ અમુનિદુ પાડીશ.
 અથવા મખરગિનીની નિશબ્દ શાંતિમાં મને શાંત કરી એકાદ ઉખલ નિશાસ મુખીશ.

અનંતાળની કોઈ પુલિન પડે તને કદાચ લામશે કે એક રોક લાચાર ભિક્ષુકે મારાજ
 દાર પર મારેજ ખાતર જીવનસર્વસ્વનું અપિદાન કર્યું હતું.

એ અવિખ્યની એક પળને મારે આજે હું જીવનસર્વસ્વને દાર તારા દાર પર નાંખીશ. *

* સર્વ દમ સેખકને સ્વાધીન

વહાલમનું હેત

લેખક:

રા. રોહસરિમ

(સા.સ.)

આ તમાનાં પુર હો ! ઉછળે, સાહેલડી !
વહાલમનું હેત મારે હેયે રમે;

હેવાનાં નીર હો ! ઉછળે, સાહેલડી !

વહાલમની વેણ મારે કણે રમે, કુવન

રતની ઉજળવલ સોજતી ખેલે આ રાસ;

તારા-પુષ્પો મુખ ખરે,

એમાં એમાં છે પ્રિયનાં હો ! હાસ; રે સાહેલડી !

વહાલમનું હેત મારે હેયે રમે.

ચાંદલીઓ નિજ કર ઘડી ખેલે કુમુદિની સાથ;

પ્રેમનીની એ ડાલતી,

એવું ડાલતે પ્રિયના હો ! હાથ; રે સાહેલડી !

વહાલમનું હેત મારે હેયે રમે.

નરણાં ખળ ખળ દોઢાં, ગાળે મીઠે સુર;

ચમકે તારા નીરમા,

એમાં ચમકે હો ! નાથનેલુતુર; રે સાહેલડી !

વહાલમનું હેત મારે હેયે રમે.

ઉંચા ઉંચા કુંગરા, ઉંચાં તેથી આભ;

ઉંચા શોભે તારલા,

એથી ઉંચાં છે વહાલમનાં વહાલ; રે સાહેલડી !

વહાલમનું હેત મારે હેયે રમે.

વહાલા ફેરી વાંસળી સુણું ચારે પાસ;

પ્રીતમ વહેલા વ્યાવળે,

મારા સુના છે પિયુ પીયુ વાસ, રે સાહેલડી !

વહાલમનું હેત મારે હેયે રમે.

સેખિડા
સૌ. બહેન લીલામ્બી

૧

સૌ. કરુણા માંધી

ર. માયજીનાં સીનામનહી અને મહાભારતના રોપડીની કથા બરતમંડના બમે છેડે ત્યાં આર્ચશુદ્ધમા અઘાત હશે! કૌરી અને સારિચીના વળથી કન્યાઓ માલવવમાંથીજ એમને ઓળખે છે. મુખ અને કુખમાં પતિની સંધેના જર્મસહચારનું સુખ જાગાઓના કર્ણમાં મંત્રરૂપેજ મુકવામાં આવે છે. સૌ. કરુણાનું જીવન એવાજ સહધર્મચારની સતીરૂપે આજણી સમજ છે.

સૌ. કરુણાજી જ્ઞાનને આડંબર કે વારપડુના નથી. વિદ્યા મેળવવા એમણે કદીમે ઉદ્દેશ્ય કર્યો નથી. મહામાજીના પત્નીપતિને મર્વ એમના મુખ પર કદીમે નથી દેખાવેલ. માંધીજીના જવતાક સ્થાનજીના સંજ્ઞાવર્તમાં એ સારાં કરુણાજી રચ્યા છે. પતિજીના સન્નેત્રીમાં એમની પતિપ્રતિજ્ઞા જણી નથી. એમના રિજ્ઞવ અને કૌરવમાં એમણે અર્ચો દીસ્યા કદીમે ખાટો નથી ભાંધીજીની પ્રાણભાવના એમનાથી નહીં સમજી શકાય! દેવ ત્યાં જાવ અમલ મદદથી

એ એમને અનુસર્યા છે. હરીમાહની ઉઠી વરાગથી એમણે એમને કમીડ્યા નથી.

વમર વિદ્યાએ બાપુજીનું જીવનકાલ એમણે સમજી ભીજી છે અને બાપુજી અન્વાર કદમા છે ત્યારે એ સરખ બાવે એમના કલ્પમાં જેટલું વજુ છે એટલું હરી રચ્યા છે.

સૌ કરુણાજી અત્યારે મુખીમાં કે એણી બિદાને આપ્યા નથી. બાવપડુથી દ્વ ચણેલી કેટલીક માનવનાએને નિયાતરિ આપના સરુઆવમાં એમને થજી મનમિત્ર કટ સહન કરતુ પડ્યું હશે રહિલું આશીકાના મહાનુ કુદમા સર્વેસર આપના એમણે પાશું વાળીને જોયું નથી દીદમા અન્વારે આવડી મહાનુ ભડનમાં પતિ અને પુત્રોને જેતમા વગાવના એમણે અપાઝ પીરજ રાખી છે.

સૌ કરુણાજી એટલે સરખ મોઝવતાની મુતિ. માણુજીનાં સન્ધસ્તામમ જેવા મુદ્દતમાં જામો બાર એમણે આનિ દેવેથીકનાથી ઉઘાડે છે. મુદનસારના તલત મેલર કારો કરતા એમણે જમને મજુકારો નથી. એમની

સાદાજી માટે તો કહેવાતું જ શું હોય ! સાદાં મીઠીસાં ગાંધીની પદ્ધતીની તો - સમીચો પલ્લુ બહેવાઈ ફરી ગયે. બાપુજીની સાથે કચ્છરના તરફ પલ્લુ લોકોએ હમેશાં પૂજ્યભાવજ્ઞ દાખવ્યો છે, તે એમની આવડત ને ઝાન ઉપર શીઘ્ર ચમકે કે એમની કાર્યશક્તિ ઉપર મોહિત થઈને નહીં પલ્લુ સ્વામીની 'જાણ સમી' વસતી પદ્ધતીની અવિચલ અદા અને આત્મસમર્પણને કીધે.

એક જ શુભની સંજ્ઞાતાથીએ જીવન કેટલું મહાનું થઈ શકે !

૨

શ્રીમતી સરોજિની નાયક

હીંદુસ્થાનનાં શિશિત વર્ગમાં શ્રીમતી સરોજિનીનું નામ ન સાંભળ્યું હોય એવાં બહુ થોડાં જ મનુષ્યો હશે. પૂજ્ય ગાંધીજીએ એમને 'શુભશ્રમ'નું ઉપનામ આપ્યું છે. એમણે સ્વદેસે ધારણ કરેલા ઇશ્વરપ્રદાન તો એ મોક્ષનની વાંસળી બન્યાં છે. મીરાંબાઈ ચપ્લાનું એ સુકમાં નથી. એમના કંઠમાંથી નીકળતી અરખસિત વાક્યદારા પર જનતા મુગ્ધ છે. હીંદમાં કોઈપણ હીંદી સ્ત્રીએ એમના જેવું સ્થાન નથી મેળવ્યું.

એમના મદનો સુયોગ સર્પદા મહાત્મનોના મંત્રગમાં એમને આણે છે. શ્રાખલે-યુગમાં એ એમનાં મિત્ર દર્શી. જન્મશુભમાં એ એમનાંએ પરમ મિત્ર દર્શી. અને દણ્ડએ દશે. ગાંધીયુગમાં ગાંધીજીનાંએ એ થઈ શક્યાં છે. સર્વ યુગના નરજન-ગળમાં એમનું સ્થાન એ હમેશાં સાચી રક્ષક છે. અને જંગી સમા મંદુર સ્વારથી રેક-કાર્પમાં પોતાનો કીસ્સો આપી રહ્યાં છે.

કસાપીના કસાપના મિત્ર વિચિત્ર રંગો સમા એ આકર્ષક છે. નૃત્ય સમયે અતીવ

મનોહર લાગતા કસાપીની કલાની જેમ તેઓ મોહ, પમડે છે. એમનો વિનોદ પ્રસંગા-નુરૂપ, નાન-સ્વરૂપો, મુગ્ધ કરી શકે છે. એમનાં એકન, અને કાલનમાં એમણે કવિત્વ-મય ચવાનો ધણો પ્રયત્ન કર્યો છે.

શ્રીમતી સરોજિની સ્ત્રીકવિ છે અને કવિતાં શારી કરી શકે છે. અંગ્રેજી ભાષા પરના એમના કાણુથી એ સર્વને મહિત કરી નાખે છે. દેશસેવા કરતાં એમણે કટું જ-શુભની લાલસા નથી રાખી. એમના પતન-થી એમનું સ્થાન ક્યાં છે એ એ જાણે છે એવું તરત સમજી શકાય.

મુંદરતાની પૂળ એ ઉત્કંઠાપૂર્વક કરે છે અને મેળાને મેળ પલ્લુ એમને છે. જુગતવાદના લીમાવતી છતાં aristocracy એમનામાં પુરેપુરી છે. માનવોના સામાન્ય રિક્તશથી એ પર નથી. મોટા શરીરના અવ-ધનો મોટા મેજ તેમ મોટા દરજ્જાના માનવો-ના સદશર્ણુ કે દુર્ગંધ પલ્લુ મોટા દોષ થકે કે નહીં !

સિદ્ધાચાર (manners) ની કલર પતી હોય ત્યાં એ સિદ્ધાચાર સરસ સાચે છે. grace પરખાય ત્યાં એ graceful બહુ રહે છે. પણ અંધા આગળ બ્યારસીની માફક એનો ઉપયોગ એ નકામે કરતાં નથી.

એ વ્યવહારદક્ષ છે; કાર્પનિપુણ છે; આનુષંગિક ઉપયોગ શણે શણે કરે છે. ભોક્-આગમાં કદીએ તો પહેલેલાં પલ્લુ છે.

દૂરના દેશમાં પાગતા પંટના રણકાર જેવા કંઠના રણકારે અને સાચે સાચે વદતા અન્દમવાદે યજુર્ગે એમણે પેલા ક્યાં દશે, પણ દવે એનો રણકો પ્રયત્ન જેટલો થીક નથી.

માફક ઉગે છે ને શુકાય છે. સૌ. સરલાયેનનાં બાળકો એમનાં માતાના ચમ અને પિતાની કાળજીના સુંદર બદલાવ છે.

સૌ. સરલાયેન એમના મુદરાબળનાં રાણી છે. એમની સુચ્ચવચ્ચ કરવાની અને જાળવવાની શક્તિ, મિત્રો પ્રતિની મનના, અપરિચિત જનો સાથેની માયાળુતા એ કાળજીએ આકર્ષે એવાં છે. એમનાં મીઠાં ચમી વરસાવતાં નવનો એમને ખાતે સહેજે માન ઉત્પન્ન કરે છે. બચ્ચવચ્ચની રચનાર, ચાન્નિતમાપક અને સુવાસ પ્રચરણનાર, બીજાવચ્ચનો આદર્શ એમણે ધણે આંશે સિદ્ધ કર્યો છે. કિયર તાના સમુ' એમણું છવન ધણે દિશાસૂચક બની શકે એવું છે.

૪

શ્રીમતી અતીયા બેગમ

ગાઠ રુઝિમાં પીલગીના ચમકાર કેટલા આશ્ચર્ય લાગે છે! એનાં શબ્દોનાં ચમકારા વિખમ ઉપરવે છે પણ એ રજનીનાં અધકારો ગાઠવર બતાવે છે.

શ્રીમતી અતીયા બેગમ ક્રિએ જગતી જતી વિગ્રહતાત. એનાં નવનોમાં ચમકાર, એની વાણીમાં ચમકાર, એનાં થડી પડી બદલાતાં ભાવોમાંએ ચમકાર. એ ચમકારમાંએ શબ્દોનાં મોહતા તો છે.

શ્રીમતી અતીયા બેગમ વાગ્મળનો વિસ્તાર બહુ સુંદર રીતે કરે છે. જનો એમના વચનામૃતનો પ્રવાહ વિસ્મયવર્ધક નીડાણે છે. એ પ્રવાહમાં દૂર દૂરની ધણી વચ્ચેનાં તણાવ આવે છે.

એમના મગજનાં જાંઘરવાંદમાંએ ધણી બચ્ચવચ્ચ એકી કરે છે અને પ્રસંગોપાત એવું પ્રદર્શન બહુ આડંબર-પૂર્ણ કરે છે. સંગીતની મજા એમના

મિત્ર વિષયમાં કરે છે. સાહિત્યમાં એમની પ્રવાળતાનો પાર નહીં હોય. શીલસૂરીમાં તો એમને અદિતીયજ મણનાં હશે.

બહેર કાળોવાં (જ્યારે એ જાણ લેતાં હતાં ત્યારે) એ પોતાને આધારરૂપજ માનતાં હશે.

એકજ મુખેથી અનેક જાતનાં સૂતો એ પડી શકે છે. એમનો શાહાનો શાખ એમના સાદાઈના ડાળથી ટંકાતો નથી. પ્રસંગે પ્રસંગે દેશી, વિદેશી, ફરદેશી એમ ધણું ફરફાળી એ બહુરૂપી રેખાવ છે. એમના વિચારોનો એમ યતાં કોઈજ બચતું હશે.

જગતમાં નાના માણસોના કાળોથી હમેશાં મોટા માણસો ધણ પામે છે, અને પામશે. સમુદ્રની મરપણીના કે વાનાવરણમાંની જંગલીસાથી આપણે મનુષ્યો એમાં કોઈ રીતે ઉત્તરતાં નથી, દરેક મન પ્રમાણનો.

એમને નામે એમનાં કાળો અને શબ્દોને માનદારીય ખુબ ફવી હશે. રજવાડામાં કે રાજ્યવંશમાં એ સુશામાં હોત તો એમને બહુજી સરસ કોચ એમને લાં મળત. એમની હદર એમાં વધારે થાત અને બહુ આજી આવન એમાં શક નથી. એમણે માન એકજ બુલ કરી. સીપા માણસની સીપી લડતમાં જોડાવાની.

જૂવાંગ કે રિમ્પથી કામ સાધવાની આવડત એમનામાં છે. મુખ પરના ભાવો બદલાવામાં એમની કુશળતા મુખી નથી રહેતી. એમને ખાતે એમાં એવું એ બહુ હોંઘિમાર છે એમ તો કહેવાય.

એમનામાં રચ્ચિ છે. એમનાથી કે ધણુ ફવી વિષા જાણીને નથી એમણું એમની કાચે જાણીયાપ કરતાં આપણું 'બાં'

બોલવાનું બહુજ થોડું આવે. સર્વ વિવેચના નિષ્પાત્ત દેવાનો એમનો શોખ છે પોતાના કરતા બીજાની ભુદિર્મા બહુ યદા નથી હોતી. એમના દેશાદને એમને ઓપ યદાઓ છે.

Ibsen નાં 'new women' પણ તેઓ પુરેપુરાં નહીં ઓ.

૫

સૌ. પિતૃયા
ગૌરી કાનુભા

દેશકાર્યમાં
પીલા કેટલાએ
ઓપુરોએ આ-
સારે સુરે
કાર્ય કરી રહ્યાં
છે. એમને
તક મળી નોંધાન
તો એ ત્યા
હોત સાચી
કાનુએ આગ
ળ ન થઈ
શક્યાં દેશ.
જનવમાં કર
માઈ જતા
સુધી પુરો
સમી તેમની
સુધામ જમને
જાણી ન હોત.

કેટલી સરિતાઓના જળ તક મા વડી જલક
કેટલી રતીઓના છુલ્લ અમના મુદની
વાનારી દીવાઓ વચ્ચે સમભવ થયા છે
તેમને જો માત્ર તકર મળી દેશ.

સૌ. નંદુનેન આને એવાજ પ્રકરના
ઉદ્દરજ તરીકે આજણી સમજા છે એક
કાને અમદાવાદની પરરજી મુદિલીની ઉપમા

કીમતી અરેશિનની ન ચકુ

એમનામાં માર્યક થતી દરો. વ્યવહારમાં
એમની કુશળતા રીતે એ મત નહીં હોય.
આજ દેશકાર્યમાં પડી પોતાની વ્યવસ્થા-
શક્તિનો લાભ અમદાવાદના મીમાંશીને
વ્યવસ્થિત કરવામાં આવી રહ્યા છે. કાર્ય
શરૂ કર્યો પડી એને પાર ઉતારવાની એમના-
માં ચીંત બહુ છે. એ આરજાઓ નથી.

એમની શક્તિ
ઓ મર્મીહિત દરો
એ ખરૂ પશુ
આરજા કર્યો
પડી એ બંનેજ
યાત્રી જાય છે.
કેટલાંક
શરોમાં પરની
દોષ થઈ રહના
કેટલીક મેનો
જોયો અવિરેક
કે અવિનય એમ
નામ નથી જે
બહુ કરી નાખ્યું
છે એવું પારીને
એ પુજાઈ મળ્યાં
નથી.

એમની કાર્ય-
પરવરતા, એમની
સેવકતાવલુતા
અને ધૈર્યશીલતા
સમોદ અસર કરે

અન છે. અજના કાર્યશીલ એમને પોતાની
જાપ પડી છે

૬

કીમતી અતસુયા એન

દીકુમ્બાલના રાજકીય પ્રકરણમાં પડેલાં
સર્વ જોયો, કાલમા મનુરોના માનારવૃષ

શ્રીમતી અલીયા બે.મ

મનાતાં અગત્યના બેભાન નામના જાનોજ
અચાત દોષ યકે. જોમની એક દુષ્ટ રૂપ
રેખા અચાને નહીં ગણાય.

શ્રીમતી અગત્યના બેન. એક શીખંત
કુટુંબની પુત્રી છે. દેખાવમાં સ્વચ્છતા
અને શીખંતામાં સર્વ યુગેથી કુશલ છે.

એમના જીવનની ચર્યાચરમાં એમને સ્ત્રીજીવનની પરાધીનતા બહુ માની હતી એમની ઉમ અને રવન વ પ્રાપ્તિને સુસ્મરણુ તોએ પીઠરવાળું પરીજીવન બહુ નહીં રમ્યું. દેવ. હાપ તો એમને મેવાની મુશ્કેલી રહીશી છે.

એક વખત ડાકરીનો અભ્યાસ કરવા એ પુરાણની પાઠાએ મળ્યા હતાં. પણ એ પુરા ન હતી શક્યાં. પણ ત્યાંના એ વર્ણના નિવાસથી ત્યાંની સ્ત્રીઓની કાવ્યશક્તિથી કેટલું અમર એમના ઉપર થયું.

અનન્યા નેનમા હજીજાગિ કરતા જીવ-ચર્યાગિ ઓછી છે. પણ એમનાં મિત્રો એમને, એની એક પાસ નથી રેતા. મેધપુત્રાસમાં થયાં કારોંધી રમથી એ આગેઈ છે. પણ કારોંધમાં એ રમ ભેગનો પ્રયત્ન કરે છે, પણ એમનો ઉત્પન્ન વિરમવાની નથી મીવડનો. એ આંછ શકતાં હશે, મિયર નહીં થઈ શકતાં હશે.

સ્ત્રીજીવનના રવામાવિક આપે એમનામાં હશે, પણ એનું બાળ દર્શન રૂપિતજ

થઈ હતી એમની પામે સાધન છે અને તેથી ગમિન્ય છે. એમનમાં સ્ત્રીના યુગ્મો કળા પુષ્પના યુગ્મો રવાર છે મિત્ર તરીકે કલ્યા એ વચારે કમળા થઈ શકતા હશે પણ સ્ત્રીએ ની સાથે એ આગેજ મિત્ર થઈ શકે છે ગ્રોહાનમ રસ ભે છે તેએ એમના કારોં પુરોજ.

પદાભાજના પ્રથમ સ્ત્રી અનુપાસીની પદસીએ એમને પ્રાપ્ત અને કેક રિધરના એ બે અર્થો છે એમની 'દી'મત વાગે બે મત હોઈ ન શકે. ૧૨૬

ગુજરાતી સ્ત્રીવર્તમાથી રાજકીય વેગમાં ગુજરાતના સૌથી પ્રથમ ગ્રેડ એજ દર્શાવે છે તે પદેવા સ્ત્રીઓના એ દિશાના પ્રયત્નો તે નવરાજોના મહુપરોત કે પ્રકારમાં આવવાના સાધનપર દર્શાવે છે. પણ એમને એટલું કમું છે તેવાવાને ઉપર માનવો જરૂર પડે છે. ગુજરાતની ગ્રામિણે એ સાધન મરેને એમની મતવાકાશાએ કેવલ તો મુજરાત કેટલી રવન ત સ્ત્રીઓ ઉત્પન્ન કરી શકે

રસગિંદુઓ

લેખક -

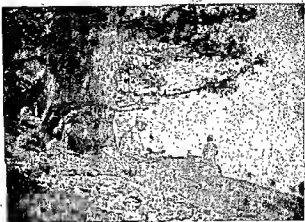
રા. મુદરલાલ નાથલાલ જોશી

અનુભવ આલેખાનો નથી, અને આલેખન સાધનાઓ સમજવાની નથી આથીજ અંતરની વેદનાઓ આલેખ્ય મિલકત તારા સાથે હું દર દર ભેષ કરું છું -

હા તારા સાથે હું દર દર ભેષ કરું છું.

સવા, ગેલન અને મુખને તો એક સખ્દ ખજાણી હું સરાવવી શકું, અને પાકે તો વિધના વખતે એક કુકળી રવન કરું

૧૩૬, મિલ ૧ તારા આલેખનીજ જરૂર છે

જિંદુ નદીના કિનારે ભેખનક થી કરી રહેલા માંધીનું વિરલ દ્રશ્ય

ગુજરાતી સાહિત્યમાં મહાત્મા ગાંધીનું સ્થાન

ભેખનક

સા. હીરાલાલ મેઘનલાલ દેસાઈ

ગુજરાતી સાહિત્યના કવિદાસમાં શુદ્ધ, સ્પષ્ટ અને સંગોષ્ઠ ગણવેંચીના એક મહાન પ્રજ્વેતા તરીકે મહાત્મા ગાંધીનું નામ સુવર્ણરેખા દોરવામાં રહેલું છે, એમ કહેવામાં બેશ પશુ અતિશયોક્તિ નથી. નવજીવનના તંત્રીપદેથી-સ્વતંત્રતાનો સિદ્ધાન્ત કરી, ભારતના વર્ષની રંગે રંગમાં નવીન ચૈતન્યભર્યા પ્રકટાવનર-આ વિરલ પ્રજ્વે ગુજરાતી ભાષામાં વીર રસનો અદ્યક્ષિત પ્રવાહ ફેલાવ્યો છે, તે વાત દરે નિઃસંશય છે. સામાન્ય રીતે, વિદ્વાન અને સદાચર વર્ગમાં એમ મનાતું કે ગુજરાતી ભાષા કદાપિ પશુ હાંદી, બંગાળી કે ઉચ્ચ ભાષાની પ્રેરનાની સ્પર્ધા કરી શકશે નહીં; જે પ્રકારની ભેખ, ઉત્સાહ અને વીરરનો હાંદી ભાષામાં આવે, ભોવ થઈ શકે છે, તે ગુજરાતી ભાષામાં લાક્ષણિક બદ્ધતા અસંભવ્ય છે. વિદ્વાન અને સદાચર વર્ગની આવી અમ-સુશ્વ માન્યતા 'હોવાથી; તેઓ સૌદર્ય અને સુંદર, કોઠિલાનાં ફુલન અને અપરનાં સુંબડ, સુખેન્દ્રના ઉદયન અને કમલ કેતકીનાં વિસ્મયન-આદિ વિષયો ઉપર આકર્ષ-ગરી ભાષામાં કાળો 'કરી' વા ચર્ચા લખી મેનપોતાને કૃતકૃત્ય માનતા પરંતુ, એ સુરને મહાત્મા ગાંધીએ નમુનેદાર પાઠ પઢાવ્યો છે કે વાંચકનો વીર

ગ્રંથ, અને નર્મદનુ ઉછળીનું ભેમ છરવનારી ગુજરાતી ભાષા વાર્ષિકીન, ઇન્ડોડેવ ઇન્ડિયન નથી. મહાત્મા ગાંધીના પારસખંડી સરના રૂપરેથી ગુજરાતી ભાષાને આજે આપણે સાદી અને સરલ હોવા ઉપરાંત એજાન્સી અનુભવી રવા છીએ.

આમ છે છતાં આપણે જાણીએ છીએ કે મહાત્મા ગાંધીએ નવચરન કે ગુજરાતી ભાષાનો કે સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ કરવા સારુ કાદયું ન હતું. વળી સાદુરેની નામાર્ચિએ પણ મહાત્મા ગાંધીનું નામ ચટપુ ન હતું. ઇંગ્લેન્ડ આફ્રીકા દલા, ત્યારે કેટલાક ગુજરાતી પુસ્તકાની સમાવેશના મીરાય, તેમજ સાહિત્યને ભગતુ એક પુસ્તક કે લેખ લખ્યો નથી છતાં પણ, જે નિર્વિવાદ છે કે એમણે ગુજરાતી ભાષાને ઝીલેલુ મિશ્ર બનાવવાના મહાકવિ પ્રેમજી દના ભાગિરથ પ્રવાસને આકાશી ગીતે મળ્યા સમર્થન આપ્યું છે. આમ હોવાથી આપણે આ લેખમા મંમની સાદી અને સરલ છતાં એજાન્સી હોવી ઉપર એક વિદ્યમર્દાઈ ફેરવ્યું.

ગદ્ય શૈલી

/ મહાત્માજીની ગદ્યશૈલીમા આજ કદી મોહનનું સમુદગર્જન નથી, તેમ ખર્ક કે ભેનસનનો પ્રયત્ન આડગર પણ નથી. તેમજ કાષ્ઠપલુ સ્થાને મહાત્માજીએ નરસિંહની ભકિતરસાર્દનાના સમીનથી જમાલદ નથી કરી, કે નથી રવસા. શ્રી ગોવર્ધનરાજી જનરવમાલ્યાલેખન રતિ પોરી, છતાં પણ ભાષાની પ્રચલિત શૈલીમાં એકાએક અજકારિ પરિવર્તન કર્યું છે એ સિદ્ધ છે એમની ખાશમાં સરળતા એ પ્રથમ પગથીઆ સમાન છે. રત. નવવામની સાદી ભાષાજ જેટલાં ભેમ અને આકર્ષક હતાન્તેથી વિશેષમણા

મહાત્માજીની ભાષામા છે.. રપટ અને સક્ષિપ્ત વાક્યોમાં અર્થ શી રીતે જનમમુદાય આપણે મુકવો એ વિચારના મહાત્મા ગાંધી એક પક્ષા ઉઝાડ છે 'નવચરન'મા પ્રતિદ્ય મએવા અસંખ્ય લેખોમા અર્થની ગભીરતા સાદાના સાદી પણ ભેમદાર ભાષામા તેમજ આજી છે. એવ સાન્ક પન નમી ભાષાના નિર્વેક રપટાએ નથી. આખા વાક્યમાથી એક પણ શબ્દ દૂર કરો અથવા આખા લેખમાથી એક પણ વાક્ય દૂર કરો, તો છતાં વાક્યની શા લેખની છળ પ્રુમીને નાશ થઇ જાય છે. કુકમા, ફેક શબ્દ શા વાક્ય ગામતા શીવાય એમના વખાણમા આવતાજ નથી.

આડબરનો ઉપયોગ

સોની વિશેષ સજ્જતા તો ભાષાના આડબર દૂર કરવામાજ મમાવળી છે. મહાત્માજીએ ભાષાના ખેલા આડબર નો વજમદાર કરી દૂર કરી દીધો છે. એક વખત એવો હતો કે જ્યાં સુધી ભાષામા ભારે ભારે જડગારોડ સરજન શબ્દો વપરાય નહીં, અને બાણમદના શાંખા મદન શબ્દો નો સમુદ લેખમા થાય નહીં, ત્યાં 'સુધી લેખની સજ્જતા થઇ મલાય નહીં. પરંતુ મહાત્મા ગાંધીએ એ માન્યતાને દૂર કરી બતાવી છે. ભાષાની રૂચિમતા અને ખેલા સજ્જારને જાણે જનુમ લાકડી પડે દૂર કરી નાખી છે. 'નવચરન'ના અનેક લેખોમા એમની કવચી લખાયાજ હુશ વાક્યો નો વેદના સુમેની સમિતિ આપે કે વેદના સુમેમા જેટલી ઉચી શીવસુરી અને જેટલું ઉઝામા ઉડુ સ્વ છે તેટલોજ મહાત્માના બનિ કુશ, મુદાસર, સું'ર અને સુએડ વાક્યોમા રવરાજ્ય નો ઉદ્ગમનિ વસેતો છે. અનુક વાક્યો અને કદો તો દેશના મરજી નવચારના કિમતી

મીઠા રાખના લાપામાં ચાલુ થઈ ગયા છે. જેમકે,—સુતરને તાંતણે રચરાચ; ખાદી વાપરેજ છુટો; જેન ભોગ્યેજ છુટો; દીક દીક અનુભવી રહોછું; હોં દોરે બેઠી છે; ભોજ ભોયો અને હેનુ વણસાયો છે; બેઠા બળવો; જોળા પરી માંગી રહો છે; દોષ જેવું દેખાયું; પારાવાર ધડકો પહોંચેવો; રાકાવજ નહીં; ખડતલ; સાણત દોષ જાવડાં; હસાદિ.

૨૫. પ્રો. મહિલાલ અને મહાત્માજી

૨૫. પ્રો. મહિલાલ દિવેદીની અધર્શલી અનુકરણીય શૈલી મહાત્મા છે. પણ તે શૈલી અને મહાત્મા માંથીની શૈલીમાં શ્રેષ્ઠ તફાવત તે આપણે બે સપ્તેમાં જોઈશું. મહાત્માજીની ભાષામાં મહિલાલનો સંસ્કૃતભાષ પ્રભાવ નથી. જેટલે અંશે મહિલાલની ભાષા ઉચ્ચ કાદિની (classical) મહાત્મા તેટલે અંશે મહાત્માજીની ભાષા મહાત્મા છે. મહિલાલની શૈલી અસંસ્કૃત હોવાથી વિકાસ વર્તેનદ લાપકની બે. જ્યારે મહાત્માજીની ભાષા સર્વ સામાન્ય પ્રવ્રત ને લાપકની છે. મહિલાલના લેખો પચાસ સમજવા લાપાના થોડા પૂર્વાભાસની જરૂર છે, જ્યારે મહાત્માજીના લેખો કોટલી તો સાદી અને સ્વળી શૈલીના છે કે હરકોઈ માણસ સમજી શકે છે. મહિલાલ જ્યારે ભાષાને શાણગારવા આભરણોની શોધમાં પ્રવ્રત થયા, ત્યારે મહાત્માજીએ આખરણ અને ખાસકાને દૂર કરી તર સતને હૃદયભેદક સાદા મળેમાં કહેવા નવ્યા.

કવિ તરીકે

મહાત્મા માંથીને કવિ તરીકે લખવા એ કદાચ મૂટના મણકો પરંતુ મહાત્મા માંથીજના અસંખ્ય લેખોમાં એવો જાણો અભાસી હશે જેને એ એણે મહાત્મા વાંચ્યા

પછી તત્તુષતા, ડોલન અને વાણીની મેદિનીએ સાક્ષાત્કાર ન થયો હશે ? જેટલે અંશે એક સુંદરમાં સુંદર કાવ્ય ચિત્ત આકર્ષી લે છે, અને વાંચી રહ્યા પછી પણ મધુર સંગીતની માફક સ્મરણમાં રચ્યા કરે છે, તેટલેજ અંશે મહાત્માજીના લેખો, આજે બધે જ્યાં જતાં, સ્મરણ આગળ ખડા યાગ છે. ભાવ પ્રધાન ઉત્તમ કાવ્ય આપતેને આપતેને નવો આનંદ આપે છે, તેમ મહાત્માજીના લેખો પુનઃ પુનઃ વાચવાથી અપૂર્વ આનંદ આપે છે, અપૂર્વ શૌર્ય અને પ્રેરણાકન રજાવે છે.

અવગત મહાત્મા માંથીને એક સામાન્ય દક્ષાના કવિ તરીકે કું ઓળખાવવા માંગતો નથી, પણ એટલું તો સિદ્ધ છે કે તેમની વાણીમાં બાણસદ-રસદાન-રવીંદ્રનાથ" શ્રેષ્ઠ અને કવિ નાનાલાલની અ મીઠાસ છે. બાણસદે "કાશ્મીરી અચમ્પ પદમાં લખી છે જતાં એ કાશ્મીર એક મહાકાવ્ય મનાય છે. રસદાન છંદો સાદિતમાં એક સુંદર કવિતામય મણ લેખક તરીકે મુકસિદ્ધ છે. આપણા સુન્દરાત કવિ નાનાલાલ પણ અચમ્પ પદમાં હૃદય જાગ્રત્ત અક્ત કરે છે. એથી પણ અદિ ભારતવાર્ષના અણુભોલ રવિબાણુ મીતાંજલિ-કેસન્દુન-મીત્ર-આદિ કાવ્યો જે કાવ્યોએ સમસ્ત જગતને માહત્કાર પીવાતરી રસલીન કરી મુક્યું છે, તે કાવ્ય પણ એજ મહારના કવિતામય ગદ્ય લખાવતાં છે.

મહાત્મા માંથીને કવિ તરીકે ઓળખાવવા આપણે "કાવ્ય" ની લુટી લુટી વાખ્યાએ તપસીશું. પદ્યકર્ષ દેડે છે: "કવિતા કે હૃદયની ખગલ લાગણીનો અવિનિશ્ચય પ્રવ્રત છે." નરહરનાથ પ્રસિદ્ધ થયેલા મહાત્માજીના

લેખો વાંચ્યા પછી કોણ એમ કહેવાની હોંનત
ધરતી કે એ લેખોમાં હૃદયની સાચામાં સાચી
લામણીઓનો પ્રખલ પ્રવાહ નથી? સત્યની
"હીં" પ્રકાશમાંથી જેથી કાઢવા સિદ્ધાંતો
અવશ્ય પાણીના રેશાની માફક હોડતા તેમના
લેખમાં જણાય છે.

"કામ્ય—એક અનુર બાળક છે" એમ
પ્રારંભિક કહે છે. "તાડર," "કુશર,"
"ઉત્તર-દક્ષિણ," "મરખના પા" "વાઘવરાણની
મુંઝવણ" અને અમરાવતના કેટલાકે
સમય એમનો એકગર-એકવા લેખોમાં
કેટલું જોઈ કહેવો ઉત્કાહ અને કેટલી
મીઠાસ વર્ણનાં છે તે પુનઃ પુનઃ વાચનાથીજ
મથળાય છે. ત્યાં જ્યારે મી. મોરેસ્ટ અને
જોર્જ મર્ફિનને પરામિતમાં ડિઝિમનાઈ કરી
જણાવ્યું કે "શીડી પ્રત્ન હજુ જોડાને
તેની ખાતર છે, અને તેના કામ પાયા
સાબુત છે.—શીડી પ્રત્ન ડુનીઆની ભેથી
નિશ્ચયી પ્રત્ન છે. તેના લેખમાં કમળ જેવા
સાદમ કરનાર ખસા ખાસ," ત્યારે આ
લીપણુ કમ્પોને તેથી પણ વિશેષ લીપણુ
વાળીમાં આંધાન કરતુ એ સામાન્ય વ્યક્તિની
મળ જ્ઞાનની વાત હતી પણ મી. મોરેસ્ટ
અને મર્ફિનને જાન ન હતું કે તેમના આંધાનને
કીથી લેનાર મખત જગતનો એક જ્વલત
આકાશન દનો. આ સર્વ લેખોમાં મજબબલુ,
અપૂર્વ કૌશલ, અને સાથે વાળીનું માર્દુર અને
ઉદાત્તપણું અનુભવીને છીએ કાશીકાની
આખ્યાનુસાર અવશ્ય આ લેખોને કવિતામય
કવી સ્વરૂપે છીએ.

મેથુ પર્લોડ કહે છે. "એક નવું
આખ્યાન જેમાં સત્યનો ઉદાત્ત ઉડા "કવિ
વસ્ત્રો હોય તે કવિતા છે." મહાત્મા ગાંધીજી
ના જીવન ચરિત્રથી જાત, સૌ કોઈ નિર્વિચાર
રંગીકારે છે કે મહાત્મા ગાંધી તે એક સામાન્ય

દેશબંધ નથી પણ નસનો એક સાક્ષાત
અવતાર છે તેમની નુનના પ્રાંતમણુદ-ધ્યુ-
શક્તિ સાથે થઈ રહી છે એવા પ્રવચની
વાળું સનાતન સત્ય અને અવિરત પેમથી
ઉજારાથી હોય એમના નવજી હીં ને મેથુ
આનોડની વ્યાખ્યા મુકેલ પણ મહાત્મા
ગાંધીને કવિ અથવા તેમના લેખોને કવિતામય
કહેવામાં શું ખોટું સમજે?

પ્રેમાનંદ અને મહાત્મા ગાંધી

યુગરાત્રીના કવિચક્રવર્તી પ્રેમાનંદ
માથે મહાત્મા ગાંધીને સરખાવવા કુ અત્રે
હોંનત કરીશ. જેમ પ્રાચીન ઇળના યુગરોને
એક અને અદ્વિતીય પ્રેમાનંદ પ્રમ.પો—તેમ
અર્વાચીન કાળના યુગરોને વિશ્વમા એકજ
એવો વિરો મોહનદાસ ગાંધી અર્ધો. પ્રેમાનંદ
ને સુધારમય મલ્લમુદ્ધિનો સૂર્ય-ગાંધી તે
સાત મસખ મલ્લમુદ્ધિનો સૂર્ય યુગરાત્રીની
નાલવાવર્યાનો નુપુત તે પ્રેમાનંદ—પ્રાગવચ્ચા-
નો પચોતો પુત્ર ને ગાંધી, આનંદ કામ્ય,
મુગાર, નુદરીઓના સ્થૂપ સ્વરૂપના હમનીય
વળુનો, અને મખનગણુમાં પગાકમ મી પ્રેમ-
વેરા નિરખના નાદે એક-વિષયો ઉપર
સત્રીનો અવકાશના તે પ્રેમાનંદ—કપરિ
જીવનના નાદ નિરમલ કુ ખસા પ્રત્નો
અર્થિક મત્તાના નીચાથી મરેજનન મોડી
પ્રજ્ઞની અમાનુષી મોહજીન, અખલમ જિવાના
મૂલ ઉપરથી મતુપ પ્રાણીનું અલ પતન,
અને કાણુ-તે મેરાની પ્રાપ્તિ ખરે આતમ-
ઓમથી કંઈક ધ્વજા—આદિ વિષયો ઉપર
મીનો નાનાર ને મોહનદાસ ગાંધી પ્રેમાનંદ
પોનાનું હૃદય પથમાં ખાલી કર્યું ગાંધીએ
મથના કાવળુ જતાએ ઉપવમાં સમાન
માધુર્યનો જરો છે.

કુદરત અને મહાત્મા ગાંધી

મહાત્મા ગાંધીના લેખમાં કુદરતના
કર્મનો જાગર જોરામાં આનના નથી

આપણે કરવું રસના યુક્તમાં વધુ જઈ ચીન-રાત્રી બાપાની મયદેશીને એક નવો આદેશનારી મુકે છે. અને દીપ્ત આદેશ ઉડે અને ધી સરુ થાય છે. સરળતા, સમોદતા છે કે તદ્દિ તદ્દિ. મહાભારત ગોંધીના હેતુના બનાવ અથવા જળ (purity) એ તેમની શ્રેણીમાં આવી હરવનો કરવુંસર આપણે સિદ્ધિ નાં મુખ્ય સરળતા છે. કાવ્યમાં રમ સામગ્રીએ છીએ, જતાં એ લેખેઆ અભિ પ્રજ્ઞા સ્વાતી કળામાં "તાક્યુ તીર મારનારે માનદગ" કહેવાય છે, તેમ મહાભારતમાં આપણે ઉત્તરિવાની કળામાં ને ગોંધીજી. હવે નિશ્ચિત થયું છે. રીશમાં, અભિવાજ- બર ક નર્મદા- હોય પાર્શ્વકર- પક્ષનામે, આપણે વાનો જેઓ રીશ સરકારની દમન નાનિ સાથે છે એક બાબા છે, તેઓ પત્ર લખુ- બર કણુએ છે, કે બારતવર્ણુ નવચેતન તે મહાભારતને આ- બારી છે. આણુ થુળી કારણુ તે મહાભારતનું વર્ત- માનવવકાર તરીકે- હું જાણુ છે. 'નવજીવન' અને 'મગ ઇન્ડિયા'

આપણે કરવું રસના યુક્તમાં વધુ જઈ ચીન-રાત્રી બાપાની મયદેશીને એક નવો આદેશનારી મુકે છે. અને દીપ્ત આદેશ ઉડે અને ધી સરુ થાય છે. સરળતા, સમોદતા છે કે તદ્દિ તદ્દિ. મહાભારત ગોંધીના હેતુના બનાવ અથવા જળ (purity) એ તેમની શ્રેણીમાં આવી હરવનો કરવુંસર આપણે સિદ્ધિ નાં મુખ્ય સરળતા છે. કાવ્યમાં રમ સામગ્રીએ છીએ, જતાં એ લેખેઆ અભિ પ્રજ્ઞા સ્વાતી કળામાં "તાક્યુ તીર મારનારે માનદગ" કહેવાય છે, તેમ મહાભારતમાં આપણે ઉત્તરિવાની કળામાં ને ગોંધીજી. હવે નિશ્ચિત થયું છે. રીશમાં, અભિવાજ- બર ક નર્મદા- હોય પાર્શ્વકર- પક્ષનામે, આપણે વાનો જેઓ રીશ સરકારની દમન નાનિ સાથે છે એક બાબા છે, તેઓ પત્ર લખુ- બર કણુએ છે, કે બારતવર્ણુ નવચેતન તે મહાભારતને આ- બારી છે. આણુ થુળી કારણુ તે મહાભારતનું વર્ત- માનવવકાર તરીકે- હું જાણુ છે. 'નવજીવન' અને 'મગ ઇન્ડિયા'

મોરારીજી

પ્રત્યેક જોઈ બાપાની યાદ આવતી, પણ હું આ સાચેજ થયું, કારણકે એક મહાભારત પુરુષ સુખમાં આવે નથી માનવો તેમજ દુઃખમાં શોકમાં લીન નથી થવો. વર્તમાનપત્રકાર ઉદ્દતા ને અડી વર્ષ મહાભારત ગોંધીએ

એ જે સાપ્તાહિકના તરીકેથી અધીરી બનેલી પ્રભવે ઉત્પતિના રાજમાર્ગ દાખવા છે. નિષ્પ્રસપાન વર્તમાનપત્રકાર તરીકે ફરજ અણ કરવી તે નો પાત્રી હોય તેજ મળે વર્તમાનપત્રકારના જીવનમાં એવા તો પ્રસન્નો અર્થ છે કે મગજનું સમનોલપણ સાચવવું

એ વિષય છે. વળી હોંદુસ્થાનમાં કર્તૃત્વ-
પત્રકાર—ને તે પશુ રાષ્ટ્રમતને અનુસાર—
એટલે અસિધારામત પાળનાર અથવા સૌ-
કર્ત્તવ્યની તરવાર નીચે ઝડપનાર. જાણી
આવી પરિસ્થિતિ વચ્ચે મહાત્માજીએ યની
અમલ સેવા ગળાવી, અને એ સેવા સાથે
'નવજીવન' દ્વારા ગુજરાતી ભાષાની રચના
પ્રધાન વાણી બનાવી.

પત્રકાર તરીકે પડેલ યાજ્ઞ રહીને
નનામા લેખ કે નાકા કરવાની પદ્ધતિ તેમણે
દૂર કરી. હવેનાં પુસ્તકો નામે જે જે પશુ લીધા
કર્યા હોય તેનીજ તરફેણમાં તેણે લખી. વળી
પત્રકારો કેટલીક હલકી રીતિ-તેજી કે માધી-
પ્રાન (vituperation) દૂર કરી તેમની
ભાષામાં જરાએ એર વસ્તુ નથી. હવેનાં
પુસ્તકો કહેતા, અજો એવા લખે કે જેમાંથી
પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય—એર નહીં, ગમે તેવું ભય-
કર સત્ય પ્રસારણ હોય, ગમે તેવી હલકી
ભેદી નાંખનારી સખત લીધા કરવાની હોય,
સામાની ગમે તેવી તુચ્છ, હલકી અને અવિ-
નયભરી લીધાનો જવાબ આપવાનો હોય,
જ્યાંએ મહાત્મા માંધી એવા ભાષાનો
આગ્રહ મેલતા કે તેમની ભાષામાં વ્યક્તિયત
દેખતો હોય એ જાણીને જાણીતો નહીં.
વીર રહ્યો પ્રેમભય વાળીજ તેમની હલકી-
માંથી નીકળતી. ફરિયાદકર્મિજ તેમની ભાષામાં
સમર્થ હતાજ તરવરી આવતાં, જ્યાંએ,
એ હાથે અંગત રાગદેવથી રહિત લખે.
તેણે હવેનાં કહેતાં કે ગમે પત્રકાર તરીકે
નિર્મલભના (Invective) નો ઉપયોગ કરવો
ગોળ નથી થાયતો. કેનીકપના દેવધાર
ચમેજા તંત્રી મી. હોનીંગેનને Invective
પ્રિય હતું, જ્યારે મહાત્માજી વિરોધ દર્શાવતા.

હવે નર્મદાશંકરે જ્યારે “હાંડીઓ”
નમનું માનિત કાવ્ય, અમલ કરે. હવેના-

રામે જ્યારે “ગુજરાતી” પત્ર કાવ્ય ત્યારે
ગુજરાતની આગમમાં એમ મનાતું કે
વર્તમાનપત્રને ગોળ શેલી આ જે પુસ્તકોએ
ચાલુ કરી. પરંતુ, ખરી આદર્શ શેલી પ્રચલિત
કરવાનું માન તો મહાત્મા માંધીને મટિલ
અવશેષ રહ્યું હતું. નર્મદનું ઉલ્લખનું એમ
અને રવ. ઇચ્છારામના પત્રોના મૂલકાળનો
સ્વદેશાનુરાગ, એ વસ્તુનું અદ્ભૂત સદ્ગીર્ણન-
ને સમ્પ્રદાયકાર મહાત્માજીએ કરાવ્યો છે.

‘નવજીવન’ અને ‘યંગ હન્ડીયા’ના
લેખો પાઠતાં આપણને એક મહારથી રજા-
મણમાં સત્વને મટિ કેમ જણે ભયંકર મુદ્દ
કરી રહ્યો એવો ભાસ થાય છે. રામે રાવણ
સામે મુદ્દ હતું—અર્જુને કુરુકુળ સામે જંગ
જમાવે—હવે એ તે જમાનાની નિર્દયતા
અને મોહભળ સામે બંડ ઉઠાવ્યું—‘માતમે
માપનાં પડે તોડી દયા અને અહિંસાનો
પ્રચાર કરવા ભેખ ધારણ, કથો, તેમજ
મહાત્મા માંધીએ ખીરીશ, સરકારના રાવણ
સામે મુદ્દ આરંભ્યું એટલુંજ નહીં—
પશુ સમસ્ત જગતને પામાત્મ જડવાદ
(Materialism) નાશિતતા અને પશુબળ
(Militarism) ના મેરાતા વાંદળમાંથી મુક્ત
કરવા અજવાર ધારણ કથો છે, સરનારાવણ
ચંદ્રવરકર જેવા સખત વિરોધી પશુ કણે
છે કે “He is more a Prophet-India's
Spiritual Barometer—her Soul-
Force”. ‘નવજીવન’ અને ‘યંગ હન્ડીયા’
માં મહાત્મા માંધીએ મી રીને એ મુદ્દ
જમાવ્યું તે દેકમાં જોણું.

ગુદનીતિ

મહાત્માની ગુદનીતિ ખુબી છે. છુપી
રીતે યવુ ઉપર પ્રદાર કરાવે કરવા તત્પર
નથી થતા. યવુપણના દોષપણ માન્યને મળ્યા
આદ સમય તેણે માટે છે. ગુદની પ્રખર,

મન, સમાનતા અને અંધુત્વના અક્રમ પાયા ઉપર તેઓ ઉઠાવે છે. તેમના સૈન્યના શીષાક્ર સત્ય અને પ્રેમ એ બેજ છે. આરમ્ બીરાઉની માફક શત્રુ ભાવે ભવંકર યુદ્ધ રે છે, છતાં એક અંધ તરિકે તેના પા ઉપર પ્રેમરૂપી મુગ્ધ ભગાવે છે. તેમણે ૧૯૪૮ શબ્દોમા વાણ્ણ્યું હતું કે જનરણ કાવરના ચીરને કે પશુ ઇન્ન થાય તો હું ખાસ સખા ભાઈ તરીકે તેની મુશ્કા કહું. શત્રુ ઉપર છત મેળવવા તેમણે એકજ સજ્જ અકાંચેન વિલે કાંઈમ્ છે. તેમની સત્યપૂર્ણ વાણી એ વમિરના બ્રહ્મદંડ સદમી ભેરાવર છે.

હિમચિરિના ઉત્તલ મુગ ઉપરથી છુટતા નવાના પ્રમળ પ્રવાહની માફક લખાએવા અસખ્ય તેમના લેખોમાં ઉપર મુજબનું એકજ મુદ્દ ભેગામાં આવે છે. તેમના સંખ્યા નૃસિ મુજબની એકજ મુદ્દ તરતી દેખાય છે કે—

"Is It the boast of Councils
and of kings

Oh God, to triumph over
million's pains "

Guardians of good, ye Nations
of the West,

Shall mind still worship brute
force defied? "

એટલે કે—

"કોઈ મુખ્ય શાણીના તિમિરમય કુખના પ્રસંગનું અદ્દાસ કરવામાજ શુ આજ કાલની ધારાસભાઓ અને રાષ્ટ્ર-સંઘનું પ્રેય સમાવતુ છે ? પશુબાની આત્મના કરવામા ક્યા સુધી હજી પશિમની પ્રબ્ધ રસાયણી રહેશે ? "

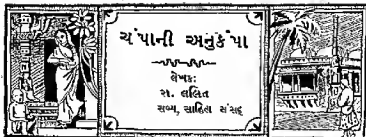
સાહિત્યમાં સ્થાન

આપણે આ લેખમાં ભ્રમ મયા કે મહા-ત્મા ગાંધીની સર્વમાનવજાતરની કાંઈદાંથી

ગુજરાતી ભાષાની મધ્યમૈત્રીના એક નવો મજુર શરુ થાય છે. સરળતા, સચ્ચેદતા અને અભેદ બળ (parity) એ તેમની ભાષાનાં મુખ્ય લક્ષણો છે. કાવ્યમાં રસ ઉતારવાની કલામાં "તાક્યુ તીર મારનરો લે પ્રિમાન હજ" કહેવાય છે, તેમ મલમાં તીર રત ઉતારવાની કલામાં ને ગાંધીજી. ગુજરાતી સાહિત્યના આધુનિક કાળમાં મહા-ત્મા ગાંધીનું સ્થાન હવે નિશ્ચિત થયું છે. જેટલે ઘરજો વિરેકી સાક્ષરોમા, મણિવાજ-પ્રોવર્ધનગમ-નવરરામ-ન દશ કર કે નર્મદા-શકરને અથવા દેવી સાક્ષરોમા, આનંદશકર-નરસિંહરાવ-સાનાવાજ કે કૌભાયાકરને આપણે માદ રાખીશું તેટલજ અરી—પણકે વિશેષ બંગા આપણે મહાત્મા ગાંધીને માદ રાખીશું

ઉપસંહાર

ગુજરાતી રઘૈયીના આ અમર કીર્તિ રથ ભને. જો ઉન્માદમરન દીક સરકારે પડ-હેજ ન કયો હોત—તો હજીએ વિશેષ જવપત, વિશેષ ભેમ અને જલાદાર, વિશેષ પ્રોદ અને અમકાર કેમેલો પ્રમાદ નજરાતી ભાષાને મલ્યો હોત. પરંતુ, પ્રકૃતિનો નિયમ સર્વોપરિ છે. અને તેથી આજે—સ્વરાજ્યના મોહનમંજના જવપમા ધેનાનુર ખનેલા દીંદની પ્રતિચી દૂર, મહારાષ્ટ્રના કારાશ્વકના એક સાંત અડુવા ખડમા—એમના સ્થૂલ દેહને જખત કરવામા આજો છે. છતાં, એ સર્વન કારાવાસની સ્થૂલ ટીવાયો મેટી—દૂર દૂર દ'ખરના ઘરનારમા એમનાં અંતરનો પ્રાનિ, માત્ર બાતરર્ષનો પરવચતાની લોહ શુષકા નોડવા માટે નહીં,—પશુ સમસ્ત જમતમા સ્વ અને શાન્તિના સામાન્ય માટે પોકારી રલો છો શુ એ અમર આત્માના અંતર અણજને ઇવરના ઘરનારમા સ્થાન નહીં મળે ?

૧

સુખી ! ને આપણે પરમગણે ને સુહાસ ચંપો :
 સુખ પડવણું તુમ સમ નીરખી કરું કાં અનંપો ?
 દીસે શું કુલનો સરદાર તોમે એક ચંપો ?
 કુલોથી તું પ્રકુલિત પ્રાણ ! ત્યાં કેપણે અચંપો !
 લીકુડે પાંદડે જલદાર ઘેરે સ્ત્રોત ચંપો !
 પ્રણયનો પ્રેમ તુમ સમ ગ્રીવવે દીસને સુખંપો !

૨

સુકોમલ સૂર્ય સમ ઉત્તમ સુવર્ણ અગ્રણ ચંપો :
 રત્નરત્નો નેત્રી તુમ પ્રવનત્મસંમ પરમાર્થ ચંપો !
 વિદ્યાખ્યા ચંદ્રેખ્યા ચાતુરી ગ્રીવતો શું ચંપો ?
 સુલભાભ તી આપણી ઉત્તમવા શું એ સંપો ?
 વિરાદ ન વદાવની પ્રતસિદ્ધિ ન્હાઈ રહો શું ચંપો ?
 લલિત તારા સખો એ એ ! શું મેમેશમ કંપો ?

સ્વપ્રવધૂ

અનુવાદક

રા. કિશોરીલાલ શર્મા

વિવરણ

રા. મુશીલ

[પ્રખ્યાત ફ્રેન્ચ નવલકથાકાર થીએરીમ મેટિયેરની ફેટલી નવલકથાએ કથાખિત વખત અને હેરીયા મનુષ્યોના વિરોધ છતાં આજે છત્રી રહી છે એટલું જ નહીં પણ અમલ જેવી પ્રવૃત્તિએ પણ તેની મુખ્ય પ્રસાસા કરી છે એવિચરના પુરવઠા સમઘી એક અગ્રણ્ય લેખક હોય છે કે એની વર્ણનિએ વિનાયકે કદાચ કાલ કલા ફ્રેન્ચ મુદરીએ આ વિરમ વાત્તાકા સાથે વખત એથે પ્રેમમા પરી હરી, સારકરી તેરે તથા હસી પડતી અને પરાયેરી તેને વખાવવા કલ્પક પરી એવા અપ્રતિમ લેખાની એક દુરલભ વાત વાચક સંપત્તિ અહીં રજુ કરીએ છીએ.]

મેં પ્યાર કર્યો હૈ દા, મેં પ્યાર કર્યો છે એ વાતો એટલી અપૂર્વ અને ભવાનક છે કે આ છાસક વર્ષ થયા કલ્પિત જ એના રમરભુની ખ્યાલ હુ ખસેડી શકુ મુ...એ વાતજ એટલી અદ્ભુત છે કે મારા છવરના બનાવ નજીક હુ પોતાજ લેખી ન શકું...વળુ વર્ષ મુખી હુ દિલ્લે પાદરીનુ છવન મુઝારતા ને રાત રખનવા એક સસારખ્યા, પંનન છર પોં છવન, પણ રીક હતુ કે ને રખાજ દવા

મારુ ખરુ છવન પપટાતુ ને હુ આ અને સરાખનો માખીન મુગાન પોંડે જની જતો. તે દિસોના મરખાના કલ્પક રખસો મને રહ્યા છે—એવા રખસ કે જે કદી જુસાવા નથી

હા, મનુષ્ય રી નહીં અનુષંગો હોય તેવો ખ્યાલ મ રખો છે અને ને એવા ભવાનક અને અખાતુર કે કાલ કે માકે દીલ નાસ કેમ ન પામુ તેજ હુ નથી સમજ રાકના. આક! ને બુદ્ધિ રખિઓ!

પણ તે વિષય મેં જરા વિચાર્યોજ નહોતો. મારું હૃદય તદન સ્વચ્છ-પવિત્ર હતું. મારી પદ માને પણ હું વર્ષોથી બેજ વાર દેખતો ને મારે બીજાં સગાં ના હતાંજ નહીં.

તે અનુરંધનીય' વત લેતાં મને રજ પણ દગદગી ન હતી; હિમકું તે મારે સાનંદ હું અધીરો. ચંદ્ર નીંહા હતો. અરે, વિવાહિત પતિ પણ સમીની વધારે અધીરતાથી રાહ નહીં લેતો હોય. સ્વપ્નામાં પણ હું પ્રવચન કરતો. મને લાગતું કે પૃથ્વીમાં પાદરી થવા કરતાં વધારે ઉચ્ચ કેમ નહતું. આહ ! હવેજ કે રાજપૂત પણ મેં ને મારે ભરજાણું હોત. પાદરીપદ ! મારા આત્મીયો મિત્રો પણ ઉચ્ચ કેમ નહતું.

હિંમત મવાંગા મહામત મ આવી પાંખોથી. હું દરમાં ઉઠતો હોઉં કે મને પાંખો આવી હોય તેમ હું ને હિંમતે દેવજી મથો. તે વખતે હું અવગતિ આનંદમાં મુગ્ધા હતો... મેં રાત્રિ પણ પ્રાર્થના બીજ માણી હતી. મને દર્શીમાદ મંદર હતો. મારા પદ ધર્મશુર મારી નગરે દેવપદે હતા, ને દેવળના દરવાજા સમક્ષ સ્વર્ગ ખુલ્લું હોય એમ મને લાગતું.

તમને એ કિંવા ના ખ. નર છે. ન ખરું હું નહીં કહું પણ તે ધર્મવાદયમાં કેટલું નાખ્યો છે. એ આંખો સાથે ક્યારે નથી મળે.

તે મૂર્ખ છે? કિંવા ચતી હતી ત્યારે મેં અનાધારે ઉંચું જોયું ને અરેખાન તો દૂર, સળીઆની વાડની પણ પેસે પાર ને છતાં અંધી ચાપ એટલી નજીક જણાવી અસાધિક રૂપ અને રંગવૈભવથી રાજતી મેં તે યુવતીને જોય.

આંખનું પણ ખુબી જન્ય કે 'કામ આંધળાને અવાનક દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય તેવું'

અદેશ ૧૫ અને ૨ ની નજીક રજાની મેં તે કુલીને જોય.

મને થયું જરા વાર પડેલા બનિ મમર્થ
વાગતા ધર્મગુરુ અદૃષ્ટ થતા હોય,
એમ લામ્બુ; દેવળમા ચોગમ અધારુ થયું
જાણ્યું; સુવર્ણની દીરીઓમાં જળની દીપક
જ્યોત પ્રકાશે દેખતા તારાઓ જેવી શીકડી
થઈ ગઈને આ જાખા અપકારમા પેલી;
સાવરણની પ્રતિમા જેવી સુવર્ણનો કિંચ
મર્તિ પેડે પ્રકાશી રહી હતી

મે મારી આખો નીચે રાખી દીધી.
ને મનમાં નિશ્ચય થયું કોઈ કે રીવાર
હયુજ ન કરે
પણુ પેલી કિયામતની
માફ ખાત હો
મયું હવે, શૂર સામે
થોડીવાર ભેષા પછી
આંખ મીચ્યા છતા
પણ પ્રકાશ પ્રાપ્તિ
છે તેમ તે તે મારા
પાશોને મેળે પ્રા-
પ્તી હતી આદ્ય!
તે કેટલી બધી મુશ્કે
હતી!

કાનિની કમળના
કેચિવકારની પીછી
તેનો ખ્યાલ નહી
આપી મહે દેહ-
એને જેટલી ઉચી
કપીએ છીએ તેટલી
તે ઉચી હતી.
તેનો કમગતિય
આખની સમરો
પાસેથી સંવર્ણ

મારામાં નીચે વધી જતા ખરેખર તે કાલ
મુકટપાળી સાધારી દેવ તેની જ જણાતી
હતી. એક નજરે મનુષ્યનું નમીત્ત પડ્યાને
એવા મજબૂત મમકારા તેની આખોઆ મમ

“એક મહત્ત્વ ગણિત કરેલો-એને
નજર કરેલો રાજમત છે”

જા. તે ને નિર્મળ અને પ્રમથની આખોઆથી
શર જેજ નીકળના કિરણો મારાવ હવે
વરક આવતા તે હું જોનો કેણુ બળે તે
કિરણોનો પ્રભાવ રખતી હતો કે રાખતાનનો,

હું એટલું જ વાણું છું કે તે સહસ્રાંશ આપતાં ને જે મારા હૃદયમાં પ્રવેશ કરનાં. સ્વપ્નાન, કે હૃદય કે બેઠું; એ સ્ત્રી મનુષ્ય તો નહોતીજ.

વખતો વખત સર્વગતિથી તે મધ્યું હું મુંઝવતી ને તેનું પંથ કંપ પામી ફરકવું. તેણે પ્રકાશના રંગનો પ્રભો એકરો દેખાડે. એની બાંધમાંથી. પ્રજ્વાલની અંશુલિ જેવા નેના ક્રમણ દાષ આવજા કરતા.

પ્રકાશને પળ ક્યાં વિના હું તેને એકરો. મને જાણું કે મારી આજ સદા બંધ રહેલાં ક્રમકારી સદસા પ્રજ્વાલતાં તનાં; મારા અદ્ય ક્ષણમાં કાંઈ અદ્યમાં ક્ષણો યતાં વળાયાં; મારું આપું હવન પ્રકાશનું મધું; અસ હૃદયમાં નાના વિમાનતરંગો અન્ન પામ્યા; મારા જ્યાં શરીરમાં અદ્ય વેદના યદ્ ઉઠી; દરેક ધડક અને એક સાથે રક્ત અને ધ્રુવ જેવી જળાણ.....પળ પેલી કિવા નો આજુબ દલી; જે જગતના દારે મારી નાંખી ઉર્મિઓ અન્ન પામતી હતી ત્યાંથી મો કિવા અને દૂર તજ જતી હતી. મારું મન અદ્ય ના કરેલા કંઈક પારે મારા દેહ દા કહી દેના, ને તેથી મારા આત્મા અજાબની ઉઠેના, હતાં કોઈક અદ્ય ક્ષણે મારાપર અમલ મારાવતી રતી.....

આમજ પળનારે પ્રજ્વાલો નિરરકાર કંઈવાની દર પ્રતિભાથી આપનાર અનેક કંઈક આપનારો એક પળ તેણે નિરરકાર કરી શકતી નથી; આમજ એકાંશ અજાબ અજાબનાર અને નકુમાર સ્ત્રીઓમાંથી દર કંઈક હતાં એક પળ અને મળવું મળું હતી ત્યાંની નથી એટલા અજા પ્રેરણાનો ઉત્કાંશ તેણે કરી શકે ?-એટલા અજા લેખિકા અજાકરને પૂજા જેવી મી રીતે કરી શકાય કે એ જગતની કંઈક-કંઈક તમારા પર અમલ મારા જે. અને

જથી અજાના પળ એટલી રીતકાર ને સ્ત્રી દેવ છે કે તેની અમે અજાની આપણી કંઈક તો મદા મારે અજા જાય છે.

એમ એમ પેલી કિવા આમજ આવતી અર્ધ તેમ તેમ પેલી પ્રજ્વાલના મુખમાંના અજાના અજા. પ્રજ્વાલ હવનના બાંધને પડે કિવા અને નિરરકાર મો જળાણ. પ્રતિભાને હૃદયમાંથી એવા પ્રજ્વાલ વેગથી 'મારે પાણી નથી થવું' કહેવા મેં મળવું કરી; પળ તે મધું નિરરકાર દળું. મારા દેહ દાપાજ નંદી. અજાનારથી પળ મારાથી ના ન કહેવાઈ. હા, હું જગતને દેના અને હતાં એકાંશ અજા પર હવન કરી રક્ત દેવા અને તે પળ કાને, કિવામાં, નેજા અજાના આજાપ તેનું મને મધું..... જે અજાના પેદના હું મારી રતી. દેના તે તેને સમજાઈ દેવા એમ જાણું ને મારી તરફ અજાના દા અને આજાબની એક નાંખર તેણે રતી.

અજા ને કહેતી દેવા 'તું' મારા અજા હવર અને અર્ધ કરતાં હું અને અજાને મુખી કરીશ, ને કિરકનામિ અજા તારી પ્રજ્વાલ કરી કરી. પ્રજ્વાલ જેણે પાણીનો પ્રભો તે પડેનાં છે તે રતી કે કારણ કે કંઈક કારણ નાંખવ અને હવન છું. તું આવ ને આપણે સાથે પ્રેરમજ અજાનાર. હૃદય તરી છુવાની અજા તો મું આપણે? આપણી હવતી તે એક મુખનાની આજાનારો અજાને પેલી રતી. પેલા અજા અજા દેવા કે. હું. અજાના દાપાજનાં તને નાં પ્રજ્વાલ ને ત્યાં અજાનાર પ્રજ્વાલ નીરે પ્રજ્વાલની અજાનાર, અજા દેવા પર તને હું પ્રજ્વાલ. હું અને આજું છું; નેજા તારા હૃદય પાંચ ને હું તને વેદા કંઈક છું. પ્રજ્વાલ? પ્રજ્વાલ સાથે અજાનાર. નેમનાં પ્રજ્વાલ પ્રજ્વાલ પ્રિય નેને અજાનાર કરી છે; જે એમ પ્રજ્વાલના રતનાં પડેનાં અને નાં અજાનાર પ્રજ્વાલ નાંખ છે."

ચુકરી એક-સીંગી-સુગમ, સુવર્ણથી મોટી એક-દાબડી અને આપી મથો ને ઇસારતથી તે સંતાડવા સમયનું. તરત મેં તે જુવાની દીખી ને મોટી-કોઠડીમાં આવીનેજ ઉપાડી. અંદર ગાન એક નાનકડી સ્ત્રી હતી:—

“કહેરીમોન્ડી-કેન્નીનીના મહેલમાં.”

જગતથી હું એટલો દૂર અને અજાણજાણ હતો કે સુવિખ્યાત કહેરીમોન્ડીનું નામ પણ મારે કાને નહોતું પહોંચ્યું; ને કોન્નીનીનો મહેલ ક્યાં હતો તેની પણ મને ખબર ન હતી. મેં અનેક કલ્પનાઓ કરી પણ ને કોણ ઉમરાવની પત્ની હતી કે દુષ્ટ વેશ્યાઓમાંની એક હતી તેની મને ખરવા ન હતી; માત્ર ફરી વાર મેને હું મળવા માગતો હતો. આ એક જાણતી પ્રીતિનાં મૂળ ધોડીવારમાં એટલાં ઉંડાં મથાં હતાં કે મેને દૂર કરતાં એ દલે અસહ્ય હતું. આ સ્ત્રીએ મને પોતાકે કદી લીધે હતો, તેની એક નજર મને પલટાવવાને સક્તી; હું મારે મારે નદી પણ તેનેજ મારે જીવતો હતો.

મેં થણી ઘેરજાઓ પણ કરી નાંખી. જે જગાએ તેનો દાપ અડશે હતો ત્યાં, મારા દાપ પર મેં અનેકવાર શુભેચ્છા દીધાં; કષાઠા સુધી તેનું નામ મેં સ્થાપ્યું; કહેરીમોન્ડી, કહેરીમોન્ડી...અત્ય અત્ય વેત જાણે સજીવ દેવ તેમ ને મારી આમળા બડી પત્ની. પત્ની મેં તેના સમ્મત સલામતે—

“કમનસીબ પુરુષ ! તે આ શું કર્યું ?”.....

મારી દુઃખી રિખાનું અને જાન મથું; જે નિર્જીવ ને અપંગ જીવન મેં તે દિવસેજ ફરીપ્રાપ્ત કર્યું તેના વિગારથી અને કમઝમાં અજાણ. પાછી મથું ! નદી કદી આવતું, નદી પાવન અને પુષ્પાવનો રજાસર જાગુ થો. સર્વથી દૂર જવાનું. મારા અંજો બધ ફરી રેવાની અપારી મીનલતામાં

જમવા કરવાનું, સદા મનુ જેવાં મનુષે સાથે વાસે કરવાનું. મરેલાં મુગડોની પ્રવીણ કરવાની, ને જે કાળાં જખમાં આખરે મારું દહન થશે તે જીવંત પડેજ જવાનો ! ઓ !

ધુણવતી રેવાની નદી પેઠે જીંદગી મારા સરીરમાં ઉઠાળી ઉઠી; મારી નસોમાં લોહી ખળભળી ઉઠ્યું, મારું ધોવન પ્રકટ થયું ને કળમમાં પ્રપ્રલતા પામ્યું...હું કહેરીમોન્ડીને ફરી કેમ લેખ્યું ? અમારા મઠમાંથી જવાનું મને કે બહાનું નહતું; મારે કેટલી પીછાન નહતી; ને પણ તે શહેરમાં બીજે ક્યાંક પાછી તરિકે નીમણુંક થાય ત્યાં સુધીજ મારે રહેવાનું હતું.

મેં જાણીતા સગાઓ ઉમેડરા માંડ્યા; પણ નીસરણીના સાપન વિના નીચે જવાય એમ હતુંજ નહીં; અને નીચે જઈ તેપણ બહાર તે સહેજ જઈ શકું અને ત્યારે તે અપારમાં તે શહેરની ગલીઓમાંથી હું ક્યાંકે રખડી જઈ. સામાન્ય લોકને નદી જેવાં લાપતાં આ વિધિ, જગતથી અજાણજાણ, પ્રથમ વાર પ્રગળા પ્રેમનો અતુલ્ય કનાર નિર્ધન પાછીને મુંઝવવા બસ હતું.

“આવ !” મેં મારા મગમાં કર્યું “અને લે હું પાછી ન દોત નો હું રાજ તેને મળત, મેને આવડ, રાજ તેની સુધે થશે પણ હતું. ને આ કાળાં જખમાં જદને અખખત ને રેમખમાં વસો, સુવર્ણની સાંઘી-એ, અમોર અને જુવાન-જવા જુવાન શોકો પેઠે પીડાતો મુગટ પડેરત. મારા જાડ કાળાં નાંખવાને જરૂર તેને સુખમંથની કુંજમાંએમાં મારી મરતન ઉપર પાડત... પણ પેલી મર્મવેદી આમળો કો ક્યાં અને ક્યાંક મર્મમથોએ જીવંત પ્રેમના

જગન્માયાની ઝંખના

લેખક

રા. બટુ લાલબાઈ ઉમરવાડીઆ,
સભ્ય, સાર્વજનિક સંસ્થા.

વિશાળ અને ચતુર અને તત્તામાં પુષ્કો
અને જગન્માયાની નજરેથી
કાચીઆંબા પુગાવા લાગેલી આ કથા છે.

ત્યારે, પ્રાણુના એવન રડવાં નહોતા,
પાણી સહીઆ ને જગતરે એ જગત નહોતા.
સુમધ ને સૌદર્ભની પ્રકાશતા જગતે નહોતી
ને વિશાળતા અર્ધને સરળતા નહોતા,
ત્યારે વિશ્વવિધાની જગન્માયાની પુગાકાક હતો ..

એકવાર મહાકાવ્યના સર્વવ્યાપી તિથિર
કોણેક કરતાં હતો, ત્યારે અધકારના એક
અનેવ ખસ ઉપર આવી તે ઉભી રહી
...નેની આકૃતિમાં પોવનની અનિવાર્ય મહા
કાવ્યનો ધણી રહેતો. વેગ અને એવણના
અસલ અમલો હતા, તેના એ પગ વળ
વાપરી જગતી રહતા અને અમાજ બાકુવતની
અથા હતી; તેની આખમા ચિત્રાન્તી ઉત્તર-
તા અને અસલ એકાતના દાવામિની
પીડા હતી, તેના પ્રતેક રોવાયમા, પ્રજાની
મહામજિના હરેકની અસલ વેદના થતી હતી.

સર્વભક્ષી અધકારમા નજરે માડતી તે
ઉભી રહી ને તેની આખમાથી અધકારને દહાડ
એવી મીનમારીઆ જગત પામી... પ્રજાના
અદ્ભુત મહાનુ આતમુર્તે ત્યારેથી થયું.

(૨)

વિશ્વમાયાની એવણાથી વિશ્વમહા
સરળતા હતી... નિઃશબ્દ અને મુદ્ધ અધકારમા

નરુન અને પ્રજોનુ સગીત પ્રથમ વાર ચરુ
થયુ હતુ મહારાત્રિને પુષ્ટ ભેટી પ્રકાશને
પ્રવાહ નવા સરળતાના વિષને એકવાર એકવાર
વહી રહી હતો, પ્રજાના પુષ્કો પુષ્કો સૌદર્ભની
કુરંગે દુરતી હતી, ગધિયોણા કથમાથી
વાયુ અને પરિમજની સહીઆ જગત પામતી
હતી, વિશાળ અને ચતુર અને તત્તા નવનવીન
રમેથી રમેતી હતો જગન્માયાની લીલા-
કાના પ્રથમ પાખડી પ્રકટી હતી...

નરુનવા સજનને એવી વિશ્વવિધાની
ઉભી રહી. તેણે પાદપૂજન કરતુ નવજન્મ
વિશ્વમહા કૃતાર્થ થયુ વહી રહ્યુ હતું, પણ
ચોડીકવારે તેની આખમા અસલોતો પુષ્ક-
વાર પ્રકટ થયો ને તેના હૃદયમા ઉઘાડોની
વરતીઆ જગત પામી. સરળતા સજન
રત્નમા મળ ઉણુ રડ્યું. વિશ્વજનનીની
લીલાઆથી કેક અદ્ભુત જગતરુ હતુ...

ચોડીકવારે વિશ્વના વિશાળ મોગાનમા
પ્રાણુના એવન કુકાવા. આક્રમકતાની આખ
ઉત્તે તેજવાના પ્રણીયુષ્ટિ જગત પામી ને
વેદોએ ચાએવી અસલે સરળતાની મહાનીવા
સ્વામ મહામાયાની અધર્મ તીજા નીરખી
વિશ્વ એવી પાડ્યુ. મહાકે એ વિશ્વમેહિનીનું
સ્તુતિગીત આન્યુ ને પરાજાથી આનરની
રમેતે ઉડવા માડી

સ્વરચિત સૃષ્ટિ જોતી તે ઉભી હતી; પણ તેનું હૃદય નો આશા, ઇચ્છા અને ઉત્સાહથી ઉજળું હતું. તે જોઈ શકે સૂરજન નરસ શ્રમ સિમ્સતું હી રહ્યું— મહામાયાની આંખમાં અસંતોષ જન્મ્યો હતો-જગજગતનીની કોપણુ દૃષ્ટ્યે અતુલ : સી હતી-તેની પ્રવંક શક્તિના આશ દહ સમય કે સંતોષાયા નહોતા—તેની જગત વિભૂતિ પ્રવૃત્તિના આખરે ધુમી રહી હતી...

પ્રજાજીતા દેવાના ધનકારા ચમાવયા તેણે છેલ્લો પલ ખાક્યો. દેવાના હીરને પોતીકા પ્રાણુની પ્રકૃત્તનામાં યુધી તેણે ઉરાડ્યું ને હાસ્ય નયને એ જોતી તે ઉભી રહી. તન નસોમંડળમાં તેજના ચમકારા થત માંડ્યા; દિશાઓએ અજબ ગીતનાધુરી પ્રગટાવી ને ખાં વિશ્વમંડળે આનંદની લહેરોમાં અપૂર્વ નૃત્ય આદ્યું— અંતરીક્ષમાં સૂરજનચક્રમ મનુષ્ય સરળપો હતો...સૌંદર્યરસ મનુષ્યને જોઈ જગદાતી અને મંદી પડી...વિશ્વજનેત ના શઠ અંતે પ્રકાશ હતો...

—મહામાયા ॥ કીશાયીપિતું રમ્ય પ્રકરણ ભારથી શક થયું.

(૩)

અનસ્ત પ્રકાશના મંડળમાં, જ્યાં આશા અને નૃપણા સમી જાય છે ને નાદ-શબ્દની ન અધિરત પલે જાય છે જ્યાં પ્રાણુની પ્રકૃતિ અને વનસ્પતિ સરેર પચરી ને છે છે ને વિશ્વમંડળને વિશ્વવલ મદનનોતિ ને પદનામાં જાન ભુલી રહે છે ત્યાં વિશ્વરિધાનાં બેડી હતી. નવજન્મે મનુષ્ય પોતાના સુકુન્દર પ્રાણુની સૌરણથી તેનું પાદપૂજન કરતો બેઠો હતો. નેને જોઈતી, યોગિવદિ ન નદસમાધિ અનુભવની વિશ્વમાતા નિશા પડી.....

—કે વળને મનુષ્ય અગિનાં ડો. શ્રદ્ધ મયો-માતાના હૃદયમાં વિશ્વજનનાં અપો દયાતાં

હતાં. મનુષ્યની આંખ બીજાનું; તેનું મોં કદમાયું; તેના ચીર્ણવાન શરીરમાં કંપારી થઈ આંખો; આખા વિશ્વમંડળે પણ કદમાં ફરી મુક્યું.

મનુષ્યે ઉગી નજર કરી તારે નીચે, સૂર્ય, નક્ષત્રો અને મહાવાયુઓના પચપાદથી ઘણે નીચે માનવ જગત રમાતું તેણે હોહું. વિદ્યલ અને વ્યાકુલ થઈ સ્વપ્નપદ માતા તરફ તેણે ક્યારે દૃષ્ટિ કરી.....પણ તેના સ્વપ્નમાં તો દૂરનાં જગતમાં જઈ વચ્ચે વચ્ચે અકથ્ય આદેશ હતો.....માતાની સ્વપ્ન વાસના તૃપ્ત કરવા, તેના પગ યુગી, વિશ્વકલ્યાણક મનુષ્ય દૂરનાં જગતે જતા રહ્યો.....

—તે જાગી તારે નક્ષત્ર પ્રકાશ પડે દૂરની જગ્યાએ પથરાતી હતી. પામે ઉમેશા દેવમય તરફ તેણે નજર કરી.

“તે ક્યાં છે? મારો પુત્ર?” અંધીર મહામાયાએ અંકને પુછ્યું.

તેણે દૂર રમાયલાં જગત તરફ જોયું. વિશ્વમોહિનીની આંખોમાં શોક અને મિત્ર તરફ વરી ઉઠ્યાં...તે જુમિનાં પ્રકાશ અને આનંદનાં સીમાજયને લારથી સરળપાં.....

તે જોઈ ઉઠી: “પણ મં તો સ્વપ્ન.....”

“આનાં એ પણ તરુજ સરળપું છે ને?” પેતાએ ઉત્તર આપ્યો.

નીચું મોં ઢાળી તે ખેરી ટી. તેની સ્વપ્નચીજાની સો-માયા લારથી-આરંભા... આરો પુત્રો અને દિશાઓ પાસે પુત્રના વર્તમાન સંભળતી, ને ॥ અવનતિની પાત્રી જાણતી. તેનાં પીતકા કંપની, સ્વરચિત ઉદ્ગમન પુરી થવાની રાહ જોતા, વિશ્વરિધાની મોહમાયા ઉઠત નયને પુત્રનું પુનરાગમન સંખની બેડી દેખા છે.....

...સ્વર્ણની ગિરિ સપામાં સંખ્યાના અળી કેમ પડ્યા નેની આ કરણ કથા છે

નથી જોઈતી; તેને જોઈતી અમીઠછિ નથી જોઈતી; તેને તો પ્રેરણાથી તેજસ્વી સમગ્રેદ જ્ઞેષ્ઠમે છે. અને ત્યારે તેને લવાની ન થયે કે તેની લવાની તલવાર આથી ન રહે ત્યારે તે ઊઠી, ડગલન-રણમાં ઝંપલાવે છે-નિરાસા-માં ને નિષ્કલતામાં,

સ્વીપુરના પરાપર વ્યવહારમાં આ દાંડમિટ્ટ હથેલાં વીરરાય છે. પરાપૂર્વથી પુરુષ એ દેવીભક્ત છે; અને સરેકાની પ્રગતિ જેમ થતી જાય છે તેમ આ અકિંતલ પ્રાણ મજાણત ધર્મો જાય છે. સ્ત્રીઓ તેમના સંતાનોની કુલજ માતા થાય, તેમનો દંણ કે નીરસ સંસાર અમાવે, સમાજસેવાનાં મત છે, એ બધી આસા પુરુષો રાખે છે ખરા; પણ ખરેખરી માનતા તો સદાય પ્રેરણા મઠે તેઓ કરે છે. આ એક હરપનાપિભારી લેખકની સમજાવના નથી; પણ અનેક હકીકતો અમારે, અનુભવ ને નિરીક્ષણથી નીપજેલાં સત્ય છે.

પણા પુરુષો હાલ ને મ'પાથી લાગે છે; જતાં તેમનાં નીરસ દેખાતાં અંતર સ્ત્રીની પ્રેરણા માટે જાણે અનુભવે તરશે છે. કેટલાક સરજન અને પ્રતાપી દેખાય છે-જતાં તેમનાં દુર્જન્ય હરણના મદમાં એવાં ગામિણી દેખાય છે કે જે સ્ત્રીની પ્રેરણા વિના પુરુષતાં નથી. કેટલાક લાવ્યશાયી બંને નિર્જન ને દીમતદીણા હોય, પણ તેમના આત્માની આગતા સિદ્ધ થાય છે કદજુકે કોઈ સ્ત્રીની અદ્ભુત પ્રેરણા તેમના અંતરને ઉત્તેજ રહેલી દેખાય છે.

મેં માણ્યે એવા એવા છે કે જેણે દીમતથી, ખંતથી, નિમિત્તથી જીવન ખેંચ્યું છે, મદતના કે દારૂ જેવાના છે, અનેક નાના ગોરાં કર્નવો આપ્યાં છે. પણ

પણાને તેમનું જીવન લુપ્ત લાગે છે; દીમત વિચિત્ર લાગે છે; પિન્ન નીરસ લાગે છે. તેઓ આરે તરફ માતાનો ભાવ સ્ત્રીની ભક્તિ, એનું દેહ, પુત્રીના પ્રેમ કે મિત્રની પ્રેમ સા જીવે છે; પણ તેમાં પ્રેરકતા દેખાતાં નથી. વૈદિક તેમનાં મુખની અદેખાઈ કરે છે;—તેઓ પોતે પોતાનું અઘર્ય કુઃખ અંતરમાં જ સમાવે છે. તેમનાં હૃદયમાં લીલા-લહેર નથી; પણ વેરાની નિર્જનતા છે તેમને માત્ર ભાવ કે ભક્તિ, દેહ કે પ્રેમનાથી સંતોષ થતાં નથી. તેમને પ્રેરણા જોઈએ છે. અને તેને અભાવે તે નિઃશ્વાસ નાંખી, કર્નવ-પરાવધતાના અનંત સાગરમાં ડુબી મરવા પ્રવલ કરે છે. એક અખર સ્ત્રીની પ્રેરણાથી તેમનું જીવન કુલ્લું, દાંડું બનતાં તેના વિના એ યમવત નિર્જીવ થઈ રહે છે. "

તમે બધાં-જેહને કોઈક સંમયમાં-જેજ-પાપણા પુરુષોના સમાગમમાં આઘ્યાં દશે અને બે જરા મહેનદ તથા તેમનાં આંતર-જીવન જોશો તો દેખાતી કે છુપાયેલી આ અભિજાયા એવા વિના રહેશે નહીં. જેમ જેમ શુદ્ધતા સ્ત્રીમાં ઉત્સાહ પ્રસરી જાય છે, જેમ જેમ શુદ્ધતાની માનવતા ખીલે છે, તેમ તેમ આ પ્રેરણાની અભિજાયા મને વક્તી ને વધતી જતી દેખાય છે, અને અત્યારે પણ ખરા પુરુષોની આ અભિજાયા અસંગૃહ રહેલી જોડ છું ત્યારે મને આત્મ-નીવ ખેદ થાય છે.

હું પણ ઉમતા યુવકા જોઉં છું; નવા જમાનાની રમ્પતા, ફસિલતા તેમને શમેશમ લરી હોય છે; શમ્યક્રમમાં પત્નીપરાવધતાનાં મત તેમણે લીધાં હોય છે. તે ઉમરાતા અભિજાયાની પત્નીને અંતરના અઘા નિરા-નખર ખસાડી, મને સારખિત ગુણ અર્પે છે. પણ મને બે મેં દેવીમાંની દેવી પ્રેરણા

મેળવવાની આશા ને પુરે છે; સત્કાર સોદા-
ખણે મઠી મામાન-ય યાવ છે, જુનનીમાં
રૂપના નહ યાવ છે, અને જીવન—પુરુષ
ને ઉત્પાદ રહેતા નથી. આશા એક નહીં,
પણ અનેક રાખતા મેં લેવા છે.

તેજ પ્રખળ દરેકની મેળખાણમાં એવી
કોઈએક સ્ત્રી જાણે કે એના તરફ વિચાર,
પતિ, સાધનો, દેખીતા કારણ વગર વગે,
જેનું પાત્ર આતિથ્ય સીકારવા અનેક મિત્રો
મે આરે જાણે જેની પ્રેરકતાના પ્રમાણથી
અનેક સમાજ સુધરે, અનેક પુરુષો અજી-
માથી કાઢે આરે.

શામ બધેએ પ્રેરકની માતા, રસ-
બીના કંપની કોઠીની રજપુત ગીરામના,
નવનરે ઉત્પાદ ને સકિત પ્રેરની કોઈ બીએ-
દીસ સખી સખી, દેરીમાં પણ જીવન
પ્રકાશનાર કોઈ દેવવતી સખે પુરો-આ
આદર્શ મૂર્તિએ પેલાના મંસારમાં મેળ-
વવાને કોઈ પુરુષ તપસનો નથી? આવી
સ્ત્રી કયા પુરુષની કાવચમાં રખી નથી
રહેતી? જીવનમાં-માનક પાત્રી, ભગિની.
પુત્રી કે મિત્ર સ્વરૂપે આવી સ્ત્રી મને ન મને
એ નસીબની વાત, પણ આ સદાશય મેળ-
વવા વગરના તે દરેક સસારી પુરુષો આરે
છે; આવી પ્રેરણામૂર્તિ પ્રાપ્ત કરવી એજ
પુરુષોના જીવનનું એવ દોષ છે. પણ આ
નિર્મવના રજુ કરવે નહીં, પણ પચ્ચરની
કોઈ મૂર્તિને સોને મઠી જેમ તેમ સતેજ
માને છે, કેટલાક વગરના આરવા આવે
માને એ છે.

હવે નાનામાં પ્રિયતમની પ્રેરકતાનું
એક અદ્ભુત અનુચિત 'વનતોલક'માં

આપુ છે ને દરેક સ્ત્રીમાં પીની પ્રેરકતા
માટે થોડા ફરકાર સાથે ગાંધી સદાવ
એજ છે

"કલ્યાણ જાણે કૃપાકટક્ષ,
નિર્મિત્ર વિવાસરોધ,
દિનજય કોમળ હૃદય,
સ્વર્ગગીત શુભનો આત્મ.
અનંત વિચનો સાર,
મધુર પ્રેમ, પ્રજ્વળા,
પ્રિયતમે! તમારા નવનમાં,
એ ને સદૃ દીક્ર છે."

પણ આદરેથી કામ સતેજ પામે!
કેમથી પ્રેરવા કરી જોઈએ હવે આગળ
કહે છે—

"તેમના આદેશ ઉકેલવા,
ને નવનના નરેશ સમજવા,
ને જીવનની સીમાઅસીમ છે."

આ આદેશ ઉકેલાવવાની યતિ, આ
સરેશ સમજવાની કલા ને પ્રેરકતા, તેજ
જીવનની સીમાઅસીમતા, તેજ દરેક પુરુષની
વાચના, તેજ દરેક સ્ત્રીની દેહ-પદની
મહત્તા અને જો સુજ્ઞાનમાં ઉકેલના
ઉત્પાદને મૂર્તિમાત્ર કી નેને રજીદાસમાં
અમર રવાન અપારનું દોષ તો તમારું એજ
પગમ સાધન છે.

અનુચિત સ્ત્રીએ આ માધન વાપરશે
નહીં કે વાપરના સીમરો નહીં ત્યાં સુધી
અનુચિત સક્રીએ સ્ત્રી રહેવા પુરુષ-
હવનના સજ થી થવાનો—નેના પર સામાન્ય
જોશવવાનો તેમનો અધિકાર રહેવાનો નથી."

* પ્રજાની દીક્ર સ્ત્રીમાં માટે લખેલા પત્રિકા

કમલકુમારી અથવા કવિતું હૃદય

અનુવાદક:

સા. ચંદ્રશંકર ગોરીશંકર બદ.

મુખ્ય, આદિત્ય સંસદ.

૧૯૦૮-૧૯૦૯

‘નહીં-નહીં—એ મારો ખ્યાલ
લુટો છે—માનવી સૃષ્ટિની
વૌત્તમ થટના નો નયીન—’

શમિતો સમય હતો. લીલાળ મનહર
ત્યોત્તના સારી પૂર્યાને સ્નાન કરાવી રહી
હતી. એ વખતે યાદવકુલબૂદ્ધ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર
એ પ્રમાણે વિચાર કરી રહ્યા હતા.

‘કમીરની મંદ લક્ષ્મીએ સાથે દીઝ
તરું આં કમલ! ક્યાં છે હૃદિને મુગ્ધ કરી
નાર’ એથી વધુ મનોહર ચીજ? કેવી કંઈ
અને કોમલ તેની પાંખડીઓ છે! તેણે રૂપ
કેવું મનોહારી છે! કેવો અનુપમ અને નવના-
બિરામ તેનો રંગ છે! સૌન્દર્યના ઉદાત્તમાં
સાંઘ સંસારની રૂપવતી કમિનીઓ પણ
આ નિર્જીવ પ્રુષ્ઠ પાસે તુચ્છ છે. એ કદી
સારી પૂર્યાનું સૌન્દર્ય એકજ સ્થાન પર એકજ
કરવામાં આવે તો પણ આ એકજાં પુણ્યમાં
સમાઈ રહેલી મોહિની તેમાં નહીં જાયી
શકે. જેમ પુષ્પોમાં આ કમલ છે તેમ મનુષ્યો-
માં પણ એવી રહે. અને એનો મુગ્ધ
ખલાવી દે તેવી એક આદિત્ય બાણ શું
ઉત્પત્ત કરે! જે સંસારના શીવજી અધઃપરને
ગમગામી દે તેવો પ્રકાશ દે કે અવર દીવ-

રહ્યા કે સારંગીના સૂરને પણ મંદ ને શુભ
ખનાવી દે!”

આ પ્રમાણે વિચાર કરી થી કૃષ્ણચંદ્ર
હૃદયીકે દક્ષિણ મૈત્ર રહ્યા. પછી પોતાની
સાંવરી આંખો ઉઘી કરી તેમણે કહ્યું:—“હે
નિર્જીવ કમલનાં પુણ્ય! તું એક સજીવ સૂદરી-
માં બદલાઈ જા!”

જલના તરંગો સરોવર તલ સાથે જઈ
અથગવા લાગ્યા. શમિત વધુ મુંઝવે થઈ.
મંદે પોતાનાં રશ્મિઓને અધિક પ્રકાશિત
કર્તા. સરોવરનું વારિ રત્નકલ્પિતમાંની
આલાઓ ઘણાનું ચમકવા માંડ્યું: સુષુપ્તિમાં
પોષાં ભુગભુષો જાગી ઉઠી ઉત્કલાસે ગાંઠાંતર
થઈ જાન કરવા લાગ્યાં. અનિત અવાજ ન
થાવ તેવે કુસુમપગલે વિચરવા લાગ્યો. કમલ-
નાં પુષ્પે જલમાં કુપાઈ મારી અને બીજાજ
પલે એક અત્યંત હાવવપતી ઘણના
પોતાનાં કોમલ વસ્ત્રો નીચોવતી બહાર
નીકળી.

શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર હૃદય પ્રસન્નતાને લીધે
જલજા લાગ્યું. તેમણે કમલની પુત્રીને ભેદ
અને કંપને આવાળે કહ્યું:—“પ્રથમ તું

ସେ ଅବନି ଶାବରବନ୍ଧୁରୀ ଚଳନ୍ତା ଗୋଟିଏ ଡେଇଁର ବନ୍ଧା ଗାଁରୁ ଗାଁକୁ

કમલનું નિહાળ પુષ્પ હતી. હવે તું કમલની સજીવ પુત્રી થઇ. કેમ આ અવતાર ગયો ને?”

કમલકુમારીએ શિર નમાવી બોલવા માંડ્યું. તેના સુગંધી ઉજ્જવાસથી વાતાવરણમાં અનેરી સુરભિ ડાઘ ડાઘ—
“મહારાજ ! હું આપની ઇચ્છા મુજબ ઉત્પન્ન થઇ તો અને આ અવતાર કેમ ના ગમે? આપ કહેશે તેમ કરીશ. કૃપા કરી કહો કે મરે નિવાસ કયાં કરવો ?”

જરા વિચાર કરી શી કૃષ્ણદે ઉત્તર આપ્યો—“પુષ્પવાટિકામાં.”

“મહારાજ ! ત્યાં તો મસ્તીખેર અનિશ કુમળાં પુષ્પોને અપ્પડ લગાવે છે.”

“તો શું મગનચુંબી ઉમા પર્વતનાં શૃંગે તું પસંદ કરે છે ?”

“ઓ ! ત્યાં તો વરદ હોય છે. હંડીને લીધે ખરું હૃદય કંપવા મટે.”

“ઠીક, તો તારે માટે મહાસાગરને તળીએ પરવાળાનો મહેલ બનાવું તો ?”

“ના...ના...એ તો બહુજ ઉંડું !”

શી કૃષ્ણદે પ્રછયું—“તને તારે શખવી કયાં ? શું હિમાલયની શુદ્ધાંગેમાં ?”

કમલકુમારી ઘરઘરવા લાગી અને કંપને બચાવે કહ્યું “ત્યાં તો અંધારું. અને બીક લાગે.”

“કમલનાં જીભ પુષ્પો પાસે જલ ઉપર ?”

“ત્યાં જમરો રંજડે.”

“નિર્જન વનોમાં ?”

“ત્યાં લપાનક-એકાંત. મારી નારીજામાં વહેતું રક્ત ફરી ભય.”

શી કૃષ્ણદેવું ચિત્ત આ સાંભળી ઉદાસ થયું. પોતાના કપાળ પર તેમણે હાથ ફેરવ્યો અને અનંતકાળથી સારી સજિને તાલાવેલી લગાડનાર પોતાની ખંસરી કહાડી અને તે બળાવવા લાગ્યા—

નિશાએ પોતાનો શ્યામ ગળો જગત પરથી ખેંચી લીધો. શિતિજમાંથી ઉદ્ભવતી ઉપાએ ચારે તરફ ચેતન ફેંકવા માંડ્યું. સરોવરનું જલ, તાડનાં વૃક્ષો, વૃક્ષોમાં રહેનારાં વિદ્યો ભગી ઉડ્યાં. બાળે પ્રપતિએ નહું જ જવન મારણ કર્યું.

શીકૃષ્ણે કહ્યું “આ રહો દિવિ.”

સરોવરનાં નિર્મલ જલ પર લાંબી ઝાયા દિષ્ટિએ પડી. વાયુમાં કોઇ અનેરી મસ્તી જમાવતું માન શું જ રહ્યું. સરોવરીઆના તટ પાસેનાં નીલવણીં ખાસ પર પગરવ થયો. અને થોડે દૂર હાથમાં વીણા લઇ આવતો એક નવયુવક દિષ્ટિમયીદામાં ઉભરાયો. શી કૃષ્ણદે તેને જોઇ ફરીવાર કહ્યું—“આ દિવિ.”

કવિ નજીક આગ્યો. તેણે પોતાની સમીપ એક નવોજ બાલુ પ્રકાશતો દીપો—કમલ-કુમારી પર નજર પડતાંજ તેના હાથમાંથી વીણા પડી ગઇ. પગ બહિર્ ‘સાથે ચોંટી ગયા; કેમ બાળે એડી પહેરાવી ના હોય. કમલ-કુમારીનાં અદ્ભુત લાવરે દિવિને દિગ્મક બનાવી દીધા.

શી કૃષ્ણે પ્રછયું “દિવિ ! શું કરો છો ?”

કવિ ચમક્યો. તેણે વીણા લઇ લીધી અને શિર નમાવી ઉત્તર આપ્યો—“હું પ્રેમ કરું છું, પ્રેમનાં મીતો બનાવું છું અને પ્રજાપત્ય સંજીત ગાઉં છું...મારાં જીવનની એકર એક ક્ષણ મેં પ્રજાપતે સમર્પિત કરી છે.”

આમ કહેતાં કહેતાં કવિ ફરીથી તપસ્વના નયનોએ કમલકુમારીને નીરખી રહ્યો અને ઝીંઝો નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

શ્રી કૃષ્ણ બેઠાં હતા તે ઉભા થયા અને બોલ્યા: "સુદરી અને તારા માટે સ્થાન મળી ગયું."

"ક્યાં?" તેને નમતાંથી પુછ્યું.

કલિનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું. શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું

"આ કલિના હૃદયમાં જન્મ નિવાસ કર."

કવિ સિર નમારી ઉભો રહ્યો. વીજાના તારો દેવી અંકાર થી જન્મવા લાગ્યા કમલકુમારી પુત્રી સૌંદર્યનાં કદાચો કરી આગળ વધી અને કલિના હૃદયમાં ઉતરવાનું શરુ કરે તે પહેલાં એકાદ અમારને ઉભો રહી જાય તો તેનું મુખમય મ્હેત થઈ ગયું શ્રી કૃષ્ણને આશ્ચર્ય થયું

"શુ ત્યાં પછી તું કરે છે?"

* સૂચિત

કમલકુમારી પુત્રીની આખબા વારિ ઉભરાયા. તે અદ્ભુત કંઠે બોલી—

"મહારાજ, આપે મારા માટે શું આ સ્થાન પસંદ કર્યું? ત્યાં તો મગનન્યુબી પર્વતોનાં દિગ્મયી જ્વાલેયા શૂંબો, લપાનક તર મોવાળા સમુદ્રની અનાવરણી ઉડાઈ, અન્ય વનો, અને દિશાવધની અપારી યુદ્ધાઓ વીગેરે સર્વ છે. ત્યાં તું કેમ રહે?"

શ્રી કૃષ્ણે ઉત્તર આપ્યો— "ન કર, સુદરી ન કર, કરવાનું કેં કારણ નથી, તું પુત્રી છે તારા આસન નો આ કલિનું હૃદયજ. જો ત્યાં દિગ્મ દોષ તો તું જાતુ થઈ તેને પોતાનાં છે. જો ત્યાં અમુદ્રની ઉડાઈ દોષ તો તે ઉડા આગાદને મોટી અને રત્નો બની તેને અમરારાં છે, જો ત્યાં વનોનું એકાદ દોષ તો તેને અધુર મગીતોના આરભ કરી કદાચી નાખ, જો ત્યાં અપાર દોષ તો તું દીપ્ત બની જા. એ અપાર આપો આપ અદ્ભુત થશે."

કમલકુમારી કરે કંકાર કરી શકી નહોતી. તે આજ સુધી ત્યાં રહે છે. *

ગોપાળરાવ હરિ દેશમુખ

("રમરણસુકુર," લેખાંક ૧ ટા.)

લેખક :

... નરસિંહરાવ ગોપાળનાથ,
બી. એ., સી. એસ.

ગો પાળરાવ હરિ દેશમુખ ગોપાળનાથની સાથે આર્થનાસમાજમાં એકાગ્રતા હતા, છતાં ધૂટા હતા. આર્થનાસમાજમાં બ્યાખ્યાનો પણ આપતા, અને ઘેર મૂર્તિપૂજા પણ કરતા હતા. આ જીવનમાં રણછોડલાલ છારાલાલની સાથે ગોપાળરાવની સમાનતા હતી; છતાં ૧૨૧ મેટ્રીક એ હોતો કે રણછોડલાલ મૂર્તિપૂજા ઉપર હલ્લખી ત્રદા રાખતા હતા, ત્યારે ગોપાળરાવને મૂર્તિપૂજા ઉપર અથવા કશા પણ ઉપર ત્રદા હતી કે કેમ તે અગમ્ય હતું. નડિયાદમાં પોતાના સરકારી કામને સંબંધે ગોપાળરાવ મહીનામાં એકવાર જતા હતા; હેવા એક પ્રસંગે નડિયાદમાં પોતાને જીતારે ગોપાળરાવ પૂજા કરવા ગેહા હતા, તે વખતે ઘી વેચનારો આવ્યો; ઘી તોળવા માંડ્યું; આવી તુપેલીની ધડી બાંધવા માટે સ્થામાં કાટલાં વેચનારે મૂક્યાં તેમાં અમુક વચનના કાટમાંની બોલ્ય પડી; વેચ-

નારો બામ તેમ કાંદો પધરો ગોધવા માટે શંકા મારવા લાગ્યો; તરત ગોપાળરાવે પૂજના દેવામાંથી સાલિશામ બપાડીને ધડીનાં કાટલાં બેસા મૂક્યાં! ગોપાળરાવને મન મૂર્તિ અને પથરા સર્વ સરખાં જ હતાં. હેમને મન આવો વિચારન એક રમજ આપનાર રમજૂં જ હોય એમ હેમની મનની જાતિસ્થિતિ લાગતી હતી. મનુજસમૂહનાં વિચાર, વર્તન, પ્રવાસ, સંજીવતા, નિષ્ક્રિયતા, સુખ, દુઃખ, સર્વ બંધારો હેમના પશતમે ચર્ચને આવ્યા જતાં પ્રવાહ રપ હોઈ એ પ્રવાહથી પોતે અસ્પૃશ્ય હોય, છતાં એ સર્વ તમાશામાં રમજ સાથે સમજાવતું પણ મિથલ પોતે કરતા હોય એમ હેમના હોડના વાંક પળેલા એક જુલુમાં રમી રહેતું સ્મિત બતાવી દેતું હતું. મહીપતરામે 'લાલછને બરકાત્યા' તેથી હાલતાર થયો; ગોપાળરાવે સાલિશામને ત્રાજવામાં મટકાવ્યા છતાં કાંધે

પણ ચર્ચા કરી નહિ. જેના બનવા બદલે પ્રકાશમાં બન્યો હતો. અને આ બનવા બાબતમાં, ધરના પુણ્યમાં, બન્યો હતો. એ એક કારણ હતું પણ; પરંતુ મોટું કારણ બીજું હતું. મહાવનરામ કોઈ પણ કારણે ધરજાડે રહેવા નહોતા. જેનું આપણે તોરું મુખમાં—એ વર્ણના સીધા માણસ મહાવનરામ હતા. ત્યારે ગોપાળરાવ પણ કિમ કિમ વિચારના માણસેએ અનુરૂપ થઈ ગયા. અને મળેને પ્રમત્ત રહે તેવી જગત જની પદ્ધતિ એવાના હતા.

ગોપાળરાવના નામથી આ જગતના ધણી સોડા અભિવ્યક્ત થઈ, ખરે કાંઈક દેખવું આગળાણ કરવાની જરૂર છે. એ રક્ષણી દત્ત જના મુન્દરાની હતા. કોણુમાં આરંભાણમાં જીવન માળી ઉત્તરજાળમાં અમરજાડી રમીસ કોઈકોઈના જાણી તરીકે ગોપાળરાવે જાણી અને મોહાવિવના મધાવન જાણી કારણે જોવાની હતી. કોણુમાં કુંભમિસનઆવામ જિયે. જરૂરે દેખાણે જોવાનો હતો. તે સમયમાં કોણુમાં બેઠામાં એ ધણી અગ્રિય થવા હતા. કુંભમ-ધારના હા મોટા કરવાને માટે, પુરાવા કારું રમી રહેલી હતો. ગોપાળરાવે જાણી ન ખાતી એમ દેખા ઉપર મોહાવનમાં આરોપ હતો. આ વાત સાચી હતી કે કેમ તે કહી શકાતું નથી. ખરા નાવધી અસત્ય હોવા સોડા ધણીવાર મોટા આરોપે મૂકે છે એ વાત અનુમત્તિ છે.

એ તેમ હો, પણ મુન્દરાતમાં તે ગોપાળરાવે મોહાવિન સાચી સજાવન કરી હતી. એ મુન્દરાની જ જની મધાવન મુન્દરાની કાળા પણ અનુમત્તિ જેવી મરજતથી મોખના હતા. ધાર્મિકાવિરમ અખ્યાન કરવાને ઉમેરત ગોપાળરાવની મુન્દરા

અધારે પ્રત્યક્ષ દેખું. ધાણી વાવધી કાંઈક વાળી ખેરણી તે તીચે આવી રેખાઓ-જનું કાળા. કાંઈક જાણી જની અમરો, વિચાર તથા વળીને રવજા રાખી સ્વેચ્છાથી રમીકાળી કાંઈક પ્રમત્ત કરવી મુખમત્ત, આ થઈ તરૂંપ આરા તરત આમળ આ-એવાવડે, મોવામળા તરત અસ જ ના હોવ તેમ. પોતે જાણે રવજા જ વાણે ઉચ્ચારના હોવ તેમ, અમર તો મહિરના ખંડમાં જોવી ખુશીમાં જોઈ વાળો કરના હોવ તેમ, વિચારમળા, વળીની કાંઈક કાંઈક જોવી કોઈમાં મળા પડેલી માળા, જોઈને જતા ગોપાળરાવે નેહાની વિવજની મોહવ, નેહાની રમવાની કાળી જાણ, કે નેહાની આમ કરી વળીની અપેક્ષા. દેખના કાળાકાળા અરમળા કુંભ-ધારનાકાળી સામગ્રી મોટાની અપૂર હતી કે મળે તે વખત આખ્યાન, વમર તેવારીએ, અમરોની મો "મુનિજાળ મરો પડે, પડે ઉપનિજા, પડે જાડાજાળ આખે, પડે મુવનો સમળ, પડે ધનિજાળ પુરાળ, વમ," કુંભધારિ થઈમો મળે તેમ અમરોને જતા ગોપાળરાવ મોનામોને કાંઈક નેહા આપના તેમ આકર્ષણ પણ નેહા કરના. ધાર્મિકા-માળામાંની મધાવન ઉપસના મધાવનને વાચવાને સમય છે તે પ્રમાણે ગોપાળરાવ જીવન ઉપાડે, અને જાણે જોવી કોઈક મતિથી મધાવન, કાળી પાડ વાચનાર જાણેલીની પો, મધાવની જતા કું આતારે દેખે સાંકળું. ઉપર, કાંઈક, ઉપાળની, એ થઈ વસ્તુઓ તરત, અખિસ જગત તરત, સરિમળ ઉપેક્ષાથી દષ્ટિ નાંખનાર તરત જાણે અનુરૂપ જ આ જાણ વાળી અને વર્તન હતાં.

ઉપસનાધિક વિધિ તરત આ પ્રમાણે ઉપેક્ષાધિક જતાં ગોપાળરાવને કાંઈક સરસ

સ્વભાષા, સામાન્ય જન તરફ અનાદ્ય અન-
સમભાષવાળું ‘વર્તન’, પહેરે શુભિ હેમને જન-
સહુદાયમાં અત્યંત પ્રિય બનાવનારા હતા.
સ્વધારમાં રોજ એક શુદ્ધરવારીઆ રડૂ ઉપર
ખેરીને અમદાવાદ શહેરની બહાર આવેલાં
મહાદેવની ધર્મશાળા પહેરે સ્થાનિકોમાં જઈ
સાધુ, ખાખી, વેરાળીઆ જેઠે અનેક પ્રકારની
‘વાતો કરતા ખેડેલા ગોપાળરાવ; પાછા ઘેર
આંખો રડૂની નીંડે માલનારા ડોકરો મોઢર
ચાકી જાય એટલે પોતાની પાછળ રડૂ ઉપર
હેને ખેડારીને ઘેર લાખનાર ગોપાળરાવ; પછા
કાઠતે નદીમાં સ્નાન કરવા ગયેલા દેવ ત્હારે
આલભિ, બેરાં, ઝીરણ, અર્ધા સાથે સમાન
ભાવે વાતો મપાડા મારતા ગોપાળરાવ; અને
સ્વાલકોંક કોટમાં ન્યાયાસન ઉપર ભેડેલા,
‘હુકમનાલુ’ લખવાને હાથમાં લીધેલી કલમ
જળદહસ્તીથી પકડી રાખનારા, “અરે સાહેબ
આ શા લુલમ કરે છે?” એમ બોલી
ચોમાઠ વડે કોટને શેર ખજાર બનાવી
દેનારા વધીસો તરફ શાન્ત અકુબ્ધ કૃતિથી
રિખત કરીને રિશ્તર નખને જોઈ રહેતા
ગોપાળરાવ; આ બધા ગોપાળરાવ અનેક
‘જતાં એક, અને એક જતાં અનેક હતા.

જોકે દિવસ મ્હારા ગિતા ‘રાવસાહેબ’ને
આટલે પાંચ ઉપર ખેડા હતા-‘રાવસાહેબ’-
ની સાથે હેમનું મકાન ભદ્રાળીની પૂર્વે
આવેલા મેદાનમાં દાઢ મિઝલ સુલ છે અને
પૂર્વે તાપ રક્ત હતી તે મકાનની સ્થાને
‘હતું’, ‘રાવસાહેબ’ની જેઠક આટલા ઉપર કે
બહાર પાટવ ઉપર ગુઢમા રહેતી. મ્હારા
પિતાએ પીપાતું પાણી મળ્યું- મોઢર વાકર
તો મરમાં દૂર હતી, તરત જ રાવસાહેબે
રૂને જતી એક પાર્શ્વને બૂમ પાડી, “વીજળી!
જરા અંદર જઈને પીપાતું પાણી લેણ
‘બરીને લાવો ને.” આ વીજળી હેમની નદીએ

‘નિત્ય’ સ્નાન વળતની ‘બહેનપણી હતી; ભદ્ર-
શ્રીનાં ઘરવણુ કરીને આવતી હતી. વીજળી
પાણી લાવી, ધત્તાદિ ચર્ચ મળું. વીજળીને
આમ જોઈને મ્હારા પિતાને નખાઈ લાગી કે
આ આપણા પરિચિત મુરોહિત ગોવિન્દ
પંડ્યાની સી અદિ આમ પરિચિત કેના!
સારોશ એ કે “રાવસાહેબ”નું મિત્રમંદ
વિવિધ, વિસ્તીર્ણ અને વ્યાપક હતું. આ
રીતના હેમના સાદા જીવનમાં મેળવેલા જન
સહુદાયના પરિચયથી ગોપાળરાવ માનર
લક્ષણહિના સદમ અને ઊંડા અભ્યાસી થવા
હતા; અને એ અભ્યાસ હેમણે આસ લક્ષ
તરીકે સ્થાપીને નહોતો કર્યો; એ તો હેમના
જીવનમાં આસોમશ્વાસ જેવી જ, ક્ષમાથી
અચરિત, કિયા હતી.

શ્રેષ્ઠ દલપતભાઈ લાગુલાઈના ‘અણ
ઉપકાર તમે ગોપાળરાવ હતા ‘તથા કોઈ
અંશે, અને કોઈક અંશે પોતાના અશોભ
સ્વભાવને પરિણમે, એ શીનાં ઉપકાર-
વચનો ગોપાળરાવ રિખત સાથે સ્થાપી
રહેતા. “આ વળી રાવસાહેબે નવું તુલ જીવું
કર્યું- સત્યમેવજયતે હાકકાકાકા!” એ
કહી માર્ચનામન્દિરના શિખર ઉપરના ખજાનું
અંદિત કરેલા શખોને ઉદ્દેશી ખજાના પખન
ચતા ફરવાની ગલ- કરીને પ્રાર્થનાસમાન
તો ઉપકાર સ્વપતભાઈ કરતા અને જાનથી
રિખતથી, શાન્તિથી ગોપાળરાવને સાંજે
રહેવા ‘મ્હોનનારું મિત્ર કોણુ દોરશે? પ્રાર્થક
સમાજ તરફ ગોપાળરાવનું દેવું મગતવ પ
જોણું હતું કે હેમને આ વચનથી સ્નાન
સુતક લાગે. એ મૂર્તિ પૂજના હતા જન
મૂર્તિપૂજક નહોતા, પ્રાર્થનાસમાન
આઘ અલકેશમાંના જતાં એ સંસ્થાના પ
ઉપલક્ષિત જ લક્ષ-દેવી એ-૨-”
રિખતિ હતી.

એકંદર વિન વ્યાખ્યાનીથી જીવનની
તરૂં પ્રમતોને મેનારા વિપણ રંગમુખરાવ
તા. એ દેમની રૂપ ન્હાતા એકાદ અનેક
પ્રસંગોમાં-બધે અંશે ન્હાતા પ્રસંગોમાં-
મગદ સર્જને રમજ નર ઉત્પન્ન કરતી હતી.
કોઈક જગત મોપાળરાવને મળવા આવ્યા,
તેા ઘરમાં ખુરશી ના જડી એટલે એક
પદાર્થ ઉપર જઈને મેસાડરા-અને તે જાણે
દેમના હાથને જમારે રપઈ ના કરે દેલી
રૂપિથી, આરા પિતા એકવાર દેમને ઘેર
જવા તો પોને એકલા એકલા, જમરાજ
કાપીને ખાતા હતા, તે એકલા જ ખાખે
મવા આરા પિતાએ મેલે તાલકાચથી લઈને
ખાખું, તો તે ખાને પણ આવન-કે રિવાજ
“રાવ સાહેબ”ના હાથને ના મળે એ જામ
હજારો નાંખવા માટે મરી તથા ખીડુ જે
કાંઈકોમાં દેનાં મરી કારેલી કાંઈકો ઉપર
મિત્રી મોરોથી લેખાં “ખીડુ” એમ નામ
હતું, અને મોહાની કાંઈકો ઉપર “મરી”
આરા પિતા કહે-“રાવ સાહેબ” આમ
કેમ ?” તો આવ રમજથી કિમત કરીને
રાવ સાહેબ રૂપ રમ્યા આરા પિતાએ એક
વાર મરીપનરામ સહુકામ, મોપાળરાવ સ
હુકામ, વગેરે મિત્રોને દમારા કાંઈકો
મામ નિહાલમાં જીવિલાની કાંઈકો
આપી; જા પિવા એકે ખરી વગેરે સામગ્રી
ખરી જ. ‘રાવ સાહેબ’ ને આ અનિષ્ઠને
બદલો વાજવાની કીર્તિ આવી. સાંજરતી
નહીને રેતે પાર પેનાના ખેતરમાં દમને
અપાને કીર્તિવાની કાંઈકો મોપાળરાવને વધારી
પરંતુ વ્યવસ્થા વગેરે માટે પોને તદ્દન મનને
જમ આપેલા જ નહિ. પરિણામ એ થયું કે
પચારીક માણને વચ્ચે જે ચાર રૂપિયાની
ખરી દેખેલા કારખાડી લાગે. તે દમ સ
જાણના પેદાશ વિષર ખૂબીમાં કાંઈકો સતર્ક
મઈ તે ખખર પણ ના પડી, અપાને પોથી

દેખ તેા અને કામ પડી અપારુ ખાં
થયું ને રાજવાનીને ખાંડાનત કાંઈ નહિ
નેથી ખખર પણ ના પડી & પનાળામાં રૂ
કે, ને મુ ખાંડી નિ.

આ બધી વાતો ‘રાવ સાહેબ’ ને પેનાના
કામ આંખમાં વિચરતા મનની આમત મિત્રિ-
શુભ ઉપરથી તાંત્રીના પાંચેં જેમ મુદ્દ
અજાણે તેમ હતી પરંતુ ખરી વ્યાખ્યા-
દારીના કાંઈકો વખતે મોપાળરાવની સેવા
અપાર હતી અમદાવાદમાં કોલેજ સ્થાપવા
માં-એ આગમકાંઈમાં લીનચાન કરનાર
માંગમાં જ મ પિતા. મોપાળરાવ, મરીપન-
રામ, મેલીકાલ સાંપજાન, પાંચાદિ શુદ્ધતા
હતા અને ના મ કાંઈકો થયું કે કાંઈકો
તાજાં એમ કાંઈકો અધામ દાનો પરંતુ
એ કારણમાં મોપાળરાવે એક પ્રસંગે જામ
રેતા રેલ દેમના પેં, માનુષ્ય, કાંઈકો ધવાય
કુલોનો અનંદ ચીકાર આંખે એમ છે
કમિતી ઘેર પે. હાન રીપમાં અકા મકા-
વની હતી એ વાળિયા રોને ઘેર કમિતી
ગઈ, તો રીપા પાપ માંડ્યા ? (મિત્ર દત્તા
લલાલિપન) મોપાળરાવે અનેક રૂપે રોકે
નમનાના એકલા ન તા થવા ખડી મે
એકે એપારની, નાતરાવની, હુકમની
વગેરે અનેક અનેક ચાતા કરવા માંડી. વચમાં
વચમાં આકાં રવારવાને આગદ કરતા
અવા રોડ પીચળતા મવા, પાચના પચીસ
પચીસના પચામ, એમ કરને કરને તથા ચાર
કલાક આપાદેલ કાંઈકો ખડી પારસેની કે હેરી
આરે રકમ જરાતો મોપાળરાવની ધીરજ
અને કુશિલુ જ એ હજ થયું

મોપાળરાવે સુખરાવમાં થાવો વખત
નેહડી કરી, તળ અમદાવાદમાં જ તે સમયમાં
અમદાવાદના નગરજીવન, સમાજજીવન,
કાંઈકોમાં મેનાનું અન્યપારખુ જામ હતું.

એ જળને ધેરનાર, વધારનાર, મંડળમાં અમર્યાદ ગોપાળરાવનું હતું. “રૂબરૂ” ના સંબંધને લેકો આધુનિક, નવીન, પ્રજ્વલિત સમજતા હશે; પરંતુ “રૂબરૂ” કારીગરીને કહેજન” એ ગરીબ નામથી ગોપાળરાવના સમયમાં જે પ્રમાણ ચાલ્યો હતો તે આજની પ્રવૃત્તિના મૂળ ખીજ તરીકે જ મળ્યું પડશે. એ વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાનો ઉત્સાહભેર અંધારતાં હતાં, તેમાં અમર્યાદને એક દક્ષણી વ્યાખ્યાનકાર હોય; અને હેને અમર્યાદ લાવવામાં સાધનશૂન્ય આપણા ‘રાવ સાહેબ’ જ હતા.

‘રાવ સાહેબ’ ની સાદાર્થ દંભજનિત નહોતી; અંતરની હતી. પરંતુ કોઈ પણ ખૂણે ભોળાપણનો દોષ હેમના સ્વભાવમાં પ્રવેશ પાળ્યો નહોતો. જગત તરફ રમજની દૃષ્ટિ નાંખનારી ગૂંદ હસતી આંખો અને હોઠો એક ખૂણે વીંટા વળી અંદર પ્રગટ અપ્રગટ રમત, એ મુખ્ય મુદ્દાઓથી અંકિત હેમની મુજરેખા નેતારને નજીબ એમ હતું કે રાવ સાહેબ “પ્લેએલી છુટી” એમ ‘સંજા નં’ને અપાય એ નમૂનાના, જમાના આપેલા, લગતને છોલેલા, નમતથી ના છતાવલા, અલૌકિક પુરુષ હતા. આ લક્ષણના પ્રમાણ તરીકે એક બીના નેંધવા જેવી છે. તે માટે એક ઉપપાતને રંગજીમિ ઉપર પ્રવેશ કરાવવા પડશે: પોતાની અધરબની પ્રજ્વલિત બરફર નેડે રહી સિપાહી લોકોને ધીરધાર કરી અનેક પ્રસંગોના લાભ મળતાં પાનવાન બનેલા, બહેચર લરકરી એમ નામથી જોળખાતા બહેચરદાસ અંબાઈદાસ એ સમયમાં રેડિયોવર્ગના મહામંડળમાં નવીન જોવા મળેલા હતા. જાતે કડવા કણ્ઠથી દુર્ગંધ એ નાત્વમાં બાલકોની દેવાને કુદરિવાજ બંધ કરાવનારા કાવો સરકાર કેને

ધામધામમાં બહેચરદાસનો અમલ લાગે હતો. કાલક્રમે યુ.આર્. સરકારની. ધારાસભામાં એઓ નીમાણા ત્વરે *What my friend, Mr. Rogers says is right, but I, beg to differ from him* એમ વચનો વડે પોતાનો સ્વતંત્ર મત દર્શાવી સહે હેવા એ હતા. જાતે માતાના ભક્ત હતા; હતાં જે અગમ્ય સંજોગક બળે બેળાનાથને પ્રાર્થનાસમાજની સંસ્થા સ્થાપવામાં તથા ચલાવવામાં મદદ કરનારું શિલ શિલ મતોનું મંડળ—મૂર્તિપૂજક, અદૈતવાદી, ઉશ્ચિર વિરોધદા અમલોને રમજનો વિષય મજૂનારા તરફ પ્રવૃત્તિધારી, દંભાદિ મિત્રોનું મંડળ—દક ચલકારિતા આપતું ભેગું આવ્યું હતું, તે જળના આકર્ષણથી બહેચરદાસ પણ આ મંડળમાં બળેલા હતા. પ્રાર્થનામંદિરમાં ઉપરેલ એઓ કરતા હેતું સ્વરૂપ, તાત્પર્ય, રોલી, હટા, સર્વ—“પ્રાર્થના, બાઈ, પ્રાર્થના જે છે, તે બાઈ! પ્રાર્થના!” એ રીસનાં વચનો— દરમિયાન જીજાળી જીજાળીને શોતા વર્ષ તરફ આમતેમ જોઈને બોલાતાં વચનો—માં સમાઈ જતાં હતાં.

આ બહેચરદાસને ગોપાળરાવ નેડે કાંઈક માલ નેતી—આભાસ મેત્રી-નું બંધન ઉત્પલ થતું હતું. એક વખત ગોપાળરાવની કોઠેમો બહેચરદાસને પોતાના નાટીલાઓ સાથે કલક ને અંજો વાદી તરીકે બેલા રહેવાનો પ્રસંગ આવ્યો. બહેચરદાસે તેા નહીં જાણ્યું કે ‘રાવ સાહેબ’ આશ. મિત્ર એટલે રહેને છતાં ડરો જ. “રાવ સાહેબ” પ્લેએલી છુટીએ છુટો જ બેલ રમ્યો. બહેચરદાસ દારે હેવો પ્રસંગ હતો. અપખસ પોતે લેવો નહોતો. તેથી એ કામની સુણાવણીને વિષે ગોપાળરાવે બોળાનાથને, મહીપતરામને, વગેરે કેલાક મિત્રોને મિટીએ લખી લખ્યું કે આજ

કડવા કબ્જાની નાસનો એક બહુ જ રસ પડે
હેવો કેસ ચાલનાર છે તે જોયા આવળો.
આ જળમા કાંજી કાંજી મપડ્યા ને કાંજી
ખચ્ચા ને આજ મ્હને પાદ નથી. પણ જે
સપડ્યા, હેમને ગોપાળરાવે કેસનો નિવેડો
કરવા માટે લવાદ બનાવી દીધા, અને હસવ
અ તે બહેચરદાસ પિરુદ પચ્ચેનો થયો આ
જખનથી બહેચરદાસ ગોપાળરાવની તરફ
પૂર્ણ દેવવૃત્તિ રાખવા લાગ્યા. બહુ વર્ષ પછી
ગોપાળરાવ નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થયાના કલા
ત્કારે હેમનું રમરક દેડ કરવાનું કામ હેમના
એક કાલે ચિરસ્નેહાર અને હેમને પ્રતાપે
આમળ વણેલા લાસરા કર ઉમિયાઈ કરે
માથે લીધું હતું લાખક કર, મ્હારા પિતા,
અને હુ મુખાર્થા બહેચરદાસની એકિમયા
મળવા મવા, મ્હારા પિતાએ તો લાલક કરે
ને પ્રથમથી જ વાપી હતી કે રાવસાહેબ
માટેના દુની વાત બહેચરદાસ આમળ ના
કાદળી. છતાં લાલક કરે વાત શરૂ કરી
આપણા 'રાવસાહેબ' માટે દેડ કરવાનો
વિચાર છે—તેમાં આપ—" આટલું બેલવા
ના બોલ્યા કે બહેચરદાસ પુરકી બેલ્યા
"શુ ? તમે હેને માટે દેડ ? હેણે અમદાવાદ
માટે શુ ? કહ્યું ? હેણે તો બધાને મહિ
મહિ લદાવી માણે !"—લાલક કરે તો
ચૂપ જ થઈ ગયા, અને કમલાના મૂળ વાપી
અડધા બહાર કાઢ્યા કામળિયા પાળા બેચી
દીધા.

આ કેવળ એક દષ્ટિ અને તે કેવળ
સ્વાર્થદષ્ટિ જ રહી હતી. બાકી અમદાવાદ
અહેરનો મન લ્યો તો, સાદાર્થ, ચરીમો ઉપર
શુદ્ધ પ્રેમભાવ, નિરર્થિમાન રત્તિ. લોકલિલ-
સાધના ઇલાદિ સાચા ગુણો માટે 'રાવ

સાહેબ' ને બહુધા સર્વાનુમતે ઇનામ મળે એમ
હતુ અસ્થિમાન એ રી વરતુ છે, તે જ હેમને
કલ્પનામાં આવતુ નહિ હોય એમ મ્હને તો
વાણે છે. અર્ધજિમ નિર્ધિમાનપણું હેમના
જીવનમા ઓતપોત હતુ. એ ખતું કે મરીયો-
નું દિત સાધવામાં રવહરને કરતા પરહરને
વધારે કાર્ય કરાય એન 'રાવસાહેબ' ને
દાણે બનતુ હતુ રાવસાહેબે અમદાવાદ
છોડ્યુ ત્કાર પછી હમારે ઘેર તેમજ હેમના
બીજા મિત્રોને બેર હરદાસ માટે દીધ, કેહ
ફિલ્લુથી આવેલા મરીમ બાલકા મરિ
દીગરીનું લગ્ન કરાવવા માટેની દીધ, ઇલાદિ
દીધા બાવની બી મર્મ. અવખત, દરેક
દીધમા હેનું નામ રાવસાહેબનું અને નામ
રહામે આકોડો પણ મારી કાઢ્યો હોય,
માત્ર એ આકોડો લખવામા જ, પેલાને
મળવાનું ને તો મિત્રોએ બેચી રમ્મોનો
કરકથો થાય તે જ. આ યુક્તિથી બધા
મિત્રો બેમિવા થઈ ગયા હતા, અને 'રાવ-
સાહેબ' ના નામ રહામે આકોડો છે જ નહિ
એમ માનીને માલતા હતા. આ હેમની
રિતિથી મિત્રો મીઠાતા નહિ, રમૂજ જ મેળ-
વતા હતા. એ વિવહુળ બક્ષિતવા બીજા
સ્નેહોત્પાદક ગુણે આમળ આ વાત અલ્પ-
બળ બની ગતી હતી. અત્યારે રમરણ પડ્યા
એ સમર્થ મૂર્તિ, સાદાર્થના અવતારરૂપ,
લીલજી ભુદિના તેજથી તેજસ્વી, સદા
આનંદભરી, કે રાઈ રવી છે, તે ઉપર મન,
રનેહ, આદર, ઇલાદિ બાવોની ર ગચ્છાવા
પડતા એ સજીવ થઈ હૃદયને અપૂર્વ ઉદ્ધવાસ
આપે છે અત્યારે અમદાવાદને નગરજીવનમાં
જીવન રાખનારી એક પણ હેવી સમર્થ,
વિવહુળ, મૂર્તિ કેહ બતાવશો ?

લેખક :

રા. ખુશાલ તલકસી શાહ,

સુરત, સાહિત્ય ઇન્સ્ટી.

નાટકનાં મુખ્ય પાત્રો

બાબુ કિશોરમલ જે. પી.	મુંબઈનો કરોડપતિ ભારતવાદી.
કુમાર હીમતસિંહ	રત્નપુત્રનાના એક રાજાનો ભાત્રાત.
દેવીસિંહ	દીલ્લહાનો રાજકુમાર, હીમતસિંહનો મિત્ર.
બાબુ જગમંદરલાલ	કિશોરમલનો જુનો દોસ્ત અને ભાગીજી.
તારાદેવી	કિશોરમલની દીકરી, હીમતસિંહની પત્ની.

આગલા ભાગનો ટુંક સાર

ખીલાખ મેલવવાનાં ફાંદામાં નિમ્નજ નવજો કિશોરમલ પેલાનો એક તારાદેવી પાસે મળેલા દોષ છે, ત્યાં જગમંદરલાલ આવે છે. બાબુજી હીમતસિંહને મળવા આવેલા દેવીસિંહને કિશોરમલ મળે છે, ત્યારે બનેલા દેલ્હાક પ્રસંગે બાબુ આવે છે, કે તારાદેવીને તેના પતિ તરફથી સુખ નથી; હીમતસિંહ સતત તરફ પલ્લુ તેલડાઈ જવાને છે, ને તેની દોસ્ત બનતી તરસે. જરાદી દેવાની દાનબ બતાવે છે. સારંગ પેલાની "બાલ" પંચ ઉતારવાની આશામાં બહુ સહન કરીને જગમંદરની ચેતવણી અવગણે છે. ખાનગીમાં દેવીસિંહ એકે વાત કરતાં પરીભ્રમ નામે સુદરી પ્રથે પેલાનો પ્રેમ, ને તેને લીધે થયેલા જમડો હીમતસિંહ પહોંચે છે, કિશોરમલ આવીને તેને કે ઉશ્મ... કરવા નિષ્ફળ આવેલ છે. દરજવાન હીમતસિંહના- લેલુંદારે મળવા આવ્યાના સમાચાર આવતાં બાબુજીની પદ્ધતિ ઉપર ચર્ચા થાય છે, અને હીમતસિંહની "રવાબિમાન"ની લક્ષણ ઉર્તા-તેમજુ' દેવ' કાપેદેસર વાળે પતાવવાની ધમકી આપી કિશોરમલ તમ છે, ત્યાર પછી લેલુંદારે તરફથી એક શાહુદી આવે છે, તેને તારાદેવી પેલાની ફરજ માનીને પુરેપુરું દેવ' સુખી આવે છે. બેથી હીમતસિંહ તેના તરફ દેવ બતાવે છે. કિશોરમલ આ વાત બહુને તારાદેવી ઉપર સુસ્તો થાય છે. પવિત્રની બહાર ફરવા નથી. કંઠાની નબેલો કિશોરમલ ઉછડાઈને હીમતસિંહના ફરથી મુકેલા રસોઈખાને અવરજી કરે છે, તેની રસોઈના થોડાથી કાચી થોડારજુ' લીલામ ફરવાને થોડારજા ઉપરીને હુકમ કરીને તેને લગ્નના મોકલેને મળીજાની નેલીસ આવે છે.

(૬મો આખળ શબ્દો)

[ચિનાયક એક પોલીસ અમલદાર સાથે પ્રવેશ કરે છે.]

ચિનાયક

આપની જાહેર ખજાર 'સિવ' વર્નમાન' અને 'સિવોડિટ'માં આજ વધારાનો અડક કાઢી અપાઇ ચુકી છે. પિપરની નાચો અપે છે.] બુઓ, બાણુ સાહેબ અને આ આનનદાસુર બરનોરજી બેળનજી બેળમાનીઆને નામદાર પોલીસ કમીશનર સાહેબે મોકલાવ્યા છે

ફિરોઝમલ

બહુ સાહે! આવો આનનદાસુર ખાવાજી, ખીરાજી. [ચિનાયકને] મે, બીચ સેન અને આદીલખાને કરેલી ફરમાયતો તો અમલ થાય છે તેની લગાડ કરો. [ચિનાયક બચે છે] [ધોડીવાર ચુપડીકા]

બેળમાનીઆ

આપને આજ અમારા લોકો તરફ અણુ-ભાવ થયો હશે. પણ જોકે ખાતરી રાખજો, બાણુજી...

ફિરોઝમલ

[કાણુમા અદહાસ] આપના પર અણુભાવ! એ તે કદી બને? અને તે પણ વળી નિહારજી! હી! હી! હી!

બેળમાનીઆ

માફ કરો, બાણુજી, પણ અમે તો પરમ દહાડાની રજા ખાર વાચ્યા લગલુ એમજ માનના થયા કે આપને મારે જી. સી એસ. આઈ. ખાસ પ્રકર કમી કોને. [અણુ પર કાચ પઠાડી] કાણુ બાણુ તરફરને છેલ્લી થડીએ કોણે ભરમાણુ કે એમણે આજુ નાચ આ વખે" રદ કરવાનો તાર કમી એકમ દાકરો નો એમ કહેનો દેખ" કે આપસાહેબજ નાચુકર ગયા, અને નેપણુ માર્ગર કાસાની અગમ્યા [ચિના સામે મેખાલનેચ નેચ છે.]

ફિરોઝમલ

આપની જુવ થતી હશે. મારે તો વિવેક ખાતર. સચ્ચતા ખાતર, આનાકાંની કરતી પડે તે જુ મર્બર કોકો છે કે ન સમજો? એનો કલમ મારી રાજસેવામાં-મારી વફાદારી દીવોળનીમાં કે આપ જેવા મિત્રોને કે સકારવાળ મનુ હશે અને તે કહેતાં અચકામો એટલે આજ મન મળવો.

બેળમાનીઆ

[સમજા ઉઠે છે] એ જુ બેલા! આપની વફાદારી પર રાજા પ્રક નામદાર સાહનદા-સાહેબે ફજલ રાજમહેલમા આપની અગ્રેજ સરકાર પર વફાદારીની તારીફ કરી તો પછી અમારા જેવા શી બીસાખમા?

ફિરોઝમલ

ગદેશ દો બરનોરજી શેઠ! સાહનદાએ કરેલી તારીફ તો મે જણનાથ શીઆ એમની રમાસક કિવામ શોગે ભરી ખરીદી હતી, એટલે એમ કાળો પાડ નહીં અને એમાં કે માત્ર નહીં કે તો મારી એક નિદાથી શુદ્ધ અત કરજુશી માનવો. અલ્લો હુ કે આજકાલ લોકમા સળમાવેની અઠાતિથી આપણા દેસાનેજ હાનિ છે અને તેથીજ આ અગ્રેજ સરકારને દરેક કાર્માં તન અને મનની વધાણકિન સલાખ આપુ હુ. નામદાર સાહે-નરાહના કાકાશી કબુક સાહેબ પંથાણી ત્યારે નેચની મીંગલનનીઅલ કરવા મળેલા નીલ્લીતર, નાખીઆ અગ્રેજર દોડુમાં મારા શીશન કોઠાએ શાખરી આપી હતી? મારેનો.

બેળમાનીઆ

આજ બનારે આજ નીખાવસખને વાન કરો છે ત્યારે મારે પણ જણાવુ જોત્યે કે પ્રક આપના પર તો કાળો લેશમા

શંકા નથી પણ આપના...આપના [સહેજ
અચ્ચકાય છે. અંતે મુઠ મહ તેની સન્મુખ
બેસે છે.] આપના જમાઈના સ્વરાજ-
સભાના ઉપાધ્યક્ષ, અંગ્રેજ સરકાર અને
અમલદારને ઇચ્છેકે ગણે બાંકનાર માટે.

કિશોરમલ

એમના પર સફેદ લીધે મારું નિકંદન I
અને એતો એમ બેસે છે. બાકી અંદર-
આને એમનાથી અભવ્યુ નથી કે આ દેશના
કરોડો લોકોને ઉશ્કેરવાથી ઉદ્ધાવતી દુનિ
દેશને પાપમાલ કરશે.

એમમાનીઆ

તેમ હોય પણ કહાય. અમલદાર વર્ગમાં
તેની ખાતી કરાવવી મુશ્કેલ છે. [પાસેની
ટેબલ પર પડેલી ઘડીથી રમે છે.]

કિશોરમલ

ત્યારે તમે અમલદારવર્ગ-શું ક્ષેપે છે?

એમમાનીઆ

એ કુમારસાહેબ આ અંધાધુંધીનો,
સુનામરખીનો બોકપક્ષ ત્યાજી, સરકારી પણ
અંગીકાર કરે તો દેહસેવા.....

કિશોરમલ

[ચમકે છે.] હું શું?

એમમાનીઆ

આપના આશિત-આપના કુટુંબીજનો
માંથી કેઈ સરકારના સ્થાન બનવા મેં
હોમ-પ્રેન્ડનનના વિચારપાત્ર હોય તો-તે
આપના જમાઈનાર. અને એ તેઓ.....

કિશોરમલ

એમને તમારી-અંગ્રેજ અમલદારોની
બેવચની બહુ સાથે છે એટલે આમતો
નહીજ સમજે. પરંતુ મેં એક પેરવી રમી
છે તેમાં એ તમે સહાય આપો તો મારું
પાર પડે.

એમમાનીઆ

બતાવો બેઠકી!

કિશોરમલ

એમની રાજપુત્રોની એક મંડળી કલબ
છે. અને તેમાં.....[બંને આસને આસને
પુસ પુસ કરે છે. પડેલી પડે છે.]

અવેશ ૨ ને.

[તારાદેવીનું આમણુવન. સમજે નાણુક
સુસૌખિત રાધરચીયું. દીવાલે પર નાનકડી
ખાંખમાં સ્વચ્છનોતી ઇંચીએ અને તેની
સાથે તારાદેવીએ અને તેના શિશુકોએ આળે-
બેસાં સંપ્રદાયનાં અનેક ચિત્રા. એક છુલ્લુનાં
પનીદારીયું કાંસાનું પુતળું અને તેની
બાજુમાં કુખ્ય ભગવાન અને શુદ્ધ ભગવાનની
સંજોગરમરની પ્રતિ. કારમીરથી સાદીનવુડનું
અનુપમ કોતરકામવાળું એક નાણુક મેજ પર
લખવાની નામની સામગ્રી. જમીન પર ઉમટ
ધરાની માતીઓ. બારીએ વાદળી રેશમના

ભાપાની પડા. અને રરમાન પાસે ઉત્તમ
કોરીમીનીના ચીની કામના કુંભ.

પડેલી ઉપડાં કુમાર અને તારાદેવી
ફરિને આપ્યાં જણાયા છે. સમય સુધારત
પછી તરતનો. દીપક કેઈ જોવામાં નથી
આવતો છતાં આખા આમણુવનમાં આજા
વાદળી રંગનો પ્રકાશ જવાઈ રહ્યો છે.]

હિંમતકુમાર

[તારાદેવીનો હાથ પકડી રાખ્યો છે.]
અરે, વહાલી. આ સંખ્યાસમયનું શું સહિ-
સેર્વિ કેવી આનંદજનક સમુદ વહરીઓ!

તારદિવી

[તેના આમુ સ્તિમ્બ યજ્ઞકૃતે નવને
જોતી, આર્દ્ર સ્વરે, તેના ખખા પર જીજ્ઞે
ધાય મુખી.] ત્યારે, ખરેખર, વહાવા મારી
સાથે આવ્યા તેથી અકળાયા તો નથી ને ?

હિંમતકુમાર

તારી સાથે આવવામાં અકળામણ ?
સાચુ કહું ? [તુ બન કરે છે.] તારું
સૌંદર્ય, તારા હૃદયની પુખ્તિઓ અનન્ય છે.
નગતમાં અને તો તારી જોડી દેખાતી
નથી.

તારદિવી

[મલકાં] પ્રકાશલ કરવા લાગ્યા.
[કુમાર તેને દેવનો તપાસો મારે છે.]

હિંમતકુમાર

નારો થેણી આ તો સ્તબ્ધ. હાકવું,
હાકવું સ્તબ્ધ. મેં તો સ્વપ્નેએ પાડું નહોતું
કે હું એક પારિતલ પુખ્તની આગ પકેરી
રહો છું.

તારદિવી

[હજુ એક મળતમાં] તમને હને અને
અજાગરતાં નથી ને ?

હિંમતકુમાર

અજાગરતા, મારી દેવી ? ઉપરો મારે હવે
એ પ્રથમ પુતળો પડશે, રાણીજી. અને તો લાગે છે કે
હું એક વનવાસી વાપરીને ત્યાં જ મહારાણી
શુભ વેશમાં મહેમાન થઈ આવી. અદ્ભુત
મહાવાસનું ઓર્ગેનું સર્વ આગુ ભઈ રાણીજી-
એ મુકદ્દરેથી રૂપ પ્રકરવું અને મુલ
વાપરીને વિરમવ કરી શુદ્ધજી કરી જીવી.

તારદિવી

નમસ્કાર નહીં, શર્યા વાપરી. તારી
રાણી તને દેવ નહીં દે. પણ પોતે મુખ
રવી માટે પોતાની દેવપાત્ર ગજુરો.

હિંમતકુમાર

પણ હાકપીછોડાની પણ હદ હોય છે.
આટલી વાર મુખી મુખ રહી, હુઆ ? તને મુ
નવા લાડી થઈ નવા લાડ કરવાનું મન
થયું ? જો એમ હોય તો તારી રનેક થઈ
છે. અત્યાર લગણું [તારદિવીના મેડિ હાથ
પોતાના બને હાથોથી પકડે છે] હું તારો
વિવહિત પતિ હતો. પણ આજથી તો સાથે
રમણ અને વસ્ત્રલ થવા માગુ છું. વિવરા-
વિવન]

તારદિવી

ના રે, વહાલા, મહા મારા સ્વામીજી
રહો રમણ પર તો મરીકની માયા. પતિને
તો પ્રાણને પણ પુનર્જન્મમાં છોડીએ.

હિંમતકુમાર

અરે, વાહરે. તારી તો કપતિઓના
સુખની અનેરી રીઝમુરી છે તને મુખ
કેમ કહેવાય ?

તારદિવી

જળી મુખમાં, વહાલા. હું પણ મુખમાં તો
હું-પણ મારી રીત જુદી ! એ વિષય પર મારા
આવો આપને આખા લાગરો, પણ આજ-
જવના જીવન સરસારો પોંડે એ પણ ઉંડા
મન પાલી રહ્યા છે. ન્યારે હું નાની હતી
ત્યારે અને કાંઈ કહેત કે તારા બાપને
તારી માતા પર રનેક નથી તો હું મારી
સકલ નહીં-મમજી સકલ નહીં. લભે એ
મારા મનમાં તો સૌથી શ્રેષ્ઠ, સૌથી નિહટ,
સૌથી પવિત્ર માંડ છે પતિ સૌવાય અન્ય
પુરુષ પર શ્રેમ અને તો કુદરતના કલ્પના
સાથે વાક નુચ્ચ જણાય છે

હિંમતકુમાર

શામાર મારી દેવી ! એ તો અમ રાજ-
પુત્રીના માનને ધાગતા સ્થિતિ મારા મુખ

રાજધિરાજ

‘ગુજરાતનો નાથ’નું અનુસંધાન

લેખક.

રા. દનૈયાલાલ આણેકનાથ મુનશી,

પ્રમુખ, સાહિત્ય સભા

વિવરકાંઠ

રા. રવિસાહેબ મહારાજે કરે રાખ્યો,

અન્ય સાહિત્ય સભા

નોંધ.

જેણે આવી ‘પાટણ’ની પ્રવૃત્તિ “કે” “ગુજરાતનો નાથ” નામથી હવે તેને માં પાડીને કેટલાક પાત્રોની એકબીજા પડશે. જેણે એ વાર્તાઓ ન લખી હોય તેને માટે નીચે આપેલી એ વાત જાણ કરો.

જ્યોતિર્દેવ સોદંડી ... અણ્ણીલાસા પાટણનો રાજા અને ગુજરાતનો નાથ.

મીનગદેવી ... રાજામહાલ

મુજાલ ... મહા અમાલ

ઉટા ... મંત્રી અને મંત્રાલયનો સત્તાધીશ

દાદાક ... મંત્રી, † કબૂતરગીનો સત્તાધીશ

સોભ ... મંત્રી

ત્રિભુવનપાલ ... રાજાનો ભગીને જે કે લાટનો દંડાલક

કાશ્મીરદેવી ... ત્રિભુવનપાલની પત્ની જે મીનગદેવીની ભગીણ

કાક ... ત્રિભુવનપાલનો મિત્ર જે શાહરાજ.

મજરી ... તેની પત્ની

સમજાલ ... સોદાનો દંડાલક

પરશુરામ ... તેનો પુત્ર.

રાખેંગાર ... જુનાવડનો રાજા

રાણકેવી ... તેની રાણી.

આગમાં પ્રકરણોનો સાર

સંવત ૧૧૯૯ના ચૈત્રની એક સવાર એક લેન સાકુ ને ઉભો દોકરો આગમાં બુધ્ધિમાન આગળ ઉભો છે. આગમાં દુર્ગાપાત્રને મળવા જતાં રસ્તામાં એક યુવતીના શોદર્શથી મુગ્ધ બને છે. તે કાકને મળીને જ્યોતિષદેવનો સંદેશ તેને આપીને પાછા વળે છે. સંદેશમાં કાકને આજ્ઞા છે કે તેણે બધા આગમાંથી સોંપી છુટામટના પેશમાં બેસાડુ. સહી લીધાદેવીએ પણ કાકને તેજાથી છે. દરમ્યાન છુટામટથી મણિસદ્ સમુદ્રદેવીનું તેજુ લાગે છે. બહુ સાંભળીને કાક દેવસદસુત્રીની વિદાયગીરી લેવા જાય છે, જ્યાં વાર્તાના આરંભમાં આવતા લેન સાકુને તે યોગ્ય છે, અને તેની પાછળ એક કુસવર વેળે છે, અને રસ્તે પડે છે, દરમ્યાન આગમાંથી તેના સસસને જ્યાં તેનો સાથો, પાછો લાઠ છતાંથી કડવાસમર્થો દુદેવવાથી દેવાપાલ, દુષિ આગમાં રહે છે. જે યુવતીના શોદર્શથી તે મુગ્ધ થયા હતા તેની આજ કાકના આગમાં જો સૈનિકોને મોકલે છે, જેથી કુલા આગળ બહીને પત્નીવારીઓની મરકરી કરે છે. મણિસદ્ મહાસજ તેમને વારસા જતાં એક સૈનિક તેને મારે છે. તેજામાં દેવાપાલ આગને સૈનિકોના પગ કાપી નાંખે છે. આગમાં આગળ દૂરીમાં જતાં તે દેવાપાલ ઉપર ફેરે બરામ છે, પણ જિલ્લામાં કાક આવી પહોંચીને ખરી કડીકત કડાવીને સૈનિકોને કાઢી કહે છે અને દેવાપાલને ન છોડવા આગમાંથી મેળવે છે. આગમાંથી છાકવાડીની નિશાચાળ નક શાળે ભેટો કિર્તિમુદ્દ કાક પોતાના પરિવારને દેવાપાલને રીંપીને પોતાને કામે જવાને વિચાર કરે છે. દરમ્યાન પ્રસંગપર-પરથી હુંડાયેલા આગમાંથી તેનો સસરો તેજપાલ લીધા કાકા-વાની બાપામાં સ્વાગત રે છે અને પોતાની સાથે દુર્ગાપાત્રને યોર લઈ જાય છે. રસ્તામાં તેને કિા નાલકીની રૂપાળી બેઠકો ભેટ ને તેમથી તે મુગ્ધ થયો હતો. તે વખતે દેવાપાલ પોતાના શુક બ્રહ્માનંદ આગળ લાઠને છતનાશ પડ્યોથી ઉપરની પોતાના હૈવાની આજ કાકને કાકની યોદ્ધાજરીમાં બળેથી જગાડવાની રમ માગતો હતો અને બ્રહ્માનંદને સમર્થ છાકીને પાછા "હુવસેન"ના મુળ સ્વરૂપમાં બહાર નીકળવાની માગતા કરતો હતો. શુકને રમ આવી, અને જગત પડે તો યજ્ઞમાં ઉતારવાનું વચન આપ્યું. બહાર આવ્યા પછી તેને કાક આવી, કાકે મુદ્ધાકુંવરીની વાદ ક'ઠવાં દેવાપાલ શુરોથી થઈને તેને ખાતરા દોરે છે જ્યાં બ્રહ્માનંદ તેને બદલાયે છે. કાક પોતાની અદ્ભુત શીર્ષદિવાળી શાસ્ત્રીવિદી પીળાન કરાયે છે. શુકના સમભવવાથી ઉપર કાકના કુદુંબદ્ સહાય કરવાનું દેવાપાલ વચન આપે છે.

(હવે આગળ પંચિક)

પ્રકરણ ૨૦ મું

મિત્રવધૂઆ

કાકે ઉતાવળા મંદર પર જઈ વળાવુ-
નો બંદોબસ્ત પાપો પ્રમાણે થયો
૧ નહીં તેની મોકસી કરી. ત્યાંથી આવી,
બીજી ખટખટ પુરી કરી, તે મંજરી પાસે ગયો.

મંજરીએ સંસાર સ્વીકાર્યો હતો જતાં,
તેણે તે તેવીજ મેહક, સરીરમાં નેણદિશાં,

રહી હતી. તે પહેલાંના જેવી મર્વિદ હતી;
પહેલાંથી વધારે વિદ્યાન તેમજ હતી. તેની
મોલીની જે જે લોકો તેના સમાગમમાં
આવ્યા તેવા પર તે મસારતી.

તેનું પંચીત્ય વિદ્યાનોમાં જ્ઞાન પ્રેરતું-
પહેલું વિદ્યાનો બુધ્ધિમાનમાં આવતાં અને

મળીવા જતા-અને મળી, પ્રસન્ન મનથી આદે
બને છે. પરાજય સ્વીકારી, તેને સરસ્વતી
જોડે સરખાવવાના અણદા સખતા ચારે
વિશાળી જે ચોક્કસ આવતા, તે દુર્વિધાવતી
મેખાનગીરી સ્વીકારવા જતા. તેનું સુલસી-
પણું વીમરી તેની સ્ત્રીના પૂજક સહ જતા.
ભૃગુચર્યા સામાન્ય પુરોહિ, તેના પરિવ્રજા
આવતાં, તેને દેરી મળતા; કદા તેને
દેવામાનો આવવાર મળી, તેના દર્શન કરી
પૂતાર્ય થતા. આધિક્યવના પોતાના ઘરની
જાળવ વીમરવા કોઈ પ્રમાણે તેની જોડે
વાતચીત કરતા, અને એજ અગીયારી
દૃષ્ટિપાત્રની વાચના કરી રહેવા પુરતા એની
એક અણપારેની નજરના ચોભાકનથી એને
રીઝવણુ જવમાર તરવા પડી જતા.

માત્ર જે એના સમાગમમા ન આવતા
તે પુરોહિ અને સીમા આ ગર્વિષ્ઠ, રવસ્થ,
ને રક્ષણવાન મુંદરીની ખાતિ અત્યંતતા ને
તેના તરફ અસ્પષ્ટ નિરક્ષારની નજરે જોના
મજરી આ વાત જાણુતી હતી પણ તે
તેમના તરફ ધજાજ રક્ષ નિરક્ષારથી જોતી
હતી.

પોતાના પતિની અને પોતાની યજિનમા
તેને એટલી સદા હતી કે ભારે કાંઠે તેને
દેવાપાને અપેવા ધ્યનની વાત હતી ભારે
તેની આખોમાંથી તણખા ખર્ચા.

“શા માટે એની પાસે બિજા માંગવા
ગયા ?” તેણે ઢોલ પર ઢોલ લખી પુછ્યું.
“તમને—અદારથીએના વિશાળજીને—
વાચના કરતાં કરમ નહીં વાગી ? એટલા
જવા અંદીરા કેમ થમ ગયા છે ?”

કાકે સાકરવાઈ મુંદરીને પુછ્યો એમ
મીઠું હતું.

“ને હું નહીં હોઉં ને કે નેમન
વાય ને ?”

“તો મને શું થવાનું હતું ? કોની
મજદુર છે હું અને કાંઈ કે કરી શકું ?”

કાકે ફરીથી હરો. “હા. એ તો મને
ખબર છે ભૃગુચર્યાએ એકે એક જુવાન
તારે માટે મરવા તેવાર થશે.”

“ના, ભારે સેવિ માત્ર તમારા પરજ
એકી જાતા હશે.” મજરીએ હસીને જવાબ
દીધો. “પણ એ દેવાપાવના મીનજનો
કે પાર નથી. એનું સરણ માગતા પડેલા
તો હું મરતું પસંદ કરું.”

“માડી કણુ તું નો તેવી ને તેવીજ
રહી. મારા કન્યા તોફાનના જાણુકાર વાગી
રહ્યા છે, અને આખરે ભાદરવા એકવચની
દેવ તો દેવાપાવ. આ અખિએ સોપેણ કે
કાખુ નથી.”

‘આગ્રહ ! જેવો બાપ તેવો દીકરો. મને
નો એનું તાખ નથી મમતું. પણ તમે
નક્કી થિતા કરો છો સોમેજર છે, મણિ-
ભદ્ર છે પડી શું તમે તમારીજ શીકર
કરવેની ને જેવા પદર વર્ષ પર પાટલ
જાતી આવ્યા હતા તેમ આ વખતે “પણુ
જાતી આવશે.”

“સાથે કાંઈ લઈ આવ્યું ?”

‘મજરીથી વધારે મરમ મને તો જરૂર,
મારા સમ છે.” મજરીએ હસીને કહ્યું.
નેજરકી, મુકુમાર, રસીકશી મેન આ
મોદિનીના ગર્વિષ્ઠ અંદો કાંઠે સામજ્યા. ને
તે બધું વીનગી મરો તે એક વિપવધાર
એના મુખની અપૂર્વ દેખાએ, એના હાસ્યની
વિષ્ણુધતા તરફ દર્શી જોઈ રહ્યા અને
પડી—રોમ જવાળ વાગ્યો તેણે મજરીને
સુખન કર્યું.

ગર્વિષ્ઠ મજરી માન મુજીકાના બુલેખાં
લખાઈ રહી.

“લટરાજ !” તેણે ધીમેથી, અંતરની અભિલાષા ઉઘારી “વહેલા પાછા આવશેની ?”

“તરત. ગમરાતી નહીં. મને જે થવાનું નથી.”

x x x

ખંતેએ આત્મસહાના આનંદમાં જિતા પીસારી મુખી.

x x x

બીજે દિવસે દુર્ગેપાલ વિદ્યાન ચર્ચો. હર મુખી આગમન, નગરશેઠ, માધવ ને જુલકા વગાવવા ગયા. એક મંદિરની ગારી પરથી મંજરી ફિતિજમાં અંતર્ધ્વાન તા વહાણ પર કોનેલા કાકને લોખ રહી. પારે વહાણ અદૃષ્ટ મધુ ત્યારે તેણે ઉઘાટી આંસુ લુછ્યાંને પીસારી ને જાતી રસો આંખો.

તેની બે મળુ સખીઓ સાથે હતી તેણે । હેતાળ હૃદયની વ્યથા મુઝે મોરે લોખ; પછુ મંજરીને એક શબ્દ કહેવાની ડોહની હીમત માલી નહીં.

તેણે પીસારીને એક સખીને આપ્યો, અને મંદિરમાં દર્શન કરવા જગી. એક વિદ્યાર્થીએ આવી દીધા; કપો, ટુક પુનરી લંબગતો લંબગતો આવી હસી હસી ખાખર મુજબ લાગ્યો. હાસ્યનાં કિરણો ફેંકતી મંજરી પોતાના તેણે અંધારા મંદિરને પછુ તેજોગમ કરી રહી.

તે મંદિરમાંથી જહાર નીકળી જને બેનાં સહિત નગરશેઠના ઘરની કેલોક ક્ષીઓ આવી. રવાપાક તેના તરફ તિરસ્કારની નજરે લોટો હતો તેની મંજરીને ખાખર હતી; બેનાં ને પછુ તેની સમાગમ પચાંદ નહોતો. એટલે તેના ડોકના મરોહનો ગર્વ વળ્યો; નેના હાસ્યમાં જરાક અભિમાન આવ્યું.

“કેમ મંજરી લાગી” બેનાંએ કહ્યું.

“સારું. કેમ છે ?”

“મારા દીવર ગયા. કેમ ?”

“હા.”

“મંજરી! આમ આવો એક વાત કહું ?”

“કુ ?” કહી મંજરી જરાક દૂર બેનાં પાસે ગઈ.

“તમારા જેટ સદેશો કહાવ્યો છે.”

મંજરી જરા ટટાર થઈ. તેની મોટી આંખો વધારે મોટી થઈ, તે એક શબ્દ બોલી નહીં.

“કહાવ્યું છે,” પતિપરાયણ બેનાંએ મંજરીનો મીઠાળ લોખ પેદા થયલો; યુસ્સો દખાવી કહ્યું “કે જે કામ પડે તો એમને કહાવજો.”

એક પત્રવાર મંજરીનાં હોઠ ‘ધુન્યા. તેણે જવાબ વાળ્યો “બેનાં બા! એમને કહેજો કે લટરાજની કોને કોઈના સંસ્કણની જરૂર નથી.”

મંજરીની આંખમાં તરવારની માર જેવી લીકવટ હતી; તેના સંસ્કારી અવાજમાં અપમાનની સારીગમના બંધા ધૂર હતા.

બેનાંને આ સખોથી કારી પા લાગ્યો. પતિભક્તિ કરતાં કેળવેલી નમતાને પત્રવાર વીસરી ગઈ, અને અપમાન પામેલી શ્રીના હૃદયમાંજ વસ્યું—જેરી નામના વિપથી પછુ વિપય. જેર તેના અંતરમાં વસ્યું.

“હા-હું” ભુલી તમારે મ્માં કોઈની જાટ છે જે એમની સંસ્કણની જરૂર પડે.” કહી બેનાં તાંથી ખસી. ચખ્ખો નિર્દોષ હવા; પછુ તેનાં સ્વેચ્છ વિપ મંજરીએ પારખ્યું. એક ભયંકર દૃષ્ટિ તેણે બેનાં તરફ તાંખી, અને મોરવર્ષ માયું ‘હંચું’ રાખી તાંથી ચાલી ગઈ. તેની આંખમાં કોપનાં આંસુ આપ્યાં.

એક મહિલાની અવસ્થા પસંદી મળતી કિતિભાષા અવધાન મેટા
મદાલુ પર હાથેના કાનને મેડે રહી

તેની સખીઓએ કે જાણું નહીં, અને મંદિર છોડી તે બહાર નીકળે. સાંજ બુદ્ધચીતના વાદામાં જતાં પહેલાં તેને ધોરી રસ્તો થોડો ઓળંગવો પડતો હતો. તે જોવી ધોરી રસ્તા પરથી મહા એટલે રસ્તાની બીજી તરફથી થોડા પુરુષો સહિત એક જુવાન સાથે આવતો જોય. મંજરી તેની બહેનપણીઓને લઈ પાસેની ગલીમાં કપાશખંધ ચાલી ગઈ; પણ તેણે થોડા સાંધુ તો જરૂરી મુખ જોયું ને પોતાની એક સાથેને કહ્યું.

“આ પેસો નવો સાંધુ આવ્યો છે તે કે ? થોડો વિદ્યાર્થી લેખાય છે.”

“હા, મેં” પણ સાંજનું છે. હજા મહા પંડિતોને એની આગળ કીસાન નથી.”

દેમશરિની ચંચલ નજર પણ મંજરી પર પડી હતી. કદિ આમલે દિવસે ઓળખાણ આપી હતી તે વાદ આવી; કેક બાલપણમાં ખંભાતમાં જે યુવતીની ખેડામાં તે રહ્યો હતો અને જોને કાક ઉપાડી લઈ ગયો હતો તેની વીસરેલી તેજસ્વિતાનું સ્મરણ થયું.

દુર્ગપાલને કેમ ખા જી મળી, અને તેના પાંડિત્ય વીશે લોક વાચકો કું કહેલી હતી તેની તો તેને માહિતી હતી. તેણે પાસે આલતા આવકને પુછ્યું.

“દુર્ગપાલની આ ભાઈ ધણી કાલ— વિસારદ મળાય છે નહીં ?”

“હા હા.” જુવાન સાંધુની સર્વજ્ઞતા પર મોહ પામી આવકે કહ્યું.

મકરણ ૨૧ મું

અણગળીની ભાળ

આંખડ, તેજપાત, મધ્યવ ને સોમેશ્વર કાને વિદાય કરી બંદરેથી પાછા ફર્યા. આંખડ

ને હવે કેક હીમત આવી. કાકનો તેને ધાક લાગતો હતો; એટલે એની હાજરીમાં તેને મેન નહોતું પડ્યું. હવે તો જ્યાં સુધી જુનામઠ પડે નહીં, ને કાક બીજે દંડનાથ કે દુર્ગપાલ આવે નહીં ત્યાં સુધી પોતે જુજીઓને સ્વતંત્ર માલીક હતો. એટલે તેના આરંભનો પાર નહોતો. સોમેશ્વર કાકને ઘેર ગયો; અને જાણના બધા ભટકાજ માલકને ત્યાં જમવા જવાના હતા, એટલે પોતાની પાલખીઓ તરફ ગયા. આમલટની પાલખીની આસપાસ થોડાક ખુશામતીઓને થોડાક નવા દુર્ગપાલને નીરખવ ને ઉત્કુક અનેલા થોડા ભેગા મળ્યા હતા. એક સિનિક એ બધાને ધક્કા મારી દૂર ખસેડવા; અને આમલક પાલખીમાં ભેઠો. પણ ઉચકનારા પાલખી ઉપર તે પહેલાં આસપાસના ટેળાને જોઈથી રીખે-રતો એક બંદે માણસ ધસી આવ્યો, ને આમલકની પાસે આવી નીચો વળી વળી નમસ્કાર કરવા લાગ્યો.

આમલકે નેરા બોલકને ઓળખ્યો, ને કાકે આપેલી સાવચેતી વાદ આવી નેરા અલેથી બોલકનો હતો. “મ-મ-મહારાજને ધણી ખ-ખ-ખા ! દ-દુર્ગપાલ મ-મહારાજ ને જ-જ જવા. બ-બાપુ ને નમસ્કાર” તેલું જાડું થઈ જોયું શરીર નીચું ધળતાં હાથોનું જમ્યું ખુશાલીમાં કુકું દેવ એને કેક ખાસ આવકો હતો. આસપાસ ઉમેરા લોકો હસવા લાગ્યા.

આમલકને તરત પેટા અણગળી મુંદી થઈ આવી. હમીર ખરવા સુતો હતો, ને પેટા એટલે આઠોય નહોતો. નેરા વિના તેને બીજું કેળુ શોધી કાઢે ?

આમલકે કાકની સાવચેતીની પરવા કરી નહીં. ને નેરા સાંધું જોઈ દર્યો. “કેમ નેરા !”

[પણ મારે મુંદો ૫૪ ૧૯૬]

ड. आनंदजी दूळी पांगी वरुणी येड.

मदार विजयी तुड' येनामी
गाळी सुस्तडे कमाळ पाशा.

તંત્રીસ્થાનેથી

મી. લોર્ડ ક્વોર્ટર્સની કાર્ડિફિને અંત
ગઇ તા. ૧૬ મી એક્ટોબરની સામે.
ઇંગ્લંડના વડા પ્રધાન મી. લોર્ડ ક્વોર્ટર્સ
પોતાનું રાજીનામું આપ્યાની ખબર મહાર
જાતાં કુનીઆના ઘણા મોટા ભાગે છુટકારાને
નિશ્ચય મુક્યો એમ કહેવામાં અતિશયેક્ષિત
નથી. આપ્રમાણિક અને કોઈ પણ અવગણ
નેતિક બંધન વિનાના જે

નિષ્ણ રાજકીયજનના એ અંગે
સર અને પ્રતિનિધિ હતા,
અને જે રાજકીયમ ઉભાં
વર્ગોમાં કુનીઆના જન
સમૂહને તિરસ્કાર અને
વિકારને પાત્ર થઇ ચકુ હતું.
જર્મની કાયેના મહાવિચ્છેદ
અને તેમાં ઇંગ્લંડનો વિજય
થવાથી ઉપરિશ્લેષ થયેલી
વસ્તુસ્થિતિને સામ લઈ
એમની રાજનીતિ ઉભી
થયેલી હતી. અને એ
મહા વિચ્છેદને અંગે કુની-
આમાં ઉપરિશ્લેષ થયેલા
અંગે નાણાંને લગતા, ધરણે
સમયા રાજ્ય અને સમાજના બધાંરુને લગતા
વિષય પ્રત્યેનો નીચાઇ કરવા ખરે તેથી રાજ-
નીતિની આવરવડા છે—જા પ્રમાણથી તે
ટકી રહી હતી. પરંતુ જેમ જેમ વખત
જતો ગયો તેમ દેશ દેશની પ્રગતિ સ્પષ્ટિત
રાજનેવાઓને વધારે સ્પષ્ટ થતું ગયું કે

“આધુનિક કાવત્રા બીજા નેચોડીયાન”
મી. લોર્ડ ક્વોર્ટર્સ

ઇંગ્લંડની રાજ્ય-પુરાનેકોરણ અધિકારી મહા
અને જગતનો ઉદાર કરવાની મોટી ખામેશ
દેખાડના તેના વાદોશ નેતા, પ્રધાન પછે
પોતાનું, ઉત્તર પછે ઈંગ્લાન્ડ, અને તે સર્વે
સાથે શક્ય અને શક્યવિન, એટલાજ પમાણ-
મા જગતનું ભણુ કરવા પ્રેરાવવા હતા.
અરસપરસ વિરોધી સિદ્ધાંતોવાળા આગેવાનો

નું, સત્તા અને રતનામના
વધારા ખરે ખરે બહુ આ મત્રી
મહા, પોતાનું જીવન પુરું
કરતા, તારસામ, સાચાચ
રહિયા, સોફીનુદાણ આપ-
નાં, અસત્ય હોંક, નક
ખોર ઇંગ્લંડ અને લગભગ
આખી કુનીઆને નાશ
પુકે છે.

અને હતા મી. લોર્ડ
ક્વોર્ટર્સ આ મત્રી-મહા
લગભગ જ વર્ષો જેટલું લાજ
આધુન્ય ભોગવ્યું. અને કુની-
આના દેશદેશના રાજાઓએ
ને દાહજ્યા, અને જગતનું

સમગ્ર સાર્વભૌમત્વ ભોગવ્યું! આનું કારણ
શુ જાણવજા આ સમયનો ઇતિહાસ વખતારને
આ વિષય વસ્તુવિષયકતા પછાં કારણે
મળી આવશે પરંતુ એટલું તો બેશક કહી
કરું પછે કે આ વિષયોનાનું મુખ્ય
કારણ મી. લોર્ડ ક્વોર્ટર્સ અને તેમને

મી. લોહક જ્યોત્સ્ના ૧૯૧૩ માં

પ્રખ્યાત વ્યક્તિપ્રભાવ, કોઈ હ. લગભગ દસ વર્ષ સુધી આ અપૂર્વ પુરુષે લગભગ આખા જમત ઉપર જે સામાન્ય બોમબુ છે તે હિંતલાસમાં લોકોને ખાટે ચિદમ્ભરણીય રહેશે. મી. લોહક જ્યોત્સ્ના જે દષ્ટિએ આધુનિક કાલના જીવન નેપોલીયન છે. એક વ્યક્તિ કુશળ કાર્યદક્ષ, શ્રમભય અને લોકરક્ષિત અનુસાર વર્તન રાખી, જમતમાં સત્તા, સમૃદ્ધિ અને કેટલીક વાર, અર્થોપરિત્યક કેમ બેળવી શકે છે, તેના એક જ નમુનો છે. આ કાર્ય સંપૂર્ણ સફળતાથી 'કરતુ' કે 'સહેતુ' નથી. મી. લોહક જ્યોત્સ્ના જે સંપૂર્ણ સાધી રાક્યા. એજ તેમની, કામ ન કરસાધ કરી શકે તેવી 'વાદોશી' કાર્યનિપુણતા અને અસ્વિક્ષ સમર્થતા બતાવે છે. પણ એ અર્થ

પ્રથમ અને અંતે એટલી ઉચ્ચ હિંતલાસ કરાને મન સદા રહેશે કે આટલી બધી શુદ્ધિની તેજસ્વિતાની સાથે હૃદયે અનુભવ કરી, જ્યારે સતેજ અને સમર્થ નૈતિક ભાવના ન મુખી.

મુસ્તાફા કમાલ પાશા

ઈંગ્લાંડ માં મી. લોહક જ્યોત્સ્ના અને તેના મંત્રિ-મંડળને સ્વાધીનતાની યાત્રાની છેલી વિદાય આપનાર તુર્કોના નામીયો સરદાર મહાત્મા મુસ્તાફા કમાલ પાશા નીવડ્યો. એમાં પલ્લાને ઉડી અર્થભયતા રહેલી દેખાશે. હવે સુઘાત છે તેમ લગભગ એકદંડના સમયથી ઈંગ્લાંડની રાજ્યનીતિ તુર્કી તરફ ઉપાડી રીતે સફળતાભરી અને અંદરખાનેથી વિરોધી હતી. આ રાજ્યનીતિને તુર્કોના નવીન નેતાએ તેનાંજ યથો વડે ફેંકી વધ કરી છે અને તેમ કરતાં તેના આધુનિક કાળના અગ્રગણ્ય અંગેય નો તેની શ્રેષ્ઠ પદવીથી નામે નાંખ્યો છે. આખા યુરોપના એક જ બળ સાથે તુર્કોના સ્વતંત્રતામાં પોતાને જો સંસ્થાપિત થયું એ તાની સરખી વાત નથી. કમાલ પાશાની ફતેહ સાથે યુરોપમાં જમતને જમતમાં, લગભગ સૈકા પછી મુસ્તમ્બાત રાજ્યસત્તા સંગ્રેહ અને ભારત રીતે પુનઃ ઉદ્ભવ પામે છે. અને એ નવ ઉદયમાં જે અનેક અંબીર સત્તા સમાવતાં છે તેની કલ્પના કેળવ કરી શકો? એક નવી રાષ્ટ્રજનતા અને સંસ્કૃતિને સ્થાપન કરનાર તરીકે કમાલ પાશાને અભિનંદન આપતાં હરેક દીક્ષિતનને આનંદ થવા પિના નહીં રહે.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ

“ગુજરાતની” જી સાહિત્ય પરિષદ ૧૯૨૦ માં અમદાવાદમાં મળી હતી

તે સમયે એવો દરજ્જો પમાર કરવામાં
આવ્યો હતો કે સાહિત્ય પરિષદની ત્યાગી
મેડલ બાવનગરમાં કરવી. એ જાણકો
આને જોઈ યથા ગયા, ત્યારે હવે
માનુષ પડે છે કે બાવનગરની સાહિત્ય
સભાએ ૧૪-૧૦-૨૨ ને દિને આ સળવળ
સભા બરીને, સને ૧૯૨૩ ના ઓક્ટોબરમાં
પરિષદની સાતેમી મેડલ સાં બરવાને દરજ્જો
કોઈ છે !

આપણું ૧૧મું મી. ન્યૂઝર્સ પરિહાસમિત્ર
—કેરીકેમર

આપણી કાર્યનિયુજ્ઞાના અને કર્તવ્ય-
કક્ષિતનો આપી શો. ત્યારે સારો, વજાન
હોઈ શકે ? નહિતર પ્રજામાં આપણા સાહિત્ય
પ્રયોના પ્રેમી આપી ત્યારે અર્થસૂચક
માપ શું હોઈ શકે ?

મી. ન્યૂઝર્સ પરિહાસમિત્ર
—કેરીકેમર

ગુજરાતની વર્તમાન સ્થિતિ

લેખક:

૨૧. બડા લાલભાઈ ઉમરવાડીઆ,
સભા, સાહિત્ય સંઘ.

ગુજરાત, નવચેતન, હાજરમારક પ્રંથ, રંગમૂર્તિ, સમાજોચ્ચ, હિંદુસ્થાન દીપાલસી
અંક, ગુજરાતીનો દીપાલસી અંક, પુરાતત્વ, મુખ્યમં, બાલજીવન.

૨ સકલમાં વિચરતા અને સાહિત્યકલાનો
સમાવેશ થાય છે. ગુજરાતની વર્ત-
માન—દીપાલસીની આશપાસ પ્રકટ થયેલાં
માસિકો અને વાર્ષિકોની—સ્થિતિ તરફ
આપણે ઉડતી નજર કરીશું.

(૧) વિચરતા

૨૧. હાજરમારકના અવસાનથી ગુજરાતી
વિચરતાની ઉપર “સીસીસી” બંધ
થયું ને ત્યારથી વિચરતાના આશપાસનાં મો-
હર રચનાં અર્થપૂર્ણ વણી ગયા.
પણને લાગ્યું કે વિચરતાનું પ્રારંભ—
પુસ્તક ત્યારથી ખીઝ્યું; કે વિચરતાને આપણી
વિચરતાનાં લાગણ્યે અર્થપૂર્ણ રહેવા

દીવા હતા. પરંતુ સદીની રાખમાંથી પણ
આપણી વિચરતા સજીવન થતી નામ છે એ
આનંદની વાત છે. સદી બંધ થવા પછી
વિચરતા વખતે અને આશપાસ પ્રવાસ હાય
થયું અને એજ આશપાસ ‘નવચેતન’ શરૂ
થયું. તે પછી ૨૨. રાખે હાજરમારક પ્રંથ
નહાર પાડે અને તેના ચોડા મહીના
પછી સમાજોચ્ચમાં, હાજરમારકની મહુ-
નોષ લખાવે, અને અનેક ચમકારાઓ
સાહિત્યોથી અને ‘નવી તરેહ’નાં નાટકોથી
બળીતા થવા લાગ્યાં. તસિદ વિચરતા સદીને
ટકર આપે એવું કલામંદિર રચનાતું નહેર
હયું. કમતાર આ પ્રવાસની આપણે નોંધ લેશું.

ગુજરાતી ચિત્રકલા એટલે એકલા ચિત્રકારો નહીં પણ તેમની કલા પાછળ રહેલું પત્રના ચાલકનું પ્રેરકબળ. શું 'સદી,' શું 'ગુજરાત' કે શું 'રંગમૃત્તિકા,' એકમાં સ્વતંત્ર હોય કૃતિઓ તો ભુજબુજ થઈ જાય છે. આપણા ચિત્રકારો આકૃતિઓ દોરી શકે છે. હા હીઓ લો કામળા કે ફેનવાસની જગાની સીમાઓ ખાંધી શકે છે એટલુંજ. ચિત્રોમાં રહેલાં જે તત્ત્વો ઉપર વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરે છે, જે તત્ત્વો ઉપર આદર્શો બાંધે છે, જે તત્ત્વો પ્રેરણા પામ છે, જે તત્ત્વો જાળના કેળવી શકે છે અને જે તત્ત્વો નિનારને અપૂર્વ આનંદ આપી શકે છે તેની ગુજરાતી ચિત્રોમાં ઉણપ છે એમ સ્પષ્ટ થઈ શકે છે. ચિત્રકારોની કલ્પનાશક્તિ એટલી ઉત્તેજિત નથી તે કારણથી કે ગુજરાતી પ્રજાના જીવનમાં સમાસ નથી તે કે કોઈ બીજા કારણથી ગુજરાતી ચિત્રકારોના હૃદયમાં જાગરૂ નથી થયો એમ આપણે કહી શકીએ. ચિત્રકલા એટલે પ્રજાના જીવનમાં જીવન, પ્રજાની આચારના પદ્ધતિ, ચિત્રકારની જાણના અને ચિત્રકારના આદર્શોના ઉત્ક્રાંતિ. ચિત્રકલા એટલે ચિત્રકારના અને તેની પ્રજાના આત્માનું દરબાજા સંગીત. કાલ્ય એટલે સંસ્કારના ખાલી દગલા નહીં પણ તેથી કેંક વધારે. ચિત્રો એટલે પાંડિત્યથી લીધેલાં ખાલી આકૃતિ નહીં પણ તેથી કેંક વધારે. કાલ્યકલા અને ચિત્રકલા ઉપરના તેના સર્જનકારના આદર્શોના પદ્ધતિ ગુજરાતે હોય, તેના મનોપ્રેરક કે જાતના પ્રેરકનું વાતાવરણ સ્વાસ્થ્ય હોય, તેના તે વખતમાં આપણે જીવના જાણે ચીતરણના હોય. જેમ કવિ તેના પુરાણમાં જગતને opiumed સહે છે, તેના કુખી અવસ્થાને મનુષ્યને દયા અને માનવતા શીખાડે છે તેમ ચિત્રકારને

પણ કે કે સહેલા કહેવાના હોય છે. ગુજરાતી ચિત્રકારોમાં આ બધાની ઉણપ છે એટલુંજ નહીં પણ કોઈવાર તો anatomy ના સાદા નિયમો પણ જાળવતા નથી અને પરિણામે કોઈવાર માથાના પ્રમાણમાં શરીર નાનું હોય, તો કોઈવાર આંધ વર્તીની જગાની આખ, પગીસર્વાની મુદીનું મો, અને ચાલીસ વર્તીની બીના પગ બેગા કરી એક આકૃતિ ઉભી કરવામાં આવે છે. કેટલાક વિખ્યાત વિદેશી ચિત્રકારોએ પણ કરેલા કેટલાક પ્રસંગો mythological છે. દીર્ઘ ગુજરાતનો mythology, traditions, કે પુરાણોના વારસો પુરો પડતાં ઉતરતો કે એકો ગ્રામ્યભરો નથી. સરૂત સાહિત્યમાં, આપણી રંગ અને દત્તકલાઓમાં, ચિત્રને અનુગુણ એવા અનેક ભાવિ રમ્ય પ્રસંગો છે અને હજી એક રવિવર્મા કે પુરુષરના સંતોષકારક અપવાદ ધીવાય એ દિશામાં આપણા ચિત્રકારોની કલ્પના વળી હોય એમ જણાતું નથી ગુજરાતમાં મોદસ, દર્બર કે રોજકસ પણ હોય તો કારનારો અનેક કલામંદિરો રચાયાં હોય. અને આપણા કલાકારોની દષ્ટિ ઐતિહાસિક, અદ્યુતરસિત મૂંડ તત્ત્વવાદના કે વિવ્ય વસ્તુ તરફ પણ વળી હોય એમ જણાતું નથી. ૩૨,૦૦૦ પાઈડ ખરીદાવવા મેપોલીઅનની રજાનીવાળા ચિત્રનો વિચારક Jean Meissonier ગુજરાતમાં જન્મ્યો હોય તો આજે પાંચ કોરર કે સાત-સાતજુના પુદ્ધ થી ખાંડી ચિત્રો કે કલાકારના મુદોના બલ્ય ચિત્રો આપણે ત્યા જન્મ્યાં હોય, રીફરેન્સ રહેલા ચીતરનાર સર જોન મિલે ગુજરાતી હોય તો કાલીદાસની શકુંતલા કે ભવમુતિની સીતાથી આડી મોર્ફનરામની કુમ્મલ-કુમ્મલ, કમાળીની શોભના, નાનાલાલની જગા કે મુનશીની

મંજરી, પ્રસન્ન કે વિચાર, શુન્દરાતી ચિત્રપટ દોરામાં હોત. શુન્દરાતી ચિત્રકારની કલ્પના માટે અણુદ ભંડાર પડે છે. પુસ્તકોના ભવ્ય પ્રસંગો, હીંદનાં અમોઘાં સ્ત્રીપુરુષો, મુગ્ધ જનનાની. ખેતરની નાજનીનો, શુન્દરાતી સૌમ્ય ગુણીયો, કારખીસું નંબન-વન, દાર્જિલીંગનું સપાર, રેલોની ઉપા કે આગાનો તાજમહેલ, પાણીપતનાં ભવાનક મુદ્દો; કવિકલ્પનાના રમ્ય પ્રસંગો; જોહર-વંતી ક્ષત્રિયાણી, રણે જતો રાજપૂત, સતેષી મુદ્દવધ, આનંદી ગોવાતણ...હીંદનાં પૂર્વે પૂર્વે એવી અનેક રસકલાઓ જન્મી, ઉગી અને આપધી છે.

આ રથે આપણી શુન્દરાતી કલાને દોષપાત દેવતાં પહેલાં એક વાત નેંધવી પડે છે. ચિત્રકારની કલ્પના અસરની એક જ વિશામાં વળી તેનું મુખ્ય કારણ, તેમનો સદાયક અને ગ્રેષ્ઠ રથ દાઝમદમજ છે. 'સદી' કાર તેણે એક જ કલા પ્રેરી અને પેળી અને તે, - ઉન્મત હલવાના મરત આશકને પ્રસન્ન કરે એવી; અને શુન્દરાતના ચિત્રકારની બાથકલાને એજ ભતની તાલીમ મળી અને એજ સંસ્કારમાં તે રહી પાળી. આજ કારણથી શુન્દરાતી ચિત્રકલામાં ભવ્ય વિષદેને અભાવ છે અને સંસ્કારી પાતાપરણ સર્જના તે અસમર્થ છે. શુન્દરાતી ચિત્રકલાની આ રિયા છે. તેથી શુન્દરાતમાં રાત્રી ચિત્રકલા દજ જન્મી નથી એમ કહીએ તો જાગે કાળને અન્યાય કરતા નથી એમ અને માનીએ છીએ. દાવનાં કેટલાક ચિત્રકારોમાં સાચા કલાભક્તોનાં તત્વો છે પણ તેને પોષવા અને હેરવા ચિત્રકારે પુરતી મહેનત નથી ઉઠાવી અને કલાપ્રિયો તરફથી તેને પુરતું ઉત્તેજન નથી મળ્યું. આ બીનાને લીધે દાઝમદમને પરદેશી ચિત્રકલાના નમુના-

ને છુટે હાથે ઉપવાગ કરવા પડતા; એજ કારણથી અમારે પણ વિદેશી જદને દેશી વજાલિધાન પહેરાવવાની પ્રથા ચાલુ રાખવી પડે છે અને "કલા. વિદ્યા રહેવા કરતાં પરદેશી કૃતિઓ ઉપરથી આપવી કળા ઉત્પન્ન કરવી એ સલાહજોગ્ય છે" એ સુત્ર સમેક સ્વીકારવાનું અમને પ્રાપ્ત થાય છે.

"ચિત્રકારને પુરતું ઉત્તેજન નથી મળતું તેથી આપણી ચિત્રકલા અધુરી અને હુબ્બી લાગે છે" એમ જોવાર એક ચિત્રકારે કહ્યું હતું. આજ આપણી ચિત્રકલાના વિધાતાઓનાં શક્તિ ને ઉત્સાહનું માપ કાઢી આપે છે. કલાને સાચો રસીધો જેના દોલની આગ કળા સર્જવા માટે પ્રજળતી હોય, જેના રૂવે રૂવે કલા માટે પ્રાણ નોઝાપર કરવા-લી ભાવના હોય તેણે અર્થસાધ. માટે ખેરી રહેવું જોઈએ નહીં, તેની ખાંસ 'પીપતી' કલ્પના આર્થિક કુખનાં વાણી. છેડી શકે નહીં તે તેની કલાચેતનામાં એટલી ન્યૂનતા છે એમ સ્વીકારવું પડે.....શુન્દરાતી ચિત્ર કલાની આ રથ છે.....

શુન્દરાત

પોતાના બધા ટીકાકારોમાં સૌથી અમ-તરનો ટીકકાર તો ગાયુત્ત પોતેજ થઈ શકે કારણ કે તેના વીએ તેને પોતાને જેટલી માલીલી છે તેટલી દૂરી જેનારા ખીજને નથી દેતી. તે પોતેજ નિપ્પક્ષપાત રીતે પોતાનું નિરીક્ષણ કરે તો વપારે લાભ થાય એ સદજ છે આ માન્યતાને અનુસરી અમારા પોતાનાં પ્રવાસ પર નજર કરવાની અને આ તક લઈએ છીએ.

આગળ કહેલી પીંગત ઉપરથી એક વાત સમજાય એવી છે કે 'સદી'નાં ચિત્રા દોરનાર પીછીની પાછળ દાઝમદમના રસવરસાં લીધેની આનુભવી હતી. "શુન્દરાત"ના

અંકો કોનાં કોનાર બોલી ઉઠે છે. “આ સદી ન હોય” એ વાત અમે કબુલીએ છીએ. ‘યુજરાત’ સદીનું અનુકરણ બની રહે એ પણ કોઈ કબુલુ નથી. ‘યુજરાત’—માં દીવ બહેલાવે એવાં ચિત્રો નજરે નહીં પડે; પથારી પર પથા પાથા એકાદ ચિત્રને જાણે જીવનમાં ઉતારી લેતા હોય તેમ નીરખી રહીએ એવાં ચિત્રો પણ તેમાં નહીં જોડે; પ્રાચીને ચૈન ચડે ને જગત જુની જગત એવાં ચિત્રો પણ યુજરાતમાં નથી. ‘યુજરાત’ રસના આશય—ધર્મ કે સત્ય ન—અમે તેના હાથમાંથી, અમે ત્યાંથી, અમે તે પ્રકારે રસખાતી જુદી જોવા તેજાર હોય એવા રસના આશય—પ્રીતિપાત્ર થઈ નહીં શકે. સુદીનાં ચિત્રો કોનારને એકાદ રમ-ખામ સાબરને, તેમ ‘યુજરાત’ના ચિત્રો જોઈ નહીં થાય. હાજમહમદની એ મસ્તકલાને આપણે સરકારી કલા સાથે એળાઈ શકીએ, આનંદ અને મજાની વતિ પેલનાર કલાને આપણે ઉચ્ચ આદરથી અને ભાવનાઓને પ્રેરનાર કલા જોડે મિશ્રિત કરી શકીએ તો સાચી સ્વતંત્ર ચિત્રકલા જન્મતા વાર નહીં હાથે એમ અમે મંદીએ છીએ એ સાબ-માં અનેક વિધો છે. ભાવનાથીય ને સરકારી ચિત્રકારોનો અભાવ છે. ઉપરાંત અમારો આર ભવવાસ પણ અધુરો છે અને દોષયુક્ત નથી; ચિત્રવિભાગમાં કેટલીક અણતબ જુલો થઈ છે અને થાય છે; છતાં એ યુદ્ધ-ખતો દૂર કરવાની અમને ઉમેદ છે અને તેમાં સૌ કલામંજોની અમે મદદ છપ્પીએ છીએ.

હાજી સમારક અથ

‘યુજરાત’ જાદાર પાત્રુ ને અરસામાં રા. રાવલના મુખીપણા નીચે “યુજરાતી રસ-મરિના ઈલોમન પુલરી” હાજમહમદની સમરખાખા સ્થપાનો પ્રવાસ આદર્યો અને

પરિણામે ‘હાજી સમારક અથ’ પ્રકટ થયો. રા. રાવલની સાહસિક પ્રવૃત્તિના પાનેપાને રસ. હાજી તરફના તેમના માન અને પ્રીતિ જણાય છે, પણ કવાદરિએ હાજના કે “તેના ખ્યાસમાં ખ્યાસ છે” ‘સદીના સમારક’ તથા તે નથીજ એમ સખેદ સ્વીકારવું પડે છે. એકાદ ચિત્રના અપવાદ વિના એમાં એકે એવું ચિત્ર નથી જે ઉચ્ચ કલાના નામનું અધિકારી હોય, કે નથી તેમાં લાલિત્ય, કુમાર કે સૌંદર્ય

‘યુજરાતી’ વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવામાં રા રાવલનો કોઈ હમીદ હજી નથી થયો એ જાણીતી વાત છે. અને યુજરાતમાં કલા શૈરવ જો એવો એમનો ઉદ્દેશ છે એમ અમે માનીએ છીએ પણ એમની કલા સ પૂર્ણ નથી એમ તો અમારે કહેવું પડે છે. આપણે એમની કલા ઉપર નજર કરીશું.

એક રીઝાકાર લખે છે કે The highest form of the painter's art is conceded to be the elimination of the human figure એમ જરા આગળ વધીને કહેવું કે સર્જનહાર ને ચિત્રકારની કલાની કસોટી સુદરી સર્જનમાં થાય છે. તે અનુસાર રા. રાવલના સ્ત્રીના ચિત્રોમાં તેમની કલાના અણુદોષો આવી જાય છે. તે યુજરાતના ભક્ત છે અને તેથી સ્ત્રીપાત્રોમાં યુજરાતજુ તેમની જાનીતી છે. તેમની કલામાં વિવિધતા એકાદ છે અને તેથી તેમની એકની એક યુજરાતજુ જુદા જુદા સાલસાઓ પહેરી દેખા દે છે. તેમનામાં કાંઈ જગત આણું છે અને તેથી તેમની યુજરાતજુ કેટલીકવાર જુની લખની, ચેતન અને જીવન વિનાની અને જી હમી તરફ કલા મોડે જોની હોય એવી જણાય છે. તેમની કલામાં કુમાર, માર્દવ ને મીઠાસ નથી તેથી તેમની યુજરાતજુમાં

કોરેતા, કહ્યુતા વધારે છે; તે સંસ્કાર અને સુકુમારતા ઓછી છે અને તેથીજ કોઈપણ તે સાલેલા પાનાથી ઘણા ઉંચા પહેરે છે. એક મિત્રનું વર્ણન કરતાં રસ્ટીને કહ્યું હતું કે “તેના વસ્ત્રના folds માં પણ grace અને divinity છે” આપણા મિત્રકારોની સ્ત્રીઓનાં વસ્ત્રો એવાં નથી હોતાં અને છતાં શુન્નરાતી સ્ત્રીઓનાં વસ્ત્રો તેા એવાં માયાભર્યાં હોય છે...!

શ. રાવળની કળામાં બીજા પલ્લુ દોષો છે. વસ્ત્રનાં બાંધે આપણા બધા મિત્રકારોનાં મિત્રોમાં કલચિત્તર દેખા દે છે. દાખલા તરીકે ‘શુન્નરાત’માં કાક મુવસેન પાસે આવે એ પ્રસંગ એટલેા પ્રભાવશાળી છે કે બ્રીટીશ શાસ્ત્રમાં રહી હારી થકિલા શુન્નરાતીને પલ્લુ માન્યતર ડોસા પેટે કમર કરાવાનું મન થઇ આવે. પરંતુ આ પ્રસંગ માટે શ. રાવળે દોરેલું મિત્ર (‘શુન્નરાત’ ન્વેષ અંક પૃ. ૧૯૦) એટલું અલ્પસત્ત્વ છે કે તે જોઈને ફરીવાર વાચક પોતાના ચીંઈથીણા કપડામાં મુંઘાઈ નાખ. મિત્રમાં કાકના મોં પર પ્રભાવ નથી; મુવસેનના મોં પર તેજ નથી; દેવાપાલના મોં પર મહાઈ નથી. શ. રાવળ જેવા મિત્ર-કાર પાસેથી આવા પ્રસંગ માટે તો કેંક વધારે કલાવાન કૃતિઓની શુન્નરાત આજા રાખી શકે.

‘હાજી રમારક અંચ’ શ. રાવળની રીતિ-શાળીઓની કલાનું પરિણામ છે અને તેથી એમની રીતિશાળા (School) ના અણદોષો એમાં દેખા દે છે. અમને તો લાગે છે કે ‘પ્રેમલક્ષ્મી’ માં * પ્રકટ થયેલાં એકાદ બે મિત્રો કરતાં પણ આ આજો અંચ કલા-દષ્ટિએ ઉતરતો છે.

રંગભૂમિ

આ પછી ‘રંગભૂમિ’નો જન્મસંદેશ જાહેર થયો—આમ એક પછી એક શુન્નરાતમાં કલાની ઉર્મિઓ પ્રકટતી જોઈ અનેક કલાકાઓ લેખિકાએ શુન્નરાતી રસકલાની કાળપરખાઓ જોજરની રચો વડે દોરવા માંડી. ...અંતે સોમ્ય કુમુદનું દરી સાથે આવતી, તકાકા જણા કરતી અલકકિશોરી પેટે, તૂતન વર્ણની ચંદ મંદ હસતી ઉપા સાથે “રંગ-ભૂમિ” એ દેખા દીધી અને તેજ અરસામાં અલકની સાહેલીઓ જેમ “હીંદુસ્તાન”ના દીપાંતરથી અંક અને ચોક્કસ વખતે પછી ‘નવચેતવ’ ને દીપાંતરથી અંક પ્રકટ થયાં.

‘રંગભૂમિ’ સંબંધે અમારે કેંક વિસ્તારથી કહેવાની ફરજ પડે છે. ‘રંગભૂમિ’ જોતાં શ. વિભાકરે સ્વ. હાજીનાં અવસાનનોંધમાં લખેલાં શબ્દો યાદ આવે છે,

જેમ સદીને શુન્નરાત પર ઉપકાર અવામાં છે તેમ સદી અનન્યતાં શુન્નરાતનું ઘોંઘાટ પણ અન્ય છે. સદીએ શુન્નરાત કલિત્વની કુંઈર કૃતિ-એને જેમ ચિત્રોણી બિાર કુન્દર કરી જતાથી તેમ એજ મિત્રોના હીરાથી કેલાક કચરાની પણ બિાદી કીમત અંકારી.

અમે માનીએ છીએ કે જે, લેખક આ પરીક્ષણક્રિત મરાવે છે તેનો ‘રંગભૂમિ’ની અનુકલામાં હાથ નથી અને તો આપણને પ્રજ થાય છે કે ‘રંગભૂમિ’ શું ‘સદી’ને પગલે ચાલવાની કોમેદ રાખે છે ? અમને લાગે છે કે ‘રંગભૂમિ’ ને આ જાતની કલા પ્રેરણે કે પોણે તો કેંક પલ્લુ ઉપકાર કાં વિના તે શુન્નરાતનું, કલાનું સ્વર્ણન બારે શુનેદવારે બંની રહેશે. ‘સદી’માં મિત્રોના હીરાં હતાં; કાકીઆં હતાં પણ ‘રંગભૂમિ’ માં તો

[વધુ માટે સ્વેચ્છા પૃષ્ઠ ૨૦૦]

સ્વમવધુ

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૫૪ થી]

જાતથી અને સદા ખાદે વીખુરો કરી નાખ્યો હતો. ખારે કાચેજ ખારા મતજીવનની કખાર પાં મે ના પથ્થર મુજી દીધો હતો. ખારા કેટલાં નાનકડાં હતાં. 'રે કાચેજ મે બધે કંઈ હતું'

હું જાગી પાને નયો શરી પામેના ચોગાનમાં નસખ્ખ સીપુરો. આવજન કરતાં દના — + ચોગામના જમતમા જીવન, દલન ચલન અને આનંદ ઉગમતા હતા. ખારાથી એ બધું વધુ વાર ભિવાયુ નહીં. મેં ખારી બધે કરી દીધી ને હું પથરીમા પડ્યો. ખારા શરીરમા અસચ્ચ હતો અને પિંકારની કાગણીઓ એટલા મેગથી પ્રસરતી હતી કે જ મળી પશુ પોં ખારી આંગળીઓ અને રજકને મે સુધી નાખ્યાં.

કોણુ બાણે કેટલી વાર હું આમ પડ્યો રહ્યો—એવટ કોપના એક આવેશમાં મે પડખુ ફરજી ત્યારે પેમા પાદરી મિકને ખારી પિંકાર કરતાં મેં જોયો. સરમથી મેં ખારુ મે કાચ વડે લોંટી લીધું.

"રેનાસ, રેનાસ" તેણે કહ્યું. "તને કે પિયિચ અનુમત ચરો છે સપતાન તને મેળવવા તકની રહ્યો છે, પણ તેની સામે થા ને તુ જીતીશ—કપરની સુનિયી, અપ વાસની. અખપનથી તે જતો રહેશે"

તેણે મને કહ્યું કે— ના ખારી ચણુ પાખો: હતો ને અમારા ધર્મગુરુએ અને તેની જવા આપી હતી, અને ખારે ખારી નહીં પડતી લેવા બીજાજ સવારે જરાકુ હતું. મેં હા કરી અને તે જતો રહ્યો.

બીજી સદારે ને આખો x x અમે શેરીમા વટાવતા દતા ત્યારે મેં દરેક ખારીએ ને દરેક ઝળે કહેરીમોન્ડીને શોધી પણુ કશું તો અણકું જ હતું ને સહેર નો નિશચુકન થયું ન હતું. છેવરી અમે સહેરના દરવાજા બહાર ગયા ત્યારે જે સહેર કહેરીમોન્ડીનું વનન હતું ને તરફ મે એક છેદપી નજાર ફેંકી— જ્યાં મહાનો ધુમનમા દસવા દના કોણુ બાણે કમ તે નધારી લુટુ દોષ તેમ એકજ મકાન ધુમ્મસને ભેટી નહાર પડતુ દોષ તેમ મને જણાયું મે ખારા મિકને તે વિશે પુછ્યું. તેણે કહ્યું.

"એ, એ તો પ્રીન્સ કોન્સીનીએ મણિકા કહેરીમોન્ડીને નજાર કર્યો. રાજઅપત છેલ્લાં તે અવર બનાવો બને છે."

તેજ સણે.—ખરેખર કું ખારી કલ્પનામાંજ તે નો કાણુ સણે—પણ તેજ સણે એક સ્વેતર થી સુદામળ આપૂતિને અગાશીમા આવી અમારા તરફ નજાર ફેંકી, જાતી રહેલી મેં જોઈ હતી. અંજ તે... તે કહેરીમોન્ડી હતી.

આજ તેને ખવર દરો કું ને ચરો ઉાર થી અતુર અને અખચર મનથી હું તેને— નના જીવનને જોઈ રહ્યો હતો. કે અકળ બદુથી ને અવન ખારી નમીપજ જણાયું— અમે તેમા જઈ તેના માલેક ચવ મને નોન— રજુ દોષ તેમ... એટલામાં ખારા મિકે ચોડાને એડી ખારીને જવા વારમા વળાયુંને લીધે તે સહેરને મેં છોડ્યું—તે સહેર ન્યા હું ફરી કોઈ વાર જવળો ન હોનાં.

જણુ દિવસની યુસાફીના અવન અમે અમારા કોણે આવી પડેઆ. તે પડી અરો મિક પાછો ચરો

હું એકલો પડ્યો, મને કોઈના આશ્વા-
સનની પણ હું ન હતી. તેથી ફરીવાર મને
કહેરીમોન્ડીના વિચારો આવવા શરૂ થયા અને
અનેક ડ્રયનો છતાં પણ તે દૂર ચલા નહીં...

એક સાંજે, મારા દેવળના જમીયામાં
હું ફરતો હતો ત્યારે મને લાગ્યું કે પાંદડાં-
ઝોની વચ્ચે કોઈ સીની આકૃતિ હતી, તેની
આંખો સમુદ્ર જેવા નીલી હતી પણ તે બહુ
તો કંપનામય હતું. હું પેલી પાસ ગયો
ત્યારે ત્યાં કોઈજ ન હતું; માત્ર રતીમાં
બાલકના પગ જેવી કોઈની નાની પગલીઓ
હતી. વાડીની એવાસ મેંડા ફાટ હોતો. એ
પગલીઓ કોની હતી તે શોધ કરી છતાં મને
આશ્વાસ સુધી કે સમજાવું નહીં.

આમ મંઠ વર્ષ પુરું થયું. પાટ્ટીને
રોજ્ય હું બહુ વર્તન કર્યું હતો પણ મારી
અંદર બહુ વેરાન હતું; મારી ઉમિડોના પુવારા
સંખ્યા ગયા હતા. પાટ્ટી અવનનો કર્મસંતોષ
પણ મેં માપ્યો નથી; મારું હૃદય ખીજે
ક્યાંક હતું. દમ્બાધિકૃત માણસ કોઈ કવિત
બોલ્યા કરે તેમ કહેરીમોન્ડીનું નામ મારા
હોઠ પર ઘસી રહેતું. હોરવ ! તું વિચાર
કર-એક સીને ભેવા બદલ વર્ષો સુધી મારી
અંદગીમાં મેં બૂન લીધી છે અને સદા
માટે મારું અવન દુઃખી થઈ ગયું છે.. પણ
મારી નથી અંદગીની પાત્ર કદું:—

એક રાતે અચાનક મારાં કમાડ બેર-
બધ ખખડાં. બારબાર—મારી નોકરીએ
કમાડ ઉપાડ્યાં ને તે બાપડી તો એક વૈભવ-
સભર બોલ્યાને એક બીડી ગઈ. પણ તેને
પેલાએ ધીરજ આપીને કહ્યું કે એને માર કાચ
હતું. બાદમારા તેને ઉપર તેડી આવડી. તેણે
કહ્યું કે તેની શીશ્યી, કોઈ ઉચ્ચ સ્ત્રી, મરણની
આંખી પર મેં ને, કોઈ ધર્મગુરુને મળ્યા
ચાહે છે. હું તૈયાર થયો. બહાર જેની દાર

ધાળી વરણ રૂપે બહાર આવતી હતી એવા
સત જેવા કાળા બે ધોડાઓ ઉભા હતા.
અમે બાહુડી મતિથી ઉપજ્યા. રસ્તાનો બક્ષ
ફરતા હોમએ તેટલી ઝડપથી અમે આગળ
વધતા હતા. મરાજ્ય પામેલા લશ્કર પેઠે
અધારમાં ઝાડો નાચતાં હતાં. અમે એક
જામલ પકાવ્યું. તે એટલું લગાડા અને
ચીતમય હતું કે મારી આંખોમાં બહેમની
ખીજ પેડી, અમારા ધોડાની ખરીઓમાંથી
ચીનમાસ ઝરતા અને થોડે સુધી સળગતા પડી
રહેતા હતા...આથી એવાર પર રાપર થઈ
પસાર થનાર બે પ્રેત જેવા અમે જણાતા.
x x છેવટે અમે આવી પહોંચ્યા—

તે બદમાં બહુ અસ્વસ્થ હતું; તોડેરા
મસાલ લઈ આમતેમ દોડાડો કરતા હતાં
ઉપર દાદર પર ગતી જાણતી મે અદર્ય થતી.
કોઈક રાજગઢ કે કંપનામહેલ જેવું તે
સ્થળ લાગતું હતું—પેલી સુવર્ણની કબી
આખી જનાર સીધી શલામે મારા ધોડાની
લગામ પકડી ને હું નીચે ઉતર્યો—મેં તે
સીધીને ઝાળખેા, એવામાં એક અમજદાર
જેવા મારી પાસે આવ્યો. તેની આંખમાં
આંસુ હતાં.

“જાનૂજ મેડું, જાનૂજ મેડું” થયું, પાટ્ટી
સાહેબ: પણ તમે તેના આત્માને ખપમાં ન
આવ્યા તો તેના કમનસીબ શરીરની દરે રણ
કરો.”

તે મને ત્યાં તેડી ચલે ન્યાં તેની મૂત
દેહને સુવાડી હતી—તે કહેરીમોન્ડી હશે
એમ-મારી હું પણ તેના જેટલુંજ દેવાશ
રૂપે...તે એવામાં એક સુડી નેપાલ બજારી
હતી ને તેમાંથી અચિર તેજ પડ્યું. પાસે
રેખલ ઉપર પુણપાત્રમાં એક કરાઓજી ધોડું
મૂલ્યાં હતું. તેની એવા પાંખડી રતી દત્તી
ખીજ બધી સુમયી આંસુઓ પેઠે પુણપાત્ર

પમે ખગી પડી હતી...યોગમ બધીજ કનુઓ
સુચની હતી કે તરવર મુખ ને બન્ધ જડ-
વપમાં આમતણ કે કહેણ વિના આસી
પહેંચ્યું હતુ. તેની પચારી પર નજર
કરવાની અને દીખત ન થઇ. નીચા વળી
મેં હાથરની સ્પર્શ કરવા માડી ને હાથરનો
જિપકાર મા-યો કે તેણે આ આ અને મારી
વચ્ચે કબર રચી દીધી હવે મારા હૃદયમા
તેનું નામ કે અપરિત્ર નહીં સુચવે.

—પણ ધીરે ધીરે આ ઇલાક મંદ
પડ્યો ને મારા મગજમા સ્વપ્નને પવન કર-
દ્યો અને લાગ્યું કે તે ખડમા જત્યું કેજ
નહતુ, થત સરીરાની મે અનેકવાર રસા
કરી હતી પણ તેવા અનુભવને બદલે
અતરતી પ્રક્રમે, સ્ત્રી અને પ્રેમની સુમધ
મેં અનુભવા-પેલી શીકી દીધક જ્યેષ્ઠ થત
સરીર પાસે બળતા દીપકને બદલે આનંદની
પ્રજ્વાલ જેવી અને જાણુછ. આદા મે
વિચાર્યું, ને કણે કનેગિમોન્ડી
સાથામર મારાથી વિખુની થઇ એમ મે
અનુભવ્યું તેજ કણે રહી મહેનતે કુ અવી
આવ્યો. મારા હૃદયમાથી એક નિઃશ્વાસ
નીકળી પડ્યો, મને લાગ્યું કે મારી પાછળ
કોયળો એવોજ નિશ્વાસ અને સબળારો
અનુભવને મે પાછું જોયુ-ના, એ તો માર
પડોજ હતો. પણ મારી આખો પાછી
આવતા કનેગિમોન્ડીની પથા ને તરફથી
મહામહેનતે મે અરખો ખાળી રાખી
હતી ને પર મારી નજર પડી. તેના સરીર
પર એક જોડ વચ્ચે હતુ નેમાથી તેનું
સુદર સરીરપ્રાવણ બહાર પ્રગ્ની આવતુ.
આદા કસતી કોક જેવી ને સુદર અને
કેમય સરીરને મત્યુએ પણ કાજ નહીં
કર્વું કોઇ રાજરાણીની કબર માટે ચતુર
ચિત્તીએ મેખરમરનું પુનર્નું બનાવ્યું હોય
તેવી ને સુદર હતી; તાબા હિમ નીચ દકા

વવી નિદાવસ માત્ર પનદરવા જેટલી ને
સુદર હતી

મારથી વધુતાર ને સદન ન થયુ —સ્નેહ
મડખી હયાએ, કરમાવવા સુવાગની સુમધે
અને મદમત કરી દીધો મે એરકામ આમ
તેમ કરવા માંડ્યું ને જરા જરા વારે પેલા
વચ્ચ નીચેથી પ્રગટ થવા સુદર સરીર લાખ-
ણને કુ જોઇ રહેતો.

મારા મગજમા વિચિત્ર વિચારો આવ્યા.
પડીમર અને એમ પણ લાગ્યું કે ખરેખાત
તે અત્યુવસ થકજ નથી—માત્ર અને તે મડખાં
મોતારી તેનો મધિ પાર અને કહી જેવાની
એ જુલિત હોય એકવાર અને લાગ્યું કે તેના
પમ ખરેખાત અદેજ કખો હતો

પણ આ કનેગિમોન્ડીજ હશે મે તરત
મનને યુગ્મુ એની થી ખાત્રા મેયો સેવક
હા પણ તે તો પ્રેમ બીજ નોકરીમા પણ
આવેો હોય ખરેખાત આવી નિહાળતા એક
સેવકા છે

પણ મારા હૃદયના ધમકારા કહેવા દતા
તેજ છે-ને તેજ છે

હુ ને પચારી પામે મયો, ને આમ
અને સુચાનતર સરીરને ખાનથી જોઇ રહ્યો
કુ નક કહી હઉં ને પરિપૂર્ણ સાનુધ
જાણુના પડઠાપામર હતુ, ને તેથી પચિત્ર
હતુ તો પણ તેથી કુ ચિદ્વ થયો હતો
અને તો લાગતુ કે આ તેની અખત્ર સાંતી
એક જગત સ્ત્રીની નિદાજ છે. થત સરીર
પામે રસા કરવા કુ આવ્યો હતો એ કુ
વિસરી મૈદ. પડીમર અને થયુ કે અર્પ
આગળહિત તે નવ વધતા મડખમા આવેલો
કુ તેનો સુવાગ નિચાહિત છુ.

હુ એકતરત ને દરોનમત હતો
જાણના અને બપથી કપતા કપતા મારી

સ્વપ્રમથના શરીર ઉપર હું થોડા વજનો ને ધીરથી તેના કદને એક છેડે જાણે જાણી છું એવા ભયથી, હોય તેમ આસ કંધી ધીરથી મેં ઉપાડ્યો. મારા લગભગમાં મારાં શ્રોતી એટલા વેગથી ઉછળી રહ્યું હતું કે તેનો અવાજ મને સંભળાતો હતો. મારી અમર પર પ્રસ્થેદ ધ્રુવો-જાણે મેં વચ્ચે નહીં પણ વચ્ચેના આરસ વિચર્યા ન હોય.

—તેજ કહેરીમોન્ડી, એ પેલી કિયાને કિયસે જાણાઈ હતી તે. તેનામાં મુલ્ય હતાં પણ સમોટ આકર્ષણ હતું. ચિત્રકાળ સુધી મેં તેને જોયા હતાં; ને જોમ જોમ હું તેને જોતો તેમ તેમ મને લાગતું કે આવા મુદ્દર શરીરમાંથી જીવન જતું રહ્યું હશે એમ હોય નહીં કાંઈ જાણે તે જમ હોય કે કદાચ દીવાના પ્રકાશને લીધે હોય-એ લાગ્યું કે તેના મૂત દેહમાં ભોલી ફરીવાર પહેલું મધુ હતું અને છતાં અનંતતાની સ્થિતિ શાંતિથી તે સુતી હતી. મેં તેના હાથે સ્પર્શ કર્યો, તે શીતલ હતો, પણ પેલી કિયાને કિયસે તે જેટલો શીતલ હતો તેથી વધારે નહીં.

ફરીવાર થોડો વળી તેના વચન સામું હું જોઈ રહ્યો ને મારી આંખોમાંથી ઉઠી અશુભારા તેના ઉપર પડી રહી જો! ભયંકર અશક્તિ ને નિરાશા! ને મૃતપ્રાણની અમાનુષી વેદના! રાત્રિ વધતી હતી ને મને લાગ્યું કે તે અનંત ચિરદ પળ સુખીપ મેં આતો હતો. મારો સર્વસ્વ રત્ન જે મૃત આંતમાં ભર્યો હતો તે પર એક સુખન શ્રેયાને જેટલો શોકમય અનંદ મારાથી હતો ન થયો.

પણ આહ! અદ્યત અપૂર્વતા! મારા આસમાં ફરતો એક ધીરો આસ ઉભેરો ને કહેરીમોન્ડીના મોંએ મારા સ્પર્શનો ઉપર આપ્યો! તેની આંખો ઉપડી, નેજે ધીરે આસ

મેં જોયો. તેની જાતી પર મુદ્દલા હાથે ઉપાડી નેજે મારા મગામાં બેરબા ને ઉનમલ આનંદમાં તે મોલી:—

“આહ! રાનાહ, તું છે?” વાચના થમી જતા છેડા શરૂ જેવા મધુર કંઈથી તે મોલી: “રાનાહ! મે તારી એટલી વાટ જોઈ કે હવે મો હું મૃત્યુ પામી: પણ હવે આપણું હમ થયાં છે ને હું ફરીવાર તને મળીશ! રાનાહ! રાનાહ! વિદાય-હું તને આપું છું—મારે એટલું જ કહેવાનું હતું. તારા સુખન વડે તે જે જીંદગી મને પછી છે તે તને હું પાછી આપું છું: સ્કરર આપણે મળીશું.” તેનું માથું નીચે મધુ પણ તેના હાથ જાણે સદાકાળ એમજ રહેવાના હોય એમ મારે મને વીટાઈ રહ્યા.

મુશવટ કરતો પાન કોરડામાં આપ્યો. પોખા મુશવટની રહી મવળી પાંદડી પંખીની પાંખ પો કહી ઉઠી ને સુમામણથી વિદુરી પડી કહેરીમોન્ડીનો આત્મા વહતી ઉઠી મળ.

દીવો પણ જુગાઈ ગયો; ને હું મચ્છિત જેવો તે મુદ્દર મૃતદેહના લગપર પડી ગયો....

ત્યારે હું જાણ્યો ત્યારે મારા કેવળની કોરડીમાં હું મુનો હતો. મારા માથે પણ ભોજવા જેટલી શક્તિ મારામાં ન હતી. મરે ક્યું ને મળ દિવસથી જ મૃતપ્રાણ જેવો હું પડ્યો હતો. આરમ નેજે ક્યું કે તેજ રોધો, અને આનામાં મુદ્દા મરે હતો. મારી વિચાર શક્તિ પાછી આવતાં વેત મેં બધી ઘટના તપાસી. પ્રથમ તો મને થયું કે મેં મેલી વિદ્યાના બળથી હું ઉતરાયો હતો પણ આત્મામાં મેં પણ એ રોહા અને પેશા શોધાએનું એવુંજ વચન કર્યું. અનંત છતાં જામની જામમાં ન હતું કે એવો મદ કે કોઈએ પાકીકમાં કંઈએ અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય.

એક મપાડે પેનો પાદરી મિત્ર આવ્યો. "બહેન જીવન સ્ત્રી ન હોય પણ હોજ આગ-
તેની અંખમાં કેં મિલિસાભાવ હતો—તેની
હાજરીમા હુ યુનેકવાર હોઈ જમ
મને લાગ્યું. થોડીવારે તેણે કહ્યું 'પિતી
સુવિખ્યાન ગણિકા ક્લેરીમોન્ડી મરણ પામી—
અહરાહીઆની મરેના પરિણામે. આ હમર !
આ કેવો જમનાનો છે! કાંઈ પણ મનુષી
બાપા ન મોમે એના મુત્રામેએ બધા મદે-
માનેને બાધા પીરર્યું હતું—બહેન સખનાલના
હોતો હોય, ને એ એકેનો વૈભવ કોઈ સમ્રા-
તને પણ યારખાવે એવો હતો. આ, ક્લેરી-
મોન્ડી વાંચે બપાનક ક્યાઓ સમજાય છે.
અને એના બધા વિપતમેનો હુ બધી કે
જુલમથી નાસ થયો છે. બધા કહે છે કે તે
મૈત્ર હતી, પણ હું નો પાક છું કે ને
સખનાલજ અને કમગેના છવો બધા છે
આ ક્લેરીમોન્ડીના કબર ચલુમથી બધ
કરનાં ભોજમે—બધા નો કહે છે તે ના પહેલી
વાગ મુલ્ય નથી પામી. હમર તોર રણ
કરે, રેનાકા."

આટલું કહી તે ધીરે પગલે જતો રહ્યો.

વખન વીતતો ગયો. અને લાગ્યું કે મારા
જિવની અને મારી યાદ અકારણ છે એવાપા
એક રાત્રે અને સ્વપ્નું બાધ્યુ. ... મીટી
નિદ્રાની શરુઆત પણ નહીં થઈ હોય એવામા
અને લાગ્યું કે આગ પચારી આ મળના પા-
દાઓ ખસી ગયા હતા ને તેમાંથી કોઈ આવજી
હતું. હાથ ટેકરી હું ઈચ્છે થોડા ... તેજ-
તેજ. મેં તરત જાગખી, તે ક્લેરીમોન્ડી
હતી.

તેનાં હાથમાં કમરો આગળ મુકાય છે
તેની નાની દીતી હતી. તેના શરીર પર કાન
હું કપડું એરિડું હતું ... તે એટલી
સ્વેતરંગી હતી કે ને કાન અને તેની દેહમેક
દીવાના તેજમાં એક ચંદ્ર જલ્યા. આ વેળાં,

બહેન જીવન સ્ત્રી ન હોય પણ હોજ આગ-
તેની આસપાસ હોય તેની તે લાગતી,
મુન કે જીવંત આસપાસ કે જીવંત
સ્ત્રી પ્રેત કે મનુષ્ય, તેનું સૌંદર્ય તો તેજ
હતું. કહત તેની આંખોની મુરાશ કેં મદ
પડી હતી. અને જતાં તે એટલી બધી મન-
હર હતી કે—કે—તેના આવા પ્રવેશથી કું
જરાકવાર પણ મુંઝારો નહીં.

દાંતો દાન ઉપર મુકી તે મારી પચારી-
ને છેડે મેળી. પછી જે મીઠા સ્પર્શ મે
એનાજ કામથી સામગ્રી છે તે સ્વરથી
તેણે કહ્યું—

"મે તને બહુવાર બોલી કહી છે. તે
તો પ્રાર્થુ હશે કે હું તને મુલી મદ છું. પણ
ને, હુ દૂર—એટલે દૂરથી આવુ છું કે બધાથી
કોઈ—કોઈ પણ પાછું વળ્યુજ નથી—ત્યાં
સ્વર્ગ કે મદ નથી. માત્ર આશા અને પદ-
જાયા છે ત્યાં આશામ પણ નથી ને રસનાઓ.
પણ ત્યાં જડે એમ નથી. ને જતાં, ને, હું
અહીં આવી છું કારણકે પ્રેમ મોતને જીતી
શક છે આહા! મતી પાદર્યાં કેવા કુખી
મહેરાઓ ને જાણ કર આંખો મે એવાં છે!
ને ખાત મરીસને શોધનામા ને તેમાં પ્રવેશ
પામવામા મારા જીવને કેવું કદ પડ્યું છે!
ને મારી જગ ઉપરનો પેલો પથરો! આ!
તે કેટલો વજનદાર હતો. ને મારા હાથ પર તે
ઉપાડતા સ્ત્રી પડ્યા છે. મારા પ્રેમ! તેને મુખન
હા તે રુલાવી દે"

તેણે તેની ચીતળ હથેલી ખરા મેં આગળ
ધવી. મે વાર વાર તેને મુખીઓ લાંબી ને ને
અકન હતી અકષ્ય ખુરનાથી હમ્પા કરતી.

હુ મારા નિતની સલાહ ને મારો પાદરી—
ધર્મ વીસગી મંગા હતો. પહેલાજ બાપ ત્રણે,
જરા પણ અચકાવા વિના હુ નહીં પડ્યો.
ના મે કેમ ન કહ્યું. ક્લેરીમોન્ડીના મુદ્ર

સરીરની અનારવાદિત મુજરાતવાળી હું, તદ્દન નખી પડ્યો દત્તે. આહા! હું નથી માનતો કે તે સચતાન હોય. તેના મુદર મોં પર એવું કમળ ન હતું. તે સચતાન હોય તો તેણે પાતાની ભત્તને છુપાવવા આવી બધારે કાત કરા કરી પાપરી નહીં હોય.

તેણે કહ્યું:—

“સનાહક, મારા પ્રેમ, મેં તને જોયો તેના મણા વખત પહેલાંથી હું તને ગાહતી હતી; અને હું તને બધે શેલી વળી હતી. તું મારું સ્વપ્ન દત્તે ને છેવટે પેલા દેવળમાં, તે દુષ્ટ પરીએ મેં તને જોયો, “એન્” મેં મારા મનને કહ્યું. જે ખારથી તને હું ગાહતી આવી હતી; ગાહતી હતી અને ચાલીશ તે બધા પ્રેમ સાથે એક નગર મેં તારા તરફ ફેંકી—તે નગર જે મોઢા હાર્દનિયના આત્માને પતિત કરવા કે કોઈ વેળવવાળા સમારને મારા પગે પાડવાને બચ્ચ હતી—પણ તું એકો જ ન મર્યો ને મારા પ્રેમ કરતાં તે તારા હૃદયના પ્રેમને વહાલો કર્યો આહ! જે હૃદયની મને છો આથે છે—તે હૃદય જેને તેં ચાલ્યા કર્યો છે ને હજી મારા કરતાં વધુ ચાહે છે. આહ! હું જ કમનલીન છું! મને એકલીતે તો તારું બધું હજી કરી પણ નહીં જ મળ્યાવતું—હું જેને તે એક સુખી વડે તેં જગાડી હતી—હું જાણુ પાગેલી કહેરી-ગોન્ડી-હું જે તારે ખાતર કવરના દરવાજા તોડી બહાર આવી છું અને એક તને સુખી કરવાના હેતુથી જાંઘી ધારણ કરી તે જાંઘી તને ખર્ચણ કરવા આવી છું.”

તે બોલતી હતી; ને એકેક શબ્દ સાથે વધુને વધુ પ્રગટ કરે તેવાં તે લાડ કરતી. અને મારું મન કુળી ગયું ને છેવટે તો મુજરાત કરતાં તારા તરફ મને બધારે ખાર છે.” એવું બધું જ રમન કહેવાં પણ મને બધું લાગ્યું નહીં.

ત્યારે તેની આંખોનું ધર કરી પાર પ્રકર્યું ને મારા સરીર પર મુંઝવણ રપે તેના કાચ રાખી તે બોલી:

“બરેબર! મારે માટે તારો પ્રેમ કયારે જોડલો જ છે! ત્યારે તો તું મારી સાથે, કું ન્યાં જાઉં ત્યાં આવીશ. આ તારો મળો અવશે કોડી કદમ, બધા ચોલાઓ કરતાં વં વધારે સુખી ને હૃદયો પાત્ર ચક્ર, તું તે કહેરીગોન્ડીના સ્વીકારેલ પ્રિયતમ વધારે ને કહેરીગોન્ડીએ ચોપની અવગણના કરી હતી. આહ! કેવા સુખી દિવસો! આપણે કેવા સુવર્ણ દિવસો પામશું—આપણે કયારે જશું?”

“કાલે.” મેં મારી ઉન્મત્ત ધ્રુવજામાં કહ્યું.

“કાલે” તેણે કહ્યું. “હા, હું આ વચ્ચે પણ બહારીશ ને મારા સેવકો જે મને ખરેખર માને છે, અને મારે માટે મને તેડવું જન કરે છે તેમને મળીશ પણ ખરી. અને તારે માટે પણ દ્રવ્ય, વસ્ત્ર, ચોક્કસ બધું જ તૈયાર રહેશે. શલે આ વખતે. પ્રેમ! માલ, વિશ્વાસ!”

તેણે મારી બમર પર તેવું મોં અચકાવ્યું; દીવો ઘેર ગયો; પાડાઓ બંધ થયા ને મને સ્વપ્ન વિતાતી નિદ્રા આવી મળી.

સંવારે હું મોઢા જાગ્યો. મારું મન સતતા સ્વપ્નથી વ્યથિત થયું હતું—એવું મેં તે સ્વપ્ન જ માન્યું હતું; અને છતાં કરી વાર હું સુવા મર્યો ત્યારે મારા હૃદયમાં જાણ પેડા દત્તે. મારી નિદ્રાને ખનિય રાખક શર્ચના કરી હું સુતો.

હું ગાદ નિદ્રામાં હતો ને કરીવાર પેડું સ્વપ્ન ચક્ર થયું. પાડાઓ કરી વાર જાણ અને મારી સાથે કદમમાં શીકરી દેખાતી નહીં પણ મુસાફરના સુવર્ણ વસ્ત્રોવાળા અશોભિત વેળમાં તે ઉભી રહી.

“મુંદર સુનાર, ઊંઠ, મુસાફરી માટે આમ તેવળી કરે છે? મેં તો ધાર્યું હતું કે તુ અજાણ બેઠો હોઈશ. ઊંઠ, સનર ઊંઠ, રખત મિથે જાય છે.”

હું પધારીમાથી ઉભો થયો.

“આપ, આ વચ્ચે પહેર ને આપણે જતા રહીએ” કહી તેણે તમા આપ્યા મેં ઉના-વરે તે રાજવણી વચ્ચે પહેરો ને મારી આપણે જતા મધ, અત્યુક પાનનાં મેં આર કપડાઓમાં રહેવા જનકુથી કુ ચકિત થયો.

“આપ” તેણે કહ્યું “મારા રોનાર, પહેરો યા-આપણે હજી દૂર જાય છે.”

મારો હાથ જાપી મને તે જવાર લેડી મધ, થોડે દૂર થોડા આર થોડા જોડેરી માડી ઉભી હતી. અમે સપાટે મુસાફરી કરતા હતાં તેની રીતે મારો હાથ હતો, મારો ખસા પર તેણે ધિરે હજી તેણે હવે મારો હવે સાથે દેખાયું હતું.

—તારથી મારા મેં જવ સર થયા મારામાં મેં પુછ્યો જન્મ જન્મ—એક નાના કેવળો પાદરી, બીજો લેખક કહેરી-મોડીની પ્રિયતમ.

ખરેખર કે કલ્પનામાં, રેનીમ્બા એક રાજાનું નામ છે. કહેરીમોડીને લેખક જન્મ મળ્યો.....ને મારો મારે કમ્પરમણ વધારે પ્રમાણમાં પાડો વાળી.

એક દિવસ તે સ્ટેજ માડી પડી. મેં મારો હાથમાં મારો પાડ્યો, મેં તેણે તે કામોથી સોડી સુરખું. મેં બોલી “ના, હું” ખરીજ તરી, મારો માણ તારાં છે: હજી મળે જન્મ તને આવીશ—તારા લોકોથી હું સજન થઈ જુ.”

“આ મનાવથી મને કમમાં આવ્યું, મેં ‘મળે જન્મ હું અસ્વસ્થ રહ્યો. મારો મિત્ર મેં પળીવાર પહેર આપ્યો એક વાર તેણે કહ્યું —

દરેક સ્ત્રીમાં આધિ દુર કરવા માટે એમ્બ્રોસીયા વાપરે છે. એમ્બ્રોસીયા સ્ત્રીઓના લાગુ પડતાં તમામ દરો માટે અમૂલ્ય અને આત્મચાલી રહેલ આપનારી દવા છે.

એમ્બ્રોસીયા

એટલે

સોએનું અમૃત.

એમ્બ્રોસીયા

ના આમ કામદા-દરેક સમજવા જેવી છે નજીકપણે શુદ્ધ રાખી જાણને નિષ્કામત લાવે છે કમર તથા પેડનાં હું આવાને જવ કરે છે કિરોરીમાં, દમ, હાથ, જીભ, જવર, આપના. કમજ-આત્મ, હાથ પગ, જુડા, નબળાઈ એવા સ્ત્રીને સૌથી કરનારા દરો માટે સૌથી એટ દવા છે.

કેવળ. માન ૧ ના ૨, ૨, બે.

દરેક દવાવાળા પામે મળે છે.

લેસ એન્ટિક

વીરીયસ એન્જની.

પ્રી-સેસ સ્ત્રી, જુબાઈ.

“તારા હૃદયમાં પેઠેલા ચપલાનને દૂર કરવાનો એક માર્ગ છે. કલેરીમોન્ડીની કબરની ખતે ખત છે. આપણે તેને બહાર કાઢીશું એટલે તેમાં બહુબલતા કીડાઓ ને ચૂલ્કાની ધુળથી ફરી વાર હું તારું શુદ્ધ હૃદય મેળવીશ.”

હું મારી બેવડી છાંછીથી કંટાળ્યો હતો. મેં હાંકવી. અને એક રાત્રે બમે તેની કબર પાસે ગયા.

છેલ્લે મારા મિત્રની કાઠાળી એ કહ્યુંને છેલ્લે, જે થેડી રાત્રે તે ઉપર બધું આગ્યો. મેં કલેરીમોન્ડીને મારી નજર સામે જોઈ. તેના શીશા પોચા મોં પર સોહીનું એક રીંછું હતું.

મારો મિત્ર સહાય બોલી ઉઠ્યો. “કાઠાળી, પિશાચ, ચાલિકા મનુષ્યોનું લોહી પીનાર” પછી તેણે તેના પર ખવિત જળ નાખ્યું ને તે મારી થઈ ગઈ.

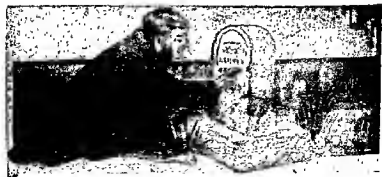
“આ તારી પ્રિયતમ, રોનાલ્ડ !” તેણે કહ્યું. મેં નીચું જોયું. મારા અંતરમાં બધું ઊર્જાભર્યું થઈ ગયું હતું. મારી મર્યાદા કાઢી-માં હું પાછો આવ્યો. સ્નેહી રોનાલ્ડ પાછરી

રોનાલ્ડની નિશ્ચય શ્રીષ્ઠી પણ બીજી રાત્રે મેં કલેરીમોન્ડીને જોઈ.

“કમનસીબ પુરુષ” તેણે કહ્યું. “તે આ શું કર્યું ? મેલા મૂર્ખ પાછરીને તે બધું શા સારું કર્યું ? હું સંપૂર્ણ સુખી ન હતો ? મેં તારું શું જળાડ્યું હતું કે મારી કબર પણ તેં ઉઠેલી નાંખી ? દવેથી આપણાં શરીરો અને આત્માઓની સંકળ તુડી છૂટી જાય, ફળિયું પણ મારી વાસના વને રજા કરશે.”

પછી તે આકાશમાં શમી ગયો. ફરીવાર મેં તેને જોઈ નહીં. પણ આહ ! તેણે ખરું કર્યું હતું. હજી પણ મને તેની વાસના રહી છે. મારી આત્મચક્ષુ માટે મારે બારે કીમત આપવી પડી. આ ! તેના પ્રેમનું સ્થાન પુરવા માટે મારા હૃદયનો પ્રેમ બસ નહીં જ.

દોસ્ત ! આ મારી જીવનની કથા. તારી આંખને કંઈ પણ ભીનાં ચહેરો તરફ જવા ન હોય. પૃથ્વી રોષધતી બાબી નજરે ન દુનીઆમાં હું ચાલ્યો જા. હું મને એટલો ખવિત, સ્વસ્થ કે શાંત હશે તો પણ તે સમાવન અધીરભતિ આપવા આ એક શબ્દ સુદર સ્ત્રીની એકજ નજર બસ છે.”

સોના ચાંદી તથા ઝવેરાતના દાગીનાના
પ્રખ્યાત વેપારી

સોની

નરોત્તમદાસ ભાઉ

ટેકાણું—
કોષ્ટ મેમન સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ.

ઝવેરાત
૨. ૧૧૧

બીજા દુકાન—
મુતાર ચાંદી
મુંબઈ.

અમારે ત્યાં પ્રેઝન્ટ આપવા લાયક
સોના ચાંદી અને ઝવેરાતના દાગીનાઓ
મોટા જથ્થામાં તૈયાર રાખવામાં આવે છે

અને
પહારગામના જોડેરા પર પુરતી દેખરેખ
રાખવામાં આવે છે.

આંખડ મુગો રહો. તેનું મગજ અવગણ્ય
મનુ. તેના કાનમાં ધમ ધમ અવાજ થયો
હોયો.

અમદાવાદના આંતર પારખવાનો નેરા-
જો આસ-અવસ કયો હતો. તે મનના
મંડાલનો. હવે તેના વિના આનંદ દુર્ગપાલ
ને છુટકો નહોતો.

“મ-મહારાજ! શા-વાત ખ-ખને એવી
નથી.” તેણે ધીમેથી કહ્યું.

“નેરા કે જુવ હશે?” મણિમદન
૨૫ તે ૨૫ થાક આપનાં આગમને પાછો
મથક પેરા થયો.

“ભ-ભને જોઈને ન નાકી કરો.”

આમતને કે રસો સુગનો નહો.
નેરાની પામે તરફીય તૈયાર હતી.

“મ-મહારાજ! ત-તમે હવે કે-કેવળ
ધમા! મ-મહારાજના ધરની ખ બર આંતર
થેવી જોઈએ.”

આમતને એક સાબાર દટિ નેરા તરફ
નોખી. “તુ અને રાત્રે મળે.”

“હા-હા-જેવી આપા.”

આમતના મગજના એ સ્થિતિઓ તરી
આવી. એક તો અજુબાણીની ભાવ મળી
તેનો હા—ને બીજો તેને સિદ્ધતા પદમાથી
જુમવની પડે તે વિચારથી ઉભી થયી
બીજા. જુગ્મજ આપનાં પહેલાં તેણે નસ
ચહેરના સ્પીકરો વીરો કે તપાસ કરી નહોતી
જે કે તેને માલીની મળી હતી તે આવ
તેના બાપ ઉદાસે આવી હતી; અને તે જાન-
તો મજરી વાંસે માલીની આવવા ઉપડી
સકે એમ હતું નહીં. મણિમદન કે જાઓ
રીઓ આવી રહે એટલે સ્થિતિમાં નહોતો.
આથી આંખડનેતા મજરીને એક સામાન્ય
સમજ રહ્યા હતા. અત્યારે નેરાની વાત

એવી અજુબારી હતી કે તેને માનવાનું ખન
થેવું નહોતું.

પણ એ અજુબાણી નદુઆતિનો તે એવો
જુલામ થઈ રહ્યો હતો, કે અનિચિત દશામાં-
થી છુટવાને તે એક પગે તણપાપક થઈ
રહ્યો જેવું માનવતું થઈ આવ્યું એટલે
આમતને તેજપાત્રને અને માધવને કહ્યું.

“જરા વાર હોય તો ખરે એક કામ છે.”

“હુ?”

આમત એક પગ ખચ્યો “જુઓની
કામત મથક એટલે એમને જે મરિ જરા
જઈ આવતું જોઈએ. એના ધરના બધને
કીક લાગશે.”

“જમીને પડી જશે” માધવે કહ્યું.

“પડી તો આવજો શીકે ત્યાં જુમમદન
હરિ આવવાના છે, પડી છેક સાતે નવ
તો સારું નહીં કેવાય.”

તેજપાલશેક એમની ખાડી આપે આ
સિદ્ધાધારના લીમાળની તરફ જોઈ રહ્યા તે
તેમના આંકે મ જીર ને આપા મરતી કરતા
અપાને કહ્યું.

“વાત સાચી.” કાકની વડુને પણ છેક
નિરાશની નહીં લાગે તમરા જેવા સારા
માણુસ રીતઆન નહોતો રાખે તો સખમે માનું!
જાઓ બેવાસક.”

આમત કોસા તરફ જોઈ રહ્યો. શુ એ
મુદો પાછ મુદો? નમરસીકના મેરા પરથી
કે પરખાવ એમ નહોતું.

“કીક. ત્યારે તુ આ આવ્યો.” કહી
આમત પાપખીસા કરીયા મેરો. “જવડી
આવે. સાચા જુદસર્વિતવાકામ” મારી
આથે કોઈને આવવા ઠી જરૂર નથી. તેણે તેના
રસાજાના મેડેસારને કુકમ કર્યો.

પ્રકરણ ૨૨ મું

તેમાં મંજરી ધારે છે કે આંખડ મહેતા
ધણે ભણે માણસ છે

આંખડમહેતાને ઝારવ ખેવાની ખીક
નહોત તે તે પાતળી ઉચકનારને દોડાવત;
જો લોકો તેને ગાંડામાં ગણે એમ નહોત
તે તે દોડત; જો તેને પાંખો દોડત તે તે
ઉડત. માધવના ધરથી રાંધ્યા જૂઠરપતિના
ચાડા સુધીમાં રસ્તો તેને અનેક જોતનવો
લાગ્યો.

આટલા ટુંકા વખતમાં મહાધિ પ્રજાવીને
શંભોદ તેના મગજમાં આપી રહ્યો હતો;
અને તેથી કાકતું ધર પોતાનું છે એવો
કે ખ્યાલ તેને આવ્યો હતો. એટલે, આજે

અવારે જે ઘર આગળ સેનિટો અને પુણ
મીઝાની ધમધમક હતી ત્યાં અવારે નિર્જન
તા જોઈ તેને મનુષ્યજનની અર્થતા પર
એવાર ધણુજ ઉમરા વિચારો રુદ્રી આવ્યા;
અને આ નિસ્તેજ સુના ઘરમાં રહેતી મુંઢી
પર દયા આપી. તે ખીચારીના ખનમાં
શું શું થતું હતું ?

તે ઘરની આગલા ચોકમાં ગયો ત્યારે
શ્યામ માણસો એનરીમાં છુટાંબાપાં નીરોને
લંબાવીને પડ્યા હતા.

એક ખુલ્લામાં લાગવી ધૂળ પર જરીના
ભરેલા મોટા કુકડાવાળું પાટાનું નીલાવ
લાંબપર પડતું હતું; જીજી તરફ દંડાની સાંધણી
આગળમાં વાગેલો હતો. આગળજે
પોતાની નવી સત્તાનો મર્વ ધરેલ કાચથી
જ્યાં એ હતો ત્યાં આ નીલાવ ફરફરી ને આ
દંડા મગસી.

મનસુખલાલ જેઠાલાલની કંપની.

આંખની ઉત્તમ પ્રકારે તપાસ કરી ચરમા ખનાવનારા

સર્વોચ્ચ પેલડના

અને

હું કે ના

ચરમા !!

સેનીટકસ ટોડીક

અને

લેનીકયુલર

ચરમા !!

નકેલો આંખો

ગ્રહરોના નજરો પુરતી અંબાળથી બનાવવામાં આવે છે. તેમજ દરેક ખતનું
રીપર કામ સતોષાત્ક દ્રાવ છે, ચરમાને લગતી દરેક વ્યતની નવી
નવાબિલો મારે અવાસ રો રૂમમાં પધારના વિનંતિ છે.

પોસ્ટ બોક્સ નં ૨૦૬૫. Telegrams: Bifocals. ૧૬૮, માધ્યમદેવી ટ્રેડ, મુંબઈ.

ને ચોકમાં યહ અ દરના ખડાનાં દાવેવાં
ખારણાં મુઠી આપ્યો અને અચાધે ઉભો
રહ્યો તેનું દેખુ કબજી ઉઠ્યું પરદેશમાં,
૧ જરમામમાં, લોકપ્રિય ને પ્રતાપી વીર-
મિથના ધરમાં, ઘેલે બપોરે, તેની સ્ત્રીને
મળવા વગર કારણે-આવીને તે ઉભો હતો.
કાઠની સ્ત્રીને તેના આશામન કે મદદની
જરૂર ! એ કારણ કેલુ હસવા જેવું 'માધવ
ને તેજપાલે મનમાં શું માયુ હશે ? તેને
અહીંઆથી પાણું જવાનું મન થયું.

૧ જુ પાણું જવાય કેમ ? ખાવખીચકા શું
વિચારશે-માધવને તેજપાવ શું ધારે-માન-
લોક શું મારશે ? આમ અભિચિન્તમાં ને
ઉભો રહ્યો.

૨ અંક કોઈ બોમલુ કનુ-તેનો અવજ
એક જળીમયી આવતો હતો જાકાની
ત્રીજી કાણાવાળી જળીમયી નેણે જોવા
પ્રવળ કપો, પજુ બરોજર રાષ્ટ્ર જોવાયુ
નહીં. માત્ર ચાર પાંચ માણસો જોવા
દેખાયા.

૩ જુ આજિમદના હલપમાં પેલા અવાજથી
અજળા પ્રભુકર જાગ્યો-અભિમુખેશ્વરના
મદિર આગળ મળેલી સુદીનીજ રસ્તે !
'ઓ અમવાન પાર્શ્વનાથ' તેણે ધીમેથી
નિ શ્વાસ મુક્યો.

૪ ને સંસ્કારી અવાજના મીઠાઇ, ને જવા
કે નિરાજ દત્તા.

૫ "પુરાણી કાકા ! પેલી ચુકંતી પ્રથમ
વાદ છે કે ? આ સોમેશ્વર ક્યારેનું માયું
ખાતો હતો. તેને કળ્યાવેલો છે. વૃ કુળી
મધ હું."

એક જુલ અવાજ હતો. "શું માયું
ખાતો હતો ?"

ને અવાજે પુછ્યું.

"એ કહે કે તમારા ભરીજી લાકમાં
સજા ભોમવજાની મુખી પલ્લની સેવા કરે
છે" પેલી સુંદીનો અવાજ આપ્યો.

"તારે શું ? જયેવ મહારાજ જોડા
જોડા એક મદીમાં એમને જોવાની લે. એ તે
કે વલુ જલામના અનુચર છે ?" સોમેશ્વરને
અવાજ આપ્યો "રાત્રિપદક નો એવો કાથમાં
જાણે-છડી નહીં"

"તું શું સમજે ?" પેલી સ્ત્રીનો અવજ
કુળી આપ્યો. "એમ હોત તો બીજમુખિના
ખડ મુતરાશૂરને માઠી સા માક 'માધવ' ?
શી કુખ્ય ઉઘસેતને શા મટે વાદવાધીય
થવા દેવ ?"

"તેમજ નો મુતરાશૂર રાજ કહ્યું ને
અરાધ અઠોઈકણીતું નિહાન થયું-ને ઉઘસેતને
કયુ વાદવાસ્થય થયું" સોમેશ્વર કહેતો
સળ્યાવેલો. પેલી સ્ત્રી હમી. કેલુ મધુક
દાર ૧ ! આજિમદના મોના પાણી આવ્યું
"કાકા ! આ લોકને અદિ કવિ વાઘમીકિ-
ના રચન મ મળ્યાવેલો તો !"

મેડીવર પુરાણી ધારો અ ખારતે
મળજવાય ન તેના કંઈ અવાજે ને જોવેલો

"ધન્યસ્ત્વં ન ત્વયા મુત્યં
પદ્યામિ જગતીનલે ।

અવત્તાદામને રામ્યં
દતસ્ત્વં સ્વપ્નમિદ્વલિ ॥"

"સમજ્યો ?" પેલી સ્ત્રીનો અવાજ
આપ્યો "જરને વગર વલે આવેલું રાત્રિ

* ધન્ય છે તને તારા હાથ કુળીઆર્થે કલ્પે એ જોવા નહીં કેમકે વલુ વગર આવેલું રાત્રિ
અવૃત્ત કોણના માથે છે-૧ માધવ.

બાદશાહી સેન્ટ

ઓટો દીલ બહાર

(રજીસ્ટર્ડ)

ચંબેલી, મોમરો, લુધ વગેરે ઉત્તમ પ્રકારનાં ફુલોની સુગંધીનું બનાવવામાં આવ્યું છે. કપડાં અથવા રમણાલ ઉપર લગાડતાંની સાથે દીલને પ્રદુસ્ત કરનારી સુગંધ આસપાસ ફેલાઈ રહે છે. આ કારણે ને લાંબી સાર અવસરે, માંગલિક પ્રસન્ન, મંદિર જતી વખતે શુદ્ધજનો આસપાસની હવા શુદ્ધ સુગંધિત બનાવવા મટે ઓટો દીલ બહાર વાપરે છે. તમે પણ આ બાદશાહી અતર વાપરો.

ફોર્મલ અડધા, અડધાની

બાટલી રૂ. ૨-૦-૦

” એક ફામની

બાટલી રૂ. ૦-૧૨-૦

” અડધા ફામની

બાટલી રૂ. ૧-૮-૦

મહારાજામંથી મંગાવનારાને વી. પી. અર્થ ૦-૫-૦ લુધ પડશે.

તમારા નજીકના દુકાનદારે પાસેથી ખરીદતી વખતે ઓટો દીલ બહાર નામ વાંચીને સીલબંધ બાટલી ખરીદવે, નહીં તો ખર્ચાનું આપી દેશે.

સોલ એજન્ટ:

ધી એંગલો ઈન્ડોચન ટ્રગ એન્ડ કમીકલ હાં.

૧૫૫, લુધા મસજીદ સુબા.

ત્યાંથી, માટે જાતપત્ની તે અદિતીય રહો. તેવાનેજ ધન્ય છે. તારા જેવડ લોકોવાને નહીં” તે કહી. તે હારપતું માધુર્ય કરી મુંઝાળી આગમત અધીરો થઇ ગયો.

“પારુ” હરોને સોમેશ્વરે કહ્યું “અમે લોકોવા તો લોકોવા. અમારા નસીબમા નથી બરત મવાનું ને નથી રાખવું દ મવાનું.”

“કેમ જાણુ ?” પેલી સ્ત્રીએ પૂછ્યું. આગમતને અધીરો છુટ પડે થોભી ન શક્યો. તેણે કાંઈ કહું જખડાવ્યું તેના મગજમાં પેલી મુંઝાળના સંજો રમી રહ્યા હતા.

એટલામા તેની નજર પેલી સાંઠણીના હાંકનાર પર પડી. તે સારણી ઉપડવાનો પ્રયત્ન કરેલો હતો. વખત છે ને તે કશા નીચાનું અહીંઆથી હાથ જતો હતો. જેમ આંકે હરિને કાળની સ્ફુરણ થઇ હતી તેમ તેનો શ્વેત સાંકળી આંખ મહેતાને ભેટ સ્ફુરણ થઇ, અહીંઆ આવવાનું કારણ જાણ્યું. “વગર બને હજીમા આવેયું” રાત્રી જવા કે તે અદિતીય” તે ખબડ્યો.

મજીબરે બારણુ જરા ઊંચાડ્યું

“દો-દો-કોણુ આવડામાઈ તમે કયાથી” કહી મજીબરે બારણુ ઉપાડી આવકાર આપ્યો.

તથા કાંઈ જ ખડમાં તે કાઠને મળેલો હતો ત્યાં આંખડ પેટા. દીવડા પર પુરાણી—કાઠા ને સોમેશ્વર મેડા હતા. અહા-હા ખડમાં ઉમરા પર સાક યુ હતી પેલી સુંદરી બેસી હતી.

“આગમત અંતમને ભેટ રહો. તેજ મુખ, તેજ આંખો, તેજ કરસો, તેજ રેખાઓ. ક્યામા ખડમા અખંડ કુલાલ અપિહારી રેખાના નૃત્યથી કિલતા સ્વર્ગનું ઉપામજના, માલક ચાલાવરણુ ભડું હતું. ને મોટા લેખડા નખો તેના પર ક્યાં

હતાં. આરસ સમા શ્વેત કપાળ પર યુ ચ-વાડની કરચલીઓ હતી.

એ દિવસ મ્યાં જેને માટે પપેપલ પ્રાણુ જખનેર હતો તે રમણી અહીંઆં હતી. તેના રામેશ્વરમા ખામ થઇ ગયા. તે સ્વાસ્થ્ય ખોજા ભેટા-ને આગમ આવી ન શક્યો. તેનાં શુદ્ધ ને સાત બંને જતા રહ્યા.

સોમેશ્વર, જીવાન. સ્વરપવાન લાટનો ચોટ્ટો. કાક સાર કરેલો, મ જરી પાવંતી હતી. એ ને વચ્ચે તેજ હાથ, તેની બકિત, તેની સેવા જોડે યાદ હતી. અને શકરની મેરહાજરીમાં અરક્ષિત પાવંતીની અપમાણના કરવા આવનાર તરફ જે દૃષ્ટિએ નહીં જુએ ને નજરે તે આંખને ભેદ રહ્યો. તે કાકને સિધ્ધ હતો; અને ગુરને પ્રમાદે તે સ્વાસ્થ્ય ને સમપસુઆતા બને સાધી શકતો હતો. તેણે મ જરીના કપાળ પર આવેલી કરચલી-ઓ ભેદ. સાત, નબળ પેણુ સખત, તે હીમકા પરથી ઊડી, બારણુ આમળ આમળો જાને આખ ને મ જરી વચ્ચે ઉભો રહ્યો.

“કેમ બરછા! અત્યારે અહીંઆ”

કુળના તારાને જોર આવે તેમ આંખડ ને દીમજ આવી

“સોમેશ્વર! મારે આ જાંડે વાત કરવી છે.” તે ઉમરાની અંદર આમ્લો ને જેમ જોણતો મયો તેમ તેની હીમત વધતી ગઇ. “આ! ક્યાં કરને. મોઢ બહાર હતું નહીં એટલે કે પહેલેથી કહારી શક્યો નહીં.”

અંકસારી સીની સ્વાભાવિક સમ્બતાથી મંજરી ભેળી “આવો કાઠા! બેસો. અત્યારે કે”

આંખડ જાડી દીવડે બેસી. તેને સ્ફુરણ થઇ હતી તેનો તેજ ઉપડુગા કર્યો “આ! કે એક અમણી કરવા આમ્લો પુ.”

“શી?” મૈત્રવથી ઉચ્ચ બોલ્યાં મંજરી-
એ પુછ્યું. આમલક તેની આંખોની લલકે
ધ્યાનથી જોઈ રહ્યાં.

“લટરાજ તો ચોડા દિવસમાં પાળ-
આવશે. અને હું તો માત્ર તેમનો દાસ છું;
આ ડોકનીયાન અહીંઆંજ રહેવા દે તો
કેમ? હું નગરશેઠને ત્યાં પહોં. છલે તો
માત્ર પરાણેજ. તમારી રજા દરે તો રોજ
સરારે હું ને માધવ આવી જઈશું ને જહાર
બેસી ચોડા ધણાને મળીશું. બધી શોભા
કાક લટરાજનેજ ત્યાં રીશે. હું તો માત્ર
તેવું છોકરું છું.”

મંજરી ને સોમેશ્વર એક બીજા સાથું
જોયું. બેમાંથી એકને આ ચોળ-ચતો મુદો
સમજશે નહીં. ખરો મુદો તો બેમાંથી એક
સમજે એમ નહોતું.

“લાઈ! મંજરીએ કહ્યું” જ્યાં તમે
રહેતા હો ત્યાંજ એ બધી સાહેબી રીશે.”

“હું અહીંઆંથી સાહેબી લઈ જઈશ તો
લોકો કહેશે કે આ પહેલાંએ આવીને લાટની
ચોટપ છીનવી લીધી. માત્ર કામ લાટને
રીઝવવાનું છે—તેવું દીઝ દુન્યાવવાનું નથી”
આમલકની હાંબે અણધારેથી છુપી દેખાડી.
જેમ જેમ એ વાત કરતો તેમ તેમ તેના
અવાજમાં, ને મોંઢા પર નીચાવડપણના,
ખરી લાગણીના વાવો ઝસરી રહ્યા.

“જહાર કાકલટજ બેસતા હતા ત્યાં
અમે વડી વાર બેસીશું. તમને જરા અકસ્માત
નહીં પડવા દઈએ.” આંખડે વાચના આગળ
ચલાવી.

“આને વખત છેને નહીં મને.”

“ના. મને દે વાંધો નથી. હું તો
આમલક ચોક વાંધેતીજ નથી.”

“ત્યારે તો મારી પાર્થના સ્વીકારી
કૃતાર્થ કરે.”

“હીક. હમણું આવે છે તેમ ચાલવા દે.”
આમલકનું હેડું મચક્યું. તેણે પારેજ
નીચાન પાડ્યું.

“ત્યારે, સોમેશ્વર, નીચાનદારને કહી દો
ડોકનીયાન અહીંઆંજ રહેવા દે. હું બીજા
હુકમ કરી દઈશ. વા! હવે હું રજા લઈશ.
કામા કરજો.”

“આંખડામાં જરા પાન તો લો”
મણિભદ્રે કહ્યું.

“હા! માધવ બોરી થતા હશે. હું એને
ત્યાં જમવાનો છું” કહી તે મંજરી સાથું
જોઈ દરેકો.

મંજરી નીચું જોઈ કાક ચુંટતી હતી.
આંખડે પાન લીધું ને નમસ્કાર કરી
રજા લીધી.

“કહો ના કહેર પહો અંબડભાઈ, સવા
લાંખ રપીઆનો માણસ છે” મણિભદ્રે
પ્રમાણપત્ર આપ્યું.

“છોકરો લાગે છે સારો.” મંજરીએ
કહ્યું. “એ એ કહે છે તે બધી વાત ખરી
હોય તો તો ખોટા નહીં” સોમેશ્વરે કહ્યું.
“ને બીજું એક હીક થશે. મહારાજ પેતા
હેમવંદની અને આની એક ગાંઠ પારતા
હતા. અહીંઆં એક-યરો તો મારી એ
નગર રહેશે.”

[આ વાર્તાનો નવું સાથ આપતા વંકમાં]

નવું સાહિત્ય

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૯૦ થી]

ચીતરામજીનો, કલાની પ્રત્યેક જાતનાને કનડી
 હોયે એવાં ભયંકર ચીતરામજીનો સહુમેળો
 રવો છે એમ આમારે કહેવું પડે છે, દરેક
 માદસની સરખાતમાં નાતી દરતોડે એમ
 થાય એમ છે. અને મુદ્દ અને સાચા
 પ્રયત્નની ઉલ્લેખ સહન કરી લેવાય છે પરંતુ
 ભયંકર અને ડાકડીમાંકયા આજી નાખ-
 વના પ્રવલ્લને સત્કારી થાય નહીં. કલા
 એટલે ચળકોટ અને ચમકારા નહીં, કલા
 એટલે આંખને અનુકૂળ લાગે તેવા બીજાઅણુ
 ટાળવાની પસંદગી નહીં, કલા એટલે અપ્રસ્તુત,
 અસંબદ્ધ, ચીતરામજી લાધવાં તે નહીં. આ
 છેલ્લા કથનનું દૃષ્ટાંત લઈએ સી. ચીલા-
 વતીની અતિ મુંઝવે અને યુગસતી સાહિત્યમા
 થોડીજ સારી વાતોઓમાંની એક વાતો-અવ-
 સાન, દિલના તે દેહનો-ના રસની વગર વિચારે
 લાવેલાં ચિત્રોને લીધે અતિ બાણી કૃતિ
 થાય છે એ વાતોના એકજ સ્તરે વાત છે
 જના ચિત્રોમાં પાસ જુદી જુદી ભીંતો
 મોઢવી દેવામાં આવી છે. આજી કારણ એ
 છે કે 'રમણમિ'ના પદ્યખર પોસ્ટકાર્ડ અથવા
 સીનિમાંના ચિત્રોના તેવાર મળેલા બ્લેકઝ, વાષ-
 રમાં આવ્યા છે. પરંતુ એને લીધે કેની ખેડી
 અસર ઉત્પન્ન થાય તેનું નાટકની રમણમિ-
 માથીજ એક દૃષ્ટાંત લઈએ. "મુધાવદ"માં
 એકવાર જયંતેકર, બીજાવાર મમ્મન પ્રવાડી,
 ત્રીજા વાર જોડાવાય ચેતથીવાર બાણીએ
 એમ નાટકચાલના નવાં માણસો એક પછી
 એક, એક દિવસેજ જુદા જુદા પ્રવેશમાં
 સુધા ખતીને આવે તો બીજે દરોડેથી તે
 નાટક મંચના અખલતિહાસનું છેવટું
 પ્રકરણ નખાત કરવું પડે એમ નથી લાગતું !

આ ઉપરાંત વિધવાને સંધવા બનાવવી, અને
 રત્ન-પોલના અનેકવાર બહુર ખબરી-પોસ્ટ-
 કાર્ડોમાં છપાઈ ચુકેલા ચિત્રોને છાપવાં
 એ 'રમણમિ' જેવા પત્રને માનવું નથી એમ
 આમારે કહેવું પડે છે.

'રમણમિ' માં કલાના પ્રથમ તત્ત્વ કુમાલ
 અને સર્વવર્તીજ ઉલ્લેખ છે તથા હાર્મોનિય અને
 હીહાર માટ જરૂરી, harmonious ar-
 rangement, વસ્તુ ચેત્ત્વ રંગોની પસંદગી,
 ચિત્રો વેરવાની કલા એ સુબળું પદ્ય વધારે
 કાળજીથી થતું જોઈએ એ પત્રનો આ અંક
 લેવા, એક સત્કારી અને સંદર્શવતી ભીંત
 બદલે ચટકાદાર, આખને ખુલ્લે કીધી, અને
 એક સંદર્ભ કીધે તો નાટકી ભીંતો ખ્યાલ
 આવે છે અવજન એમાં ફરતક સારા ચિત્રો.
 છે, પદ્ય તે એટલા ચોક્કસ છે કે બીજી બાજુ
 બાણી ઉપર થઈ જાય અને તેના પરિણામે
 જોનાર કદી ટકે કે નાટકની રમણમિ પર
 દેખા દેતી, સહુમાર અને પરિધાનમાં સફ્ટ
 થયેલી સ્વરૂપવાન નાયિકા ખરેખર તો કાંઈ
 કદરો પુરુષ હોય છે તેન ભયંકરબો
 પરિધાનથી સહુમારાયથી, 'રમણમિ'ની ચિત્ર-
 કલા પહેલી દૃષ્ટિએ લાગે તેટલી મુદ્દર,
 રમ્મ કે મોહક નથી અમે તો માનીએ છીએ
 કે આજના કલાવિજ્ઞાન તરફ રા-વિલાકરે
 ખાનગર નથી આપ્યું... 'રમણમિ'ના ભવિષ્યના
 બીતરજા અપ્રતર કલા છુપાઈ છે એવી
 આશાથી "રમણમિને" અમે આવકાર
 આપીએ છીએ.

નવચેતન

રા. ચાવડીનું 'નવચેતન' ચિત્રણાને
 કીડ ઉત્તેજન આપે છે એ આવકારદાયક
 વાત છે. એક વખત મળ્યા હોંદા સોથી
 નીચી રચાએ હતો. આજે રાજકીય અને
 જાણવિજ્ઞ, કલાના અને શિક્ષણના, વિધાના
 અને સાહિત્યના-ખજા સ્ત્રોતમાં તે પ્રથમ છે.

ફક્ત ઉચ્ચ વર્ણના હીંદુ ગૃહસ્થો માટે

ધી નેટીવ હીંદુ હોટલ

શુ બહુના ગોખીવ સદ્ગૃહસ્થોને ધરીબર આનંદ પમાડી મગજને તાજગી બધુવા ખાતર અમેએ બારે બરમે પુરતી સગવડવાળું ધી નેટીવ હીંદુ હોટલ ખોલ્યું છે.

માનીકના ખોતાના ઠીસળના લુદા લુદા નમુનારૂપ રૂબરૂ બીની તાજી મીઠાઈઓ અને ઉચ્ચ તાજાં તેલ વાપરી તરતજ બનાવી વ્યાપવામાં આવતાં ફરમાણો તમને તમારી તંદુરસ્તી જોખમાં નોખનાંસં ખીલ્લે સેંકડો હોટલો લુદાખી દેશે.

મુંબઈનું માનીલું કુલફી હાઉસ

અમરત મુંબઈમાં વિખ્યાત પમેત્રા મારવાડી બનાર ખાતેના અમારા પુરાણા માનીતા કુલફી હાઉસથી કેવું અભંપ્યું છે ? અમારા હરજાન માલકોને ખાતર ધી નેટીવ હીંદુ હોટલમાં પણ અમેએ બદામ, પીસ્ટાં અને મસાલાની મીઠા મીઠાની લહેજતદાર જોલ કુલફીઓની પણ સવડ રાખી છે.

પણ તારીફની જરૂર નથી. એક વખત પંચારી ખાત્રી કરો.

માલિક :

બુધસેન એચ. દીક્ષીવાળા.

૬૦ હાલખાદેવી રોડ, રાજમુખન.

જાગ્યામાં કવિનાના કવિત્વને જેવા રસિકનાથ છે અને વિજ્ઞાનના અધ્યક્ષ જેવા બોક્ષ પણ છે, ત્યાં આર્થ સંસ્કૃતિના પુરા વારસો છે, અને જરૂરના ને પશુવાદના દીઠાપણીઓ પણ છે અને આ બધું હં કારણ કે જંગલનામાં જન્મ છે: જંગલની વેદમંત્રે ધકકલી પ્રભાકરીની નાડમાં ચેતનનો પ્રવાહ ઉછળી રહ્યો છે. અને એને લીધે સરસ્વતીની સાહેલી જેવી વિચારના પણ ત્યાં છે. અમે માનીએ છીએ કે શા. માંપણી નિર્જીવ અને સાધનો વગરનાં મુજરાતનાં પંચેણુ અનુકરણ (જે 'નવચેતન'માં થળીવાર જોવામાં આવે છે ન) ઉડી રહ્યું જ મળાને કલારસ ગ્રીની મુજરાતી વિચારમાં નીન ઉત્સાહ પ્રેરના પ્રયત્ન કરે તો વધારે સુખગ કરે થક શકે અસખત આવે. અર્થ એ નથી કે જંગલી વિજ્ઞાને 'નવચેતન'માં સ્થાન આપતુ કેવળવાર 'ઉડખન' ઓરેમાં'માં પ્રમદ થક મમેવા વિજ્ઞા—જેવા કે આનસમળ—ગીતાર ૧૫૦ વગર 'નવચેતન'માં પ્રગ્ત થાય છે એ 'અવધાનેય' નથી. અમે નેા કમળુ કે જંગલી કવામાંથી આપણી વિચારવામાં અપુરા રહેલાં રમેા પુરવા રા માણી મદે નન રહે. આ સત્યમાં અમે એક વાત તરાર શા. માંપણી'માં થવા નેમીએ છીએ. જંગલનો. જંગલિયમ અવધાનેયના પર્વોને છે અને તેથી નેના સમકારના મુગ થાં નથી. એને લીધે જ નાળા વિચારના આર્થ સરકારો અને હીંદુ આદર્શોને કષ્ટ પુરા પ્રમાણમાં મર્તમન કરી શકી નથી. અને તેથી ત્યાંની વિચારનામાં અવધાનેય વિચારના અને એકાન્તિવના એકાન્ત પ્રમાણ માં નબરે પડે છે. આજ કારણથી જ આપણી વિચારોની રહેણી પસ રાપી આપને ખુમે એવા રોષ છે. શા. માંપણી આ અને આવી જંગલી રાખાની રીજુરો

ખંભા રાખી ત્યાંની વિચેતનને મુજરાતના નેનરમે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ.

સમાનોચક

મુજરાતના સ્વચેત પંચે નો આરજાંજ છે જે કે કોપ વાર સાહિત્ય અને સમાનોચના માત્ર એક વાર જાણીતુ થયતુ "સમાનોચક" હવે હવે વિજેત આપે છે અમારે કહેતુ પડે છે કે એ વિજેત જીવત સ્વીપરમે જેવા નર્સી પણ દરગાદ કે કબર પડ મુજવામાં આવના જાણના થાયા—પુનવા જેવા અવધા પદરેક વર્ષ પર જોવામાં આવતા હતા તે હાકાના અવકર રેલી રમકડા જેવા વધારે લાગે છે. શા. વિજાની વિજેતમાં થતો અર્થ જાણી સાહિત્યના જે રોર્થ વધારી શકે તો પ્રભની તપારે સેવા અન એમને વધારે આધિક લાભ થાય એવો અમારો મન છે. જાકી મુજરાતી પ્રભ પેલા રેલી રમકડાઓથી પ્રભજ થાય એટલી જાતિલ નથી રવી એન અમે માનીએ છીએ

હીંદુધર્મ દીર્ઘસર્વરી અક

આ અકમાં માર-પાય સુદર વિજેત મકા મવા છે પણ તેમાંના "મપાદન નકાળા," "વતમાંવરદા," "ઉપાવરદિન અપીરી," અને "માનજ મ માનુની"—એટલે લમળમ ખવાજ સરા વિજે—સકાળાને એકરેમાં'માં થકા વર્ષ પુરવા છે જે અનન હીંદુ ઉદ્દેશ નથી થરો એ એકરનક જન છે. અને એ મુળ વિજેતુ સોર્થ નો અશળ કષાજીવા કુમી મધુ છે

× × ×

૨૮ હાકમકરે અધિક દિશમાં અને રેશુઓથી આરમેલી અને મુજરાતના

દમ્ય અને મધુર મૃદુસ્વરનાં પેલાલી
ગુજરાતી ચિત્રકલાની આ પર્તિમાન વાર્તા છે.
આપણે પ્રાર્થશું કે તેની આચરણશીલો
વચસ્વી અને મહોત્સવવધ નીરડો. વસ્તુ !
છેવટે ગુજરાતી ચિત્રકલાના સ્મિતોને અને
સચિનપ કહેશું કે :

સંસ્કૃતિ એટલે સહિતક, સંસ્કૃતિ એટલે
કલા અને સાહિત્ય; સંસ્કૃતિ એટલે સચિત ચિત્ર.
ગુજરાતની સંસ્કૃતિ એટલે અમે છ માસિકો અને
ચિત્રો હપરથી પીંછાપાથારોએ દોરેલાં હલ્લર મન-
મેહન ચિત્રો નહીં પણ ચિત્રકલાના આસરે પોતાના
સર્વ સુખની ભરમ મનાવી માંડે દેશુ નીચીચીને
મનાવેલા રંગીનું પછી ભલે એક પાલું.*

(૨) સાહિત્ય કલા

કેટલાક એવા કલાકારો હોય છે જેને
છવતાં રહેવા માટે પોતાની આસપાસ ચતા-
કાલ કલ્પનાની માયાની સૃષ્ટિ રચવી પડે છે,
જે સૃષ્ટિના પડમાયા તેની કલામાં અવતરે છે;
કેટલાક એવા કલાપિંડો છે જેની કલાચેતના
સંસારી દુઃખોના સ્વીયમારાથીજ જન્મ પામે
છે તો કેટલાક એવા પણ સાહિત્યકારો હોય
છે જેમની બધી કલા દુઃખની આગાહી માનવી
પણસી વધ છે—જેમની કલા મુખી છવનના
આનંદમાંજ પ્રગુહલી શકે છે. પણ કલાકારો-
ની સ્થિતિ પ્રાર્થના સેદાથી તો પ્રમદ સેદા-
તાણના દરથી ઉત્તેજિત થાય છે; પોતાની
કપર ઉપર મુજો પછી પણ કાંઈ રહેવો પડવો
બકતજન પ્રલો મુખી નરો એવા આશાસનથી
કાંઈક કલારચના આરંભે છે; કાંઈક રવજનના
દેવતા કે તેની પ્રીતિઉમળાની યજ્ઞરતના
લોભે કલા રચે છે, તો કાંઈના હલ્લની
લાગણીએ અને વિચારોનો પ્રવાહ એટલે
અપતો હોય છે કે તે મૂર્તિમંત થવા વિના
રહેતો નથી અને કાંઈની કલા પોતાના

ચોક્કસ-વશા સમાગમમાં આવનારના ચિત્ત
અને હેતાળ દેવાંની ઉજ્જવલતાથી સુદ્ધિ પામે
છે. કલાકૃતિઓના જન્મનાં આવાં અતેજોત
કારણો છે; પણ જેને યજ્ઞ—પ્રીતિના સર
આંલખવા નથી; જેને દ્રવ્યોતો લોભ વધાકરી
શકે તેમ નથી; જેને કપરનાં પ્રલોભ
નિવારણી હલ્લુ આપે છે; અને જેને પોતાની
હલ્લની ભરતીએ કલામાં ઉતારવાનું કે
પ્રયોજન જણાવું નથી અથવા તે કલામાં
મૂર્તિમંત થાય વા ન થાય તેની જેને પરવા
નથી કે જેને કાંઈના પણ ઉમળકાસર્વ
વપાણી તમા નથી અને જેને અન્ય
જનની હેતાળ લાગણીએ અર્થવગરની કામે
છે તેની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ કેટલે બેશું વિકાસ
પામી શકે એ સંદેહભરી વાત છે, તો કે આ
જનના કલાકાર વિરમ પણ આટલુંક અને
સજ્જે સજિતવાળો હોય છે. કલાકારના આવા
સિત્તિભિન્ન પ્રાર છે.

તાજેતરના ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ
પાંચ નવાં નામો નજરે પડે છે તે મહિના
રા. મસરેતુ કંઈ વાર્તાઓથી જાણીતા
થયા છે. તે ઉપર જણાવેલા પ્રકારોમાંથી
કદ જવતના કલાકાર છે એનો નિર્ણય કરવો
અત્યારે હલ્લુ છે. આવારે તો મિટલુંજ કદી
રુકાવ છે કે જેમની વાર્તાઓમાં ગુજરાતી
છવનનાં તત્વોનાં સારા ચિત્રો રણ થાય છે,
પણ અમને ભય એ રહે છે કે જેમની
ચિત્તાર અને લેખનશીલ સર્વેદશીવ નહીં
હોવાને લીધે કલાર તેમનાં ચિત્રોમાં એક-
વિષયતા આવી જાય. આ વાત તરફ રા.
મસરેતુ ખાત આપશે એમ અમે આશા
સાખીએ છીએ. જેમની કલાના એક સ્પર્શ
નમુના તરીકે તેમની “ગુજરાત”માં
પ્રકટ થયેલી “મધુર મરિચો” ની વાર્તા

* ‘ચેતન,’ માર્ચ ૧૯૨૨; યો. ચક્રવર્તી અને અમૃતલાલ શુક્લે લેખ : “ગુજરાત અને સંસ્કૃતિ.”

તમને અને વાચનું જ્ઞાન એ બીજીએ હીએ.

શુભરાતમાં બીજી અને કદાચ વધારે જાણીતુ ચપલુ નામ સૌ. લીલાવતીનું છે. તેમની કથા કષ્ટ જુએ અને કથા સન્નેરોમાં વધારે ખીલી શકે છે એવો નિર્ણય બીજા કાલથી થાય એમ નથી જાના જેમાં સ્વર્ગન વિચાર દર્શાવવાની કથા, યોગખીતાઓના જીવનને આપવાની અને તે આરોગ્યવાની કથા અને રમકેદ થવાની કથા સારી રીતે દર્શાવી છે તે 'રેખાચિત્રો,' અથવા 'રમજુષિ'માં પ્રકટ થયેલી "અવમાન દીપના અને દેવતા" જેમાં મનુષ્ય જીવનની આશા અને દિશાસના આંતરિયાથી વાચક ભીંસાય છે તે વાનો કે "દીપ્તચાન" દીપોત્સવી અથવા પ્રકટ થયેલી "કથનાના આધાર પર રમાયણાંજીવોના વીગતની કથા"—જાનકાનાં જળ જોનાં—સૌ લીલાવતીની કથા પાછળ કથા સર્જવાનો હેતુ. પ્રથમ કે કથા જાણનાં નથી અને તેથી અમને ભુલ પ્રકારનો ભય રહે છે. ભોક્ષાભ્યા, પુરાણ દેવમ દિશા મુકો. પડી અમાનક આવી એવો કોઈ મુશ્કેલ પોતાની એક પત્ની જીવને આધીન થઈ, પ્રમત જની નોખત વચાડે તેનું કે મો. લીલાવતીની કથામાં જાણ્ય છે બીજા અજ્ઞાતને સમજાવવા, અને તેમ કરી તેમની પ્રશ્ન સા મેળવવા મલોચ્ચાર કે જતા પુત્રીએ જેવા આપણા પછી કથા કારીની કથાથી સૌ વાંચકની કથા ભુગી પડે છે. પરંતુ પુરાણ દેવમદિશા નોખત વચાનનાથી થમનતા કષ્ટ પડીએ જની જામે તે જેમ અનિશ્ચિત દોષ છે તેમ સૌ. લીલાવતીની કથા થયેલ અને વેચવાન પછી અરિચર છે. અમે છપ્પીએ છીએ કે આ સંપદમાં અમારી ચંકા ખેડી ફરે.

ત્રીજું જાણીતું ચપલું નામ રા. મરન-દીપ્તું છે. "સદી"ના વાચકોને એ નામ

પરિચિત નામથી અને જાના એમ જાણીએ કે "સદી"ના એમના જેમે કથાં દમજાં દમજાં પ્રકટ થયેલા એમના જેમે વધારે કથામય છે સ્વીચતકને એક જગાએ કથું છે કે કદાચક લોકો મળાયા કે મુશી દમના દોષ તેનું શીકું દમે છે—કે કુરે. અવાળે દસી સજ્જાની કથા જ્યાં લોકમાં નથી આપણ આજુ શુભરાત રડે છે તે પછી શીકું અને દમે છે તે પછી શીકું આને પરિભ્રામે આજ કદાચ જોઈથી સાંકળખ જાંદર અથવા પુરેપુરા કાલિયોગ પુનકેને દામ્ય રસના બદારે મનુષ્યમાં આવે છે. રા. મરનદીપરના જેમેમાં આપણા પોતાના સંસારના ચિત્રો દેશવાનો દુખ પ્રપલ થયો છે અને તે ખરે અમે તેમને અભિન દન આપીએ છીએ.

બીજા કદાચ અવકાશદાથી નામે રા. કાલેકર, રા. રામનારાયણ પાકે અને રા. નરદગી પડીખના છે. જુના શુભરાતીએને એક અક્ષેપ છે કે નવા શુભરાતમાં અભ્યાસરતો અમાન છે. રા. કાલેકર અને રા. પડીખના જેમે આ અક્ષેપને પોતા પાડે છે એ આનદની બીન છે. અમે પારીએ છીએ કે આ ચૂદ્યોની પ્રજાનિ શુભરાતની જાનનુપા જમાવવામાં સરિ કાળે આપમે

જેમ શુભરાતી ચિત્રકમાં કથાકારની કથવાને વમત તો કથચિનજ એસે છે તેમ આદિત્યકલામાં પદ્ય કથાકારની કથવા ઉડી શકતી નથી એવું જાણ્ય છે. આને પરિ-ભ્રામે પડાવી કૃતિએને પેટીકી મણવાવાની ઘાવસા નિકમે દિશે વધતી ભવ છે. આનો એક દાખલો "નવચેનન" ના દીપોત્સવી અકથા મને છે 'મદી'માં રા. ચિત્રોદકાતનો પ્રકટ થઈ થયેલો જેમ "માનવી" અરિચ

કન્હીયાલાલની તીજેરીઓ અને સ્ટ્રોંગ રુમ્સ

તીજેરીની અંદરના ભાગોમાં કેવી માકેનીકલ કારીગરી કરવામાં આવવી જોઈએ તે તીજેરીના અંદરના ભાગો ખોલીને જોવાથી જ માત્રમ પકડી શકે અને ત્યારે જ તીજેરીની કોમતી કુશળતાની કીમત થઈ શકે છે.

કોમતી ચોપડાઓનો વધીવર
એક હાથ ગાળવા
કન્હીયાલાલ પેટન્ટ
લુક લોકમ
વાપરે.

કન્હીયાલાલ એકમ તો નવીન
પ્રોગ્રેસીવ વ્યવસ્થા પંકજ,
સવનમેન્ટ-એવેન્યુ નં. ૩૧
પાર્ટમેન્ટ-૩, રાજકોટ, મુમિબી.
પાલીડીઓ, રાવ, રંદ,
જે.દા, અને ગવેરીઓમાં
બેગેસાચાન રીતે વપરાય છે.

કારખાનું :—કાનપુર રોડ, રેવિન્યુ ઓફીસ બાજુમાં, ઓરિસા, બુંગલ.

કુટાણ :—લાંચકાયા પાલિકા, મુંબઈ, રેવિન્યુ નં. ૫૧૬૭.

‘નવચેતન’માં ૩૦૪ રા. છતાંસુએ અક્ષરશઃ પ્રકટ કરાવેલ છે. આરી બીના અનિચેદનક અને સંખત દીકાને પાત્ર દોરી વેઠેછે. એજ અંકમાં રા. નાનાચાવનું એકવાર પ્રકટ થયું. “ભારત” કાવ્ય પ્રકટ થયું છે રા. આપણી આ વિષય પર જ્ઞાન આપશે એમ અમે આશા રાખીએ છીએ.

‘રંગશ્રી’નો આદિત્ય વિભાગ કદા વિભાગ કરતાં મટીઆતો છે. યુગરાતના યજ્ઞા બગાડીના લેખકો તેમાં દેખા દે છે ખાસ કરી, ૨૦૦૦ વર્ષ પૂર્વની ઉજ્જવિનીતી નારકાણાને આપણી નજર આગળ ખરી કરેલો પ્રો. જુઓનો લેખ, શ્રી લીલાવતીની વાતી અને ગ. કૌશિકશર્માનો લેખ ખૂબ એવે છે. એજ અંકમાં રા. ચંદ્રકાંત પંડ્યાનો એક ગદ્ય-લેખ પણ છે જેમાં લેખક જણાવે છે કે તેમના યજ્ઞા મિત્રોએ તેમના ગદ્ય-લેખોની પ્રશંસા કરી છે અને આશા રાખીએ છીએ કે ‘રંગશ્રી’માં પ્રકટ થયેલા આ લેખ તેની સાતમી નથી.

આ વર્ષના “યુગરાતી”ના વિષયોમાંથી અંકમાં જુના જાણી શ્રીમતી નિલધી શ્રી. ઐતિહાસિક, સાહિત્યપ્રવાહ વિચારપ્રવાહ અને બીજા વિષયોથી લેખો દમેશ માફક જાણ્યો. આજ અંકમાં ૨૬. જોડવર્ણનરામનથ જોડવરજ અને સાપ્તાહી નાટકોનો એક ભાગ પ્રકટ થયો છે એ સમયથી કેક કહેવાની વખતે ૧૯૪૪ પડે છે આ નાટકમાં સરસ્વતીચંદ્ર અને કુમુદસુદરીની ઉત્તરારવચાના આયોજન સહિત વાચકોને લાગુ પડે છે. કારણ કે અમે માનીએ છીએ કે આ નાટકમાં પ્રમાણભરી ૧૨. જોડવર્ણનો રમેશી વેળાના નઘ્ય પાને

છે “સરસ્વતીચંદ્ર”ની સાથે યુગરાતની એકી ફરીવાર એ દલીલ અને છે કે યુગરાતી સૌમ્ય કળાની સામાન્યવિકાસ. જેવી કુમુદસુદરીના દુર્ભાગની કથારચનાને હીલે યુગરાતની સહૃદયતાને ભારે આધાર થાય છે કુમુદના વિષાદાને આ આશ્લેષ લગભગ ગ્રામ્ય ભાગ પછી જોઈએ અને તેનું સમાધાન પણ ચોક્કસ જેના પરિણામે એ કથાને છેલ્લે પાંચ ‘ચેરી મારી કુસુમ’નો કૃત્રિમ પ્રસંગ રચાયો અને રચના એ અપૂર્વ જગતને તેના વિરાગાને શમાવી દીધું, અને એ ક્રીક થકી કારણ કે તમા લેખકની કથા પણ જાણ-વાઈ રહી છે આ ત્યજાન પરિણામેજ વાચકની કમ્પના પણ રચના રહી, સરસ્વતીચંદ્ર અને કુમુદ સુખી થયા હશે એવી ખીટી કમ્પનામાં દુખી કુમુદસુદરીને બીજાવનો શમકે યવલ્લ કર્યો અને એ જાતરા જેવાં આશા—ચિત્રથી વાચક આપકાએ પોતાની કરમાએથી ભાગ્યપૂર્ણી છવતી રાખી આ નાટકમાં પોતાના સૌમ્ય પણ શીકા પ્રો પર પોતાને થયેલા અન્યાયને અને વેળા દુખની મૈત્ર શોકકથાને વકરી કુમુદસુદરી ફરીવાર દેખા છે અને તેની સાથે તથા કુમુદના ઉત્તરારવચાના આયોજન સહિત વાચકને કમકમા થઈ આવે છે. સામાન્ય વાચકોની વાચકની આવી છે. બીજા જ્ઞાનીઓની મને તે હોય અને એ સામાન્ય વાચકોને લીધેજ ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ની મહત્તા ટકી રહી છે એ જુવાનુ જોઈએ નહીં. આ ગદ્ય વિચારની રહિયે અમે માનીએ છીએ કે આ નાટક અપ્રકટ રહ્યા હોત તો વધારે ચોખ્ખું થયું હોત.

એ અંકમાં બીજા ૩૦૪ ૩૦૪ લેખો પણ ચોખ્ખી જવા જેવા છે

‘હીંદુસ્થાન’ના સંચારકોને એમના વાર્ષિક અંક માટે અમે પૂર્ણ અભિનંદન

આપીએ છીએ. તેમાં મહિત્વ છે. વિગત
છે, આપણામાં છે, મહત્ત્વની છે. અર્થ છે,
રસિક, મનહર વાળીઓ છે અને છતાં ઉદાર
કરે એવા ધર્મવર્ધિઓ છે. એમાં એકની
સંખ્યા વિચારો છે અને હાથપગની આપી
ધેરી રેખાઓ પણ છે. એમાં અધિરત્વ પણ
છે અને સુતરના ઉદ્યોગનો હોવાય. તે
આમ વિવિધ રચનાઓ પીરમીડમાં આપી
છે. આ આ કર્મો પા. હાથનો 'નાપીડન
હાથ 'મિયુડી' સૌ. સરેવિ તે મહેનતો
'શ્રીઓની આમાનિક ધારણ,' રા મુનમી-
નો નર્મદા રા. મહેનતો "નસાયા રાના
'પીડા રમડ' કા. સરિપણા રેસામાં
'હાસના સામરમ મીન' સૌ. લીલાચની
રા કેવલ મહા રેસાઇ અને રા. પારેખાનની
વાળીઓ અને રા. કોલાગીના "વહોમ્મ અને
નમાસ રાહ," રા. પુરોગામ મારજા
"રુપોની આવીનતા" અને એ ઉમિનાં
"નર્મદી ફેનીમ રુપ" ખાસ આન બેમે
છે. રવ. કનુમેનની મીનમળા બાદ
કરના, એમાં આ કર્મો ઉજુષ જોવા છે પણ
તે હથવારી કરિવાની, અને આ નાન આ
કુમને આભારી છે સુચરાની નાનિકમ
દાહની મુગ મધને મુગ ર, કરિવાનુ પળી
દમણી બીજે કવાક ઉડી મુગ હોવા એન
મજામ છે. છેલ્લે અમે ફરીસર 'હીંદુ-આન
ના સંચાલકોને અગ્નિન દન આપીએ બેઠા

x x x

સાહિત્યના બે પ્રકાર છે (૧) કલ્પવાન
અથવા રસાત્મક મહિત્વ અને (૨) જ્ઞાન-
વિષયક મહિત્વ ઉપર કલ્પવેષા પહેા અને
અકો મુખ્યત્વે પ્રથમ પ્રકારના છે - - -
સામી. ખીમ પ્રકારનું સાહિત્ય મુજબ પ્રચલિત
પ્રકાર થયુ છે, અને તે મારે ખાસ પહેા
કોણ, તાજ નહીં. આ વર્ષે એ વિશ્વાસ

મધુતંત્રની શોધમાં

આપે મુ. હિંદુ ઉર્દુ તારે મારી
વેનારે રીત વેનારે પણ મન મળી
અને કુ સંક્રમે (ફેદ) પાડે

માટે 'સેન્ટ

સ
ક
સ
સ
ઓફ
હ
ની
ચા

એ નામ પર્વુ કે જેઓ પોતની મીની
મધુરી મુગામથી કંડીયા ને કેક મુરોષ
અને અમેરીકા મધુરી પણ પ્રસિદ્ધિયા
મુરોષ ન. રચનાની મુગામ કરી હોય
તોજ સામેસની મુગ વધા મીશરસ હોય.
ન. ૧ રા ૨૩ ૧૩૩.

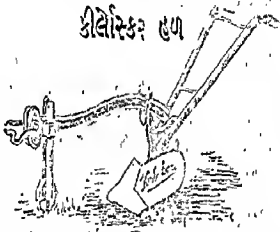
મોહીની ખેજન્સી,

મુખા મનજી-મુખા

એતી તમેને ઘણી ગરુ છે !

કીલોસ્કર હળ

મે બખ-
દથી ગાલે
એવો હળ
ન. ૧૧.

કીલોસ્કર
૨. ૩૫

આપની જમીન વધારે ઉંડી અને સારી ખેડીને તેમાંથી ખેલવાં કરતાં વધારે પાક પેદા કરવો હોય તો આ મુધરેલા લોહના હળનો ઉપયોગ કરો. લુના લોંકડી હળ કરતાં કીલોસ્કર હળના ઉપયોગથી વખત, ખર્ચ, અને મહેનત આ ત્રણ બાબતોનો ખચાવ થાય છે. ત્રણ લાખથી વધારે ખેડૂનો દાકર આ હળનો સંનોપથી ઉપયોગ કરે છે. આપણી ખેતી સારી કામદાસર થવી જોઈએ એવું જો તમેને પ્રાપ્ત હોય તો તેના પ્રીકને આ હળનો ઉપયોગ કરો.

જો શીશવ અમારે ત્યાં શેરડી પીઝવાનાં ચીચોડા, કુલુના કાંઠા, કરવાનાં સંધાં કાસના મુધરેલા લોહના મહેડીયાં, મદદ છોડવાના સંધા અને અનેક જાતનાં પ્રીક તથા મોટા હળ તૈયાર થાય છે. વધારે જુલાસા માટે જાણો :-

કીલોસ્કર કં. ધુ. લીમોડ;

કીલોસ્કર વડી (જ. સ્તાન)

पुष्पक

साहित्य संसद् तरङ्ग्या —

— कनैयासाह माजेकराज भुवशी, भी. जे. को. को. भी. को. को. को.
 लयावरम हीपुरताना, ३०. ८. देवावर. अ. १०. १. १.
 देवावर:—गुलामाज साव्यालथ, देवावर मी. देवा, भु. भ. १.

દુનીઆ તેલ

સ્ત્રીઓ તેમજ પુરુષો અને કુમળાં
માટે મગજને ઠંડક અને રાદત આ-
સુદ વનસ્પતિની મેળવણીવાળું દુની
એ, ખરી પકતા વાળને અટકાવી બરાકે-
સર બનાવે છે જેથી સ્ત્રીઓનું તે માની-
પડતું છે, બોર્ન હેર એડ્ડિશન વાપરી વ
અને મગજની ખરાબી કરતાં પહેલાં દુર્ન
તેલથી એકજ આદતથી વાપરી તે
બનામલું કંપાર્માં આવે છે.

બહારમાળા બેન્ડ- મહાસે- વચામ કોન્ક ઠંપની સુરેન્દ્રભાઈ કુલકારી પુણે, ભારત.	ઈ. એસ. પાટણ ભાણવામાં છે પોસ્ટ માર્ક
--	---

સુરેન્દ્રભાઈ કુલકારી, પુણે, ભારત.
અત્યંત ઇષ્ટી સાચા રહેશે, ક્યાય નહીં.

શુભ ટાકણા પર

દેવતા આરાનાવો કે સ્નેહી સંબંધી-
આને ભેટ આપવાને

અથવા

ભુખ્યા ભૂરોએ
પ્રત્યક્ષનાદિ માર્ગે દુષ્ટ કરવા માટે

વિવિધ પ્રમાણ

એલ્યુમીનીઅમનાં
વાસણો

સ્નેહ એ ત્યારે બીજો ક્યાં જતા પહેલા
આ એકે અવરજ તપાસ કરવો —

ગુલામઅલી

અબદુલ રસુલ.

સફેદી બીડીંગ, તળાવનાર પાસે.

સેન્ટ્રલ રોડ, સુબાહ

તમારી મોટરકાર માટે
તમારી ઘોડાખાડી માટે

તમારી ઓફીસના ફરનીચર માટે
તમારા ઘરના ફરનીચર માટે

વનરમીસ્ટ

વાપરો

મળવાડે કાચુ. —

સી.ટી.

મોટરકાર
કંપની

સેમીંગલ રોડ,
ગીરગામ, મુંબાઈ

સુજરાત

(સામાજીક જ્ઞાનને પ્રકટ થાય છે)

પૃ. ૨ માર્ગશીર્ષ ૧૯૭૯ની અનુક્રમણિકા પાંક ૩
મુખ્ય વિષય

સાંચીનું સોરઠું: (૨૦૧૦) કૌટો-ચિત્ર
પ્રાચીન જ્ઞાતની જાત કલાને નમુનો
સ્વપ્ના સંસ્કૃતિ વાતાવરણ:
આંધ્રભટ્ટની સ્વમંદિરો એક રસીકું દરશ
વાઘવૃન્ની આંખમાં આંસુ દુઃખ: (૨૦૧૦) ૨૧ સુશીલ
હાલ પીઆથે તેવા પ્રસંગો કલ્પ ચિતાર
સહેલગાદા: ૨૧, શિવરામ સહાય
સહેલગાદાની છાંદો આલેખતી રમ્ય ચિત્રમાળા

લેખો

ખોદ સ્થાપત્ય: ૨૧, મહાનત ચિન્મયનાથ પાંક ૨૨૧
રસમય માહિતીથી ભરપૂર મનનીય લેખ
વાર ચિત્ર કૌટો-ચિત્રો સર્થ

માતાધિરાજ: ૨૧, કોષાલાલ માણેકલાલ જુનરી ૧૨૬
દેખાચાર્ણના રાજ્યકોશલ્યનો રસમ પરિચય

મયખાનું આ આંકી પડયું: ૨૧ સીતારામ શર્મા ૨૪૪
મસ્ત લોકપત્ર ઉદ્ઘાટકારી મહત્ત

મગર તારે સંદેશ શોધકારી: ૨૧, કેશવમસાઈ કોઠાલાલ દેસાઈ ૨૪૫
નવીન વિષયની સરળ શૈલીમાં પીછાન
રાંધ અર્થસૂચક કૌટો-ચિત્રો માં

લીલા: ૨૧, શ્રેમસય ગોડીશંકર ૨૪૬
પુરોગામી પ્રશ્નના સ્વીકારતી ચિત્રમેલક વાતો
ચિત્રકાર: ૨૧, સુશીલ

સહેલગાદા: ૨૧, ખડુ લાલભાઈ ઉમરનાટીઆ ૨૫૪
પુરાણના સહવાર લેખો દીક્ષમય રંગ
ચિત્રકાર: ૨૧, શિવરામ સહાય

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિબિંદુ: ૨૧, કોષાલાલ માણેકલાલ જુનરી ૨૬૦
કવિદાસચર્યાના સાચા આંદોલનું મૂલન

દીવાનો: ૨૧, મનુષ્યાઈ લેવચરામ ત્રિવેદી ૨૬૩
અદ્ભુત રસની છાંદમરી અભિરમ વાતો
ચિત્રકાર: ૨૧, દલિપજી, ચેમડા* ત્રિવેદી

મને નહોં? ૨૧, ખુશાલ તલકરની શાલ ૨૬૭
જેવું કિશોરમયમ્ન કેકે વ્યક્તિત્વ જગતના ખરે છે.

૧૯૨૧કર ઉમિયાસંકર: ૨૧, નરસિંહરાવ ભોળાનાથ ૨૭૧
નિરસ્મરણીય ગુજરાતીના ચારિત્ર્યનું રેખાદર્શન

* ૧૪ ૨૧૩ ૫૨ " ૨૧ દલિપજી પ્રાણજનન વિગતી" છાંદુ છે તે મુધારીને ૧૫૨
મુજબ થાયવું.

મુ' સાહિત્ય,
તંત્રીરથાનેથી:
સ્વીકાર

રા અંબરીયા અને રા રાકરપ્રસાદ રાવળ ૨૭૭
૨૮૫
૨૬૫

ધી સાહિત્ય પ્રકાશક કંપની લીમીટેડ મદ્રે ૫ ડી. મુવન્ટમે કચરાદે હાઈડ કલેક્ટરીક પ્રેસમાં ન. ૭૪, લોમજ સ્ટ્રીટ કોલ, મુમ્બાઈ મધ્યે ૭૫૫૫ અને ન. ૫૩, મેડોજ સ્ટ્રીટમાં આવેલી ધી સાહિત્ય પ્રકાશક કંપની લીમીટેડ તરફથી વિજયરાય કલ્યાણરામે પ્રકટ કર્યું.

વાર્તાઓ તથા નાટકોના સર્વ 'પાત્રો કા' ડિગ્રી છે અને તેમાંના કોઈપણ પાત્ર કે પ્રસંગ છપવતા સ્વીયુરો નથી

લેખાનુમ્બ લીલા ૩ ૮, રસાવર ૩ ૧૦

છટક નકલને રૂપીઓ એક

અમારો પૌષ માસનો ખાસ સ્ત્રી-અંક

મયાં પચાસ વર્ષમાં શુર્જર સ્ત્રીનો વિકાસ (સચિત્ર): ના. નરસિંહરાવ બોળા-
નાથ દિવિરીયા શુભરાતનો નાતીમખાત મહા અર્ધો સદીમાં કેવા
કેવા પરિવર્તનોમાથી પસાર થયો કે તેનો સમર્થ શૈલીમા લખાયેલો
નાદરપ સીતાર સખ્યાનપ આકાંક ફોટો-ચિત્રો અને રહેલ સાથે

એ હું પુરુષ હોત તો સો સંસર્જિની મહેતા એક નક્કલના અને મનોરજક
પ્રગ્નનો તેવોજ ઉત્તર આપનો મનનીય લેખ.

શુર્જર સાહિત્યનાં પ્રતાપી સ્ત્રી-પાત્રો (સચિત્ર) રા રજિતલાલ હરિનાથ
૫૪૫૫. સદિવસર્ગનું એક અવનુવ જ અંગ આપણા સાહિત્યમાં
આરબનો ખાસ સમયનોએ એક લેખો 'સરંગતીર્થ' 'હાથપિયુટી'
'લગ્ન અને જયલ' શુભરાતનો નાથ' આદિ ફીલ્મોના સ્ત્રી-
પાત્રોનું રસપર મહત્વનિર્ણયલુ લેખકની કમરતી તેમની આત્મા
તમરે પડેલો વિચારો સ હાથપે, રા. વેરરી અને રા સચ્ચપ

લેખ મોદ્દ આર્ક (સચિત્ર) રેલ. બહેન લીલાવતી રજોલ ખાતર વનકુલન
ની જાનક હિતકાલમા અદિતીય જીવિ પામનાર પીંગાનાનો શુભ-
લક્ષણનું અર્થન પ્રોત્સાહક આવેલન. ચાર પેરિખમપ ફોટો-ચિત્રો સાથે.

દયારામની ગોપી (સચિત્ર) રા. રાકરપ્રસાદ જયનખાલ રાવળ કલ્યાણતના
એક અમૂલ્ય પ્રગરના ગોપીના આદર્શ પીરો રસપદ વિવેચન.
વિચાર રા ગોવંદનખાત પહેલ.

સૈંદર્ભની શોધ (સચિત્ર): રા. મસ્ત-ફકીરની લાક્ષણિક અને લોકપ્રિય શૈલીને એક વધુ નમુનો, જેમાં તેઓ નવા પ્રદેશમાં સાદસ ખેંચા બહાર પડે છે. પાંચ વિવિધ વિશેષ સ્થાયે.

સ્ત્રી-સંશોધક મંડળના સમારંભ (સચિત્ર): રા. કૈનયાલાલ માણેકલાલ મુનશી. આ વિશાળ સંસારના નારીકુલમાં અર્થ આપના વૈભવ નારી કેવા પ્રકારની હોઈ શકે? એ મહાપ્રશ્નની ચર્ચા કરવા એકત્રિત થયેલા વિદ્વાન સંશોધકોની મીઠવચ્ચેનો રસ પડે ને કક્કા 'પાપ' તેણે અનુપમ ને અર્ન-હલનક અહેવાલ, -રો. ગોરક્ષકરનાં અર્થસૂચક ચિત્રો સંહિત.

સાંપ્રત સમયની સ્ત્રી ને પુરાણ કાળનો પુરુષ (સચિત્ર): રા. બટુ લાલભાઈ ઉમર-વાડીઆ. મનુષ્યજીવન પર ખેંચાં સ્ત્રીના અતુલ પ્રભાવની મીઠી કરાવતું મનોરમ સમ્પર્કિત. ચિત્રકાર: રા. ગોરધનભાઈ પટેલ.

લુઓ લાઇ થાત પ્રિયારી રે: રા. પ્રેક્ષક. આધુનિક કાળની સ્ત્રીઓનો હલપરિણામીતાર આપતું એક સરસ કાવ્ય.

આ શીવાય સંસ્કૃત સાહિત્યના વિશાળાંતુ રસદ્રષ્ટિએ અવસોદન. કેટલાંક જાણીતાં લેખિકાઓની કૃતિઓ, તથા જે દ્વિતીયી તેમજ સામાન્ય રંગીન અનેક ચિત્રો, અને ગદ્ય-અપનાં કેટલાંક તદ્દન નવીન આકર્ષણ પશુ આ ખાસ અંકમાં આપવામાં આવશે. તે ઉપરાંત, રાગધિરાજ, નહું સાહિત્ય, તંત્રીરથાનેથી એ રસમય ચાતુર વિષયો.

નોંધ: સાહિત્ય સંસદ તેમજ "ગુજરાત" ને લખતો પત્રવ્યવહાર "ગુજરાત" કાર્યાલય, નં. ૭૪ હોમરોડ સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ મુંબઈ નં. ૧-ગે શાંતનામે કરવાની ખાસ સુચના કરવામાં આવે છે.

અમારા સુજ્ઞ વાચકોને—

પ્રેમની માત્ર અગવડોને લીધે જે માસથી "ગુજરાત" નો અંક બહાર પાવામાં કે વિતરણ થાય છે તે સદૃશ વાચકો દરજ્જા કરશે એવી આશા છે. નિયમિતતા વધુ અંશે જાળવવાનાં અમારા પ્રયાસો ચાલુ છે—જેમાં વાચકો પોતાની ખીરખથી સદાશર આપીશું તેમ જમ્મીએ હોય.

અવરુપાયા: "ગુજરાત."

જુન ૨૦૧૮

પૃષ્ઠ ૨

માગસીર્વ ૧૯૭૨

અંક ૩

જય થજો જય થજો~

જયા વખા

આય સરકારની પીપલ પ્રભરણા,
પરજી નિજ રકંપર નિરતર પારના,
પ્રમથ કાળા મેસમ અરિહલ વિહારના,
રદમવતાર કાઠીર વિપ્રેં તે
રામ વ્હાર્ગવ વડા,—

રાનુને મારતા, મિત્રને તારતા,
પ્રેમ ને શીર્ષવા મૂવ રવીકસણના,
કર્મદોન જમતને પામ કર્તવ્ય નિષ્ઠાખનો
પાઠ શીખવાડના,
વિષયના અંસ ઘોઝીડે મરુજખ
ફૂળવાદવપતિ—

રુપિતમવ જગતને મોહનો પ્રેમમવ
માને દર્શવતા,
સોડિતનિરત ને સાવચક્ષી સદા,
સત્યમાં અચવ આગ્રહ વળી મારના,

રાનુ ૧ મિત્રમા, શુદ્ધ ૬ વિષમા
સવંમદો અદભુત સમનતા માનતા,
સુવત, અગત રાનુ, સદા હૈન્ય તે
મદાલ્યા માધી ઉપનામથી લોકમા
વરમ વિષયાનિને પામતા

અશ્વમવતાર અધર્મિવર

મોહન મદાન નર,—

મેરી આ

સુમદ સવમ સદિત

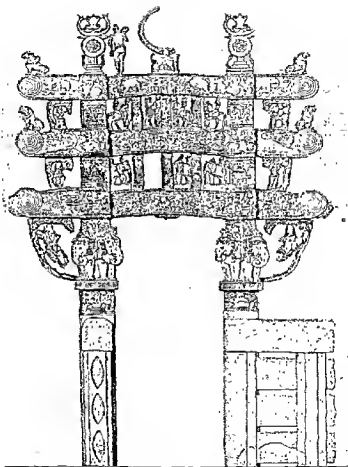
ફૂલખર સહૈત

સૈન્ય જેના અગિત

અર્પરક કુખ્યું ભટારં પ્રોદ પ્રનાથી મદા
પદ્મજીસ જયમિહુ તે સિદ્ધરાજેંદની

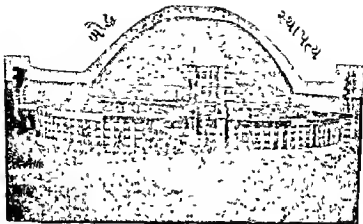
પુનિત

મુજરાતનો.

ઝાંઝી સ્થાપત્ય

સાગીના તોરણનો ઉત્તર ભાગનો દેખાવ

કામીના અમરસિદ્ધ સ્તુતિ

ઈ. સ. પૂર્વે ૫૦ થી ૪ સ. ૭૫૦

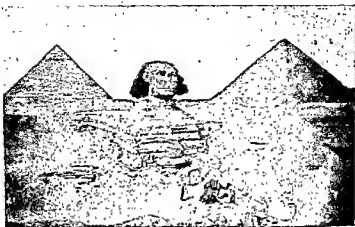
ભેખડ

રા. મલ્લનલ વિધિનાથ પાઠક

હીં કુરુપાનમાં સ્થાપત્યના લુપ્તતા લુપ્તતા દાખવામાં છે સ. ૫ રૂપ. ની લગભગથી મળી આવે છે. તે પહેલાંના નથી મળે. આ વખતે પહેલાં દીર્ઘ સ્થાપત્ય નહોં દર્શાવે તેમ તો નહોં કદી શકાય, કેમકે સ્થાપત્યકીર્તિ (આર્કિટેક્ચર) નાં કામોના વર્ણનો મળ્યાં હતાં કે લગભગ કામોનાં મળ્યાં છે પુરાણોમાં આજ વર્ણનો મળે કવિવરોમાં, અને સ્પષ્ટતા કિલ્લે છે તેની રીતે લખાયેલા છે. નામપણુમ

ચક્રને મુજબની કદી છે તેમાં અગ્રેસ્થા નગરીનું દશરથ રાજાની મહેલનું તેમજ મહાનારાયણ અષ્ટાવરણી સ્થાપી વખતનું સર્જન આપણને દાખા જમાના કરતાં પણ કાંઈ ઉંચી કળાનામિ પર લઈ જાય છે. તેમજ સરજન શિષ્ટ સાક્ષિત્ય લખવામાં એટલે કે સાતમાં આઠમાં સૈદ્ધાંત બાલુ કવિએ વર્ણવેલા સ્થાપત્યના વર્ણનો અસાધારણ છે. તેની સૌર્યકાવ્યનાઓ, દાખલા કરતાંએ અંધારે મદીઆતી છે કવિ કલિદાસની કૃતિઓમાંથી

* હીં કુરુપાનના સ્થાપત્ય પર કોઈ પુસ્તક લખવા. જેમાંને ક્રિયા છે એ પુસ્તકમાં આ રહેલું પ્રાપ્ત છે. કોઈ કોઈ અર્થ પ્રકાર થવા બાદ કુરુપાને બદલે થાવા કહે છે. વાચકો વગરના સ્થાપત્યો સાચા રચનારનામાં આવશે.

‘ઇજીપ્તને પીરમીડ સ્તંભોમાં દેવ કાંઈ ચમત્કાર ખરો કરે છે.’

જુ કેક ઇથિયોપીક રસ ગ્રામીણ ખડી યાવ છે. ૧૪૨૦ ઇ. સ. પૂ. ૩૦૦ માં મલેમાં કામોમાં ટલીએક તખ્તીઓમાં ગદાનોના નમુનાઓ ફેલા છે તેજ સુદર છે, અને પૂર્ણ છે. યાદશી બાબતો પરથી એમજ કહેવું પડે

એ વખત પૂર્વે સ્થાપત્ય તો દરો. એટલે- ૪ નહીં પણ તખ્તીઓના નમુના અને નિહિત્યમાં આસેખાએકું સ્થાપત્ય એ પૂર્વ- તણમાં થએલા પ્રવતોનાં પરિચાક જેવુંજ છે.

ત્યારે આ પહેલાંના નમુનાઓ નથી રખતા એનું કારણ એમ મણાય કે એ બાંધકામે ગણે દાકિ પદાર્થોનાં બનેલાં નહીં હોય. દાખમાં અહીંયામાં જેમ કેટલાંક મકાનો રાહકાનાં બેવામાં આવે છે, તેમ પહેલાં રાહકાનાંજ મકાનો થતાં દરો. દીંદુરચાન એક બહુ ફજદુપ દેશ છે. પહેલાં જંગલો રજાં દતાં, અને પત્થરો મોટી કદવાની કે ઊંટો પદપવાની સંપૂર્ણ કલા કલમ ના

નહીં આવી હોય, કલમ તેને લાકડાં આડે વાપરવાની બેલર નહીં જણાઇ હોય, એટલે બાંધકામના મુખ્ય પદાર્થ તરીકે લાકડું વપરાયું દરો. છતાં એમ અનુમાન યાવ છે કે પાયામાં પત્થરો વપરાયેલા, પણ ઉપરનાં મજુર તો લાકડાંનું થએલું. એ બધાં લાકડાંનાં થયાંજ દરો એમ માનવાનું બીજું કારણ એમ છે કે ઇ. સ. પૂ. ૩૦૦ માં મળી આવતા રાખખાઓમાં જે કાતરકામ છે તેમાંનું ચણું લાકડાંમાં થતા કાતરકામને મળતું છે, અને તેમની રચનાશૈલી પણ લાકડાંમાં થતી રચના જેવી છે.

ત્યારે આ દાકિ પદાર્થો-પત્થર, ઊંડા- નાં બાંધકામે ન્યારથી વ્યાપકને જાણ્યાં ત્યારથી તે અત્યાર સુધીનાં બાંધકામોનાં, તેમનાં રૂપ, રચના અને હેતુ પરતે આર મોટા વર્ગો પડે છે. એ વર્ગને ‘એજીપ્તી’

કપી કેળીનું આપકામ છે તે બજાર પડી, પડી બ્યારે આપણે તેને તેના નાના સિખાગે થી સમજાવે સારે થતો. આનંદ થાય છે. આ ચાર કેળીના નામો કાચાલુકમ મેળાજી નીચે પ્રમાણે —

- (૧) બૌદ્ધ (૨) હીંદુઓ અને ગેન
- (૩) મુન્યજાની તથા મુન્ય, અને
- (૪) પુરોહીત વાચકોને આ ચારેય પદ્ધતિ એ તેના અનુક્રમથી મુન્યનવરી ગ્રેરી આ લેખકની ચેતના છે, જેમાંના પદ્ધતિ વિભાગ રહુ કરવાનો આ પ્રયામ છે.

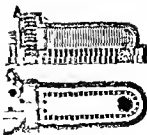
બૌદ્ધ સ્થાપત્યના સમગ્ર જગત રાખકામો પર્મજનને લિખિત થયેલા છે. સમગ્ર મધ્યમ દેશમાં સ્થાપત્યની ઇચ્છાન પર્મજનથી પ્રેરણાને યોગી છે. તેમાંથી આપણે જુદા પડી ઇડપા નથી આ પર્મ-મળ-પ્રેરિત સ્થાપત્ય આપણને ચાર વિવેક રૂપમાં દર્શન આપે છે (૧) મુપ (૨) હોડાઓ ને તેમજો (૩) મોટા ને નિહા (૪) લાંબા કે રથઓ. આ જગાને આપણે સમગ્ર સોદમે, સમજાવે

સ્તુપ

એનો આકાર જમીન પર ટાપનો ઉપી થાયો પડ્યો હોય તે એ જેવો દેખાય, તેવો હોય છે. તે હોડાનો કે પાવતો નક્કર

કર્તોના સ્તુપનો અદરને દેખવ

આકૃતિ ન
કર્તોના સ્તુપનો 'ધ્યાન'

જાયોતે હોય છે. તેને પાપકાનો હેડ, જુદા જગવાનના અવગેરે સાચી રાખવાનો, કે પડી જુદા મનવાને જે રથો કે સમરણીય કોઈ કપી હોય તે જગાની સિધ્ધાંતી તરીકે નામકનો દનો. જગતીમાં જુદાની સરીરનો કામ પણ જામ, હાડુ કે હેલ પડી રાંઠજ ગણવામાં આવે છે. તે તેને સ્તુપ પર એક પઠવેલીના જેવો આકાર કરી તેમાં કુટી દેવામાં આવે છે. પડી કેલવાર એ વેદી જેવા જામ પર એક સમ જેવું પણ કરવામાં આવે છે. આપા મુપો મોટામાં મોટા હોયી નાના મહાનમ મુપો થકાદ તેમાં કરવામાં આવે છે. હોડાનો મોટામાં નોટા સુપ કુનીઆમાં મોટામાં મોટા ગણના ઇચ્છાનના પીરામીડથી વીચે નખરે આવે છે. આવે મોટો સુપ અનુરધાપુરમાં છે. અને સુપમાં જુનો સુપ મોંઘાળમાં સાંચી નામના મળે છે આ સુપ બાંધનારાઓની અત ધેરજા (સંપીરીટ) બરાબર ઇચ્છાનના પીરામીડો પાંચનાર જેવીજ જોરવાર છે. પણ તેને આકાર “પીરામીડ”થી જુદો પડે છે. પીરામીડ ત્રિકોણાકાર હોઈ આજુબાજુની સહિયો જુદો પડી તેને જોનારમાં કે કઈક મજાદાર ખેડે કરે છે. બ્યારે આ સુપોનું રૂપ, આકારથી મુપને મળવું હોઈ આજુબાજુની

સૃષ્ટિમાં સારદશ્ય ખડું થઇ ઇશ્વરી સક્રિયતા
ખ્યાલ અખાધિતજ રહે છે. આલુખાલુની

જાણે કે કોઇ દેવી સક્રિયતાએ અદ્વતી લાવી
મુકો હોય તેમ જાણાતો કદમાં ધણોજ
મોગ, મનુષ્યકૃત ચિરસ્થાપી સ્તુપ નેનારને
દમ ખનાવી દે તેવો છે. મનુષ્ય તેના કદ
આગળ તણ સમાન દેખાય છે. આવા સ્તુપો
ના હાખલાઓ સાંચી અને બાઈટ (ઇ. સ.
પૂર્વે ૨૦૦) અમરાવતી અને સારનાથ (૬૬૬
સેક્ર), અને અનુરાધાપુરમાં છે. આવા મોટા
સ્તુપોથી નાના કદના સ્તુપો આગળ વર્ણ
વવામાં આવતા ચિત્રોમાં મુકલામાં આવ્યા
હોય છે.

કોઠા અને તોરણ

કોઠા એ મોટા સ્તુપોની આસપાસની
વાડને કોઠા છે અને તોરણો ચાર દિશાએ
સૂકાએલા દરવાજા છે. પણ આ બંનેમાં
ઉપયોગના હેતુઓ ઉપરાંત ધાર્મિક હેતુ પણ
છે. કોઠામાં તેમજ તોરણમાં જે ત્રણ આઠ
પત્થરા છે તે એ ધર્મમાં શુદ્ધ ધર્મ અને
સમને દેશણ છે. હિંદુ ધર્મની ત્રિમૂર્તિદ્વા આ
શુદ્ધ ધર્મના અનુકરણ છે, તે તેવું હર્ષન
આપણને કોઠા અને તોરણોમાં રાણેલા આઠ
ત્રણ ચરોથી ધાય છે. તોરણોમાં ધણું
નકસીદામ છે. તેમાં પણ સાંચીમાં જળવાઈ
રહેલા તોરણોમાંની આપણને જુના સ્થાપત્ય
નો ભાષ મળે છે. ઉપરાંત તેમાં લેહછત્તનની
ચાચાઓ, તે દેવોનાં ચિત્રો છે.
આવા કોઠાઓ અને તોરણો સાંચી અને
બાઈટ સ્તુપો આસપાસ ઢળુ ઢલા છે. એમાં
સાંચીના તોરણોએ એક લાગ મુખપૃષ્ઠ પર
આપેા છે. લેખને તથાએ આપેલું ચિત્ર સ્તુપની
આખી મોજના બતાવે છે. વચમાં સ્તુપ ને
આલુખાલુ કોઠા અને તોરણ છે.

ચિત્રો

ચિત્રો શુદ્ધ લેહિનાં દેવોનાં કે સખાસ્થાનો
છે. તેમાંની લગભગ બધાંજ કુશરમાં કારી

સાંચીના કોઠાના બારીક નકસીદામનો નમુનો
સૃષ્ટિમાંથી ઉપજતા આપણા ઇશ્વરી બળ
વારિના વિચારોમાં આ સ્તુપના દર્શની ખાસ
દે વિશેષ થતો નથી. સપાટ જમિ ઉપર

કોટલાં છે. તેમને સામાન્ય લોકો ગુરૂઓના નામથી જાણે છે. આ ચૈત્રો આકૃતિ 'મ' આ (૫. ૨૨૩) બતાવ્યા પ્રમાણે લખ્યોરસ હોય છે. અને તેના મુખદાર સામેનો છેડો જોઈ હોય છે જ્યાં ફરતી જગદ રહે તેવી રીતે નાનો સ્તુપ મુકેલો હોય છે તળીઆની પહોળાઈના ત્રણ વિભાગો હેઠળ પચ્ચો ગાળો જરા પહોળો રાખી બાહુના સાકડા રાખવા- મા આવે છે, અને પછી મધ્ય ને કુટાણને છુટાં પાડવાને વચમાં ત્રણવાઓ રોપેલા હોય છે. તેમ અદ્યો આખનાઓ રોપેલા હોય છે. આ જોડવણી ધીરની રેવળને બહુ બળતી હોય મુરોપીઓને કીક મળી છે. આ આખવાઓની દારો પછી મુખદારની જરાજર સામે અધવેલા સ્તુપની પછાદો ફરે છે ચૈત્રમાં અજવાણુ પહારના અખદારમાંથીજ આવે છે. પણ તે પુરતું હોય છે દારમાં હિમા - હીને જ્યારે સ્તુપ તરફ મો રાખી જોઈએ છીએ ત્યારે સરખા આકારના આખવાઓની દારો ફરતા સ્તુપમાં મળી જતી જણાઈ આવેલી દૃષ્ટિને પોતાની સાથે લા મેરીને ફિયર કરે છે. ચૈત્ર ઉપરનું આગ્રહાદન પણ નળાકાર હોય સ્તુપ પરના આવેલા ત્રાટકમાં મદદ કરે છે આવા ચૈત્રોના સારમાં સારો લખલો કાઢીની ગુરૂઓનો છે

વિકાસો

વિકાસો એ ચૈત્રની બાહુબાહુ રહેવા- નાં સ્થળો છે. યજ્ઞે કામે ચૈત્ર. એ પવિત્ર પૂજનીય સ્થાન હોવા ઉપરાંત સિદ્ધાન્ત સેવાના સ્થાન તરીકે પણ વપરાતાં. શાળાઓની દારો પાસે સિદ્ધાન્ત દારો બેસી જતી, અને સ્તુપની સામે મો રાખી કે સ્તુપની નજીકમાં અખદાર તરફ મો રાખી શુક બેસતા હશે. આમ શાળા, રહેવાના સ્થળો, અને પવિત્ર-

સ્થાનોએ એક રમણીય સમક બની જઈ દાલની પશ્ચિમની પુનીવસી દીઠો જેવાં એ બની રહેવા.

આવિકારોમાં પસવાટની અવકુળતા માટે દાક્ષ રાખવામાં આવ્યા હોય છે કેટલાક વિકાસો તો પર્વતમાંથી ચારે બાજુ ફરેલા અને માળવાના કે રવાના આવ્યા છે. તેમાં નીચેથી ઉપર ના બધીમાં શેગલા પ્રમાણે રહેવાનું હતું અને મામથી ફર અને માત્ર પારખા પિંક છાન મળીનું. ત્યાં સમયે પવિત્ર અને એકજ જગતનું વાતાવરણ બની રહેતું.

જરણાંએ અ- જાખજ કરતાં પેટાના કેતરકામનો બીજો નજનો પહેલા હોય, પછીઓનો પાલાદય આન દ્રવ્ય હોય ત્યાં આવા વાતાવરણમાં મુરશિજો વાતાવર- ઝેમથી રહેતા હશે ત્યારે કેટલું આન ક-

મદ લાગતું હશે ! આવા આનંદની કેટ ઝાંખી કરવી હોય તો યુવાઈની નજીકમાંજ આવેલી કાંચાની અને કનેરીની શુદ્ધિએ જોવી.

પણ જોઈ સમયના અને હૃદના સર્વથી ઝુખી કાવના પરિપાકૃષ્ણ ૫-૬-૭ માં સૈકાની અજાની શુદ્ધિએ જોવા જેવી છે. નીચમ દેદાપાદના રાજ્યમાં એ આવેલી છે. એ પૂર્ણ જહોજવાલીના વખતમાં ચમોલી છે. હૃદનો એ શિષ્ટ સમય, કે બપોરે શિષ્ટ સંસ્કૃત કાળમાં પિતાન તેમજ કાળોનાં પુરતકા લખાયાં એ વખતે પુરાણો પુરાં થઈ ગયાં હતાં કાશિદાસથી નાટ્યકલા પણ શિખરે ચઢેલી. ગાલુ કપિની રસભામત્રી પણ એજ સમયની. આ બધાનું દર્શન આપણને એ અજાની શુદ્ધિઓમાંથી મળે છે. એ શુદ્ધિઓમાં જીતનાં ચિત્રોએ સર્વ હીંદુ તેમજ મુસોળીય પ્રવાસીને આકર્ષ્યાં છે. તેમાં છુદછપન, લોકછપન અને ધર્મછપન આવે આજેજ છે. રંગીત તેમજ પ્રજાધાના

રંગનાં એ ચિત્રોમાં રંગની લાભક હજી જોવી તેવીજ છે. હૃદની ચિત્રશૈલીનો અભ્યાસ તેમાંથી મળે છે. ને તેનો વિકાસ તેના પરથી માંડી શકાય. પણ દીલગીરી છે કે માત્ર કલકત્તાની ચિત્રશાળાએજ એનો વિકાસ કર્યો છે. બાપીની ચિત્રશાળાઓ હૃદની ચિત્રકલાના વિકાસ મટે નકામીજ દરે છે.

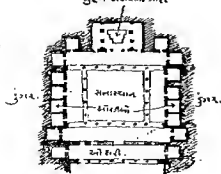
લાટકે સ્તંભો

આ શબ્દનો અર્થ સ્પષ્ટજ છે. છુદ ધર્મ પ્રવર્તવાનાર મહાન અશોકના સમયમાં એ ચમોલા છે. એની કંપના મૂલધનજ સ્તંભ પરથી ચમોલી છે. અશોક રાજ્યને જ્યાં જ્યાં ધર્મોપદેશ કર્યો છે ત્યાં ધર્મોપદેશના ચિહ્ન તરીકે આવા સ્તંભો શેપેલાં છે. તે સ્તંભો પર અશોકના અહિંસા લખેલા હોય છે આ સ્તંભો પાછા સ્તુપની માફક આપણને હજીતના આવાજ સ્તંભોનું સ્મરણ કરાવે છે. પણ હજીતના એ સ્તંભો હજીત-

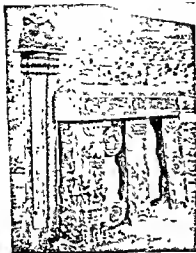
ની કલામાં રહેલા મહાન કલ્પ રક્ષણ બતાવી આપે છે, ત્યારે આપણા સ્તંભો કદમાં નાના છે. આ સ્તંભોમાં દીલ્હીનો લોકસ્તંભ જમખેસિદ છે. આ લોકસ્તંભ સમુદાયને ઇ. સ. ૪૧૫ માં રેપાવ્યો છે. આ સ્તંભોનું અનુકરણ પછી તો જેનોએ અને બાલજોએ પણ કર્યું છે.

આ ધાર્મિક કાર્યો ઉપરાંત આપણને ફરજાંકે જોઈકાલનાં જેનોપરોગી જીવકારો પણ મળી આવે

ગુરુને લેખનની ગાદી

લેખનના લેખ સુંદર વિલખનો પાત્ર

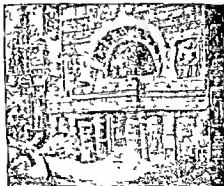

લકતને કોડો

ઉ. એ વખતના ધરોનો ખ્યાલ આવી શકે તેવા કાષ્ઠકાંડોનો આપણને મળી શકતા નથી. પણ સાચી અને સર્વવ્યાપી સુષેલા કોડોઓ અને તોરણોમાં એવી કટલીક તખ્તીઓ છે કે જેમાં ધરો કોરેલા છે. એ ધરોમાં ભોંવતગીએ દુકાનો અને ઉપરઉપર એ મળ્યા, વળી રવેશ, જરખા વગેરે પણ છે. આ પરથી એમ ખ્યાલ કરી શકાય કે પહેલાના ધરો લોકમાં પણ સારાજ થતાં હશે.

ઉપરાંત પાણીના ટાંકાં અને કુડો પણ થએલાં જોવામાં આવે છે. કુવરતી ત્રિહાર હીંદુઓએ મુગધીજ પસંદ છે. અને એવાં ખાટો તેઓએ નદીઓ ઉપર નહાવાપાણીના ઘાટ, જવાસો, કુડો વગેરે કર્યા છે, એટલુંજ નહીં પણ તેઓએ નહેરો પણ કરી છે પણ આ ત્યાંના પાકા બાપકામનો પાછળા પરમો નાજ થએલા છતાં જુનામાં જુનું નવાઈ સુધી જ્યાં સેકામ, થએલું ન અતઃ જગાએ મળી આવેલું છે. એવી પણ વધારે નવાઈનું તો એ છે કે હાલ પૂર્વે બીજા અને ત્રીજા મેકામાં આવેલા ગરનાબાઓ દલના નવા રચનાગાઓને મળનારા આવે છે ને તે સુદર પણ છે.

આટલે સુધીના બાંધકામો બોદ છે એ પછી આસ બોદ ધર્મને ખાટો મળાનો થવા નથી. મોદ

ને માધવે તેને નવી સળાના નીચાનું પરિણામ માન્યું.

આખરે માધવે તેની જામણવાર પુત્રી થઈ, અને ત્રણે જણા તે-તપાપ નશરૂએને ત્યાં આવી.

તે ત્રણે મેડને ઘેર આવ્યા તે પહેલાં થોડી વાર થયાં હેમચંદ્રસુરિ આવ્યા હતા. રવાપાપ ધરમા હતો, તેણે આ જુવાન સાંત્વની આપતા-ચામતા કરી ચોરા પર બેસાડ્યા. યરિની સાથે આવેલા આસપાસ ભેડા.

રવાપાપ આ નવા માધવેને આગળે દિવસે મળી આવ્યો હતો, અને તે જુગુકમળ કેમ આવ્યા છે તેનો મુદ્દો સમજાવતા તેણે પ્રયત્ન કર્યો હતો. પણ આ બાપક રવાપાપ માધવનું દયાકિતવ નિમિત્ત હતું વાક્યો તે એવાં બોલતો કે તેનો મુદ્દો સ્પષ્ટ ન સમજાવે, અને જ્યાં તેણે ધક્કો જ નાથું શૂચળો છે એવો ખ્યાલ આવે અને તેની વાતચીતમાં એવી જાનની અસ્પષ્ટ રીતમાં દલીલ સાબળ નામને તેના શાનની અગાધતાનો ખ્યાલ લગત આવે. તેની વાત કરવાની યાત અને અપરોક્ષ રીતમાં સજા ને જુઓ રવાપાપ નહીં પણ હતા ખરા-એમ સામળનારને તોડત લાગતું.

“રવાપાવજી! તમારી ખ્યાલિ સામળી હું પ્રસન્ન છું તમારા કુપની ને તમારા પિતાની કીર્તિને તમે હીપારી છો. માત્ર નસનેાષ કાઢને થાય કે જેવા તમે રણસીરછો તેવા ધમધીર નથી.”

“મારાથી જનનુ હું કંઈ છું” રવાપાવે કહ્યું તેને સાધુએ સાથે વાત કરતા કરાળો આવ્યો. “પણ તારા હૈય નંદિરે તરફ ધસાવાત ખરો નહીં!” હેમચંદ્રસુરિએ પુછ્યું આ ઉમરેથી તેણે જૈન ને શીવ સ પ્રણામ પડ્યો વિરોધ છે એવા આ-

ટોચનો ધોમેશને ખુબીથી પેલા કરવા માંડ્યાં હતા.

“તમારા જેવા મોહાને પેરાખાવજી સુદ્ધ રાત્રિ આવતાં વાર લાગે અને રાજસિક ધર્મ તરફ વળવું પડે થાય. પણ તમે તો લાટના આકર્ષણ છો તમારે તો પહેલાં આપણા ધર્મનું યોગ્ય કરવું જોઈએ.”

રવાપાવ આ ઢાળા મુવકને બોધ કરતા અધીરાઈથી સામળી રજા પાડુ તેણે જવાબ આપ્યો નહીં સુરિએ આગળ ચલાવ્યું. “વાર લારે સરખ શા સારુ સગ્ને છો? તમે તો અદ્વિત્યાધર્મ સંવેવાઈથી રીધારી થોડો.”

“મને અદ્વિત્યાધર્મ ક્યવેનો નથી.”

“અરે!” મીઠાગથી હસી સાધુએ કહ્યું.

“તમે ખજાત એક વાર આવો.

તમારો પણ અદ્વિત્યાધર્મ બદલાશે.”

“વાર નહીં ડોકરાતું ને મન વીકું છે.”

“એમ! શા સારું?”

“વાલુ મોઝાગ જડ રણુ છે. તેની કુદલામાં હું તેને કેમ ઠોડી જડકું જો? વાલની રાજપતેના ખજાત આવત, તો હું જ જો આવત, નિરાશ જવો અવાજે રવા પાવે કહ્યું.” અપરેવ મહાસાગના રાખાના આમ ઉલુપ કેમ લાગતી હતી એ અને સમજાતું નથી.”

“આખને ન સમજાય એ રવાલાવિક છે” જરા કીંગ્નાથી રવાપાવે કહ્યું. ખીજ પને મેને ખ્યાલ આવ્યો કે સુરિ માત્ર વાત કરેનો નહોતો પણ તેની પાસે ચાત કહાવતો હતો. તેણે તરત ચાત ફેરવી. “આપ કયા સુધી રહેશો? તો આ જાણ ને આવડ મહેના આવ્યા.” કહી ને મોહુ બધ કહી ઉઘો ખસીને ગયો.

“અરે પ્રબુજી! શામા કરજો! માધવજીરે તો એવું જમાડ્યું કે વખતનું બાનજ ન રહેયું!

સુભ રંડતું થર પાવન થઇ ગયું." કહી તેજ-
પાત્ર થોડે દેખતું પ્રભુભાવ કયો. આંખડે પણ
પ્રજ્ઞામ કયો; માથે નમસ્કાર કયો. અને
સુરિષ્ટએ બધાને 'ધર્મશાલ' આપ્યો. પાટણ-
ની શાળ્યસત્તાના પ્રતિનિધિના આ વ્રેખળ
તરફ એક તિરસ્કારભરી નજર નાંખી
રેવાપાત્ર ત્યાંથી આવ્યો ગયો.

"સુરિષ્ટ મહારાજ ! આજણે હિપર જમ્યું.
જરાક મારે જરા પુછવું છે." તેજપાત્રે ત્યાં
ગાદિત બેઠા હતા તેને દૂર કરવા કહ્યું.

"ના. શું કરવા! અમે હવે જમ્યું."
કહી બીજા બધા હાડી, સુરિને પગે લાગી
માથા મચા.

"આંખડા" હેમચંદ્રે કહ્યું. "હવે ભોજા
શું કરવું છે?"

"બીજું શું? જેમ આવે છે તેમ આવશે."
હેમચંદ્રે જરાક અભયભરીથી આજ્ઞાકટકી
ધામું લેયું.
"એટલે?"

"હરકર તો આ જટરાજના હાથમાં છે,
બીજા કારખાને મડ ને હું કરીશું."

"પણ તને શા માટે અહીંયાં મોકલા-
વ્યો છે તે તો તને ખબર છે."

"હા !"

"તારે હવે તારે છાટની સત્તા કાઢના
હાથમાંથી તારા હાથમાં લેવું જોઈએ.
લુચ્છેના" હેમચંદ્રે તેજપાત્ર તથા માથે નરક
કરીને કહ્યું. "અહીંયાં કાઢની સત્તા વિશુદ્ધ-
પાત્રે એના જામવા દીધી છે કે કાઢ ખરેખર
એવું છે મહારાજતું નથી એમ લાગે છે.
તેથી મહારાજ કાઢને બોલાવી લીધે ને
આંખડાને નીચો. હવે તમે જાન પાટણની
સત્તાના પ્રતિનિધિ હો. તમારે આડી શુદ્ધિ
રચવી જોઈએ કે જેથી કોઈ એક હાથે કરેલી
રુસા પાટી મહારાજના હાથમાં આવે."

"પણ હવે જો ક્યાં છે?" માથે કહ્યું.

"એ મગો તો ખરો. મહારાજ તો ધારતા
કે એ જોમના શાસનનો અનાદર કરી અહીંયાં,
થી નીકળીને નહીં."

"હા. તેથી જ મને પણ આજાપન
મળ્યું હતું, કે કળાથી કે બળથી કાઢને
અહીંયાંથી રવાના કરવો." માથે કહ્યું.

"આંખડા મહેલો" તેજપાત્રે કહ્યું
"મારા પર પણ એવું આજાપન લાગ્યા હતા."

"કાક તો મગો" આંખડે કહ્યું "હવે
શું બાકી રહ્યું?"

"એની માત્ર ગેરહાજરીથી શું થયું ?
એની સત્તા ખરેખરી તોડી નેધએ. નહીં
તો એ કાલે-પાછો આવે નો ?" સુરિએ પુછ્યું.
તેજપાત્રે કાઢની બાકી આંખ હેમચંદ્રથી
આંખડા ને આંખડાથી હેમચંદ્ર તરફ ફર્યા કરી.
આવી રખતે એક અક્ષર બોલી પોતાનો
અભિપ્રાય વાણીએ એવો કાચો વણીએ તો
નહોતો.

"પણ હવે બાકી શું રહ્યું ?" જરાક
અધીરાઈથી આંખડે પુછ્યું.

"જોઈશું તો એકે એના માથેસોને દૂર
કરી, તેમના હાથમાં રહેલી સત્તા તમારા
હાથમાં લેવી જોઈએ."

"પણ હવે કોના હાથમાં સત્તા રહી છે?"

"એએપર નવા મદનો પીંજેદાર છે.
એના મિત્ર બાબાશેઠ કાઠરી છે. એના ઘરનો
માથુન કડમળ દાહસેનાનો નાથક છે. એ
ત્રણે જવા જોઈએ." હેમચંદ્રે કહ્યું. તેજપાત્ર
ને માથે આ બાલક લાગના સુરિની માઠીવી,
ને શુદ્ધિ જોઈ રંગ મધ મધા. માથ
આંખડાના મથાળમાં સોમેધરના નામથી
મંજરીનું રમણ શરૂ થયું. મંજરી નેની
હાડી એમ તેને લાગતું હતું; નેનો માન-
મેલોએ વધારવાનો તેણે નિમણ કર્યો હો.

અને આ તો તેનાં માથુસેને ખરતરક કરવાની, તેની સાહેબી ઈનતરી લેવાની, તેના પતિની પ્રતિજ્ઞા તોડવાની વાતો થતી હતી. એને ઘામું કે આ વાતો તો તેની પોતાની સાહેબી છુટવાની થતી હતી. કાંઈ પોતાનું અપમાન કરતું હોય તેમ એને લાગવા માંડ્યું.

“અને ડંકનીયાન” શાંત સરિની મુન્દરા આમળા ચાલી “પણ કાકને ત્યાં છે. મંગાવી લો !”

આંખડના માથા પર ધા પાડેા. એ ડંકનીયાન તો કાકને ત્યાંજ રહે એવું વચન તે મંજરીને આપી આપેા હતો. શું તે ત્યાંથી મંગાવી લેવાં ! શું મંજરીના ઘરને નિસ્તેજ બનાવવું ! શું બારની સામ્રાસી જેવી મુદરીને એક સામાન્ય ઘરની મુલિયાળી બનાવી દેવી ! આંખડના મગજમાં તેના ઘરના ઓરડાનું માફક વાતાવરણ પ્રવરી રહ્યું. તે વાતાવરણમાંથી બે મોરાં લેવડેવી, અડુલપાં નળેા તેના તરફ નિમગ્નતામાં, દપડામાં લેઈ રવાં હતો. ને નળેા ક્ષણ રીને તેને ધુછી રવાં હતો—આંખડ મહેનત ! તમે મને વચન આપ્યા પછી—મારા ઘરને નિમ્નેજ કરશે ! કાઠમાં મળેલું માલું કયામ કાઢ લેશે !” આવીજ પ્રજુલેતું, તેનું ઉત્સાહી દરમ આ અર્થનાંજો અરવીકાર કરી સકતું નહોતું. ત્યાં સુધી તે હતો ત્યાં સુધી તેની મગજુર હતી કે તેની—દા—નની મંજરીની સાહેબી સાથે આંખડી રી રહે !

“આંખડ ! શું વિચારમાં પડ્યા છે ?” સુરિને સાંત આવાજ માંડેલ. આંખડ કહ્યો ના. મુલિયાળી પાડેા આંખડેા પળ ને સુલિમાં રહેતો નિષ્વસ સાંત આપેા.

“આપે જેલું શું કશું ?” જરાક નોમમાં તેને ધુછ્યું.

“કાકને ત્યાંથી ડંકનીયાન મંગાવી લે” જરાક સખતાઈની અસર હેમચંદ્રના અવગળમાં હતી.

“શા માટે ?” આંખડે ગુરસાથી કુલને અવાજે ધુછ્યું.

“મદારાજની વાણી છે તેથી.”

“મદારાજને અને એરી આતા આપી નથી.” તેજપાસ ને માધવ બંને લેઈ રહ્યા. એ બે હેમચંદ્રને અને આંખડને તો એકજ સમજતા હતા.

“એટલે તું ડંકનીયાન કાકને ત્યાં રાખશે ?”

“કાકને.”

“તું શું કરે છે. તો તો કાકજ સલાધીય છે એમ લોકો માનશે.”

“એમાં શું જશે ?” આંખડે ધુછ્યું. “મદારાજનો ગમ છે કે કાક નીમક દરામ છે. એજે તો મદારાજને લાટ અપાવ્યું. ને તને પારખું નથાણું ગણ વગર વાંકે એની સલા લઈ લે ?”

સવાર સુધી આંખડના અભિપ્રાય એટલા લુલ દત્તા કે મળે જાણા ચિત્રામળ બની ગયા.

“પણ કાક મહેનતએ એજ પ્રમાણે કરવા કશું છે.” કમવાયકે અવાજે હેમચંદ્રે કહ્યું.

“મુજાબબો દુર્લભાલ હું છું. કાક મહેનત નથી.” આંખડે કહ્યું.

હેમચંદ્રે કહ્યું મોટું શીકું ધડું. તેજપાસ કાકેજ દુરમલ નહોતો અને આંખડનો આ અભિપ્રાય લેખ નેજે પળ ઉમેરું “આંખડ મહેનતની રાત તો સારી છે. નહોતો તો તરફમાં લોકો કુમારુમ કરી મુકે.”

“આંખડ !” સુરિએ રહેવા માંડ્યું. પળ બીજે વિચાર આવતાં નેજે નમરસેરે અને

માધવને કહ્યું, “તમે જરા અને એકલા વાત કરવા દેશો ? આંગણને બાન નથી કે એ શું કરે છે.”

“આખાનું બ્યાન નહોતું તે તો કલ્પનામાં એક સુદીના નયનપુગવર્માંથી કરતા આભારનો સ્વીકાર કરી રહો હતો. શેઠ અને માધવ બંને ઉઠી જરા દૂર ગયા.

“મંડા ! તું શું બકે છે તેનું જાન છે ?”

“હેમસરિશ ! દુર્ગપાત્ર હું છું. તમે નથી. તમારે ખાતરી વાતમાં વચ્ચે આવતું નહીં.”

“પણ આટલા સારુ તો હું ખજાતથી અહીંયાં આવ્યો.”

“એ નહોતા બોલાવ્યા.” આખડે જવાબ દીધો. “બીંપાએ એકલા છે તે પુછી આપા તેને.”

“હું રાજદ્રોહ કરે છે હો.” સામનાઈથી સરિએ કહ્યું.

“હું તેમ માત્ર એક ભુના રાજસેવકની આમકે હાંડવા નથી દેતો.”

“ત્યારે એના માણસો પણ રહેવા દેશે ?”

“એમ ચાલતું આવ્યું છે તેમ ચલાવીશ.” આખડે આજ્ઞામન આપ્યું.

“ત્યારે હું હવે અહીંયાથી જતો રહીશ.” સરિએ છેલ્લી ધમકા બાજી.

“જ્યારે હજી ચાપ ત્યારે ?”

“હીક.” જરા વિરતકારથી હેમસરિએ કહ્યું. તરત તેના સુદર અવાજે પાછો માર્ગો ભળે કે દોષજ નહીં તેમ તેણે જાણ રાતે ખોટા પાટો પાડી કહ્યું “જાણ, તમે જાણો ! તમારા બ્યાનમાં આવે તેમ કરો. અને તો હીક લાગ્યું તે કહ્યું.”

નમરગેઠ અને માધવ આ સામના પાસે આવ્યા. આખડે લાગ્યું કે તેણે ખોટો વિજય મેળવ્યો. તેણે કહ્યું.

“મહારાજ ! કાવે જ્યારે આપણે મળીશું પણ સાખા ખુદરપતિના વાડામાં.”

સરિ દરશો. “હા, લોકોને ત્યાજ જવાની દેવ હાથ તો બધે ત્યાં મળજો. ચાલો હવે હું જાણ તેજપાત્ર શેઠ ! હું હવે ચોક્કા દિવસમાં અહીંયાથી વિચરીશ.

“એમ કેમ ? એકદમ.”

“હા જરા આમ આવશે.” ઉઠીને સરિએ તેજપાત્ર મોકલે બોલાવ્યા. શેઠ ગયા.

“આ જીતવ્યો : વચ્ચે ખાતું ન નારતા દોષ તો વધારે સારું.” નામર માધવે ઉદ્ગાર કાઢ્યો.

“ત્યારે શું ?” આખડે જવાબ દીધો. તેની કલ્પનામાં એ લખિત મનોહર હોઠો તેને સાનાઈથી આપતા દેખાવા.

“સચર પછી આખડ કાઢીને મળ્યો હતો” સરિએ પુછ્યું.

“એ કાઢીની બી મ જરીને મળી આવ્યો.” શેઠે જવાબ દીધો.

કોઈ બોલ્યું નહીં. સરિએ તનમાં નિશ્ચય ક્યો કે તે સીને ખજાતુ ભેદ્યો.

મકરણ ૨૪ મું

ભુચુકચેતો નવો મઠ

આખડ મહેતાના સુવાળા મુખ પર સતોષ છવાઈ રહ્યો હતો. આખરે ભુચુકચેત આવવાનું કે બોડુ નહેતું તે ખરેખરો દુર્ગપાત્ર બન્યો હતો, અને શ જરી જેવી અપૂર્વ સદરી પણ સાપડી હતી તે એકલો પડ્યો પડ્યો હતો. વિધિને કરવું હોય છે તો શું નથી કરતી.

શું તેનું રૂપ હતું ? શો તેનો મોહક અવાજ હતો ? શી તેની આખની અજક

હતી ! ને તેની સાથે તે બેઠકો, હતો, બેઠકો હતો. તે જરા દસી પણ હતી. ને કાલે સવારે તે તેને ઘેર જઈ પોતાની નવી સપાનો દમામ પણ દેખાડી ચકશે.

સ્વપ્ના સમુદાયમાં જતાપરણુ ચારે તરફ ડાબાં રહ્યું હોય એમ લાગતું હતું. રસ્તે-રસ્તામાં જાણી જાણીને જાણીને હતા. એવું પણ લાગતું હતું. 'શું ને આકાશના રંગમાં, સૂર્યની રંગમાં કે અવલુનીય આકર્ષકતા જાણતી હતી. પાકા, વિલાસીની રસિકતાથી તે આંખો મીચી આ બધાનો અનુભવ કરી રહ્યો. એકદમ તેની આંખ આગળ મંજરીનું ઊંચું, સ્વરૂપવાન સરીર ખડું થયું. તેનાં આંખોમાં ઉભરાતા મોઢે તેને આંછ નાંખ્યો. જાણે એકાદ અપર્યાપ્ત હોય તેમ તે માત્ર તેનાં વિકસિત નયનો તરફ જોઈ રહ્યો.

તેની કમળાદિષ્ટિ આગળ સવારે ફોટી હતી તેથી મંજરી કેપાઈ-ગર્લરી, પ્રતાપી ને વિદ્યાન. તે તેનાં લેખાથી ચરમાઈ નહોતી, ખંભાઈ નહોતી, તે અંજાઈ નહોતી તેને મન પોતે અનેક પ્રશંસા કરતા સુવકા-માંનો એક હતો.

તેના મોઢેકા દેખામાં હીલ પ્રશ્નું. હિદા મહેતાના પુત્રની પદવીને આ સુંદરીને હીસાળ નહોતો; આપકથેશના મોજાઈ તેને માન નહોતું; અંજાલની સુવતીઓનાં દેખાના દાર માટે તેને પરવા નહોતી. પાટલની સેનાના મહારથીઓ તેની સેવા કરતા હતાં જુઝુકાના વિદ્યાન શિરોમણિઓ તેની પૂજા કરતા. તેની ને પોતાની વચ્ચે જાણે અતર-પટ હતો. અને આ પારદર્શક પટમાંથી, એક ચૂર્ણ હાથ પેલી તરફ મુઠેલી અંકની એક અદ્ભુત મૂર્તિ જોઈ, મોંમાં પાણી લાવે તેમ પોતે કરી રહ્યો હતો.

તેનો આત્મચતોષ જતો રહ્યો; તેનો હર્ષ નષ્ટ થયો; તેની આસાની અટારીએ છુટી મઠ. અત્યાર સુધી તેની એક મીઠી નન્દરે સુવતીઓ આકર્ષક આવતી; પણ આ સુવતી તો પોતે તેના પગ આગળ જઈ પડ-કાય તેવે આંખની પલક ફલાવે એવી નહોતી. આંખને પરસેવો પરસેવો ઘસ ગયો.

ચોક્કસ તેનું અભિમાન સુનેજ થયું. પ્રણયીની કલા પ્રતાપીને આવડતી નથી એ સૂતનું જાન થયું. રસધેવી સુંદરીઓ મહત્તા પાછળજ મરી શીકતી નથી એ સિદ્ધાંતે તેને આશ્વાસન આપ્યું. દેખાં રીઝપવાની કાંઈ કલા તો તેના જેવા કોઈ અદ્ભુત કલાકારને હાથેજ મરી હોય છે. માત્ર આ વખતે તેની પરખરી કસોટી થયા વિના રહેવાની નથી એમ લાગ્યું.

આવા તર્કવિતર્કો કરતાં આત્મજાતે આંખી બપોર કાઢી. મંજરીનાં હર્ષન દરીથી કેમ કરી સ્થાય તેના ઉપર. તે થોડું રહ્યો હતો. એટલામાં એક પાર્શ્વિક ખબર આંખી કે સોમેશ્વર જટ મળવા આવ્યા છે. આગસ્ટ આત્મજાતે દરાર બેઠો થઈ ગયો. તેની મંજરીને ખાલુસ ! સી વિધિની સાનુકૂલતા ! શું મંજરીએ નવાં દુર્મપાલને બોલાવવાં મોકલ્યું હતું ? તેણે સોમેશ્વર જટની મારફત કે સંદેશ મોકલ્યો હતો ?

સોમેશ્વર તે બેઠો હતો ત્યાં આંખો ને નમસ્કાર કરી વિનવથી બેઠો. આત્મજાતે નમસ્કાર સીકાઈ. 'ચોક્કસ વાર બંનેએ એક બીજા સાથે જોવા કહ્યું.

"કેમ બેઠો ?" આત્મજાતે પુછ્યું.

"મહારાજ !" ચાંત વિનવથી સોમેશ્વર કહ્યું. "આખને મન જોવા લઈ જવા આવ્યો છું."

"હા." દરોને આંખે કહ્યું. "મઠની કુંચીઓ તમારી પાસે છે તે મેં સાંભળ્યું.

ચાલો," કહી આંખડ કપડાં પહેરી તૈયાર થયો.
જે સોમેશ્વર મંજરીની સેવામાં રહેતો, તેની
સાથે ફરવું પણ આંખડને સુખદાયક લાગ્યું.

"સોમેશ્વરજી" ત્યારે તેઓ પાંચખીમાં
બેસી મઠ તરફ જવા લાગ્યા ત્યારે
આંખડે વાત ઉપાડી "તમે બદરાજ કાઠના
કે સગા થાઓ ?"

"મણીજ દુરનો એ મારા ગુરુ થાય."

"એ બહુ જાણના માણસ છે ?" કાક
પરથી મંજરીની વાત પર કેમ અવાજ તેનો
નિવાર કરતાં આત્મજરે પુછ્યું.

"તમે બધા કોને ખાત્ર સામાન્ય જન-
હારમાં જોળાયો છો. એટલે કોની ખરી
જાણનાનો ખ્યાલ તમને કદી આવે નહીં."

"ના. ના. એમ તો શું ?"

"મહેતાજી કોની ખરી કીમત કરવાને
તો મારી ખાત્ર તમારે કોના ચરણ સેવવા
જોઈએ. કોની ગુરુકથા ને સુદિ, કોના
આચાર ને વિચારનો ત્યારેજ ખ્યાલ આવે.
એ તો કશિકાલ છે, ને બૃહકલ્પ પરાધીન છે
એટલે કાકમઠ દુર્મંથાલ તરીકે સંકે છે."

"ત્યારે પાટણ કેમ નથી આવતા ?"

સોમેશ્વરે એક વીશ્ય નવર આંખડ પર
નાખી "તમારા રાજાની, કે મંત્રીઓની
મજબુર કથા છે કે તેને સા આપવા દે એ
બિચારાઓને કાગળમાં બાંધ બારે પડી જાય."
આત્મજરે ખડખડ હસી પડ્યો. શું આ
જેઠરાવું અભિમાન ને અઘાન ? સોમેશ્વર
જરાક ક્ષણી દસીને જોઈ રહ્યો.

"સોમેશ્વર તે પાટણ જોવું છે ?"

"ના."

"મહારાજાને, મારા માથાને, ને મુજબ
મહેતાને જોવા છે ?"

"ના જોવા તો નથી, પણ તેમને વાગે
સંજોગું તો પછી રે છે."

"ત્યારે એ બધાથી તારા ગુરુ જાણના ?"

"કે તો આટલું જાણું છું. વર્ષોનાં
જોઈ થયાં પણ તમારાથી નથી જુનામઠ મર
શવ કે નથી ધારા લેવાતું. અને જોઈ લાટ
સરક્યું, જોઈએકલે દ્વારે નવચણ રા' પકડ્યો,
ને રોજનામ પાસેથી જોઈ મુજબ મહેતાનો
જેઠરા આશી આપે તો મહારથીને પાટણ
માં રાખવાની તમારા મહારાજા ને મંત્રીઓ-
માં દીખત નથી, ને તેનો આદર કરવાની
પ્રમાણિકતા નથી."

"તું પણ તારા ગુરુની આજ્ઞા જાણી
જોલે છે" આંખડે હસીને કહ્યું "કે ગુરુ-
પત્ની પામે આ બધું શીખી આવ્યો ?"

એક પળવાર સોમેશ્વરની આંખમાં વહેમ
આજો. "કોઈ દહાડો તમે માની વિદલા
જોઈ છે ?" જરાક નિરસારથી સોમેશ્વરે
પુછ્યું.

"ના સંજોગું પછી છે."

"કોઈ પડિતને જઈ પુછી આવ્યો."
આત્મજરના મોમાં પાણી આવ્યું "તમે
તો ગુરુ ને ગુરુપત્ની બનેના મોઢા કહત છે."

સોમેશ્વરના મતરમાંથી પૂન્યનાનો
બાવ પ્રગટ્યો "બટણ ! એ બેના ચરણ
સેવવા ચીત્તવ બીજી મને દોષ નથી."

"ત્યારે એ બેમાં જાનક કોણ ?"
જરાક હસીને આંખડે પુછ્યું.

"એ સવાલનો નિર્ણય મને આજે બાર
વર્ષે પણ મુકરો નથી. આત્મજરજી ! મહારાજા
મુકાબા મહારથીઓ બતાવે છે. ને આ
પર્યંતક પડિતો બતાવે છે. એ બેમાં મોટું
કોણ તે કેમ સમજાય ?"

આત્મજરને દેખતુંદરિ પાદ આવ્યા.
તેણે પેતાના પર સત્તા બેસાડવાનો પ્રયત્ન

કયો હતો તે આંખડને સાલને હતો; અને
જને તો તેની જરા મરકરી કરવાનો હિસાબ
વિચાર તેના મગજમાં રહ્યો.

“તમારાં બાપડોને લેકે વિવાહ કરે છે?”

“હા! એમને રુએ તો.”

“આમારા ખંજાતના એકે સરખવિશ્વરૂપ
અહીંથી આવ્યા છે. તે ખાને ખળવાનું
કહેતા હતા.” આંખડે ગાંધુ માંડું.

“ગાંધી એમ ગમે તેને ખળતાં નથી”
સોમેશ્વરે હિંતર વાળ્યો.

“આપણે અહીંયાં ઉતરવાનું છે કે?”
આશ્રમરે ગદ ને જુના શહેર વચ્ચેની ખાઈ
આગળ પ્રાણખી આપતાં કહ્યું.

“હા.”

ઐતહાસી જુના અને નવા શહેર વચ્ચેની
ખાઈ આગળને આવેલે તેઓ, આવી
પહોંચ્યા. પાલખી ઉભી રહી, અને આશ્ર-
પાશ્વરે ભોજી માણસોના નજરકાર ઝીલતા
એ બને નજીક ખાઈ આગળ વાટ જોતી
દોડીમાં બેઠા. થોડીવારમાં તેઓ નવા ગદ
તરફ હિંતરો ને ગદમાં નવા ખાંડે ટેકરા
ચઢવા લાગ્યા.

“સોમેશ્વર બહુતો હોવાથી કમળાનંદ
ચઢવા લાગ્યો. પાછળ હાંફતો હાંફતો આંખડ
ચઢ્યો.”

“સોમેશ્વર આ નહુ” શહેર તો હમણાં
જ વસ્યું.”

“હાજી. પહેલાં નાનો ગદ હતો તે
પથવી બટલએ આ નવો કરાવ્યો.”

“મગજુત દેખાય છે.”

“મહારાજ! આ ગદ આલીસ વર્ષનો
શેરા ખેંચે એમ છે.”

“દે?” ચકિત થઈ આશ્રમરે પુછ્યું.

“હા.” થોડીવાર બચેએ મુઝે મોઢે
ચઢવા કહ્યું. આખરે તેઓ દરવાજા પાસે
પહોંચ્યા. “આ દરવાજા અત્યારે બંધ કેમ
છે? સવારે તો ઉઘાડો હતો.”

“બટારાજ ગયા ત્યારે માત્ર પેલી
તરફ ખાલું જ ઉઘાડ્યું એમ કહી
ગયા છે.”

“એમને ભૂચકચળની ધણી મિતા થતી
લાગે છે.” જરા કચવાઈને આંખડે કહ્યું.

“એમને ન થાય તો કેને થાય?”
તિરસ્કારભરી આંખે સોમેશ્વરે પુછ્યું.

“અરુ. પણ દુર્ગપાત તો હું છું હવે”
દશીને આશ્રમરે કહ્યું.

“તમે નવા કોને” કાંતિથી સોમેશ્વરે
કહ્યું.

સોમેશ્વરે દરવાજાની બારી ઉઘાડી
એટલે અંદરથી ઝાક સૈનિક દોડતો આવ્યો.

“દેખ! એતો હું સોમેશ્વર” સોમેશ્વરે
કહ્યું “ને આ નવા દુર્ગપાલ. પંધારો આશ્ર-
મરુ.”

તેઓ અંદર પેઢા અને આશ્રમરને કાઠ
પર થઈ સોમેશ્વર સહ ગયો.

આંખડ આ નવા ભૂચકચળનો કાઠ લેઈ
અનવળ થયો. નહુ ભૂચકચળ નદીના ધસ
પર આવેલા વિશાળ ને ઉંચા ટેકરા પર
વસાવવામાં આવ્યું હતું. અને ટેકરા પરથી
બંધેલા કાઠ નદીની સપાટીથી એટલો ઉંચો
હતો કે આ ગદ કદી લઈ શકાય એવો
પ્રભાવ થયું આવે એમ નહોતું.

“આ ગદ આટલો મોટો શા સાર
કયો છે?”

“કારણકે આરે તરફ દરતાં રવા-
નાએ કરી રાખ્યા છે.” સોમેશ્વરે કહ્યું.
“જરુ પડે તો આણું ગામ અંદર રાખી
શકાય. આજે એમાં નજીક દબાર સૈનિકો
નીસંતે રહી રહિ એમ છે.”

“પણ કોઈ ઘેરા પાલે તો આવ્યા મોટા મઠમાં ભેટાં મુખે મરે.”

“ના! એની માંધણી એવી છે કે જલ્દી પાલે તો એને ભણત નથી. જરૂર પડે તો પાંચ સાત માણસો એને મહીનાના મહીના સુધી સાચી રીતે એમ છે.”

“આ પેલું શું છે?” એક ધરના તરફ દાખ કરી આજમરે પૂછ્યું.

“એ કોણ?”

“આપો જોરો.”

“હા! ને એ કોણે જોરો રાખ્યો છે?”

“હમણું કોણે મેરો પાસવાનું હતું?”

“એવતો નર સદા સુખી”
“હી બને જલ્દી મારે તરફ ફરવા નીકળ્યા.”

પ્રકરણ ૨૫ મું

દેવો નાથક

સોમેશ્વર ને આજમર મઠ તપાસવા દવા ત્યારે દેવો નાથક મુઠે મોટે પાછળ ચાલ્યા કરતો, તેની સફેદ ઢાંડી પગનાં ફરફરતી હતી. તેની આંખો માનવ નીની નમેલી હતી. છતાં તેના પદ પલ્લવ સમજાવે તેણે કાતો અરવાળાં સખતળી પડી રાખ્યો હતો. તેના કમળીયાળા કપાળ પર અસાધે મળી ફરવાગાએ પડી હતી. મોટી ઢાંડીવારે તે મોટીથી આજમર તરફ વળેલો.

દેવો નાથક

તેણે જોઈ ઢાંડી પગનાં ફરફરતી હતી..... તેણે કાઢેલ અરવાળાં સખતળી પડી રાખ્યો હતો.

મળુ, પાટણુ રાજ્યનાં આગળુ તેની તેને કે પડવા નહોતી. ફરવા સાચના તે તેની કોઈનાં મઠનીમાંથી નીકળતો, કાઢને કોઈને

જઈ બેસતો—ને જાણે કાક ધરમાં આવે ત્યારે પુછતો “ભાઈ ! કેમ છે.” કાક દરમીને કહેતો “કેમ દેવા ! પ્રતીમાંને ?” તે જવાબ દેતો “હા ભાઈ !” ને મુગે મોટિ પાછો જતો. આખી સંજિમાં આટલીજ ચીજમાં નેને રસ હતો.

એના એકલા છપ્પને સંસાર જોડે જોડવાની એક માત્ર દોરી કાક હતી. અને એ દોરી પકડી તે બપસાગર તરવા તૈયાર હતો. તેના એકલક્ષી મગજમાં કાકનું સ્થાન એવું હતું કે કાકની પરિસ્થિતિમાં કે પણ ફેરફાર ચાલ્યો તે એને સ્મરતું નહીં. કાક દુર્ગંધાલ થયો, સ્ત્રી પરભર્યો, ભટકાશ થયો—તે એને જરાએ ગમ્યું નહીં, આ દરેક ફેરફારથી કાક ભણે તેના મઠી પારકાનો થતો જતો હોય તેમ એને લાગ્યું હતું.

કાકે તેને મઠના કાઠારનો નામક નામ્બો ને પણ તેને ગમ્યું નહીં; છતાં એના વાઘના કુકમનો તે આનાદર કરી યાચ્યો નહીં.

ગઈ કાલે તે સીરસ્તા મુજબ સાંખા બુંદસ્પતિને વાડે ગયો હતો, અને કાકને ખબરો હતો.

“દેવા ! હું વંચળા જાઉં છું.”

દેવાએ કહ્યું જોડું. તેની આંખમાં અધીરાઈ હતી.

“હું આતું ભાઈ ?”

કાક રેતથી દરવો “નરે દેવા ! પછી અહીંમાં કામ ?”

“હા.”

“જાને જોનો રહેજે.”

“હા” દેવાએ કહ્યું ને તે બેસી ગયો. તેના જદ હાથને ન સમજાવ્યો એના વિશાખની વેદના પછ. કાક થોડીવાર તેની સામું જોઈ રહ્યો. ને તેના હાથની વ્યથા સમજાવે

“દેવા ! હું આવી લાગ્યો. તું મદ સાચવજે.”

“હા” કહી દેવા જોઈ રહ્યો. તેની આંખમાં જળકળીઓ આવ્યાં. માતાનું એકનું એક ભાતક કાક છીનવી જતું હોય તેવું તેને લાગ્યું. “ભાઈ ! હું જાઉં છું.”

“હા. જોતો રહેજે.”

દેવા મુગે મોટિ બેસી રહ્યો. ને ધરમાં જતા કાક સામું જોઈ રહ્યો. થોડીવાર તેણે નિઃસ્વાસ મુક્યો, ને માથું ઢલાવતો તે મદમાં પાછો આવ્યો. ત્યારથી તેનું માથું નમ્યું ને તે જોલતો બંધ થઈ ગયો. તેને લાગ્યું કે તેનો ‘ભાઈ’ તેને ફરી મળવાનો નહીં.

આતારે નના દુર્ગંધાલને જોઈ તેની આંખમાં ઝેર આવ્યું. તેના ‘ભાઈ’ સીવાય બીજું કોઈ દુર્ગંધાલ ચાલ્યો તે તે જોઈ શક્યો નહીં.

તેણે મુગાં આપ્યા કહ્યું, કાઠાર આગળ આવી આમલક ને, સોમેશ્વર નહીં સામું જોઈ રહ્યો. દેવા ધીમે રહીને સોમેશ્વર પાસે ગયો અને કહ્યું.

“સોમેશ્વર” દેવાએ કહ્યું “તમને વાર લાગશે ?”

સોમેશ્વર દસીને ક્યોઈ, કાકના બધાં માથાનો દેવા નરક પ્રીતિ હતી. “દેવા કેમ ? આજે ‘ભાઈ’ને વાડે જતું છે ?”

“હા વખત થયો.”

“પણ આજે તારા ભાઈ નો નથી.”

“તેમાં શું ?”

“જા ત્યારે” સોમેશ્વરે કહ્યું.

“સોમેશ્વર ! કાઠાર : જોવા હોય તો જોઈ શો.”

“વખારે કાઠાર જોવો છે ?” સોમેશ્વરે આંખડને પુછ્યું. આંખડને આ નામની ખ

સમ્પત્તિ અને સોમેશ્વર એડે બોલવાની રીત પસંદ ન આવ્યાં.

“આ કાળ છે ?” આંખડે તિરસ્કારથી પુછ્યું.

“એ કદરાજને રિખાસ નાવક છે ને અહીંના કાઠારને રખેવાળ છે.”

“આમ જવાને ક્યાં અધીરો થયો છે ?” જરા સવાળમા નવા દુર્ગંધાલે પુછ્યું.

દેવાની નીચી નમેલી આંખ જરાક પહેળી થઈ.

“એ તો કદરાજને વાડે જરા આંચે છે, એને શાજની રેવ છે.”

“તમારા માણસો ધણુંજ મોઢે મહેવા છે” આગ્રમરે કહ્યું. દેવાએ ઉંચુ જોયું.

સોમેશ્વરને કપાળે કરચળા પડી. “મહાજા ! દેવો સામાન્ય સૈનિક નથી પણ ધરના પ્રાણુમ જોશે છે. જા દેવા !” સોમેશ્વરે કહ્યું. દેવો બોલ્યા વગર ચાલ્યો ગયો.

“દરેક સૈનિક ધરનો માણસ હશે તો પડી આ માણસ થશે શું ?”

“કદરાજ !” સોમેશ્વરે કહ્યું “આ માણસ જોશે વિશ્વાસુ બીજને માણસ નથી. એનું અપમાન કરવામા શો કામદો ?”

“અહીંમાં દુર્ગંધાલ ધીરાણ આપ્યા માણસુ આન જળવાતુ લાગે છે.”

“જુલોની. આજે વડો થયું કરોજ તે કદરાજને ત્યાં જાય છે ને જશે, થોડીવાર એટલે બેસશે ને પાછો આવશે એને ગયાં જિના નહીં માલે.”

“મને આવા મોકરો નહીં પરવાશે.”

“ત્યારે આવા મોકરો નમને આવી પણ નહીં” જરાક હસીને સોમેશ્વરે કહ્યું. તેઓ આજળ ચાલ્યા.

દેવો નાવક મુજે મોઢે મદમાંથી ઉતરી.

જુલો કાઠેરમાં થઈ સાંભા વૃક્ષરૂપિનીનાં પાંડા-મા આવ્યો ને કાકને એટલે મોઢાં તે મુજે મોઢે, બાજી કાઠના આવવાની વાદ જોના. દોષ તેમ બેસી રહ્યો. અપમાન થઈ ત્યારે તેણે ઉંચું જોયું, અને કાકની પાદ જોવી નિર્ભય છે એમ ખ્યાલ આવતાં ચાલ્યો.

“કાલુ છે ?” તારણ ઉપાડતાં અસ્થિ-ભરે પુછ્યું

“કુ દરો નાવક.”

“કેમ ?”

“ના અમર્યો.”

“પણ નાવક ?” અમર્યો મંજરીને જવાબ આપ્યો. તે બકાર આવી “આવવી દેવા ! નકાર કેમ બેસી રહ્યો છે.”

“કે નહીં. અમર્યો” હઠી તેણે નીચાણે મુક્યો.

“દેવા ! તારા બાપ થોડા દુઃખમાં આવશે.”

ડોસાએ ડોડું ધુણાવ્યું “ના બા ! કે નહીં મનુ.”

“કેમ” જરાક શીકક હસીને મંજરીએ કહ્યું

“કાલે જારી છાપરી પર ધુવડ મોલતું”

“અરે તેમા શું ?” મંજરીએ હીમતથી કહ્યું “તારા બાપ તો આવ્યા સમજાની”

“બાપ તો આવશે. પણ મને નહીં મલે બા ! કીકાલાઈને બતાવશે.”

આ ડોસાતુ હેત જોઈ મંજરીની આંખમાં પાણી આવ્યું “આવની અંદર !”

દેવો અંદર ગયો, ને વૈસરીને જોઈ પાછો નીકળ્યો. તે ધાંમે કમરે ને બારે દેવે ગદ લોક જ્યોડ, ત્યારે મોડી રાત થવા આવી હતી તે નીચી નજરે ગદ તરફ ચાલ્યો.

આઈ પાસે આવતાં તેને એ પુરુષ ગદ તરફ જોઈ રહેલા દેખાયા. તેણે ઉચ્ચ જોયું, ને અંખાકું.

"કાણુ છે ?" તેણે પુછ્યું.

એક માણસે આવે ને ખરે શાલ વીંટી હતી. તે આગળ આવ્યો.

"શું છે ?"

"અત્યારે શું કરે છે ?" સાર્વજ દેવાએ સવાલ કર્યો.

"જોશો કાણુ દેવા ?"

"દેવાએ ખાનગી જોયું" તમે કાણુ ?"

"દેવાપાલ, મને જોવાનું નહીં ?"

દેવાપાલે જવાબ શાલ ખસેડી કહ્યું.

"જાણ તમે કે અહીંયાં."

"જરા જરૂર આવ્યા છીએ, અત્યારે ક્યાં જાએ પૈર જઈ આવ્યો ? તારા 'જામ' તો જોયો ?" દેવાપાલે તિરસ્કારથી કહ્યું.

"તેમાં શું ? થોડે દડાં પાડે."

"અરે કે મહિ થયો છે ?"

"કેમ ?"

"એ તો હવે આવવાનો જ નહીં."

"શું ?" કોણ કહી દેવાએ પુછ્યું.

"જયદેવગદારનાં એને જીવનું નહીં આવવા દે."

"કેમ જવડું ?"

"એણે પોતે મને કહ્યું."

"ને આ નવો દુર્ગપાલ અહીંયાં રહેવાનો ?"

"હા દેવા તારે ને અરે કેમ. રાત્ર માની જોઈ હતો કે એને કાણુ પુછવડું છે હવે એ પડવાયો. દેવા ! તારે પણ ગદ છેડવો."

"કેમ ?"

"નવો દુર્ગપાલ તો એમાં પટણીઓ વસાવશે ?"

"અરે કે વાત છે ?"

"જોજો ત્યારે. તમે કોઈ મારું માનતા નથી. પણ તમારો કરેલો ગદ તમારું સત્યાનાથ વાળશે જોજો."

દેવા મુજો ૨ ૧.

"એ હજાર પટણીઓ એમાં કારાઈ એસશે તો તમારા આખા દેવાને જાણ જાણ પોસાવશે."

"જેમ કોની મગદુર છે કે આખા દેવા ને કુખ દઈ શકે ?"

"તમારો મોટો દુર્ગપાલ હતો તેને તો મહીના છતાં જાગમાં દેશપાર કર્યો. હવે તમારું કાણુ ? આંખડ ખલાતી ને માથવ નામર ?" દેવાપાલ તિરસ્કારથી હર્યો. "ને એક જણ જુલો ?"

"કાણુ ?"

"નેરે ભોગડો"

"નેરે ભોગડો" રતબ્બ બની દેવા નાથકે પુછ્યું

"શું કહ્યો છે ?"

"દેવા" દેવાપાલે નરમાશયી કહ્યું "હું મહી જુલું જોયું છું—તારા જાણ ! અને મારે રેર છે. પણ તે મારે તેવો પણ જાહેરો દિનેજી હવો. તે પણ મર્યા—ને નેજો હવે શરી આવવાનો નથી."

દેવાને મુકમાં આવ્યાં.

"આંખડ માત્ર તકની વાદ જોતો જોઈ છે ? ને આજે મારાં સાંમજનાં નેરોને મદ બનાવે. ને ગદમાં જાલથી રહેવા આવવાનો કુકમ કર્યો. એલ લાઈનું આવી અનુ કે નહીં."

હેલા બોલો નહીં; પણ તેનાં કવચે થાં
ખડાં થઈ ગયાં. કાંઈ ધુલ્યો બોલ્યું તે કે
દારણસરનું.

“દેરા! એકજ રસ્તો છે” રેવાણે કહ્યું.

“શી?”

“મનમાં આપું વરો ચાલે એટલે
જાય છે.”

“તમે ક્યાંથી આવ્યો?”

“એ ત્યાંથી. ત્યારે પટણીએને હાથ
પકવતા કરવા દેવા તો એકજ રસ્તો છે.

“શી?”

“ત્યાંથી અતીત સમય જુદો નોંધવો.”

“ક્યાં?” ચક્રિત થઈ રેવાએ પૂછ્યું.

“મને ત્યાં.”

“ને બાકા આવે તો?” દેરાએ પૂછ્યું.

“દેરા! મારી બીજી કે મનમન નથી.
હું મનમન સમજાવતા સોળન આવી કહું
જુ. મારે તો માન આ પટણી સૈન્ય મદદ
મળતું ન મળતે એટલું જ લોકોએ છે. એક
કામ કરે છે? હવેનાં અતીત કાલી નામ
એ તારા બાકા આવશે, તો બીજો રીતસે હું
અધી કાઢાર કરાવી આપીશ.”

“કોણ જાણે તો?”

“કોણ જાણવાનું હતું?”

“પણ તીકવે કરી રીતે.”

“એ રીત રીતે નજીવીના બોચાર
અમલો મારાં માણસો. હોડી, લઈ
આવશે. તું ઉપરથી ઘણું મળાવશે.”

“તારા બાકા વડે.”

“ચાલ! તારા બાકા કરી આવવાના
નથી.” રેવાણે સંખતાથી કહ્યું. ‘દેવાને
કમકમાં આખ્યાં. તેને કાલે રાતે ભોલેશું’
ધુલ્યો સામ્યું.”

“બાકા આવશે તો પાછું આપશી?”

“હા.”

“તપારી સાત પેઢીના બોચારી?”
દેવાએ પૂછ્યું.

“હા. દેવા! મારી સાત પેઢીના બોચારી.”

દેરા બેઠીવાર બોલ્યો નહીં. તેણે એકદમ
કેવું જોઈ કહ્યું “મહારાજ! કાલે રાતે
કોડી બોચારો. એ દેરા બોચારાની પાત
ખરી કરો તો હું ઘણું મળાવીશ.” કહી તે
પ્રજાસામંથ આજ્ઞા મેળો. રેવાણે હસ્યો.
“હાલનું નસીબ જોર કરે છે.” તે બોલ્યો,
તે સાચીને સમજાવે મેળો.

[આ વાર્તાનો વિશેષ ભાગ આવતા અગ્રણી]

મયખાતું આ ખાલી પડ્યું !*

લેખક:

રા. સીતારામ સર્મા

સા જી કહી દેખાવ ના,
અહીં જામના દુકાન પાસે;
મહેરીલનો કે ચિન્હ ના,
મયખાતું આ ખાલી પડ્યું !

જાલદ શીશી મઘનાં,
સહુ પીય ખાલી આયડે;
ખીનાર ને પાનાર વીણુ,
મયખાતું આ ખાલી પડ્યું !

આશક અને માશુક તણી
રૂઝ પરપર ના ચલી;
રંગીનનેના રાગ વીણુ,
મયખાતું આ ખાલી પડ્યું !

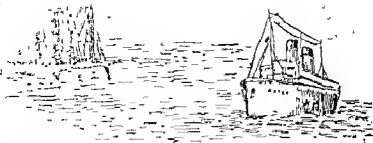
મુરશીદ ક્યાં, ક્યાં જોલીઆ,
ક્યાં મસ્ત મસ્તાના બધા ?
દીવાર કોની ના ચલી,
મયખાતું આ ખાલી પડ્યું !

મુલખદન એ નાંજની ના,
માદની લાલી વિના;
ઉડતા સરખેની ખાલી વીણુ,
મયખાતું આ ખાલી પડ્યું !

દેહ હજો ચાલી ગયો,
કરી વાયદો આવી નહીં;
સંધ્યા સનમ સોખત વિના,
મયખાતું આ ખાલી પડ્યું !

મહેરીલ ખુબ ભરાઈ હો, જામે સરાળ ભલે ફરે;
માશુક એક મળે નહીં મયખાતું તો ખાલી દીસે !

* વચની તાત્પર્ય એક દેખાવની સુચિત

જમીન ઉપર તાર ચિનાના સંદેશ
માટેનું યત્ન મુખર્ષિ પાસે મોકલના
કાંઈ ઉપર આ યત્ન મોકલેલ છે

વહાણ ઉપર તાર
ચિનાના સંદેશ
માટેનું યત્ન

વગર તારે સંદેશ મોકલારો

લેખક

રા. દેરાવડસાહેબ ડેરાસાહેબ દેરાસાહેબ,
બી એ એમએલ. બી.

આ પછા દેશમાં તાર, તથા મુખર્ષિ અને અમલદારમાં ટેલિગ્રાફ તો હવે ધરમધુ થઈ ગયા છે. નાનું બાળક પણ ટેલિગ્રાફમાં વાત કરે છે અને જાણે આખા દેશનાં શહેર તારને જાળે બાંધી દીધા હોય તેમ લાગે છે. આ ટેલિગ્રાફ તારના દોરાની સંખ્યાલાં હોય છે તે તો કૌં જાણે છે. આ દોરાં નાખવા, સાચવવા, અને સમાજ કરવાની માયાકુટ ધરીજ છે. વળી હવે નવા સંજોગો ઉભા થયા છે. દરાર વહાણોમાં દિવસે દિવસે સુધારા થતા જાય છે, અને કેટલે તમા સ્ત્રીધરની મોઢક તેણે પણ અચૂક રક્ષા મેળવ્યું છે આ દરાર વહાણો આકાશમાં ઉડનાં હોય, તાર જમીન સાથે કે એક જમીન સાથે તારથી સંભાવના હોઈ શકે

નહી તેમને માટે તો તાર ચિના સંદેશ મોકલવાના યત્નની જરૂર છે. આજુ' એક વત્ત તો અત્યારે પણ અરેબિયન માળુ થઈ મયમુ' છેજ તાર ચિનાના સંદેશ દરમિયાં પણ મોકલી શકાય છે. પરંતુ આ સંદેશમાં અને ટેલિગ્રાફ દેર છે તારની ખાણ સંકેત-બાધ છે તેમાં સંદેશ આવે, તે અલુકાર માલુમ લે, અને તેમાંથી સાદી વાતમાં લખીને આપણને આપે. પરંતુ ટેલિગ્રાફમાં તો પ્રદ એ માલુમો સમસ્યા વાતચીત કરી શકે. આ હી રીતે વાતચીત કરવા માટે પણ હવે તાર ચિનાના વચ્ચેની રીત થઈ છે. જે છેડે વત્ત નેહમિ. વચમાં તારના સાંધાની જરૂર નથી.

“અહો! કેવી મહેની વાત છે!”

આ બાબત ત્રણ મિનાના સહેલા સાંભળે છે. રૂંદર વાત એક પ્રખ્યાત વાત કહેનાર આ બાબતને કહે છે.

રૂંદર દુલીપજી સહેલા સહેલા મહાત્મા અને અંતરની આખત મહાત્મા ગણાતી નથી.

મુસાફરોની સલામતી ખાતર, તાર વિનાના સંદેશ મોકલવાની વંત્રો હોવાનાં લેખને, એકમે અલ્પારે તો અસંખ્ય વહાણોમાં આ વંત્રો મોકલાઈ ગયાં છે. આટલાંટીક મહાસાગરના બે કીનારે પ્રથમ ૧૯૦૧ની સાલમાં સંદેશ મોકલી શકાયા હતા. બેની વચ્ચે છેડું ૧૮૦૦ માઈલનું છે. લાંબા અંતરે જાવા સંદેશ મોકલવાને આ પ્રથમજ અખતરો હતો. હવે તો તાર મારફતના સંદેશ નેટવાળ તાર વિનાના સંદેશ સહજ થઈ ગયા છે.

ત્રીસ વર્ષ પહેલાં, હાઈલેન્ડી પોસ્ટ-ઓફીસના એક અમલદાર સર વીલીઅમ ટ્રીસે તાર વિના સંદેશ મોકલવાની શોખનાં કુદા અંતર મારે કરી હતી. પણ ત્યાર પછી માર્કોની નામના મહાત્મા તેમાં ઘણાજ સુધારા કરી, ઘણા લાંબા અંતર સુધી સંદેશ મોકલવાની શક્ય કરી. તેણે ૧૮૬૭માં જાવા સંદેશનાં વંત્રો ગનાવવા કંપની સ્થાપન કરી અને અલ્પારે તો તે કંપની સાથે સંબંધ ધરાવતી પોસ્ટ કંપનીએ સમસ્ત દુનીયા ઉપર રચણે રચણે છે.

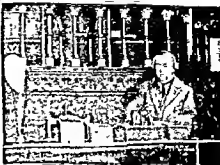
પ્રથમ આ તાર વિનાના સંદેશ મોકલવાનું, વહાણો તથા જમીન વચ્ચે, ઇંચું. ૧૯૦૦ની સાલથી કેટલીએક કંપનીઓએ પોતાનાં વહાણો ઉપર આ વંત્રો દાખલ કરવા માંડ્યાં. પરંતુ બે વર્ષ ઉપર મેટ ખીનરમાં વહાણુ સંખ્યા કાયદામાં એવી કડમ ઉમેરવામાં આવી કે ૧૧૦૦ ટનની ઉપરના હરેક વહાણુમાં,

જ્યાં જ્યાં જાવાને આ અમરાડ હોયો ‘ચેરીઅવ’ વીકે જાપરીને તાર વિનાના સંદેશના સંપ્રતો લાભ લે છે.

લઢાઈના વખતમાં

સ દેશાત્રી વહાળીને દિશ સુચન કરવામાં આવતું હતું. તેમજ તદરૂપ પ્રબળતા વહાળીને લઢાઈ વહાળી કયા કયા પે તેની ખાલીને આપવામાં આવતી હતી. આ તાર વિનાના સદેશ મોક્ષવાળા મોટા થાણા, હમણાં પણ દિનસભા ગણુવાર ખરા હાથમ સખથી સદેશાઓ સર્વેન મોકલે છે. એટલે બધેજ શરિયતો મેળવી શકાય છે. બર દરીએ, દિશાએ મોળી કાઢવા માટે ખરા હાથમની બહુજ જરૂર પડે છે

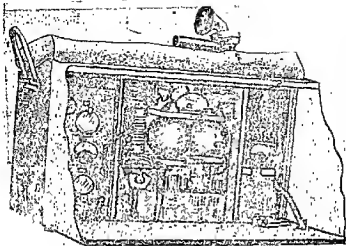

ધમતક પેલાના દેશવચનાત્રી માર્કેસા સુધી તાર વિનના સદેશાત્રી વચદેશ મોકલે છે.

દોરડા, ગરડા તાર જેવા સદેશ મોકલવાનું કોઈમંદ થયું ત્યારે દોરડા ગરડા વાત કરવાનું રેડીમિશનનું નામ પણ સફળ કરવા વલ્લ થાય તેમ કે નહીં નથી. લઢાઈ હમણાં આ માટે મોટા વલો થયાં હતાં પણ તે સફળ નહોતા થયા. પરંતુ યાત્રિ રચાવત થયા પછી આ વિષયની સોધખોળ બહુ જગ્યાએ આવી છે અને “રેડીમિશન” હવે એક બંધુકના પત્રની કાઠિમાં આવ્યું છે. હજી થયું લાગત આ તરે આ પ્રમાણે વાતચીત જરોર કરી નથી. સામાન્ય સદેશ મોકલવાના વીજળીનું જાત બેઠકે છે. તેના કરતાં ત્રણગણું જાણી, આ પ્રમાણે વાતચીત કરવાના જરૂર પડે છે પરંતુ આવાં વચારે વીજળીકે જળ કાઢેલા થયો પણ સફળ થયા છે. અને મો. સમયમાંજ ઇંગ્લેંડ અને ન્યુઝીલેન્ડ વચ્ચે વાતચીત કરી શકાશે એમ જાણે છે. દોરડા માથેના રેડીમિશન-વાન કરવાના થયો કરતા દોરડા વિનાની વાત કરવાના થયો સરતા છે તેમજ તેમાં આઠ વધારે શુદ્ધ અને નગી

રીને સાબળી શકાય છે. અમેરીકાના લોકોએ તેમની રીત મુજબ, રેડીમિશન સખથી પણ વાચન કરી શકી છે. તે માટે ત્યાં પત્રોએ તીકાં છે. અને મોટી વચારી મોટીમથા તે થયો ગોઠવાઈ પલ્લુ થયાં છે. ન્યુયોર્ક અને હયાકા વચ્ચે “કોર્નેલ ર્પે-શીયન” નામે એક ટૂંક દોડ છે. તેમાં મુસાફરોની એક માથે રેડીમિશન વચ ગોઠવું છે તે દ્વારા ર્પેક મુસાફર ખદારની દુનીઆ સાથે વાત કરી શકે છે પુના ર્પેક ર્પેશીયનના મોટા વચોમા આવી કેક મેકવલુ થાય તે ક નવાઈ નહીં

હિન્ડુમાં પણ હવે રેડીમિશન વચારે પ્રમાણમાં લોકપ્રિય થતા જાય છે. પરંતુ દોરડાના નો ને બહુજ સામાન્ય થઈ ગયા છે. હેમના એક ર્થળમા ઉત્તમ સંગીતના જગસા થાય છે. તે રેડીમિશન દ્વારા જામે સજાગાય ને સં વોળના કરેલી છે. હર સોમ-વાર અને ગુરવારે આ જગસાઓ આખા ર્પેશમા સજાગાય છે. જાણી ર્પેક જાનરના

સાદે ૬૭ ૪૮ સમય તેજુ માર્ગની કંપનીનું લા. નાના સહેરા 'મલિતુ' તેમજ તાર વિનાના રેલોફાઇનલુ યંત્ર

આવ, તથા વર્તમાન પત્રોના છેલ્લા સમાચારો પણ આ યંત્રદ્વારા સર્વત્ર જાહેર થાય છે.

આપણા દેશમાં પશુ તાર વિનાના સહેરા મોકલવાનાં યંત્રો તો છે; વળી દનેઝ, ઇશિયુ આફ્રીકા, અને હીંદ એ સ્થળોમાં ભારે જળવાળાં યંત્રો મોકલવાને આખા સામાન્યને વધારે નિકટ કરી દેવાની ચેતના મંજુર થઈ ગઈ છે. અને આ માટે હીંદમાં સર્વેથી સક્રિય માનુષ્યનું યંત્ર મદાસ ખાતે ઉભું થશે એમ આપણે થોડા વખત ઉપર ધ્યાનમાં રાખી શકીએ છીએ. હીંદની અંદર આપણાં યંત્રો ઉપર કરવાની સત્તા, કાયદો કરીને, સરકારે પોતાના હાથમાં રાખી છે. પરંતુ હવે તે કાયદામાં સુધારો થશે છે, અને આ યંત્રો જનાવવાના, તથા રાખવાના, પરવાના વધારે પ્રમાણમાં આપવાની મોકલણ થઈ છે. આ યંત્રોના વધારે

ઉપયોગથી વેપારને જરૂર લાભ થશે. અત્યારે કચકતા, મુંબાઈ, કરાંચી, મદ્રાસ, રંચન, અને પોર્ટ બ્લેરમાં તાર વિનાનાં સ્થાનકો, યંત્ર સંબંધી સહેરાઓ દરરોજ મોકલે છે, અને અહીંથી તથા કોલાબા બોમ્બે-વેટરી માંથી રોજ બે વાર ખરા વખતની-ટાઈમની-ખબર પણ દરેક સ્થળે મોકલવામાં આવે છે. વળી હવેથી અરબી સમુદ્ર, અને બંગાળી ઉપસાગરમાંથી યંત્ર સંબંધી સમાચાર આ સ્થાનકોને મળે તેવી ચેતના થઈ છે. ઉપર જણાવેલાં સ્થળો ઉપરાંત દોહી, લાહોર, અલ્લાહાબાદ, નાગપુર, આદિ સ્થળોએ પણ યંત્રો મોકલે છે.

હવે આ સ્થાનકો લોકોના ઉપયોગમાં વધારે આવે તેવા જતિ સરકારની થઈ છે.

ન્યુ માટે જુલો ૨૦૭

લીલા

પ્રથમ પૃષ્ઠ અને સુત્રમાર લતાની સૃષ્ટિમાં પોતે પણ
કુદરતનો એક ચમત્કાર છે અને એ ચમત્કારમાં
કુદરત ફરી એક ચમત્કાર સર્જી રહી છે એમ
માનવાર નવલખૂની એકે જુની કથા.

હોનાર.

સ. પ્રેમરાય ગૌરીશંકર,
એમ. એ.

ચિત્રકાર:

૧. સુરીલ

હુનીઆ સારીનો પ્રકાશ નવા આયમે છે
લાખી થયે હર એકાવચા એક કુલવાડી
હતી. વાડીના એકાવચ રમેણુ મરની
પેલી ટેકરીની પુઠે, જામ, આકુષ માનવ-
સમાજ તરવરતી હતી, પણ નેને કોલાહલ
કુલવાડીમાં કરી ન સહનગો.

સુખાગીની સમૃદ્ધિ પોંડે પૂર્વે તેને ભયેર
તપે ત્યારે પણ સાધુના સંતોષ નેના શીળા
સંખ્યા એ વાડીમાં રહેતી. જટાભારી જુલોની
આસપાસ તપસ મ માટે આવેલી આપસ
સમી કુવેલીએ: યોગામ કોઈએ અને
સોરમ રલાવતી, પરંતુ એ સદુમા લીલા
નેના સંકર અને લીલા ને હા રસમર કાઢ
વેલી ન હતી.

ઉત્તમ રમણીઓ: મનમાં રસ, કથા,
સદિત્યનો સમ લીલા પાખી હતી, અને

માનવદ કાર્યે જાતી જતી ત્યારે કુલવાડીમાં
તેને નિર્દોષ મૈત્રી અને શાન્તિએ મળતાં.

સંખ્યા નવલખાન હ પતીના છવનરનો
આકાશમાં નવારે પુરતી ત્યારે અપેક્ષાના
કામ નીચે બેઠે બેઠે તે કલ્પનાએ દુરદૂર
સમી શાંતિ મેલી.

પિયતમના હોઠ પરંતુ કેરે સુખની જુની-
એટ, તે કાઠવાર રવામીદશીનની એક કાણુ
અને કારમરનો વિવેચ રમતી સુત તલા,
દેખાની કુદે દિમદમ પામજાવતી કલ્પના
પારતી, તે કાઠવાર નિત્ય જાણુની નિરાશાને ન
દેખાતાં, ન સુકાતા આણુએ કાઠવાને બર્થ પ્રયત્ન
કરતી કુવેલીની કલ્પનાસૃષ્ટિના અતિથિ
જનતા અને એ સદુમા દુઃખ, ભય અને
આશાના પ્રકાર લીલા તથાની.

પ્રભાત યુવાન હૃદયનાં આશા અને ઉત્સાહના રંગો આકાશમાં પુરે ત્યારે તે વાડીમાં ફરતી અને ટુલવેત અને પશુ-પક્ષીના જીવન જલક્રાંતિ અવહારમાં તેજ વિચીત્રી સૃષ્ટિ હોય તેમ લગતી.

માનવસમાજમાંથી લીલાના જીવનમાં એક જ અતિથિ આવે છે. તેને લીલા સાથી કહેતી, માસી વર કહેતી. તે પોતે સાથી કહેતો, વર માનતો, માલીક પેરે ખેતો. મુ'ંધે તે ફોલ્કમંદ એ-જીનીઅર હતો, શરીરે કદાવર હતો. અહેરે કેપાવડો હતો. તેને જોવાથીજ લીલા ગોઠ પામી. કુદરતમાં જે બનાવ આરંભથી અંત સુધી તેણે વારંવાર જોયો હતો તે તેના જીવનમાં બનવા માંડ્યો હતો. એ લીલા ગુરુતર સમજી ગઈ.

લીલા શરમાળ ન હતી. શરમાળ ઊઠરી-એનો ટોંગ તે જાણતીજ નો'તી માળાપ અને અન્ય મેડિરોઓની ગરૂલતી અને આપવા-થી જે અવહાર દરેક ઊઠરી સમજી જાય છે, નવવિવાહિત સખીએ ખાસે એકાંતમાં કેકે વધુ સમજે છે, પરણેલીએની વાતચીત-માં અનેકવાર દ્વિઅર્થી ચાલે. દારા સંભળે છે અને જે વાત પ્રથમ પ્રસૂતિ પછી ઘણી-ખરી સ્ત્રીએ વધારે સ્પષ્ટતાથી ચર્ચે છે તે સમજવા છતાં ન સમજવાને અને અણુ-સારે પણ ન ઉચ્ચારવાને ટોંગ લીલામાં ન 'તો.

That spurious virtue is a maid
A virtue but at second hand;
They blush because they
understand.

આ spurious virtue કુદરતના નસમાં ઉઠેલી લીલામાં, આંધી દેવ ન લીલાની કુલપાડીની દીવાલ ઉપર એક ચિત્ર-

રંગી ચિત્રાક એક દહાડો આવે, અને તેની મ્હેતા પણ સકેત દોષ તેમ આપી અને પરસ્પરનાં સંવનન પરિક્ષીતન થયાં. કેટલાંક અકવાડીમાં પછી મ્હેત છતાં ચિત્ર-રંગી ધાખાંતળાં જાણીમાં ટુલકમરામાં પતંગીમાં પકડવાની રમત રમતાં ત્યારે એ ચિત્રરંગી ધાખાંતે ઇતિહાસ પુરેપુરો જાણતી. તેથીજ લીલા સમજ કે તેની જીવનપાડીની દીવાલ કુદાથી તેનો સાથી આવે તે સંવનન માંગવા અને આપવા મટિ; તેના દીક્રમાં તે સાથીને જાહરખીતરનો રંગ જાણવાની આવુરતા વધી કારણ તેનાં સંતનનાં દેખાં ઉપર કેવા રંગનાં ચિત્રો પડશે તે જાણવા ઉત્સુક હતી.

સાથીને સહવાસ મળતાં આ ઉત્સુકતા સંતોષવાનું, સ્ત્રીની મર્પાદાથી અને માલાની આવુરતાથી તેણે શરુ કર્યું. તેણે જાણ્યું; લલિતકલાને નામેજ તે અકળાતો. ચિત્રકાર અને કવિ તેને નમાસ લાગતા. સાહિત્ય કરતાં મથિતને તે ઉચ્ચ માનતો. તરવચાન સહેલ મનજના મખારા લાગતા. સૌંદર્ય કુદરતમાં તેને કેપાલું નહીં, માત્ર સ્ત્રીના સૌંદર્યને તે આશક હતો. લીલાનાં મુકુમાર છતાં મંસલ અંગો તેને આકર્ષી રહ્યાં. પોતાની તંદુરસ્તી અને જોરને તેને વર પણ ખ્યાલ હતો. લક્ષમાં ખીલું મું જોઈએ. લીલાનું સંવનન તેણે ક્યું અને લીલાને પણ પડીઅર લાગ્યું કે સારીરિક સૌંદર્ય અને તંદુરસ્તી એ સંવનનનાં - પરમ તત્ત્વો છે. તેની મ્હેતા અને મ્હેતાના સાથીને ખીલે જો આનંદ હતો. “કુદરતનું જીવન એજ અદ્યજ જીવન” તેના શકાશીલ મનને, સાથીના પ્રથમ સહવાસથી ઉન્મત્ત બનેલા હૃદયે કહ્યું.

“પણ ઉન્મત્ત ન હોત તો હૃદય જોઈ શકત કે માનવીએ કુદરતને તો ક્યાંય પાછળ મુકી

એકમી સાંભળવા ઉભી. લીલા ! લગ્નમાં પુરુષ સ્ત્રીને રાખે છે. પોતાના સાથી તરીકે નહીં પણ સાધન તરીકે. સંતતિ માટે નહીં પણ સહવાસ માટે. સ્ત્રી પુરુષને નીમાને છે તે સાધન તરીકે નહીં પણ સાથી તરીકે—માટેજ સાંજના તમારી વાતચીત અને તારા સ્વરમાં રહેલી પટામયી સાંભળી તને સ્પષ્ટ સમજાવવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો.....”

“પણ માસી ! બધાજ સરખા.....”

“હા, બધાજ ! પુરુષ નાનપણથીજ, કુળવણીથી, અન્ય પુરુષોના સહવાસથી, ઔશાદ્યો અસરથી સ્વાર્થી બની જાય છે. મા, બહેન, સ્ત્રી સહુને પોતાની જાતથી કેક નીચા ઈચ્છાના માને છે. મા પોપણડું અને રસણડું સાધન, બહેન રમત અને લાઇ કહેવાવાડું સાધન અને સ્ત્રી જર મલાવણડું અને વાસનાડું સાધન. સ્ત્રી તો સાધન, સાથી નહીંજ”

“એ! માસી !”

“હમણીથી ભણ્યું સારું, લીલા ! તેથીજ કહું સત્ય કહી દીધું. સાંજના તને એણે ગાંડી કહી અને તને લાગ્યું કે એણે લાડમાં કહ્યું. લાડમાં કહો પણ તું જો મજામ થતો તો ખરેખર ગાંડી ઠેરની દસી કાઢતો. હું ચાલુજાને જાણું છું કે સ્ત્રીને સંતાન જોઈએ છે. માટે ન છુટકે ગાંડી ફરિને પણ પુરુષને નીમાથી ભે છે. પુરુષને સ્ત્રી જોઈએ છે. યુગ્મજાતી નહીં બેઠા, પણ એક વાત ધ્યાનમાં રાખજો કે સાચી યોદ્ધા કે પણ પુરુષ પાસે આશા ન રાખતી તો નિરાશ નહીં થવાય.”

લીલાને વિદાય દેતાં માસીએ જાણવાની આંખે જોઈ લીધું કે લીલા કન્થા મરી વહ જની હતી એટલુંજ નહીં પણ લીલાના

હેવાંધા કેક રહસ્ય હતું જે માસીને કહેવાને તે અધીરી અધીરી બની રહી હતી, છતાં કહેતી નહોતી.

ધ્યાનના દરવાજો વિદાય લેતી વંખતે લીલાને હેને આંખતાં જળજળે સાથે મારીએ તેના કાનમાં કહ્યું કે તે રહસ્ય જાણતી હતી. લીલા હર્ષથી રડી પડી અને દીલના ઉન્માદમાં તેની ઝુકુબાર દેહલતા ઉપરની માસીની ખસલ આંખો કે તેના મોઢક દેહ ઉપરની તેના સાથીની વિકારવાળી આંખો, કે તેણે જોયું નહીં.

તેણે દેહરાડુન ગયાં. સ્થાનિક અસર તરીકે તેનો ત્યાં મોકમો હતો. જંગલ સાથે દરવામાં તે મતચુલ રહેતો. પોસના અમેરીકન મીશન સ્કૂલ અને હોસ્પીટલની સીસ્ટર્સ લીલાની સખીઓ બની ગઈ. પણ મન બહેલાવવા કેઈના સહવાસની તેને જરૂર હતી. તેના પરખ રહસ્યનાં ધ્યાનમાં તેનાં રાત-દિવસ સ્વપ્ન પેટે વહી જતાં. સુંદર અને તંદુરસ્ત વંખતીને લખેતો પહેલો મહીતો જે મુખમાં જાય તે મુખ તેને હતું. તેનો મણિ ખરો વખત થોડા ઉપર કે જંગલમાં તંજુ માં ગાળેતો. લીલાના રહસ્યનું તેને બાને ન હતું. એક સાંજે ટેકરીના ટોળાવ ઉપર તેને ખબે માણું રોકી, લીલા ખીણની ઝાંઝા જેતી હતી ત્યારે તે રહસ્ય તેણે જાણ્યું. તેના ઉપર સ્ત્રી અસર થઈ તે જાણવાનું લીલાને લાગ પણ ન હતું. પ્રચંડ વહ અને ઝુકુબાર લતાની સહિમાં પોતે પણ કુદરતે એક ચમત્કાર છે, અને એ ચમત્કારમાં કુદરત ફરી ચમત્કાર સર્જી રહી છે એટલુંજ એને લાગ રહ્યું.

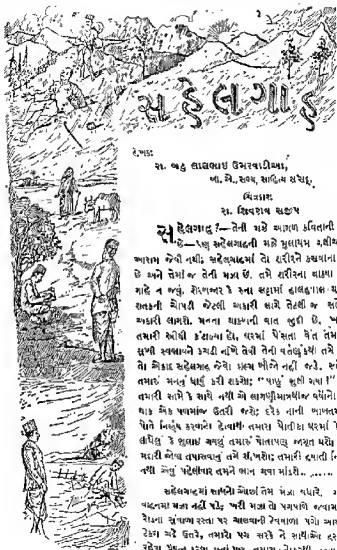
પણ—

[પણ માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૨૮૮]

શીશાના શોધી શરેવા અને
ખાતી તરફતા સરીલી કષ્ટ
કેલો શાખલો ખાખખા
કે ખાખ ખાખ કલા

૫૪
૧૯૩૩

દેખાડો:

૨૧. જાહેર લાલચાઈ ઉતરવાડીઆ,
બા. મે. સવય, સાદિય સચાઈ.

ચિત્રકાર:

૨૧. શિવરાવ સહાય

સહેલગાદ?—તેની મઝે આજળ કવિતાની ચોપડી નકામી
છે—પણ સહેલગાદની મઝે મુલાયમ રાણીચાણેના કોઈ

આરામ જેવી નથી; સહેલગાદમાં તો શરીરને કસવાના પ્રસંગો આવે
છે અને તેમાં જ તેની મજા છે. તમે શરીરના માથા હો તો સહેલ-
ગાદે ન જવું, શરીરનાર કે રના સદામાં હાલકાસ-ચપલાને પેરામ-
સતકની ચોપડી જેટલી આકારી સામે તેટલી જ સહેલગાદ તમને
આકારી લાગશે. મનના ચાકળાની વાત જુદી છે, ખાસ કરી તમે
તમારી કોઈ કંટાળવા હો, ધરમાં પેસતા પેંત તમારા રૂબાંને કે
સૂખી સ્વચ્છાપને કચડી નાંખે તેવી તેની વર્તણૂકથી તમે આજી ગયા હો
તો એકાદ સહેલગાદ જેવો ઇલાખ ખીંચે નહીં જરૂર. સહેલગાદમાં તમે
તમારું મનનું ધાણું કરી શકો; “પાણું” જુલો ગયા” એમ કહેનાર
તમારી સામે કે સાથે નથી એ સાગળીઆતથીજ વધેનો તમારા મનને
થાક મિક પગમાંજ ઉતરી જશે; દરેક નાની બાબતમાં પણ તમારે
પોતે નિર્ણય કરવાનો હોવામાં તમારા પોતાના ધરમાં કોઈ એ છીનવી
લીધેલું કે જુલાઈ ચણવું તમારું પોતાપણુ જન્યત ધરેલ તમારી જોખ-
મદારી જોજ તપાસવાનું તમે શંકાશે; તમારી દુવાળી નિરર્થક કે નીરસ
નથી એવું પહેલીવાર તમને બાન થવા માંડશે... ..

સહેલગાદમાં સામેનો એકાંતો તમ મેંજા વધારે, માઠી કે ખીલ
વહનમાં મજા નહીં પડે ખરી મજા તો પગપાળે જવામાં છે. કવીન્સ-
રોડના સુપાળા રસ્તા પર ચાલવાની રેવવાળા પગે આવડતા, ઠોકરાતા
ટેકા ઝડે હિતરે, તમારો પગ સરકે ને સાથેજી દરો પડે કે મુપ
રહેવા પ્રેમન કરવા છતાં પણ તમારા નોકરેથી દસાન જવાય.....
આહ! એ ખરી મજા વાદનમાં નહીં મળે, અને સાધનો પણ એમાં

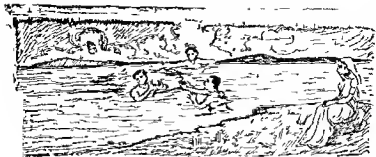
હોય તેમ સારું. ખરી સદૈવમાહત્ત્વ નો
લોહએ માત્ર સીંગરેલુ ટીન, છુલ જાણું
જાણું અને નોકર નહીં.

સદૈવમાહત્ત્વ મળેના તમારા સાથીઓ
કેટલા અને કેવા છે તે પર આધાર રાખે
છે. એકલપણમાં એકાંત છે. તમારો સ્વચ્છ
જડમ્બ અને સીવર હોય તો એકાંત સારું
નહીં. અપુત્ર સૌર્યવંતી વરિચના કમળી
દમતો તમારી સામે જ લીધી હતી, કે સ્વચ્છ
નાં શોભાં એવી સુકુમાર ઉષા ધીમે ધીમે
પાલવ પ્રસારતી તમારી સમીપમા આવતી
હશે ત્યારે તમને મન તમારા સ્વચ્છમાં રહી
નહીં શકે. સારું કે વેચાઈને મોહકવાની પડીત
વાદ આવતાં તે ઉપર વિચાર કરવા સ્થિતી
જશે...પણ વળુ કે વધારે આપીએ હોય
તો બીડ થશે. અને તો એકજ સાધી સારે
છતાં તેની થડુ કબી કે અનડી ન હોય,
તેને કંઈ કઠોર ન હોય. અવારનવાર સાચા
દામે તે દસી ચકતી હોય, અને તેનું મે
મીડુ હોય તો તેના સાથમા વળી કેં આર
મન આવશે. પાતળી સી કરતા બીજી
સીએની સોનન દમેમાં વધારે સ્થિતિ હોય
છે. તે તમારા છુટાપછાટ પર નેહએ નેહએ
આંકેક પણ રાખશે અને છતાં તમારા પર
પેકે તમને કાળના એનું નહીં લાગે.

તમારો મિત્ર શુદ્ધ હોય ને તમારો
સ્વમાત્ર સાત હોય તો સદૈવમાહત્ત્વ વિચારજ
આડી પાળાને, નહીં તો મે પોલીસમેન
પ્રેમ કરતાં સામે સામે જાત્રા હોય તડુ
થશે. તમારો સાથી શીશુર પણ ન લોહએ
નહીં તો તમારા પગે કાંટાના ઉચ્છ્રમ જસક
ભોવી નોકળું હોય ત્યારે તે છાંટીની
નિસારતા સમર્પિ વિચાર કરવા મેલશે. તે
કાંઈ પણ ન લોહએ નહીં તો ઘેર આત્મી
મોચાવણી કરવી જાણી રેખાની આશુરિ

લોહ તે લા ને લા કવિતા લખવા બેસ
જશે. ને તેમા પેલી નુદર મોચાવણી મન
જર આપો, તેનું ખીલેનું શરીર કે માનવ
મે જોવાનું તમારે રહી જશે. ને પર્વત
પણ ન લોહએ નહીં તો તમારો પગ તમે
એકાદ અળસીકું મુંઢાવ તો પ્રલમિત કરવા
મેલશે. ને ટાપડીપીએ પણ ન લોહએ નહીં
તો તેના કપડા પર એકાદ ડાબ પડના
નુંદી કમનસીબીના અગાડમા આપ્યા
વિવસના મન કુળ મળશે. ને
મ બીર સાફર તો નવ લોહએ નહીં તો
જાત્રામા જરાપણ પાણીમા થઈ છનકળ
કરતા પેંચે પાર જવાની પ્રમત્ત પડી મુકી
તમારે પાકુ રડતું પડશે, તે તો કેશભા
મરે એવો, કાલ વગરે એવો, વાકા કુદે
એવો રેનીના દમ પર દોડે એવો ને દસે,
રે ને તોડના કરે એવો હોય નેજ ખરી
મન પડશે.

મે એકજ વિવસની કાળેપમાટે જવાના
હો તો અપમતી રાનેજ નીકળી પડતું મીર છે
કે એથી દોહર દેકરા ઉપર સવાર જન્મ
પામે ત્યાં વખતતર જઈ પડેાનો રાને સરુ
આત કરી કે કાંટુ છે પણ જન્મતા
પ્રમાણને લેવાના બદલામા એ કાંઈ નથી,
ત્યારે આપા પાળના અધારા દેહદોહ કરી
રખા હશે. સવારના વખીએ આપ ઉપાડી
કરોચ કરવા સજ્જ થતા દરોઃ આકાશના
ધુ ધટતી અદે, તાલના પાટળી પાલળ નરો
તેવાર પાલ તેમ, તમરેવલએ ર નકોરોએ
સક ઉઘાને એતારાજ સજ્જ થતી હશે...તમે
અભજે ઉઘા રહી જશો. "હ અદુષ્ટ હા"
નતમે કહેશે. આઠલી ખમી સવારો વખમળી
કાંઈ થઈ તેથી પડનામે અને કવેથી પડેવા
અવચનો નિમજ કહેશે. ને નિમજ બીજે
વિવમળીજ નુકી જશે....

આમ તમારી કલ્પના કે જે કાપી ભેગે તમારા આકલ્પનાશક્તિની ઉલ્લસ હોય તો સારી આ મોંઘવુ એની વીશ્વાસલુપ્ત વમે આરેપામુ નેતા આપણે જેવા ઉચ્ચ રહેશે. બાળકોના ભુવકુલમાંથી કલ્પેત્ર જેવા નવા કેવલવા, સામે કોડિના રક્ષકુલમાં આકાશમાં તમને સોઈયે ભેગુ નથી જાણ્યું અને છતાં તમારો ફેરો કાઢવ તો નથી ભલ શાઈને તમે આપણની કુખળા તડકામાં ફરીઆળી પર લખાવી એકાદ બગામુ ખાશો તો પણ તમારો ફેરો નહીં યગે.

ટેકરાઓ ચડવામાં તેથી જનુ વધારે મમ્મન છે. ટેકરા થકી રહે કોઈ રાજ્ય નહ છને તેથી તમને આનંદ થશે કિંવા ટેકરા ઉપર ઉભા રહી નીચે નજર કરતો હારે નીચેની કોળીકોળી દેખાતી ઝાંઝાળેથી તમારો અદભૂત સતોપાથી અને તેથી-તમે ઉચ્ચ ઉપર છે એ વાતજાણી-તમને અનલે આનંદ થશે...સમુદ્રકાંઠાના રેતીના ટેકરા પર રોડ રોડ કરવામાં જનુ મજા પડે છે હનિકામનો અભ્યાસી કે જે વાર પોતાને સિવાજી મહારાજ એકે સરખાઈ દે છે, છલ્ખીના રીંછપુરને, સજુમાં બુલ્લની રેતીની વીચિરેખાથી અવગણી છત્રન મ જમિ વિચાર

સુએ છે, અડના વાવ પડી જાતી રેતીની બચીઓ નેહ, બગાસ કેમીને નેતા જનુ છપનના મનોમડપ સાબરે છે રેતીના ટેકરાઓમાં સિદ્ધામન બનારી મેમચાંચા પણ એર આનંદ આવે છે કરનુકે તે નિહામન સર્ગવામાં મ્મતમદેનત કદેસી હોઈ નથી ભલેકી રજુઓ પેટે તે ચિપ હોય છે. આપણ દીક્ષનવાનાઓની ખુશીઓ પણ આપણે બનારી હોત તો નેતા મેમની રખતે મથક થેન પડત.

મહેવમાદ માનીતી ધરાનુ કારજુ નેની નિરકુલના છે પ્રાંતેલ રૂઢી કે બુનેધરમાં કોટ-ગોપી બગામુ મારી, દામ જતી રહેતી હોય અને અંતિ અગ્રવનુ કામ હોય તો જનુ જનુ દોડી સમ્મા નથી નેતા કારજુ છે ક્રોધ વાર પોતીસદાચ અદાવે, કોઈ વાર દામ કે મોરમાં આડી જવાતી ખીક સામે, ક્રોધ વાર પાછળથી કોઈ નોશાની પારસી પોતીઓ ને એર કરી છુમ મારે, તો નાહક રૂજેલી અને પચાત ધાવ ધળી વાર કોઈ રોડે ન દોવ જતા મંથી આપો આપણુ-નેજ જુએ છે એથી વાગળી યાપ, કોઈ વાર "કોઈ એળખીનુ મળી ભલ તો શું કહે?" એવો વિચાર આવે. સહેવમાદમાં

આમાં કદાચ નથી. એમ નહીં કે ત્યાં નિયમો નથી. સત્તાધિની સમાજની દૃષ્ટિથી તો હાં પણ છે; અને એ સમાજના અણુ-લખ્યા હુકમપત્રમાં “સહેજબદમાં તોફાન થ્યો વિના અંબીર ચલુ” એ હોયકુલ છે” એમ કહ્યું છે. સહેજબદમાં કોઈ એાળખીતું મળે તો ઘણીવાર અંબીર માણસોને પણ તોફાની ચલુ પડે છે...તોફાનના પ્રકાર અનેક છે અને તે સ્વભાવશીલ છે.

ઢોડો ગમે તે કહે, તોફાન કરવું પશુ સહેજુ નથી, કેટલાક એવા પ્રાનિરહો છે જેમને તોફાન કરવાનો હુકમ થયો હોય તો તેમને મૂક જેવડા ત્રેલ રહેવું પડે. આવા સ્વભાવવાળા માટે મિત્ર સાથે છાતીકર પાણી સુધી નદીમાં નહાવા ઉતરી મિત્ર ઉપર પાણી ઉગાડવું એટલે તે પશુ સામે પાણી ઉગાડશે અને બચાવ માટે તમારે સામું પાણી ઉગાડવું પડશે. આ આપમેળે તમારી જદ પ્રકૃતિના ખડકમાં તોફાનની એક ધરેડ પડશે, આમ તમે તોફાનની આરાપડી સીધવા માંડશો અને પરિણામે તમને સાગશે કે જગતમાં એમમ આનંદ અને ઉત્તમતા પુઆરેએ તો ઉછળી રહ્યા હતા પણ તમેજ એખાન હતા; અને સકેત ચખ્ખો બોલવાથી અદુગરના ખગના ઉપરે તેમ તે નદી વિવાદના પરિણામે છંદગીના નવા ઉવાનો તમારી અંતુષ ખુશી જશે...

કદાચ તમારો આવી સરખાવ હોય અને બીજાનું બર્ધા-આસ કરી તેની પત્ની-ત્રેતાં હોય તો તે મિત્રને તમારા તોફાની સ્વભાવનો એકદમ બોગ બતાવશે નહીં. તેથી કદાચ તેનું મન ખાતું ચડ જશે.

સુર્ય કેક તપવા માંડે એટલે વજતલર નાનો કાઠો બેઠે. કદાચ કોઈક બુખ્યું પશુ હોય તો તેને તમારા આનંદમાં રસ

નહીં પડે—સર્વેગુણસ્તાંદુલમાશ્રયસ્તે ॥ એ નિયમ છત્રર થોડે અર્થ દેશ, કાલ અને સંભેગો ઉપર એકદંતુ સત્તા ચલાવે છે... નાસ્તા માટે દરીઆળીની બીજાત કે વગી છાયા કીક પડે...તમને જુબ વધારે લાગી હોય અને નાસ્તો થોડો હોય તો ખાસ કરી તે વહેવવાનું કામ તમારા મિત્રની પત્નીને આપવું એ સારું છે—તેના પતિ કરતાં તમારે લાગે તેને હાથે વધારે આવશે અને તમને આમદ પણ વધારે થશે...

નાસ્તા વખતે, જે તોફાનીમાં તમારા મિત્રની પત્નીએ લાગ લીધો ન હોય તે સંબંધી મેલ રખા જેમાં તમે સાથે રહ્યા હો તે વીશે અને તેમાં પણ તેના વીશે વાતો કરવાથી આખો દિવસ મીઠો જશે; અને આથી પોતાનાં પરાક્રમે વીશે વાતો કરવાની અતિ સદજ લાલસા અટકાવતાં તમે સીધશો. એટલું ખ્યાનમાં રાખજો કે તમારી વાતો મદન વિષે સંબંધી ન હોય. સ્ત્રી ગમે તેટલી બહેની કે ચતુર હોય, તેને નછવી વાતોથી વધારે આનંદ થશે અને તેનો પતિ તો એવી વાતો કરવા-સાંકળવાથી ટેવાયેજ હશે...

તમારો મિત્ર અને તેની પત્ની દરેકજ બદ વાતે વળતાં ન હોય તો પણ કેક જાણું કાઢી તમારે થોડીવાર દૂર ચલું છમ્મચાએમ છે. વસ્તુ ન હોય ત્યારે બીન-જરૂરી હોય તો પણ તે માટે કમ્પા થાય છે, અને તમે છુટા પડશો તો સાથે રહેવામાં નં બેઝેલી ચણી વસ્તુઓ બેવાનું પણ તમને પ્રાપ્ત થશે.

થોડેક દૂર એક જાડી પાસે પડ્યા પડ્યા સીમરેટના ઝોસ કાઢતાં ચોપાસ બેદરકાર નજર દેતામાં કીક મઝા પડે છે. એવીજમાં ધરતુની કરનારુ કે ચુમોસ્વાગીરીતું તમારું જીવન ખુશી જશે અને જે સ્વખાન બીમવવાની

જરૂર છે તેની શરૂઆત કરતાં શીખવો. આ એકમંદે મળા મવાવવામા તમારા દીવાની આગ, છપરી મતા સામેની તમારી રોજની ફીઆદ, તમે જુવી જરો તમારા-ગેડ કે સાહેબનું જમવાજીવન તે મીલકાદેથી તમને તુરૂં લાગશે ...

તમારા મિત્રની પત્નીને માતાં આવડતું દેશ તો સહેવમાલની ફોલ યુગી-મણાપ. તેને ન આવડતું દેશ અને તમે માણ સકતા હો તો તમે માણ નહીં. તમારું સગીત મમે તેટલું મારુ હમે તો પણ સુદીના ખંડર દેખાવ કરતાં વધુ મીઠું નહીં જામે

મહેવમાલ કેમ પુરી કરવી એ બહુ મહત્ત્વ નથી ધીરે ધીરે અસ્વ પામતા સૂરે પંડે પીર ધીરે મમે તે પાછો વળી છડે છે.

પાછા જુળતાં તમારા રવમાવમા અનેક ફેરફારો શરૂ થવા હશે તમે કે જુમ દો, સામા માણની લાગણીઓ, સુખદુઃખ કે અમરકે એકાની દેવ નહીં હોય તો તે રવમાવ સુધરશે. છ રમી સાવ આધાર કે આશરી નથી એમ લાગશે. તમારા મનમા આનંદની ઉમિદો પ્રકટ થશે, તમારા અત્મા ધડકાવ થશે જન

...પણ હા, રમે તમે તમારી પત્નીને કહેવા કે "આજે તો જુન મજા પડી." નહીં તો તમારા મનમા આનંદ નવું કુખોમા ક્યા ક્યા સખી જશે...અને મિત્ર-જનિ આગળાકા રમાણે દિવસો આગે મળતા હોય તો પણ તે સપે આણે, કતી એવ તે. તમારી પત્નીને કતી પણ ન કહેશો. નહીંજર... ..કે નહીં'

ઐતિહાસિક દષ્ટિબિંદુ

લેખક:

રા. કનૈયાલાલ માલુકલાલ મુનશી,
બી. એ. એલ. એલ. બી. એડવોકેટ,
પ્રમુખ, આદિસ સંસદ.

અત્યંત ઇતિહાસ એ જનમંડલના આત્મવિદ્યાસમાં યાજ્ઞીજ અગત્યની વસ્તુ છે. જે જનમંડલનો ઇતિહાસ નથી તેને મૂલ જીવનમાં ગર્વ નથી હોતો, વર્તમાન જીવનમાં રમ નથી હોતો, ને ભારિ જીવન મારે હોય નથી હોતો.

સમાજ ને જીવનના પ્રત્યે ઉદ્વેગવાની છંછા ઇતિહાસે દર્શાવેલા દષ્ટિબિંદુ વિના નિર્ધારક છે; કારણકે ત્યાં મુશી એ દષ્ટિ-બિંદુથી પ્રભોતું નિરાકરણ કરવામાં આવે ત્યાં ત્યાં મુશી સમાજ અને જીવનનો પ્રજ્ઞા સ્વાભાવિક ને સ્વસ્થ આર્થે વહેવડાવવાની આથા સ્વાસ્થ નિષ્ફલ થાય છે. ઇતિહાસની

સ્પષ્ટ જણાણ વિના મહેશ્વર નહીં, કે ત્યાં મુશી એ જીવંત વ્યક્તિ કયે ધોરણે ધરાઈ છે, ને અને તેના વિદ્યાસનો પ્રકાર અને ઉદ્દેશ સમજાય નહીં ત્યાં મુશી તેનું જીવન ધારેલી દિશામાં લઈ જવું કે કંગાવવું એ કેવળ અસાધ્ય છે.

પણ ઇતિહાસ રાખ્યું એવા એવા અર્થમાં વપરાય છે કે આ સંજોગમાં તેનો વ્યાપ્તિ અર્થ ધ્યાનમાં રાખ્યા વિના તેનું દષ્ટિબિંદુ શું તે નક્કી થાય એમ નથી.

રાત્ર્યારોહણની તિથિના સમીકરણે, રાત્ર્યારોહણની પરંપરાને, વિચારોની લખાનક વીચારોને

મેટા, વર્ગવિખ્યાત દર્શનકારોએ દર્શિતાસનેા જુદા જુદા અર્થ કરી છે. પુરાણ કારોએ દર્શિતાસનાં લક્ષ્ય, મર્થ, પ્રતિસર્વ, વૈશ, મન્યતર અને વશાનુચરિત મળ્યા છે. હિરોકાટસે રસિક પાત્રીરવિને દર્શિતામ કલા છે. કાપાલિયે મદાપુરોના છવનમર્થી પ્રસર તા નેજાનું પ્રતિમન નેજ દર્શિતાસ એમ માન્ય છે.

આધુનિક દર્શિતાસકારોએ આ આદર્શોને દ્રવ્યકા માણી નિમિષો, વિમરો, ને રાજ્યોના રાજ્યાભિષેકોની સાદમા છુપાએવર છવન-પ્રવાહની દિશા અને પ્રભાવ આકાશના પ્રવરો કરવા મહત્ત્વા છે. દર્શિતામને રાજ્યોના નરોગાનની જૂમિકાપરથી જનસમાજની પ્રગતિની હુચારી અધિષા ઉપર આજુવામા આવેલો છે. છતાં પણ જુદા જુદા સમયના સીપુરોની રેરોગીકરણી, નેમતા રીનરીકાને તપા તેમની અધિક અને રાજકીય રિચનિતા વર્ણનમર્જ દર્શિતામનેા હેતુ સમગ્ર જલ છે એ માન્યતા પણ અજને વારંચિક સામની નથી. આવા પ્રકારના વર્ણન મળા ઉપરોચી યદ પડે છે ને દર્શિતામ માટે જરૂરી રીમનેા પુગી પ્રાડે છે, પણ મામાનિક જુદા કાવના આ મમદશ્ચનેાને દર્શિતાસની અમુલ્ય કાવ-રેનનુ નામ અપાય નહીં.

“દર્શિતાસ” ના અર્થનેા વિચાર કરતાં પહેલાં એટલુ ખાતજા રાખતુ એરએ કે દર્શિતામ ગમે તે જનસમુહનેા હેરક રહે નહીં. પણ જ્યારે એક જનમમુદ કોષએક કારલે નીરાળો પડે ત્યારેજ નેના દર્શિતાસનેા આરજ થાય છે. આનાં કારણો ત્રણ છે —

આજ રજાજુ મરે (૧) એકવચન (૨) આધિક પા એરેરેક રજરજ્ય એરમવના પ્રેરકર્તા વનવાટ અવવા (૩) એક રોજન-વાની આધીનતા. આ ત્રણમાથી મમે ને

કારણસર જુદા જુદા જનસમુદો એક બીજાથી જુદા પડી નીરાળા બને છે એક અને આરેનો દર્શિતાસ ને નીરાળા પડેલી એકવ-વાસ કરતી જાનિને દર્શિતાક છે. દ્વિનેા દર્શિતામ ને આધિક અને એરેરેક રવામ્ય એરવતા એક દેશમુ વસતા જનમમુહનેા દર્શિતામ છ જાડીમ સાઆનના દર્શિતાસ-નેા રિચન બીડીકા મળવચકની આરીનતા આવવના મડેલી છે

જ્યાર ઉપના ત્રણમારે એક કારણને લીધે એક જનમમુહ બીજાથી જુદો રહેવા માડ છે, જ્યારે તે સમુહના સીપુરો પડરપર સજ અને લીધે એકજ પ્રકારની આપા ઉપ-મવે છે, જ્યારે તેઓ પોનાને રોગ્ય રેરોગીકરણી રીનરિવાએ નેમજ વિચારની સામાન્ય પ્રવારિકાએા લાધી મરમ (collective) જનની રાકમાલ કરે છે ત્યારે આ નીરાળો મમુહ રજક બની જન મડવ તરીકે અકિતવ પામે છે, આ અકિતવ ને સમુદાયના સીપુરોના દેશકામને લાધે મગવવા રવમાવ અને જુદીના વજાના દેશ રજે રમાએપુ દોષ છે અને આએ સમુદાય આ અકિતવનેા, રાહી અને કમ તેમજ સાવાચિક ને રાજકીય સસ્યાએા કારી રિચાજુ કરવા જાલે અનલે મયન કરે છે. અને તેમ કરજ ત પોતાની રિચક સસુરિને જનમ આપે છે, પરિણમે એ માત્ર સહવાસના જ વનથી જ કાવરે જન સમુહ હનેા તે સમાજ સમાકારની એરનાનર મેજા સમારત્મક અધિક (cultural power) બને છે.

આ રિચનિએ પહેાળ્યા પડી ને સમુદાય ને પોતાના વાહજીક નરકારેનુ આજ કાવ છે, અને તે સામાકારિક અરિમતા પ્રામ કરે છે આ જનમડવના સીપુરો પોતાના સમાકાર માટે મર્વ પારે છે, તેને

શુદ્ધ કરવા મથે છે; તે સુચનાવ ને ખીલે તેથી સંસ્થાઓ સ્થાપે છે. તે તેમનાં સંતાનોમાં દૃઢ બનાવવા કૃષ્ણવણીની પદ્ધતિ કોઈ શરૂ છે; તેનો નિરંકુશ પિંડાસ થાય એવું રાજ્યતંત્ર સ્થાપે છે; અને સાહિત્યના મંદિરમાં તેની વિશુદ્ધ અને અમર મૂર્તિ ઘડી વિખળની પ્રગ્નની પ્રેરણા માટે મુખી નય છે. તે સમુદાયની આવી સાંસ્કારિક અસ્થિતા જ એના જીવનનો હેતુ બનીને રહે છે.

ત્યારે જનસમુદાયનું વ્યક્તિત્વ પ્રગટે છે, સારે તે સમૃદ્ધ હિતહાસનો વિષય બનવા-લાયક થાય છે. ત્યારે તે સંસ્કારાત્મક મંદિર બને છે ત્યારે તે હિતહાસનાં ખરાં કાથનો ઉપજાવે છે. ત્યારે તેમાં સાંસ્કારિક અસ્થિતા પ્રગટે છે ત્યારે તેના વ્યક્તિત્વનું સ્વરૂપ, વિશ્વા ને પ્રાણસ્થ નોખાં દેખાય છે, તે તેનો હિતહાસ ભવિષ્યની પ્રગ્નને ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ નજરે જોતાં એક દેશ, એક જાતિ, કે એક પ્રગરૂપે નીરાળા મનોમા જનસમુદાયના સાહ્યિક સંસ્કારોમાં સમાવતું વ્યક્તિત્વ તે સમુદાયનાં પરાક્રમે, સંસ્થાઓ, રીતિનીતિ, શાસનકલાને સાહિત્યમાં વિકાસ પામે તેના ક્રમની નેરવે તેનું જ નામ હિતહાસ કહી શકાય. હમ્મસના શબ્દોમાં કહીએ તો “સમસ્ત જનસમુદાયમાં રહેલા વ્યક્તિઓ આદરેલાં હર્ષોની કથની તે હિતહાસ.”

માંડ્યા, ત્યારથી તેમનું વ્યક્તિત્વ સંસ્કારાત્મક થવા માંડ્યું, અને હીંદુ. સંસ્કૃતિનો પ્રારંભ થયો. તેઓ જેમ જેમ પોતાને અનાધી કરતાં વધારે શુદ્ધ ને સંસ્કારી માની નીરાળા ને શ્રેષ્ઠ માનવા લાગ્યા; જેમ જેમ સમાજની પ્રજ્ઞાતિ-કાઓ, કૃષ્ણવણીની પદ્ધતિ-અને જીવનનાં આદર્શો, તેમનું ઐતિહાસિક સાતત્ય અને સાહ્યિક સંસ્કારો કાયમ રાખે એવાં થવા માંડ્યા તેમ તેમ તેઓ સાંસ્કારિક અસ્થિતા અનુભવવા લાગ્યા. આખરે પોતાના સંસ્કારોનું જ્ઞાન આર્થોમાં એકઠું તો સ્વષ્ટ થતું ગયું કે આપણા માંડલના વ્યક્તિત્વ (એટલે કે આત્મા)નો સદાય નવે રૂપે વિકાસ કરવો જોઈ જીવનનું સકલ મથું. આજ કારણસર દુનિયાં વર્ષ વીત્યાં તોએ-અનેક સામાજ્યો અને સંસ્કૃતિઓ ઉદ્ભવી અને નષ્ટ થઈ ગઈ તોએ કાલના મોંમાંથી બચી જઈ આર્થોવર્તની શુદ્ધિ અને સાતત્યનું જ્ઞાન આપણે રાખી શક્યા છીએ.

આ પ્રમાણે જોતાં આખાદેશના જીવનના મણુકાઓ આ વ્યક્તિત્વના સાતત્યને દોરે સરે છે. જે નર્મદાએ સત્યયુગમાં પતિને મરતો ગયાવવા પતિમતના બાલથી સૂર્યનારણ્યનો સ્થ યંજાઓ, તે આદર્શ સતીની બાવનાની હીમતથી કરોડો સતીઓ આ

• મેરામાં તેણે બપોરે એવા ને રમ્યુ વીજ પાકે તે દૂર દૂર નાસી ગયો!

દીવાનો

મેખા

રા. મનુભાઈ ભેવથરામ ત્રિવેદી

ચિત્રકાર

રા. હરિદાસ પ્રાણરૂપન ત્રિવેદી

કો લેજમાં મને અચેટ સ્થિતિવા
અખ્યાપકની નોકરી મળી ત્યારે મહા-
ભક્ષીના દરીયા કીનારે મારે માટે કોઈ
સારો ન ગયો. રાખવાનું મેં મારા મિત્ર
રમણપાલને સમ્પુ. મહા મહેનતે એણે એક
બંગલો કાપી કાઢ્યો. પણ તેમાં એક વાપો
હતો. ત્યાં આસપાસ રહેતા બધા વેકેશના
એવી વાત ચાલતી કે એ બંગલો બુતાવળી-
યા દોષ, કોઈ પણ માણસને રહેવાને
કામ સાથે એવો નહોતો. રમણપાલે આ
વાત લખી પુઝાબુંદ હતું કે મહાભક્ષીને
મદ્યે બીજે કોઈ રથજે ન ગયો. મળે તો
રાખવો કે નહીં.

પણ પછી તાના ઉમ્મરથી મારે રવમાન
તોફાનમાં જ પડાવવાનો છે. મેં મન સાથે
નિશ્ચય કર્યો કે મહાભક્ષી પરતો તોજ ન ગયો.
રાખવો આમ કરવામાં મને કોઈ પણ પ્રકાર-
ની અડચણ પડે એમ નહોતું. કોઈ કારણ-
સર તુ પરવરો નહોતો અને સપણી કામ
સાથે કરી લેવામાં મને એક પ્રકારની મજા
લાગતી હોવાથી બટ કે મારર કોઈ મેં
રાખ્યા નહોતા. આથી બુતાવળીયા મકાનમાં
રહેવા બધાં મને કોઈ પણ અટકાવી શકે
એમ નહતું.

મેં મહીનાની અવધવમાં ૬ મુંગાળ
મયો બંગલો ફર્નિચર સાથે મળ્યો હતો.

એટલે બહુજે, જરૂરી વસ્તુઓ સીધાજ વાંચે. તેજ આકાર આગલા દહાડાની માફકજ કે લઈ જવું પડ્યું નહીં, ને પહેલેજ દહાડે બંગલામાં રહેવા બધા-સકરે.

તે રાત્રિ રમણ મારે જંગલેજ રહેો. રાતના બાર વાગ્યા કુધી જાતની વાટ જોઈ અને થાક્યા અને સામે જીજ્ઞાસી રહેવા દરીયાને કીનારે જઈ બેઠા.

મહાબલ્લી તરફના દરીયાના બાગમાં નાના મોટા પુષ્કળ ખડકો છે ને રાત્રિને સમયે ચંદ્રના પ્રકાશમાં એનો કેખાર મોહક અને બપોર લાગે છે, આ કેખાર એતા અને ત્યાં બેઠા હતા એવામાં સહેજ કપડામાં સફળ થયેલા કેાઈ આકાર કીનારે કીનારે માલતો દરથી અમારા તરફ આવતો જણાયો. તે પાસે આવતાં જણાયું કે તે કેાઈ શ્રીખંત મુસલમાન યુવક હતો. પડીમાં દરીયા તરફ જોતો, પડીમાં વિચર ઉભો રહી ચંદ્રને એકીઠસે નીહાળી રહેતો, અને બધી વખત ગરમના સૂર કાઢતો. તે અગારી તરફ વધતો હતો. ઉઠ પાસે આવ્યો ત્યાં કુધી તેજો અમને જોયા હોય એમ જણાતું નહતું. અમારાથી થોડાં દૂર ઉભા રહી, દરીયાની સામે જોઈ રહી તેજો કારમું હાસ્ય કર્યું. પછી વિશાળા માછ હઠે એવે સાદે

તેં હું છું આ હું છું ?
એમ ગાયું ! અને અજબ થઈ જોઈ રહ્યા. એવામાં તેજો અમને જોયા ને એક કરુણ સીસ, પાડી તે દૂર દૂર નાસી ગયો ! કલાક બે કલાક અને ત્યાં બેસી રહ્યા, પણ તે પાછો આવ્યો નહીં. આખરે કંટાળીને અને બંગલામાં બધા મુકા ગયા.

શીજે દિવસે રાત સુધી મેં ખુબ વિચાર કર્યો ને એક કલિત મોઢી કાઢી. રાત્રે પડીઆળમાં બારના રહેવા ચતાંજ દુ કીનારે જઈ બેઠો ને સાથે મારી સારંગી લેતો ગયો. થોડા વખત પસાર થયા પછી

તેજ આકાર આગલા દહાડાની માફકજ મારી તરફ આવતો જણાયો. આગલા દહાડાનાજ છપ્પેં ફરી પાછા સંભળાયા. મેં સારંગીના સૂર કીક કર્યા ને તે આકાર ના સૂર સાથે સૂર મીઠાવી સારંગી વગાડવા માંડી. તે આકાર-તે મુસલમાન યુવક-પાસે આવ્યો, થાંત ઉભો રહ્યો, પડીબાર મારી તરફ જોઈ રહ્યો, ને ધીમે પગલે માલ્લે ગયો ! તે દિવસે તે કારમું હાસ્ય નહીં, કરુણ સીસ પાડી નહોતો નહીં ! એક દિવસ વધારે મેં મારો અખતરો અજમાવ્યો. નિયમ પ્રમાણે તે આવ્યો, મારી પાસે બેઠો, પિતાનું ગાયન ગાયું ને કુંગો કુંગો માલ્લે ગયો ! પછીને દિવસે તે સૌથી વધારે અપહીયો. એવું તોનું તુલ્યું. મારી સામે કાઢેલી અગિયો જોઈ રહી એજે પુછ્યું : “તમે જગનનાં નથી, ખરું ?”
હું ન સમજ્યો. મેં પુછ્યું : “કેમ ?”

દરીયાનાં ઉજળતાં પાણીમાં તેજે થોડી વાર જોયા કર્યું. પછી મારી તરફ ફરીને કહ્યું : “જગત મને દીવાનો કહે છે; જગત મારાથી દૂર નાસે છે. જગતમાં એક પણ એવું માણસ મને નથી મળ્યું જે મારા દીવાની વાત સમજાવવી સાંભળી લે. મને લાગે છે કે તમે સાંભળશો. સાંભળશો ? હા ?”

દરીયાનાં પાણી વધારે ને વધારે ઉંચાં ઉજળતાં હતાં; ચંદ્ર પૂરું કંઠાથી પ્રકાશી રહ્યો હતો; મારી સારંગી બાજુએ મુકાને હું તેની વાત સાંભળવા આતુર થઈ તેની સમયે જોઈ રહ્યો.

ધીમા મધુર સ્વરે તેજે બોલવા માંડ્યું : “આ સામે બંસેલો છે તે મારા પિતાનો. આજંથી. દસ મહીના પર અને અઢીથી હાંસ રહીએ છીએ ત્યાં ગયા. મારા પિતાનો હું એકનો એક છેકરો છું. એમનું મારા પર સંજર્જ હેત છે. એઓ મને દીવાનો

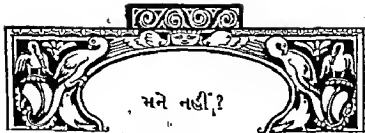
નથી મળતા. ને જતાં ગાદી-વંશ કું એમને કહેવા જાઉં છું ત્યારે એમનું મેં ઉતરી ત્યાં છે, એમો રૂબા જેવા યજ્ઞ જાણ છે? એનું કારણ પુછાને માણુમ! પણ તમે સાંભળો, 'બરાબર અગ્નીઆર મહીના પર એક રાત્રે અદિક પાંચે કું મારા મિત્રે રાત્રે તમે એકા છે તેજ નભ્યાએ તડાકા મારતો મોડા હતો. પુત્રેમની-રાત હતી ને દેખાવ રમણીય હતો. મને બરાબર માદ છે કે પોતી તરફ દેખાવવાનો રસ્તો દેખાવ છે ત્યાંથી એક જાંઘ ગાડી દોડતી આવી ને અહીં ઉભી રહી. અંધે સદાજ એક રથા. ગાડીમાંથી કાઢ થક શૂદ્રસ્થ ને તેની પાછળ—તેની પાછળ પોતી ઉતરી! મેં શું કહ્યું? 'પેલી'—ખરું! સાથે, કું કવિ નથી. ગાડી તેનું વર્ણન કરી સોદર્યને શરમજન. કું મિત્રકાર પણ નથી, નહીં તેા એનું મર્મજેક મિત્ર ચીતરત, તે એક જગત આશ્ચર્યક્રિત યજ્ઞ નત. એ બેઠીશતી દુરી હતી. કું એને એક રથો. થોડો વખત કરીને એ આગી મથ, પૂર્ણમાણી રાત્રેની ને જયંકર ધડીએ એને જખને ગાડી આગી મથ!

"મિત્રાને વિદાય કરી. તદ્દલને ત્રમાચી દહ, કું 'પીરે પમયે આગીને વેર જાજ મુજ મળો. પાછળી રાત સુધી મેં બીજાનામાં આજારવા કરું. આખરે મારી આંખ મીંચાઈ, નિદ્રામાં મને સ્વપ્ન આવ્યું. અંધે એ મળ્યાં. અહીં આટલામાંજ એક નાનકડી જંગલી બાંધીને રથો. એ નાનકડી જંગલીમાં બેઠીશત ઉતરું ને એ બેઠીશતમાં રહીને મારી દુરી પર મેં કવિનાંચો જખી, ને ચાંતી જમત આવું જખું. એ રત્રે અંધે એ દોડીમાં એકા ને દૂર દૂર કાજ અજગ રથાને ચાલતાં ચલાં. ને અજગર પ્રેશને કાનકરે દોડી નાંખી અને ઉતર્યાં. એ અનરથા પ્રેશમાંથી કાજ-આરા દેવજયો સાદે મને

બેઠાવતું હતું? સાદ મુજ બેઠામાં સંભ-જામો ને અજગ થતાં મેં એનું કે મારા પિતા બીજાના આગળ મારા મુખ તરફ એક રહી ઉભા હતા! 'બેરા, બપોર ચપું: ઉડ હવે' એમને મામાશુ કુકમ થયો કું સજાભા યજ્ઞ ઉડે. પણ પેલું સ્વપ્ન? રાત પડતાં અજગરે કું અહીં આવ્યો. એ વાગ્યા સુધી બેઠી રથો પણ તે દુરી પાછી આવી નહીં. આજે અગ્નીઆર મહીના થયાં કું નિધનિત અહીં આવું છું. જગતે મને દીવાનો ગયેલ છે ને મારી પેલી દુરીને કું એક સવાય મેરિયી પુણું છું તે સાંભળી અહીંનાં જખાં મોડા મને જૂત માને છે! સાથે, તમને દંડાભા આવ્યો. પણ તમારા સમજાવ કું રહી પણ જુલિય નહીં."

તે બેઠી રથો. મારું હકથ. 'કું'કું' યજ્ઞ રજું હતું ને દોડ કરડી કું ચક્રને ને સમુદ-ને ચારકરતી જેવા કરતો હતો. એવામાં તે મમજાને ઉભો થયો. દરીઆના પાણીમાં દૂર દૂર આંખરે તારી દષ્ટિ ત્યાંજ રાખી એણે મને પ્રકયું: "પેલું એનું—પેલું!"

મેં આંખ તાણીને એનું પણ કું દેખાવું નહીં. પણ એની દષ્ટિ તેા ત્યાંજ હતી. "ઉખા રહેતો હોં," કવી એ કાનકરથી પાણીમાં ઉતર્યો, ને દોડવા 'જાગ્યો. એ થોડે દૂર ગયા પછી મને જ્ઞાન આવ્યું. કું ગમજ્યો ને કલ્પે મારી એની પાછળ દોડ્યો. પણ કું એને પકડી પાડું ને પલેતાં તેા એણે જંપમજ્યું. મદામકેનને પાણીમાંથી કડી કું એને—એના શરીરને—કાનકરે દહ આવ્યો. એનું માથું નીચું રાખી શરીરમાં પાણી જગર કાઢ્યું. પણ ને નાથું દનું. એ અગદનો—'દીવાલે' જમતથી દૂર થયો હતો! મેં એના મુખ પર નજર નાંખી. દષ્ટિ પર મેળવેર વિજય થયોતું મર્મજું દક્ષ ત્યાં દનું.

લેખક
 રત્ન ખુરાસાન તાલકંસી રાણ,
 સ્વપ્ન, સાહિત્ય સંસદ

નાટકનાં મુખ્ય પાત્રો

બાપુ કિશોરમય્ય તે. પી.	મુખ્યપત્રો કરોડપતિ મારવાડી
કુમાર હિંમતસિંહ	રમ્યુતાનાના એક રાજાનો ભાણી.
દેવીસિંહ	ત્રિવણીનો રાજકુમાર, હિંમતસિંહનો મિત્ર.
બાપુ જગમંજરસાહ...	કિશોરમય્યનો ભુતો દોષ્ટ અને ભાગીબો.
તારાદેવી	કિશોરમય્યની ઠાકરી, હિંમતસિંહની પત્ની.

આગળના બાબતો ટુંક સાર

ખીલાત મિલકતના કુદિમાં નિમ્ન વચ્ચે કિશોરમય્ય પેતાનો પોત તારાદેવી પસંદ કરીને દોષ્ટ છે, ત્યાં જગમંજરસાહ આવે છે. બાપુબાપુ હિંમતસિંહને મળતા આવેલા દેવીસિંહને કિશોરમય્ય મળે છે, ત્યારે જગમંજરસાહ પ્રસન્ન બન્યા આવે છે, કે તારાદેવીને તેના પતિ તરફથી મુખ તપી, હિંમતસિંહ સસરા તરફ પણ તેજાઈ ચલાવે છે, ને તેની દોષ્ટ બનતી તરફથી વસાઈ દેવાની ઘણી જાણ બતાવે છે સસરા પેતાની "બાપુ" પાસે જવાવાની આજ્ઞા બાપુ સહન કરીને જગમંજરની જતનથી અવગણે છે. બાપુબાપુ દેવીસિંહ એકે વાત કરતા પરીબદ નામે કુદરી પ્રાપ્ત પોતાનો મિત્ર, ને તેને બીધે વચ્ચે જગમંજર હિંમતસિંહ વધુને છે, કિશોરમય્ય આવીને તેને કે કુદરત કરતા નિમ્ન આજ્ઞા કરે છે હરવાન હિંમતસિંહના ફેલુદારો મળતા આવતાના સમાચાર આવતાં જાણનારોની પાસે જગમંજર વચ્ચે વાત છે, અને હિંમતસિંહની "રવાબિયાન"ની કીચક છતાં તેમનું દેડ કાલેસર જગમંજરની જગમંજર આવી કિશોરમય્ય બદ છે, ત્યાર પછી ફેલુદારો તરફથી એક વાકીરી આવે છે, તેને તારાદેવી પેતાની ફાજ માનીને પુરુષ દેડ તુલ્ય આવે છે, એક હિંમતસિંહ તેના વચ્ચે દેડ બળે છે. કિશોરમય્ય આ વાત જાણીને તારાદેવી જગમંજર તરફ વાત છે પતિપત્ની બદલ ફેલુદાર બદલ કરાવી મળેલા કિશોરમય્ય કહેવાઈને હિંમતસિંહના ફાજ પ્રોત્ત રસોબાળને બચાવ કરે છે, તેવી કાતેલા પોતાની બેઠી રાજાનું કીચક કરવાને પોતાના કપડાંને કુદરત કરીને તેને જગમંજરને મળીનાની મેલીસ આવે છે. બાદ તેને આવતી મળે છે કે હિંમતસિંહની સસરાની બીધેથી જગમંજરે બીધે કિશોરમય્યને ખીલાત મળતો નથી રાખીયાન ફરીને પછાં આવેલાં તારાદેવી તમા હિંમતસિંહ પસંદ કરી પ્રેમ બતાવે છે, તારાદેવી તેને પત્નીપત્ર સંભળી પોતાના ખ્યાલ સંભળે છે તે મળી પછી હિંમતસિંહ રમત વિચાર કરતો દોષ્ટ છે.

(હવે આગળ વાંચો)

હિંમતકુમાર

[સ્વગત] પરીવ્રજ ક્યાં અને આ ક્યાં ?
 [(કિશોરમલ આવે છે. કિશોરમલને
 આનંદવેશમાં)] પંધારો સસરાજી. બપોરના
 બનાવથી આપ હલુ પણ ધ્રુસ્તામાં
 છો! હલુ પણ આ બેખબર,
 બેદરકાર, બેપરવા નાદાન જમાઈ પર રીસમાં
 છો? કહો શા નિમિત્ત ક્યો? એ કૃતજ્ઞતા
 સંભવમાં? [હસતો હસતો કાચ પર બેસી
 વ્યથા છે. પગ પર પગ ચઢાવી ખુબ તાનમાં
 આવેલો જણાય છે.]

કિશોરમલ

હાજી, મેં મારો નિમિત્ત કરી મુક્યો છો

હિંમતકુમાર

જળદરશીખો.

કિશોરમલ

જરૂરીબાત-દરજીઆતને લીધે.

હિંમતકુમાર

આપને પુછું તો કે અવિનય મંથો
 મળ્યો?

કિશોરમલ

નાજી. ઉમડું મારે આપને જણાવવાની
 દરજ છે. [પોતે પણ બેસે છે. બાંજો
 રિયર, ગંબીરપણે કુમાર સામે માંડે છે.
 વાત તદ્દન કડોર, નિષ્કુર સ્વરે કરે છે.]
 જ્યારે મેં આપને મારી એક પુરી દીકરી
 આપી અને ૧૦ લાખ રૂપિયાનું દાવજું
 આપ્યું ત્યારે મારી પછી નિદ્રા હતી કે
 આપના જેવા મુશીક, વિચારવંત પુરુષ
 આજસાધમાં સદાકાળ વ્યતીત કરવા નહીં
 હમ્મે.

હિંમતકુમાર

[સહેજ દરમજીમાં] હરી જોજી મુદ્દા
 પર બાળ્યા, સસરાજી.

કિશોરમલ

માત્ર વાતના અનુસંધાન વાસ્તે એક
 માત્રી તરીકે મારે એ વિષય પર દષ્ટિ
 નાંખવી પડે છે હવે હું સમજ્યો કે રાજ-
 કેટ્ટવમાં અવતરેજા આપ જેવા મહાપુરુષોથી
 સામાન્ય પ્રજામાં માફક કામ માપ નહીં,
 અને એ મારી બુલબી આપ દરમુજર કરશો
 એવી મારી અરજ છે.

હિંમતકુમાર

[હરી પુરા મીઝાજમાં] અરજ
 મંજુર છે!

કિશોરમલ

પણ મારી ઉપરાક્ત બુલમાં મેં મારા
 ધરતું બંધારણ એટલું દેરવી નહિયું કે
 મારા એકલાથી તેનો ઉપભોગ થાય નહીં.
 આપ ક્ષુભ કરશો કે આપણા બે વાસ્તે
 સંપત્તિ તો એક મારીજ છે; અને તેથી મને
 જણાવ છે કે જેટલા પ્રમાણમાં આપના
 સંભાળથી ઉદભવતી આસાઓ મારે શેઠથી
 પડે છે, તેટલા પ્રમાણમાં જો હું બેલવ
 વિશ્વાસ મારા ઘરમાં કમતી કઈ તો તે
 માત્ર ભાવસર, રીતસર, વ્યવહારસરજ
 અણુતું ભેદજો. એટલા મારે મેં આ ઘરની
 વ્યવસ્થામાં કેટલાક અગત્યના ફેરફારો કર-
 વાનું ઉચિત ધાર્યું છે. અને આશા છે કે
 કુમાર સાહેબ તેમાં સંમત થશે.

હિંમતકુમાર

[એજ પ્રકાશીનજો] બાહુ કિશોરમલને
 બહોળે આપતું નામ રાજ ટોડરમલ રાખ્યું
 હોત તો સંસ્કૃત કહેવાત. બેલો, કયા
 મુજારા કરવા પાવો છે. મારા મોટા દહનવીસ?

કિશોરમલ

આપની સંમતિ મારે હું આભારી છું.
 મેં નિમિત્ત કરી દરાવ મહેર ક્યો છે કે...

હિંમતકુમાર

માર કરે, જાણુજી. પણ તને આપે
ચિત્રપત્રી કરાવ બહેર કર્યો દોષ તો પછી
મને મસલતમાં બોલાવવાની શી અમત છે!

કિશોરમત્ર

એટલેજ હું આપની સલાહ નથી
માગ્યો. માત્ર ખગર આપી વાંકે કર છું.

હિંમતકુમાર

હો તમે મારી સમાજ
નથી માગતા? [સહેજ
ચોડ્યો.]

કિશોરમત્ર

આપને એથી
અજાણ્યો સાચે
છે.

હિંમતકુમાર

સહેજસાજ! પણ
હું આજ એવા
પ્રકાશમાં છું...

કિશોરમત્ર

પહેલો સુધારો,
બચ્ચાણ!

હિંમતકુમાર

"બચ્ચાણ!"

તમે કુમાર સાહે-
બને બાલો...

કિશોરમત્ર

"કુમાર સા-

હેબ" કે "બ- હિંમતકુમાર. [હવે તો હવે થઈ હવેજ રોમાંચ રહેવું નથી!
આજ" એમાં એટલેજ ખુશી થઈ હવેજ જઈ બેઠક હસે છે]
અર્થ તો એકદમ એક દારૂપુર!! હી!
સસરો જમાણી હીહી!! હી!!

એમ ઉદેશે તે એવળાગ્યો નથી!

હિંમતકુમાર

[સહેજ નાણુજી] કણુવ. આજ તરફથી
તો આમ આજ સંબોધન માટે માનપદ

મળ્યું નોંધ્યો. વારુ ત્યારે આપનો પ્રથમ
સુધારો? [અજાણ હસે છે.]

કિશોરમત્ર

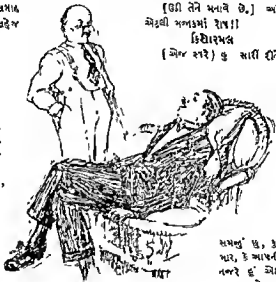
[ઉઠી ઉભો થાવ છે. રોમાંચ રૂપે]
એ કે આજ પછી આપે મને બનાવો છે
તે દેવ નાણુજી કરવી. આપનો દરખાસ્તી હવે
મરકાસો જે મારાથી બચવાનો નથી!

હિંમતકુમાર

[ઉઠી તેને બનાવે છે.] અરે
એટલી મળકમાં રાજ!!

કિશોરમત્ર

[એજ રૂપે] હું સારી રીતે

સમજું છું, કે-
માર, કે આપની
નજરે હું એક
અદના એવર
હું. અને આજ
મારી પ્રતિજ્ઞા વર્ષો
તે મહેરબાની
આતર.....

હિંમતકુમાર

અરે એમ દોષ!

કિશોરમત્ર

[ઉત્ક્રાંત મળ્યો] પણ બાહ્ય ખાતરી

થી માનવે કે મારી દયથી આંગળીમાં
નેટલી હુલીઆરી છે તેટલી આપનાં આંગળી
પાંચ મલના આંગળીમાં નથી. મારે અમીરી
કે રાજકુલનો દાવો નથી ! મને વંશપરંપરા
ઉતરતી રાજકુલમાં થકા નથી !

હિંમતકુમાર

અરેખર ! [હસે છે]

કિશોરમલ

આપ જાણેને હસો. પણ હું તો આ
દેશના આગેવાનો કહે છે તેવા ઉદાર વિચાર-
નો લીગરલ માણસ છું. હું મહાપ્રમાણની
પરીક્ષા તેમના મુશ્કેલી પરથી કરું છું, નહીં કે
તેમના ખાનગી પર અને વડાઓના નામ
પરથી. વડીલોપરિચિત દ્રવ્ય તેમજ વંશ-
પરંપરાના ઉતરી આવેલા નામની મને બેસ
પણ કોમલ નથી. હું આપની રાજ્યની ખાન-
ગીથી અંતરે કે મનરાતો નથી.

હિંમતકુમાર

મારામાં આપને થયું જોવામાં આવ્યા
અરે કે ?

કિશોરમલ

નહીં બિલકુલ નહીં.

હિંમતકુમાર,

નહીં ? ત્યારે મને આપની એક પુરી
તત્વ કેમ આપી વાર ? (તદ્દન ચળીરપણે
પ્રશ્ન કરે છે. તો કે એની આંખમાં હસણું
અતિશય બહારી રોકવાને લીધે પાણી
આવતાં જણાય છે.)

કિશોરમલ

(તદ્દન મુંઝાઈ જાય છે.) તમને મારી
દીકરી કેમ આપી ?

હિંમતકુમાર

હાહ ! આપની કે મકસદ તો દોનીએ
જોઈએ.

કિશોરમલ

(ફગવાયલો) મારી મકસદ ?

હિંમતકુમાર

(વચીલ માફક જાણે દલીલ કરતો દોષ તેમ
આંગળીને વેટે એક પછી એક મુદ્દાઓ મણે છે.)
જુઓ, આપની પુત્રીને મારા પર રોડ તો
દોષજ ન રહે કારણ કે લગ્નવેલા. એ મને
જરાબર પીછાનતી નહોતી. (બીજી આંગળી)
મારું કરજ તો આપને આકર્ષી રહે એવી
લોકપ્રિય નેત્રી રાખી મારાને નહીં. (ત્રીજી
આંગળી) અને હવે આપ કહો છો કે મારું
કુલ, મારું નામ અને ખાનગી એ પણ
આપને લોભાતી રહે નહીં. ત્યારે આપની
મતલબ શી ? (અંતરે બેઠે હાથ છુપી તેના
સાથું તીક્ષ્ણ દષ્ટિથી જોય છે.)

કિશોરમલ

(આટલીવારમાં સામ્રાં) આપ ધારે
છો તેમ દોષ તો પણ શું ? મારી દીકરી-
ના સુખ સાથે જો મારો સ્વાર્થ પણ સંધાતો
દોષ તો તે જો સાથે સાધવાની પેરવાં કરવા-
માં મને કોણ દોષવાન કહેશે ? કોણ મને
કહેશે કે આપે જમાઈ, જે મને પણ ઉપ-
જોગી રાખ, અને જેને મારી દીકરી પણ
દરેક રીતે પસંદ કરે છે. તેને શોધવામાં મેં
મનુષ્યના કે દેવી કાવચનો લાંબ કર્યો છે ?
ખેલાં મારી દીકરીનો વિચાર કર્યો, કારણ
કે તે મારો મર્મ ! પછી મેં મારો પોતાનો
સ્વાર્થ જોઈએ, કારણ કે તે મારો દહા !

હિંમતકુમાર

(તેની પાસે આવી તેને સંતોષવા ધ્વજતો
દોષ તેમ) હું કે એમ કહેતો નથી. માત્ર
તમે મારામાં જોઈએ તેટલો વિશ્વાસ ન
રાખ્યો એટલે મને જરા વસણું લાગે છે.

કિશોરમય

(જરા નરમ) તમારામાં વિશામ થી રીતે આવે! તમે મને એક પણ તક આપી છે ?

હૃમિનકુમાર

(પ્રયત્નથી રીતે) જરાક જોડણી મળક કરી તેમા અનુરિયાસ! હુ હાલુ કરુ છુ કે મેં માથા દેખાવ પર કામ્ય થટુ ખાન નહીં આપ્યુ હોય, અને કોઈ વાર આપસઆપસમા મેં તમાક જોઈએ તેટલુ માન નહીં રખ્યુ હોય ! પણ કોઈ પણ મોડી માળતમા તમે મને ચકાસશે તો જાણીશો કે હુ રરજાવે નહુ રિષર અને અવસરે સમજુ છુ ! (તેનાથી જરા દુઃખ થાય પર મેસે છે) જેમ મને આપ એક સ્થાવર છે, તેમ આપ મારા સર્વો ક્ષમ કરાની વચ્ચે રાખો. એમા હુ કેં પણ અજુપટુ જ્ઞેનો નથી ! તમ મેલા-કા પ્રુથ્વા રીલથી જાણવે, કે આપને હુ કેમ ઉપજોગી થઈ મદદગાર થાઉં !

કિશોરમય

આમુ કહુ, કુમાર સાહેબ ? (કુમાર માથું હલાવે છે.) મારી એ ઉમેદ છે કે આપ અહીંના આનના સત્તેરોને, આપના નામનો, પ્રુજાકના સમાજમાના રજાનો સાથ લઉ, પ્રુજાક સરકારની ચંત્રી જાણે !

હૃમિનકુમાર

(પુનઃ યુક્તિમાં) વળી એજ વાન ! મેં આપને એક વાર કહ્યુ છે કે અમિજ મહારીનો હુ મર્ડર થઈ નહીં.

કિશોરમય

. હું આપને મર્ડર જાણતી સમાજ આપીશ નથી.

હૃમિનકુમાર

(હંસાળે) પણ ત્યારે, ત્યારે શુ રહેતું છે ને કહી રહે !

કિશોરમય

(હવામણુ મેં) મને પોતાને અગળ જાણવાની, જાહેર થવાની, માનવ્યકારામની ઉમેદ છે. (કુમાર વિરમન) હુ પોતે અગળ રહ્યો પણ અજાણતા રહેવા નથી માગતો. આપ જાની છો. રાજકાર્યકુશલ છો સુવિખ્યાત છો ! મને સમૃદ્ધિનુ મમાન હતું, પણ કેવળ પૈસા ખર્ચી, લાલ આપી, પ્રુથા-મતે હમી મેળવેલા કલકામ કે દરજ્જાથી થોડક પર, જનસમાજ પર અસર થઈ નથી થકતી ! અને હવે તો એવો સમય છે કે માત્ર પૈસાને બી સરકારી અમરદાર મને સન્માની થકે નહીં કારણકે પાત્રીક એવીની અન—મળમન—જોડી વધુ છે ! આપની રાજદરબારમા હર છે, પીછાન છે જરુર. આપ જો તેનો નામ લઈ આગળ આવો, સરકારી પક્ષને જાણના નામ અને અનુમતિનો ટેકો આપો તો મને પણ

હૃમિનકુમાર

પણ આપને જોઈએ શુ ? સરકાર હવે તમે જાણો છો તેમ અમ રાજા રી કરના તમ વેપારી આગમની સારી કદર કરવા થીએ છે ! અને એમા નવાઈ થી ! તમે થોડા પીરપાર કરવામા, મજુ કરી કાપડ વેચવામા કે રીર જરી પી નોળવામા જે જનસમાજ જુઓ છો. થોકરતિ જોળાવવા થીએ છો, ને મામમા માણુત રા માડી પેડે રરજાસ અમ જેવા રાજ્ય થીએ શું જાણે !

કિશોરમય

હુ પણ જાજ સવારે જમુને એમજ રહેતો રહે.

હૃમિનકુમાર

એ તો રવનસિદ છે. અને એટલેજ હું આપને શુકું છુ કે આપ જાહેરમા આગળ રવે માર્ગે આવવા હચ્છો છો, કેડી

રીતે માનવાનું મેળવવા આજે છે ? આપને પ્રવચનકીય પ્રતિનિધિ મધ્ય આમની સલામમાં જવું છે કે સરકારે નીમેલા સંસ્કારાલયના સભ્ય બનવું છે ? કે હોદ્દા સરકારના પ્રતિનિધિ તરીકે સીદા અને સાક્ષીની જગ્યાએ સામાજિક સલામમાં સીમાવતું છે ?

કિશોરમલ

માસારી રાષ્ટ્રીય પ્રવેશી આગ્રહમાં બરાબર ખુરદો કરી સફાય નહીં.

હિંમતકુમાર

તારે શું આપને માત્ર રાજના વંશ-પરંપરાના મંત્રીની પદવી જોઈએ છે, આગ્રહ સમાધાન ઉમરાવ બનવું છે ?

કિશોરમલ

(શ્રુતિ હા નથી સમજતો અને પોતાના રાજકીય લોકપ્રવાદમાં તણાઈ જાય છે. આગ્રહ સરકારે) હા ! જોયું વાય તો ! ! મને હોદ્દા કિશોરમલ એક કેદારનાથ બનાવે તો.....આપ માનો છો કે..

હિંમતકુમાર

હા. પણ આપને જોઈવું હતું. અસાધારણ પદ આપવા વાસ્તે આપે શું કર્યું છે ? (મહાકવિ દાસ્ય રોકે છે.)

કિશોરમલ

મેં શું કર્યું છે તેનું લીસ્ટ મેં આગમનથી તેવાર કરાવ્યું છે અને સરકારને જોઈવાવું છે. આવાર મુખી ૩૦ લાખ રૂપિયાની મેં બરબાદી કરી છે. અને જોઈએ તો એક કેદાર રૂપિયા સરકારને આગમત આપવા મેં કર્યું તેવાર છે. એક લખવે બાકી છે.

હિંમતકુમાર

હવે તો હવે થઈ દરખાસ રોકવું રહેવું નથી ! જોઈએ ખુરદો પર ફરજીય નહ

જેહલ હસે છે) હોદ્દા કિશોરમલ એક કેદાર-પુરે ! ! હી ! હીહી ! ! હી ! ! ! !

કિશોરમલ

(હવે જ બાન આવે છે.) અને તમે તો મને બનાવો છો. (કેદાર કેવીસિદ્ધ આવે છે.)

હિંમતકુમાર

આવ, કાઈ, આવ ! હી ! હી ! ! ! હી ! ! ! તું જણે છે મારા દાદાના, દાદા સંઘાસિદ્ધે રાજા સંગ, સાથે સીકીના, મેદાનમાં બાબર સાથે પાથ બોડી, લોહી સા માટે રોક્યું હતું ? તને ખબર છે. હી ! હી ! ! હી ! ! ! કે એના કોરના સમજન-સિદ્ધે પ્રતપત્તી પુટે રહી અકબરશાહને સા માટે હાથવો હતો ? હું કહીશ કે, મુલાકાતે સિદ્ધે આરંભે અને શા વાસ્તે રાજાનો હતો. શા વાસ્તે મારા દાદાએ, મહાકવિને તોડે, પોદરાના હતી અને હોદ્દા રોકેને નસાંચે હતો ? શા માટે મારા આપે બાળપણમાં હો ? મારને બળવા વેળા બીલાઓ હતો. હવે જોઈ છે ! ! (કેવીસિદ્ધ સમજતો નથી.) તે સો કોટલા માટે કે એમને કુળ-દીપક કપુત બાનખાઈ દમડીચોર મારવાડી-નો ધરજમાઈ બની આગ્રહની તોડરી કરે અને સરકારને આગ્રહ સમાધાન અગ્રીર બનાવી હોદ્દા કિશોરમલ એક કેદારપુર કેદારવવાની હોંચા ખુરી કરાવે ! ! હી ! હી ! હી !

કેવીસિદ્ધ :

એટલે કે (હિંમતસિદ્ધ, જેહલ હસે છે. કિશોરમલ વિચારે થઈ ગયો છે. કેવીસિદ્ધ ઉભામને જાય છે.)

હિંમતકુમાર

આજ સવારે—હી હી ! !—મારા પર ને પછેલી મદાઈ કરવામાં આવી હતી તેની આ મતથળ !

મને નહીં

(બામદેવ રાજાનું જીવનકાળમાં જે સમય ગ્રામ્ય ક્ષેત્રે હતો)

દીપનકુમાર (સાગરપત્ર) કેમ, ભીમ, આ વેળા

કિશોરમલ

(અસ્થાને લગામ આપે છે.) અને હાકાર સાહેબ આપ જાણો છો મેં ૩૦ વર્ષ સુધી દરરોજ ૧૪ કલાક સુધી પરસેવામાં રેળવેલ થઈ મહેનત ઉઠાવી તેવું કારણ ? આપ કહેશો કે મેં તે અરસામાં પૈસા પૈસા અને પાક પાક કરી શ. ૪ કરોડની સુધી એકઠી કરી તે શા માટે ? તે એટલા માટે કે નામદાર કદરવાળા કુમારશ્રી હિંમતસિંહજી-ને સુવર્ણના ઢોલીઆ પર પંજાના બીજાનામાં મોજ માણે, અથવા પાણીપત અને રણચંભોરના રણ-મેદાનને બદલે પુના કે કલકત્તાના રેસ-મેદાનમાં સહેલ કરે !

દેવીસિંહ

બીક કશું, બાણ સાહેબ !

હિંમતકુમાર

હું પણ એજ કહું છું. આણું છતાંયેર બાપણુ કરનારા તો ઉમરાવની સમાજાંજ શોભે ! હી ! હી ! !

નોકર

(આવી, સલામ કરી કોઈને ખાસ સંજોગ આપના) નીચે કોઈ ચૂકરો જામલો એવા આવ્યા છે !

હિંમતકુમાર

કયો જાંતો (હસતું) માંડ માંડ બંધ કરે છે.)

નોકર

હ. હજાર, આપ નામવરજો.

હિંમતકુમાર

તે શું એ લોકો જંગલાને સંમલસ્યાન સમજે છે ?

કિશોરમલ

(નોકરને) જા, એ ચૂકરોને મેટા દીવાનખાનામાં બેસાડ. (નોકર જાય છે.) માફ કરજો, જમાઈશાહ ! આપના આનંદ-

બનક વાતાલાપમાં આપને કહેતાં હું સુખી થયો કે આપ રહો છો. એ જંગલો મેં લાડે આપવાનો વિચાર કર્યો છે !

હિંમતકુમાર

હા !

કિશોરમલ

જે સુધાશની હું આપને વાત કરતો હતો તેમાંનું એક.

હિંમતકુમાર

ત્યારે પછી મારે કયાં રહેવાનું ?

કિશોરમલ

મારા ભાગમાં મને એકલાને જોઈએ તેના કરતાં બહુ વધારે જગ્યા છે. આપ પણ ત્યાંજ સમાઈ શકશો. અલબત્ત કહેવાની જરૂર નથી કે આપના જંગલો સાથે તમેલા વીગેરે પણ લાડે આપનામાં આવશે.

હિંમતકુમાર

અને મારા યોગ્યો ! એ પણ શું તમારા જંગલમાં સમાવી શકશો ? (હવે પ્રથમ જંગલીર કંક કંક થઈ ગયો છે.)

કિશોરમલ

(તેના સામું જોવા વિના બેસી જાય છે.) વેચી નાખજો.

હિંમતકુમાર

ત્યારે હું શું પણ કરું ?

દેવીસિંહ

હા, કસરત સારી થશે. તને કસરતની જરૂર છે !

કિશોરમલ

(તેજ દબે.) અને ઉપરાંત મારી યીગરમ છે. મારી એપીસો બધ હશે ત્યારે આપ બેલાસક વાપરજો.

(બીજાને સ્વતંત્ર ચૂકરના યોગ્યમાં પ્રવેશ કરે છે.)

હિંમતકુમાર

(કરકાડીમાં) કેમ, બીમા, આ નેહ ?

લીમસેન

કુમાર સારંગ પાસે મારે માઠ રાજ-
નામું મરવું છે

હિંમતકુમાર

રાજનામું ! આને ? આપતી કાલે મોટી
અપાવત છે તે વીસરી મરો ? મુરના આરબ
પહેલાં નાસાવાય !

લીમસેન

મારે નાક કપાવવું ન હોય તો નામ
બાગ કરવી પાડો, આપને ત્યાં અવધનમાં
આપના સસરાજી સસણની મરણી અને
ખીચરીનાં પકવાન માગ કરવાનો કુશ કરે છે !

હિંમતકુમાર

(સસરાને) હામણની મરણી !

કિશોરમલ

હાજી, તને બહુ પ્રિય છે. બીજી તબુ
નહીં અને કે માત્ર મિત્રોને પચવું નથી
એટલે આ વરણી આપી છે.

હિંમતકુમાર

(બીમસેનને) નાક રાજનામું મળુર
છે. ભલે. (બીમસેન નમ છે) પાકરે,
સસરાજી, આ ધર તો હરે એટલે ભનવાતું !
અને તો ભલે જાણે છે કે અહીં નો વધારે
વર રવીસ તો હું નળદાપોયો થઈ જઈશ
માટે આપતી કાવેજ અહીંથી કુપ કરી
જઈશ. (ઘરસામાં ૧૧ પહોડે છે)

(આ રસિક નાટકની અંતિ આવીશ છે એટલે હવેથી હરે પછી આપવામાં આવશે)

કિશોરમલ

(તેની પરવા કરતો ન હોય તેમ કાણુ
સ્વર) હું અતિશય લીલગીર થઈશ. પણ
આ ધર કે જે અણતુ નથી ! આપ જવા પાડે
છો તો કરવા છું મારું ! કરો મ પો કરો !

હિંમતકુમાર

પ્રધાની કાણુ વાત કરે છે !

કિશોરમલ

આજબી છે ! આપ જેવા નામવરને એ
સામાન્યરિત્યાર કપાથી આવે ! છતાં તારાજી-
ને આડુ તો જોઈશ ! (હિંમતસિદ્ધ અને
રેડીસિક દિગ્દર્શક) આપ કે પાચ ફરા રૂપરડી
પર કુમારપદ અવાની સરખાના કલપા આજ
સવારે પાચ લાખ રૂપીઆ મારવાડીને આપ્યા
તબુ લાખના ઘેડા અને પોદરકારો બીધી
છે ! ને સાખ આપુષાલય અને શમરબીવામાં
નાખ્યા ! મીઠી કાસીલનું ખીજ સહાનજી
લાખતુ અને મારા પાસેથી ઉપાડેની રકમ
તો હું મથુનો નથી ! તારાજીની પાસે
અવશેષ રહ્યું છે તેથી નીજાવ મજી નહોં,
માટે મલો તો કોઈ અવરથ પડરવો જોઈશ
(એક મીનીટ જોવા કરે છે કુમાર પર
અસર થઈ જાય, જુડુ કુરલ પારે છે)
જેરા ત્યમચર નેનામ હિંમતકુમારની કમજ-
સેરક બીમસેનને કિતાબ લપાસી પકાર
આપક માટે જવાની કમસદ મલે છે !
(નમ છે.)

લાલશંકર

ઉમિયાશંકર

("રમરવસકુર," લેખકે ઉમેલ.)

લેખક:

રા. નરસિંહરાય ભોળાનાથ,
બી. એ., શી. એસ.

અ મહાવાદ પ્રાર્થના સમાજના અરે-
ખસા જીવનગદર્ય વ્યક્તિઓ—
ભોળાનાથ, મહીપતરામ, અને લાલશંકર
એ ત્રણ ગણાય. લાલશંકર ઉમિયાશંકર
જીવનચરિત લખવાનું આ સ્વળ નથી.
પરંતુ હેમના કેટલાક જીવનપ્રસંગોનો સ્પર્શ
કાંઈ કાંઈ કરવો પડે. ભોળાનાથ હરિ
દેસમુખના એ કોર્ટશિરસ્તેદાર હતા, તેની
પૂર્વે હાઈ સ્કૂલમાં શિક્ષક હતા. સ્કૂલમાં
શિક્ષક, સ્કોલકોલકોર્ટમાં શિસ્તેદાર, અને,
ત્યાંથી સર્વેપ્રિન્ટ જઈ—એમ પગથિયાં જે
ત્રણ જણ મરેલા તેમાંના લાલશંકરનું નામ,
અન્ય ગુણો તથા પ્રસંગોને બાજે, ગુજરાતના
સામાજિક અને ધાર્મિક હિતકામમાં કામગીરી
કારાઈ રહેશે. ભોળાનાથના તથા મહીપત-
રામના સહકારી-પ્રાર્થનાસમાજના કાર્યમાં—
એ હતા; તો કે મહીપતરામના એએ શિષ્ય
હતા તેથી હેમનાથી તેમ જ ભોળાનાથથી વધે
બધું, જાણા હતા તેથી બનેથી વ્યસનન હતા.

ભોળાનાથ અને મહીપતરામ બંનેના ઉત્સાહનો
બારસો લાલશંકરને મળ્યો હતો. ભોળાનાથનું
પતાપી સ્વરૂપ તો હેમના પાછી બીજમાં
પ્રગટ નહોતું.

લાલશંકરના ઉત્સાહને બાજે હેમણે જે
જે પ્રાર્થનાસમાજો સ્થાપી હતી; જે નિસ્વા-
માં હેમની બદલીયાપ ત્યાં પ્રાર્થના-માજની
સ્થાપના ખરી જ. વીરમથામના સાવજન
તરીકે હેમને અચૂક દિવસો પોળકે પછી
કોર્ટ બારી પડતી હતી; એ જે ટેકાણે
બધું ત્યાં પ્રાર્થના મંડળ ભરાય; તેથી
હેમની પ્રાર્થનાસમાજને જન્મ પ્રાર્થનાસમાજ,
Traveling પ્રાર્થનાસમાજ, એમ નામ
રમજનાં મિત્રમંડળમાં વ્યાપતું હતું. દક્ષિણમાં
પંડરપુર, અહમદનગર, વગેરે સ્થળોમાં લાલ-
શંકરના ભક્તિભાવને લીધે, એક સાથે જેવા
મામલતદાર દક્ષિણમાં "દેવમામલતદાર"
હોવાઈ ગયો હતો તે નામસાદરથી લાલ-

કંકરને પશુ દક્ષિણમાં મોકલે. “દેવપુત્રસહ” કહેતા હતા. પંદરપુત્રોએ અનાથ આનાથમ લાવણકરને લીધે જ સ્થપાશે, રહેશે, અને રહી પાડશે હશે. એ સંમતી સ્થાપવાને અંગે દેવને પરિષદ અને અનુષ્ઠાન હતો.

ભોવવામાં, ચાવવામાં, સર્વ કિવાઓ માં લાવણકર ઉત્તિવાચકરને લીધે પાપાણિયા, જિતાવળા, લપાવણિયા, જાણતા હતા. ભોલોને ભોલોને સ્મરણક્રિયાની તપાસ, સુધારો, સિયરના કરવાના આધારમાં—“ના, હું ?—હા.” એ યાદો હેમના સસુરુદય બની ગયા હતા. અને મહેનત પુણ્ય કરી, બીજા બેથી કામ કરી કરાને મેરાની કરાહેમનામાં અજાજ હતી. એમ કરવામાં જગત સ્થાને સમરિયા બોલે તો એઓ અચ્છાતા નહિ. “ભોળાનાથ હેરિત રિન્દરુદ” તુ મકાન હેમના જ અધ્યાય અને અધ્ય પ્રવાસથી બંધાયું. એ મારે ભોળાનાથ સમારક રૂડા રાપયા ૩૦,૦૦૦) લાવણકર હાથ નહિ ને એકલા માથ નહિ. —મકાન બધાનું હતું ને દરખાસ રોજ રહેવાર સાચ રેખરેખ મારે લાવણકર આવવા; મળેલો કટીંગરો તો જીકવાનું કરે, તો પડિમાલ મૂકામાંથી કાઢી ને, “હજી તો પાચ મણ નથી વાળ્યા” કરીને ખેરો વખત પશુ કરી દેના પરતુ આ લગભગ નિર્ધાર રોજ હોય એ વકાસ મારે કારવાર તરફથી અમરની તરફ મચાવવાની કમળ લાવણકરની જાણ. હું ને વખતે કારવારમાં નોકરી ઉપર હોય, અમલવાદમાં એક વાર રળ ઉપર હું આરેલી તે વખતે લાવણકર કહે—“તારા સામના વાકા કારવારથી ચલાવેને ભોલકરો ?” “હે” કહ્યું “લાવણકર અરય મટ મરિ જશે.” તો કહે—“શું કામ થય ? તારું આનંદગર વગેરેના બેપારીઓ છે, તેમજ બાધ

મલ લઈને આવે તે મેળા જરાક આપણું લાલક મૂકારી દેમાં, એટલે મલ.” — “હે” કહ્યું “એમ તે બને ? બેપારી લોકોએ એટલું મલાતુ જ પડે ને ? તે છા મારે મલાય ? હું અમલદાર મારે મારી શરમે જ એમ કરાવું ? એ મારાથી નહિ બને.” — “જાઓ, મારા લાઈ ! તમે તો કાઈ કામના નહિ” — કરીને હેમણે મારે કાઢી કાઢી નાંખ્યો !

લાવણકરે દક્ષિણમાં નોકરી લાખા વખત-વચગળામાં કરેલી, તે પછી મુજરાતમાં એ પાછા આવ્યા, ત્યારે સમીતની બાહિની અને કરા પોતે બેતર આવ્યા એમ એઓ માનતા હતા; ખરું ભેતા રાગ, શર, તાલ—સર્વ વાતથી એઓ પ્રથમ તેમ જ પછી અરપુદ જ હતા. મારા પિતાએ મુજરાતની સાહિત્યમાં મરાલી જ હ અમલ અને હિંદીનો પ્રવેશ બંને પ્રચાર કર્યો હતો, લાલક કરે દક્ષિણમાં અમલ મચવાના સાંમળેના અને આખા પછી હમને કહે— “તમે પીપુ રાગમાં અમલ મ ગાઓ છો ખરો ?” — મારા પિતાએ કહ્યું— “તમે જ માર્ગ બનાવો ‘—ગાયુ; ગાયુ ? અવાજ કરો, ને’ અ જર સરખાનો એકા રાણે ખડે, બૂડે, મૂડે, આવેલો હતો. રાગ તો કરવાનો જ હમને રખજ પડી, હેમને લગારે બોલુ ન લાગ્યું

પોતાના ઉપર ખાલ અથવા મોવન કાળમાં ને મુરખીઓએ ઉપકરે કરેલા લેતુ જાય સ્મરણક્રિયાની સ્થાપનાદારા વાળવાના લાવણકરના જન્મ પ્રવાસોમાંથી પ્રથમ મોષાળનાં હરિના સમારકમાં નિમળ મવા તે બેપરદાસના પ્રસંગ વિશેના ઉદ્દેશ- આ હું કરી ગયો છું; બાળના બે પ્રવાસોમાં

સફળ થયા; તેનાં પ્રત્યક્ષ ચિહ્ન જોવાનાય
લેડીઝ ઇન્સ્ટિટ્યુટ, અને મહીષતરામ અનાથા-
શ્રમ અમલવાદમાં સાધીરૂપ છે. લાલચકરેનું
સ્મરણ તાણું રાખનારો હોમના જેવા કોઈ
ખંતીયો, હિંદોગી, આઝાદી પુરુષ હજી સુધી
પ્રમટ નથી થયો—એ કેવી ખેદની વાત !

લાલચકરની કર્તવ્ય હોમના “અસ્પૃશ્ય”-
થી કાયમ મહેલે તે કરતાં વિશેષ દૃઢરૂપે
હોમનાં સામાજિક અને ધાર્મિક કાયોથી
સ્થિર રહેવાની, વિધવાઓને આશ્રય મળે,
હોમની સ્વતંત્રતાનો નિરોધ કરનારી હિંદુ
બળ તોડાય, એ દિશામાં હોમનો પ્રયાસ
અવિરત અને આગ્રહપૂર્ણ હતો. છતાં
આર્થનો અધિકાર દૂર કરી નવજીવનના
પ્રકાશમાં મુકાયલી અનેક વિધવાઓ લાલ-
ચકરને પિતાના જેવા પૂજ્યલી હતી. જેણે
આઠથી બધી સુધી સંતતિ પિતાની પાછળ

મૂકી, તેને કોણ નિઃસંતાનપણું દુઃખ
દેશે ?

મારા પિતાના મરણ પછી, હમારા
કુટુંબના સાંઘા અને અડગ મિત્ર એક
લાલચકર હતા. હોમની તરફથી મને મળેલાં
અનેક આશાસનો, સહાયતા, ઇલાકિની નોંધ
આદિ યાંત્ર નહિ. એ સત્યજીની આકૃતિ
નયન આગળ પ્રત્યક્ષ થાય છે: ઊંચાઈમાં
ઝોળા, છરીર બાંધી દડીતું, આંખો છુદ્ધિ-
મય તીક્ષ્ણતાવાળી, મુખમુદા આનંદભરી,
સમભાવ ઝરતી, એક કલાકમાં ચાર કલાક
જેટલું કામ કરે હેવી માલકીવાળું અ
અને સ્વર્ણ છરીર,—કોઈને થયે આપત
ના કરનારી હજીની આર્દ્રતા,—વાદિ મુદ્દે
પ્રમટ કરતી મુખશોભા,—આ સર્વ રેખાઓ
માં આત્માની ઉજ્જવલતાનું તેજ પૂરીને,
ચિત્રકાર ! તું ચિત્ર ચીતરતો. મહેં માફ
રેખાઓ આપી છે.

પ્રણાત વંદન

લેખક:

રા. કારમલન

(અંગ્રાનીગીત)

સતત હરે આ તેજ વરસામે
સતત પ્રભા આ મુતુ-મુદ કામે
સતત અનિલ પેણુ આ
સરલ મતુ-કુલ કર્ણુ પ્રવરણે !

નહીં ધનમંડલ કો દિલ દેણુ
હાસ અમોલભર્યું મુખ પેણુ
નિર્મલ ઓમ સદાએ
આત્માએ અમ નિર્મલ કરણે !

મહુ પાસે જીતિનો જલ હલકે
ચિત્ત સરખી અવનીમહી ઝળકે
ઓવાસ તમ તેજ તણા એ
સતત પ્રભા ! અમ નયને ભરણે

મહુકલની કુળી કુંપળીઆં
આપ તણા ઉઘાને
રસ અર્થે વિદસી રસમરીઆં
શ્રુત ! આશીઃ હજી પૂર્ણ ખીજવળે

નવું સાહિત્ય

(૧)

લેખક

રા. હંમિતલાલ મહેશાણ અભરીયા,
એમ. એ, એસ.એલ. બી.

સુ મોળી અને મનુષ્ય જીવન-ચાર બનાવે છે. પ્રગટ કરી રા. મનુષ્યો મોળીઓ મહેતા, આચાર્ય, અધ્યાપન મંદિર અમદાવાદ, ડી. આના ૭

પૃથ્વીના રાજાધિકારી વિભાગો પાડી તેમાં વસના મનુષ્યોને જીવન કેવું થાય પામ્યું છે તેનો અધ્યાસ આપવાનો પ્રયત્ન આ વ્યાખ્યાનોમાં થયો છે, અને પ્રવચન બધું અરી સફળ થયો છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે તેવું નથી જ્ઞા મોળીઓ અનુભવ જીવન કેવા સંજોગો લીધે ફરી ફરી વિચિત્રતા અને વિચિત્રતાવાળું બની રહ્યું છે એ રસભરી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે મુજરાની જુઓળી પુસ્તકોમાં આવી જાનનો વિચાર નહીં થયો. દોઢાથી નહીં દિશા નવારવાનું કાર્ય પણ આ વ્યાખ્યાનોએ કર્યું છે ભરત ખંડ માટેની ભક્તિ મોઘા પાનાના ઉત્તરોધ આવેલી ભેડ યાગ ય. ભરતખંડના એવો સિદ્ધ એક વારો કરેલી દુકા મેલ અને મોકોની દાવની સરખી વીરો રા. ભવિષ્ય-રાય ક. કોરના ઉનારેલા વિચારા (પા.

૫ તથા ૬) દરેક દોઢાએ અને ખાસ કરી દોઢા સિદ્ધિ આનંદર્થક વાચવા જેવા છે અધ્યાપન મંદિરના આચાર્ય અમદાવાદ આખ્ય નવીન અઢી ન પડે, અને સિદ્ધાંત પ્રમા માટે તૈયાર થવા તેમની પાસે આવત વિદ્યાર્થીઓને રાત્ર આપતાં સમયે પ્રજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો પાલુ ઉપરોગી થાય એવી એક જાનના આમ પ્રકાશમાં મુકતા ભવ્ય એક કાલુ નહીં છડે.

આવા વ્યાખ્યાનોની કીમત છે તે કરતાં વધી એકી હેલ તે સિદ્ધાંતો વધારે પ્રચાર પામે એ વાત લાગતાવળગતા સ્વીકાર એક છડીએ છીએ.

ચ જીભાર ભેગાં કરનાર રા. જુગતરામ મીમનજાન દં. પ્રગટ કરનાર: મુજરાન વિદ્યાપીઠ. ડી આના ચાર.

મુંદર છપાઇ અને સખ મધિપદ્ધીથી બેનાજ મધી ભવ્ય તેવું આ નાનું પુસ્તક બાળકો મરે વચતા બતા પુસ્તક બંધારમાં સારો ઉમેરો કરે છે. ભેગાં કરના

૨૯ જુનગરામ કુદરતી બહીસવળા ચિહ્નક છે એમ 'સંજીવોદ સંજીવે તિહીકે ગ્રાથે વાતચીત' નામની સૂચનાપત્રિકા પરથી જાણીએ છીએ છે. 'નાના વિદ્યાર્થીઓને તો કવિતા મોટે કરાવવી ન હોય, કવિતાએ પોતેજ તેને મોટે લાગી જવાનું હોય' એ સત્ય આપણા કેદાર શિક્ષકો સમજતા હશે?

આ 'સંઘદ ૧થી ૮ વર્ષનાં બાળકોને નવનરમાં રાખી કરેલો છે, એમ સંઘદ કરનાર જણાવે છે. ૧, ૭, ૮ વર્ષ વર્ષમાં વીસ કે બહુ તો ત્રીસ કવિતાઓ મોટે કરાવવી પૂરતી માનીએ તો આ સંઘદમાં પસંદગીના છેવેનો પણ સ્વીકાર કરવામાં આવેલો મહત્ત્વ જોઈએ. ૬૬ કવિતાઓમાં નરસિંહ મહેનો, મીરાંબાઈ, કાલિદાસ એ જુના કવિઓ, જનપદરામ નર્મદાચંદ્ર, નવમરામ એ મધ્યકાલીન, અને નાનાવાલ, બાબરદાર, હસિત વીગેરે આધુનિક કવિ-એ જાણમાંથી સુઠણી કરવામાં આવી છે; અને તે ઉપરાંત શેકસીન, ગેરીનાં છાંન્દસ અને બાઈબી જાટન એ મધ્ય નામે જુનાં પ્રચલિત ગીતો કે ઉક્તિઓનો પણ કીક લાક આપવામાં આવ્યો છે. પરંપરાથી ઉતરી આવતાં ગીતોમાં બર્ધોનો વિચાર રાખ્યા કે કેમ એ અર્થમાં વિષય છે. 'ધોધા આપણ, મમજી પર કેટલે' ના જેવાંમાં અમ બંધ જોએલો કરવા પડતો ફેરફાર કરેલ, કે તે તો જેમ જોતાનાં આંતરો આપણે સાંભળ્યાં હોય તેમજ કાવ્ય રાખવાં એ તરસ વિચારવા જેવું તે છે.

સંઘદમાંનાં રસિકનાય દામોદર 'ઉપરાણું' (પા. ૩૪) કે 'અધેરી નગરી' (પા. ૧૪૦). જેવાં ગીતો બાળકોને પ્રિય થઈ ગયાનો અનુભવ હોય તો તે આજીવે પણ સંધ્યારણ બાગક કરતાં કે જુદી પ્રેરનાં દરેક એમ કહેવું જોઈએ. જળી 'જેલો માણે ખોલવા'

(પા. ૬૭), 'કરતાં નળી કરોળીઓ' (પા. ૧૨૪), 'હંદ અને હંદરી' (પા. ૬૮), 'હું આજસુ કે તું' (પા. ૧૨૨) ના જેવાંને દાખલ કરાવે 'કહી સકાય તેવાં છે. તેવાંને દાખલ ન કરવામાં આવ્યાં હોત તો સંઘદમાં કે ઉણપ રહી અત એમ કહી ન સકાય એમ લાગે છે. તેમ 'મધિયાવ' (પા. ૪૭)નું લોગીત મોટાંઓ મોટે સુંદર અને આવપૂર્ણ હોવા છતાં નાનાં બાળકને તેવો કરુણારસ ન આપાડવો હોત તો સારું એમ લાગી આવે છે. આવો લોગીત મતભેદ જાહેર કરવા સાથે પણ એટલું તો સ્વીકારવું જોઈએ કે સંઘદ જોગો કરવામાં બહુ વિશેષ યાચ્યો છે. મૂળ હેતુ ઉચિત અને, ઉદાર રાખવામાં આવ્યો છે, બાળકોની વસિ પર સારી નવર રાખવામાં આવી છે, અને 'જાગને જાલવા' (પા. ૧) 'જો પેશો માંદલીઓ' (પા. ૩), 'આ, મો આંદલીઓ વદાલો' (પા. ૪) 'તાગ' (પા. ૭), 'નોતર' (પા. ૨૨), 'કુદરો' (પા. ૭૦), 'મેયલો' (પા. ૧૧), 'સુન્દરને નમસ્કાર' (પા. ૨૦), 'રેથી, રેથી, રેથી' (પા. ૨૫) વીગેરે અનેક મુનંદાં ગીતો બાળકને ગળી જાય અને તેમને આનંદ અને રસથી રીખવી સકાય તેવાં છે. દાખરાં મળી જાહેરોને માટે ઉપયોગી થઈ પડે તેવાં છે, અને 'આજ દીવાળી કાજ દીવાળી' (પા. ૧૦) 'દોળી દોળી મુતાકણી' (પા. ૧૧), 'બેવાનરમના' (પા. ૨૯), 'ગેડી રો' (પા. ૧૧૬) વીગેરે પ્રચલિત ગીતો આજ સંઘદમાં સ્થાન પામ્યાથી જાણવાઈ રહેશે. આમ માંડી રીતે જોનાં 'સંજીવોદ' એ જો સુંદર, સુવાચ્ય, ઉપયોગી અને આત્મા લાયક સંઘદ થયો છે અને આજ રાખીએ છીએ કે તે રહે રહે મુન્દરાતી ધરમાં ઘણત થઈ જશે.

કન્હીયાલાલની તીજેરીઓ અને સ્ટ્રોંગ ડ્રેસ

તીજેરીના અંદરના ભાગોમાં કેવી મોકેનીકલ કારીગરી દરવામાં
આવવી જોઈએ તે તીજેરીના અંદરના ભાગો ખોલીને
જોવાથીજ માલમપડી શકે અને ત્યારેજ તીજેરીની
કોમતી કુશળતાની કોમત થઈ શકે છે.

કોમતી ચોપડાઓનો
વહીવટ એક હાથ
નાખવા કન્હીયાલાલ
સેન્ટ્રલ બુક સ્ટોર
પાપણ

કન્હીયાલાલ મેકર્સનો
મશીન કોલેક્શન બજારી
તા બકર્મી, મવર્નમેન્ટ-
કોલેજમેન્ટ કીપાર્ટમેન્ટ,
કોલેજ, મુનિમીપાલી
કોમ્પા, રેલ્વે, સ્ટેટ,
મે કો, અને જવેરીઓમાં
કારોસાપાન રીતે
વપરાય છે

કારખાનું :—કાપાડા રોડ, એપોલો મીનની બાજુમાં, અમિરપોલી, મુબમ.

ડુકાન :—તાબાકાટા પાસપુલી, મુબમ, રેવિન્યુ નં. ૫૧૬૭

ફક્ત ઉંચ વર્ણના હીંદુ ગૃહસ્થો માટે

ધો નેટીવ હીંદુ હોટલ

મુખ્યત્વે શોખીન સહુગૃહસ્થોને ધરીબર આનંદ પમાડી મગજને તાજબી બક્ષવા ખાતર અમેએ બારે ખર્ચે પુરતી સગવડવાળું ધી નેટીવ હીંદુ હોટલ ખોલ્યું છે જે તમને તમારી તદુરસ્તી જોખમમાં નાંખનારાં બીજાં સેંકડો હોટલો જુલાબી રહે.

મુંબઈનું માનીતું કુલફી હાઉસ

સમસ્ત મુંબઈમાં વિખ્યાતિ પમેલા મારવાડી બજાર ખાતેના અમારા પુરાણી માનીતું કુલફી હાઉસથી કેવળ અમલનું છે? અમારા કદરવાનું પ્રાદુર્ભાવે ખાતર ધી નેટીવ હીંદુ હોટલમાં પણ અમેએ ગલામ, પીસ્ટાં અને મસાલાની જાત જાતની લહેજવાદાર એજ કુલફીઓની પણ સવક રાખી છે.

વધુ તારીફની જરૂર નથી. એક વખત પધારી ખાતી કરો.

મેનેજર:

માલિક:

નરસીબાઈ કલજભાઈ.

બુધસેત એચ. દીલ્હીવાળા.

૬૦ કાલખાટેવી રોડ, રાજજીવન.

મનસુખલાલ જેઠાલાલની કંપની.

આંખની ઉત્તમ પ્રકારે તપાસ કરી ચરમા ખતાવનારા.

અને/અથવા ચેજલના

અને

કુલસના

ચૂંમ્મા!!!

સેનીસ્કલ ટ્રાઈક

અને

લેનીકેપુલર

ચૂંમ્મા!!!

નકલો આંખો

ગ્રાહકોના નાંખરો પુરતી સંભાળથી બંધવવામાં આવે છે. તેમજ દરેક ખાતનું રીપેર કામ સતોષકારક ક્ષણ છે, ચરમાને લગતી દરેક જાનની નવી નવાઈઓને મઠે અમારા છે. રૂપમાં પધારવા વિનંતિ છે.

પોસ્ટ બોક્સ નં ૨૦૬૫. Telegrams: Bifocals. ૧૬૬, કાલખાટેવી રોડ, મુંબઈ

(૨)

લેખક

રા. શંકરમસાદ છગનલાલ રાવળ

હીઆવાડની ભુની વાતોએ (વાને કાળિઆવાડનું કકર્ય સાહિત્ય.)
ચોળનાર રા. હરગોવિંદ પ્રમસા કર ત્રિવેદી
મહુવા, મુખ્ય કળીઆ બહી

હાલીઆવાડના રમ્યે રમ્ય વેરાવણ
દુર્લભ સોહસાહિત્યને એકઠું કરી તેની
ચોખના કરી ફોર્સ ગુજરાતી જગત આર્થિક
સાહાય્ય લઈ બાઈ હરગોવિંદ ત્રિવેદીએ આ
પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરી આપણા સાહિત્યની ખરે-
ખરે, સાચી સેવા કરી છે.

વાતોએ અને તેમના મુખ્ય રસિક હાર્દ
સમજાવવામાં સહાયક થઈ પડે તેવા વિદ્વાન
ભયો અને વિરત્ત "પ્રેરણક" આપણા
હિતદાસરસિક અભાષક અપવતરાય ઠાકોરે
લખ્યો છે. "પ્રેરણક" વાચકને આ મૂલિના
ગુણગૌરવમાં ચચાર્દ અને સુખી પ્રવેશ કરાવે
છે, એટલું જ નહીં પણ એના આ લેખકની
વાર્તાપ્રિય શૈલીને સુખી શાલ્યાવસ્થાના
પ્રેમાગ સંસ્મરણોથી શરૂ કરી વિવરની
ઉચ્ચતાના શુભો ઉપર આપણને એ શાલ-
ભયો અને ઉત્સાહભયો વિદ્યારાની પુરી
રસમીમાં સમજાવે છે

આ પુસ્તકની એમણનીય વાર્તાએ

વાચકને એની મેળેજ વાંચી જવાની અમે
જવાબલ્ય કરીશું. પ્રેમના અદ્ભુત પ્રદેશમાં
પ્રેમી મુખ્યે કેટલે ઉચે ઉડે છે તેની આ
અદ્ભુત નાની કથાઓ છે.

કુદાની આવા આપણી પુરાણી વસ્તુઓની
માફક આપણા જ્ઞાનપ્રદેશમાર્થા ભૂત થઈ
ભવ ને પહેલા કાવના એકઠામાં જડી સેવાની
છે. રા ત્રિવેદી જેવા એ પ્રકારની સાહિત્ય
સેવા ઉદ્ધારી થકે ઉપરના આવા વિસ્તૃત
વિવરણ વગર ગુજરાત હાલીઆવાડમાંથી
મજાન ભુજ વાચકો આ વાર્તાઓનું હાર્દ
સમજ સંદે એમ છે.

રા ત્રિવેદીના ગુણોત્ક્રાંત માત્ર જ્ઞાન
કરાવતુ અને ઉચિત મારતા નથી. કુદા
પરના એમના વિવરણમાં અતિવિસ્તૃતતાના
દોષથી એઓ મુક્ત રહી શક્યા નથી.
એમને તે કરતા વધુ સખો રમ્યે સ્થાને
વાચકને નાહક રસભગની નિરાશાનો કંઠાયો
આપે છે. એમની શૈલી રસાળ છે, અર્થ-
વાહિની છે, ડાલ નેમ્મને તેવા ખીલેલી
સકે સચોટ લઈ થઈ નથી.

પુસ્તકના ખીલ કાચની સામગ્રી તેવાર
કે તેની અર્થ જાણુતથી વિશેષ સહ્ય રવરપ-
મા થઈ નેમ્મ.

મંબલીકા

શંકરમસાદ

મનને પસંદ પડતી

જમવાની

ઉમદા સમયક.

૧૦-કાલખાદિ ૧૧ રોડ,

વીજ્યવાડી સામે,

મુ. આ. નં. ૨.

તંત્રીસ્થાનેથી

સ્વદિનાથ ને રાષ્ટ્રધર્મ

જાગ કવિવર સ્વદિનાથ એમની વિશ્વભા
રતી માટે પૈસા ઉત્તરાવતા મુજાઈ આવી
ગયા, અને તે પ્રસંગે પોતાના અભિપ્રાયો
પણ પ્રબલ સમજાવે રજુ કર્યા.

શુરુકુપ, હીંદુ યુતિસ્મીટી, મુબરહત

શારદાપીઠ ને શક્તિ
નિરોધન એ ન માર

મહા • પુરુષોએ-મહા

ત્મા મુનશીરામ, પંડીત

માનસીયા, માધીજી

અને ૩૦ સ્વદિનાથે

માર કૈયવળી આપ

વના ભગવાન પ્રવલો

કર્મ છે નેમા પરીવા

ગણ રાષ્ટ્રધર્મ પર

રચાયા છે ને રવિ

માળુનો પ્રવાસ આગર

રજીવ ભાવના પર

રચાયે છે એમ કડવા

મા આવે છે અમને

અતર રાષ્ટ્રીય ભાવ

ના પર માટે મોહ

નથી એકને ને સદ્માત્ર અમે

પ્રવલો તરફ રાખી છાએ છાએ

કેવળ તરફ રાખેલા ૩૬૫ પડે છે

એમની પ્રવૃત્તિની ઉપોગિતા વીશે સહા
પેદા થાય છે

આગર રાષ્ટ્રીયતા એ “વસુધૈવ કુટુમ્બમ્”
જેવું એક મોહભરી ભાવના છે: ને એક
સ્વચ્છ નરીક, ભવગર રસાક્રમીના મર્યાદાની
કુદૃષ્ટતા વીસરાય તે માટે ધણી જરૂરની છે.
ને કાંઈ સમયે—કાનાતરે એ ભાવના જાગતા

સિદ્ધ થાય કરી શકે.

પણ આજે હોંદ

એ ભાવના પાછળ

માઝા બનવું, ને રાષ્ટ્રીય-

તાનો “સાક્ષી” ધર્મ”

વીસારી મુકવે “એમ

રવિમાણુ શીખરવા

નીચળા છે.

અમને હીંદુ નારે

જેદ થાય છે—ને

રવિમાણુના પ્રવલ

અટે વધુ પેદ થાય છે.

રાષ્ટ્રીયતા એ

સંકુચિત ધર્મ છે એ

પાનપત્ર અમને ભ્રમ-

ભરી લાય છે, અને

સંકુચિત સમગ્ર ઉતર

એ માન્યતા સમાર્થ છે.

જગતકલની પોતા પી સરકુતિનો વિશ્વસ
પોતાની સમ્યાએતી સ્વમાર્ગે ખીલવટ,
પોતાના જીવનપત્ર કાત ને ભાવિનું દર્શન,
અને પેઢાના મર્તમાનમાં અગમ આતમચક્ર,

આનું નામ રાષ્ટ્રધર્મ. જનમંડલની આત્મ-
સિદ્ધિ તેનું નામ રાષ્ટ્રધર્મ. સમગ્ર જીવનની
રસાકસીમાં ઉભા રહેવાનું પ્રથમ સાધન—અને
એ જીવનનું લક્ષ્ય સાધવાનું પ્રથમ પગલું તે
રાષ્ટ્રધર્મ. એમિને રિયતપ્રદ થયા વિના ચાલે
તો જનમંડલને રાષ્ટ્રધર્મ વિના ચાલે. જનતા-
ની પ્રગતિ એ તેથી ઘણે તોપણ રાષ્ટ્રધર્મ
વિના જનમંડલની સિદ્ધિ નથી.

પણ હજી જનતાની દશા સુધરી નથી.
હુરોપના દાય પસ્તું લોહી સુકાતું નથી,
એથીઆના મલો રૂઝાયા નથી ચોરી પ્રખળો
દોર નખો નથી, કળી પ્રગતી ગુલામીરી
દળી નથી. અત્યારે ચાલી રહેલી રસાકસી,
અત્યારે છાંદ રહેલો અસતોષ આ દુઃખભાર
રહેલી પૃથ્વી પર પણ કદી ન દેખાયાં હોય
એવા ભયંકર સ્વરૂપમાં દેખાય છે. અને
દુખપેદી પ્રલમ્બોને ઉત્કર્ષ ત્યાં સુધી સંપાદો
નથી ત્યાં સુધી આ દશા બદલાવાની નથી.
આ ઉત્કર્ષ રાષ્ટ્રધર્મ સ્વીકાર્યા વિના કેમ
સંધાય તે અમને સમજતું નથી. અને આપે
સમયે રાષ્ટ્રધર્મ બીકરાવાનો પ્રયત્ન એ એક
દેશદોહ તો શું પણ જનતાદોહ સમું ભયંકર
પાપ દેખાય છે.

ગાંધીજી સમ વરલ વિશ્વપ્રેમી અને
અહિંસાવાદીઓને પણ રાષ્ટ્રધર્મ વિના
મુક્તિ દેખાઈ નહીં. અને કોઈ
જેવી પ્રાંતના શિમિલ અંગેમાં પણ રાષ્ટ્રધર્મનો
અદલત સંચાર થયો છે; અને તેને પ્રતાપે
આ પુરાણને પ્રતાપી ગણેસરોની આંખોમાં
અનેક તુર આગું છે, તેની ગઈનામાં અંજીર
પાપા સંભળાય છે.

આને વળને રાષ્ટ્રધર્મની ચિહ્ન ગણવા
કરવા એક સંસ્કારી હોદી નીકળે એ દુઃસહ

છે; અને રવિવાસુનો પ્રવાસ ગમે તેવી શુદ્ધ
જુદિથી પ્રેરણા હોય તોપણ અમને નિંદા
લાગે છે એમ કલ્પિતના માલતું નથી.

સંગીતનો ઉદ્ધાર.

સુસિદ્ધિ કે નિરક્ષર, ટક કે બાક, સ્ત્રી
કે પુરુષ કોઈ ને પણ એક સરખી રીતે
હદયંગમ થઈ હિંમ્ય જીભિમાં લઈ જઈ
વિદ્યાર કરાવનાર કોઈ પણ કલા હોય તો તે
સંગીત છે. કેમ કાગળે આવી સ્વર્ગીય કલાની
અધોગતિ એટલે જરૂરે થઈ ગઈ હતી કે
તેનું સંકલન અપનીતિ સાથે થઈ ગયું હતું.
અને પરિણામે સાધારણ રીતે હીંદુસ્થાનમાં
અને વિશેષે કરીને ગુજરાતમાં એની એટલી
અવગણના થતી કે આ કલાની મુખ્ય ઉપાસક
સ્ત્રીઓ તો તેનાથી અસિદ્ધિમં રહેતી, જેને
સાધને આપણા સાંસારિક જીવનને રસિક બ-
નાવવાનાં સાધનોમાં એક મહાન ન્યૂનતા
જણાતી.

આમ હોવાથી મુંબાઈની મુનીવર્તી-
ના વાતસ એન્સેલર સર મીમન
લાલે હાલ ગાંધર્વ મહાવિદ્યાલય તરફથી
ભરાવણી સંગીત પરિષદને પ્રસંગે મુનીવર્તી-
ના સિદ્ધાંતક્રમમાં સંગીતને સ્થાન આપવાની
જે આશા આપી છે તેને અમે વધારી પ્રશંસા
છીએ. પોતે આપેલી આશા જો સર મીમનજી
ફલીજીત કરશે તો બીજી બાબતોમાં મનને
હોવા છતાં એટલું પણ કહું એમ મણી
અમે અભિનંદન આપવા મુજીશું નહીં. આ
પ્રસંગે અમદાવાદની પિવારીકું આ વિષય
તરફ લક્ષ્ય એવીએ તો તે અશક્ય નહીં મણવ.

વગર તારે સંદેશ મોકલાશે

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૪૮ થી]

વેપારીને તો રેડીઓફોન બહુજ ઉપયોગના છે. ઉદાહરણ તરીકે જોઈએ તો એક મને તે બંધોજ લાભ થાય અને પછી આ વત્રો મારે એક કંપની ઉપર થઈ છે. તેણે સૌ બજારમાં રેખા ઉપર આવ્યા વત્રો સુકવાના અખતરા કરી લેવા છે અને કહેવા છે કે તે સુધી નીચલા છે *

બીજા આ વત્રો મારે તો તોળેનીના ખડમાં જોઈ આવે તો બીજા ખડમાં થઈ વાળે, અથવા પોલીસ મોટર ઉપર પણ આપોઆપ અગર પડે, તેથી મોકલવું પણ થઈ શકે છે. પરંતુ સર્વથી વધારે બાબ તો જુદા જુદા માનમાં જે વેપારીની પેટી હોય તેને થઈ શકે તેમ છે મુનાઈ અને સુરત, અમદાવાદ, કે બીજા બહારમાં વચ્ચે વેપાર કરનાર બહુજ પેટીમાં આપણે ત્યાં છે. તે સર્વને આથી લાભ થશે એમ સંભવ છે.

પરંતુ આ શોધખોળને કેવળ લાભજ લેવાની વૃત્તિ આપણી ન હોય એવું છે. આપણે તેથી વધારે ઉઠા ઉતરીને તેમાં રસ લેવો જોઈએ. આ શોધોનો, આ વત્રોનો અભ્યાસ કરી, આપણા પૈતાર્થિકીની શોધ જુદી. સ્ત્રોત થવી જોઈએ આકાશ-spaceના શબ્દ આપણી પ્રાચીન પુસ્તકોમાં પણ નજરે પડે છે. કદાચ તે વીરોનો પૂર્વેનો અભ્યાસ પશ્ચિમ પ્રદેશો કરતાં પણ જુનો હશે. પરંતુ

એ જાનને અવકાશમાં ઉતારી-અગળ સત્તાને કળજે કરી-તેને મદાત કરી-પોતાના ઉપયોગમાં લેવાનું તો પશ્ચિમ વાસીઓએજ ભર્યું છે આપણે પણ વિગત વૃત્તિનો અભ્યાસ કરી આ કુદરતી બળોનો ઉપયોગ કરવા પાછળ શોધક જુદી દોડાવી જોઈએ. અત્યારે સમગ્ર જગત સાથે આપણે સ્પર્ધા કરવાની છે, આપણે કદાચ હાઈ બહાર ન જઈએ પણ બહારથી ભોંકે આવી આપણી સાથે સ્પર્ધા કરશે તેમાં ટકી રહેવાનું, આ નહીં તેમ નહીં એમ નેતિ નેતિથી નહીં અને પરંતુ તેમની સાથે તેમનીજ રીતોથી સ્પર્ધા કરવાનીજ વિજય મળશે.

ફોટો

ગ્રીન્ડો અને બીજા દરેક જાતના બ્લોકો પ્રીપ્રાપ્ત લાવે ચપતસર અમારા સ્ટુડીઓમાં ખર્ચાની આપ વામાં આવે છે તેમજ આર્થિક ઉપર સુર સજ્જતાર બ્લોક પ્રીપ્રાપ્ત કરી આપવામાં આવે છે

જો એક ચપત અજમાયસ લેવા ખાતે મોકલવું છે

“ભારત” પ્રોસેસ

સ્ટુડીઓ,

ના જી. હોમજી સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

લીલા

[અનુસ્મારક પૃષ્ઠ ૨૫૨ થી]

એક રાત્રે તે માકથી ઉપમાં પડી હતી. તેનાં દેવામાં મુખ અને પેનની મસ્તી હતી. તેની આંખ ઉપર ઉધનો લાર હતો ત્યાં તે આંખિતી જાગી ગઈ. પાસે રહેલ યતો તેનો નાણીક પડ્યો હતો. જાનમાં પહેલીજવાર લીલા રોયથી મુઠ્ઠા રહી. જાણે કે ન હોય તેમ માલીકે સીગરેટ સળગાવી અને અંધારામાં પણ ભૂખ્યાં જાગેલી જાન વરના યાદ આપતી તેની આંખોમાં નીચતો ચળકાટ દેખાતો હતો. તે ખાખડાટ હાથે લીલાના ગળામાં હાથ નાંખ્યો. તે આવી ખસી ઉઠી રહી.

“આમ આવ જોડા!” સદાજ કરડા, સદાજ પડામણા પણ પૂર્ણ ખાલીકાના દોરથી તેણે કહ્યું.

“જવા દે!” પોતાને પણ અજાણે પાછો તેણે રોયલથી અવાજે લીલા જોડી. જવાજમાં તેનું કાંઈ મજાનું પડકારું. તેની આંખે અંધારાં આવવા જેવું થયું. મસ્તીનાં પાંચો અંધારામાં ગાવાળીના અહારે લખાયાં હોય તેમ દેખાયાં.

“પુર...પરુ દે.ય છે.” મેતાનું નાંવ નવ થઈ રહ્યો પછી એક પડે સખા જિલ્લે તેનો સદવાન દેખાવો ત્યારે મેતા વાપજતી કરતાએ તેના ઉપર તુડી પડી હતી એ યાદ આનું. બીજાજ કહે દાવ જટકાની તે બીજા મેતામાં માલી ગયા અને દરવાજે ખંખ કરી દીધો. મેતાને નાની મેતાજવાર આવી પાડો આંખોજ ન હતો તેમ મનુષ્ય કા આંખો નહીં જતો દેવા તેનું કપાળ

દરેક સીમે ત્યાપિ દર કરવા માટે એમ્બ્રોસીયા વાપરે છે. એમ્બ્રોસીયા સીમેનાં લાલ પડતાં તમામ દરો માટે અક્ષરિત અને ખાલીવાળી ફોટો આપનારી દવા છે.

એમ્બ્રોસીયા

એટલે

સીમેનું અમૃત.

એમ્બ્રોસીયા

ના ખાલ ફાવદા-દરેક સખજવા જેવા છે. નાણોસવને શુદ્ધ રાખી આગુને નિયમિત લાવે છે. કમરે લખા પેડના ફાવવાને ખંખ કરે છે. ફીરીરીયા, દમ, દાવ, છાંયેજવર, અપવન, કખજા, આલ, દાવ પગનું કુટું, નગનીપ એવાં સરીરને કીલુ ફરનારો દરો માટે સીમે એટ દવા છે.

ગ્રીમદ, બાવ ૧ ના ૨, ૨, બે.

દરેક રવાજાના પામે મને છે.

સોલ એન્ટર.

વીરંચલ મીજન્ટ્રી.

મીસેસ સીદ, મુંબઈ-૨.

ધગી આપ્યું. કુચરની પાસે પાર પસન પર
આવતો હોય તેમ ખાસીનો સ્વર સહજાણો
"શીને સતાન જોઈએ છે-પુરખને સ્ત્રી જોઈએ
છે." તેણે નિશ્ચય કરી કે પુરખને નજાવને-
જો જોઈએ, છતાં તેની પશુતાને તામે તો
નેજ થવાય. મ્લેતાનો માગી જો ફરી મનાવને
તો મ્લેતા તેજો છાવ મેને લીના કુલ્લતન
ખાનક હતી તેના દેવામાં કુદરતના ખાલકનો
લુલ્લો હતો. કુદરતના અચ્ચા પુરે રમતમાં
અકબર દોડ્યો ત્યારે કુદરતના હુમલાથી તે
માડ અચ્ચા પામ્યો. લીલાના નિશ્ચય થઈ
ગયો. તે દરવાજો ખોલી નેતી સામે વાઈ
હતી. તેણે પટ્ટાથી લેતો હોય તેમ પુણ્ય
"તારા કુદરતના કોઈ માડ અચ્ચા ૧૧"
લીલાએ દોડ કર્યો "કાલુ અચ્ચા" તેણે
કયું

તે જાનના અનુભવ પછી ને સાચેન
ખતી ૧૪, પણ ચિતા અસોસ થયા માડી
અને છેવટે સુરિદ ઉપર અનર મળ. મીઠવના
કોઈક દેવર ક અરવાળને તે જોળખતી હતી.
કોઈક અરવાળ પુવાત હતો, છતાં પોતાના
પાનાં શોષખોળ માટે તેણે કાલિ મેળવી
હતી. લીલાને વિદ્યાન ઉપર પર્મજીવિ-અકા
હતી. તે અનેક વાર વેત નિક પ્રયોગે. લોપી,
યં અરીઆ વીરો કુચ ખતી અરવાળની યાં
સાજખતી એટલે તે સદવાપથી ઉપજેલા
વિષાસને પરિજાએ એક કલાકો દીન ખોલી
તેને ખતી વાત તણે કરી.

પચાટથી રૂપકતાથી રિજન કહેવા માટે
ઉપકાર માત્ર છું, એકમ લીલા" તે અમેગીકને
કેહું "અને સાથે તમારા જેવા સરખ અરિવ
અને વિદ્યાના અચ્ચાની ખાલને કોરુધાવના
પહેલાં જોવાથી અચ્ચા પાટ છું."

આ ઉપરથી લીલાએ તેને પોતાની ખાલ-
ખતી કલાકો કરી. અત્યારે જે વચ્ચે ખાલ-

મધુરાં સેન્ટની શોધમાં

અત્યારે હું ઉઠી છતાં ત્યારે મારી
લેખારીટગીના લેખાને પણ મન મળે.
અને હું સહસેમ (ફોલ) પામી
માટે સેન્ટ

સ
ક
સ
સ
ઓફ
ઇ
ની
આ

જો નામ મધુ ક જેણે પોતાની માડી
મધુરી સુવ નથી છડીયા ને એક મુરોપ
અને અમેરીકા સુધી પણ પ્રસિદ્ધિ-
મુરુત મ. રવડાની સુમ થ કરી દેવા
તેજ સહસેમની સુમ થતા સીફાસ દેવા.
ખ. ૧ શ. ૧૧૧, ૧૧૧.

મોહીની એજન્સી,

સુમા મમલર-સુમા

સોના ચાંદી તથા ઝવેરાતના દાગીનાના
પ્રખ્યાત વેપારી

સોની

નરોત્તમદાસ ભાઉ

ટુકાણું—
શોખ મેમન સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ.

ઝવેરાં
૨. ૫૧૫

શીઠ ટુકાણું—
સુતાર ચાલી
મુંબઈ.

અમારે ત્યાં પ્રેઝન્ટ આપવા લાયક
સોના ચાંદી અને ઝવેરાતના દાગીનાઓ
મોટા જથ્થામાં તૈયાર રાખવામાં આવે છે

અને

ગ્રહારગામના ચોર્ડોસ પર પુરતી દેખરેખ
રાખવામાં આવે છે.

પણની કથા પરસ્પરને સવિસ્તાર કહે ત્યારે નહીં માનવું કે હાં તો ચિરકાલની યોગ્યતાજી દુષ્ટતાની થઈ છે કે હાં તો ચિરકાલનું સખ્ય બધાંનું મુક્યુ છે.

કેટલાક દહાડા લીલા પડી, તેની બંધી માવમેની હતી. એક રાત્રે તે ફસાઈ. માલીક-ને તો કંઈ ભુલેજી દતો. જે વાક્ય દોરે મજબુત પુરુષ પોતાની મુલામ કીતે કહે છે તે તેણે કહ્યું લીલાની આજીજી. રોજ, છુટવાના ફાંદે નિષ્પળ મવા માલીકે અપદાસ્ય કર્યું અને તેને મજબુત પકડી બીજીજી સાથે તેના કાંડાના વાપણની દાઢ જેવી નીકળુ બનીતી પેળી. માલીકે હાથેગયા નળવર જેવી બરાડ પાડી, હાથ હટકાવે, અને ફરવાળ નતર જડપથી જતા આકાર તરફ દાવમાં આપે. તે હટકે કેકેરે થા પીડ પડ ભેડા બાહાર બેઠેલાં જરે અને બધારમાં અદરશ થયે. મુકાબા અને નીચામાં થક્યુર ખલીક બીજાના પર પડે.

સવારના તે મોડો ઉઠે અને આનંદી રાત્રેના બનાવ માંડ કરવા લાગે, ત્યાં નોકરે ચીકી આપી. લીલા મીઠાનના દેડકાવાદેસંખ મેટૂનને ત્યાં રહેવા મઠ હતી જ્યાં સુધી પોત્ત વર્તન ચલાવવાનું વચન ન આવે ત્યાં સુધી ત્યાંજ રહેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો. માલીક નિરક્ષારથી હાથે લીલાને સખ્ય જવાખ મોકલાવે. હાથે દહાડા જગવામાં હુંડું જવનું હોવાથી પેળેં ઘેર નહીં આવે એમ લખ્યું અને પોડા ઉપર રવાર થઈ ચાલે. ગયો.

લીલા ઘેર આવી પણ તેની નબીયત વધુ બમી. જેને વાસ્તે તે આ બધું જમની હતી તે તેનું જીવનસંસ્કર નાથ પામશે એ બીક લાગી અને બતાર ધ મઠ. ડોક્ટર કાર-વીનને પોતાની બીક કહી. વળ આકાશ

થઈ પડી એમ કહ્યું બીજી કીમો. મુકે મોટે જે માલદત્યામો સદી લે છે તેની સામે લડતી આ મુકુમાર રમણી ગરે તેને બારે માન આપ્યું. તેણે તેના બધને હમી કાઢેલા રોજ પોતા માથે કારમા ફરવા આનંદ કર્યું. અને રોજ માળે લીલા, કારવીન સાથે ફરવા નીકળતી સાથે કેમીન પણ આવી. કેમીન ડોક્ટર કારવીનની પાળેલી વાપણ હતી. એક બારખ ફરીર પામેથી જમ્યું હતી ત્યારે કારવીનને મળી હતી અને મીઠાન કાઢેલું રમકડું હતી. લીલા અને કેમીન રોજ મળતા ડોક્ટર ફેલ્ડવાર ફરવા ન આવી શકે તેમજ કેમીન તો આનંદીજ અને આમ બેઉના સામા સખ્ય બધાવા.

કુદ વાનો દવામાં એર પેરે પસરે છે. જ મળના ઉચ્છ્રામાંથી પણ વા વાતો લાવશે. એક દહાડો લીલાએ સાબળ્યું કે એન્ટની-અસીબ આપાના કામિદારેએ હડતાળ પાડી છે કારણ કે અહલર કીમીને રખડતો હતો. લીલા બેરોખ બની મઠ. "પુકળે કી બેરેએ છે" કેવું કહ્યું, કાપડું સત્ય ! યોડીવારે ઇમી ઇમી લીલાના માથું અને...

ભયારે તે શુદ્ધિ આવી ત્યારે ડોક્ટર કારવીન કપાળે આમળી ટેકડી બેઠો હતો. પાંચ મેટૂન ઉબો હતી. દોઢમાં આવેલી બેઠ લીલા માટે કે પીવાનું લાવવા તે બીજા ચિરકાલ મઠ લીલાએ ડોક્ટરની સામે ખેડ્યું અને હેયુ કપાળે જતું હોય તેમ ને કસકસ લાગી ડોક્ટર પાંચે આપે. અને તેનો હાથ હાથમાં લઈ મોકલે. "ડીઅર મેકમ ! ઈંદગી એ લડાઈ છે. પોતાનાં અને પોતાનું મેળ એ રાજનો બનાવ છે. પણ એની સાથે બેનાર કુદરતનો આદિય સમજ છે. એને પુક દેવાર કુદ-તનો યુનેદમાર બને છે."

બાલસાહી સે-૨

ઓટો દીલ બહાર

(૨૪૨૨૬)

સ્નેહી, મોગરો, લુધ વગેરે ઉચ્ચ પ્રકારનાં ફૂલોની સુગંધીનું બનાવવામાં આવ્યું છે. કપડાં સ્પર્શવા સમાપ્ત હિર લગાડવાની સાથે દીલને પ્રગુલ્લત કરનારી સુગંધ આસપાસ ફેલાઈ રહે છે. આ કારણે ને કીધે સારે અવસરે, ગાંધિક પ્રસંગે, મંદિર જતી વખતે સુતજીને આસપાસની દુવા શુદ્ધ સુગંધિત બનવા માટે ઓટો દીલ બહાર વાપરે છે. તમે પણ આ બાલસાહી આતર વાપરોઃ

- કિંમત અલ્પ આર્થિકની
- બાલસાહી રૂ. ૨-૦-૦
- „ એક શામની
બાલસાહી રૂ. ૦-૧૨-૦
- „ બીજી શામની
બાલસાહી રૂ. ૦-૮-૦
- ગદારગામથી મંગાવનારને પી. ના.
અર્થ ૦-૫-૦ લુધા પડશે.

તમારા નજીકના દુકાનદારો પાસેથી ખરીદતી વખતે ઓટો દીલ બહાર નામ વાંચીને સીલબંધ બાલસાહી ખરીદજો, નહીં તો અણખુજ આપી દેશે.

સેલ્ડ એજન્ટઃ

ધી એંગ્લો ઈન્ડિયન ટ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.

૧૯૫, લુધા મસજીદ મુન્ગલ.

પણ લીલા તો ડોક્ટરનો દાસ મળજીન પકડી પણ રકવા લાગીને કાણે દરજીને નેરથી ઉધડો, અને માલીક દાખલ થયો. ડોક્ટર ડારીન સામે મુસ્તાથી જોઈ રહ્યો. માલીકની પુરે ત્વાને ધાણુનો ડોક્ટર આજે “ડોક્ટર ડારીન” માલીકે ગુસ્તાથી અને મરડીકરી સમ્પનાથી નમ્યા કયુ “મારી ચાલુ ગેરકાજીમાં તમે મારી વહુની બહુજ માવજત રાખત હતા એ ખબર હું પાર-વાર સાંભળતો હતો. પણ મારી સ્ત્રીના મિત્રો પસંદ કરવા હું મારોજ છે એમ, હું જરા જુના વિવારનો હોવાથી મલુ પુ. એટલે દીકરીની માથે મારે તપાસી સારવારનો અરજીકાર કરવો પડ્યો...”

“વધી પુણી” તે કાવડા અમેરીકને દર્દીના કમર ખા કે પણ સ્ત્રીન ન થયા હતા હંકાથી કયુ “મારા બાહોશ મિત્ર ડોક્ટર કોપરન ઉપર મારો એટલો તો વિશ્વાસ છે કે મારા મિત્ર અને દહી વહાલ પ્રેમ લીલાને એમની સારવાર મળતી જોઈ હું જોર ખુશી છું” અને દર્દી તરફ ‘પ્રિફિયન’ નજર ફેંકી તે જતો રહ્યો.

કેટલક દહાડા પછી લીલા જીતી મળ-પણ તે પુલવાડીના મીઠા સુવાળ નેરી લીલા તો તેની અસા સાથે ખરી ગઈ હતી મેટન પાસેથી તેણે ડોક્ટર ડારીનના અપ-માન વીરો અને પાતા ઉપરના કવક વાગે સાંભળ્યું. તેનો માલીક તો પાડો જ મળખથી આપોજ ન હતો. ડોક્ટર ડારીન અજાતા મરો હતો, એટલે સાંભળા તેમીસન હાથિન-ના દેવળ પાઠળની ઝાડીમાં તે રોજ સાંજે ફરવા જતી અને ધાવપણના રમ અને નિરાસામળ બાવિ ઉપર વિચાર કરતી મેસતી.

એક દહાડે તેના માલીક ચીડી મેડલી. તે મીસન હાથિસ પાઠળ રોજ સાંજે જતી હતી તે તેને ખબર હતી. “જે દિવસમાં હું આવીશ તારે ખુલાસો કરવો બાગી પડશે. ત્યાં કેને મને છે એ હું જાણું છું” તેણે લખ્યું હતું. લીલા હસી પણ એ હાસ્યમાં ફટકેલ હેવાની સુકી નિરાસા હતી. સુપોસત થવા ફરી તે ફરવા નીકળી અને ઝાડીના ઝુકમાં અદરય મઈ, ...

ઝાડીની પછવાડે તેનો માલીક દાંન પીસી આજતો હતો, મુસ્તાથી તેનો ચરેરા સફેદ મારી મોઢા હતો. તેણે મેળવેલી બાતમાં સાંધી હતી. થોડીવારે ઝાડી હું મર ઉપર ડોક્ટર ડારીનની ફેટન દેખાઈ. તે અખાવાથી થળી આપી હતો.

પાચેક મંત્રીક પછી ઝાડીમાં અડખડાક થયો. લીલાએ દરખથી લુપ પાડી “જને મના સરિક” તેના શબ્દો સભળાયાં. માલીકે હાત કચક્યાખા. બાગ્યુ છુટ્ટું અરખી તે અખુતો હતો પ્રીમીનેજ સમિપાવ એવાં વાકેરો બોલતી લીલા પણે દહાડેના મિલનનો અમ નાજતી લાગી અને એકે મુંખન ... મન માલીકને સુસ્તો દીરાખતા અજગર પેરે ઉઠખે. થડી જર બેઝને કાર કરવા મન થયુ. પણ લીલા મારે બધારે ફર થવા દરદર કરી પ્રથમ તેના પ્રીમીને કાર કરવા તેણે. રુખળ કડપી, પીસ્તોય ફેડી. એક કારથી મીસ પડી, એક પરખી મુલવતી વાક સભળાઈ, તે આગળ કુપો. લીલાના ટોલી જહેતા અને ધાવી તરફના સરીરની ઉપર ઉમેવી રાધજીની આંખમાં કુ.ખનાં અંધુ થતાં.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિબિંદુ

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૧૨ થી]

દરેક જનસમૂહની લક્ષણિક આવનાઓ તેના જીવન અને સાહિત્યમાં વિકાસ પામે તેનો કમ નોંધવો એજ ઇતિહાસનો વિષય. ગણીએ તો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિબિંદુ કોને કહેવાય તેનો તરત ખ્યાલ આવ્યો. આ આવના, “આત્મા” કે વ્યક્તિત્વ કહે પ્રકારે એક જનમંડલમાં જાતકાલમાં પ્રગટ થયાં તે નક્કી કરી તેનીજ દૃષ્ટિએ આધુનિક જમાનામાં પ્રયોગનું નિરાકરણ કરવું, નથી ને વિષય પરિસ્થિતિ સાથે સમાધાન કરવું, ને જીવનની કીમત બાંધી તેને ચિકિત્સાવધું એ ઐતિહાસિક સંપ્રદાયનું કાર્યક્ષેત્ર કહી શકાય.

આ પ્રમાણે જોતાં ઇતિહાસ કે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિ નક્કી કરતાં, ઇતિહાસના વિષયરૂપ જાતિ, દેશ કે, પ્રજા હોય તેની આર દશાઓનું નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ,

૧ દરેક જાતિ, દેશ કે પ્રજા વ્યક્તિત્વ પામે છે તે.

૨ તે વ્યક્તિ સંસ્કારગ્રા સ્વાય તે.

૩ તે વ્યક્તિ સાંસ્કારિક અસ્થિતા પ્રાપ્ત કરે તે.

૪ પોતાના સંસ્કારો ને ધોરણેજ પોતાનો વિકાસ નક્કી કરે તે.

આ ચોથી દશા જનસમૂહને ગણીજ અગત્યની છે. જેમ મનુષ્ય પરસંસ્કાર રૂપી-કારવાથી પરતંત્ર ને નિરાધાર બને છે, અને જેમ આત્માવિકાસથી આત્મસોવ આત્મના સ્થિતિ રહેવાથી તે અપૂર્વ ને પ્રતાપી થાય છે તેમ જનસમૂહ પણ જો પોતાના નિયમો છોડી પરસંસ્કારોનું અનુકરણ કરી પોતાનો વિકાસ કરવાનું પ્રયત્ન કરે તો ઉત્ક્રાંતિકમ ઉપો થાકવા માંડે છે. સાંસ્કારિક

અસ્થિતા વીસરાતી જાય છે. સંસ્કારમજ્જતા આવતી જાય છે અને જે ‘વાંતણે સમાજનું’ વ્યક્તિત્વ બધાનું હોય છે તે તુટવા માંડે છે. પણ જો જનસમૂહ પોતાના સંસ્કારને ધોરણે પોતાને વિકાસ નક્કી કરે તો સંસ્કારો ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતા જાય છે, ‘આત્મા’ની ઉન્નતિ થાય છે, અને જનસમૂહ સંપૂર્ણ કલાઓ શોભે છે.

આ દૃષ્ટિબિંદુ હોદીએ લગભગ બોધ બેઠા હતા. મુરોષી પિદ્ધાનના મત પ્રમાણે આપણો સંસ્કાર સુધારવો, પાશ્ચાત્ય રાજ્યનીકાતને ધોરણે આપણી રાજકીય આવનાઓ રચવી અને અંગ્રેજ લેખકોની ગણતરીથી આપણા જીવનનું માપ લેવું; આ ગયા પચાસ વર્ષમાં તો સર્વમાન્ય સિદ્ધાંતો યજ રચા, હતા. પરિણામે આપણામાં એ માન્યતા થઈ કેકાલે નજરે ચઢતી કે આપણે નિર્જીવ ને સંસ્કારહીણ છીએ, આપણે ઉદાર અંગ્રેજી ભગવદ્ગુપ્તીજ થાય છે અને થવાનો છે, આપણે મોક્ષ પરદેશી સંસ્કાર રૂપીકારવામાંજ છે. આ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિબિંદુએ અક્ષમ્ય એવી માન્યતાએ આપણો ઉત્ક્રાંતિકમ ઉપો થાકવો હતો. આપણને એવો પણ સંશય ઉભો થવા માંડ્યો હતો કે આપણા જનમંડલમાં વ્યક્તિત્વ નથી અને આપણા સમાજમાં કે જીવંત તત્ત્વ નથી.

પણ આપોર્વર્તમાં રહેલા ‘અનર અત્મા’ ને આત્મોના શોહીમાં વહેલી સાંસ્કારિક અસ્થિતા આપણું ‘ખરું’ દૃષ્ટિબિંદુ આપણને વીસરવા કે એમ નથી. અને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિબિંદુ મેળવતા સાહિત્યકે ને નેતાઓ મથી રલા છે. પણ હજી આપણે ઇતિહાસ દરિદ્ર અવસ્થામાં પડ્યો છે. એટલે ‘ખરું’ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિબિંદુ ક્યાંથી સંભવે !

સ્વીકાર

અરજીનું પંખી. (અરજીનું જાહેરનામું)
અંગત): પ્રકાશક: રા. મહાદેવ દત્તિભાઈ
દેસાઈ, સત્યાપ્રદાશ્રમ, આમરમતી. મૂલ્ય
પાંચ આના.

આપણાગાંડી નાની અને એકી લેખક
રા. મીલુભાઈ પ્રકાશક રા. ત્રિકમલ મ
શ. મ. મહાભાઈ, ગુજરાત રાજ્યપીઠ, આમદાવાદ

તોર અને દામોર: (જીવન ચરિત્ર અને
કાવ્ય નિરૂપણ). લેખક રા. મણિશંકર
દત્તપરશમ જ્યેષ્ઠી, મુબાઈ મૂલ્ય છ આના

શ્રી પ્રણ-અર્જુન ગીતોપદેશ લેખક
કિર મુનમ. મૂલ્ય ચાર આના.

કવિ શાશ્વી. ભાગ-૨ તથા ૨ પ્રાગક:
ચીરે પારવે સાહિત્ય મહા તરંગી મત્રી
રા જોડુનભાઈ દોષતરામ ભટ્ટ

વચ ત વિદ્યાર લેખક રા. પપનજી
જાણજી મલુખા. પ્રકાશક રા. દત્તિભાઈ
દત્તપરશમ પંખ. સોય એજ ૨ હાથોપત
દરજીવલમ જુકમેનર પાનમેર નાકા.
અમદાવાદ કીમત. રૂ. ૨-૮-

એકધર્મ વૃદ્ધ લેખક રા. મહાદેવ દત્તિભાઈ
દેસાઈ પ્રકાશક નવજીવન પ્રકાશક મદિર
અમદાવાદ કીમત રૂ. ૦-૮-૦.

કારાચાસની કદાબી તૃતીયાવલિ
અનુવાદક ર. નવમરામ જ. ત્રિવેદી.

Narsarwatta's wonderful Tonic.

પવિત્ર પીણું Holi-Drink શરાબેત હુર

નવસારીવાસનો સાર્વજનિક દારૂ પેપરિ:

પવિત્ર પીણું પામનમર્મિત પેશ કરે છે. દરેક ભાવજાતની નવજાત તથા મુખ્યત્વે દુર
કરી રાખેલો મોટો પેશ કરી અદેરાને યુવાની અને યશસ્વિને અનુભૂત બનાવે છે. રાત્રીની
આગી દેવને દુઃ કરે છે. તો તથા બાલકો માટે પણ એક રામચાણુ ઉપાય છે. ૩૦ થી ૪૦
નીપા પીવામાં આવે છે.

કીમત રૂપેશીઅબ શીખાપ રૂ. ૧૨.

આટલી ૨૪ આઉન્સ ૧ ૭

(૨૪ આઉન્સ)

" ૧૨ " ૩ ૪ ૮-૦

(૧૨ આઉન્સ)

" ૮ " ૩ ૩

(૮ આઉન્સ)

નવસારીવાસનો સાર્વજનિક મુખ્યચાણુ

શ્રીએલી યુવા પીમારી એક મર્મિત આપતુ રાષ્ટ્રવચનું નુકુ. જુન નદી સાગરી,
પ્રવર્તુ મમરાતું અપચ ને જાગે નવાન નવી પત્ર દોષ અપચ આપે જના દોષ નેના
મારે એક એ નીરવાદ સમાન છે દમેનવા વચાનામાં થતી પીમારીએથી ૨૦ રાખે છે.
તો પુરોગ બને માટે શરૂઆતક છે

કીમત ૪૮ દિવસની અરબી - ૫.

નવસારીવાસનો એન્થ્રુ-પાઉડર

નેની એકજ પડી દરેક ભાવજા તાબે રર કરે છે એક વખત ચાપવા અત્યંતજ કમુ.
કીમત ને પડાની મીસી રૂ. ૧.

એક વચસ વચો—

તરનું શીરનામું એક પાંચર.
શરેબેત હુરે એકીસ,
મીરનામર આરવાદ સામે. મુખ્યર.

તરનું શરનામું દેવીસીક.
ને. ને. દોરપીર પાસે. મુખ્ય ૬
ત્રામ જ કયાન પામે.

રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય કાવ્યોલ્લેખ, અમદાવાદ. મુદ્દય.
૧૨ વ્યાના.

રાષ્ટ્ર ગરબી: સંગ્રહક: રા. બીખાલાલ
પુરુષોત્તમ વ્યાસ. પ્રકાશક: નવચકિત
સાહિત્ય મંદિર. ગોધરા. મુદ્દય વ્યાના ચાર.

ઐતિહાસિક રાસ-સંગ્રહ. ભાગ. ૩ તથા
૪. સંશોધક: શાસ્ત્રવિશારદ જ્ઞાનાચાર્ય શ્રી
વિજયધર્મચરિ. પ્રકાશક: શેઠ પ્રેમચંદ રતન-
જી તથા શેઠ મંદુલાલ પુનમચંદ. ભાવનગર.
કીમત રૂ. ૨-૦-૦ અને રૂ. ૨-૮-૦.

પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ ભાગ ૧.
સંશોધક: શાસ્ત્રવિશારદ જ્ઞાનાચાર્ય શ્રી વિજય-
ધર્મચરિ. પ્રકાશક: રા. અપૂર્ણલાલ હમનલાલ
અને રા. અનોપચંદ નરસિદ્ધલાલ સેક્ટરી શ્રી
વશીવિજયજી જ્ઞાન પ્રકાશાળા. ભાવનગર.
કીમત રૂ. ૨-૮-૦.

ખેડાની લગત. લેખક રા. ચંદ્રલાલ
દારકાલાલ પરીખ. પ્રકાશક: રાષ્ટ્રીય કાવ્યો-
લ્લેખ. અમદાવાદ. કીમત રૂ. ૧-૮-૦.

મણિસાંત કાવ્યમાળા (સમિત): લેખક:
રા. ચંદ્રલાલ મગનલાલ પંડ્યા. પ્રકાશક:
રા. મોહનલાલ હાથુલાલ સોશ્યલરીયા. ટે.
લખમીલાલ ખીમજીનો માલો. મણિચાડી,
મુબઈ નં. ૨. કીમત રૂ. ૩-૦-૦.

હૃદય સ્વચ્છતા: લેખક: મહાત્મા ગાંધી.
નવજીવન પ્રકાશન મંદિર. અમદાવાદ. કીમત
રૂ. ૦-૬-૦.

આયમ ભજનાવલિ: સંગ્રહક અને
પ્રકાશક: રા. નારાયણ મેરચર ખરે. સભા-
મહામંડળ. સાગરમંડી. કીમત રૂ. ૦-૨૨-૦.

છાટમકૂત કાવ્ય સંગ્રહ ભાગ ૧: પ્રકા-
શક: રા. ગરેશીલાલ મણિલાલ ચઢેલા તથા
રા. સોમનાથ ખાંડુખરામ. સોડા એજન્ટ:
રા. હવનલાલ મુનરેલી મહેતા. અમદાવાદ.
કીમત રૂ. ૨-૦-૦.

સર્વ શોખીન મનુષ્ય ગણમાં
આદરમાન પામેલું

સેન્ટ

ઓ

ટો

મો

હી

ની

મેર મેર પ્રખ્યાત છે. જેણે યોનાના
ચાર ચાર ચાંદો કેમિસ્ટરીના કર
પદ્ધતથી પ્રત્યક્ષ કર્યો છે. જેની ગુરુધી
ચંબેલી અને જટમોગરાંનાં લાખ
કુલેખ અભિમાન ધરાવે છે.
ક્રી. ગ્ર. ૨, ૧૧૧, ૧૧૧.

મોહીની એજન્ટી,

જુનિયસ્ટ્રી-મુબાઈ.

જય નિત-અરૂં (હોદી નર જીવનનો)
સપાદક: શ. હરિભાઈ ઉપાધ્યાય, નવજીવન
પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, ક્રીમી, ર. ૦-૪-૦

અધિકાર પર પ્રકાશ લેખક: શ. સાર-
લાન મગનવાય કાલિયા. પ્રમુખક શ.
નારાયણજી મોકનદાસ ડોમાળી. અવગ્રહક.
સેવા સમિતિ પુસ્તકાલય, ૧૫૭-૫૮ સુભાષ-
વાડી, સુભાષન. ૪. કોમન. ર. ૨-૮-૦

અલ્પભૂત-ભારત મગન કનો શ્રીમુન
મયાનાય મેહરી. પ્રકાશક શ. શિવનારાયણ
મિશ્ર, વેલ, પ્રનાય પુસ્તકાલય કાનપુર
ક્રીમી ર. ૦-૪-૦.

અભિજ્ઞાન અનુવાદક મલેશ સર વિવાર્યો.
પ્રકાશક શ. શિવનારાયણ મિશ્ર પ્રનાય
પુસ્તકાલય, કાનપુર, ક્રીમી ર. ૧-૪-૦

શામ્ભૂમી રીણા ભામ. ર. રૂપાક
કવિવર "નિશાન" પ્રતાપ પુસ્તકાલય કાન-
પુર, ક્રીમી. ર. ૦-૮-૦

મહારાજ નંદુભારતી હાલી મૂલ લેખક
સ્વર્ગીય મહારાજ સેન, પ્રનાય પુસ્તકાલય
કાનપુર, ક્રીમી. ર. ૨-૮-૦

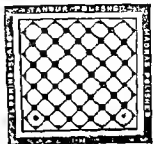
હીનોનીકમ માને મોહીનવિધા-લેખક
શ. મેલેશ, પ્રમુખકર્તા મેલેશ કી. લખમી
હાલની કપતી, કે. પારમી જગર, અદ,
મુબાઈ, પાકું પુસ્તક અને સમિતિ

કુરનાનીની કમાઓ મુદ્રક અને પ્રકાશક

સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્ય મંડળ, રાણપુર, કાલીઆવાડ.
અમુનવાય મુંદરજી પતીવારની જીવન
કથા: લેખક રા. જીવનવાય કરસનજી કાપર,
કે. જયભાવપુર, રોકાશાની પેળા. અમદાવાદ
મૂલ આના દસ

સ્વદેશી

પાલીસ લાલીઓ (સફેદ તથા કાળી)

મોટા મોટા તથા જ મધ્યમોની શીંગા
તથા ત્યાર પાલીસ લાલીઓ, કીનીના ઢાંચો,
ત્યારને રંગ. પાલીઆર બીજે રંગે
સાધનના ત્યાર મોટા જથ્થામાં અને
લીલાવથી મળવા હોય તે મો. અમર
સમી

આર જીવરાજ કુંડો
કોમન-૮ કન રંગ ૬ ન ન ૧ ૧ મુલ મેન ૪

જીવદ્રાયતીલા

પૂર્વ પુસ્તક પ્રજા કરનારી જીવદ્રાયતીલા માટે નમાઝાની
દયા-જીવદ્રાયતી ક્રીમી રંગીન ૩ લાલીરંગ દો માટે જાન વેલમજીને મન મેલે
પરતેવાર અને વી. શી શી નમાઝાને મુલ નવા સી નામન નવનુ

મુબાઈ
સોમવારથી મુબાઈ કે. નામદેસ ક્રીમી. પુના-જીવદ્રાયતી પેદ પર ના
શુક્રવાર. રા. મે. આ મા પે ન ક. ૩૫૬. રંગ દી. એ. બામ. રા. શીંગા નવા
૨ ૧ ૬૦.

આ "જીવદ્રાયતી" ૧૫ થી ૨૦ રૂપિયા પ્રકાશક કપતી માટે પ્રકાશન દીવ નામ મુદ્રક
૧૫૦૦ દીઠ હિંદોશી પ્રેસમાં નવજીવ, હોલજી ક્રીમી, શા. મુબાઈ મંદે હાંપુ અને નવ ૫૩,
૧૬૬ ક્રીમીમાં આરેવી બી હરિભાઈ પ્રકાશક કપતી મુદ્રકની રિજીસ્ટ્રેશન નવા મુબાઈ પ્રેસ ૧૬.

વૈદ્ય જાફરભાઈ જીવણભાઈની સમજાણ દવાઓ.

૩. ૫૦૧ નું ઇનામ.

શુક્રસંજીવની-શુદ્ધિકા

કળતર, વાંસાનું કોરડું, કમ્બડું, દુઃખડું, ચહેરાની શીકણ, ચાનતંતુઓની નળ-જાણ, થોડી મહેનતે વધારે ચાક લાગવો, મગજનું ખાતી પડી જવું, જેનેની કામ કરવા ઉપર કંટાળો, હોજરીનો ખીઝા, માદાસકાંતનું કમી થવું, મંદગતિ, દરત ની કળકળાત, અતીસાર, ઉધરસ, ચાચ, દામ, અંગનું તુરડું, લોપી-સીકર આકાશ પાણી, વાતરોગો, આંખની રોગોની કોમી થવી, ભાટી તેમજ પેટનાં દરદે, મન, તનની નીર્મળતા, નીંદાનો નાશ થવો, નસોની નીર્મળતા, આપ્ત સારીરના સંધાઓ દીસા પડવા, સુરતી, આળસ, જેનેની સારીરનું શુષ્કપણું, વહેમી તથા ચીડીઓ રવજાત જની જવો, પીમેરે પીમેરે બનેક જાતના રોગોનો નાશ મુળમાંથી નાશ કરી “શુક્રસંજીવની-શુદ્ધિકા” મધ્યમનું પુરવડાં બધે છે તેમજ પાચન શક્તિને મુખારી કરવને માટે લાગી ગમે તે કામજીવી પ્રાપ્ત થયેલી નામદી ને નાશ કરી શકવી અને વીધને વધારી શરીરને મજબુત કરી પરીપુરણ બરજા જાળવી, એ તેનો મુખ્ય ગુણ છે છતાં કેઈ સખત સાખીત કરી આપમે કે “શુક્રસંજીવની-શુદ્ધિકા” આ વીધ નવા શકવને વધારી શરીરને મજબુત કરવાનો ગુણ નથી તો તેને ૨. ૫૦૧ નું ઇનામ

આપીશું. ગોળી ૧૫૦ ની ૩૦૫

૧ ની કીમત ૨-૮-૦.

તાલુખી વેચ્ય તીટે.

ગમે તે કામજીવી નરમ પડેલી રોગ ઉપર આ તીસા માલેસ કરવાથી ફરીથી ટટાર જની રોગની કમળેરી કામગને મહે દુર થાય છે.

શીધી ૧ ની કીમત ૨-૮-૦.

૩. ૫૦૧ નું ઇનામ.

જવરદર-શુદ્ધિકા

દરેક જાતના વાવનો નાશ કરવારી અરસીર ગોળીઓ કોઠે છે રોગકો, એકાંતરીઓ, તરીઓ, ચોધીઓ, તાડીઓ, ઉંદો, ફરીઆનો અત આજી જમાનાના નવી નવી જાતના ઉડતા ચેપી તાવો અમારી જવરદર શુદ્ધિકાથી ન નાશ તો લીધેલા પેસા પાણ આપીશું. અમર કોઈ સાખીત કરી આપમે કે અમરી જવરદર શુદ્ધિકાથી ચોધીઓ તાવ નથી જતો તો તેને ૫૦૧ નું ઇનામ આપીશું. આ ગોળીઓ આપતા તાવને અરકાવી, આલેસ તાવને ઉતારી દે છે અને ઉતર્યા પછી ખાવાથી તાવને ફરી આવવા દેતી નથી અને તાવનાં મૂળ કારણોને વધે પાડી વાકાત વધારી, ગુણ લાગી બોરાકને પચવે છે. તેમજ મનને અજાણતા બધે છે. ગોળી ૧૪ ની ૩૦૫ ૧ ની કી. મ. ૨-૦ ૦

અમરી દરેક જાતની દવાઓના અપૂર્ણ માહિતી મહે પ્રાપ્તુથી નામડું પુરતક મહેત મગાવી વાંચો.

વૈદ્ય જાફરભાઈ જીવણભાઈ

આરોગ્યવર્ધક ઔપચાયત,

સુ. ધોળકા, પ્રાંત ગુજરાત.

ગુજરાત

પુસ્તક ૨

પેશ ૧૯૭૨

અંક ૪

જય થલે જય થલે

અર્થ વસ્થા

૭૫૫૦

આર્ય સરકારી પીઠન પ્રભાવતા,
પરશુ નિજ રક્ષકર નિગર પારના,
પ્રભુ કાલાશિમ પ્રવિરણ વિદારતા,
કલમવતાર કાલીર નિર્મિત તે
રામ આર્ણવ વડા—

સત્તે ખારતા, મિત્રને નારના,
શ્રેષ્ઠ તે સૌંદર્ય સુત રીકરાવતા,
કર્મદીન જગતને પરમ કર્ણ નિઃકામને
પાઠ લીખવાડતા,
વિખલના અંશ લેખીત મરુકાવજ
કૃષ્ણચાક્રવર્તિ—

રવિરમ જગતને મોહને શ્રેષ્ઠમ
મર્મ દર્શાવતા,
સાકાદિનનિરત તે સત્તવચની સત્તા,
સત્તર્થ અમલ અમદ વળી પારજ,

યતુ કે વિવર્ધા, વૃક્ષ કે વિવર્ધા
સર્વમદી અદ્યુત્તમ સમાનતા માનતા,
સુવત, અમલ સત્ત, સદા સૌમ્ય તે
મદારથા સૌથી ઉપનામથી લોકર્થા
વરમ વિખ્યાનિને પાપતા

અઘનવનાને અઘરિવર
મોહન મદાર નર,—
એકી આ

સુભદ સત્તમ સદિત
કુકરવજ સદિત
સેન્ય જેના અભિત

જર્મીક કાપ્યુ કદારે પ્રીદ ગળાપી મદા
પરજાપીય અભિસિદ્ધ તે સિદ્ધસાચેદની

પુનિત

ગુજરાતનો.

ભક્તકવિ મીરાંબાઈ

તેમના જીવનના બે પ્રસિદ્ધ પ્રસંગો

વિધનો પ્યાલો રાજો મોકલ્યો રે,
રેલો મીરાંને હાથા
અમૃત લાણી મીરાં પી ગયાં,
જેને સદાપ મી વિધનો નાથ.

સાંદવાળા સાંદ ચણવારજો રે,
'નંબુ' સોસી રે કાચ;
રાણાજીના દેશમાં માવે,
જળ રે પીવાનો દેખ.

પુસ્તક ૨]

ગુજરાત

[અંક ૪]

નારી-જ્યોત્સ્નાને

લેખક

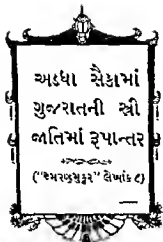
રા. લલિત

(મધ્યમી શાળા)

નારી જ્યોત્સ્ના! રેલિધારી! અમર મનુષ્યવેલી!
પ્રેમ-ઝાર, કમિતઝનંબ, ગેણાલન કર્મજરેલી—
ખીલવે જન્મભૂમિ સંતાન!
તે તુજ કુધે રસમસ્ત ન!

શ્રી-દર્શિતા દર્ય મીટખરી, ડિવાખાવે રોતી—
દર્શિ-લક્ષ્મી પુરુષધારને ઉઘારી, ત્રં રહેતી—
પ્રભતી સમુચિને રિધાન,
મુદતની સમાનાંતર રધાન!

સલેન પ્રભુતી ભીષામર્તી! રહેવપુત્રી પ્રેમલા!
રેવુમારી પુલિત જુનીની! સચરતકે તુજ નેનલા!
લાલા લેખે છ જન પ્રદુસ્તા!
લાલ પ્રવરે લે, રસ-મૂન!

અડધા સૈકામાં ગુજરાતની સ્ત્રી જાતિમાં રૂપાન્તર

("રમરણમુકુર" લેખાંક ૮)

લેખક

રા. નરસિંહરાવ બોળાનાથ દીવિડીઆ,
બી. એ., સી એન.

ચિત્રકાર:

શ હતામેય

“ગુજરાત” કાર્યાલયે આજા કાઠી આ લખતો લોક ‘સ્ત્રી-અંક’ નીકળવાનો, એટલે હેમ કાળો જીમોજી લખે, અથવા કાળો સ્ત્રી વિજેન્સ લેખ આવે. આ સિધ્ધિ મારી આગળ જુરાતા બે મુશ્કેલીઓ ઊભી થઈ સ્ત્રી જાતિને લખતું એ અડધા, “ગુજરાત” ના લન્ડોને શુ સાચ બનશે, અથવા તે શુ કરશે તે પ્રશ્ન જાણે. બીજી મુશ્કેલી એ બાવી કે સ્ત્રી બ્રહ્મિત વિશે રમરણમુકુરના લખવા મારે કેઈ બ્રહ્મિત, કાલકાળો અંગ યથા વિના લખવી? આ બંને અડચણો દૂર કરવાને નવો માર્ગ આજા લઈતું. ‘રમરણમુકુર’નો આરંભ એ સમયગાંધી યયોજે તથાસ્ત્રી આસાર મુધીમા ગુજરાતની સ્ત્રીજાતિમા સાં થા રૂપાન્તરે. યથાલે રહેતુ સિદ્ધાન્તોજન કરી વાતું, પૂર્ણ, સુરેખ, પ્રતિબિમ્બ આપવા માટે તો વધારે સામર્થ્યવાળી લેખની જોગ્યે. આ રૂપાન્તરો વિવિધ દિશામાં યથાલે પેરેવેસમા, રીતરિવાજમા, ટાનીવકાસમા,

ખામિડતામા, હૃદયશુદ્ધિમા, અનેક દિશામા. દુઃખા મુખ્ય મુખ્ય દિશા તરફ દર્શિયાત કરી સરારી, સર્વિસ્તર મર્દન માટે તો પ્રસ્તાવ લખતું પડે. આ દર્શિયોપ લખ જુજરાત ઉપરજ ન ખાસે, કાઠિયાવાડને છોડી દેતો પડે, મુખ્ય કારણ એ કે કાઠિયાવાડની સ્ત્રીઓનો પરિચય મને પૂરેપૂરો નથી, એ કે. “અમર કરી જાતું કરે, અમર કરે અચાર, જાજાટે જાપૂરી થારે, સોસાં ઢેરી નાર.”

એ સોકાકાલ્યમા પ્રગટ થતી રસમય પૂર્તિ, અથવા તો

“અંદર પ્રેમમગિવના માત્ર બકતબને આમાં, અંદા રસભરપયમા કવિદાસ રૂપના સેજ યા એ અદ્ભુત દેહની ભજન રમરીને નીસ સારી સેજાપૂજાને સમાર પધારો જાવતી”

એ સ સારોદ્યોગિક સરકારી કાલ્ય. પકિતોમા આરોખાપલી ચિત્રાકર્ષક છબી મદારે છાપના રસમડમા છપાયતી દેહાં પ્રાચીન સમયના ખવન મુક કાળે સજળાવેછે,

પરંતુ આ અડધા સૈકાની કઠિવાવાડી સ્ત્રી—અતિસ્પર્ધે—મદારા નિકટ પરિવર્તની બદારજ છે. તે તળ મુજરાતને જ અવલોકીશું એટલે બરા યશ.

આ અડધા સૈકાના આરબલકાળમાં જન્મ ભૂતકાળના આદર્શ આલેખતાં ગીનોનાં કે'વાં પ્રતિગિમ્બો પ્રગટે છે ?

ચાપાનો ધાપરો, જુરાનયુરી ચીર,
અતલસન્ન કાપડું' તે રજુ કીકાકી,

ઝીણા મારુછ હો શબ્દ !

એ વર્ણનમાં ઘેરહરેસો, અનેક કરચોલી-ઓ પાડેસો, ધમ્મર ધાપરો ધૂમાપતી, અને 'કીકાકી' રહેસો અર્થાત્ તલસતલેસો રહેસો કમખો પહેરી થોવનવિકાસમાં આનન્દ લોગવતી, મુજરાતની મૂદા સમપતી લલના નગર આગળ ખડી ચાપછે. કમખો અતલસાનો, મળખૂત વણાદના રેશમી કપાનો; ઝીણું નપાની, ચીનાઇ, વિલાપતી, માઝનો, કે "વાયલ" નો પોલકો નહિ; ફૂલેલી બાંબો ને લેસની ગ્રાહરો લટકાવેલો નહિ, પણ 'કીકાકી', સજ્જિત, રહેસો કમખો.

ખીલું ચિત્ર—

ઝીણા ઝરખર વરસે એવ, બીજે મોરી સુંદરકો
લાયો નંદકપરેડું, નેહ; બીજે મોરી સુંદરકો;
લાખ દાના રૂકાપી ચૂરેડી, માર્દિ દપડી ઝીણું અમુર, પાંચ પરાનો ધાપરો, ને ફરતાં મેલ્યાં રૂકા
બીજે મોરી સુંદરકો.

વિવેચન કરી છબી હાંટી નહિ નાંખું; ધાપરો દંકાય, ના દંકાય, ફરતાં ફૂલ નાચતાં જણાય ના જાણાય, હેલી 'ઝોટણી' આ ચૂંદડી શબ્દમાં સમજવાની છે એટલું કહી દઈ.

એ મારવાડ, રજપૂતસ્થાનના સંસ્કાર-વાળો વેશ ભૂતકાળને સંબોધે. આજની પૃ—૪૫ પર્વથીજ આરબ કીકાકી. મદારી

માતાની છબી જોઉં છું; જન્મ પછી જે'નું મુખ પ્રથમ ટીકું તે. નાકમાં, કાનમાં, કોટમાં, હાથમાં, પગમાં ઘરેણું કાંઈક આગળ પડતાં; સાડી શરીરનાં સર્વ અંગોનું સુલભ સંગોપન થાય એમ પહેરેલી. લાંબી, હજીજીને અડકતે અટકેલી બાંભોની, ગળા સૂમી રેશમી કરનારી, કમખાઓળી; વાળ કાંઈક કપાળ ઉપર નીચા હોખેલા; કપાળમાં કંઠની આક, નહિ મોટી નહિ નહાની; માથા ઉપર લૂગડું ઝરકા જ તિરકસ, વધારે ભાગે સીધું રહી એક કાનની ધારને ઠેર અડકે ન અડકે એમ રહેલું;—આ છબી આજ જોવામાં કદિ નહિ આવે. એ જમણો કમખા પહેરવાનો પણ હોય; વિશેષ ભાગે કમખા જ સ્ત્રીઓનાં ત્રણ વસ્ત્રોમાંનું એક હતું, —ચણીયો, સાડી, અને કમખો. કમખાએ કમખાનું સ્થાન લેવાને 'આરબ' એ સમયમાં કમખાઓળીથી થયો, ભાગે છે. છતાં તે પછી લાંબા કાળ 'સૂંધી કમખાનું' રાજ્ય ચાલ્યું હતું; હાલના દિવસોમાં કમખાઓળી કે કમખો, બાકી કમખો જ, જેનું કાર્ય સ્ત્રીઓનું શબ્દમાં સમાવેલું જ, વાંસાનું રેશમી, ખિલકમ થવાનું નહિ, તેમ કોંક નીચેનો ભાગ પણ અનાચ્છાદિત રહેવાનો; વાંસા ઉપર ખાત વિ કેસીમી મેદીઓ આને તે અનાચ્છાદન મળ્યા પો હુંડી વાત.

એ સમયમાં કન્યાસાળા એ વસ્તુ અસ્તિત્વમાં નહોતી; છતાં મંખાને લખતાં વાંચતાં મદસપ્રદાયથી આવમતું હતું. નાગર સ્ત્રીઓ વિશે લલેવાના એક ઉખાણામાં ચોતક પંક્તિયો છે:

"નાગરવાસ કેવ બાણિયે ?"—એ પ્રશ્ન પૂછતાં ઉત્તર મળે છે:—

"નદાનીય નાર ને નામમાં મોતી,
પિય પદેસ ને વાડી જોતી,

“કઢારી માતાની જગી જોડ”

જયે કાચળ ને નિર્મલે કંદારા,—
મેણી કીધાણીએ નાવરખડ
શરીરની નાળાડાઈ, ધનનપલિ, નાગર

પુરખની દેશાટન કરવાની સાહસકારિ,
નામકાણીની ધતિપરાયણતા, એ લશ્કરોનું
અંકિત કરનાર અંત વર્ણનના અંગે આમે

‘લણે, કાગળ’ એ લક્ષણમાં નાગરાણીની શિક્ષિત સ્થિતિ પણ વ્યંગ્યથી ગ્રહ્યવી છે, તે, પ્રકાશ વ્યવસ્થાકારને સમજા બનાવે તે ન્યાયે, નાગરલિંગ સ્ત્રીઓની અવિશ્વિત દશાને વિશેષ દૃઢતાથી પ્રસિદ્ધ કરે છે. નાગર, અલ્પજ્ઞતાં, કાયસ્થ એ ત્રણ મુખ્ય પાંદરવેશા વર્ગ ઉપરાંત, હોમની સમીપ વ્યાવતા પિરલ વર્ગમાં સ્ત્રીઓ શિક્ષિત હતી, પણ કાગળપત્ર લણે વાંચે, વિખલ-સદસ્ય નામનો પાઠ કરે, મીતાણ (વખતે) વાંચી જાય, કેદલાંકે સ્તોત્રો ભણી જાય, એટલી અર્થોદા એ સમજના સ્ત્રીશિક્ષણની હતી. આ સ્થિતિમાં રહેલી જનતાનું પૂરણ વ્યવસ્થા રીતે યત્ન; જલનો, પદો, ક્ષેત્રાદિ મુખપાઠ હોઈ, પુરાણાદિકની કથાના અવલુથી મૂળેલી બહુશ્રુતતા, જનતાપૂરક બનતી.

સાંસારિક અને
આર્થિક દિશામાં
પ્રતિબંધ દૂર કરવાની
લગ્નાદિ પ્રથાઓમાં
ગંધર્વાની સ્થિતિમાંની
એક પદ્ધતિ માટે
આવે છે.

“કાકા તેમજની રાહથી,
મેં અભ્યાસિયો કંસાર,
લેખાં લેખાં આરોગ્ય,
તે પુણ્ય દોષ મોચાર.”

દાસના વખત-
માં કાલ ધર્મને કાલુ
અકરુરો જૂતા રામ-
માં એ ઉત્તમ પદાર્થ
મણુનો જાણીય છે,
આ પદ્ધતિઓની પૂર્વે
" જોને તે પેટ ચાર
દીકરા, " " ચારે તે

વદ્ધ પામે પડે," ઇત્યાદિ વચનોનો સંદર્ભ
આપે છે તેથી 'બેનાં બેસી આરોગવા'માં
સંકુલ કુટુંબની સંસ્થાનું દર્શન ચાલે.
હાલ પણ એ સંસ્થા હુમ નથી થઈ; પરંતુ
અકિમવાદનાં બળોએ એ સંસ્થાનો દુર્લ
ઠેર ઠેર તોડી નાંખ્યો ને છે જ. સંકુલ
કુટુંબની દલતનો પામે જોગ સ્ત્રીપર્ગ દતો,
તેમ એ સંસ્થાને અનિષ્ટ બનાવી દેતું બળ
સિયલ કરનાર પણ ઈર્ષ્યા, કલહ, ઇત્યાદિ
વિત્ત કરનાર સ્ત્રીપર્ગ જ દતો. પરંતુ આ
અપ્રાસંગિક વિષય આટલેની જ બંધ કરીશું.

સીવર્ગને એ પ્રાચીન, કોટલે આજથી
અમી જોઈ ઉપરાંતના, સમયમાં સાંસારિક
જીવનમાં દષ્ટિમયોદા કોઈક સંકુચિત હતી;
અડોલાપાડેલી, મિત્રવર્ગનાં કુટુંબ, પહેરેમાં
મળવા દરવા જનું; શાંતિભોજન, અનાથિક પ્રસંગે

જોડિયો વાતાઘ્નો,
મરજી પ્રકાંજે ઉત્તમ
સાડી કમખા ખેરીને
દેવા કુટવા જલુ,
નિત્ય કાર્યમાં રેવડરીને
જલુ ખાને તપાં સખી-
મંડળ સાથે સુખદુઃખ-
ની વાનો કરવી;—આ
મર્પોદાનો વિકાસ
કરમિત બાજા કરવા
જવાબ તપાંને કાંઈક
ધતો. પાર્થિક જતિ
તરફ જોતાં, જો સમય-
માં વડેથી વિચારને
પોષક છતાં હલચલાવને
જોડે સ્પર્શ કરનારી
વ્યક્તિ સગળ હતી.
મજામાં રસાતાની
મજા પેરી દ્વાયમાં

“મનમાં સદાથી મારી ખેડી દાદમાં
 મેં ગુપ્તી સહ એકાદ ભાને પૂજા
 કનકી કદ: બાળ”

ખીન્ન કમલું' પ્રતિગિમ્બ ચિત્ર નંબર ૩ માં જણાશે. ચોળી-કાંઈક કમખાઓળી જેવી જ અને દૂધી ખાંડની, હાથમાં સાંકળો, જમડી-એ, ચૂડીઓ; જમણી કદ્દણી ઉપર કદ્દું કે વાંદડું; કાનમાં કાંટા, વેળુ; નાકે વાળી; પગમાં ભાંગે પહાં; સાડી માથે નિરકસ

ચિત્ર નં ૪

ગોઠવાતી ઝોડેલી;-એ નંબા વિકાસ ખતાવે છે. એ સમયમાં શુદ્ધ કમખો દણ પ્રચારમાં હતો જ; સચિપરતં દેનો રસીકાર થતો. એ જ સમયમાં બિપાયા પગ પણ રહેતા, અને સપાટ કે ત્રિષપર પણ પહેરાતાં. ચિત્ર નં.

૮ માં આ દષ્ટિગોચર થશે; તેમજ ચિત્ર નં. ૫ માં.

આ સમયમાં કન્યાશાળાઓનાં દ્વાર બિઘડેલો હતો. આ સમયમાં ઝેદરાઓના ભેગી છોડરીઓ છૂટી જવાઈ જાયતી હતી. સ્વતન્ત્ર કન્યાશાળાઓ પ્રગટ થતી સ્ત્રીવર્ગની સાનમયીકરણે કાંઈક વિકાસનો પ્રસંગ મળ્યો. દણ ભાણી બહુ હતું. પરંતુ પૃથ્વી ભરતખંડ કરતાં પહેલી છે, તોમાં વિવિધ પ્રબળો થયેછે, કન્યાશિક્ષા લાન થવા માંડ્યું. સંગીત-નું ચિત્રણ જામલ થયું નહોતું. પરંતુ ગરબાની સંસ્થાનું બળ ઈ. સ. ૧૮૬૦-૭૦ માં જે હતું તે સંગીતશક્તિને પોષક હતું એટલું જ નહિ, પણ એ સમયની ગરબા શાવાની પદ્ધતિમાં જે આકર્ષકતા હતી, તે હાલના સમયમાં જોવામાં આવતી નથી. નાજ અને ચરની સાચવણી તે સમયમાં થતી તે હું હવે કલ્પિતજ દેખું છું. હાલની રમણી ઉપર વિકાસ પામેલી, અને શુભાઈ ની કન્યાશાળાઓમાં પ્રવેશ પામેલી, ગરબીમાં શિવિયતા આણવાનો પ્રયાસમાં કાંઈક અંતિ કૃતિમતામાં પડી જતી, અને તાલગોળનાં પગ ટાકવાના છટકાને સ્થાન આપતી, ગરબાની પદ્ધતિમાં એ જૂની પદ્ધતિનું સડું સોનદર્પ મળે જાયું નથી. હું સાતેક વર્ષનો દેખાડ તે વખતનું એક ચિત્ર મ્હારી દષ્ટિ આગળ બિલુ થાયછે: રમણ-અમરાવાદ શહેર ની બહાર, દક્ષિણ દિશામાં આવેલો નવા પરાની બહુચરાજી મહાતામે ચોક; સમય-પાછો પ્હેર, સન્ધ્યાકાળ પૂર્વનો; આ સ્થળે અને આ સમયે પંદર વીસ તરુણ સ્ત્રીઓ મરમે ગોઠવાઈને બેઠેલી, ગરબા કરતી કરતી અટકીને સાળી ચાલે: એ જણીઓ મપાને છે, ને બાકાનીઓ ઝીંચે છે.

“કુમ ત્રુપ નામે ઘૂંચરી, લટકણિયાનો ત્યાહ, ખોલિયાજા કેય છે, મ્હારાં કમણાનાં નેન;”

સાખી પૂરી થતાં જ, સાખીના મન્દ પ્રવાહમાં અંતર્ગત રહેલા તાવમાનના સુદૃઢ ઝરણાની ભેટે સંવાદિવાદી સકળાઈ જતા પ્રગટ તાલવાળી પકિતો મચાય છે.

“દ” તેમ જાણે રહ્યો છે નારે, જાણી નારી દે,
ત્હારું મુખ જોયને મારે, સખે પ્યારી દે”

બાલ્યકાળના સરસારે વિશેષ રૂબ વળા ચિત્રમાં પૂરો દરો કે કેમ ? પણ મૂળે એ ચિત્રમાં રહેલું સાદું સૌન્દર્ય.—સાદું છતાં વિશિષ્ટતાવાળું સૌન્દર્ય—હજી પણ મનમુગ્ધ બનાવે છે.

ધાર્મિક દષ્ટિ આ મનમુગ્ધતાની ઓછાની કે પોલી હતી ? જૂના વિવારો, સગાઓ, હજી કમના મનને પોતાની પકડમાં રાખી રહ્યા હતા. પરંતુ એ પકડ કાંઈક સિધ્ધિ થવાના બેઠન જણાતા હતા. કાંઈક “માયુ, પીયુ, મેલુ,” હેમા આ જનકાર્યની સમાપ્તિ જોય એમ એ સમયના સ્ત્રીઓના મન ઉપર છાંય પડી હતો એમ લાગે છે.

હવે એક ફરકો આમળ આવિયે ચિત્ર કે કુ છુવો સાદી કાખી બચતમાંથી સજ્જક તણાઈને જમણા માથ ઉપર ઘર્ષ, માથાના જમણા પાના ઉપર ઘર્ષને, જરાકે તિરકસ ચોઢવાયવી, કાખા કાળને બહારી ના બહારી, કાખા હાથની પાછળે દડ રાંતી કે જમણા હાથનું સંભાળ કરીને, છતાં જાખા ઉપર પાંચ તરફની કારવાયો છેડા જમણા ખખા ઉપર કાઠા સૌન્દર્યથી રમકે છે ફરણી ઉપર બહારની પટાળિયાવાળી કમળા ની બાજુ, ઝળા સુધી પેચિયો કે કોરો કાપ, હેરો વિનિત છતાં સુરેખ કળમે, સોળા અને મયોદા જાંનેને પ્રક્ટિ આપે છે. નાકમાં વળી નળી કાળમાં બાજા કાંટા છે, કમળા મોં નહિ મેડાં, નહિ ન્હાં, હેરો કંઈનો બાકો છે, માથાના પાજ, નહિ નિયા

હેજેવા, નહિ હોય હોજેવા, નહિ ફૂલ પાડેવા રમકાઈવંત પણ સુન્દર, સાદી રમ્યામાં સુરેખ હોજેવા, સીધી સેથીથી વિશેષ મુરચિયુજા બન્યા છે.

આ સમયમાં સ્ત્રીશિક્ષણ આમળ વધુ છે કારકે આ પ્રકારનું જાન મળવાના સાધન આરંભાયાંક વિદ્યાબ્યાન ઉપર અભિરુચિ

ચિત્ર નં ૫

વધવી જણાય છે. સમીપસિદ્ધિ મરણી એ દારા જાળાઓમાં પ્રવિષ્ટ થયું છે. ‘બચ્ચ ઝરણાવાળી બપો જાપાપાલની ‘સુયોધ-મરણાવાળી’ એ સુરત તરફ ‘વચ્ચકમરણા-વધી એ સર કરેલી પ્રથમે માયુ રાખી વિશેષ અધિકરે ચિયકે પ્રગટ કરી છે. ક્ષાતામળી

અરખીઆનો સમય જૂત કાળમાં વિલીન થયો.
આ સંગીતદૃષ્ટિએ ખેદજનક વાત છે.

ધર્મભાવનાનો કાંઈક વિકાસ આ સમય-
માં થયો જણાય છે. ધાર્મિકતામાં જોરથી
ધર્મવૃત્તિ અશનઃ ધણું મૂઢમાં સુખશાન્તિપદ
યતી જણાય છે. એ કે કોંડી ધર્મદૃષ્ટિ તો
કદિ પ્રાપ્ત થઈ દેખાતી નથી.

(૩)

હવે રૂપાંતર કાંઈક ઉત્કટરૂપે દૃષ્ટિગોચર
થાય છે. ઉપર પછીનો દસકો નવન સમય
આવતાં એ રિયલિટી જણાય છે. એક સિદ્ધ
વર્ગની આંખે વાંકી સેંથી પાડી, અંબોડો
નવી રીત્યનો મૂલ્યોને ખેલો ઉપર ઢળતો
રાખ્યો. એક "ઈવનિંગપાર્ટી"માં બધી
ખીજી સ્ત્રીઓ આ જોઈ રહી, કાંઈક રીકા
થઈ, કાંઈક અનુકરણની વૃત્તિ થઈ; પાડી
વિસર્જન થતાં વાંત એ સ્ત્રીની સદ્વ્યવસ્થાઓ
જોવા આવી; "અલી! તારા અંબોડો ને
વાંકી સેંથી બતાવ્ય." પણ પેલીઓ ને
વાળ ખીજી રીતે હાળી નાંખી સડો અંબોડો
બાળી દઈને હતો. ૧૯૨૫માં આ
સમયથી વાંકી સેંથીનો પ્રચાર શરૂ થયો.
દિલ્હીની સ્ત્રીઓમાં ઊપાતું અંચુ રાખવાના
રિવાજે કરેલી અનુકૂલતાને લીધે માથામાં
ફૂલ, મળરા (વિણી), પંડરવાનો સત્તિક પ્રચાર
છે તે ગુજરાતમાં માથે લૂગડું હાડવાની
રીતને લીધે સુદરસતી સ્ત્રીઓની શુંગર-
રચનામાં જન અંદા રહી ખમી આવે છે.
હતાં અમુક પ્રસંગે, અથવા કેઈ કેઈ
વ્યક્તિઓની રચિને બેઠે, માથે ટોકેલા લૂગડા
નીચે અંબોડા મળદાયી વેંટાવડા બેઠે
છિયે. તેજા *finery girls*—સ્વચ્છ-
શુંગર-તરીકે ઊપાડા ખયામાં અંબોડામાં
ફૂલ સત્તિક રીતે ખોસવાના પ્રકાર તે અથવા

રિયલિટી જ છે. આ રીત્યની શુંગરરચનાને
આરમ્ભ પણ ઉપર નેધિલા પ્રસંગથી જ
થયેલો સ્મરણમાં આવે છે.

એ જ સમયમાં એક નવી શુંગરરચનાનો
આરમ્ભ થયો: જમણા ખમી ઉપર લૂગડોનો
ખાલવનો છેડો, અથવા; અથવાનો સળ,
સત્તિક રીતે ગોઠવીને *Safety-pin brooch*
(સેફ્ટી-પિન બ્રૂચ) ખેંચીને ખાંદિ ફૂલ
ખાંદાં લટકતાં ગોઠવવા. પ્રથમ આ
રચના ઉપર ટીકાના પ્રકાર થયા. અને અંતે
એ પ્રકાર કરનારોએ જ એ પદ્ધતિ રચીકારી.
દસકો બે દસકા વીતતાં પોણાં તો ફેંચતું
રાખ્ય વ્યાપી ગયું; સેફ્ટી-પિનો સાડીમાં
સાત ટોકાણે; હાળીને છેડો ગાળા, ગામમાં
સત્તિક રહી જમણા ખમી શુંધી સુલિષ્ટ
તિરકસ જવાને બદલે, મૂંઝતો, વીસો,
ખાંતીનું સંગોપન કરવાનું કર્તવ્ય તજતો,
સુરચિતે તૃપ્ત કરતી સુપ્રમાણતાનો અનાદ
કરતો ફેંચનની વિજયપતાકા રૂપ ફરફરા
કાઢ્યો; વાંકી સેંથી; માથાના વાળનાં ફૂલ
પાડી કપાળને સુરચિતે આધાત આવે તેમ
લાંકવાને મોઢા; દેહલતાને સુભગ રીતે હાળે કે
ના હાળે પણ ફૂલેલી, ફુંડી, ફુંડી, ફુંડી, ભુજળ
આડ્યા ભાગથી વધારે ભાગને કુરપતા અર્ધી પ્રમદ
કરતી ફુંડી બાંસો, રોને ગાલરનાં લટકણીમાં
અંગવણની સુરેખ ઘટનાને અનુકૂળ રહેતી
સાડીની સુલિષ્ટ રચનાને દૂર ફેંકી દઈ,
ખાવરા જેવા સાડીના કલ્સા—આગળ,
પાછળ, આબ્ડુ આબ્ડુ—ખેંચી ડાળણો લેવી
અરચિતર રચના; પગની ટોકારે સાડીની ડોર્બ
કાંટે, અથવા રસ્તામાં લૂગડાના કુકાટ વડે
ગાડુ વળાય એટલાં નીચાં પેદેશાં લુગડાં;—
દરબારિસ અતિ કૃત્રિમ,—સાંભળી, સુરચિ રચનાં
સુલેખે વિરોધી—વેરાયોગના પ્રચારમાં આવી-
વિજ નંબર ૬ માં આ વર્ણનનો બદ

ભાગ પ્રતિનિધિજાત થયેલો જોશે. કપાળમાં ચંદ્રપાનો પણ ભાગ થયેલો જોવામાં આવશે. આ ચાંદ્રો અમનના સમયમાં પ્રગ્ભા-માં હોને વચમાં જનો રહો હતો, હવે પાંડો સુભાગે સોન-હરિદીની આરાધનાની—પુનઃકલ્પ પામ્યો છે. એ ચાંદ્રવાના સ્વરૂપ-નીની આઈથી ખાડીને કપાળના પ્રપાણુ જેડે રિરેતે આવે એટલા બોહાડા કનકા સંતી-હવે નજરે પડે છે. કપાળમાં બોહાડા વાના ભારત-આગતા, સહેલ, શીલા, ભાષ, — તેના પ્રાસંગિક ચુમાર રચનાના અસર ઉપજીને હવે કાઈક મુમ થવાના ચિહ્ન જણાય છે.—અને તે મટે સોન-હરિદી અધુવાન જ કરશે.

ચિત્ર નં ૧

રસિક વાચકને આ ચિત્ર પરંપરામાં એક વાત જણાઈ આવી હતી, નાકની વાળોનું આરંભકાળમાં પ્રાચીન, અધકાળમાં કાળમાં રહેતો ભાગ. પરંતુ નાકમાં જન્મ-એક જ નમની છુટી—એ નાકની વાળોનું રવાન મેલી હાથ કવચિત્ત્વ જનતામાં આવે છે. જરૂરી સોન-હરિદી વર્ણને દીપે છે હોત ના નહિ કહેવાય. પરંતુ કવિહાસ શું કહે છે ? મુસલમાનોના ભરતજાતમાં પ્રવેશ થયો તે પૂર્વે નાસાજાણુ આ જૂમિમાં નહિ પણ જનજાતો નથી—સાહિત્યમાં, કાલમાં, કદિ એ જૂણાં મારે નામ નથી, એટલું જ નહિ પણ મૂલમાં નાકની વાળો તે સુખામ મિત્રીનું ચિહ્ન હતું. તે સ્ત્રીમાં પુરુષની

સુખામ જે એ લાસ દાકરાને સ્ત્રીજાતની સા-હરિદીની છુટ્ટિને જરૂર પુરુષ રસનારે પ્રગ્ભા મુમ રૂપે વાળોને મધુરીને થયો, આજના સ્ત્રી-જાત મના જમાનામાં નાકની વાળોના ભાગ તે પુરુષોની નીચે સુખામનિગી આમે જનજાતો અજવાનુ જ ચિહ્ન મણીનું ? બીજું હુ હજી અમલ સોન-હરિદીને

અને પુરુષનું જ્વાન તે સ્વજો જડી લેઈને આકાંક્ષા વસ્તુ તરીકે હુ જણાવેલ છું, હવે સ્ત્રીની રચના પર ઉપર, કપાળમાં ત્રીજા દપકા જે દલા—જુલા વચમાં લનારોને આનન્દ થતા હવેના હવે એ દોર જણાયા ભાગ્યો છે. ગામડાં સોન-હરિદી જેવું પુરુષોના નવનેને જડી ભેનાર વરકિકણુસાજ બીજું શું છે ? સોન-હરિદી દાખ તે અન્વ લખો

કરણુસા પુનઃકલ્પ છે, સોન-હરિદી ના દોષ તે તે સત્ત્વ નિષ્કળ છે.

કાનના જોડામાં આ દેહના વૃન્દા સમયના લોભિયા, રિતાવતી હૃદયનો પ્રવેશ થતાં પ્રચારમાં આવેલા 'એરિમ' (ear-rings), લમેરેક મળવા કરવા નહિ મેલિયો. પણ એટલું નોંધીશું કે 'એરિમ'નો પ્રવેશ જન્મ-હરિદી ઉપર થયો, કેટલાક વર્ષો તે દકષા, અને હવે વિરલ વ્યક્તિયો જ એ જૂણોના આશરે કરે છે.

ચસમર્દ ? ચસમાં રહી ગયા ! આજની પચાસ વર્ષ પૂર્વે ચસમાં તે ઉત્તરાવસ્થાની રસિકકિન્ની શીલુનાનું અંગ હતું. 'આયરિસ'

શબ્દ જ એ સ્થિતિસ્થાપક છે. હવે પુરુષને તેમ જ સ્ત્રીને તરુણવયમાં પણ સ્વસમાં પ્દેરમાં તે સાધારણ વાત છે. આ સ્થિતિ દેશનની સેવાનું પરિણામ નથી; સામાન્ય રૂપે તે નથી જ, કાંઈ વ્યક્તિને સંજ્ઞાએ એ મોહનું ફળ હશે તે જુદી વાત. આ સ્થિતિનાં કારણો અન્યત્ર જોઈએ જુદા અમયમાં 'આવળિયાનું' ભરત ભરપા જેવા કામમાં આંખની ઝીણવટનો ખપ પડતો તે માત્ર વિરલ સ્થિતિ હતી; આજી યોગ્યની જનતા; તંદ્રા દાહના સમાવનાં ઝીણાં ઝીણાં ટાળી અને નહારા કામગીરી તે સમાવમાં અભાવ એ સ્થિતિને લીધે આંખોને જમ એણે પડતો હતો. હવે યોગ્યથી આંખોને આધાત કરનારાં બધા પૂર એસમાં પ્રવેશી શિશુને અંગે ઝીણાં ટાળી, નહારા કામગીરી, — ખાસ વર્તમાન પંચમાં એ વિનાશક આશાનું સામાન્ય — શાળા, કોલેજ, પંચોને અભ્યાસનો પ્રવેશ; નિષ્ણદ કારણુદ્યમક સ્વપ્નાના બેપરજાને મિત્રરૂપ થઈ પડેા છે.

વિદ્યા, જ્ઞાન, એ શેષમાં આ પ્રસંગ આપણને સદા જ રહે. ખાબડા એ દસકામાં સી વિદ્યાએ કાંઈક સખળ જાણે જરી છે; જ્ઞાનનારૂપી અનુદરજાનું પણ ફલિતો આક્રમણ કરનાર એ નંદા સિવિકમરૂપ વાગનાપનાર થયો છે. આપણે નહિ, પરંતુ લીમરૂપે સિખર જેની સ્થિતિ સ્ત્રી-શિશુની થઈ છે; તેથી જનસમુદયમાં દર સ્ત્રીવર્ગે આશિયન હતા, અમુક અર્થદિવ વર્ગમાં ઉચ્ચશિક્ષણ સ્ત્રી શરૂઆતની લક્ષના મરી નહીં છે. આ મુખ સ્થિતિની ખાબડા કાંઈક જ્ઞાનની જાગા પણ જનરૂપે અમુક જાગ, તે અન્યથ લખા ન પાવિતો નાથ, એ કમ જીવનકાલમાં સ્થાન થાય છે; એ વિષયની શક્તિ આદિ પણ નેત્રમાં આવશે.

અકિલમુખના અંશ અંશ સાથે અલપપણે માત્ર અંશ પણ પ્રવેશ પામ્યા છે. સ્ત્રીઓમાં જ્ઞાનવિકાસની સાથે આપખળ, સ્વમાન, જીવનશુદ્ધમાં અસહાય સૂચનું પડે તે તે ખેડે વૈભવ સામર્થ્ય, આખો જણાય છે, આવતાં જણાય છે, તે તે સાથે કાંઈક અતિ સ્વતંત્રતા, અતિ પ્રગલ્ભતા, કંઈક શોચનીય લક્ષણે પણ દેખા રહે. પરંતુ આ અસિદ્ધતાથી ળાવા છે. પરંતુ, જરાક વિશેષ શોચનીય વાત તે ધાર્મિક જોતની શુદ્ધતા-તે છે. સર્વસાધારણ વચન ના જ વપરાય. પરંતુ જ્ઞાનનું સાદૃશ્ય ધાર્મિકતાના વિકાસમાં છે તે વિચારતાં હેતુ એ દસકાના સ્ત્રીવર્ગના વિકાસમાં ધાર્મિકતાના તત્ત્વનું દર્શન અલપપણે થાય છે. પરંતુ સુચિદ્ધને — ચક્રના જીવન કમણનાં મિદ્યો — મુદ, અમુક, જણાય છે એટલું આભાસ છે. સમાજસેવાની ભાવના સ્ત્રીવર્ગમાં વિકાસ થાગી છે, અને એ કમળી પેલી મર ધાર્મિકતાવના આજ પાઠમાંથી મુદર દર્શન રહે એમ ગળે લાગે છે. દર આપણ રૂપે આ ભાવનાઓનો વિકાસ તો, બેચક, દૂર, દૂર, સુદૂર છે. તથાપિ આશાને સ્થાન છે.

સ્ત્રીશિક્ષણમાં સંગીતજ્ઞાન — સોન્ડરેવીની નવીની પુત્રી સંગીતકલા — આ બે દસકામાં વિશેષ આજ પામી છે. પરંતુ એ દસકામાં સ્વાધ્યાયાઓમાં એ શિક્ષણની પ્રાપ્તિ જણાય છે તે તે બેદનક છે. હાથેનિયમ — ખરી સંગીતરેવીને આપણ આપનારું, વિષય કરનારું હાથેનિયમ આ સરચાઓમાં બધુ પ્રમાર પામ્યું. " અને હાથેનિયમ ઉપર ૮૦ ગીત વચકમાં આવે છે. " એમ આનંદ મલનાર સંગીતના અસ સ્વરૂપના જ્ઞાનથી દૂર ટોપ. મુદ

સિદ્ધાનુમાં પણ દાર્મોનિયમનો આદર રહેલો છે, અને તે દાર્મિકારક છે. એથી રામના ખરા સ્વરૂપમાં સ્વયંવન થાય છે, કદની દરિયાને વિરામ થયો અટકે છે, ખગી સુરની આપનાશ થસારો પડે એટલે કલ્પવૃક્ષ અનેક દુર્બળ દાર્મોનિયમથી સગીનશકુમાં છે.

મરણા વિગે હું
પાછળ ધસારો કરી
મરો છું. દામના
મરણામાં વિવિધના
માધક કેટલાક સારા
સુખ નજરે પડે છે.
પરંતુ ખરૂં ખરૂં
કૌન-દર્શ, અને મરણા
વિગે આપરવક,
તામમાધના, એ
આદિમાં કૌનના દેખ
જણાય છે આનન્દ
ની વાત છે કે
અમદાવાદમાં, તેમ
જે સુખ આપે તેમ
કિવરુણા તથા
મતાર, જેવા વાદોને
ઉપયોગ યુદ્ધરત્ના

મુદ્ધરશકુમાં—આ
સિદ્ધાનુમાં—કાંઈક
પ્રવેશ થયો છે, એ
તરફ પ્રયાસ થાય
રહેશે તો મગીનનું
યુદ્ધરત્નાની મુદ્ધરશકુ

અમત્તં આરંભને દાયે યુનકનકકા થગ.
પરંતુ, એક ચેતવણી આપું કે સચીનમાં
સ્ત્રીકારણવા સર્વ વાંધે કરતાં અદિવાતું વચ
માનવકે, અને તે સપનાકે છે, એ વાચની
કેળવણી અને ખીમવળી કષ્ટ એકી નેટની
ચર્ચ નથી, અને નહીં સુધી વચસચીનના

જાખાશ રહીને કકાગાન માવળી તદા સુધી
ને ખીમવળી થયો સમર પળ નથી. પ્રા ડીન
કેળમ દરિય કયાનું કમાન ઉપર દાવના
જેટન નેટાનું, કાઈ પણ નેટાનું. અને તેથી
તે સમરમાં યુદ્ધરત્નાની સપનાના મરણના
સવકાર, સવન-વ. ઉદ્ધાસમ, મુદ્ધરશકુ,
અને મુદ્ધરશકી

દના.

(૪)

દરે દાસને

સમન પડુ નજર
આવશે. પાછળ
પળ ચાર વાંધા
વિરામ પામેની,
યુદ્ધરત્નાની શ્રીમાની
મુદ્ધરશકામત્રીની રો
જના. એકી / એ
એક વિરામ એકી
નવીન પ્રવેશ છે
જાણ, સર્વમાલી,
જાણને નથી. જના
પાળે રહેના ન
જાણ છે, તેથી
વિવેકાને રોગ નથી.
રહેવાની જગર છે
ખાળી રેશરથના
ઉદ્ધિ છે. શ્રીમાની
કહેલી, કૌનપરેલી
એ દેરીને આધાર
થાય દેરી ફૂન

ચિત્ર નં ૩

રત્નનીચરને દાયે થાય તે અનિ
છે. તેમ જ ખાદીના વેશની પાછળ રહેઈ
ડીનનાની આપનાને અનાદર થાય અં
મળુ મર્ચન ના થાય તે આદીનું સેવ
અર્થ છે એમ કહે એક પ્રયત્ન કહેતું હેતુ
ખરૂં દાસ કેટલાક સક્રિય દરિયાળ

મગમળા નોડાતા. પરંતુ, આદીના પ્રચારના
 ત્વેષમાં ઔન્દર્યભાવનાને કચડી ના નાંખવી
 જોઈએ, સ્ત્રીત્વ અને ઔન્દર્યભાવના એ એ
 અનુદ ત્વેષાવલાં છે તેથી આદીનો આશય
 કરવામાં ઔન્દર્યભા-
 વનાને ભાગ કરશે
 તે અસ્પષ્ટિર પાત
 થશે, એમ મહે
 કહેવું તે પછી
 ('હેતે પરિણામે'
 એમ કહેવાનો ર્થ
 હું નહિ રાખું; માત્ર
 તે પછી) સ્ત્રીઓના
 આદીના પાસાકમાં
 વિવિધ પ્રકારના
 સુરમિપોષક અથ
 પ્રવિષ્ટ થયાં છે તે
 જોઈને કાંઈક
 આશ્ચર્ય મળે છે.
 બાદી, બાદી પટેરેલી
 સ્ત્રીઓને રામિરામ-
 માં કવિતા જરૂરી
 અથવા તે સરસ્વ-
 તીઓ જેવી દીપતી,
 માત્ર આદીને જ
 પ્રતાપે—આપણા
 વિના માત્ર આદી-
 પારિણત્ય અમ્ભારથી-
 માનવાની મોહકતાને
 વશ થવાને હજી
 મારે વાર છે.
 (બાદીપારિણી એક
 હેવી "સંસ્કૃતી"ને
 એક પ્રસંગે મહે
 પૂછેછું: "—ભાઈ
 શ્રી?" ઉત્તર મળ્યો:

મેસો, હમણાં બોલાવું." મહે કહેવું નકામાં
 દેખને કિટ્ટર્મી (kittarm) ના કરશે." "
 ઉત્તર મળ્યો: "ના 'કિટ્ટર્મી' નહિ થાય." "
 આદી વિશે અટકું જ રહી એ નેકથોમના
 અમુક વર્ગમાં પેડી છે
 તે વસ્તુસ્થિતિ સ્ત્રી-
 કારી ને ગુજરાતી
 લખનાને આદીનાં
 વસ્ત્રમાં આમ્ભારિત
 થયેલી જોવાને મારે
 કરશે પાંચી નથી:
 ચિત્ર નંબર ૮
 મામાં આ દીનતા
 અને સાદાઈની જાણી
 નજરે પડશે; પણમાં
 અંપણ છે તે પણ
 એ સ્ત્રીઓનાં અંજક
 છે. (આદીનો વેશ,
 જતાં માયાના વાળ
 માં ફૂલ પાંડીને,
 સાદાઈની ભાવનાનો
 નિતાન્ત ત્યાગ—
 હેરા પણ સંચોળ
 મહે દીપા છે.
 કાંઈ દીકાની જરૂર
 નથી.) ગુજરાતનો
 સ્ત્રીવર્ગ બાપકરપે
 આ વેશ નિરંતર
 સેવશે કે હમ એ
 પ્રશ્નનો ઉત્તર તે
 અસાધ્યતા અન્ધ-
 ગર્ભમાંથી જોની
 કાઢવાનું સામર્થ્ય
 મહાત્માં નથી.
 પરંતુ માનવસ્વભાવ,
 સ્ત્રીસ્વભાવ, મનુષ્ય-

ની સૌન્દર્યભાવનાઓ, જીવને ધેનારાં સકુલ
જાતો, ૪ આદિ વસ્તુઓનાં સજ્જાતો જાતની
પુષ્પમાં જાતી નુવતાર રૂપના કાવિઓનાં અદ્યતન
જુદુ વિષય નથી. આ રૂપે તેમ હો. આજે જ
દિવાલદરેનમાં આ ઉપરનું ચિત્ર ને ઉદાત્ત
નથી. વર્તમાન મગધના વિશાળ પદ્ધતિમાં
એક અમુક પૂર્ણ જ એ રૂપે નુવતાર
અને નવીનતા, બળથી આજે જ રૂપનાની
અર્થ, એરે કુર્ણને લીધે રૂપનાની અર્થને

દાખલ કર આજે જ રૂપે. આજે એ
વિશાળ પદ્ધતિ, એ ચિત્રની ઉપર
કાનાં જાતી ચિત્રો પૂર્વજો જાતી
જાતી છે

આ જાતી ચિત્રોની કુર્ણને જાતી
એ જાતી ઉદાત્ત નથી. એ જાતી નથી

૧. એ જાતી જાતી રૂપનાની રૂપનાની
૨. એ જાતી જાતી રૂપનાની રૂપનાની

વગ્દાન

સેવક

૨૧. અમુક

જાતી જાતી મુગ મુગ દ.

મુગ જાતી ૧, આ જાતી ૨.

મુગ આજે જાતી મુગ જાતી

જાતી જાતી જાતી જાતી

જાતી જાતી જાતી જાતી

જાતી જાતી જાતી જાતી

જાતી જાતી જાતી જાતી

જાતી જાતી જાતી જાતી

જાતી જાતી જાતી જાતી

જાતી જાતી જાતી જાતી

જાતી જાતી જાતી જાતી

જાતી જાતી જાતી જાતી

જાતી જાતી જાતી જાતી

"જો હું પુરુષ હોત તો"

લેખક
શ્રી. સરોજની મહેતા
બા. એ.

ઈશ્વરે મને આ પૃથ્વી પર પરાપૂર્વથી
હલકા ગણાતો સૃષ્ટિ અવતાર આપ્યો
છે. પરંતુ તો કોઈ ગણાતો પુરુષ-મ
આપ્યો હોત તો હું શું શું કરી બતાવત તે
-ત્યા આજે કહેવા મજબૂત છું.

હિંદુસ્તાન દેશમાં જ મને પુરુષ
પ્રવતાર મળ્યો છે એમ માની મારા
પત્નિ શરૂ કરું છું. મારા જન્મ સમયે સાર
હેતુવાની મૂર્ખતા સાથે તો હું પ્રતિજ્ઞા
કર્યા હકિતમાન ન માટે, પરંતુ 'સમજાણમાં
માન્યા પછી મારી પેતાની મેનેજે
ન-મથીજ 'પચ્ચરા'નું ઉપનામ આપવા
સાથે સખત વિરોધ ઉઠાવું, અને બીજો
દોષ દેહાંગે નહીં તો મારા પિતાના કુટુંબમાં
એ કોન રીવાજ બંધ કરાવું. દરેક વાતમાં
છિદ્રીઓ કરતાં ઉદારાઓને વધારે મળવાની
રહેતી હું. તદ્દન કાઠી નંખાવું, પુત્ર તરીકે
લાડ કરેલા મારે મારા સાર કાંઈ પણ ચીજ
આજીવામાં આવે તેમાંથી હું મારી મેનેજે
સરખો હીસ્સો આપાવું. બાઈઓ મારે ખાન-
પાન અને રમતગમતની જાનેક ચીજો
હાજર થાય અને મેનેજે વાલે જોઈએ જોવા
કરે એ હું કદી પણ સહન કરત નહીં.

મારી કુળવણી પાઠજી છુટે હાથે
દપનો વપ થાયને મારી મેનેજે મને
તેવી શાળામાં ફક્ત વાંચવા લખવા પુરતું

શિક્ષણ મળે એમ હું કદાપિ બનવા દઉં
નહીં. જાન 'પ્રાપ્ત કરવાનો હર્ક' મનુષ્ય
માત્રને સરખોજ છે. અને તે હકમાંથી મારી
મેનેજે બાતલ કરવાની અધમતા હું કદી
આમવા કેત નહીં.

હું એકાદ દોઢેજનું શિક્ષણ લેવા
ભાગ્યશાળી થાત, અને ત્યાં સ્ત્રીવિદ્યાર્થીઓ
હોત તો તેમના પ્રત્યે મારું વર્તન આદર્શ-
રૂપ કરી બતાવત. દેહલાક વિદ્યાર્થીઓ સ્ત્રી-
વિદ્યાર્થીઓથી દેહ માટે દૂર નાસતા રહે છે;
દેહલાક જાણીનેકને તેમનું અપમાન કરે છે;
દેહલાક તેમનું અસ્તિત્વ ભુલી 'જઈ' કેવળ
ઉદાસીન જીવ બતાવે છે; દેહલાક તેમની
ખેડી છુલમત કરે છે. આમાં એક પણ
હું ન કરત. તેમને જોગ્ય સન્માન આપી સ્ત્રી
તરીકે પુરોષના છુલમાં તેમને પડતી મુશ્કેલી-
ઓમાં સદાપતા કરત. એમને દરકન ન
હોવા તેમની સાથે નિર્દોષ જાણે વિવિધ
વિપરેક્ષી ચર્ચા કરવામાં મને કે પણ
સંકેત લાગે નહીં. એક પણ સ્ત્રીવિદ્યાર્થી
સાથે મેઘર્મ પડવાનો તો હું રજાને પણ
જમાવ કરત નહીં. કારણકે આમ કરનાર
કેવો હાસ્ય અને તિરસ્કારને પાત થાય છે
તે મને જરાબર ખબર છે.

માતાપિતા કે સગાંસંબંધીના અને
તેવા આગ્રહ છતાં વિદ્યાર્થીઅપસ્થામાં

સમનુ બધન સ્વીકારી મારી પત્નીની પદવી દબાવી પાડું નહીં હું કમલો ન હોઈ તો મારી પત્નીને સ્વતંત્રતા શી મળે આપી શકું ? અને તે બીચારીને મારા ‘સગથી-ઝોના બધની બેરી’ માં મુકવાનું પાપ હું કોઈ કાલે કરું નહીં

જો સમ કરવું જ એવો મારો નિષ્પત્તિ થાય-અને આપણા દેશના સંસ્કારને ત્યાં પે ચાલજ-તોપણ બીજું કાંઈ મને તરીકેના સોંપી આપી મારી કોઈ વસ્તુમાં તે હું કદાપિ કબુલ કરું નહીં મને પોતાને એમ બાંધે કે અમુક કંપા મારે લેખ ૭, મારું જીવનનાર મને તેના તાણામાં ચલાવી શકશે, તોજ એની સાથે જીવીશરતુ ન બધ સ્વીકારવું તરવર માઉં રળી આ કંપાની મારી સાથે પ્રેમ કરવાની પૂજા નરજી જ એની તપાસ પણ મોક્ષાદીની કરું ઉજાગી આમડી કે સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ એને ધાંખવાનું પ્રમાણ મળ્યું નહીં. ફેલનેબલ કપાસ દરી પત્નીના પેટે આમનેમ ભમી સુકડી પર હું મોઢાંધે ચઢું ન જાઉં કે અતરની હું પણ લાગણી વધર માત્ર લોકોને દેખાડવા ખાતર ખાતીના કપાસ પડેરી દેશસેવાનો કોણ કરતી કંપા પાળી લેને; ન મઠ જાઉં સમ કે કપડીજવનતુ જીને જાન પણ નથી એનાં નાની દીગડી જેવી કંપા સાથે તો હું મને તે થાય તોપણ પરણું નહીં

વળી સ્વતંત્ર પર માંડવા જેટલું હું કનાઈ શકું તે પહેલાં કહી શકું સમ કરું નહીં-અને સમ પછી મારા કુટુંબીઓ સાથે કોઈ દિવસ રહું નહીં. જુદું પર માટી ત્યાજ મારી પત્નીને લઈ જાઉં. કારણકે મારી તો પુરી ખાતો થઈયા છે કે એક કપાસના જે તરસર સમાવજ નહીં. જો મન તેરી સમજુ ને મારી દોષ ને જતા સમુદાય થયા

પત્રી તેનું વર્તન એકદમ બદલાઈ જાય છે. ગુસ્સા-ખાસામરી પત્ની પાસે સાચું દાસ્ય સ્વીકારાવતુ એ દેટથી નિર્દોષતા છે ? સમ પત્રી તરફ જ્યારે મન ચિંતાથી મુકત દોષ ને ગુરાવ-વાનો સુખ ભાગવાનો ખરો રખત દોષ તેજ રખતે રીને અસલ જીવન રહસી ફરજ પાડતી ને દેટણ પાપ છે તેના કુષ્ટ સામુદાય કે મારડીમુખા કષ્ટીઓને કયા સ્વાદ દોષ છે ? મારી પત્નીથી કદાચ અનુભવી ખામોને લીધે પર ચલાવવામાં જુદા થાય ને હું પ્રુગીથી ચલાવી લઉં. પરતુ નામુનવ્ય દસ પગામાં તેને સોંપી તેની સર્વ ઉમ્મી આસાઓ કચરી નાખવાની ફરજ કદાપિ કરું નહીં ખાતરપતા કે ભાઈ મેનેમો યરસો લકન કરી લઉં-પણ ને આંખે પોતાનું આ લોકનું સુખ અને પરવાકની મુક્તિ મારી સાથે પ્રધિય કથી દાવ તેને દાવે કરીને હું ખી કરી પાપમાં પડું નહીં. સપ્તપદી વખતે લીધેની પ્રતિજ્ઞા-એ સમર્થન આજ મુઠી આપવાની એમ મારી માન્યતા નથી

પતિ તરીકે નર રીતે આદર્શપતિ તરીકાનો હું પ્રયત્ન કરું. મનુષ્યમાત્ર જીવને પાવ છેજ અને તે પ્રમાણે સસારમાં પાત અને પત્ની બનેરી જુલો થાયજ. પરતુ નજીવી જીવ માટે પણ પત્નીને, ધર્મ-જમાની નાખતી એ પતિના મનની સંકુચિત રિશ્તિ જવાપે છે હજારો દોષો કરવા છતાં હજાર આપણને સમા કરે એમ આપણે હચ્છીએ છીએ. અને પત્ની તો દોષાદિતજ દોષી એમ એમ પુરો મનની મેડા છે. પત્ની એ મિત્ર મળે લીધેની દાસી, કે ‘સોથી મનુરખ’ નથી. પણ પતિના જીવનની સહચરી, તેની જીવનનોડા તરસનાર સહચરી છે. મારી રિવાજને અનુકૂળ પડતા

નોકરચાકરો રાખી મારી પત્નીને ઘરઠાગનો બોલો જેમ બને તેમ એણે પકવા લઉં. પતિ જીમ પાડે ત્યારે પત્નીએ કુતરા પેટે દોડી જવું જોઈએ એવી માન્યતા કદી પણ રાખું નહીં. મને જેમ ગ્રામો માતાપિતા કે ગ્રામોનેહીઓ માટે પ્રીતિભાવ હોય તેમ મારી પત્નીને પણ તેનાં પોતાનાં સંબંધીઓ માટે હોયજ, એ વાતનું હું કદાપિ વિચારણુ કરું નહીં. અને પત્નીની હાજરી કે ગેર-હાજરીમાં તેના પીઅરનાં માણસોની ચરકરી કરી કે મોડો કાઢી તેના હૃદયને આમાત કાઢી કાળે કરું નહીં. કેટલાક 'ધરના ચેલા' ને બહારના કાળાં પુરોં પેટે મિત્રો આમળ હસમુખો આનાંદી કેમણું ને પત્ની આમળ મંબીર કદા યહું એ રીતનો હું સર્વથા ત્યાગ કરું. મારી સાથે પત્નીએ લગ્ન કરું તે મુનેહમારી કરી નથી, અને તેથી તેને વારંવાર કપડો આપવો કે તેના કામમાં મોડખાંપણુ કાઢવા કરવી એ કેવળ અવ્યોગ્ય છે. મારી પત્નીને પણ હું એવી બનાવું કે તે મારું સુખ મેવડું કરે અને દુઃખ આણું એણું કરે. કમાઈને કાચળા બધાં ને વાઢી મારી રાખ્યાં કે વસ્ત્રાચકાર કરાવ્યાં એટલે પત્નીને સુખના ચિખર પર બેસાડી એમ હું માણું નહીં. કારણકે રાજવંશવ હોવા છતાં સ્ત્રીનું હૃદય પ્રેમના એક રાજ્ય માટે તલસે છે. સંપત્તીનાં હૃદયોની સંધિ કરનાર સાંકળ માત્ર પ્રેમજ છે. ધન કે બીજી કંઈ પાર્થિવ વસ્તુ એને આકર્ષી શકતી નથી.

સંસારમાં પુરોંતું કામ કમાવાનું અને સ્ત્રીનું ઘર ચલાવવાનું છે તે ગોચર છે. પુરુષની અછલ મોટાં મોટાં કામોમાં ચાલે પણ ધરની નાની નાની વ્યવહારમાં તે સ્ત્રીનીજ અછલ કામ કરે છે. અને તેથીજ ને બાબતમાં કુલસમજું નહીં તેમાં માણું

મારી પત્નીને નાહક કાપર કરું નહીં. તેમજ પત્ની સલાહ પુછે તો 'એમાં મને શું યુજવાનું' કહી તેને નિરાશ પડુ કરું નહીં. પેતે ન સમજતી હોય તે બાબતમાં પત્ની કદાચ કે પુછે તો "એ વાતમાં બેરતું કામ નહીં" એવા રાખે: મોલી તેની હોંસ કદી પણ ભાંગી પડું નહીં. નોકરો ઉપર દેખરેખ રાખવી તે સ્ત્રીનું કામ છે. પણ નોકરથી કમનું વાચણ ભાગી જાય તો તે માટે પત્નીને કપડો હું આપું નહીં. નોકરો દેખતાં પત્નીને કપડો આપવાથી એ લેણો સોફી કિમત કરે ને હું જગત્તર માદ રાખું. 'હું માલીક છું' એમ પત્નીના મન પર હાસવવાનો વલ કરી મારી પોતાની અવોમતા સિદ્ધ કરી આપું નહીં.

મારી પત્ની પાસે મને 'પ્રભુ' ગણાવી મારું લાઘવ બતાવવાની અને ઇશ્વરનું અપમાન કરવાની રજા હું કદી પણ રાખું નહીં. હું મને તો કુનીબાનો શેઠ પુરુષ હોઈ તોપણ આખરે પામર મનુષ્યજ-સર્વ જગતના સર્વેશ ઇશ્વરના ચરણની રજ જેવો પણ ક્યાંથી ચાઉં? મારા પ્રત્યે પૂજ્ય જીવિ ઉત્પલ દરાવવા માટે કૃત્રિમ ઉપાયો આદરી પત્ની આમળ ઉતરો હલકો પડું એવું શા માટે કરું? અત્યન્તેને ઉચિત્ત અતં ન આપવું જોઈએ એમ કહેનારા પણ કદાચ પત્નીને પોતાની અછતી યાળીમાં જમણે? મારી પત્ની પોતાની પ્રુષીથી મારી અછતી યાળીમાં જમવાનું કહે તોપણ હું તેને સમજાવી આ સુગમગીરીની ખ્યાલ તેના મગજમાંથી કાઢી નાખું- પત્નીને કદા વગર હું કદી પણ બહાર જાઉં નહીં. અને ક્યારે પાછો આવીશ તે પણ હમેસાં કહેતો જાઉં.

[પણ મારે શું ને ૫૪ ૩૧૪]

ગુજરાતી સાહિત્યનાં કેટલાંક સ્ત્રી-પાત્રો

લેખક

શ. રઘિતલાલ હરિભાઈ પટ્ટણી

સમ્ય, સર્વદાય સંસ્કૃત.

ચિત્રકારો

શ. કાપડેય તથા શ. સચ્ચ

જે, સાહિત્ય અને કથાની લખિત
કિષ્કિન્ધા, કમ્પ્યુટર કૃતિ
રક્તિને વ્યાસ, મુખ્યત્વે, મનુષ્ય, પ્રાણી,
વસ્તુ અને વિપરીતી સૃષ્ટિને સમજવા. અને
તેનું દોહન કરી પુનરુત્થાન કરવાના મથક
છે, એ સત્ય સમાનિત દોષ ને એ તુરત
સમજશે કે મધ્યકાલીન, તેના અધ્યાપક દેવ
દેવી નિર્મલકાન્તીની ઉત્પત્તિનીચલાની પરીણા,
તેની કૃતિમાં, એ સદિગ્ધ સત્ય અને અદ્યષ્ટ
અર્થવાળા સ્વચ્છ દર્શાવતો બાર—“રસ.”
કેટલો છે, તે ઉપર નથી, પરંતુ તેની અથ
પરનામાં અને તેના કમ્પનાન્સાપારમાં
સમાવતના કેટલી છે એ ઉપરથી
છે. / આ સમયિતનાનું તત્ત
સાહિત્ય તથા કથાની સૃષ્ટિમાં કેવી રીતે
અને કેટલે અંશે સામાન્ય બોલવે છે અને
એ તત્ત ઉપર કમ્પનાની સર્વ કૃતિઓને
આધાર કેવી રીતે વ્યાપક રીતે રહેલા છે એ

દર્શાવવાનું બન્ધ સ્થાન અને સમય ઉપર
મુલત્તરી રાખી આવી એટલું કહીશું :
મધ્યકાલીન કથાનાસાહિત્યના ઉત્પત્ત કરનારની
નિર્મલકાન્તી, કથાને દામિયાન કરતાં, તેના
પાત્રોને કમ્પનાના, પાંચમાં અને આરંભ.
વાચ્ય એટલી સમાવતી છે તેટલી, તેની કથાના
બન્ધ અંગેએ આરંભનાં કરવામાં નથી. એ
સિદ્ધ થઈ શકે તેમ છે— અને તે બન્ધ રમણે
સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન થયું કેટલું— કે કાલ્પનિક
કથાકારની કથાના અધારનાનું ઉકેલ મૂક,
અનિયતિત ઉકેલી તેની કમ્પનાસાક્તિએ રમેલી
કથા—નરત્ત નથી પરંતુ, સાચી રીતે, એ
નવ કથાનીજ ઉત્પત્તિનું કારણ અને તેને
આધાર અને અવરભન આપનાર, તેની
નિર્મલકાન્તિએ રમેલી અને તેની મન મુદ્દિમાં
રમતી તેની પાવરમના છે.

આ વસ્તુસ્થિતિ એક બીજા પ્રમાણને
ફિલ્મ કરે છે અને તે એક, પ્રાયેઃ કમ્પના

ત્રમક કથાસાહિત્યના લેખકની નિર્મળશક્તિનું સાચું માપ, તેની પાત્રરચના અને તેના પાત્રાલેખનની સંભવિતતા કે અસંભવિતતા છે.

આ નિર્ણય પ્રેરક લેખકની લેખકશક્તિની પરીક્ષા માટે એવો નવીન દૃષ્ટિકોણ હતો કે કે ને, દૃષ્ટિબિંદુથી સમગ્ર સુજરાતના કલ્પનાત્મક કથાસાહિત્યનું અવલોકન, એક આકર્ષણભર્યો પ્રયોગ થઈ શકે. પરંતુ એ કોઈ ખીલત સમયને માટે રાખીશું અને અગ્રે સુજરાતી સાહિત્યના કેટલાંક પાત્રોનાં માન વર્ણન અને વિવેચન કરી સંતોષ પામીશું.

આધુનિક સુજરાતની વાચકસમાજમાં કથાના આશ બિનુ-પાત્રરચના પીશે વિચાર કે વિવેકભરી સમજણ નથી તે નપાત્ર જેવું નથી. કલ્પનાત્મક કથા, તેના સાચા સ્વરૂપમાં, એક દૃષ્ટિએ, સુજરાતમાં નવીન ઉત્પત્તિ છે; એટલે તેટલા ઘોડા સમયમાં એ કલાના અંગત અંશોનું, અને તેનાં સૌથી અગત્યના અંગ, પાત્રાલેખનની ગદ્યતાનું શાસ્ત્રીય કે સ્પષ્ટ જ્ઞાન, લેખક કે વ્યક્તિસત્ત્વને તોફાં શકે એ અસંભવિત છે. સુજરાત કળાત્મક શક્તિભર્યા કલ્પનાત્મક સાહિત્યના ઉપાડની હેઠળ ખીલતી દશામાં છે; અને 'એ' કે અનેક વિદ્વાન અને પ્રયત્ન લેખકો તે દશામાં કાર્ય કરી ગયા છે તોપણ એ કાર્ય એટલી ઉચ્ચ પ્રાંતનું અને ખટોળા પ્રમાણમાં નથી કે તેના અભ્યાસ અને તેની સમજણથી કલ્પનાત્મક કથાકારની કલ્પના સુખ્ય અંગેની શોધ રીતે પ્રતીત થઈ શકે કે શોધ રીતે તેમની તુલના કરી શકાય. અને છતાં ખ્યાન એવે તોય આકર્ષક અને આધારભૂતી વધારે પ્રમાણમાં મનેદૃષ્ટિને ઉત્તેજીત કરે તેવી પાત્રકલ્પનાએ સુજરાતના આપણા કવિતા, વાર્તા, અને કથાઓના સાહિત્યમાં નથી એમ નથી. બલકે, એક

પ્રેમાનંદ અને તેથી પણ આગળ પદ્મનાભ અને લાલચુના સમયથી કલ્પિતકથાઓનું આપણું સાહિત્ય શરૂ થાય છે અને તેમ સંબંધે ઠેકણે તેમનાં કર્તાઓને પોતાની કથાં રચવા માટે અનેકવિધ પાત્રોની ધરનાએ અનિવાર્ય કરવી પડી છે. તે સમયથી માંડ સાંપ્રત સમય સુધી કલાકારની કલ્પનાત્મક ઉત્પત્તિ અંગેથી કલ્પનાવ્યક્તિઓનું શોધ અસંખ્ય છે. તેમાંની અગત્યભાગ કેટલીક નું અહીં નિદર્શન કરવું એ, આપણું કર્તવ્ય છે અને તેથી પરીક્ષણ અને તુલના શક્તિને બાજુ ઉપર રાખી. અને તેમની સમજણ અને તેમનો વિવેક ઝાંઝી ફેટાવ્ય થઈશું.

આગ્ર સાહિત્યના વિવિધ પ્રકારની નિર્મળશક્તિ અને દૃષ્ટિએકથી દોરુપણાં વલ્ય પાત્રસંમત આગળ સુજરાતના નાનકડા સાહિત્યની રમણીય વ્યક્તિઓની મંડળી કદાચ ઝાંખી અને કરીક નમાલી લાગે તો આકર્ષક પામવા જેવું નથી. સોક્કસપીઅર, આર્સો, બેન બેન્સન, પીનેરે, ગીલ્બર્ટ, સલીવન અને શી, એ મધ્યકાલીન અને સમકાલીન ઇંગ્લંડના મહાન નાટકકારોએ તથા ડીકન્સ, થોર્સ, બેરી ડીય, એલીઅટ, રોમસ ટાડી, વેલ્સ અને બેરી વોગેરે લુના. અને હાલના ઇંગ્લંડના મહાન કથાકારોએ પશ્ચિમ સાહિત્યને પ્રથમ અને પ્રમુખ કલ્પનાવ્યક્તિઓથી એટલું ખર્ચિત કરેલું છે કે તેમનાં કર્તાઓ સાથે તેમનાં પણ નામ સૃષ્ટિના ધણા ભાગ ઉપર ધરમણ થઈ ગયાં છે. સુજરાતી સાહિત્યની આ દિશામાં સમૃદ્ધિ તેટલી નથી. પરંતુ સમયની કુકોઈ જોતાં અને પ્રવૃત્તિરૂપે ને અનેકવિધ બંધનોથી શંકાપણું છે તે બંધનોનો વિચાર કરતાં ને પાત્રસમૃદ્ધિ હાલના સુજરાતી સાહિત્યની અંદર માંત્રમ પડે છે તે નિરાશ

નક નથી એટલું જ નહીં પરંતુ ઉત્તેજક છે. જરૂરી, ચચળ અને શુદ્ધિમાન શુદ્ધતાની સ્પર્શશક્તિએ અત્યાર સુધીયા ઉત્તેજ રેલી સાહિત્યલીલા, અભામાં હોવા પ્રતિની સ-શક્તિ અને બળવાન કર્તૃત્વશક્તિ પ્રદર્શિત રે છે. અને કાળના મર્જમય ચિકિત્સા વર્તક જોઈ શકનાર કોણ એમ નહીં કહે આપે કે પાત્રોના અતિશય આગળ કર્તૃત્વસીલ સાહિત્યવિભાગમાં ઉચ્ચ સ્થાન યોગ્યવા નહીં આગ્રહાચી શકે ?

દમયંતી

જદુ પાછળ ન જતલ, સપ્તરેખા સેકના પ્રખર આપાકવિ પ્રેમાનંદથી શરુઆત કરીએ પ્રેમાનંદના અનેકાનેક પાત્રોમાં નેવધનાથની અધીમતા • દમયંતીથી વધારે ઉદાત્ત અને ચિતાકાંઈ બીજા કોઈ પાત્ર નથી નિર્ધારીત સિદ્ધાસન ઉપર બેઠેના નગ પાસે તેની પિયમના હોવરાશી, તેની ભવિષ્યની પદરાણી સ્વયંવદા નારુકલે ચોએ કરી હોદરાદે છ ક

સામસામા રહ્યા હોએ, બોમબોમ બેને સોમ દુધમાં બિંદુ બિરાએ, બહે હેટમણ્ણુ કોમ હોએ અભિનિષિ કિશ્ણ પ્રકટમાં કદા વર્ણ પ્રકાશ અગ્નિભોજીથી રથાંબ પ્રકટયો.

શું એથી થ રથે આગરા

ઉપમા અને તુલનાઓની કીમત અને ઉદ્દિગતાના આધુનિક નમયને પગ કેટલેક આમે પાણી બગાવે તેવું આ દમયંતીનું ઝગલુન પ્રેમાનંદની પાત્રોએખન કલાનો ઉત્તમ નમુનો છે કવિ આ કડીઓથી તેની ને આવેખના પુરી કરનેા નથી લગભગ એક સ્ત્રીજી આણુ કડવું, આ સૌંદર્યવેનના ચહેરો કવિ તેના અવધવર્ણનમાં સમાધ કરે છ જોને અતે કવિની સાથે વાચનારને પણ કલ્પ કયા વિના ચાલવું નથી કેઃ જોડે દમયંતી ના નેહ,

તેણે હમર એવે બાઈ

ભાગ કાયા કડવડી લોહ,

એથી બીજી જગતમાં ન કે હ

કપતી મહિ, શુદ્ધતાની ખાલુ અને સુકમાન કુમુદ જોવી કુમાળી આઃ નવના. પ્રેમાનંદની નવોગન સ્ત્રી શુદ્ધતાની આપના છે. એની પ્રકૃતિ અને ખીનસ્ત્રીમાં ઉલ્લુપો રહેલી છે એ સત્ય છે. પરંતુ એ છતાં કયા વિના ચાલે તેન નથી કે પ્રેમાનંદના પાત્રોમાં આથી વધારે નાદમ, મુદર કે પ્રભાસગળી તેવું એક બીજું પાત્ર નથી. દેવદત્ત શબ્દ અવસ્થા નળની દુરુકાંત્રીથી મુજાની દમયંતી ની દયાએ કાને મુજાકાણુ ઉત્તેજ નથી કરી ? પોતાના પ્રિય બે બાળકાને માંસાળ વાળાવી કુખી મળાની હેકની તોલવગીરીએ કોના દેવો નથી સીંગળ્યાં ? “વનમાં વદપતની” અનુપ પેટલીની મર્મહારક રસિકાએ, કોની આખોમ આણુ નથી આપ્યાં ? અને અનેક સુશિષ્યુકિાએ પરાતર રવી પોતાના સ સેવા

[વધુ મઠે સુત્ર પૃષ્ઠ ૩૨૬]

ને વગી આગળ, દૂતાર્થ કરી આવેના નંગરાજના પ્રાણસખા, હસની પાસે કર્વિ સુ કોવરાવે છે ?

બૂન મે દોડી અર્ચવટક,

સખી મે મધ્ય કબી અનનેકડી;

કાચીરમ મ નુવત સાદેવડી,

વચ્ચે પેટલી ૧૫૩ની વેલક

કવિ આગળ કહે છે

વેલ બલે • હેમની અનેન કુદે કુદી
કવિત વિત થયું માક, ને મયો દુલ્લ સુધી.

લેખિકા:

સૌ. બહેન લીલાવતી

દેશની સંસ્કૃતિનો ઇતિહાસ દેશના આ જીવનના વિકાસ પર વધારે આધાર રાખે છે. તેનજ આપાતી સાહિત્યવસ્તુની ગૌરવ અને લોકલક્ષ્યનો આદર્શ એના આ પત્રોની પ્રતાપી સરકારના પરથી નવાજાઈ એમના અનુભવની પ્રણાલિકાઓથી પગ પર ધરાવના પુરોના સાહિત્યના કલ્પનાનાં પ્રણાલિકાને એમ છીજીએ અને છ નેટને અંશે એ કૌનારા સુવર્ણ અને બદલવિત હોય તેટલે આરો એ જાણી નિર્ભય અને અખડિત રહેવાના. પણ એ સુવર્ણ એ પ્રણાલિકાની સખીના પર આધાર રાખે છે.

કેટલાંક અપવાદ સીવાય લેખિકા એના સંમતના સંમતોથી પર નથી જાણ સકના જનલક્ષ્યને આસપાસ મારી રીતે પ્રતિનિધિત્વ કરી શકે એ આસપાસ સારા વેળા એવી એક વ્યવસ્થા થયું જાણને રીતગંઢ છે. અને જ દેશ કે કાનમાં વચ્ચે જીવો હોય તેનામાં એકલપતા આપના વિના એ કાર્ય અસક્ય છે. કથલ એ થોડાંક કમર આમળ જાણ

શકે પાછળ આવના લોકલક્ષ્ય અને એને સંબંધના કાળના આસપાસ આપવા નેટવો એની સહિત પ્રતાપી એ એમને આપી શકે. નામળ પસંદ કાળ સુમેળના સંમતો દર્શનને એ કેટલેક આરો કદી પણ શકે. પણ એની અમરમાંથી એ સર્વથા મુજા નો નજા થઈ શકે.

ગુજરાતના કેમકે સમર્થ લેખિકાની જાણનાં અને જુદાના સંપોથી વડાએથી અને એમની લેખિકા દારા મર્ન સ્વરૂપ પામેથી જીવનના દર્શન કરીશું. સર્વથા સમજ દર્શન કરવાની પારખા નથી. માત્ર સાહિત્યના લેખિકાઓ થોડાંક સોરભ-ભાવી પુરોના જોડેના સતોપ માનવાનો છે.

ગુજરાતમાં લોકલક્ષ્યના સંમતોથી જુદાવચા કથા વધારે ગુજરાતી પાત્રોમાં જોડેલ અહીં આદર નહીં પામતું હોય. રત્ર સાક્ષરથી અજિવાલ નખાઈ પડેલા એ રિશાત સમર્થ પ્રવલ થયો હોય એવું અજાણના નથી. એમનું પ્રિય તારવાન

* એક જ રિત પર એ લેખિકાને લેખિકા આવનાથી અને પ્રત્યેકનો દરિયાંક વિજ અને વિશિષ્ટ દેનાથી અને એમને સમાન આપવાનું કલિત થાયું છે—લેખિકા, 'ગુજરાત'.

એમને અરસિક કરવામાં સમર્થ નીવાયુ નથી સાગતુ, અને પરિણામે એમની સ્વ-દેશીય પ્રવૃત્તિમાં નાટકો અને ઘાતો જલ્પ સ્થાન મળ્યું.

સુવર્ણાત્મી સ્ત્રીજીવન ને વખતે પ્રેરણા અર્થે એવું નહોતું અને તેથીજ આ મણિવાવને એમની નીચીશ્ચિ અન્ન ભાગના કલામકારો નીરખી રમી પડી છે જે ભવના અને એભાગ્યતા એમને ત્યા નીરખી હશે ને એમના કાલના કલ્પનાની બહારના પ્રેરણા દૃષ્ટિએજ થઈ શકે ન હતી. પણ એમના કાવની સ્ત્રીજીવનની નિર્માણનાની અનુભવાથી એ જટલી શક્યા નથી. એમણે સ્ત્રીજીવનમાં કિંવાના રમ પુરી એની નીરાધારીને વધાર મોઢક ખનાડી એમનાં, 'સુધાનિધિ' માની રમા આની સાક્ષી પુરે છે. જેનેનીનું મૂળ પુત્રક બહુ ઉત્તમ પ્રકારનું ગાંધુ નથી પણ એમાની મુખ્ય નાવિકાની મીઠી નીરાધારી અને એની આસપાસ પ્રવેશુ વાગતુ વાતાવરણ એ મણિવાવસાધના તરફના પલુ રસિક મન પર વધારે અસરકારી થઈ શકે. એમની આસપાસ એમણે કચરાઈ જતુ અને એના બોળમાં કચરી નાખતુ સ્ત્રીજીવન એમણે જોયું હશે. એની ભવ કરતા પર એમને કટાંચેએ આગે હશે. પણ એ ભવ કરતા કાઠી નાખતા બાકી રહેતી નિરાધારતા એ એમને વધારે અસરકારક (appealing) સાબી હતી.

અમલના રજપુત વીરોની આકૃષ્ટ કેટલાક પુરુષદ્વેષને સ્ત્રીઓની નીરાધારી જેટલી પ્રેરણા અર્થે છે તેટલી બીજા કલાકારો નથી મળતી એમનું પુરુષદ્વેષ એથી વધારે અમૂલ થાય છે. એમની રસિકહૃદય અને અભિજ્ઞાન અભિજ્ઞાનને પાયા છે, એમને સ્ત્રીઓના હકનો સલામ અપાવન કરે એવો વાગે છે.

એમને હાથે છે કે એમની હૃદયની દેવી માટે એથી જેટલું બેઠકો તેટલું કરવાની એમની તક અને એ દારા મળે. આદ્યમનોષ મુદતી લેશમાં આવે છે રા નિહિવાત ભાષના સમયમાં નો હકનો સલામ ઉપ-ચિત્તવજ નરોનો થયો અને પરિણામે એમની રજપામણિ રમાને, મીઠી, મોઢક રક્ષાને આધારે મુદતી રહેતી રેલી મળી નિર્માણ સ્ત્રીજીવની અનુષ્ઠ અને તેથી વધારે આગ્રહ મનાયતુ સદ્ભાવ મળ્યું છે.

રમા મધુર જતા અભાગે એની નથી, એની મુદતી ગમે એની છે જતા એને આદ્યતુ અગ્ર ન આપી શકાય. એનામાં થદા અને અમિત જતા અરિધરના અને અગ્રાન રજદ દેખાઈ એવા છે. રમા હૃદયમાં વમે છે, પણ જુદી આગળ ટરી શકતી નથી અને તોય એનામાં એક પ્રકારની સુચક છે જે ચિત્તને પ્રસન્ન કરે છે.

હૃદય એક પગની દવાથી દાગે છે પણ એની સાથે મમન નથી થતુ રમા જેની સ્ત્રીની જરૂરીયાત એને પ્રુદીને નહીં પણ નમે અને માટે વાગ્યે વધારે એ રીતે પુરવાની દેખ છે એની નિર્મળતા અગ્રવાર છે પણ તેથીજ એ હૃદયની અનિરાધીએ બને છે.

સુવર્ણાત્મી સર્વદિવસદૃષ્ટિમાં એણે અન-તાર સીધો ત્યારે પેરોત્ત અંગૂળોથી શોભતી એ પશિમી સુદીએ વિદાનોના ચિત્તને વશ કર્યા. એના જન-મદાતા પિતાના જુદિવેઅને શોભાવે એવું એ બાલક હતું એમ સવેએ શંકા વિના કબુલ કર્યું. આજે એની વલનનાને બીજા એથી વધુ અવતારી સુદીએએ જાણી કાઢી છે પણ, જતાએ એ મીઠી સુદીની મોઢકતા પણને આકર્ષે છે. સર્વદિવસના ઉઘાનમાં રમા હમુએ અપ્રિયત વેનડી સમી દરારને છે.

તે પછી ૨૫. સા. ગોવર્ધનરામનો કાલ આગ્યો. એમની મધુર કુસુદ અને લાક્ષ્મી કુસુમનાંજ આપણે અભ્યાસ કરીશું.

ગોવર્ધનરામભાઈએ છવનના અનેક રંગોળી રંગાવા પછી એના સારરૂપ લખેલો 'સરસ્વતીચંદ્ર' એ નવલકથા કરતાંએ પુરાણ વધારે લાગે છે. એમાં શ્રીમંતના શ્રદ્ધાસંસાર અને રાત્ર્યતંત્રના બેદ છે. એમાં જુના ઉડી જતા સંસ્કારની ઇલામતિઓ અને નવા સંસ્કારના આગમનની ઇપ છે. નામર શ્રદ્ધાની આંખે એમણે સંસાર જોયો છે. વળીતની માફક એમણે કેસ રજુ કર્યો છે. 'સરસ્વતીચંદ્ર' ના અધ્યાય જુનામાંથી નવા કુસુમાં અવિરલ કરવાના કે જોડનારા પુલ જેવા વધારે લાગે છે. કથાના કાલ પ્રમાણે કુસુદ કુસુમ પણ સાંકેતિકાલની નામર કન્વાચિત છે.

સા. ગોવર્ધનરામજાઈની કુસુમાં જાવના જો છે પણ એને પાર ઉતારવાનું બલ એનામાં નથી. એનો આત્મા જુનાં બંધન તોડવા મથે છે પણ નથી પરિસ્થિતિ સ્વીકારવા તરફ નથી. મંદિરકાલી પામવાની માફક એને જરાક તાપ લાગતાં એ કરમાઈ જાય એવી કામળા છે. એ શુંદર છે પણ કંઈ નથી. એના તરફની અતુલ પાલી આપણું હૃદય ગીરાય છે. એના અંતરના તરફાટ જોતાં આપણું મન પણ મુજબ ઉડે છે. કલાદેવીના એક શુંદર અવતાર સમી એ ચિત્તને બાંધે છે. પાણુ-એણું જાડુ ઉતરે કે તરત એનામાં એક પ્રકારનું જોમ નથી એમ લાગવા માટે છે.

એના નિમ્નદમાં એક પ્રકારના જોરનું જ્વાલ માય છે પણ સાથે ક્ષાએ આવે છે. એનો ભોગ આવરણ છે પણ તેથી એ શુંદર નથી બનતો. પરિસ્થિતિની એ

સ્થિતિની નથી થઈ શકતી પણ એની સાથે એ ઘસાય છે. એણું દુઃખ એણું પોતાનુંજ નથી રહેણું પણ વાચકના ચિત્તને પણ પડેલી નાંખે છે અને તેથીજ એની નિર્ભયતા પર એ ગીદનાય તો હામને પાત્ર છે, અને છતાંએ એ સર્વની સહાનુભૂતિને છેક સુધી પુરેપુરી આપ્યે છે.

કુસુમ એનાથી વધારે અર્થગીન છે. એની બાહિરાલ અને તોફાન મરતી જગતે એવાં છે. એના રમતીઆળપણાથી એ પ્રિય બનતી જાય છે. પ્રેરણા આપે એવી. એનાં શુંદર મન અને સારી એના સર્વ સંબંધી-એને સમાવના એ બંધનકાલમાં ચિંતા કરાવે એ સ્વાભાવિકજ લાગે છે.

પણ કુસુદ કરતાં કુસુમ કંઈ થઈ શકે એવી વધારે છે. કુસુમ કુસુદ હોત તો એ પ્રથમ વળીવાર ઉદ્ભવતો નથી લાગતો! પુષ્પ સમી એ કામળા કળીની આસપાસ એક પ્રકારની કવિતાનું જાડુ છે. કુસુમ કુસુદ હોત તેર એની કલ્પના અને જોમે સરસ્વતીચંદ્ર ની કથા કે જુદાજ સ્વરૂપની કરી મુકી હોત. એમાં ઉન્માદ નહીં આવત. પણ નિરાપારતાએ આટલો પ્રવેશ નહીં કરી શકત.

કુસુમ અને કુસુદ બંને શુંદર છે. બંને આદર્શ છે. પણ કુસુદ મધુર છે અને કુસુમ પ્રતાપી બનત. કુસુદ જાડુ સમી સુવાસિત અને નાનુક છે. કુસુમ મુલાખની ઉપકતી કળી સમી ઉગઈ ભરી પણ તરત કરમાઈ ન જાય એવી છે. કુસુદ સૌંદર્ય છે. કુસુમ સૌંદર્ય અને રોજા બંને માન.

રાજાધિરાજ

‘શુદ્ધરાતનો નાથ’નું અનુસંધાન

લેખક

રા. કુનૈયાલાલ આલેકલાલ મુનશી,

પ્રમુખ, સર્વદાય સંસ્થા

નોંધ.

એણે ખારી “પાટણની પ્રમુખ” કે “શુદ્ધરાતનો નાથ” નાથી હશે તેને બા વાતાર્ના કેલાલ પાકોની કોલખાણ પડશે. એણે એ વાર્તાઓ ન નાથી હોય તેને બાટે નીચ આપેલી એ વખતે બસ

જ્યસિ હોવેવે સાજા હી	અણુડીવણ પાટણનો રાજા અને શુદ્ધરાતનો નાથ.
મીનજોદેવી રાજ્યમાલ
મુંજાડ ખડા અમાલ
હિંદા મંદા અને અજાનનો સત્તાધીશ
લાલક મંત્રી, જે કલ્યાણની સત્તાધીશ
સોમ મંત્રી
ત્રિભુવનપાત્ર રાજાનો ભણેને ને કે સહનો દંડાપત્ર જે
મારમીરદેવી ત્રિભુવનપાત્રની પત્ની ને મીનજોદેવીની ભણી.
કાક ત્રિભુવનપાત્રનો મિત્ર ને કાટરાજ.
મજરી તેની પત્ની
સંજયન સોરનો દંડાપત્ર.
પરશુરામ તેનો પુત્ર.
રાખિ માર મુનામનો રાજા
રાણકદેવી તેની રાણી.

આમલદાં પ્રકરણોનો સાર

સંવત ૧૧૯૯ના ચૈત્રની એક તરારે એક જૈન સાધુ ને ઉદ્દાનો લીધો. આમલદાં બુદ્ધિમંત્ર આચર્ય હશે છે. આમલદાં દુર્ગપાલને મળવા જતાં રસ્તામાં એક યુવતીના સંદર્શથી મુગ્ધ બને છે. તે જાને મળીને જયસિદ્ધદેવનો સંદેશો તેને આપીને પાછો જાય છે. સંદેશમાં કાકને વાત્તા છે કે તેણે ભરથ આમલદાંને સોંપી જુનાગઢના ઘેરામાં જોડાવું. સાક્ષી લીલાદેવિએ પણ કાકને તેડાવ્યો છે. દરમ્યાન જુનાગઢથી મહિબદ્ર સાલુકદેવીજી તેડાવે આવે છે. બધું સાંજળીને કાલ દેવમદસુરિની વિદાયથી લેવા નય છે, ત્યાં વાર્તાવા આરંભમાં આવતા જૈન સાધુને તે જોયાયે છે, અને તેની પાછળ એક સુમત્ર યોગે છે, અને રસ્તે પડે છે. દરમ્યાન આમલદાંને તેના ચુસરાને ત્યાં તેનો સાથો, પાંચે કાલ છલ્યાથી કડવાસભર્યા કુદયવાલો બનેલો દેવાપાલ લુખા આવડાર દે છે. તે યુવતીના સંદર્શથી તે મુગ્ધ થયો હતો તેની આજ કાઢવા આમલદાં બે સેનિકોને મોકલે છે, જેઓ પુલા આગળ મિદ્દે પતીઆરીઓની મરફરી કરે છે. મહિબદ્ર મદાસજ તેમને વારવા જતાં થિક સેનિક તેને મને છે. તેમજામાં દેવાપાલ આવીને સેનિકોનો પથ કાપી નાખે છે. આમલદાં આગળ ફરીબદ્દ જતાં તે દેવાપાલ તપસ કોથે ભરાય છે, પણ એટલામાં કાક આવી પટોળીને ખરી હાથકત કડાવીને સેનિકોને કાઢી મુકે છે અને દેવાપાલને ન હાથકા આમલદાંને મેલવે છે. આમલદાંની છાત્રવાદીની નિશાના જનક જાણે છે. કિર્તિબદ્ધ કાક પોતાના પરિવારને દેવાપાલને સોંપીને રવાને થવાનો વિચાર કરે છે. દરમ્યાન આમલદાંને તેનો સરાવે સંજપાલ દુર્ગપાલને વેર લઇ નય છે. તે વખતે દેવાપાલ પોતાના શુક્ર બદ્ધાનંદ આચર્ય પદ્મસિંહા કપાળી પોતાના ટેપાળી આજ કાઢતો કાંઈની શેરદાજરીમાં મળ્યો જમાડવાની રત્ન, તથા જહર પડે સેનાપતિ "સુવચેન"ના શુભ રશ્મિમાં બદાર પડવાનું લચન તેમની પાસેથી મેળવે છે. પછી તેને કાક મળ્યો. કાકે મુશ્કાલુવરીની યાત કાઢતાં દેવાપાલ કાકનો વધ કરવા કોટિ છે, જેને બદ્ધાનંદ વારે છે. મુરુના સમભવવાથી લેપડે કાકના કુદ્દાનું ચાલ કરવાનું દેવાપાલ લચન આવે છે. કાકના રવાને થવા પછી ચંકરીને દેવાપાલની સ્ત્રી સાથે જોતા, પાળી થાય છે. દરમ્યાન આમલદાંને ખબર મળે છે કે તેણે મન હરી જતાર સુભતી તે મંજરી પોરેલ છે. તેથી તે કૌં બદ્ધાનું કાઢીને ચંકરીના ઘરની રેખા મુલાકાત લેવાની રત્ન તેની પાસેથી કુશિથી મેળવે છે, અને તેના મિદ્દમાં જાત જુલી નિચકાણુ જૈન સાધુ દેમજ દસુરિની અવગરુના કરે છે. જાહ નેવાપાલ મદના કોકારના ગુદ તાવક અને કાકમજ દેવાને લેવાળી કોકાર આવી કરી આવવાનું તેની પાસે કમુલાને છે-મિત્રી રાવતે કે કાક પાછો આવે તો દેવાપાલ અતજ ફરી જરી આવે.

(હવે આગળ વાંચ)

પ્રકરણ ૨૬ મું

સુરિન આત્મનિરીક્ષક

તે જપાલ વચ્છિકામાં હેમ્પાંદસુરિ જૈન પાદમ ફરી બેઠા હતા. કિંમ્બાથી થોડે દૂર પોતા કિંમ્બાં પ્રેંચન નાકુ એ જોઈ રહ્યા હતા.

આ જુવાન સુરિને ખાનસભ્ય મીન્દય

આમ નેચવાની દેવ નટોની. આને આ કિંમ્બાં તેને જશક અસાધારણ લાગી.

ત્યારે ખીખન ઠોકરાં પ્રેંજીમાં રમે

ત્યારે કિંજો પીતરાય થવાની છબ્બ બનાવી;

ત્યારે પુરહો ઇવનમાં જમુળા ના

આ નિર્મલ કાચ સચું મગજ એ સાર
પ્રગટતો તે દિશામાં ફરી ચકતું, ને ધારેલા
વિષયનું આભેદન પ્રતિબિંબ એમાં પાતું. એને
આમ વગર પ્રપત્તે અપૂર્વ હતો તેનો
હેમચંદ્રને પુરેપુરો આજ હતો.

આ ઉમરે પહેલી વાર તેના મગજમાં
સંશય થયો. શું તેના મગજમાં, વિદ્યાર્થી
છાયા પડી? બીજા માણસને આ સંશય
સરળો પેદા ન થાત; આ અદ્ભુત શુષ્ક
ઐતર્યો સંશય પણ કેમ થયો તેની ઝડતી
તેણે ખેંચી હતી.

કાલે તેણે એક સ્ત્રીનું વર્ણન પહેલાં
લેખણ શુષ્ક લેયું; એક મૂર્ખને પેલો
ધારેલી બાજુ ઉપી વાળતાં લેયો; અને એ મૂર્ખ
પેલી સ્ત્રીની સજાદથી એ બાજુ ઉપી વાળતો
હતો. એણે કે વહેમ પડ્યો. તેણે ધણી સ્ત્રીઓ
લોકે હતી; ધણી મૂર્ખને બાજુ ઉપી વાળતા
લોકે હતા; ધણી સ્ત્રીઓ બાજુ ઉપી વાળતી
શકે છે એવો અનુભવ થયો હતો. ત્યાર
આ વિદ્યાર્થી તે નહોતો; વિદ્યાર્થી સંશય
પણ ખોરાં હતો ત્યારે આ સંશય પેદા
થયો. હા એવી જમણા મગજમાં આવી કેમ
આમ નૈયાયિકની તીક્ષ્ણતાથી સુરિએ પ્રશ્ન થયો.

ત્યારે તેણે દક્ષ લીધી ત્યારે આ
સ્ત્રીને લોકે હતી એમ કે અનુભવમાં હતું.
પછી એને કાલ લાઇ મથો ને પડણી મથો એ
પાત તેની જાલીતની બદાર નહોતી. અને
એ પિદાન ને બાળક સ્ત્રીએ બાળક જેવાને
મદાત થયો હોય. તેમાં એણે કે નહોતું કે
તેના રિયર મિત્રને જરા પણ અનિચ્છતાની
સંશય લાવવાનું કારણ રહે. ભારે એ
સંશય હોયો થયો કેમ? છંદે જરાપ હેમ-
ચંદ્રસુરિએ પોતાના કાચ જેવા નિર્મલ
મગજને પુષ્ટ્ય—

“મહારાજ! પ્રણામ.” આત્રણનો
જરૂર મળક કરતો અવાજ આલ્યો. તેણે
આવી પ્રણામ કર્યો.

“કાણુ આંખડ! આપ ધર્મલાભ.”
સુરિએ કહ્યું.

આત્રણ ને હેમચંદ્ર બાલપણના મિત્ર
હતા, એક ઘરમાં ઉછર્યા હતા, અને ઉછ
મહેતાની સર્વવ્યાપી રમતનાં રમકડાં હતાં.
છતાં આ પ્રતાપી બાલસુરિને સર્વપરિ
કરવાના ઉછ મહેતાના પ્રયત્નોથી ખંભાતમાં
હેમચંદ્રસુરિ એક તીર્થકર હોય એવો આકંબર
રાખવામાં આપતો. ઐતરે સાધારણ રીતે
આત્રણ આવી રીતે તેને સંબોધવાની દીમત
ફરે નહીં. પણ દેકાપસા નામ કરતાં ઉપાધ્યો
પ્રભુથી એવો. એની રૂપાળી પાંખડી પર
જાઓ માર્યો હોત તો આંખડ ખમી રહેતો;
પણ ત્યારે તેની હાથેશરીનો મોઝો
નોડવાનું કામ સુરિએ શરુ કર્યું ત્યારે
તેનાથી મન સહેવાય.

તેના મગજમાં એક ધણી મગદની
પોલના આવી. મંજરી પંક્તિશિરોમણી છે
એમાં તો કે સંશય હતોજ નહીં. તો આ
સુરિ તેનાથી દારીને જાય તો એને જરાપર
ચિંતા થયે. ઉછ મહેતાને પુત્ર આમે વિચાર
કરે એ અલકાશ ને પાતાજ એક કર્યા મેંડું
હતું. પણ અત્યારે આંખડની મોહાતો પાર
હતો નહીં. કાલિક સંતોષ, એક કામચંદ્રને
તેની હાથેશરીને વિચાર તે તેને અત્યારે
અતિશય વદામે યદ પડ્યો હતો.

અર્ધાંખાં આપવામાં તેનો એક મુદો હતો.
તે સવારે આપવ તોડે મંજરી કરવા કાલે
ત્યાં મથો હતો. બહારના પાડાની પરકાશને
તે એવો, ને જુગુગુગુના આગેવાનોને મર્યાદા.

[નવું ગાંઠે જતો પૂછ ૩૭૧]

તારો બ્રહ્મજન્મતિથિ

લેખક

રા. મહુસાલ જમનારામ દવે

એમ. એ.

ભ ગવતી! તારા બ્રહ્મજન્મની આજ દિવસલરી આ તો પૃથ્વી પરનો હું પામર તે કેવી રીતે ઉઘાડી શકીશ ?

અજન્મી બાળકોના રમરસા જ દમા તુ તો નિરસિ આનંદ આને છાવનના અનન્યા રમહાવ અનુભવીશ દેવાપિદેવના પરમ વાત્સલ્ય ક્રીડી પરમાર્થધી તારા ઉત્કૃષ્ટ પ્રવાહુમાં તુ અદ્વિતિય નથી રહીશ — પણ હું હું તો ને તારો મહાપુત્રો આસ્થા કેવળ કેળવીશ શકીશ કેલવાસ પણ તેનો હું અહીં નહીં ક્રીડી રહું. વિશુદ્ધ ને સુસાર્થિક તે પરમાનંદ મારે તો કૃષ્ણ સ્વપ્ન સમેત જ ઉઘરી — પણ આરથા છે કે આજનુ જિ રવાન જરૂર અનન્ય મનના પ્રકરો, ત્યારે તારા આમનજનો આદેશ સુધી ને અક્ષરપાત્ર આમજ સર્વ નિર્વિરોગ મળી મેહુ — નાળકો તુ ને હું — ખને સો માથેજ વ્યકતાત્મકતા નિ શેપસુ ફરીત પામી રહેશુ ...

ખરેખર! પૃથ્વીની તારી છાનવોન, ઉત્કૃષ્ટ હતી ખરેખર તારા આ બ્રહ્મજન્મે અમુતાન જનમો દીપ્તિ રહ્યો પૃથ્વીની તારી પ્રભુતા અવધી હતી તેથીજ તારી પ્રજુમવતા પરમ પામરી રહી પૃથ્વી પરતુ તારા કાળે આત્મચારિત્રને આત્મમાર્ગે મેળવતુ હતુ માગેજ પૃથ્વી પાર્શ્વનુજ સો તારા બલ્લકિય કલાવીસા વડે મેળવી રહેતુ જ

— બસ! હું તો માત્ર દુરથીજ — આ અનિત્ય ને અમુખી લોકની આ બાલુએથીજ — માત્ર વિરોધ છું. તારો જિ અખડ અનંત આનંદવાસચરમે કીડુ છું જેટલો ક્રીયાવ નેત્રો તે દીપેવ — ને દામવેવ — ને રાત્રિના તત્ત્વમેથી આનંદ આપી ખીજુ તો હું રહ કરી રહું ?

ને ભુક્તોમ્ય સ્થાન તુ મોચેવ છે તે દિલ્લમ્બાનજીને મારે આસિરોદ દેવાવ અપોમ્ય છે. હું કેળુ માત્ર જ હું તો માત્ર તારી સમચ્છિન્ન માત્રી રાહુ હું તો કેવળ તારા વસમાનજ અનવી રહું. હું તો તારા અનુરોધ જાણ સમેત એક લનેજ વડી રહું: પૂછ રહું — આરાધી રહું મારા અત્મજનો પ્રસન્ન પ્રજુમન માત્ર અમર્ષી નહું ને વહુ કે તે સંદોહીત ઉદસસિત પ્રકાશના નહાનેશ કિરમે અને ચરિકિમિત્ર પ્રાપ્ત રહે — તારી તે પૂવ્ય પ્રજુમવતાની પ્રાણપ્રકરિશની જ્ઞાપાપાથી મારેવ આ તાર અખડ અનંદવાસ રવાની રહો ને તાર તે ધન્ય અમર છાવન છાવના મનેવ પેળાએ દેશકા મળી રહે. અનુ.

પ્રિયાવિરહનાં

સંસ્કૃત

કાવ્યો *

લેખક:

૨૧. વિજયવરાય કલ્યાણરાય,

ઉપમંત્રી, સાહિત્ય સંસદ.

ચિત્રકાર:

૨૧. ડી. સી. બેંગલેકર,

બો. બોમ.

ત મલા મનુ પામી ત્યારે તેના પ્રેમીએ
એક કુંડર કરાવ્યું પ્રસન્નતામાં પોતાનો.
કોઈ ખાલી કર્યા એમ ક્યાંક પાંચું હતું.
અત્યાર સુધી સંસારમાં એવી અનેક તરલાઓ
મુઠા થો—તે અગ્નિ કાળથીજ પુરપહાલમાં વસી
છે. પોતાની તરલાનું અવસાન પ્રત્યેક પ્રીતમને
સાક્ષ્ય છે; તેની પ્રશસ્તિ પ્રત્યેક હૃદય
વિરહીએ ઉઠી બધાનાં વશુસાધી આંસુથી
રમી છે અને 'સાહિત્યમાં' પણ જગતથી
મનુષ્યહૃદયના ભાવે આલેખાયા શરૂ થયા,
ત્યારથી વિરહીના હૃદય સાથે તાલક્રમ
સંપાદિત વિરલ કવિજને તેને અમર કીધી છે—

મુહિળી સચિવ: સણી મિથ:
પ્રિયશિષ્યા લલિતે કલાધિપૌ ।
કરુણાપિમુક્તેન મૃગુના
હરતા ત્યાં વદ કિં ન મે હતમ્ ॥^૧

હતાશ અનુના એ દયાગળક ઉદ્ગારમાં,
૧—

હા હા દેધિ સ્ફુટતિ હૃદયં ક્ષંસતે
દેહવન્ધ્ય:
શૂન્યં મન્યે જગદવિરહજ્યાલમન્તર્વલામિ ।
સીદધન્વે તમસિ વિપુરો મગ્જતીયાન્તરાત્મા
વિષ્વહ્રમોહ: સ્થગયતિ કથં મન્દભાગ્ય:
કરોમિ ॥

* સ રસત મ્લોકોનાં શુભકાલી કાપાંતર રાત્રે રવ. અસ્તિતાલક્ષણ 'દત્તરામચરિત' અને રવ. કાલકાર્દીન 'અજનિસપ' તથા રા. વિવિસ્તુના 'કરુણિતા'નાં કાપાંતરનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

૧ મુહિળી મનની પ્રધાન મે,
પ્રિયશિષ્યા મનુસી કલાની કં
યઈ નિદંય આજ મુલ્યમે
દરતાં છું નથી સાદર દર્શન

૨ મુંભાવે છે હૃદય અવિરો રેણાં બાવો બળે છે;
સંસારે સૌ હતા દિસતો મિત્ર મરુ બળે છે;
પૂજીતો આ મહાન તિમિરે દુખીતો છવ બળે
દુર્ભાગી હું કહું છું સખલે મોહ આમે બરાબ.

—એ રામસદની અનલ વેદનામાં આવીર્ભાવ પામના શોક મનુષ્યહૃદયની તે અર્થાત ન હતા સ્વયં છે ભારે ભયો જાગ્રતમા એક ઝુનેલી નથી જડોગ, એક વિચારમર્યાદા નથી રહેતું એક વિષયની શાર્તિ નથી મળતી એ દશાના વિવિધ ચિત્ર અન્ય સાહિત્યોમાં તેમ સિદ્ધ સ રહેલ સાહિત્યમાં આવેલ થા છે અલ્પ વિવાપ (કાવિશાસ્ત્ર “રઘુનકશ”), રામ વિલાપ (ભવભૂત ઉત્તરરામચરિત્ર), અને કરભૂવિવાસ (ભગવાય “ભમિની વિલાસ”). એટલાનું અહીં રસદ્રષ્ટિએ વિવેચન કરીશું આ ત્રિપાવિરહની વિવાપચરિત્રી સાથે, “કુમારસંભવ માતા રતિવિલાપ અને “કાક બરી”માંનું અદ્વાયેતાનું આલેખ—એ શોકાભિજ્ઞ ત્રિપતમાઓની વિરહઅધ્યાના કાવ્યો પશુ આ સંબંધમાં પ્રસંગોપાત ઉલ્લેખ કરવા પાત્ર છે.

ત્રિપાવિરહનાં મુદ્દત્તુ ન્યાય સમજાવણ પર્યંતેષ્ટાએ ધર્મના ઉપરેષ્ટ કર્યા છે તરત્તાનીઓએ તેના અડળ બક ઉત્તરવા શુદ્ધિસામરતાં સહાયકન કાયા છે અને મુદ્દત્તુ અસ્તિત્વ પશુ એક માત્રે નહીં હાથ એવા આસા વિદ્યાનીઓએ આપી છે એ ત્રણેથી કહિતુ દર્શિનિદુ નાક, એ વારત્ત વિક્રમે વધુ સ્વાભવિક જણાય છે કવિ સામાન્ય જનતાની વધુ સમીપ છે વદ્વાપાવ નિત્યકાલીન વિવાગ નખા સો સામાન્ય નરનારીને મરિ પર્યંત, આશામન તરત્તાનીની કાવ્ય જડતા કે વિદ્યાની

અશક્ત આસાઓ નકામ નીવડે “કે એ સાધારણ અનુભવ છે, તે વખતે હવે એક જીવન અને જીવન એક અખંડ રહત જતી રહે છે અને એ માનવમહત્ત્વ રિચાનને પ્રીછનાર કવિઓનાં ત્રિપાવિરહામાં નૈમર્મિક આવોદેક પંચારે ભેગ તેની ઉત્કૃષ્ટતા પણ વધારે તેના કવનતર જેટલું આશુ કે અકર્ષિત હોયે તેટલી તેની અસર પણ વધારે ઉઠી અને ચિરંજીવ અને આ દર્શિથી ભરજીવન અને માણુમટની કૃતિઓ પ્રથમ પદિતમા માંમે તેથી છે. ઉત્તરરામ-ચરિત્રના એ ત્રીજા અકમાં એક શબ્દ કે પદ એવું નથી જે સશયાવ કૃત્રિમ કે અસ્વાભે નામે રીક્ષમા શોક સુધર્મિને પ્રસંગે કાક પશુ સામાન્ય કવિને કાવિ સપારો હોત, ત્યા સુધી પચવરીના જુના, ત્રિપ રમરણે સમજાવના ચિત્રમા તાજા થાપ છે એટલું જ. પશુ તેમની અને વાસતી પચ્ચેનો ત્યારે પડીતો સંવાદ, તે ઉપ તાપસીને પશુ થતી મુદ્દત્તુ—

અ જીવિતે સ્વમસિ મે હૃદય દિલીપે
ત્વં કૌમુદી નયનયોદ્યમૃતે સ્વમંગે ।
સ્ત્વાદિભિ ત્રિપચતૈરનુકલ્પ મુગ્ધાં
સામેવ શાન્તમયવા કિમતઃપરંભ ॥

—તેનો અડધાવનરી પ્રથ “સારે તમે આ ન કરવા જેવું હું કહું ।”—રામને નિર્બંધ ઉત્તર “શોક સમજતા ન હતા તેથી,”—પાસતીનું આકેશાણુ મહેલુ—

કે હું જાણ, હું કહ્યું કે મધ ખારી ! ખાનું
હું કોમુદી નયનની હું મુખા મખામે,
એવા દબર જયને રીતલી કોમુદી,
તેને—હાલ, અલ્પા શુ હું વધારી

અયિ કઠોર યશઃ કિલ તે પ્રિયં
કિમયશો નતુ ધોરમતઃપરમ્ ।

કિમમવદ્વિપિને હરિણોદયાઃ
કથય નાચ કથં વત મન્યસે ॥*

અને છેવટ, “દુભોગી હુ” કહે થું સંધે
મોહ અંગે ભરાય ” એ સખ્દો સાથે સામ્યું
ચર્ચિત ચર્ચા—એ - આખોય બાલિકર
અવસ્થા સરખા માનવહૃદયના સૂત્ર ને ગિરલ
અવપારીનીજ કૃતિ હોઈ શકે. અને એ
અવપાસ જેટલો વિશાળ ને મહાન છે તેટલા
પ્રમાણમાં ભાવાભેષન ને વર્ણન વધુ સરલ,
વધુ સ્વાભાવિક બન્યાં છે. બાપી ઉમટું,
કાળોગી કાલિદાસના અવરના હૃદયમાંથી
‘લાગણીનાં પુર’ વહેતાં નથી. તે તો મનોહર
ને રસસ્પર્શ બાપામાં છલકા સુધી શોકાદિગર
કાઢી રહે છે. તેનું હૃદય ઇંદુમતી માટે રડે
છે કે ઇંદુમતી જતાં મમ્મિલા સુખ માટે રડે
છે એવો પ્રજા અનુવિધાપ વ્યંગતાં પ્રત્યેક
રસદાને યામ છે:

ધૃતિસ્તમિતા રતિચ્યુતા
વિરતં મેયમ્નુનિસ્તલઃ ।*

સત્સત્ભરણપ્રયોગમં

પરિદ્યુત્યં શયનીયમય મે ॥*

એ શ્લોકમાં જનિત મતી મનોહર,
જેને વનમનનું કે દિનહસાનું ભાન નથી
એવા વિરહનાકુલ પ્રેમીની નથી. બા

વિધાપમાં કલિદાસે માનવહૃદયના ચિન્તિતક
ને આલેખ કરતાં, સ્વલ્પમાં મરત એવા
અનન્ય કવિ વધુ અંગે બને છે. એમણે અનુભવ
દુઃખ અનુભવીને એ શ્લોકો રચ્યા નથી,
પણ અનુભવી રિપતિમાં કોઈ પણ પ્રેમી
હોય તેની દયાનું પ્રતિબિંબિત આલેખન જે
સુદરતમ શૈલીમાં થઈ શકે તેમ તેમણે કહ્યું
છે. ‘નાટસ-ડંટન’ જેને ‘poet of art’
(કલાપૂજક કવિ) કહે છે તેવા કલિદાસ છે.
‘poet of energy’ (ભાવપૂજક કવિ)
નથી. એક પરમ રસિક વિદ્વાને કલિદાસ ને
અવભૂતિની સરખામણી કરતાં કહ્યું છે તેમ
“અનુવિધાપ સરસ્વતીનું જ હૃદયમાં હોય
છે; સામવિધાપ સરસ્વતીનું જ હૃદયમાં હોય
તેમ સાચે છે.”

પણ સાચો કલાનુરક્ત કવિ હોય તેની
કૃતિઓમાંનું કલાપ્રાધાન્ય તેના કવિત્વને તો
અણમાત્ર દાનિ કરી શકતું નથી. કલિદાસનું
પણ તેમજ. કારણ, ‘નાટસ-ડંટન’ સૂચવેલા
પ્રકારોનાં કથો પ્રકાર જેમ્મતર એ પ્રજાજ
નિરર્થક છે. પ્રત્યેકને પોતાનાં વિચિત્ર લક્ષણ
છે, અને પ્રત્યેક પોતાના પ્રદેશમાં પોતાની
સદગ સંકિતમિત્રી દાપે છે. અવભૂતિને
ભાવાત્મકતા અનિવાર્ય હતી તેમ કલિદાસને
કલાત્મકતા હતી. અને અનુવિધાપનું કલા-
વિધાન તેમની જો પ્રાસાદિક સંકિતનું સરસ
દૃષ્ટાંત છે. નમુના તરીકે કેટલાક રસાર
શ્લોકો દાખવે:

૧ યશ કઠોર યને પ્રિય હોય તે।

• અમલ અપ વહાં ધોર ઝળેલ કથો?

• કલિદાસનાં કહ્યું થું બને

અરર નાચ ! કહો મન શું કહે ?

૨ અહ પીરજ, મોજ પર્વત,

નાટ વલ્લભ નિનાની સો મહ,

વધું માન વિદોઢ વદાવના,

૩

અથગ મુદુ ઘસુ હિસિતું
મુદુનેવારમતે પ્રજાન્તકઃ ।
દિમસંકલિષતિરત્ર મે
નલિનો પૂર્વનિદર્શનં ગતા ॥*

x x x

રૂપમતિવોધદાયિની
રદાના ત્વાં પ્રથમા રહ.સહી ।
ગનિરિદ્ધમસાદનારવા
ન મુલા નાનુમ્નેવ લચ્યતે ॥*

પરિનં જગનાથના મહાવિવાસમા
જામખંડના મોડનીતનતા હરપની કુ ખડગાસા
હિ તેમ તેને મધુપેખરી વાણી એ વ્યક્ત
હરવાની કયા-પ્રાપ્તિદાસ કરતા એકજ અ શે
ઉતરે તેમ *કયા-પથ્ય હિ વળી, પાને
'રૂપમગાધર'મા મોમે હિ નેમ, મે વિવાપ
પેતાના પત્ની અવગીને સમેધીને સખારે ।
રેવા છતાં, મે વપાનુમયનુ નહીં પથ્ય ઉત્કટ
કલ્પનાખણનુ જ પનિજામ છે. "રૂપે ગત
સમુદ્ધી સપ્તિ સત્યજીવ" એમ એને વીને
સખાપુ તે તેજની પામેજ તે વખતે એવી

હરી, અતે એ સમ્પદાને સખાતાં કદાચ
અરિમન મોછ રહી હતી ! પરંતુરિધિન આવી
છતાં આ કાવ્યવા કૃતિમના નહીં પાણુ
આપદેકની વિપુલતા જણાવ છે એ
જગનાથના ઉચ્ચ કવિત્વનુ સ્વયંક ચિન્હ છે.

કવાલેકરથી વિભૂષિત અજવિનાય કે
રવિરિવાપ નાચતા રમે દિધને જે પરિનિમિ
શ્ય છે ને કરશુવિવાસમા નથી. સમુચિત
ઉપમાએ ને સ્પર્ધાને બાજનાથી ઉત્પન્ન
મનુ મેદવમય વાનાવરણ પથ્ય નથી,
ઉર્મિના વરેણ્ય અહીં અરુપવિત વલો જાય
છે અને કવિની શોકાન્નિવદ કલ્પના તેમ
વિવાના અનેક મુશ્કેલમરણીના આગધિરા
ર મે પુરે જાય છે -

ધુમ્વા પદસ્થલનમીતિવશાત્કરં મે
યા રુદ્ધવ્યસિ શિલારાક્ષલં વિચારે ।
સા માં વિહાય કચમચ ચિલાસિનિ ઘા
મારોહમીનિ હૃદયે શાલધા પ્રપાતિ ॥

x . x x

૧ અથગ મુદુ વરુને હમે,
મુદુ વરુ ઘડી કાલે સર્જકા
દિમ જલિનીને વળા દલે
મુદુને તેમ હરી આરે વિષા !

x x x

૭ મુદુ રૂપે રહી ન હરજા
અખી કાનારી ભરી મેખવ,
ગલ તારી વિભારી દુહા
યઈ નિઃશ્વર તિલામી સાવ, દા !

૮ શતે પદસ્થલન એ બીજી બીજ તે,
સાદી કરતે મુજ, કાલ એપે શિલામે,
પેરે થઈ, મુજ વિના અમમ રૂપે કાવ,
દુ અંકડી અંકડી* વિત (વિદીર્ઘ) શાવ

કાલ્યાત્મના મનસિ પર્યણમન્ પુરા મે
પીયૂષસાસ્સરસાસ્તવ.યે વિલાસાઃ ।

તાનંતરેણ રમણી રમણીય શીલે
ચેતોદ્ધરા સુકાવિતા મથિતા કથં નઃ ॥૧૦

યા તવિકીર્તિમધુરસ્મિતકાંતિકાંતે
મૂર્મંડલે વિકલતાં કવિષુ વ્યત્તાનીત્ ।

સા કાતરાક્ષિ ચિલયં ત્યયિ યાતવચ્યાં
શકાઽધુના વહતિ વૈમઘર્મિદિરાયાઃ ॥૧૧

સર્વે સખારંગની કામ્યશૈલી ગેહ
મગલાયની શૈલીમાં પણ સખારંગાં ચાતુર્ય ને
મજ્જૃતિ કૈંક છુટથી વપરાયાં છે, પણ એ

આવરણેની પાછળ તેમનું મોઢક કવિત્વ
જળકથા વિના રહેતું નથી.

લોકાપવાદ ખાતર તજેલી સતી સીતાનાં
આધુર્વપંતાં સ્મરણથી મૃજીત ચતાં રામભક્ત,
સર્વભાવં વિચરતા નારદ અગિની સુરપુષ્પ
મળાના સ્પર્શમાનથી મતપ્રાણુ થએલી રિવા
કાજે કલ્પાંત કરતા અનરરાજ, ને સમીપસ્તી
જીવંત લવંચીની કરુણ પ્રસન્નિત લખતા
પદિત જ્વલાયઃ આ નંદ્ય ચિત્રો વાર્તાત્રિક
સૃષ્ટિમાં જોડ્યાં કેમળ લાવવાયાં છે, અર્ધ ને
વિધિ છે, તે સાંજ, તે તે વિધેયોનાં તેનાં કામ્ય
સાદિત્યસૃષ્ટિમાં સદૃશ આલોક આપનારા
અને મોઢક છે, એ ગુણોમાંજ તે સર્વની
નિત્ય પ્રગુલ્લતા ને અમરતા છે.

૪ તારા વિદ્યાસ સખિ ! અમૃતયા નીકળ્યો
ખેડાં સ્વાય કવિતા ગુણોત્તે ! અમારી;
ઢલીનેદ મધુર મોઢ વિદ્યાર યાર્તા
કેવી રીતે સ્વચ્છ કામ્ય કને રસાળાં ?

૧૦ તારા મુરમ્બ ઢચરે જૂમિ ચોમલી આ,
ને પશ્ચિમાતું કવિઓ લપમાન જુલ્યા;
તે તું જતાં અપર નાસ ચીતે સખિ ! હા !
પુરા દમામળી કૃદે અનિર્ધારે લાં.

પુલપાંદડી

લેખક:

રા. પૃથ્વરાજ શુક્લ

૭ તારા રીચુકકા નાકનું ટેરનું ચડાન કે તારા ઉગાના ચરમના શેડા જેવા આ રંગ
હોઠ મરોઠ, પણ જેન દુષ્ટીપર ચાલુને કરુણ ચાપ છે તેમ તું મારે ચરણે ચડ્યો.
મારી સુમતાના ! યાદ રાખ કે ધરકની આગમાં તારો સુવર્ણનો તાજ પીગળી નહીં
જાય ત્યાં સુધી તારા દાર પર ફરારની છુટ્ટી થયતી રહેતો.

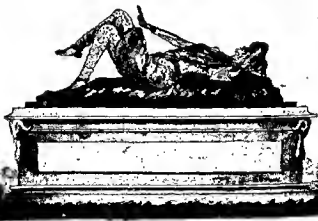
અને સારો સંસાર જોશે કે અનંત ધૈર્ય, અર્જુનિત ઉન્નત પ્રેમ આગળ પરચર પણ
ચોમ જને છે કે નહીં.

આજેજ વિધાતાએ તારો પરાજય અને મારો વિજય નક્કી કરી રાખે છે *

* લેખકને સર્વ દાક કલામીન.

દિવ્ય પતિનીને વધા કરજે
કુટુમ્બે તેમ લખી અરે । પ્રિયા

અિવાની આશરમાં આદે તારાની મુશ્કે અને દુઃખની પંદડીએ વાળી લાવવાના તેને વિચારો આખા ડે.

સંપ્રત કાળની સૌ અને
પુરાણ કાળનો પુરુષ

A 3257 - Lakshmi Art, Bombay, 8

પ્રિયતમાના હાથે જળધારા ઝીરી તારા ધીપનના પુરુષે અપારા વનો પહાડો ઓ

સાંમતકાળની સ્ત્રી અને પુરાણકાળનો પુરુષ —એક આછું ચિત્ર—

લેખક.

૧. બટુ લાલબાઈ ઉમરવાડોઆ
બી એ સભ્ય, સાહિત્ય સંસદ.

ચિત્રકાર

૨. મોરબનબાઈ ઉમેદમાઈ પટેલ
સભ્ય, સાહિત્ય સંસદ.

પ્રતી ઉપર સાંમતકાળની સ્ત્રી પર ધી
ત્યારથી જુની વ્યવસ્થાને રચાને નવા
પ્રયોગ હોવા થયા અને નવી પ્રવૃત્તિઓ
જન્મ પામી, નવીન પુરુષ પ્રવૃદ્ધે મનુષ્ય
જાતનાં અંગેને બાધે ની જરૂરી અને બીજા
જરૂરી બધી સાકરો તોડવા માડી. તેથી
અજાનનો અધિકાર બેઠાને મરો, અતઃમાન
જુદા સ્વતંત્ર અને છુટી થવા તેવારે થઈ.
આ નવચેતના, શાદગની નીજળી પેડે સા-
સાકાટ કરવી સસારમાં ફરી વળી અને
પોતાને મરેલા મણ્ડાં અનેકોને તેણે આજીવ
અને ઉત્થાક આપી ઉભા કર્યો. આ પુર-
સ્કવનને લાંબે સમયે થવા પાછળ રહેલી
હી પશુ મનુષ્યજાતિની સામે આવી નવીન
પુરુષ પોતાનો હીસ્સો મગની ઉઠી રહી.

માનવપુરાણની આ મહાકાવ્યો અર્થ
ફટકાક મમલત્તા અને તેમણે નવીન કાળની
કથારૂપ આ સૌમિયજન પ્રવૃત્તિને સત્કારી;
ફેટકાક દુનીયાના થવા ફેરફારો વેંછ બાબા
બના. ફેટકાકોએ જળનપાની અનેકાને કકળી
સકલથ કથાવ કથુ અને ફેટકાકે તેની સામ
થવા ગાય મર્યાદા આ થા અનેક મતને લીધ
સસારમા કોલાહલ મળી રહ્યો. જુના જમન-
ની કાલિ અને સ્વસ્થતા છોડી મવા; સસાર
અને મુદ્દછવનના જુના આદર્શો પડી બાગવાં
કુદુ અને એક અને એક રાખતા જુના
સજાધી તુટવા. દેનાળ દેવા અતકા થવા,
મળાપિતા, બાળનેત, પીતપત્ની અને પાઠિયી-
એની નજીની લાગણીઓ મગી મર્ધ અને
જુન સજાધી નાશ પામ્યા. અને એ બધાની

નથી લેવા નવા સંબંધો, નવા આદર્શો અને નવી વ્યવસ્થા તૈયાર થયાં નહોતાં અને કદાચ દહાડા પછી તેવાર થયાં નથી.

સ્ત્રી સંબંધે આજે એ મુખ્ય પક્ષો છે, અને એ બેઉમાં સંસ્કારી અને અસંસ્કારી, નાનાં અને મોટાં, શ્રદ્ધા અને જીવાન, સમજી અને અજાણસમજીનો સમાવેશ થાય છે. આમાંનો એક પક્ષ સ્ત્રીને અતિ નીચી, અને બીજો પક્ષ સ્ત્રીને અતિ ઉંચી માને છે. કદાચ તેને જીવિ વગરની, ઘરકામનેજ લાયક, સંધીપારી થવા સરળવર્તી અને સંતાનોને ઉડેડવા છંદગી છવનાર ગણે છે નો કોઇ તેને. આશા, ઉત્સાહ અને સૌરભ પ્રેરતી, શંકાનાની પોષક અને પ્રયુક્તાની મર્નિદૃષ્ટિ દેખી અને સીદર્શના શબ્દમારક માને છે. એકને મન તે મનુષ્ય નથી; બીજાને મન તે દેવતા છે; એકને મન તે પુરુષની શુભાશી રૂપ સરળવર્તી પુરુષના એકઆસન માટે ધડાયતી, આશા-આર્થ કે છવન વગરની પુનઃગી છે, બીજાને મન તે દેવમંદિરમાં પૂજવા લાયક છવનમાંની અપિશાળી છે; એકને મન તે દહાડી જાતિની, પુરુષ ગાયે તો અને તેટલું લેવા સરળવર્તી, ઉચ્ચતામાં નહીં સમજનારી અને સામાન્ય વસ્તુઓમાં રમવાની ટીકતી છે; બીજાને મન તે રસજ્વેલિત મગ્નરત્નરી, દિવસના ધાતુ જેવી છે. બેઉ સ્ત્રીને જીવની રખવા મધે છે પણ એક તેને પગ નીચે દાખી પોતે તેટલો ઉચિત થવા માંગે છે, બીજો તેને પોતાથી ઉંચે નહીં તો સાથે રાખવા હચે છે.

...મુશ્કેલી આજે કારણો માટે સરજેલી અહુલત સ્ત્રીને લીધે પુરુષજાતિ આમ મોઢામાંડે વઢી રહી છે...

સ્ત્રીના દતિહાસ તપાસતાં જાણીએ છે કે આ બેઉ મતપદોમાં સત્ય અને અસત્ય છે. સ્ત્રીએ પ્રત્યક્ષે અને રાષ્ટ્રોનો નાસ રહ્યો

છે અને કાવર થયલા પુરુષો પાસે કમર કચાવી છે; તેણે નિર્દોષ માણસોનાં પુનઃકર્ષો છે અને અનેક મરતાંઓને છવડાવે છે; તેણે પ્રેમાગ દેખાં પર પાકું માથું છે અને તેણે મનુષ્યહંચોના સમી ગવત્રા અમી પુવારાઓ સહપત કર્યાં છે; તે સામાને પ્રેમ સમજી રાખી નથી અને કૂર થઈ છે; અને પુરુષહંચે વાંછતી વસ્તુ આપી તેની ઉલ્લેખ તેણે પુરી છે; તે અધારાથી બીધી છે અને જમને તેણે છવો છે; તે ગોખત્રા જેટલા ધરમં પડી રહી છે અને પુરુષની દેવતામાં સહેલથી જ મમાવ નેવા પર્વટન પણ તેણે કર્યાં છે; નેણે પુલની ચાલ્યા માંગી છે; અને કોર તપ પણ તેણે કર્યાં છે; તે સાદી પોતામાં સમજી નથી અને તેણે તત્વજ્ઞાનનાં શુંજાં પણ ઉકેલાં છે; તે પરેશાં અને કુટુંબથી રાંધી છે અને તેણે સંસ્કરના જાણીને લાલ ખરી છે; તે એવકા થઇ રાખી છે; અને તેણે કુદેશ પુરોને સુધાર્યાં છે; તેણે પોતાની મોહનતામાં અંતરોને દસાવ્યા છે, અંજના એક અજાણસારી તેણે પ્રત્યક્ષીઓનાં તત્ત્વ મુકાયાં છે અને થણા આંધળાઓને તેણે આંધળ પણ આપી છે; તેણે ઉદાસન કોશાવ્યાં છે, અપિમુનિઓનાં માન મોટાં છે તે પુરુષના દાધમાં તે નાંચી પણ છે; તેણે પુરુષોને રાજ્યા ને રાજ્યા છે ને આનંદની રસધારાથી તેમને છવાડવા પણ છે; તેણે મહાકાવેર સ્વરૂપમાં છે, અને મહાચિહ્નો ચેતાવ્યા છે; તેણે માતા થઇ આસ્થિયો આપી છે ને સંખલુરિયે ઘાપ પણ દીધા છે; તે અગળા થઇ છે ને રક્ષણીના ભેદવચરેમાં ને મહારા પણ છે; આમ જીવનના ખડેખંડમાં નરીએ અધારાં પણ પાક્યાં છે અને પોતાની પ્રતા-પ્રતિષ્ઠા સંસ્કારનાં અભેદ તિમિર તેણે ભેંચાં પણ છે; તેણે તિથિયું દેવપણું પણ કર્યું છે

તે રહ્યો છે. સાચી શ્રી પાસેથી સદા તેણે
કદી ખુંચતી નહોતી કે તેને પાછી આપવાપણું
રહે; સાચી શ્રી તેના હૃદયરચનાનકાંથી કદી
પદબદ્ધ થઈ નથી કે તેના રાજપાસેહજુનો
પ્રથ હમો થાય. અને શ્રી સાચી ન હોય તો
ખોટી પુરુષ અને ખોટા રાજા પછે તેને
પદબદ્ધ થવું ન પડે. ફરથી શ્રીને લોકો જુને
નહીં તેમાં લોકોને દોષ ચોટી છે. મુંદર શ્રીને
બધાં જુએ છે; સાચી શ્રીને બધાં પૂજે છે...

શ્રી કહે છે કે આ જાતની ભક્તિ તેને નથી
લેઈતી; આ જાતની ભક્તિમાં તે પુરુષના નીચ
સ્થાવરની સ્વાર્થહતિ સમાઈ હોય છે. આ
ફરીઆદમાં ધણું સસ છે; પરંતુ પુરુષને
પવિત્ર ને ઐતરથી કરનાર કાંઈ હોય તે તે
શ્રી છે. પુરુષ નીચ અને સ્વાર્થી છે એવા
આરોપથી શ્રીનું શ્રીપણું ધરે છે. પુરુષ નીચ
રહો કારણ કે શ્રીમાં એટલું શ્રીપણું એટલું
હતું. મરેપર સાચી શ્રીએ હોય તો પુરુષને
નીચ થવાનો પ્રસંગ છે નહીં.

સંસારમાં સાચી શ્રીએ તીરંગાનું કામ
પુરુષનું છે; પુરુષ પર સાચા પુરુષો
તીરંગાવવાનું કામ શ્રીનું છે. પુરુષને ખેતાનું
કામ ન કર્યું. સ્વાર્થ અને સંસારમાં તે મરણે
રહો. અધિકારના તીરામાં શ્રીના અધિકાર
પર પુરુષે તરફ મારી; તેના સ્વતંત્ર વિકાસ-
નાં મુળ તેણે ઉખેડી નાખ્યાં અને તેથી
તેના બાગમાં ઉગેલાં કુસુમો કરમલાં, ખરી
પડ્યાં અને વનને વા તેની કરમાણી
ધાંદડીએ લઈ જતો રહ્યો. શ્રીએ પશુ
શ્રીપણું ખેતું અને સંસારમાં સાચા પુરુષો
સરમળ્યા નહીં. અને પરિણામે, સૌક્યોની
રૂંદફીંથી મેળવેલું શ્રીપુરુષનું એકવ ધીર-
ધીરે તરફ; તેમની એકનામું મિત્રતાએ ગીરો
પડ્યો; એક લક્ષના બે થયા. મારેમમ
અસતોષનાં રોપાએ ઉગ્યા; એએ બીજની
હારી થઈ; બેઉના મન:પરેશમાં રાનને
કેરી પવન ફુંકાશે અને જાતે એક માથાનાં

બે પંખીઓમાં બે ગાળાએ માટેની વૃત્તિ જન્મ
પામી; બે નીરાળા છવનમંડપો માટે
વિચારો થયા અને એક આકાશ અને એક
પૃથ્વીની વહેંચણીની તેપારી થયા માંડી....

આજે સંસાર સમુળ બદલાયો છે.
રેલિલા જગત્રવાહને માર્ગ મળનાં તે વધારે
વેગવાન થાય તેમ પોતાને રૂંધાયેલી ખાતલી
શ્રી આજે વધારે પ્રચંડ થઈ છે. શ્રીને હવે
શ્રી રહેવું નથી, તેને પુરુષ થવું છે; તેને
ઉચ્ચસ્થા અને કામળતામાં નહાનમ લાગે છે;
તેને પુરુષનાં કામે કરવાં છે; પુરુષના જગતમાં
પ્રમથું છે, પુરુષની ફરીક થઈ તેને યજ્ઞવે
છે; તેની સામે યજ્ઞ તેને હરાવે છે; પુરુષના
જગતની તેને એકપુરી માલિક થવું છે. આ
મમતાના વેગમાં તેણે તેનું સ્થાન તરફોડ્યું
છે, અને નવું સ્થાન તેણે મેળવ્યું નથી.
પુરુષને પુરુષ રહેવું છે; તેને શ્રી થવું નથી.
તે જડતુ જ-પો છે; એની એકમાર્ગી, અને
સક્રિય શુદ્ધિ આ નવીન તરંગને, વિશ્વમાં
નિત્યરોજ સ્થાની નવીન લીલાઓમાંની આ
એક લીલાને-શ્રી થતી નથી; તેનો અસાધ્ય
સ્થાપ આ નવા સાહસથી આજાઈ ઉડ્યો
છે અને એ બધાના પરિણામે તે શ્રીની સામે
અવાઈ હમો રહ્યો છે. આમ પ્રથમ અને
શ્રી એક લક્ષ અને એક છોડી ર્ષ વિરેલી.
આ પછે સામસામાં મનાં છે; દેવતા અને જાતા.
પ્રકૃતિ અને પુરુષ મનુષ્યજનને આનંદ જતો
કરી નથી લીલા સુજ્જતાં ઉમાં રજાં છે....
આમ સંસારસાગરની યાત્રા કરતા જહાજમાં
પૂવોદ્દેશ દરમ રચાય છે. આજે તે જહાજની
સુઝાને તણ દઈ, હલેમાં મારતા પુરુષની
સાન શ્રી ઉખે રહી છે. અને સુમન પર કાંઈ
રજું નથી. પુરુષની સહયરી શ્રીને નવા લેપને
વજ થયેલી જોઈ મૂંઝામાં પુરુષે હલેમાં
મારવં બંધ કર્યાં છે. બેઉ ફોડે ડાબે એકમેક
સાથું જોઈ રજાં છે અને જહાજ પવન અને
પાણી લઈ જાય ત્યાં યાત્રી રજું છે.

શ્રી-સંશોધક મંડલનો વાર્ષિક સમારંભ

લેખક

રા. કૃતિષાલાલ માણેકલાલ મુનશી,
બી. એ., એલએલ. બી., કોંગ્રેસીટ.
પ્રમુખ, તાલિય સસદ.

ચિત્રકાર

ચિત્રકાર

રા. મુદ્રણ મારફતે

આ સર્વ પાછળ રૂંધા માતા સંસારલુભા એ સ્ક્રીન માં જોઈ રહે છે.

મને જુનાં સેક્રેટોસ ને દરનિર્મિત
મૌખિકો મેળા કરવાનો વળેલો રોજ
છે. આવી શીતોર્મથી અવનતુ સાહિત્ય મળી
આને છે, અને તેથી જુના પ્રત્યો પર તુ
અજવાળુ પડે છે. વર્ણીયાર તેના કાલીઆ
માં કાલક અઘાત હલવના ઉત્પન્ન ઉત્પન્ન
દેખાય છે. માછા વાર પના વચ્ચે દવાએતુ
સાક્ષી ગુણાન, કાળો કેલ અવવા પાના પર
પોલો અશુભિદુઓ, કુમકુમના અલકા, કે
બીડીની રાખ કેઈ રક્તિ વાચકના અજના
પ્રશ્નો આંખ આગળ હોવા કરે છે. આવા
અવરોધાનનો મારી કલ્પના ઉત્તરે છે;
કે કેલ પુરાતત્વશાસ્ત્રીની આંક તેના પર
અવન હનિદાસના હમાત રચુ છુ. પછી
વખત અવ હનિદાસના પાત્રો મારી કલ્પના
સંદર્ભો મિત્ર અનાં બની રહે છે.

એક વખત એક આવાં મૌખિકો રોપસી
ખગીલા એક તાણ અનિર્મિત નોટલુક
મને મળી આવી. તાણ, કાલની સમેથી
નોટલુક પર અને પ્રેમ નથી. એટલે હું
તેને પાછી ઉના કરવાના અનામાં વસનન
કરવા બંતો હતો. એટલામાં મરુ ખાન તે
નોટલુકના પહેલા પાના પર મુ 'ગુનર
ઓ... મહાવર રીપોર્ટ લુક' પહેલાં તો
મને લાગુ કે "ગુનરોલી હીકુ ઓ મહાવ"ના
ઉત્સાહી મત્રીઓએ આવકનો નવો રસ્તો
સોખાથી આ નોટલુક મને સાવડી કે શુ
પછુ મે નાન રીપોર્ટ વાચું "ગુનર ઓ
સંશોધક મંડલની રીપોર્ટ લુક."

મે આખ મોળો. સંશોધક! અગ્રીઓ
સંશોધક હોય માહિત્વનો નથી હોતો? પછુ
એક મહા આવી અમમ પ્રતિ આદરે

કેમય બોલા રિના કું બાપ પુરુષને નિર્મલચ
કરે છું.”

તાળીના મઝમઝાટ વચ્ચે બાપ પુરુષ
ઉભા થયા, હરો ખાસી ખાધી, એમની
મકરી પાંચડી માથાપર દાખીને યુગી અને
નીચેનો ભેખ ધાર્યો—

એ લાગે છે કે હું દદ નિર્ણય પર આવી
અને છું. એટલે મારો અભિપ્રાય દર્શાવતાં
એ જીવકુવ સંકાય થનો નથી.

તે અને હું મારા અતરનો અર્થ આપું
છું તે સીતેર વર્તી છે (દસાદસ) — બાલ-
લિંગ છે, સીરે સચળ છે, ને સ્વભાવે

તે જલ્દી તે ગડ કાઢે જાણતા બાલકના મુલ્યને લાગે એમ કહી રહે છે.

“પ્રમુખ મદાદક અને સહયોગી મારો
અર્થ હું કેવી રીતે આપુ છું” એ કસ અને
પ્રજો અપરો લાગે છે. જે એની પાછળ
દિવ્ય ને રાત રિતાર કરે છે; રહુ આખરે

જલ્દ છે. (ચાળીયા) તે સર્ગચંદાલાને
કપારે છે. પડાકને પુગલે છે, ન્યાત ને
માથાથી માસ પ્રસારે છે તેને કાઠની પરવા
નથી, કાઠની કર નથી, કાઠના પર હેલ

નથી, કોઈની ચરમ નથી, તે કોઈને મુખે સચ્ચતી નથી, કોઈના સંતોષથી રીઝતી નથી, કોઈની પ્રતિષ્ઠા અંગતી નથી. તેને પોતાના સુખની પરવા નથી. દુઃખ તેને સ્પર્શતું નથી. તેના છુટનને એક માત્ર ઉદ્દેશ બધાને દુઃખી કરવાનો છે.

તે સ્ત્રી અનેક કલા પર કાણુ ધરાવે છે. તે અનેક પ્રકારે રડી શકે છે; તે રક્ષી તે મોઢ કાલે જન્મેલા બાલકના મૃત્યુને જાણે એમ કુટી શકે છે; પ્રસંગાનુસાર રાજ્યા પણ સહકારી શકે છે; તે આયિષ્ક્રમન, અનેક બાનીતુ અનેક સંબંધને અનુસરીને કરી શકે છે. તે અનેક 'વંધિયુ' સંપણ સંધી શકે છે; અને દરેક જમણ-ખાસ કરી નાતના જમણ પર સર્વોચ્ચ સરકાર ચોવી ટીકા કરી શકે છે. તે ધરેન્યાં, મુગડાં પાર-ખજામાં એકો છે; અને દરેક જમણાં ચરેણાં માં બીજાનાં બીજા દેવ જોઈને વર્ણવી શકે છે.

પોતે વિધવા છે, છતાં દરેક વિધવા માં રૂપ રહે છે; દરેક મુકાયાઓ સ્ત્રીને કુશળ અને છે; ને દરેક બાલિકાને જ્યારે બદલે અવતરતી માને છે.

જો કોઈ દુઃખી બાપ તે નેના પર દુઃખ રસવાનાંજ ને સોખા સમજે છે, જો કોઈ સુખી દેખે તો તેને દુઃખી કરવાની પેતાની દુરગ લગજ છે. જો કોઈ સંપત્તિ રડ તો તેને ને પાસે છેક છે; જો શકે તેને સદાનાં લીજુડાં પાડી શકે તેણે અનેક સોંકાને રાજ્યા છે, નખનાં પર બંધ-બંધ છે; તેમનાં જમણમાં મુગ બેગલ છે. તેમની કમનસામાં માગ મુગ છે. કોઈ સ્ત્રી બહે, પાંધા સંધી પાડે, સારા મુગડાં પડે, માવન માવ, વરને કામગી યાજે કે સાધુને

મુખી કરે, વર સાચી ચાલે કે કોઈ પુરુષ જોડે નાન કરે તો તે ખોતે છે ને અપમાનીનાં પીછેપીછાં પીંખી નાંખે છે. પુરુષો મરુગો, રાખે, ચાંદરો ન કરે, ચોથી વારનાં લમ કરવા ના પાડે, જમો પાધડી પડેરવા ના કહે, ભેરી જોડે બહાર જાય, કે મા જોડે સંપત્તિ ચાલે તો તેને પીતો ઉછળી જાય છે, ને અપમાનીને તે દાંડ દેવા મંડે છે. અને આ બધું કરવામાં તેને તરફી પડતી નથી. જલ જોગવે છે, મરિકા અમી વધોને છે, તેનીજ સ્વાભાવિકતાથી આ નારીરત આ બધા પ્રયોગો ચારે તરફ કરી શકે છે. અને તેને મારે તેને એકાં સજની જરૂર છે-તે તેની છામ. તેમાં વિધ રવીરુદ સમુ છે, સકિન મુરેદનાથ સમી છે, અપસતા એવીનીમે સમી છે. તે છામ ચાકતી નથી; તેનું વેશિષ્ઠ મદતું તથી; તેનું વિધ મોજુ પડતું નથી (નાગીઓ). અવસ્થા સાચવવા સરકાર કરેડો રુપીયા ખરચે છે, તે આ માલોસ સ્ત્રી એકમા છમે વગર નરચે રાખી શકે છે.

તુ તેને અર્ધે આખું છું, તે આપણા પુરાણ ને પુનિવ નંધારની મારક છે; આપણી પાંચ ન ચા-સીવ પ્રજાતિઓની મ્હા છે. તે ન દેવ તો સમાજની અવસ્થા તુડી નેડ, દરજ્જા પેરી જાય, ન્યાનો તુડી જા નેનાં જાયને જાય. નારો રંડી જાય. નનાં રિવા આપણે અજે રડી મરવં શાકને, કે ખીરની મણ તથા ઉછળે. એના રિવા સમાજ નાતુ મણ જાય, ખર્મને ચોર મણ જાય સંસ્કૃતિ સ્પરજીયાં જાય નદાં રડી દેવા (નાગીઓ).

આપણે સદાગરે આપણા સંસારમાં આપણે એક સ્ત્રી નથી જણ અનંત છે. આપણે સાચી જા: કુટુંબને પાતે નથી પડી રા

ન્યાતને નદી 'સાંપડી' ? હા, મમ નદી શેલાવતી!

આવી શેલ નામ સમી સમાજમાંથી, જ્યારે સમી પગે પગે રી કવિતા સમી પ્રતાપી, ને શીશુ સમી નિષ્કામ કર્મરોગને સાધી રહેલી સ્ત્રીને હું માર અંતરને અર્ધ આપુ છું. આશા છે કે તમે પણ બધા આપશો." (તાળીઓ).

સભામાં શાનિ પ્રમુખી મહા, અને મોટી પાર બધા શા. બાઈ પુરુષોએ કરેલું સ્ત્રીનું વર્ણન હવે મહા શા. રૂબા. આખરે પ્રમુખે જીવી શા. બાઈ ટૂંકેરે પોતાનો અભિપ્રાય વાં ઠીસ બાઈની સ્ત્રીની કહી શા. બાઈ જોને? પોતાને જેવું કાલી વાંચના માંકો: —

“ સભામાં

શ્રીમતી વલ્લભા વલ્લભા
(૧૪) શ્રીમતી વલ્લભા

આગળ ને સ્ત્રીઓ આપુ તરીકે 'કેવી સ્ત્રી' હું બધાં આપુ ?' એ વિચાર પર મેં વિચાર કર્યો હું અનેક સ્ત્રીઓ: અને અનેક સ્ત્રીઓ મેં નોંધી, પણ આ કાન જેવું કાણ કાન યોજીને મારા આગળ નથી. અર્થાત્ શ્રી સરોજી કાદયા જેવા બગીચા કમ આગળ વેળુમાંથી બાનુની કહી શોધા કાદયા, અથવા કુલિંગથી પોતે કાદયા—અને તસવાળુ સીમકુ શેલિયુ એ પણ તમને વલ્લભે મેં કરેલી શેલિની તમને હું કેમ કહીને આપુ ? મેં મરિયોની કુલિંગ જેલ ને તમને તમને તમને તમને તમને તમને

કરેલા શેલિયો ને મામમાંની જાતની લીધી; કેળાણી પામેલાં કુલિંગોમાં કુલિંગ, ને અભણની વેળાઓને સ્ત્રીઓ—અને જેલુ તો, કોઈક એ જીવતી તો કોઈક દેગી. કોઈક દરમિયાન તો કાંઈ બલાની મેન બુડી.

કોઈના મોત્તમનો પાર નહીં તો કોઈના અભિમાનનો આરો નહીં. કોઈ જીવન આપે થર વેચાવવામાં ને કોઈ જામરે વેચાવું લાગવામાં. જા— કુલિંગ. તો કોઈ કદાચી: કોઈ કોઈવાળું ને કોઈ દીવ વિવાની. બધાં જીવનની લા રસ નહીં. બધાં રસતા લાં જીવનની નહીં. બધાં મનક ત્યા કુલિંગ નહીં. બધા આદતો લા અક્ષય નહીં આવી દરમિયાન મારા જેવા ખરા રસતાવના માણસને અર્થ આપવા માટે એ સ્ત્રીઓ મને કે પણ આખરે હું મારી શોધવા રહેલું અર્થ. અને એક અર્થાત્ શ્રી મળી.

તે પુલની કળી સમ સુકુમાર છે. તેના માલ પર ગુલાબના પુષ્પની કુમાલ છે; તેની આંખનાં નિરોપ ઉગ્રાણુમાં આકાશનું ગાંબીર છે; તેના હાસ્યમાં પક્ષીઓનું ઉલ્લાસમાન છે. તે આલતી નથી, નરમ પાલ-દરિયા સમી થનગને છે. તે ખોલતી નથી પણ દાકે છે.

યેલા એકરાની આંખોમાં તેની આંખ દસતી હતી. તે હાસ્યમાં, કાઢને લેખાવવા નો ઉદ્દેશ નહોતો; જનવરસાત્રના સિદ્ધાંતોની શીખવણી નહોતો; સમી આંખો શુ કહેશે તેની પરવા નહોતી.

તેને સ્વચ્છંદ
પાણી બદરીને
હનો; તેને
ઉલ્લાસ ઉગતા
પંખોનો હતો;
તેને સમકાલ
પાણીની ઘટે પર
તરતી અંધકાનો

પ્રેમના માલના પુરમાં વસે તે મહત્ત્વની શક્તિ હોય છે... એ ન્યાં મારી
દુરદુષ્ટીના જવાબથી નામે છે—એમ કહે સામે છે.

સમ્યો ૧ તે આડ વર્ણી છે. બધારે એ તેને જોઈ ત્યાં એક દશ વર્ણના હોહર સામે તે રમતી હતી. તે જાનેના આત્મા લગાવા લાગતા હતા. તેમના સંબંધમાં સ્પષ્ટ દેહના વિલાસીની સિખ્યા નહોતી; દસાર

હતો. તેને તે કાળુનાજ છવનમાં રસ હતો તે પત્રનીજ મોજમાં મુગિલ જણાતી. તેક શરમાળપણ અપૂર્વ હતું. તેમાં સામાને વશ કરવાનો મુદો નહોતો, હોમ દગાવારો દેગ નહોતો. જોશ તે દસની નેતા તે શરમાળી

જીવનની આસપાસ, યુગ્મનો કોય પ્રાણી દ્વારા ખોરી, જહાની નીચતા તેને સ્પર્શ નહોતા. વધુનાં વિલાસોપ તેને અવશે નહોતા; માતાપત્ની વિકાર તેને અનુભવો નહોતા. મંસારમાં પુરુષને પુરુષ મટે તેણે મૃગયાનું સ્વરૂપ ધીકુ નહોતુ એમનેનાં પાપો અને દુષ્ટો તેને દેખાતા નહોતાં. પુરુષોની નીચતા તે એકોની અવધતા તે સમજ નહોતી તે અસારમય કલોમ કરતી ઉત્તી હતી ત્યાં ને જીતી ત્યાં પુષ્પોના પરાય પ્રસરનો.

અને તે જાણકાની નિર્દોષતામાં આખી સૃષ્ટિ સત સમાવેલું વાચુ. તેના દુકામ અમરજીવી આસા સુખી મોઢા અલગાઈ

મે સ્વર્ગ જુની તેને જોવા કરીને ને અપૂર્વ ને અલખીયા આત્મના અનિવરિત આનંદની અનુસંધાને મે મારા અતરને અર્ધ આપેા.

શ. બાઈ દેખેટના ભાણુમાં જીન થએલ સકોને નાળી પાટાનુ જાન ન મુ પવવાર કાલિ પ્રસન્ન રહી. ભાણુનો ભદ્ર બીજ પડે તુલ્યો અને સજાએ તળીયા મગ ડ સાથે આ ભાણુ પધારી લીકુ ત્યારબાદ શ. બાઈ ડાન જુઆન ઉમા થયા -

“પ્રમુખ સહેબ અને મારા અરિયા સદામયો! હું અર્ધાઈ એક મન જુગી એક સીતું વધુન તમારી આગમ રજુ કરવાની રમ થઈ છું.

તે જદ છે. ઉમા કુટુંબના બહેનના પરિવારની તે જાનેતા છે; અને કુટુંબની મદદ માટે ને સલાહકાર છે તે મેરવનો અવતાર છે; મેરવ-અભિમાનનો, અરવરનાનો નહીં પણ કદાપણનો, વિવેકનો—લોકોનો ને સખતાઈ વિનાનો, એકએક સળંગ, એકએક કાર્યમાં સ્વમાન ને પરમાન બને જીવન

એવો અવલુનીય મેરવ તેની સ્નેહાક્ષતા અનુપમ છે. તેમાં ઉમળકાના કુદકાર નથી, પણ વિવેકની શક્તિ ને નીખાવસપણ છે. અલુભળા મળનારને પણ પવવારમાં તે મર જેના વાસ કરારી રહે છે લાડકવૈયા ઊઠગ પણ તેનો અવધરનાં વાત લઈ રાકનાં નથી

એવો જીવનકમ મયોદ, અવધાર ને પ્રમાણસુધિ જ સ્થાયો જે પોતાનો તેમજ પારકા મોપે ને બધો કારજાર પુરીથી, ઉડી નરથી અવધાર સુધિથી ને વિશાળ અનુ-ભવથી મેળવેલા જાનની મદદ પડે ને કરે છે. દીદુજીવનમાં એક પ્રમમ એવો નથી કે જેની તેને જાણીતી નથી ધરમાં એકએક ચીજ પર તેની નજર રહે છે. ભવિષ્યમાં જ વખતે શુ જોઈશે, હા જોઈશે જાની જરૂર પડે ને કયા મળાને શી વસ્તુ આપી જાણશે—એ જાણી તેને તરન શુન પડે છે ને જીવને પાડી રહે છે

મગ પડેના મગીની હતી ત્યારથી તે તેને ત્યાં પેસાતી આવતલ થઈ ત્યાં સુધીને તેજ સાક્ષસ લીમાન રાખેા છે. દરેકને તે રોજમેળ સમે છે, જો મહીને ખાતાપડી ખરે છે, જો જો વર્ષોના લીસાબની જીવન કરે છે મહીને ૧૪ રૂપીઆન પણ જે મગ-અવરથાને મોઢામાંથી તેણે પર અવાજુ તે ડી-રને મહીને ૫૦૦૦ રૂપીઆમાં તે ચલાવી રહે છે તેને પ્રતાપે દરેક ચીજના બને તરસા ઉપોચ થાય છે; દરેક રીતની કસર થાય છે, દરેક રીતનો વિવેક ડીજુ ખરથ અટકે છે. તેની અવધાર સુધિ અટપટા કાર્યથી જાની નથી. મોઢકની વ્યવથા, જીવનની ઉમેરવી, વેપારીઓના લીસાબની સમજુત તે મદદનીશ વખર કરી રહે છે. કુટુંબમાં મેટ દરવાડી આદિત આજનાં કોયેક મગપ-

ની કલાથી દરતાવેલો એક કા કરે છે; જુનાની-
જો તેના કરે છે; વધારેને વાંઝેલો પુરી
પાડે છે.

હીંદુ સ્ત્રીના ઉદાત્ત જીવનનું કંઈ પણ
એક તેજી આજે પેશું નેવાઈ પડી નથી. હાથ
ખાંડી તેણે ટેવવીએ કરી છે; વાનીવાનીની
પકવાન રાંધ્યાં છે; જાતે એસી ધરેણું કરા-
વ્યાં છે; નજર દોળ ધર બાંધ્યાં છે.

અને સાથે નવકુશની સ્ત્રીની કલાએ
વધો પહેલાં તેણે દાખ કરી છે. તે કરી
જાય છે, ગાઈ જાય છે, ને વજનો રચી
કરે છે. ત્રીસ વર્ષ પહેલાં તે પેશું આજે
સ્ત્રીની અને સ્વાભાવિક

જુદીથી હમીએ સ્ત્રીનરની
કરે કરી. મુજરાતી કવિઓ,
પ્રણયો ને કથાઓ, ગોપા-
વાલિકા ને ગીતા, આજની
નવલકથા ને મહુ ક્રીડા
સાંદત્ય તે રસ લઈને વાંચી
શકે છે. તેજી પારમાર્થિક
જીવન સ્ત્રીકામું નથી; પણ
જેને તેણે મન નહીં કરી
દોષ તેણે તેના સંજલમાં
ભાગ્યેજ રહી શકે. પછાતા
સંસાર તેની સજાવથી
આગે છે; કેટલાકના ધરન તો
તેની વેષરખ દોળ આગે
છે. તેને રેશી લેવાયે ને
વાંઝાવતી સામાન્ય ઉપચારો
ની ખબર છે; અને તેના
મેળાવણીને પરિણામે
કેટલાક જીવો મનસુદનનું
અનિશ્ચય રવીકારના રવી
ગયા છે.

તે ઊંઘાને ઊંઘાનીએ

દરેકને શૈલ્ય સંસ્કાર આલખણથીજ અર્પી શકે
છે; ને મોટા ઊંઘાઓના જીવનપદ્ધતિમાં ખંદ-
પણ કરી શકે છે. આનેલાં કુળો તેણે સલાં છે;
પરેલી િટનાઓ ફેલી છે. અને આ ઉંઘરે તે
જીવનમાં રસ લઈ વાત કરી શકે છે, ને
ન જીવનમાં સંસારના માર્ગ અને કુળો-
ઓને વૈરાગ્યજીવનના પાઠ શીખવી શકે છે.
આ ઉંઘરે વૈરાગ્યની છાતી વળા છે છતાં તેની
મુદ્રતા તેજાતે તેવી છે; અને નીખાલસ
અંતરની ઉર્મિઓ અનુભવતાં તે અસ્થિ સારી
કરે છે.

મુદ્રતા! આ વર્ણનમાં અતિશયોક્તિ

નથી. દાસના જમાનાની
દીગલીઓના પરિચય પરથી-
જ જેઓને સ્ત્રીઓનું જાણ
છે, તેને આ વિષય કાંઈપણ
લાગતો અને જેમ જેમ
અસાધ્ય ને છીડાવવાની
શક્તિ યતી જાય છે—શૈલ
ને શૈલમાં સ્ત્રીઓનું જીવન
સન્માન થતું જાય છે તેમ
તેમ આવા નમુના ૧૯૫૦
સદિની બહાર ન જડે ને
તેમાં નવાઈ નથી.

ગંગા જમાનાના અવશેષ
રૂપ આ અનિશ્ચય સ્ત્રી આજ-
કાલની તેની બહેનોને જાંબી
ને શીકારી પાડે છે; અને તેમાં
તેને કું મારા અંતરને
અર્પી આપું છું."

પછી ગ. આજ કુખર
ઉભા થઈ પોતાનો અસ્થિ
સામા સન્માન રજુ કર્યો.

અનુભવિક અને વિચાર મધ્ય તપસ
વાંઝે આ મુજરાતી કવિજ આજ
અર્પી થઈ છે.

[વધુ પાઠે જુઓ
પૃષ્ઠ ૩૧૧]

સોપાન

સૌ કડબાહેન હશે.

દૂર દૂર વર્ષની પ્રીતડી રે
રંગદાસ દીપક દોશાય
આજ રંગદાસ દીપક દોશાય
તુમી પ્રીતડી રે

દૂર દૂર વર્ષની પ્રીતડી રે
દેવદાસ પ્રદા બોલાય
આજ દેવદાસ પ્રદા બોલાય
તુમી પ્રીતડી રે

દૂર દૂર વર્ષની પ્રીતડી રે
અનુદે ગીત બોલાય
આજ અનુદે ગીત બોલાય
તુમી પ્રીતડી રે

દૂર દૂર વર્ષની પ્રીતડી રે
વદાસ અનોખા શાય
આજ વદાસ અનોખા શાય
તુમી પ્રીતડી રે

દૂર દૂર વર્ષની પ્રીતડી રે
આતમાથી આતમા ટોલાય
આજ આતમાથી આતમા ટોલાય
તુમી પ્રીતડી રે

દૂર દૂર વર્ષની પ્રીતડી રે
રંગદાસ મેલુ મુલાય
આજ રંગદાસ મેલુ મુલાય
તુમી પ્રીતડી રે

દૂર દૂર વર્ષની પ્રીતડી રે
પ્રેમના મંડપ મીરાય
આજ પ્રેમના મંડપ મીરાય
તુમી પ્રીતડી રે

દૂર દૂર વર્ષની પ્રીતડી રે
મોદીથી મોદી ભગાય
આજ મોદીથી મોદી ભગાય
તુમી પ્રીતડી રે

જોન ઝોફ આર્ક

લેખિકા:

સૌ બહુન લોલાપતી

જોનના ચિત્રારોહણ પ્રસંગનું દેવળમાં
મુદ્રણનું સમાપન-ચિત્ર

જ્ઞાની છતાં જ્ઞાનીઓનો શુભવતાર,
આહીરપુત્રી છતાં દેશના સર્વોચ્ચ
: શોભાવતાર, અખળા છતાં બળવતોનાં
: ન મુકાવતાર કુખરિકા જોનનો નામે કયા
સંસ્કારી જનનાં હૃદય કાવળીનાં નહીં થયાં
હોય! એની વિશ્વપ્રકાશી દેયાં જમકો
હોં છે, એના શુભતા આંતરી કસ્તુરતાથી
આંખમાં અણુના પુર ડહાપણ છે. એની
ખાલક સોમી સરલતા આંતરને વસા કરે છે.
એનું મુક્તકાંઓને લગ્નને એનું ઝડાપણ
પ્રસન્નતાની ખુમારી આણે છે. જોનનું શુભ
એનું એકલીનું જ નથી પણ જગતનું એ
છે. એની નયનસનાં ધબકારા આપણાંએ
કુળરી આણે છે.

પેશાને મારનારી એ વનજાલાએ સત્તર
વર્ષની વયે ક્રાંસના સેનાપતિનું મહાન પદ
શોભાવું. અને એમણીસ વર્ષે મનવેગની-એના
દેશજનની કૃતમતાને પરિણામે, અને સ્વાર્થના
અધાપાથી અંધ થયેલા, એની મદત્તાને ન

જોતા એના પ્રતિપક્ષીઓની-નિર્દયતાને પરિણામે
એ જાલાના કેમલ શરીરની આકૃતિ અગ્નિ-
દેવને અપાઈ, પણ એનો અડગ આત્મા તો
અડગ અને અવિચલ જ રહ્યો. આ જગતની
અન્યાય અને બધેન એ જોન જેવા આત્માને
બાંધવા કદીએ સમર્થ નથી જ નીવડતાં.

પણ જોન સ્વભાવે કુદપ્રિય ન હતો. શત્રુ
કે મિત્રપક્ષના કોઈ ધાવણ સૈનિકને જોતો તો
એ નવધાર આંસુએ રાતી અને એની
સાચૂવા કરતી. એ સૈનિકોના કુટુંબીઓનો
વિચાર-કોઈ નિરાશાર માતા કે વાટ જોતી
કુવતી અને સોદામણાં તોએ દયામણાં થયેલાં
બાલકોનો વિચાર એને તરતજ આવવો પણ
એમાં એની નવજાણ ન હતી. હા કુદ્રિત
કે કુદું નીચાન શત્રુપક્ષમાં આબાદ લાગે
એનો વિચાર પણ એ એકલી જ ઝડપથી કરી
સકતી. ખંડીઓની મુખમાં એના શબ્દોનો
સ્વરુદાર અનેકની સંકાઓનું નિરસન કરવા
જસ હવે એના સૈનિકોમાં એનું ઉદ્ઘાસ-

ખુનું બાલકસમું મુખનું દર્શનમાનથી હબરો
યોદાઓમાં અદા અને ઉત્સાહને ધેરવા
સામર્થ્યવાન હતુ. એના નામમાનથી જનોઆ
આશા ઉતરાતી. એને જોઈ એ એક
મહત્ત્વ પુરુષ મનાતુ. એની સાથે વાત કરી
એ જીવનનો એક સુખમ અને રમરમીન
પ્રસંગ મણાતો. અને આ સર્વ એક નાનકડી
સત્તર વર્ષની બાનાને અટ. કનિહ સમા જનન
તો એકલીજ છે અને એકલીજ રહેશે.

એના અખીર મિત્રોના યોદાહલમા એના
પેદાં ચારનાર માથીએ એનાથી કદીએ
વંસરવા નહતા અમીના હલુહલુહ વચ્ચેએ
એનાં થોડા એને નિરતર વાક આવતા એનું
બામ્પનમ્તુ સાથી પરીઓનુ રક્ષ એને સદાય
પાછા લેજવા ઉત્ક હિત હતુ. લેખરે એને કદીએ
આશી ન હતી. પણ આ સર્વ વિષ વસ્તુ
એમાં પ્રિયતમ એનો દેશ હતો એને કાળેજ
એ જીવી. જાની ઉત્ક હાઓથી ઉત્ક હિત થવાને
સમરેજ આહાહિની આહુતિ એણે દેશ કાળેજ
આપી, અને કુરમનનેયે રકાવે એજ કથાનક
મૃત્યુએ મરી તે પણ એ દેશનેજ અટ.
એની તો એક માત્ર જોનજ

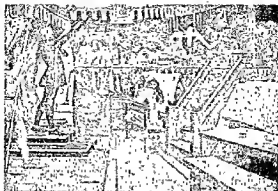
માત્રુ સામે છતાએ એની સાવંતવાથી
એ ચળી ન હતી. વમહૂત મર્યા ન્યાયનો ડોળ
કેરનાર વિહાન મણાતા મુલસીઓએ આ
આળજીની બાલક છુદિને ઉત્તરી નહતા રાગ
એના વિશ્વાસની અચ્ચલતા ડોલાવશે. એ
આનવ સામર્થ્યની બહારની પાત હતી એજ
ઉત્તરોની અદ્યુતતાથી તે કુરમનનેએ
આશન પોકારતુ પડતુ. પણ જોનને એ
ન્યાયના પાપડમાંથી ત્યારે ન્યાય ન અજો-
આજ જોન, જગત્ હતો વહે છે, અને
જગતની મહાન વિશ્વનિર્માણએ તાકે જનન-
સ્થાન કપારનું એ રજાકાર છે.

જમને મહાન આત્માઓના શોક કરવામાં
કદીએ પાછુ વાળીને જોયું નથી. એમને
રક્ષકતા એ તો જગતનો એક કાપડો લેખાજ
છે. જેનુ પ્રાવશિત એને ડમ્બે ડમ્બે કરવું
પડે છે અને તોજ એ એના જુના કમથી
નિરત થયને જરાએ ત પર નથી. મહાન
આત્માઓનુ બલિદાન એ તે પરાધર્મની પ્રથા
થઈ પડી છે જોન દોષાઇ પણ કાંસને
રનત્ર કરીને. આજ તો એની વધ.કથાનાંજ
રમરમુ કરવા રહ્યા.

મહત્તાનુ પ્રથમ લક્ષણ લોકહલની
નાડીનો ધવજાર પારખવો. એટલુ જ નહો
પણ એને દિશા સૂચવ્યા અને વંત આપવો
એ પણ છે. જનનાનુ હલય પારખનાર
એમના સમયમા ઉભે આવે છે પણ અમરતા
નથી વામના. જોને એ માર્ગ દર્શાવેા.
રાસની નમેનસમા પરતવનાના જગડાએમાં

એ જનનાદાએ સત્તર વર્ષની વયે રાસના
સેવાવલિનુ મહાન પદ દોભાવ્યું.

‘પણ જોતને એ ન્યાયના પાખંડમાંથી ત્યારે ન્યાય ન મળ્યો.’

ન્યાયમંદિરમાં સત્તાધારીઓને અધ્યાપ કરવી એન કોઈ આદર્શ.

અધન તોડવાને બોલો આતુર હતો. પણ નિર્બળ રાજા અને વિલાસી કર્મચારીઓ એમને સ્વતંત્રતાના માર્ગે દેરવા કરતાં અંતરામરણ વધારે ચતાં. બોલો સુમંગલ ગયા હતા પણ માર્ગે નહોતો મળતો. રાત્રીએ જઈને શુભિચ્છાવક દેવી મળી પૂછ. નિર્બળ રાજાની નિર્બળતા એણે ઉતારી. બે દીકરા લોકોમાં એણે લેન અને વ્યવસ્થા આપી. વિલાસી અધિકારીઓના વિલાસ છોડાવ્યા. વર્ગોથી અંગેતેની આધીનતાથી નિઃસંત્ર ધક્કેથી પ્રજામાં એણે ચેતન આણ્યું અને એ ઈર્ષ્ય આ અદ્યુત ઇકરીએ માગ થોડાક મહીનામાં કયું.

એના આતુરતાં એનામ્ સદાએ અખંડ રહ્યાં છે. પણ જેના સંનિધિ પડ્યે પસી ની પાંચતાને એક નાનો દોષ પણ નથી સ્પર્શ્યો. રક્ષા અને વિલાસની અદિતાને દેર એ દેવીને કિન્નર પનાવવા અસમર્થ નીવડ્યો છે.

એ મધુરમાં મધુરનમ જાતી. સૌ જીવોએ અવતાર હતી. સુકર્મક્રિયાં એ પારંગત હતી. ચંદ્રાણીઓની એ પૂર્ણાંગ હતી. ગિરોમાં એ અનુપમ હતી.

આદર દેવા પેઢ્ય જાતેનો એ નાદર કરતો. રાજપદ વે નિપુણ જાતેની નિપુણતાથી એ ન હેતરતો. એ કપલ કરતાં નહાં પણ કપલ કર્યું હોય તે એ જાણતો. એ દેરવાજા આતે હતો. એ આગેવાણમાં અમરતા અને મહારહથી નહાં પણ વિપત્તિની નિશ્ચલ સપાટી. એ ના પાડતો અધર. ના અર્જની આડે નરવુ એ રાંધણ ન હતું. એ મદાનું ચંદના સાર અર નામના. એ ન અજ્ય કમ્પાસિયો ક્રોસ આજે છત્રુ. એનીસની એ કમ્પાસિયો ક્રોસ આજે પણ કમ્પાસિયો સંગારે છે.

કેવળાદે સંનિધિ કલ રાજપદમાં તોડી રાખી બીડા ખેંચી નથી પડછ. સદિશ કાંચપે રીમાં એન સમાં છપત કાચો પેડાંજ લખામાં છે.

દિવસની ર મધ્યે
પર સપ્તાહમાં મડા
રાણીએ અને
નવનવાપથી રસ
કરતી હલકાણીઓ
ધન્યો જાણી છે.
પરિમાળ મુક્તિ
દેખાનાની પનિવતા
એ કવરેસ અને
મર્વડાલમાં કુર્મલ
નથી દોલી. અમલ
આડી પડે ના
સિદ્ધાંતો સમી મર્મ
ના કરતી જાણ્યા
ધીઓએ પુરુષ
જુલાવના ઉલ્કરણ
અપરિમિત નથી -
કર્વ કલામાં પારગત
હલકાણીઓ મનિ
નીઓ આજે પલુ
આજે જોઈ શકી
એ જાણે. કાળના
માં ઉડનારી કવચીઓ અને
પલુ જાડી શકે ન જાડ માત્ર જાણક
મલકાનું, માન વિના નિપુણ એ તો એક જોન

પ્રતિષ્ઠાઓની નિર્વહાને પરિપૂર્ણ એ આશાના કામળ
કરીવતી આકૃતિ અભિરેખન અપાક
થી જાણી છે

એના નિર્મળ આત્મામાં દેવ શકુન્તલેએ
[વધુ માટે નુસે પૃષ્ઠ ૩૮૮]

એણે નવનને
દારે નર નવાબી
નથી એણે સપા-
ના તોરે કોઈને
મલાબી નથી ર-
ગયાથી - ઉત્તરી
આવેલી દરી સમી
એની પાણેલા
પ્રકાશમાં એણે
જાગતુ અજવાળુ
છે.

સીઓના કયા-
ળે નવાએતુ પનિ
કે પુરોગી એળા-
આવાનું મહા
અ (૧) જોનને
નથી મળ્યું. વીર-
પત્ની કે વીરપુત્રી
જતા એ બધી
ગઇ છે જોનની
જાણિકયા તો આવ
એનાજ નવનોમાં

આજાદ મહાન શુભ શક્તિ અત્યામ લેણી જોનને દેવદૂતના રચન આપે છે.

દયારામની ગોપી

લેખક :

ડૉ. શંકરપ્રસાદ હામનલાલ દાવળી,
અવધ, સાહિત્ય સંસદ.

ચિત્રકાર :

ડૉ. ગોવિંદલાલ ઉમેશલાલ ખરેલ,
અવધ, સાહિત્ય સંસદ.

અ. પછા દેશના ઓછવનના કલિદાસમાં

ગોપીગનોએ સનાતન અને અમર પદની બોમવી છે. કેને એને પરિચય નથી ? કેમ પછા દેશકાલના પુરુષાર્થભર્તા માનવજીવનને સમૃદ્ધ કરી શકે એવા આદર્શોના જનરેષરૂપ અને પરમાત્મા તરીકે પૂજ્યતા ઓછવનની અદ્ભુત બાબતોવર્યા અને વિશેષતઃવચને રમણીય હૃદયક્રાંતિઓની રસવિપુલતાથી વધાવી લેનાર એ આકર્ષક, પુનઃક, પ્રેરક, ચેષ્ટક અને પૂજ્ય રમણોદિઓને કેળવે પીસતી શકે ? શું સારી સીધી લોકવાયુઓએ કે શુ અમર અને રસાળ સાહિત્ય એ રમણીઆનાં રમજીવનોને સૌન્દર્ય પૂર્વક પોતાનાં હૃદયમાં સ્થાપી વાસો આપ્યો છે. મનની રસસીધા આવામાં આજુબા અને અન્ય દેશોના રમસિદ્ધ કરીપરોએ પોતાના રસમંદારો ખાખી કરી ગણિતમાવતી વેલહેલ કરી આપણને નાજુલ્ય રમમાદિત્યના વાદસરજ બનાવ્યા છે. યાત્રાવનિગમિઓમાં આ ત્યાની અને પ્રેમાળ જીવનોને ૧૫રામગાઠની આઠે અને સુદ્ય રમિતનાએ રમજુલક આરેખા આપણા સાહિત્યમાં અંત, રચાવી અને વિર-રમરજીવ કરી દીધાં છે. એ મેધિકાએના

જીવનના પરિમિત પરિચયને આને કેંકે તાલો કરવા આપણે પ્રયત્ન કરીશું.

દયારામગાઠની ગોપિકાઓનાં જીવનના આદર્શોની સાથેન આપણી મત અને વર્તમાન ઓચણિના આદર્શો આપણી આગળ આપી ઉભા રવા વગર રહેતા નથી. સંસારના આ સુદર અર્ધાંગમાંની વેદકાલની ફેટલી અરુપતિ-ઓ તારારેપે આકાશના મહન કૌંદર્ભમાં શદ્ધિ કરતી કુખ્યુમનની આ ગોપિકાઓના સુદરીસંધયા બળી સંસારીઓને જીવનનાં પ્રેરણાપીઠૂપ પાપ છે ? જીવનની મીઠી કવિતા નેપી ફેટલી ગાવિત્રીઓ અને સીતલ્લેની ક્રાન્ધ અર્નિઓ, ફેટલી દ્રાપદીઓ નેની તેમ-રથી અને રિરત સરધર્મગાદિશુંઓ આ પનિતારદને શેઆપી એમના અદ્યમાર્ષાગુલા આદર્શો વાદ કરતી ઓછવનની સુદરનાની આદર્શભૂતિઓ આપણી આગળ રજુ કરે છે ? કલિદાસકાલની પેઢી ફેટલી મીઠીઓ પોતાનાં વિષવજીવનોને દરરેપર ઓછવનની બલિમાં રમણીન કરવી દેખાય છે ? આ અને પુરુષની મઝીઅઝી સંસારપાનામાં વખતના જીવનની અજવાળા નાખક રમેજ પરમાત્માને મંગારે નીચાલમ સામને રમજીવ જીવત આ મંધમાં

મેળડીએના મનોદર વિદારોમાં કે એકવચના
 'દેવને જીવનરસેખમાં ગુણાવની
 નવો કામ પ્રાપ્તકર્તા જીવે
 અને ગુણાવે છે ? આપણા
 જીવનની પેલી સુરસવડીએ,
 લક્ષ્મીએ કે પાવતીએના અવતારો જેવી
 આપણા જીવોને ધન્યારી વિરિષ્ઠ શક્તિઓ,
 દેરીઓ, ચોગિનીઓ અને જનકબાઓ આપણ
 ને આ મુદ્દીસનવા દેખા દે છે કે નહીં ?

'આપણે હમીએ છીએ કે આપણુ દેશ-
 માંને કંઈ કામુગ અને નવું આદર્શ-
 ભક્ષ્ય નારીપદ્ય જોઈએ છે એ નારીપદ્ય
 આપણે એવુ માગીએ છીએ કે આપણ
 સંસ્કારના નિસ્તેજ મુખને એ આકર્ષણના અનેરા
 રંગથી રમે, એવા સુગંધ શબ્દો રસને ફરી
 એકવાર ધાડે તારી રેવડેલ કરી કે આપણ
 દેશકાષ્ઠુ કામુ કક્ષેત્રે નામે આપણુ વિરલ
 આત્માના વિકાસનુ પાત્ર મનના તાપાશ્વ જની
 સન્નિવાનની માફક અકાલ મુદ્દરસામા સર્વું છે
 કોઈ સાવિત્રીએ એને માયા ત્વોજીવનની અદ-
 મીના મતથી અમરો નોતરી અજીવન કરવુ
 જોઈએ સાચુ સ્ત્રીજીવન આવી સાવિત્રી આવી
 સ્ત્રીજીવનની તપશ્ચર્વાની કે આત્મજાગૃતી મુર્તિ
 દોષ થકે એવી મુર્તિ મનવા વેદને રસ જીવ-
 નારી ક્રિતિઓની માફક સ્ત્રીજીવે રસેય
 ધરમાત્રાનો રમ જીવે, પીવે અને તરુણ
 યમારને પાવે. જીવનનુ પ્રપુત્રેયુ કામું કેવ
 એમણે નહીં કરવું. ચોપિયા અને દયામજરીરે
 આવો રસ પીવે છે અને માનવજીવનને જોઈયુ

ગીતગોવિંદાદિ બીજા માહિત્યોમાં એની અમર
 મોડા કળા છે.

ચોપિયાના માથેના બાપણા મમાર-
 આજ રોડમંબધને નીધે આભાસદૃષ્ટી
 એ આપણી માથે સુમેલ વીત્યા સંતાં મુપરિચ
 માં રહી છે અને કાપુષણ દેશકાષ્ઠને જોઈને
 રમ અશ્રુવધાવરને એ મદા આપણી મ્હુ છે
 આપણુ સરૂત, પ્રાકૃત કે પ્રાચીન ગુપ્તરાજ
 સાહિત્યકારોને પમયે પમયે ચાલી દયારાં
 આપણને ચોપિકાઓના વિચે બાપ્યા છે રસ
 રિગવિદ એ કલાવિભાષકોએ ચોપિકાઓ
 નવુ વિભાગ ધાર્યા છે કાતાવતીર
 આચરી પોતાના મનોવાહિત પતિ પ્રેમવનના
 જલિયા ચોપિયાનો તરીકે, રસેય મળુ સાં
 રિતારુ રમવાર ચંક્રવર્તિ આદિ ચોપિકાએ
 તરીકે, અને વીજ પ્રયુ સદ સા વિનાસ એજલ
 રાધા તરીકે.

દયારમબાઈના જીવન હૃદયસરેરેવને
 સમભાવ અને રોડ એમની હૃદયરમની હૃદયના
 મુર્તિઓરૂપ ચોપિકાઓ પ્રતિ દમો રહે
 છે અને દેખાયો છે, એવુ જ નહીં પણ
 એમના સ પ્રકાશની આખ્યાયિકા મુગ્ધ ને એ
 પેનલને પાત્ર એક ચોપિકાનો અવતાર માનતા
 નીવેનું પણ આ વાગ સ્પષ્ટ કરે છે —

“ મોરો નેડ સામે રેવ્યા શામળીઆ સામે !
 મોરો નેડ પ્રાગેરે આ પાનળીઆ સામે !
 મારો

સામરી આવી અને પ્રીત પુરવની,
 ને અતજાવ આજ નવરોડે

સામાન્ય એક દસવે છે. સૌપ્રકારોમાં ગાદક
કવિ પણ કહે છે:—

“એક વર્ષો ગોપીજનપદનભ, નદી સ્વામી ખીજે !
નદી સ્વામી ખીજે, મારે નદી સ્વામી ખીજે !”

“દાસી તંબ તણી રે ! તમને સોંપું તનમનધન !
મનના માન્યા છે રે ! છંદું છું હું શીશુખ ભેષ;,
પીઆર ને સાહે રે ! વહાણ તમ સરીખું ન કાઢ.”

“દાદક અંતરની રે ! મારા પ્રાણુજન આધાર !
પ્રીતમ ક્યાતજ્ઞા રે ! મારા લોચનના ચણુમાર !”

દયારામભાઈ પોતે આમ આવી એક
ગોપીજન છે. એમનાં અઘૌકિક લગ્ન એક
પુરોહિતમ વગર બીજા કોઈ સાથે નથી. એમના
અને ગોપીઓના જીવનના આદર્શ આમ ન્યારા
છે અને માનવજીવનની આપણી મર્યાદિત દૃષ્ટિ
એમના કે ગોપીજીવનમાં માનવને સુખ
બોધે તેવા પ્રયત્ન કરે તે એ કહી દે છે કે
“ગોપીગોપિની મત ન્યારી શું જાણે સંસાર રે ?”

દયારામભાઈએ પોતાને અને ગોપીઓને
એમના હૃદયેષર મટિ હરતાં, જંજાતાં અને
જળતાં સ્મીતાં છે. કૃષ્ણના જન્મોત્સવને
મનના નારીસાથે પારી જઈ પધારી લીધા છે
અને એના આનંદમય પ્રવૃત્તિ રે જગતના
વિકાસ અને વિજયના આદંબરનાં સુચિત્રો
ભેષે છે. કૃષ્ણનું સૌરંભયું રુદ્રપ અને એની
જાગૃતીના ભેષ મરોમલીની રાધે આ વચ-
વધુએલા સંસારમાં અને હૃદયમાં પણ
આનંદની રેલીઓ ચડાવે છે. જાગૃતીના
પાકમેથી એ નંકિતનવતાઓ રોષના ચક્ર
ભાગ સુધી ગઈ છે અને

“તુખ ચણ પછી રે માછ વિવિધ રુચકાં ભાષે
એને ત્યાંજગ્યાં રે ગોપીજન સહ હૃદયે આરે.
આત્માવેષ છે રે પણ રૂપ છાનું સંકુને આ
દેહને કહે નદી રે અંજનાજન”

લેલી જાગૃત્યાં રે નીંજે સિરા મુને,
ધેર જંગમ નદી રે લગ્યું લાગિને મુને.”

દયારામભાઈના આનંદના સ્વરૂપે
આમ પાર રહેા નથી. ગોપજનો અને ગોપી-
જનો ભેષાં નિર્દોષ હૃદયનો ભોળો ભેષતાં હૃદય-
પારક લેહોના હૃદયસામ્રાજ્યની પારે વજનો
સત્યાદ આમ વીરાજ ચક્ર અને પુલક શકે એમાં
નવાજ નથી, મંજરાસપ્તની ભાલ્યવસ્તુ ખીલે છે.
એને વિશ્વાસવર્યાનો પર અલ્પ છે. એની
વિશ્વ રમ્ભે અને એનાં વિવિધતામય તોફાનો.
ગોપીજીવનોનાં પ્રકરણો અને પ્રકરણો, મરવા
અર્થ છે. પ્રારીઓનાં હૃદયો હપર એની
મોહક સત્યાના યર જગતાં જાય છે. એ
શીશોની સ્મિત મામ જોનામાં જ પોતાના
પુરોહિત સંજયના આદર્શોનું કેન્દ્ર ભેષ-રહે છે.
આખા ગોપજને નહીં પણ પ્રજાને એણે પેશું
કરી દીધું છે.

માર્ગશીર્ષની પ્રથમાને કિલે. મધુનાસ્નાન
કરી જાયાઓએ દાસાપતી મતનો આદંબર
કર્પો અને મનમાંનો પર પામવા એક માસનું
આસ્થાસનન પુરું કરી દાસાપતી માતાને
આશાથી. “દાસાપતીના મરખા”માં ફેણે આ
અપભ્રંશોની ભાષામય આશાઓને સરજ
કરી છે અને વચનમાં આપેલો રાસ રમી
એમના ફેર પુરા કર્યા છે. મુવતીઓના પતિ-
ઓના અમ એ આદર્શ દતા.

વચ્ચેશની સુંદરીઓના સંધ મળીને મહી
ભેષના જાય છે એ સંધની મધુપ્રભતિ ફરપતો
બંદાર સ્થિત છે. કનાં અને કેવી રીતે એ
નાના સિકે હૃદયેષરનો સંગમ સાધેલો એની
સુંદરીઓનાં રસિક ચર્ચા આવી રહી છે. અતિ
સ્તંભમાં ઇન્દ્રિયો રામાગમ મળાય છે. ગળ
એમની રસિક અને સમજણી રસિક પ્રવૃત્તિ
વરીઓ જાહે છે. “મરદાગારી મીઠી માની
અડી ભેષના” અને “મારુટે મેલો મોદન-

સ્વતંત્ર ઉદ્ભવતા કૃષ્ણ અને ગોપીઓનાં આપણા કૃષિવરે ખાડેમાં ચિત્રોમાં આપણે જ્યાં જ્યાં જોઈ શકીએ છીએ. આપણા લોક-જનન કે માદિત્યનાં પ્રતાપી પાત્રોની ન્યૂનતા છે ત્યાં ગાનવતા અને દિવ્યતા વચ્ચેના સેતુને સાંધી શકે એવી સ્નેહજનનના દેહાર્પણ, પ્રાણપ્રાણ કે આત્માર્પણની સમર્થ પાતાવલિઓ આપણને આ ગોપીઓ તરફથી મળે છે.

ગોપિકાજનન જેવાં પોતાનાં સર્વસ્વનું આર્પણ કરનારાં પાત્રો કયા કયા આદર્શો ન સાધી શકે ? કૃષ્ણ અને ગોપીઓનાં જનનના આદર્શોએ એમના દેશકાલ પછીથી આપણી સ્ત્રીજાતિમાં કેટલાં વર્ષો પ્રેરક અને સમર્થ બનેા ઉત્પન્ન કર્યાં છે એ આપણા ઇતિહાસને અનુભવે નથી, હજી પણ આપણે એમ જનન માંથી શિરજી મેળા નથી ? ગોપિકાજનનના સ્વાભાવ વસણ આ સુગીતાનાં જનનોમાં માત્ર વિદ્યાસતી સંયોપરિતા કે વિશેષતા જોઈ રહ્યું છે. આત્માર્પણનો સિદ્ધાંત આભાવ દ્રષ્ટિથી ધણે વાંધે બીસરી જવામાં આવ્યો છે. પણ દયા-રાગની ગોપિકાના આદર્શમાં એકલા સુગાર-રસના વિદ્યાસતી શોભાએ નથી જ. અને ભરત કે વાલ્મીકીના મુનિ જેવા રસજાતિઓનું પણ કહેવું નથી કે નિર્મલ સુગારરસનાં દેહ અને આધન નીતિમાન અને ધાર્મિક જીવનની સાધના અને અભિરુચિ મારેજ છે ? વળી દયારામે એકલા સુગારરસની જગાસમાં ગોપીઓના ઉપયોગ કર્યો નથી. રસજનની રસ-શ્રીએ બહિતના મેરામુખમાં પણ એટલીજ સમયતાથી એટલીજ આત્માઓની મોંઘી આદુતિમેથી વિરદની-અંગર યજ્ઞેલી અસ-લેખા છે.

દયારામે અંગે બહિરગતથી તરબેજ ગોપિકાદેવોને આપણી આગળ એમના સુગાર-રસના નેટલીજ પાવનથી સહિતથી પ્રજ્ઞા સુરમાં

છે. એ હૃદયોમાં આપણે મોંઘી રસોને જોડી શકેક અનુભવીએ છીએ તેટલાં જોગવાઈના સહિતરસણો નિર્મલ રસ આપણે જોઈએ. જીજ્ઞાસા હૃદયોને ત્યાંની મોંઘી આદર્શ માટે કેટલું બહુ કરાવે હૃદયમાં ચાલે છે ? બોધક મુકી મથુરાની ગાવામાં પડેલા મેહન માટે "હૃદય ! નંદને છેરે તે નમેરે ઘરે ને ! અને એકલી મુકીને મથુરા યશે ને ! ઉદવ, જોને મુકી જતાં દયા નવ ઉપની ને ! મને જાતિ પડી છે એના રૂપની ને ! ઉદવ."

આ ઉપરાંત "પદ્મકુવણ"ના પ્રતાપી ધનવી ગોપિકા પણ ઉત્કટ શ્રેણી પરવસતાથી સહિતના નિર્મલ લાવેથી અને પોતાના મના-રાગવત આદર્શથી ઉકળેલી બીતરજમાં આવી છે.

"હા ! હા ! હિલ્લ મહારાજમાં ન મળ્યા વચરાજ ! સાગ સુખ સુરખિ તણે મારે જાન આજ ! દેડે પ્રકી હુતારાનિ કુસમકરે ઝાંઝી ! અનંગ અનિત્ર ધમે તે યકી નખલીખ રેડ ડાંઝી !"

હૃદયેશ્વર માટેની કે આદર્શ માટેની બહિત આનાથી કેટલી વિશેષ તાલાવેલી કરી શકે ? ગોપિકાઓએ આખા પોતાનાં જનનમાં એવું આધવામાં, જનનની કૃતજ્ઞતા પાતી છે. એમના આદર્શોનાં ફલ એમણે મેળવી જનન ને સંતાપવતાં કર્યાં છે. ઉપશવ નેવ તરવણીને પણ બહિરગતની મદતાની પરીણાસે એ બહિતની શ્રેયદેવીએ પદાન કરી નખાયા છે.

આમ અંગરરસના કે બહિરગતના રંગની મીનરસથી ગોપિકા આપણા જિતની મેલ જની રહે છે. આપણે એના કે એના ભવ-સંદર્ભ ઉપર વારી નહીએ છીએ. આપણી એ આપણા વિવિધ જનનવિધાનોની કે સોદ-સાત્તની કલા આપણી મીઠી જાનરની મરગી એમાં કેરિયોનોના મીઠા અને કુમળા કંઈથી

. જાતી શીખે છે. પુરૂષો એમાંથી જોઈતી ગુણો પી, પડે. એનાં એનું અનુકરણ કરે અપર્યાયારે તે એને પણ તરીકે જાતી મન ફેરવે ત્રિવ એના કુચ્છ અદર્શ છે.

દયારામની ગોપિતાઓ આમ યુગરામની વચ્ચેમાં કોઈ અમર, પ્રતાપી અને ક હેવી જેવી મદાલી રહી છે. જાગ્રતી જાગ્રત જાગ્રતી અને પોતાના કુવનને રમ માં કરીને અમર બની ગયેલી એ કુવનની ઠીએ આપણા તેમ બીજા જાગ્રત સાદિતોમાં નાની રહેતીએ અમર રાખતી મજ છે બુની અમરના સાથે એમની અમરના પણ આપણા કુવનપદ ઉપર મદા કપાવતી રહી છે અને આપણું કેમ બુની રાખે ? કહી પણ માંની કોઈએ જોયો કોઈ પેરા બન્યો બની મે, રાત્રિના આઠ અધિકારમાં ગભી-નાથી

કેનેનાં તમાવરણોની ખખખાં ઉમો એકાત અપવા એના હાથનાથનો દાય પડી આપ- જતી દોષ એમ સામનુ નથી ? એના મદયની ધીનારી એ મમાગમમુખના કુદર સરોરો વગાડુ વમલુ કરી રહી નથી ? એ અમર ગોપિતાને તમે તમારી નજર આગળ કપવાથી લાગે અને તમને એનો સાદાત્વકર થયેજ,

કુખ્યની અમર ગોપિતાને આમ દયારામ- બામની અમર કિનાએ આપણા યુગરામી દરોમાં અમર રહી છે. યુગરામની કમી સુર જાગ્રત આ ગોપી પામેથી શું ન થીખી થકે ? કુખ્યનું પ્રતાપી કુવનકુવન મેમના આ ગોપીએ મરિયા કુવન મદમારથી કેકુ- આ પડાયુ કમે ? કુખ્ય જેની મમર્ષ ત્રિવ- બાગિને પનારી રાકિતઓ નીક કોખ દેખે છે.

સ્વીકાર

પ્રાચીન તથા મોજા સમદ—આમ ૧ લો વૈનદાસીએ શ્રી વિજયપર્મશુદ્ધિ પ્રકાશક રા અમરનાય કમનજાન તથા રા અનુકરણ નરસિંહદાસ, આવનમર મદા રૂપીઆ અદી યુગરામના કનિદાસમાં ઉપરોગી થક પડે એના સાધનો સુવરનો આ મમદ વિદનાપુરક સરોપી આચાર્યશ્રીએ આપણા ઉપર ગોટો ઉપકાર કર્યો છે યુગરામના મર્મ, મમાજ, સાદિત અને કનિદાસ ઉપર આવાં પુરુષકોળી થયો પ્રકાશ પડે જોનેર યુગરામીએ માટે પણ આનું પુનઃ કોઈ રીતે બોલુ ઉપરોગી નથી જોનેમર્મના તરીકે અનિદાસિક દ્રષ્ટિએ સમાવવા કનિદાસની યુગરામનો કનિદાસ

અપણા રાખી રહેા છે.

અનિદાસિક રામ સમદ—આમ ૨ જો મમાપક ઉપર પ્રમાણે, પ્રકાશક. રા શેઠ પ્રેમચદ મનજી તથા રા શેઠ મદુલાલ પુનમચદ, આ લમર મુખ્ય રૂપીઆ એ અમરનાય શ્રી વિજયપર્મશુદ્ધિનો સરોપિએ આ રામ સમદ ઉપરના પુરુષક જેલોજ યુગરામના કનિદાસને ઉપરોગી અને ઉપકારક છે. અરિજની સરોપનકલાની રજોનાની આપ- જુને અવમા મર્મને રમને પ્રતાપિ થાય છે યુગ- રામના આદિતમાં સમાવનને લમતી આપી સમીન લેખાવનિએની નુનના છે તે આપા સમદથી કેંડે આજે પુરુષ શક છે.

તંત્રીસ્થાનેથી

પુરેદર પરાજય

ન્યુઆરી માસના 'સાહિત્ય'ના અંકમાં મારા 'પુરેદર પરાજય' વાંચે રા. રતિપતિરામ ઉદયમરામ પંડ્યાએ એક લેખ લખ્યો છે, ને મારી પાસે તે સંબંધી ખુલાસો માંગ્યો છે. મારા લેખ સભ્યો જે કે અભિપ્રાયો તેમાં દર્શાવ્યા હોય તે વાસ્તવિક છે કે નહીં તે વાંચે મારે કે પથ કહેવું નથી, પણ ખરું દૃષ્ટિબિંદુ સમજવામાં કે તે લેખકની કુલ યોગ્યતા કેળાવણી કે તે જાણવું તે અયોગ્ય નહીં લેખાય.

સતીત્વ એ આર્યજનની બહુમોલી ભાવના છે, અને આર્ય જનસમૂહ આપણે જાણી અવજાણી સરકારી યવર સાગવા તરિકે એ માવના ઉપજાવી આર્ય સીમાએ ભાવી જનતા પર અનેક ઉપકારો કર્યા છે. હિંદુસાક્ષાતમાં પહેલી જખત જાનવરી, કે માત્ર માનુષી સ્વભાવની એક સ્ત્રી પોતાના અનુભવથી સતીત્વનું ભાન અનુભવે, તે ભાવના પોતાના જીવનમાં આગરે, અને તેના વારસી

આખી સંસ્કૃતિ પર મુઠા નખ-તે સ્ત્રી આવસતી-કે મોટામાં મોટી સતી લેખી શકાય. વિકારને જીતવામાં જરા છે, તેટલો અધિકારી રહેવામાં નથી. ને જેને સ્વચ્છંદ સ્વાભાવિક હોય તે સ્વચ્છંદને વિકાર મળી તેને જીતે તેજ અપૂર્વ નિર્દોષિય માની શકાય. સુકન્યા એ અવનની-એટલે જન્મેદના વારાથી પણ લોકોએ પહેલાં મળેલાં આર્યની પત્ની હતી. અને હિંદુસાક્ષ જેને જાલ માની શકે એવા પુરોમાં અવનનું સ્થાન ધણું જ પુરાણું છે. તેથી સતીત્વની ભાવના ઉપજાવવાનું પ્રયત્ન કરીએ તેથી પ્રથમ હિંદીમાં ઉછળતી સ્ત્રીને દાવે થયું તેથી સુકન્યાનાં સ્મરણને ગોમ માન મેં આપ્યું છે એમ મારું માનવું છે. પુરાણમાં તે જેમ પ્રશ્નલિકા બહસાતી ગઈ તેમ જીવંત મૃત્યુએ નિઃસરવ કરીનાં પાણી લખવા થયે છે; પણ એ નિઃસરવતા ઉત્તર પેઢિ કાલના ઉછળતા જીવનમાં હોય તેમ અને ભાગ્યું નથી.

ક. મા. મુનશી.

વસંતપચમીના આસ સીમ્લક

વિવિધ વિષયોને લગતા સીમ્લકની હંજો આસ હાખાંવે તથા તેને અનુરૂપ ચિત્રો તૈયાર કરાવીને, વસંતપચમીના ઉત્સવને પ્રસંગે ન ગુજરાત "ને આસ સીમ્લક બહાર પાડ્યા એવી યોજનાના કુબંધન આ અંક પ્રકટ થાય છે. તેમાં યલોક વાચકને સ્વિકાર આકર્ષણ મળી રહેશે એવી આસ રાખીએ હીએ.

ગયાની કોંગ્રેસ

મથાની કોંગ્રેસ મળી ગઈ; પણ મોક્ષનાર દૃષ્ટિબિંદુથી તેને વિજયી કહી શકાય એમ અમને લાગતું નથી. જે કોંગ્રેસને આંખીજ સર્વોનુગત મુકી ગયા. તેમાં વિલામ જણા છે; અને પરિણામે મી. ઘસ ને નહેરુ જેવી-ભાષાની સુલામણીમાં ન પડતી રચક રીતે કહીએ તો-કોંગ્રેસથી છૂટા થયા છે, અને સર્વકાર્ય જીવનમાં એક પણ થયો.

છે. એટલે 'કોમિયુનિસ્ટ' કાર્યમાં નોંધાયેલો તેવી એકામતા સમજાવાની નથી. 'ઇન્ડિયન' દાવતું રાજ્યતંત્ર જોતાં આ પણ હજીવા જેવી નથી.

પણ મધ્ય કેમિસ્ટી એક પરિણામની પાળું છે જે જાહેરજીવનના તરફથી પ્રેરકને મતોલકારક કામગીરી સર્વગી અસહકારનો પણ ધીમે ધીમે એક સર્વજ્ઞાપી ઉત્તરતું સ્વરૂપ ઊડી રાખી જાય છે. જતાં ચોક્કસ સ્થાન લેને જાય છે—Statify થતો જાય છે; અને તેની અસર બીજા પક્ષો પર વધારે સારી થશે તેમજ એ પક્ષને એવું સ્થાન મળવાથી અસહકાર રાજ્યની નિમા માનનાનાં જોનો પણ જે શકિત મેળવવા સામ્ય-ચાળી થયું નથી તેના પછી સામ્ય ઉપદેશો અને જ્યારે જીવનપૂર્ણક પણ અને જાવાન દાર તે અસહકાર રાજ્યની નિમા માનનાનાં જોનો પણ બને દેશમાં સુગમ થશે સારી જાહેર જીવનની અસર રાજ્યતંત્ર પર પુરેપુરી થશે આથી ગાંધીજીએ પારદર્શક અસહકારનો દિવિવજ્યન નહીં થાય, પણ અમદાસપક્ષ એક રાજ્યતંત્ર ઉપરથી ને પ્રશ્નમાન અંત થઈ રહેશે.

વનિતાવિશ્રામિ

ગુજરાતમાં અભિજ્ઞને લગતી જે જે સ્થાનો છે તેમાં મુખ્યત્વે, સુરત અને રાજકોટના વનિતાવિશ્રામો વિશેષ મહત્વના છે. આવા આશ્રમોની ઉપયોગિતા મનથી આગળ મનને દોષ રોકે બરેબર જે દેશમાં કન્યાઓને કેળવણી આપવાની અમલ પુરેપૂરી સ્વીકારણ ન દેવા સાં વિદ્યાર્થીની ઉન્નતિને માટે આવી મસ્થાઓ સ્થાપન એ નવાજ જેવું છે. અને એટલા સારા આ સ્થાનોમાં સ્થાપકો અને પ્રચારકોને અમે ધન્યવાદ આપીશું. હાલમાં આસનગરમાં એક આનું વિશાળ સ્થાપવાની યોજના થઈ ગઈ છે એમ જાણી

અમને જાનકંદ થાય છે. છેવટે અમે મુજરાતી જાણીએ વિનિતિ કરીએ છીએ કે તેઓએ આ મસ્થાઓને તેમજ અમદાવાદમાં આજ નાર નાર વર્ષ થયા આવા પ્રકારનું કામ કરી રહેલી સ્થાને ચોમ્પ મદદ કરીને તેમની સમૃદ્ધિમાં કંતરોત્તર રહિ કરવી એટલું જ નહીં 'પણ મુજરાતના પ્રત્યેક મોટા મોટા મામોમાં આવી મસ્થાઓની સ્થાપના કરી આપવી કે જેથી કરીને મુજરાતની વિદ્યાર્થીના અધકારમય જીવનમાં કેક સુખમય પ્રકાશ પડે

કન્યા કેળવણી

પરોક્ષ રાજ્યમાં કન્યા કેળવણીને પ્રચાર દીક થશે છે એમ ૧૯૨૧ ના વર્ષની પછત ઉપરથી જણાય છે. દીકુસ્થાનના બીજા અંશ પ્રતે અભિજ્ઞમાં જગાતા પદાના રીવાજ, તથા બીજા કારણોને લીધે પડતા રથા છે. આંકડા જોવા માપુમ પડે છે કે ૧૧ સામ્ય અભિજ્ઞની અદરથી માત્ર ૪૧ હજાર વાચી જાણી શકે છે. અને તેમાંથી જંતે પ થી ૧૫ ની જીમરની કન્યાઓની જાણ્યા બાદ કરીએ તો માત્ર શિક્ષણ મળેલી અભિજ્ઞની મળ્યા તો થવી જુજ થઈ જાય છે નિશ્ચયોમાં જે કેળવણી અપાય છે એ દારાજ શિક્ષણ મળી શકે એવું કોઈ માન્યુ નથી તે જતા પ્રાથમિક શિક્ષણ અને માનસિક તેવારીની જરૂરીઆત તો દરેક કોઈ કણુવ કરશે. આને કન્યાકેળવણીનો પ્રમ્ અલગત મદદવનો થઈ પાવે; કે કારણ કે આજુજી જીવનનું સ્વરૂપ મદદાય છે. રાજકોટ નકત, અમે ને પણ મારફત થાય, પણ દરેક પક્ષે અને દરેક લીલીએ કન્યા તથા અભિજ્ઞ-વણીનો પ્રમ્ એકદમ હાથમાં થઈ લેને જોઈએ.

એક નવીન પ્રકાર

એકિંગમાં પ્રાથમિક કેળવણી મહત્વ અને હરજીઆત થઈ નથી, પણ એક નવીન પ્રકાર

“જે હું પુરુષ હોત તો”

~*~*~

[અનુસ્મરણ ૪૪ ૩૧૬ શ્લોક]

દરેક ધરમાં નિયમ (discipline) સાચવવા માટે શૈક્ષણિક નેત્રર સુધી દરેકે વખતસર આવડુંજ જોઈએ એમ હું તો ખાતર છું. ખતીને ખમ્મર આપ્યા વગર હું કદી પણ બહારે જમું નહીં. પાઠશાલ સંસ્કરણને પ્રતાપે કલામ મારામાં ફેલ નાતું કે શોહું વ્યતન હોય પણ જો મારી પત્નીને તેના પ્રેરે ખાસ આજીવન દોષ તો હું વિના વિલંબે તેનો સ્વાગ કરું. પતિ ખાતર પત્ની કેટલો સ્વાર્થસ્વામ કરે છે? તો પતિથી એક જોજ-શોખની રેવ ન હોડી રાકાગ? પત્નીને કસકસ કરતાં શીખવું પણ એમણું ખરચ કરવા ખાટે કમત ઉપદેશ આપી મારે મારેની માનપ્રતિ એકાદી કરાવું નહીં. મારું વર્તન એવું રાખું કે ધરમાં સર્વ ખાસ આગમનની વાટ જીએ. ‘બહાર ગયા તો ધરમાં જો ધડી નીરાતિ જોસીશું’ એમ ધરમાં માથુસીને લાગે જો માસીકપણની કીમત થી છે? મારી પત્ની જો કે કરે તે ખાસ પ્રત્યેના પ્રેમને ખાતર-માથા ધાકથી નહીં એવુંજ હું વર્તન રાખું. કેટલેક દેસાએ મેં જોયું છે કે વીસ વરસના પરિશિત ક્યવન પછી પણ પત્ની પતિથી દખલેલીજ રહે જ. અને પોતાની સેવાસ્કરિમાં રતિપુરે ઉજવ આપતાં કે પોતાને ન ગમતી નજરા બાબત પણ પત્નીને દાથે થતાં પતિદેવને બીજાસ જાને રહે ન. હું પતિ દોષ તો કદી પણ આપું જાને નહીં એમ મારી સોએ સો દક્ષ ખાતર છે.

પતિનું કારીર નરમ દોષ ત્યારે પત્નીજ તેની માકરી કરે. પરંતુ સામે કારીર પત્ની પાસે પણ દખાવી કે પતિ ન ખાતર સુખ-ગીર ની વિશિતિનું દર્શન હું કદાપિ કરાવું

નહીં. આમ કરવામાં પતિના આત્માની કેટલી અધમ સ્થિતિ જણાય છે તે હું બરાબર જાણું છું. વળી મારી પત્ની મારી થલ્પ ત્યારે તેની ખોજીને ડોંગ મારી કાઢ્યા ઉપર કામ દઈ નહીં. તેમ મારાથી જનતી તેની કુશુલ ઉદ્યવવામાં લીજીવડ પણ મારું નહીં.

જો મારે ત્યાં બાળકો જોમ તો તેમજ પ્રત્યે જોદરકરી ખતાવી તેમણું લવિશ્ય મારે દાથે જગડું નહીં. તેમ તેમને જુદાં લાક કરી જોડી રેવો પણ પાડું નહીં. બાળક રે તે ખાટે પત્નીને વાંક કાડું નહીં. કારણકે મને તેવી સારી બરદાસ છતાં બાળકો તો રહેજ. રાખું જોજ તેમની લાપા છે. જ્યારે પત્નીને આજો દિવસ બાળકોએ ખાસ આપી થકવી નાખી દોષ તો કદીભર હું તેમને ખુશીથી રાખું. એમાં મને ‘ખતેમ’થન” કદી થાય નહીં. ધનપ્રાપ્તિના લોભજ બાળકો મનેનું પિતૃત્વ વીસારે ખાસખાતી ખદાન મુસ હું કદી પણ કરું નહીં. તેમને આનંદ આપવા ખાટે તેમની સાથે રમતો રમવામાં પણ મને કસકાસ લાગે નહીં. બાળકોને રાજામાં મોલલવા છતાં તેમની સારીરિક અને માનસિક કેળવણી તરફ દંમેશાં લક્ષ રાખું. અને લલિત કલાઓ હોડરીઓ અને હોડરાઓને સરખીજ રતિ શીખવું. હોડરીઓને રાંધતાં ને રીવતાં સંધતાં આપડે અને હોડરાઓ બનવરનો દેશ ખાડો ખાપ તેમાં નવાહ નહીં. પણ મારે ત્યાં તો હોડરાઓને પણ કામચલાઉ રાંધતાં ને કરેલું કપડાં સંધતાં આપડે અને હોડરી-ઓમાં બહારનું કામ કરવાની કીમત અને આવડત આથે નેની ખાસ કાળજી રાખું.

જો હું રામાજસેવક તરીકે બહાર જડું તો એઓની ઉગતિના પ્રમો પ્રથમ દાખમાં લઉં. સંસારમાં એઓને પાસે પાસે થતા અન્યાયો દર કરવા બગીરથ

પ્રવલ કરું. પુરુષ એટલું છે અને સ્ત્રી ઉત્તરણી છે એ અનાદિ કાલથી ચાલી આવતી જીવનનિષ્ઠા મૂલ્યથી ઉમેડી નાખવાનો સંકલ્પ કરું. નીનિનું ધોરણ જે સ્ત્રીનું તેજ્ય મુશ્કેલી એમ સર્વના મન પર કસાવતા હું બિનલ મંડાયો રહું.

એ હું સેશરવેગીર કાઉસીયનો મેંબર હોઉં તો સ્ત્રીઓને અન્યાય કરનારા કાયદા દૂર કરાવવાના કાયદા સૌથી પહેલાં મુકું, અને તે માટે જ્યેમ્સેર પાત્ર નવાતુ હમણે પદસે વચસ ઉપરના અનિયમોના મનના તુરંતને કાયદાની પાલેટ મળી સ્ત્રીઓને ચારસા રીંગેરોના જે અન્યાય થાય છે તે કાઢી ન આવવા હું મોગી કુમેમ ઉઠાવું સ્ત્રીઓના અભ્યાષિકાત અને કાઉસીય કે કોર્પોરેશનની મેક્ક માટે લગત અવાતુ એમ તો કે નવાઈ છે રિપરિય અનં ત્વજન થયી સ્ત્રીઓની પોતાની પોતાની સગથી વધારે સાગી ભવરસા થાય તે માટે પણ કાયદા ધગાવું.

આપણા સમાજમાં વિધવા સ્ત્રીઓ અને અવાવરામાં આવતુ ધાનકી વર્તન હું જરા પણ સંકલ્પ કરું નહીં. કુમારિકા દોષ કે વિધવા, પણ વેરક સ્ત્રીને લગ્ન એ રહેઝાતો વિધવા છે તેને તેના વચ્ચે પડાતો પુરુષ જનિને કેમ અધિકાર નથી એ હું શ્રુતિ-અશ્રુતિની સહાયતા લીધા રીચાય પણ સિદ્ધ કરી મલાવું

જો હું પુરુષ હોત તો સસારને હાન છે તે કરતા જલુ વધારે સારો બનાવરા પ્રવલ કરતજ વધા પુરુષા જા, રિચારનદ ન દોષ એટલે કેટલે દરજ્જે હું સક્ષી યાત તે કહી રહાતુ નથી અને વામે છે કે હાન તો કોણ કે પ્રવલજ કરતુ નથી સંસારચક જેમ છે તેમ આશુ નય છે હરકાર થતો હસી તો બહુજ થીમે. હું પુરુષ હોત તો મળુ કરી રહત, પણ પુરુષે રહેલા સસરના સ્ત્રીનો અવનાર મળો છે એટલે હાથારી

હાંડીની શુભાં વાપરો પિત્તીક પાકો	દરેક કુટુંબોના વપરાશી મકરવચ્ચ થાપતી (કાકિની મેકાના)	શીખાખા વાપરો પિત્તીક બરમો.
સાવમપાક ૨ ૮ •	સોનુ, માલી, અમક, કુતુમી	તો ૧ ની કીમત
બદામપાક ૨ • •	સોજર નાંબે નાખી ગન રાની	અમકસરમ ન. ૧ ૪ • •
પેસરપાક ૩ • •	આ થાપતી શરીરના અપકારીક	સોદગમ ૫ ૬ • •
પિત્તીકજીવન ૨ ૮ •	કમિત આપી સરીર કાન્તીવાન બનાવ છે.	અમકસરમ ૪ • •
પાકો શરીરના રાંડિત આ પી શરીર કાન્તીવાન	કિ જો ૪૦ ના કે ૧૦ • •	પુર્ણચક્રોદયરસ ૬ • •
બનાવ છે.	(સુચીપત્ર મકુત)	સુવર્ણ મરમ ૫ • •
	દરેક બનતી દેમી દર બો બના વાર કાસખાતુ.	તામ્બરમ ૫ • •
		પ્રવાસમમ ૧ • •

ઉંઝા ક્રમીકલ વર્કસ—વિએમ સીક મુંબાઈ ન. ૨૪

તત્ત્વોસ્થાનેથી

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ-૩૧૩ થી]

તોજ પ્રયોગ એ નાના રાજ્યે શરૂ કર્યો છે, એમ અમારા સાંભળવામાં આવ્યું છે. ત્યાંના રાજકર્તા તથા કેળવણીખાતાનો એવો અભિપ્રાય થાય છે કે આજના જમાનામાં માળાપો છોકરાઓને કેળવણી આપ્યા વિના રહેશે નહીં, કારણ કે સામાન્ય કેળવણી શીવાય આઝ્ઝિકાનું સાધન મળતું અસાધ્ય થઈ ગયું છે. એટલે પોતાના સ્વાર્થને માટે, છોકરાઓને કેળવણી આપવામાં આવશે; અને જે છોકરાઓ હંમેશા બેતરમાં કામ કરે છે, તેવા તેઓએ હંમેશાને ફરજિયાત કેળવણીના નિયમોનો અંગે કરે છે. તેથી હરિને, સંજ્ઞા રાજ્યમાં મહત્ત્વ અને ફરજિયાત કેળવણીનો કાયદો. આમ છોકરીઓને લાઇ પાડવામાં આવ્યો છે. 'નહીં' મામા કરતાં કહેણ 'મામા સારા' એ નિયમે અને આ કાયદાને આજકારે આપતાં અસકાતા નથી.

નર્સિંગનો કેળવણી

આદોઅને સચલી બાબતનું જાન આખી પ્રજામાં પ્રચાર પામે તેને માટે લાયક કેળવણી એવા ઉપદેશોની ખાસ જરૂર છે. અને એ જાનને ખરો ઉપયોગ તથા અમલ સ્ત્રીઓના હાથમાં હોવાને લીધે જે ઉપદેશકો સ્ત્રીઓના હાથ તે સંજ્ઞાવાદી અને વધારે પ્રમાણમાં આ કામનો સારા ફાયદો થાય; એવા ઉપદેશકોને હાર્દિઓની માવજત એટલે નર્સિંગની કેળવણી આપવાની જરૂર છે. કુટુંબ તથા મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ ખાસ કરીને વિધવાઓ આતું શિક્ષણ લઈ શકે; અને સ્વાખ્યો જીવન ગાળવા ઉપરાંત પ્રાણની સેવા વૈભવમાં ઉચ્ચ રીતે કરી શકે. આ પ્રકારના નર્સિંગના વર્ગો વડોદરામાં માડવામાં આવ્યા છે. અને સ્ત્રીઓની

દેખરેખનું કામ એક સ્વચ્છ પ્રતિષ્ઠિત ખાતે સોંપવામાં આવ્યું છે. આ પ્રસંગે એક સચના કરવાનું અને અગત્યનું સમજાવે છીએ. તે એ કે અન્ય રથે હરજીતોને અંગે જે નર્સિંગ વર્ગો સ્થાપવામાં આવે છે તેમાં એટલું તો નકારું મદાવિતનું કરાવવામાં આવે છે અને હાજરીનો વખત એટલો તો નિરર્થક લાગે હોય છે તેમજ ખાવાપીવા વીગેરે બાબતની એકલો એટલી તો પ્રતિકૂલ હોય છે કે આતું શિક્ષણ લેવાનો શોખ ધરાવતી કુટુંબ તથા મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ ખાસ પાખી આવા વર્ગમાં જતું થઈ કરે છે. અને શોખને માટે નહીં પણ માત્ર પેટ ભરવાનું સાધન પ્રાપ્ત કરવા શરૂ કરી દેતી સ્ત્રીઓ જે રહે છે તેઓ પણ સ્ત્રીઓમાં યદુ જામ હાર્દિઓની યોગ્ય માવજત દરવાને બદલે ઝીંકા કરતી થાય છે. તેથી આ બાબત પર વડોદરાના નર્સિંગ વર્ગોના પ્રયત્નોનું અમે લક્ષ દોરીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ યસ્માતમાં તો આવા વર્ગો સજાતા નિયમોના અંગેમાં પુષ્કળ છુટછાંટ છુટી પ્રત્યેક શિક્ષણ લેવા મળતી રીતે મોકલે, વખતો લાખ મેળવવાની તક આપશે.

જે પ્રમાણમાં નર્સિંગનો કંઈ જનસામાજિક દિનકર છે તેજાગ પ્રમાણમાં સ્ત્રી-શિક્ષકનું કાર્ય પણ પ્રજાને લાભનું છે. સાધારણ સારું શિક્ષણ પામેલી અને મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ શિક્ષક તરીકે તૈયાર થશે, અને પોતાના આ અભ્યસનના આદર્શો ઉપા રાખીને, પોતાની બેનેને જાળવના લાખ આપશે તોજ કેળવણીને પ્રચાર જસદી વધશે.

સ્ત્રીઓ અને રાજકીય મળવળ

યજ્ઞસતની જાળવળમાં સ્ત્રીઓએ રાજકીય મળવળમાં પણ મામ લેવો પડે. આજે રજાઓ મેઝાં શહેરોમાં સારા રૂઢિની

સ્ત્રીઓ આમળ પડતો લાગ લે છે સંસ્કૃતિય
ચળવળનો ફેરવો કાલક્રમ એવા પ્રકારનો છે
કે જેને વીરો ફેડ પશુ પડેને વાધા દોઈ શકે
નહી. સ્વદેશી કપડાં અને ખાસ કરીને શુદ્ધ
સ્વદેશીનો પ્રચાર આખા દેશને સર્વમાન્ય
હોવો જોઈએ. આપણા સ્વમાનને ખાતર અને
આપણા ઉદ્દેશને ઉત્તેજન આપવા માટે આ
પ્રયત્નો ઉકેલ સ્ત્રીઓએ કરવાનો છે સખસરા

વખને પરદેશી માલ વસ્ત્રો વપરાય છે એ
આપણી રાષ્ટ્ર ભાવનાને અવનત કરે છે. સ્વદેશી-
ને લીધે અર્થમા કાપકુપ પશુ ઠીક થાય છે.
સાદાઈનો ઉચ્ચ આદર્શ સમવાય છે બપકાદાર
પરદેશી કપડા કરતાં 'ખાદીનું' મહત્ત્વ પશુ વધી
જાય છે. દેશની આબરુ અને ઇત્તજાત સ્ત્રીઓના
હાથમા છે અને તેથી સ્વદેશીના પ્રચારમાં
તેમણે મુગ્ધુ જોડાએ

ઇલેકટ્રીક ઇલેકટ્રીક ઇલેકટ્રીક

નો દરેક જાતનો સામાન માટ નીચેને ડોકાને લખા, અથવા મોઠા વસ્ત્રોન
કીચાવને મસરો.

મખાસખાઈ તાજમાઈ

હુકારે ચાલ, મુખાઈ ર.

તાજુ સીરનાડુ—“શોધક”
૨,ખખ

અસલ હુકાન.
સાતાકુલ

ખાઓ

અને

ખવાડો

શીયાળાની ઝાતુમા શરીરમાં

નવજન આજનાર

મનને કેક અજબ રજૂતિ આપનાર

કીમતી દેશી વસાણામાંથી મધમખનો

અમારો શોણિતશોધક એપ્રીસનો

શોષ્ટીક પાક

ગુજરાતનુ મેઘવ વધારણુ દેખ તે પહેલાં

તનને સખળ લનાવો

વિલાયતી વસ્ત્રો તખ્યાં તે હવે વિલાયતી દેખીએ ત્યાગી

તમારાં દેદને અનુકુલ આ દેશની આયોદ્યાને અમરની દેશી વવાઓનું સેવન કરો.

શોણિત શોધક એપ્રીમ,

૨૬-૨ ૬૪, કાલખારી રી રીડ, “મુખાઈ.

ગુજરાતી કલ્પનાસાહિત્યનાં કેટલાંક સ્રોતો-પાત્રો

[અનુચિંપાન પૃષ્ઠ ૩૨૨થી]

પણ કુમુદ અને કુસુમનો દોર એક દાલે લોહકલ્પ પર થોડો નહોતો, કુમુદ-કુસુમની કલ્પનાશ્રુતિઓએ પણ ગુલાબોમાં મિલતે ચડેલે ચડેલાં ફાંતો, પોતાની જાતને સરસ્વતીચંદ્ર સમા કલ્પનારૂં પણ ઉછરતા કોણેજાઓ 'મારી પત્ની કુમુદસુંદરી સખી નથી' એ વિચારે સંસારને ખાસ કરતા, કેટલી મુશ્કેલી અને નોંધાડાઓ એમના અનુકરણથી પતિને પ્રસન્ન કરી રાકાશે એમ ધારેતી, પણ એમની અપૂર્ણતા સર્વને મંકાત કરતી.

આજે તો એવી એક નહીં પણ અનેક કુમુદ અને કુસુમ સખી કોડીલી કન્યાઓ રાજ્યમાં તરપર છે, કેટલીકનો વિદ્યાસ તો એથીએ આગળ વધેલો છે. સ્ત્રીઓ માત્ર ભાવનાના પ્રદેશમાં વસતી હતી તે હવે જીવિતના ક્ષેત્રમાં પણ ઝુકાવા લાગી છે. પણ એ સર્વનો આરંભ તો સા. ગોવર્ધનરામની પ્રાર્તિશ્રુતિઓના જન્મેતિર્દિશ્વરમાંથીજ થયેલ. ચરસ્વતીચંદ્રની કથાની નવીનતા બહુ લાંબા કાળ લગી ટકી છે. 'સરસ્વતીચંદ્ર' ન વાંચેલો હોય તેની સાહસરતામાં પણ એક કળિ સંકા કઠાતી. અને હજુએ એને દેહ છૂટું રહેલું નથી.

સાહસરથી નાનાલાલ કવિનો કાળ ગોવર્ધનરામ પછીનો હોવાથી એમાં સીપાલો વધારે નિશ્ચયમકળણવાળોં હોવાં જોઈએ એમ આપણને સંદેશ લાગે. આપણે એમનું એકજ પાત્ર-જપાનેજ 'કેક' નીરખી લઈશું.

કાઠીઆવાડની સચકત સ્ત્રીજીવનના અનુભવી રા. નાનાલાલની જગ્યા એ સિખરે

'કુદી સકે એવી નાનુભાઈના ડોળ વિતાની ને સચકત છે. ભાવનાના નાથને પસંદ કરવાનું બળ પણ એનામાં છે. પણ આપણા આર્થ જીવનની મહત્તા, આદર્શને પામવાનું બળ કેળવવા કરતાં આદર્શ રચી ને પમાય ત્યારે આત્મલોચ આપવામાં વધારે મનાઈ છે.

જપામાં સંદરતા જેટલીજ સ્વાભાવિકતા નથી. દિગ્માસલનાં સિખરોમાં વસતી એ બાળા જન્મતને આંગણે પધારે તો પાવન તો જરૂર કરે પણ પ્રસન્ન કરી, સકે કે કેમ એ એક પ્રશ્ન છે. માનસશાસ્ત્રની અભ્યાસ (Psychological capacity) એમાં અધુરો છે એમ કહેનારને તો કદાચ રા. કવિ બાળેજ લેખા કરે. પણ એ અભ્યાસ ધણી, વાર અગમ્ય થઈ પડે છે. કદાચ સંદ્વિત્ત, સામાન્ય શાસ્ત્રો સાથે એ જખેલેતો થતો નથી એમ કહેવાય. જન્મતાવાસીઓની જગતા એની દિવ્યતા નોંધ આત્મર્ષમાં નથી પડે છે પણ એને જીવનમાં ઉતારવાનો વિચાર ધોડાજ કરે છે. એની તેજસ્વી પાંખોમાં 'તેજ રાક્ષ' કરતાંજ ખરી જશે એવી કેક ખીક લાગે છે. પરિણામે જપાની સાથે માનુષી (human) મૈત્રી સામવાના કેડ કોઈકજ રાખતા દશે.

જપામાં એક પ્રકારની અપારિચયતા છે. અને એને લીધે એ સખી થઈ સકે એવો વિચાર કરવામાં પૂટતા લાગે છે. એને તેં દેવી તરીકે પૂજી શકાય. એ માનુષી છે એમ તો જપારે એ લુહાં દોડમાં તરાવે છે ભારેજ લાગે છે. માનવજીવનની સ્વાભાવિક મંગા કરતાં આકાશની સ્પર્શંગા જેવા એના થોમ સૂક્ષ્મતેજમયો વધારે લાગે છે. એમાં કલ્પનાનાં મધુર ઉત્કુપન છે પણ જીંદગીની અનિવાર્ય જરૂરીઆતોનું ત્યાં લેણું નથી. સ્પર્શંગાના રૂપેરી લીસોટા કરતાં મંગા-મેવાનો મધુર પ્રવાહ તપાને છીસાવવાને

આજથીજ ગ્રાહક તરફે નામ નોંધાવજો.

“ભારત”

આખા મુખ્ય હયાકાયાં ગ્રન્થ સર્વેથી વાનીતું રોજકું ૫૧ છે. તે દરરોજ સાથે મુજબના પ્રચટ થાય છે.

દેશ પત્રોચના તાર સમાચાર ઉપરાંત ગ્રન્થોપ સવાલો સાથે સંબંધ પરાવનારા અમરોચો, નેત્રી બખરો, સામાજિક ચર્ચા વગેરે વિષયોથી ભરપૂર આ રોજકું “ભારત” પરના તમે મોહક થયા છો.

જો તમે પ્રાદેશ નહીં હો તો આજથીજ “ભારત” મમાવવાનું તમે કરો છો. એક દોડી તરીકે તમ તમારા દોડી મોગરો કરવા હજાર રાખતા હો તો તમારે “ભારત” વાચ્યા વગર નજ આવે.

સવાજમના દરો.

મુખ્ય મારો:—

વરસના	..	રૂ. ૧૧
છ મહીનાના ૮
ત્રણ મહીનાના ૫

બહુ નામના ત્યાં અમારો મિજનો દેશ ત્યાં ઉપર મુજબનાજ દર રાખવામા આવ્યા છે

અદ્વારગામ મારો:—

ત્યાં મિજનો ન દેશ ત્યાં

વરસના	રૂ. ૧૮
છ મહીનાના ૧૦
ત્રણ મહીનાના ૬

ચુલક નમ્ર ૧ આવે.

નોંધ:—અમારા પત્રની તમારા માથમાં મિજનોની અપાઈ ન દેશ તો ને તમે મેગરી ચકરો સધાઈ જગદેવાર નીચે મુજબ કરો:—

“ભારત” ઓફીસ,

નં. ૪૪, હોમલે સ્ટ્રીટ, કોલ, મુબાઈ

હુલક ખરીદનાર તેમજ બહારમાન રહેનારા માટે ઘણું જ સગવડરહુ

વાંચો

જરૂર

વાંચો

ભારત વાણીઓનો સાચો ખોરાક.

મુરબાજી

સ્થિતિયલ બાર રતલી ડબા

પોરબંદરનું ખી

રજીસ્ટર નં. ૪૪૫ ટ્રેડમાર્ક.

THE SUN BRAND CHEE
OF PORBUNDER
Jethabhai Odhavji

BOMBAY.

મુરબાજી પોરબંદર
જેઠાભાઈ ઓધવજી દક્કર
મુંબઈ.

સુદ સ્વચ્છ કરી પોરબંદરમાં બનાવી
પોતાની દેખરેખ નીચે બાર રતલના ડબા બરાબર
આપે છે. ઝીણે નદે કીધાયત બારે માલકોને
એક વખત અમારુ મુરબા છાપ થી ખરીદ કર્યા
અમરી પીનંતી છે. બાર રતલી નાના ડબા
ઉપરાંત મોટા-ચાલુ સાદગ્રાના ડબા વેંચીએ
છીએ. બારદાની કોમળી નદી લેતાં તેનું વગવ
બાર કરી આપીએ છીએ. અમારા બીમાં ભેળ-
સેળ કે દરો કટકો વગની માલકોને ખાસ્તી ન
રહે તેના માટે અમે એકલાલ વેચીએ છીએ.
ખરીદ કરની વખતે બાલુનો અમારો મુરબ
જામનો ટ્રેડ માર્ક તપાસી લેજો. એક ડબો

ખરીદ કરનારને ખણ બંદરના ધારા. મુજબ બરાબર વધતર વાળી આપીએ
છીએ, મુંબઈ સીવાય બહાર દેશવર કેઝવણ વેપારીને અમારો માલ વેપાર
માટે વરથી પ્રમાણે પુરો પાડવામાં આવશે અમારી દુકાનનું ડેઝાલું.

જેઠાભાઈ ઓધવજી પોરબંદરવાળા

ભુનેશ્વર કેથેડ્રલ સ્ટ્રીટ શીરંગીના દેશ સામે મુંબઈ નં. ૨

TELE AND:—"FIXRATE."

Jethabhai Odhavji Porbundarwala.

Bhoolaswar Cathedral Street, BOMBAY, No. 2.

વધારે સમર્થ નીવડે છે. સ્વર્ગમાં માને નીરખી દેશા પગી સ્નાત કરી શુદ્ધ અને શાંત થવાને હવેલની મગા તરફજ માનવહૃદયને વળવું પડે છે. ૨૧. કવિ જેની પ્રભાવશાળી સુદૃષ્ટી આ સત્ત્વ અગ્રાત ન રહી શકે એ સ્ત્રીકારણ સર્વ કોઈ તરફર છે. એમના ઉગ્ગ્ર આત્માને કદાચ સીદર્શ આગળ સત્ત્વ જાણુ લાગ્યું હશે.

આ કોણાદયખર્ચ પ્રગલિતા જગન્નાથ જગ્યા સહેડે સસારમા ઉતરે તો એના તેજ જાપા થઈ ભાવ એવો જાય લાગે છે. એના નેજસહરીરની પારસ્પરીતા જગન્નાથ આગતા જગી રહે એવા બરેશા રહે છે

પણ કલ્પનાના મેહમય પ્રદેશ માનવી જગન્નાથની કટાંગે ત્યારે વધારે કષ્ટ છે જગન્નાથ અદ્ભુતે પરત્વ અસ્પર્શ આત્મસૌહર્દને સ્થિત થઈને આપણે નીરખી રહીએ છીએ. એ આત્મસૌહર્દ જગન્નાથના આ રવિ જપા અંધકારમાં પ્રકાશના દીવ્ય પ્રમુ છે અભવ્યું નહીં પણ નહીન એવું એ સૌહર્દ મગજની પૃથક્કરણશક્તિને મટે નથી. સુદર સ્વપ્નસપ્ના એના પાડાવાજ માત્ર આગળને ધેર છે.

૨૨. કવિના શબ્દો અને શૈલીમાં નવીનતા છે. અને એ નવીનતાએ જગન્નાથ સૌહર્દમાં જાગરા પણ બરી છે. જગ્યાએ હૃદયને આગ્રહો નથી પણ વિચારને રજુસાગ્યા છે.

દિન્યોત્કની વસ્તુદારી એ જાગ્યાએ આપણા સાહિત્ય-ઉદ્દાનમાં વિચરી આપણને અદ્ભુતઆત્મા અધિકારી કપો છે એમ કહીએ તો અતિસરોક્ષિત નથી.

૨૩. કવિ પણ અત્યારે નો ચાલીના આદિ-વર્ષા મુનશીયુગ પ્રવર્તે છે એમ કહીએ તો ચાલે. એમની સપના સેનિનીએ એક

કરના અનેક પ્રતાપી મુર્તિઓમાં જીવંત ચેતન પ્રસારી છે. એમનાં સર્વ પાત્રોની અખર લક્ષ એમના અદ્ભુતવાને પેટાણાનું પાપ આપણે અત્યારે નહીં કરીએ. એમની મીઠી રમા ને ભજવરમાન શીરીન, સતાની શોખીન મીનવ-દેશ કે મજાલ, કેનિરીય વનપુષ્પસખી વિજામને અત્યારે આપણે વીસરી જવાનો ડોળ કરીશું. અત્યારે તેજ માત્ર મમકારા કરતી પ્રમત, કોટીલી, મૈત્રવમગી તનમન અને મદનરી મજરીના અંતર સમજવાનો યત્ન આદરશું.

૨૪. મુનશીના સ્ત્રીપાત્રોની આસપાસ એક પ્રકારનું 'Drama' દેખેલાં દોષ છે. એમની નાવિકાઓ જગન્નાથ સાથે પવલ સખા જાનવા કરતાં પ્રેરણા અર્પનાર શીરના ને રસથાળની અધિકારીઓ બનવાનું વધારે પસંદ રહે છે આંસુ છાત્રા કરતાં એમને દોહ છાળી વિરરકારના ભાણુ જે કવ્ય વધારે મધે છે મેહક પરત્વ પ્રતાપી, નિષ્કમ અને મૈત્રવમગી, ઉર્મિઓ અનુભવે એવી જતા સ્વરસ એ એમની નદિકાઓના નમનમ ખાત સહજુ યદ જપા દોષ એવા લાગે છે.

૨૫. મુનશીની પ્રસન્ન અખરો સખી મણીયાર ફુગેવ થઈ પડે છે. એનો મેહક કોઈયાર અનિવાર્ય દોષ છે. અને એ આંશુએ સહેલાઈથી શકે છે.

પણ સર્વ કારો એ પ્રેરણા દારાજ કરી શકે. એની કીરીત કામજુમાં નહુ છે. પણ જે જુએ તેને મટે પણ એ ઉતરી શકાય એવી બોળી દોષ એની પાળુ કેલક-વર લાગે છે. એમ તનમનના એના ઉજગતા દેખામાંથીજ પેદા થાય છે.

એની કામરની કપાનથી એ લીધે શકે એવી છે એની આંખના તોફાનથી એ જીતે શકે એવી છે, એની તાલકરિયક શુદ્ધિના પાત્રમાં એ નાંધી શકે એવી એ છે.

તેના હૃદયમાં પહેલો વિચાર યશો કે ન જરૂર. હેમચંદ્રે આખો મીઠી. શું નિકાર ખરેખર યશો હતો? શું નિકાર વધે તેવા કરથી હતાવળ ત્રેરણા કરતું હતું કે આ જીવે ન જોવી? શું પોતાને પણ જીવન સાધુઓની માફક, સાધારણ આયોજની માફક આવે પ્રસંગે પાપપદ્ધતની જરૂર પડે? શું જેનું હૃદયો હતવાની જરૂર નથી જણાઈ, જે પોતાને પૂર્વજન્મના પ્રસાદથીજ આજન્મ પાતરાય માનતો હતો તે આજે હૃદયો હતવી પડે એવી અધોમતિએ પડેલી એવો. ના-તેણે અંતરને જલામ આપ્યો. સંશયને ચારે જરા પણ સ્થાન નહોતું. તેણે રિચરતાથી આમલકાટ સાધું લેયું.

“આમલકાટ તારે કાલથી કે વત કરવા માંડતું પડશે. તારું મગજ કેડાણે નથી.”

આમલકાટ હરણો. “આપ જરા મલરાશો નહીં. પણ આપ આવશો ને?”

“હા” શાંતિથી હેમચંદ્રે કહ્યું. “હુ ચિચરીશ.”

“સારું તારે, તમે બને વિદ્વાન છે એટલે તમને પણ જ્ઞાન થશે” એવો જામ દાસ આમલકાટ ઉઘો ને પ્રજ્ઞાન કરી રાજ માંગી.

“ધર્મજ્ઞાન” સરિએ કહ્યું ને આત્મ-નિરીક્ષણમાં તે બિહીન થયો.

પ્રકરણ ૨૭ મું

વાગીથરીનાં દર્શન

કોકુને ત્યાં ખંભાતના સુવિખ્યાત સરિ આચારી જામ એ બાનાવથી જરા લેલો ચિરમ્બ પાપા.

હેમચંદ્રસરિ તેના છ શિષ્યો સંગેત આંખા વૃદ્ધરૂપિતાં વાઙ્માં આવ્યા ત્યારે આમલકાટ પણ સાથે હતો. સેનેથર, મધિભદ્ર ને પુરાણી કાકા સાધુઓનો આદર કરવા આવ્યા અને આવકાર આપી તેમને ઘરમાં લાવ્યા.

હેમચંદ્રે ન કુટાના સખ્તો શીવાય મેન ધારણ કહ્યું હતું. તેની કામળી મુગામુદા પર સખ્તતાની જામ હતી. તેનું મધું જરા નમેલું હતું. પોતાની નિર્મલ ને હૃદયોહાણ મગજને તે સખ્તતાથી પોતાની નિશ્ચેતન ને અવિહારી સ્વસ્થતા જળવધવોનો આદેશ કરી રહ્યો. તેને મન તેના જીવનની પરમ કસોટી થતી. તે અત્યાર સુધી નિર્વિકાર મવાતું પણ વ્યવજ મણતો હતો; કારણકે પોતે જાવિકાર હોઈ અવિહારતાને એક ખાનતો હતો. વિકારને નિર્મૂલ કરવા તથા આચરણ પડે એ પણ તેને મન નહાનમનાં ચિન્તક હતો. વાસના હતવા કરતાં, વાસનાનો અનુભવ થઈ શકતોજ નહોતો એવી રિચિતિ સાચવવી એ તેના જીવનનો મહાન પ્રયત્ન હતો. અને અત્યાર સુધી એ રિચિતિ સામ્યતાં જીવે જરા પણ પ્રયત્ન કરવો પડ્યો નહોતો.

જિનશાસનને સામ્યયુગ ને તેનો ઉત્કર્ષ સાધવો, તેના અદિસામંત્રનો પ્રચાર કરવો, ને તેને માટે કાષ્ઠપણ પ્રકારે રાજ્યતંત્ર કાણુમાં લેવું એ તે જે સદ્ગિમાં તે ઉઝળો હતો તેનું પરમ ખેવ હતું. પણ તે આકાંક્ષા રિલ્લ કરવાના પ્રયાસો પુરતોજ સંસર્ગ તે જીવન સાથે રાખતો હતો. મનુષ્યાદયના ઉત્કલ્લ, આનંદ કે વ્યથા તરફ તે સ્નેહભીની કે અનુકંપાભરી આંખે જોઈ શકતો નહોતો. તેને મન એ જાણી તુચ્છ જાણીની વિકારી લીધા હતી; અને તે તરફ બદામેહતી ઠંડી પીયજોને હળુનાર કોઈ સસ્તોપનારો ચેલની દરિએ તે જોતો.

“ પધારે મહારાજ ! ” મજરીએ સરકારી અવાજ આપ્યો. “ બીરાણે ”

નીચી નજરે ઉમેલા મરિએ ઉંચું જોતા પહેલાં ધીમેથી રનોદરનું વડે પુણ બાહારીને ‘ ધર્મલાભ ઉચ્ચાર્યો ’ આરે તેણે ઉંચું જોયું ત્યારે બારણામાં મોટા વસ્ત્રના અપસરા ભી રોજતી હતી ને સુરેખ સુદરી હતી હતી. તેના મપૂર હોઠ પર આરકારનું હાગ્ય હતું, તેની તેજસ્વી આંખોમાં રનોદરના હૃદયના ઉત્કાસનું પ્રતિબિંબ હતું. સરિનું જોયું મજબૂત તેવી તેની નિરીક્ષણશક્તિ હતી આજ કારણાએ ને કાળોઆથી મોટે રાખેરો શબ્દસમુચ્ચય બીમે ધીમે ગોઠવાયા લાગ્યો. ‘ મહાસસા ’ ‘ ચક્રાનના ’ ‘ શરીરપટ્ટિ ’ ‘ જમન મેરવ ’... આ બધી ગોઠવણમાં શબ્દ ને વસ્તુ ગોઠવણની નિષ્પક્ષપાત અધિકારતા હતી. તેમાં નહોતો સૌંદર્યભાનને ઉત્કાસ કે કાંચની ઉર્મિ ભક્તિતા આરથી સોમેશ્વરે નીચું જોયું, મોહની બધીરાજથી આજખરે આંખો ફાટી, બીજાં સાંધાં આ દર્શનથી માત્ર મોડું પહેળું રાખવા જેવું જ જોતન દર્શાવી શક્યા.

મજરીએ વંદન કર્યું. “ સરિજી આજને અને સાંધુમ ક્યને આકે ” વંદન ”

મજરી વસ્ત્રસંકેપી પુરાણી કાકા અને મનિમુદ્ર વચ્ચે ભેગી અને મજબૂતી નજરે રિજ તેમાં જોતી આંખોના પડમાં સજાગવા જાડવા દત્તા ને બાવસરિ તરફ જોઈ રહી.

“ મા ! ” આજે કર્યું, “ સરિજી એટલે અમારા અબાતના માયાના મુગટ ”

“ મે એમને પાછા પાંડા જા ત્રેવા દતા. ” મજરીએ હસીને કર્યું “ કમ મહારાજ પાદ છે કે તમે દાક્ષા દીપ્તી ને ‘ રહેલાં આપને એકજ વસાદિમામા સાથે દતા. ”

તમે અને પાછુ દીક્ષા લેતાનુ કર્યું હતુ વાદ છે ? તમે તે વખતે આઠ વર્ષના હતા. ”

“ મને પાદ આંદ છે ” અવિકલ્પન ભિન્નની રીત મહાજ કરી હેમચંદ્રે કર્યું

“ એમ ! એ તો મને અવગજ નહીં ? ” આજે કર્યું.

આજને જોઈ ઉદાસનાવતા મજરીના એ પર જરા કચવાટ દેખાયો ને અદૃશ થયો. તેણે આંખોની સામું જોઈ કર્યું ‘ તમને આથી અનર દેવા ? સરિજીની સાથે મને પાછુ દીક્ષા આપવાના હતા ? ’

“ પડી ? ” આંખો કાને કે મધિ આડી હતી અરી પાછુ મજરીને મેરિ સાજાગવા તેમ પુછ્યું

“ પડી ? ” મજરી હસી પડી ને નંચું જોયું. તેના હારવાના તરંગો અડગા ધમ્મરી રવા. સરિના અધિકારી કાનને આ નવચલક અચોક્ષ્ણ લાગ્યો તેના મજબૂત દીક્ષા આટલી જ થઈ “ આ દાખને રિજીલેઆ કહી શકાર. ”

“ પડી છું ? ” મજરીએ અવા પુ. “ છું નતરી સજ, મહારાજ ! દયાં લીધા પડી તમે જે સાથે રંગરતા મામતા દતા ને મળી ? ”

‘ ને અશાંતિ હતીજ નહો. ’ હેમચંદ્રે કર્યું ‘ પાછુ જિનગાસનનો લેવસર મારે જતો કર્યો પડી તમે તમાકે આજીમુત્તવ રાખી રવા ? ’

મજરીને કાને આ બોલોમા કંઈસતા જાગ્યું તેને આ પ્રશ્નમાં તાણે લાગ્યો. તેણે સાવજાનવાળી ઉંચું જોયું

“ આજ આજમુત્તવનમારી મેળીમા-મારી મિથ્યાદષ્ટિ દરવાની કાંઈનાજ સજિત હતીજ નહીં ”

સુરિ દરમ્યા. “તમે દીક્ષા સંપાદિ હોત તો
ગિરનારના આશ્રમમાં સ્થાયી થઈને જીવન
મંજરીનું ધાટીનું માથું ગર્વમાં ઉઠાવ્યું ગયું.
તેની આંખમાં અમુકારી વધેલો. આંખો જરાક
ઉઘાડી, તેમાં ભલક આશ્વર્યની તેની ખુબી
બધા જોઈ રહ્યા.”

“હું નાસ્તી ગઈ તો તમારું આપું
ચાસન અને ન આપી શકત તે મને મળ્યું.”

“શું ?” આંખમાંથી બોલી જવાયું.

મંજરી આ સવાલ જોઈ હતી. તેની
આંખમાં આંખો અને અપાનમાં મુકુતા આપી.

“તમારા દુર્ગમમાં.”

“કાકે બદરાજ” જાણે આમજાતને
જવાબ આપતા હોય એમ સુરિજી બોલ્યા.
મંજરીએ તેમાં રહેલો કટાક્ષ પારખ્યો.

“હા !” તેના અવાજમાં દુર્ગમ અર્થને
રજીષ્ટર થયેલો. તેની શું કરે કાકની રમો જરા
ધબધબે ઉઠી દેખાઈ. ‘શુક દોષ્ટાચાર્ય’ ને કેદિલ્ય,
ખંતેના ર્થે દરે તેણે બદરાજ !” તે હતી.
તે હાસ્યમાં પિન્નમદુન્દુમિતે પ્રતિધ્વનિ હતો.

હેમસૂરિને હાથમાં કે તેના જેવા સાધુ
આગળ મંજરી પોતાનો આકાશર દેખાડે
જો યોગ્ય નહોતું. ડાહ્યા સજ્જાવવા તેને
બોલાવેલો હોય એમ તેને બાસ થયો.

“ભગવતી ! કાવ્યપુરાણોનો શોખ તમને
ધણે જણાય છે.” હતીને સુરિએ કહ્યું.

તેના હાસ્યમાં પિતાનું વાતસલ્ય હતું. તે
જોઈ મંજરીને ગુસ્સો પેદા થયો. આગ્રહ
કહેલી વાત પરથી તો હેમસૂરિ તેને ગળવા
માંમતો હતો. શું તેનું અમાન કરવા ?

“શોખ !” સોમેશ્વરને પણ જરા મટકો
લાગવાયો તે વચ્ચે બોલ્યો. “સુરિજી !
આપને બાની શાસ્ત્રતત્ત્વો અમાસ નથી”
આંખમાં લાગ મળ્યો. મંજરીને પાણી
મદાવી હેમસૂરિને નીચા નમાવવાની તેને આ
તક જણાઈ. “સોમેશ્વર ! અમારા સૂરિજી
બીજા શાસ્ત્રત જેવા નથી, અને અમારા
ગુજરાતના અદિતીય વિદ્વાન છે. બા એને
તમારી જોડે વિવાહ કરવો છે.”

મંજરી મજાની ને ઉઠ્યું જોઈ રહી. શું
આ પરેશી સૂરિએ તેના મિત્ર આંખે
તેની પરીક્ષા લેવા, તેની વિદ્વાની
દાંસી કરાવવા આ ગામડે રમ્યો
હતો ? તેણે ધણી સખા જોઈ હતી,
કેટલીક છતી પણ હતી; પણ જેમ જેમ
કાકના જીવનમાં તેનું જીવન બળીતું ગયું
તેમ તેમ મથે તે પડિત જોડે વિવાહ ન કરવો
એવો તેણે દડ અંકલ્પ કર્યો હતો. શું તેના

મંજરી

સાગર ગાથા

મનને પસંદ પડતી

જમવાની

ઉમદા સાગવડ.

સુરિ

ટૉ-કાવ્યપુરાણ રસ,

વિદ્વાની સામે,

મુંબઈ, નં. ૨.

દેખાયું. ને તેના જયપત સૌદર્યથી ભયુકી રહેલા મુખની મોહકતા દુર્લભ થઈ પડી.

સુરિએ આશીર્વાદ સાંભળ્યો; સ્વરતું સંગીત સાંભળ્યું; સૌદર્યનું દર્શન કર્યું. સંકેતનું સાહિત્યમાં એને મારે શો શબ્દ તે યાદ આવ્યો નહીં. તેના અસ્તમાને અપરિચિત પવનના સુસવાડા થયો. આ સ્ત્રીને સુતેલવા પાછિનિ થવાનો ઉત્સાહ આવ્યો. આ સ્ત્રીને નીરખવા—તે વિચાર કરી ચક્રશે નહીં. નેની આંખે અધાતું આવ્યાં, તેના મગજમાં કંઈકો થયો—રિથર ને ઊર્મિરીમા તેના અગત્યની સ્વરૂપ અપારીતુકી હોય—ઉત્સાહથી ઉજળી માનવતાની અથનયુગી ઊર્મિઓ જાણે કરી વળતી હોય એવો ભાસ થયો. તે ભાવકર વિષયમાં સુરિપદ, વીતરાગપદ, અવિસારતા નજરે આગળથી અદૃશ્ય થઈ જતાં લાગ્યાં. શુષ્ક ને સોદરીમા છપ્પનરત્નની અપાનક મિર્જાતા આદે તરફ પ્રસરી રહેતી જાણા.

આ જાણું એક નિર્મિતમાજ આવ્યું. તે નિર્મિતમાં તેમ ખાલી થઈ કે અવિદ્યારનાનો મર્મ ખોલો હતો—તેને લાગ્યું કે એક પ્રતાપી ગદાપ્રયત્ન વિના તે, જગ્યાનો નોડોનો, તેજી ખડાપ્રયત્ન કરે; પેલાની પ્રયત્ન ઈચ્છા-ચકિતને એકાદમ કરી મગજની ડિયરતા સારી; અને એક ઉત્સાહ વિચારી જાણના સ્ત્રીજાને

છટ્ટી વાળે તેમ તેણે ખડખાર મગજને વાજ્યું. તેણે મનુષ્યશરીરનું અશુચિત્વ સ્મર્યું. તેણે સ્ત્રીઓના સૌદર્યમાં પાપનું મૂલ્ય છે તે યાદ આવ્યું. તેણે અનિત્યાદિ વૈરાગ્યની ખાદે લાવનાઓ મગજ આગળ આણી. તીર્થકરો પણ વાતીકર્મ અપાવવા અગોર તપશ્વળી કરે છે તેનો વિચાર કર્યો.

બીજી વિષયે તેણે કામદેવનો નાશ કરનાર ચરમતીર્થકર વીર પરમાત્માનું ધ્યાન કર્યું.

તેનું મગજ જાણે તુટી જતું હોય એમ લાગ્યું—જતાં તેની ક્ષમ્ભાસકિતએ દળાણ કરાઈ કર્યું. તેણે ધીમેથી મંજરી તરફ જોયું—અને તેના મુખને ખેપ અણી શુક્ર ધ્યાન કર્યું.

ઊર્મિઓથી આનુભાવ તેના, અતરસમાં થયેલા નામના તોફાનો અદૃશ્ય થતાં વાર તાગી નહીં. આગત્તમ અધિકારીના રિથર મગજને પતવારનો વિચાર પણ કરતાં વાર તાગી નહીં.

સુરિ રિથર નાગોથી મંજરીને જોઈ રહ્યો. તેની ઈચ્છામદદિએ તેનું મોહારી સૌદર્ય ને મોહકતા પતરાઈ ગયાં.

તેણે મંજરીનાં વપરોમાં રિથ તેજ જોયાં; તેના રક્ષાદિચ્છા કપાળ પર અમાય માનની દેખાઓ જોઈ; તેનાં સૌદર્યમાંથી વિસાદ

હતેન્દ્રીયતીલા

પૂર્વ પુરતાર પ્રાંત કરનારી રમણેન્દ્રીના મારે પ્રતાપતાની

દવા—જાતની કીમત કીમત કર. ચારીરિક હોં મારે ખાન દેવરાજને સ્પર્ધા મેળે

પ્રજાપતાર અને પી. પી. પી. મંજારાને મુખના સીકામોજ લખ્યું.

મુખના મંજારાની મંજારાની નાજરેદા સીકા, પુનઃ-પુનઃ પેર પર નાં.

મુખના મંજારાની મંજારાની નાજરેદા સીકા, પુનઃ-પુનઃ પેર પર નાં.

મુખના મંજારાની મંજારાની નાજરેદા સીકા, પુનઃ-પુનઃ પેર પર નાં.

જ્ઞાનનાં જ્ઞાન રશિમએ કુટલતા જ્ઞેષા. સૂરિએ
એકામતા વધારી. તેણે મજરીના બોજામાં
વીણ પડેલી જોઈ તેના પથ આગળ અપૂર
ખેડેલા જોયે. ઉત્સાહ પ્રેરવા વળાવેલા
તેના હાથમાં તેણે કમળ જ્ઞેષુ સ્વરૂપે
મજરી રવી પણ તેણે સરસ્વતીના દર્શન રૂપે

દેખવે સાધ્યામ કંઠજલ પ્રણામ કર્યો
“ માતા ! તમારું વરદાન જરૂરે કૃણો ”

એક પણ તેણે નજરે ફારી તેટલા સમયમાં
સૂરિએ મોગળપથી નિર્મિતારના સાતી દલી-
તેણે પ્રણામ કર્યો, આખો મોગીને ઉપાડી બધા
તેના તરફ જોઈ રહ્યા હતા. આખેજ કાંઈ
આ પ્રશ્નપાતનો અર્થ સમજ્યુ સૂરિએ જ્ઞાન
અપાળે કહ્યું

“ ધારીશ્વરી સમાસયુ, વિયાયુ કાદિમર
પ્રતિ :
સાક્ષાત્તામ્ય મન્યા ત્વાં મતાદિ વરામને ॥ ”

મજરીની આંખો દમી રવી. સૂરિના અતર
માં જેટલો ઉત્સાહ આરી કો જેટલો આપો

આખાના મુખનો પાન ન જો ને
મંરૂત મોહનો અર્થ તો બરોબર સમજ્યા
નહી પણ તેને રજાડ બામ્યુ કે મજરીએ
વિજય મેળવેલો હતો.

“ સૂરિજી ! આર અહીંના કપા દુધી
રહેવાના છો ? ”

“ હું કાંઈ જરૂર ”

“ બા ! ” ફરી વૈસરી મથરમર કરેલો
અંદર આંગ્યો. તે આવી મજરીને વળગેલો
અને બધા તેના તરફ જોઈ રહ્યા. મજરીની
આંખમાં દેન ઉભરાઈ વધુ.

[આ વાર્તાને વિશેષ બાવ બાવના અંગેમાં]

“ માતા ! આ તમારો છોકરો ? ”

“ હા મહારાજ ! ”

દેખ્યદસૂરિએ છોકરો તરફ એકી દસે
જોવા કહ્યું ને મજરી ચહેરે કહ્યું “ માતા !
આ પુત્રની માતાને હું ફરીથી પ્રણામ કરું છું .

“ કેમ ? ”

“ જિનસાસનનું સરદારનું એને પ્રતાપે
ચલે ”

બધા સૂરિ તરફ ચકિત બની જોઈ રહ્યા,
દેખ્યદ સાચ બધાનથી બાતની મુખમુદા
જોવા કરેલો હતો. નના અપાજમાં સાંનિ
હતી

“ મહારાજ ! શું કહેલો છો ? ” અણબખુના
મજરીને કમકમા આપ્યા

“ હા ! મારી નજરે એમ રજાડેખાય છે ”

“ ત્યારે મહારાજ ! એક પુણી ? ”
આતુરતાથી મજરીએ પુછ્યું

“ હા ? ”

“ જટલાજ ક્યારે પાછા આવશે ? ”

સૂરિએ વહેમથી મજરી સાથે જ્ઞેષું
“ મારી વિદ્યા એ સજાવેલો જવળ નહીં
આપી કો. માતા ! હવે અમારો જવાનો
વખત થયો ”

“ હા ! ઉમા રંગિણી આપુ ” મજરી
હતી તેના હાથમાં ઈશ્વરતા બારી. સમુદ
સેરના પતિનો વિરોધ કુ મલ વધ પડેલ

“ બીજે દિવસે ક્યારે દેખ્યદસૂરિએ
મુકુટાગ્ર છેડાયુ ત્યારે સરસ્વતીનું વરદાન
અજવાનો મર્વ તેના મુખ પર હતો.

૩. સરસ્વતીને પ્રભમ કરવા માટે જુ કારનીર જવાની ક્રિયા રાખેલો હતો પણ પ્રભમેજ સારસપી
રજાવ માળીને કે એન મુખવાળી હવે હું ત્યાં જઈશ નહીં.

કન્હીલાલની તીજેરીઓ અને સ્ટ્રોંગ રૂમ્સ

તીજેરીના અંદરના ભાગોમાં કેવી મોકેનીકલ કારીગરી કરવામાં આવવી જોઈએ તે તીજેરીના અંદરના ભાગો પોલીને જોવાથીજ માન્યપડી શકે અને ત્યારેજ તીજેરીની કીમતી કુશળતાની કીમત થઈ શકે છે.

કીમતી ચોપડાઓનો વહીવટ એક હાથ મળ્યા કન્હીલાલાલ પેટન્ટ સુક લોકસ વાપરે.

કન્હીલાલાલ મેકફર્ગો નવીન પ્રોડક્શન નાણી તા ખેંકર્સ, ગવર્નમેન્ટ-ડેવેલપમેન્ટ ડીપાર્ટમેન્ટ, કેલેન્ડર, મ્યુનિસીપાલીટીઓ, રેલ્વે, સ્ટેટ, બેંક, અને ટ્રેડરોમાં ભરોસાપાત્ર રીતે વપરાય છે.

કારખાનું :—ડીલાલ રોડ, એપેલો મીલની ખાલુમાં, ચીંપોકલી, અંબા
કુદાન :—તાંબાકોટા પાલુલી, અંબા, રેલીફ નં. ૫૨૬૭.

સ્રી-સરોધક મંડલનો વાર્ષિક સમારંભ

[અનુસંધાન પ્રકરણ ૩૪૮ થી]

“પ્રમુખ સાહેબ ને સહ્યો ! આ કલિ-
કલમાં, આ સ્વચ્છંદના જમાનામાં અર્થ
આપવા લાયક સ્ત્રી અને એકજ લાગે છે.

તે પતિપરાયણતાની મૂર્તિ છે. બાલ્યવય
છાડ્યા પછી પતિ શીવાય બીજાની તેણે પરવા
કરી નથી. બીજામાં તેને રસ પડ્યો નથી,
બીજાનું દર્શિલિદુ તે ભ્રેષ્ઠ સજી નથી
પતિની એકદમી હતી છતાં તેણે અસંતોષનો
એક નિઃશ્વાસ મુક્યો નહીં. પતિ તેના પર
નારાજ રહેતો. પણ તેણે પોતે તો નારાજ
થવાનું કારણ આપ્યું નહીં તે ધણી
વખત પતિના પિયારો બાલ્યવા પામતી નહીં,
છતાં તેનો રોગ્ય કરતી નહીં. તે માત્ર
પતિશક્તિમાં જીન રહેતી, તે પતિસંસ્થામાં
મગ્ન બનતી. પતિને આજ્ઞા કરવો અવકાશ
રહેતો નહીં, કારણકે તે પોતાની છબી
બહાર પાડે તે હોવા તે તેની છબી વતી
તે પ્રમુખે અભિપ્રાય ને આચરણ બદલતી.
કદી તેની ને તેના પતિ વચ્ચે મતભેદ, વિરોધ,
કે તકરાર થઈ હોય એમ કોઈના સાક્ષ્યમાં
નથી. શોકને, ધરના માણસોને તેના વ્યક્તિત્વનું
પ્રાપ્ત્ય દેખાતું, છતાં પતિ પાસે ત બની
મેળે વગર પ્રવળે, વગર કુખે, બદલ
થઈ જાય. પતિ ધણીનાર આજ્ઞા
રાખે તો કે એક વખતે તે સ્ત્રી તને
હકમ ન માને, એક વખત માનું ન કર,
એક વખત સામું માણું હંચકે પણ બીજા
પતિની આજ્ઞા નાખી મઈ રોગ્ય પડે તે
દાગર રહેતી ને રોગ્ય કામ કરતી. પતિઆમ
તેનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય કદી સોખો જડતો
નહીં. પતિ સાથે મનરહી આચરણ તેણે કદી

ક્યું નહીં. પતિની તે ફરીઆદ કરતી નહીં,
ને તેની સેવામાંથી ચળતી નહીં.

પતિ દેવના જમારે રીઝ્યા ત્યારે પણ
તે કુલાઈ મઈ નહીં. પતિની સ્ત્રિયનિ સુધરી
તો પણ તેણે શીરપાવની આજ્ઞા રાખી નહીં
કે હજી કરી નહીં છોકરાં થયા પણ મેને
પતિ કરતા વધારાં મર્યા નહીં. જો પતિ
રોગિષ્ટ થાય તો નર્મદાની માફક તેને તે માથે
લઈ નીકળ્યા વિના રહે નહીં, જો વૈરાગ્ય
રાહકારે તો ને અર્જુન લગાવી સંસાર છોડવો
શરૂ કરે ને જો પુરુષાની માફક પતિ કોઈ
ઉર્લંઘી પાછળ ઘેરો માય, તો ચાકાચણ મત
કરી, પતિને ફોટો હાલતા પણ પાછી
પાની કરે નહીં

આ લાલસાના, અસંતાપના, સ્વચ્છંદના,
સ્વતંત્રતા જમાનાના આ સ્ત્રીએ અર્થ સતી-
એની કાચાઈ તાદાત્વ સાધ્યું છે. તે
આ જમાનાની નથી પણ ભવ્ય જૂઠામયાથી
ઉતરી આવેલી કામ એમ લાગે છે. તેનેજ
તું અર્થોત્તમ ગણુ છું

ત્યાર બાદ ૨૧. સાધ જ્યાં તે ઉમા થઈ
પોતાનું આપણું વાચન શરૂ થયું —

“પ્રેસાડિટ સાહેબ ને સાહેબો ! આદ્યો
વખત મેં જુદા જુદા જાણી સાંભળ્યાં
તેના તમે જેજે સ્ત્રીએ અર્થ આપ્યા છે
તે ભ્રેષ્ઠ જુઠાની ખોદાઈ વીશે અને એક ચાલ
છે. તમે બધાએ ખરું દર્શિલિદુ બોલ્યું છે
એમ મને કલા વિના માનતું નથી.

મંદીર નજરે કાપત ભ્રેષ્ઠ રહેતું તેનાથી
વધારે મોટી થેવળ મેં બીજી ભ્રેષ્ઠ નથી આવી
પ્રસરશે તો કુનીબતુ શ થશે ? એ થેલગ
ચારે તરફ પ્રસરી ભ્રેષ્ઠ અને ધણી વખત
જનના તરફ નિરસાર આવે છે. મદદથી !
આ જમાનું જિંદગી અને સંસાર માયાબલ
છે. હજી છે કે નહીં તેનો નિર્ણય મઈ

શક્યો નથી. આત્માના અસ્તિત્વમાં મૂળભૂત જેટલું સત્ય રહ્યું છે. પુરુષ ને સ્ત્રી માત્ર પરપોટા છે.

આ પરિસ્થિતિમાં જેમ પરપોટા પહેળો વધારે તેમજ વધારે સરસ મનાવે તેમજ. જે માણસ છુટમાં છુટ મેળવી દે એવ માયાનું રહસ્ય ખામ્બો મનાય. તમે સત્ય કે સંસ્કાર કે સહનશીલતા શોધતા ફરો છો? માયાની જગતના પરપોટાપ માત્ર મિત્રો! અસત્યમાં સત્ય જોઈ તમને કંઠારી છુટતી નથી? માયાની જગતમાં સનાતનની શોધ આદરી વિસંવાદ શા સારુ ફાપલ કરો છો? જરા વિચાર તો કરો. નિ ઓળો તમે કહો છો એવાજ હોય તો આ જ્ઞાત પર રહેવું હારે પડી નય.

અર્થાત્ સ્ત્રી તો તેજ કે જે આ જગત જોડે એકતાનતા સાધી રહી હોય. તે જુઓ અવતાર છે. તેની ઉપર પચ્ચીશથી પીરવા-લીકની હાથમાં નહીં ન કરી શકાય એવી છે. તેના ખયાના દેહના કલાપથી તે ખમનાં વધુ દમીઆં કોડીના છુટ સુધી ને રોંગી છે, શું વાળે તેના પોતાના છે? શું આખેની બહાક તેની છે કે સુરમાની છે? શું કાંતની રેખાઓ તેનાં પોતાનાં હાડકાની કે દેહ બીજાની? શું તેનો મોહક રંગ તેનો પોતાનો કે પાઉડરનો? મૂઢસ્યો! એ કૌશલ સંશય ધરનાવું કારણ નથી. આ બધાંજ પારકાનાં લાકુતી છે.

પોતાના ને પારકા પચ્ચે તેણે મેદ અચ્ચે નથી. ફરેકના પૈસા તેના પોતાના માન્યા છે, ફરેકની મોજમજલમાં, લાગ લેવાના તેના આધકાર વીશે તેને સંશય છે નહીં. સરગ મર્યાદા જેવી ઓજ નેણે જગમીને જણી નથી.

આ સ્ત્રીનાં કેટલોક લક્ષણો મહાંજ અકર્ષક છે. તે છટાથી દમકમં જુદું બેલરી

સકે છે. વચન આપે છે માત્ર લાંબવાનો લહાવો લેવા માટેજ. નીમકહલાલીનું નામ સાંભળનાં તેને હસવું આવે છે. એકને એક સંબંધનો કંટાળામરો હાર તેનાવી પત્રવાર સહન થતો નથી. તેના જીવનમાં પતંગીઆના વિચિત્ર રંગો પુરાએલા છે; પણ એક રંગ એકથી ખીજવાર નજરે ચડતો નથી.

મી તેની મોહમરી વાતચીત! તે વાણ વીશે, આની કડકાઈ વીશે, તેના આજૂવણ વીશે ને ચાર ખાટાટીખા ટુકાર નફાઈથી ટુકડી શકે છે. પણ એક મીનીટથી વધારે વાર એક વસ્તુ પર તે ટકી શકતી નથી. તેને મંબીર બાળત પર કંટાળો આવે છે; કવિતા ને લાવના તરફ તે તિરસ્કારની નજરે જુએ છે. ડહાપણ તરફ તેનો અજુગમો હારે છે. તેના અવાજમાં વૈચિત્ર્ય, કૃત્રિમ છે; તેમાં લાવનારસીકતા જણાય છે તે પશુ પોકળ છે, લાગ અતુલવધો તેને મન અશુભ્ય નિર્મલતા છે. ઉત્સાહ કે પ્રેમને તે અધોમતિમાં મિટો લેખે છે, પુરુષો તેને મન રમકમાં છે. અને પોતાને તે રમકડું જ માને એવું કમ છે. તેની દાનરીમાં જગતના મોહક મીધાપણનું જાન આપણને થાય છે; અને છંદમીમાં મંબીર જની રહેવાની, નિરર્થકતા સ્પષ્ટ સમજાય છે.

આ રસભરી સુંદરી કલાવિધાયક છે. જીવનમાં અસલ ઉનારવાની તેની કલા-માંધીજ સત્ય જીનરે છે તે કલાથી પણ ચડે છે. તેનું અસલ પણ માધીજના સત્ય જેવું તરી નીકળે છે. આ સત્ય પાછળ ફાંફાં મારવાં સસારલણમાં એ એકજ માત્ર હીલી વેલ મેં જોઈ; અને મૂઢસ્યો તેને હું મારો અર્થ આપું છું."

ત્યાર બાદ રા. લાલ અંકાપીડે પ્રમુખની સમનાથી પોતાનો અભિગ્રાપ જણાવ્યો.—

સમજો! શ્રીઓનો પરિચય કરતાં અને તેમના ચારિત્ર્યનું નિરીક્ષણ કરના વખત વ્યર્થ ગયો હોય એમ લાગે છે. તેમના સ્વભાવની ચચલતા તેમના ચારિત્ર્યની પ્રગટ, તેમના અંતરની અણુમણુ અને એવી સાંધે છે કે જુદાં તેમની સોભાતુ જુઓએ સહી શકતો નથી. પણ આખરે એ બધામાંથી અને એક વ્યવહારુ જડી, અને તેને મેં અર્થ આપવા માંડ્યો.

દેશી સમાજ તે મુંઝવે તેજસ્વી કે તે અજ્ઞે છે બપકાથી, તેના ઊંડા છટાદાર શરીરને જરાક ડોળાવતીભ્તેના નયનોના નેજ નાખા ખડો ઉત્તજવળ કરતી. તેનું તેજસ્વી રૂપ બધાની નજર આકર્ષે છે. તેની શરમાળ રીતજાત બધને માન ઉપજાવે છે.

તે ફરક વિષય પર ભણે ખવાતી હાથ. ભણે જ્ઞાન મેળવવા મગતી હોય તેના મીને વાત કરે છે, સવાલ પુટે છે, અને તેનો ખીમે મોઢો અનાજ મોહિતી પ્રસારે છે. દર મીનીતની વાત પછી મળવા આવવાર અડતના બધી હોશીઆરી, ગેરડા, છટા ને નજાત નેજ શુભવાળ છે કે આની પ્રથ સા કરવી કે માન આપવું કે આશિષ આગવી.

પણ અળવારને જ્ઞાન નથી કે આ નજાતા, આ શરમાળપણ, આ છટાસા માત્ર સાધનરૂપ છે. તેની પાછળ કાવકર ને તીવ્રજી બુદ્ધિ મળવા આવવારની કીમત કરે છે, નિશ્ચય સ્વાસ્થ્ય તેનામાં રહેલી નબળાઈ શોધી રહ્યું છે, ને પ્રથક કમ્બલકાકિત પેનાની છત્ત-ખતનામાં તે ક્યાં મુકાય તે વધારેમા વધારે ઉપયોગી થઈ શકે તેનો નિર્ણય કરી રહી છે.

ખીયારા કોઈ આવનારનું કે વળવળું નથી. સુગ્રીવતા તેને મદાવ કરશે, મોહક તેની જ્ઞાન છુલાવશે. આનિદ્ય તેની સાચ્ચેની વીનરાવશે, જે આ બધાથી તે એ જાગ્ય-

વજાનાની ભલમા ન પડશે તે પણ આખરે તે બચકનો નથી, તેના ચારિત્ર્ય, તેની શક્તિ તેની બુદ્ધિના એકે એક નિજામને મરમ ન્યાય મળવા માંડશે, આસવામના નય/સંભધી આ જાગ્યારની કમ્બલનુસાર વાતાવરણ ત બીયારાની આમવાસ પ્રસારવા મડી જશે. નહોં તે, નજીરી નાખનમા તેની મદદ માગી નથી શ્રીસ રક્ષક જીતિઆ ઉત્તેજ મુકશે. પણ આખરે તેને શરણુ થય વિના હુટકો નથી.

આ બધાનો મુદ્દો એવો ગદન છે કે સમજતા થી વર્ષ સહેને નીકળી જાય તે દર પતિપગથણ છે, ને પેમે ટકે સુખી છે; નેને મોજમળદ ધણી પ્રય નથી. તેને લતાનેજ માત્ર શોખ છે. તેને મારેજ તે જીવે છે તેના પ્રસસકો અને અનુચરેલું તેનું વધારું એજ તેનો હેતુ છે.

આ હેતુ પુરો પાડતા તે બગીરમ મકેનન ઉઠારી શકે છે. અને મોખત એવી સ્વસ્થતાથી, એવી દુઃખદેશીથી, ને અતી અકમતાથી કરે જ કે કાલિક વિજય મળતા તેન વાર લાગતી નથી કોઠકજ વાર તેનો જીવ અજાત હોય, હૃદય કોપકસ્ત હોય અથવા પ્રવલ નિષ્ફલ મયો હોય ત્યારે તેના જ્ઞાત સ્વરૂપની નીમે જગ મી રહેલા વિનાશક અમિજવાવામોનું દાલિક દર્શન થાય છે બીજી પડે સ્વરૂપ પલટાય છે. તે જ્ઞાત ને સૌમ્ય અને છે.

તેના સ્વજન ન મિત્રનું મદમ પ્રય જ્યાં સુધી તેનું મદમ કહી શકાય ત્યા સુધી તેનીજ આસવાસ કરે છે અને આ મદમ તરફ તે અદ્વજન જમ્મ દાખરી છે પણ વાદ્યના રમ કરે તેમ તેના મો વરન જાવ કરે છે, ને મોજસર બુદ્ધિનો મમકાદ બુદ્ધિશાળીને પણ આજે છે. તેની પાકાઈ ને મુતસહીવજીનો પર કોઈ નેજ શક્ય નથી. જરૂર પડે મેરાએમા

પેનખરની વાક્યપદ્ધતિથી તે બોલી શકે છે. પ્રસંગે બેગીમાં હેરી મહેણાંથી કાઢી શકે છે. ઇ. સ. પૂર્વે પહેલી સદીમાં તે મીસરમાં હોત તો બાપડા એટલી પાસે વજ્ર જીવનું સામ્રાજ્ય બોવડાવત; જહાંગીરના ફરમારમાં હોત તો ખીચારી નુરજહાંના લાખમાંથી સામ્રાજીપદ પ્રાપ્ત થી લેત. વીલાસતમાં હોત તો એક બૂબગે પાલાંચેટા વિસર્જન કરાવત. વીસમીસદીના શુન્નરાતમાં તે સુધીય ને પ્રતિ-ષ્ઠિત મહિણી થઈ રહી અગર ઇતિહાસમાં નામ લખાવવાની આકાંક્ષા છોડી બેઠી છે.

તેનેજ હું મારે અંતરનો અર્થ અર્પું છું.
પછી રા. બાઈ આવડને પોતાનો દેખ વાંચી સંભળાવે:—

“ પ્રમુખ સાહેબ! મારા મિત્રો પોતાનો અર્થ આમ ફરકે પ્રકારની રીતોએ આપતા જોઈ મને ખેદ થાય છે. આ દુઃખમય સંસારમાં જ્યાં, ‘સહન કરવું એજ સહાય છે,’ ત્યાં જેણે આશુ’ સારી જીવન વીતાવું હોય અને ઇશુખોસ્તની માફક જીવતાંજીવત ‘ફેલ’ સભો હોય તેનેજ અર્પુંતો માત્ર ધરે.

એક સ્ત્રી એવી મેં જોઈ હતી. તે દામલ વધે વિધવા થઈ ત્યારથી ચેલા ને સહનથીસતાનાં મત આચરવાનો અધિકાર તેને પ્રાપ્ત થયો. તે નિરાધાર હતી. તેને આખા ઘરનું રણજું ધણતું પડતું, લુગડાં ધોવાં પડતાં, રોંધતું પડતું ને સગાંદાવાનાં ડોકરાં રાખવાં પડતાં. તેને પેટ પુરતું ખાવાનું મળતું નહીં, અને અંતર વળગી ઉઠે એવાં મેંડણાં સંડવાં પડતાં. કાંઈપણ સુખમાં સેવાજ્યમાં કે આનંદને તેને જામ મળતો નહો. આખા મામત દુઃખને મારે તેજ સુનેદગાર છે એમ પણ મારી વખત મલાલ.

આમ દુઃખની પરિસીમા અનુભવવાં વધે વીત્યાં. દેવાનાં હલ્ય રાક્ષસી બની અમ

એવા પ્રસંગો તેને પ્રાપ્ત થવા છતાં તેની શાંતિ કમી નહીં, તેનું ધૈર્ય ખુટ્યું નહીં, તેની મુદ્દતા પલટાઈ નહીં, તેના આનંદી સ્વભાવમાં કંઈકતાનો સંચાર થયો નહીં. તેં હસતે મોઢે જીવન વીતાવી રહી હતી.

તેનું મુદ્, મ્લાન, ને મંલીર હાસ્ય બંધનું હલ્ય પીગળાવતું. પૂજ્યલાવ જેણે કદીએ અવગો નહોતો તે તેની સાથે આજ-થી કર્તવ્ય હાખ્યાં; અને દુઃખ દેનારાઓ તેની પાસે કૃતજ્ઞતાના અભ્યુત્પન્ન પાઠો રીખવા લાખ્યા.

તેને સમ ખાવાને એકપુરું સંતાન હતું. ખીબ છાકરાં વચ્ચે ને આ સંતાન વચ્ચે તેણે એક મળેલા હોય એવું ડોહની બાજુમાં નથી. પોતાના સંતાનને ધણી વખત અન્યાય થતો જોઈ તેની આંખમાં જાહેખાઈ કે કોઈ ગાળ્યાં હોય એમ ડોહજો સંભળ્યું નથી.

છાકરાની વહુ આવી; પંજુ તેણે સાક્ષને સંતોષી નહીં. પણ આજન્મસમર્પણીની અદ્ભુત કલાથી તેણે હરસાં કહ્યું, મરણ સુધી તેની મીઠાસ તેવીને તેથી અમીભરી રહી, ત્યાં સુધી ચીરપાવના તેણે આસા રાખી નહીં.

સહનથીસતાની સિદ્ધિ એજ છેલ્લે સુધી તેના જીવનનો મહામંત્ર હતો. સેવાધર્મનું અસ્ખલિત આચરણ એજ તેણે સુક્ષિત ખાની હતી. દુઃખથી અધીરી બનેલી, ફરડતી આ દુનિયાને થીખ અને શાંતિ દેવા અવતરથી પપમંખર સમો તે મારા રમરજીમદિર-માં જાણે છે. તેનેજ હું મારે અર્થ આર્પું છું.

ત્યાર બાદ રા. બાઈ, ફાંકડા શીતુરીએ પોતાનો અભિપ્રાય વાંચી સંભળાવે.

“ પ્રમુખ સાહેબ! સ્ત્રીની ભાવના પુરુષો-એ બગાડી મુકી છે. સ્ત્રી, પુરુષની સમેપરી-અણુ સહનથી ને મિત્ર થવાને સરળઈ છે ત્યારે સ્ત્રીએ જા મારે રાગવાં જોઈએ! પુરુષથી

બંદે મવાંદી કે સંસ્કારી યતુ' નોંધવો પુરુષ-
ભવિતિએ રમેલા મવાંદી' નિપજોએ સીંચોના
સ્વભાવને એવેા વિદુન કરી નાખ્યો છે કે
'ગમે તે ઉપાય કરે પણ એ સ્વભાવ નુલ્લવે
અશક્ય થઈ પડ્યુ છે. આવા સિદ્ધાંતથી
બધી ગણી એકજ સી અને મળી. તેજ અને
અધ્યાર્દ સામે છે.

તે દુનિયાવળી છે, ને પરચીને સુખી છે,
તેને ઊકરા છે, સગાસગાધીઓનો સ્નેહ
સેજે મેળવ્યો છે, છતાં તે "ટામ-મોષ"
(તેજાની ઊકરા)ને ખાસ કરાવી શકે છે.
પુરુષને રીઝવવા નાકી કરેથી વચ્ચરિયાતની
રીતિઓની તેને પરવા નથી તે આપેક
હુમમાં પડેરની નથી, ધરેણને અડકતી નથી
અથે ઝાંઘુજ નોંધએ એવા શિષ્ટાચારની
સલામ અપર્ચીતના કરે છે

પુરુષો જોડે વાન કરતા તે નથી ખચાતી
કે કૃત્રિમ ધરમાળપણાનું ક્રેળ કરની પુરુષો
સાથ સ્નેહમયી મૈત્રી રાખવામા તે દુપણ
દેખતી નથી

શુદ્ધિવૃષ્ટિ આખર વહેરવા તે પ્રુષ
નથી. તેનું શર સરકાર ઉગાડવાનું ઉખાટુ
નથી. પણ કોવેજના ઊકરાઓની 'બેરડી'ય
ને ખડ સામે છે. એક પુરુષે જુદાના દેખેા,
એક ખીટી પર સીપુકરના પોશાકનય સમક,
લગવાની રેનય પર ચઢા કરવાએ સ્કન. અને
રોટલી વળતા વળતા ગયરા માટે જુલુ પડેયુ
પુરતક-ચુગરાતમ તેના શીસય બીજા ધરમા
આ વસ્તુએ નહીં ચઢતી નથી કેવેજ ઊડવા
પડી આવી નિર્દોષ બુદ્ધતા મે બીજે દેશએ જોઈ
નથી તેના પતિ જોડેનો તેનો સખ્ય લાજનો,
સરકારી સ્નેહાનવાનો નથી, પણ એ સંઘ
વડીઆ નેનોશાની મિત્રને છે ધણી ઘેર આજનાં
શિષ્ટાચાર પ્રમાણે તે તેની ખજરખ તર નથી
પ્રજતી, પણ સચારે જતી વખતે એ વાન

અધુરી રહી દતી તે પાછી શર કરે છે.
જરર પડે તેા તેના પતિને ઊકરું લઈ
જાનુ રાખવાની સૂચના કરી દે છે. અને છતાં
પતિ જોડે અમેલ મૈત્રી તૈજે સાધી છે પતિને
સાતિ વખત છે ને નહીં મળતી દેવ-પણુ
સહચાર તેા જરર મળે છે.

આ સીથી વધારે નીખાડસ, અગાધિત,
સામે મિત્ર મળવા અશક્ય છે. મિત્રો જોડે
જાતીય જાનના પર રચાવાના સીપુરુષ
વચ્ચેના અસામર્થ્ય અવગને આજુબી નથી.
તેની હાજરીમા સીંચેના આચારવિચાર ને
પુરુષોના આચારવિચારથી ભુદા નિપજો
લાગુ પડવા સસારે સદીએ થવા અક્લ
કર્ષી કરો છ તેનો ખ્યાલ તેને આવતો નથી.
તે પુરુષોની દૃષ્ટિએ સંસ્કાર જોઈ શકે છે, ત
સખનીય મિત્રની ખાફ સલાહ આપી શકે
છે. આચાસન શીલતા મિત્રને નમવા, મીઠામ
કે પ્રેરણા મળતા નથી, પણ અનુભવી
સલારીની સયોદ પાકાઈ ને તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિએ
લાગ મળે છે તેની અપહાર સક્તિ અજબ
છ, એટલે ટાન ને કૃત્રિમ કદાપણમાં તે
મેસી શકતી નથી તે તરત ઊડી કામે લાગે
છે શુરોશીએ રૂંડે છ, ન જાને રસ્તો
રેખાડે છે

તમે તેના તરફ સી-સખાન વતિ રાખી
શકતા નથી, કારણે નિર્બળતા કે સુકુમારતા
તે દેખાડતી નથી તમારી પાસે તે કૃત્રિમ
સખાનની આશા રાખતી નથી. પણ તમારા
સમાવડીવાને આપેા તેનું માન પોતાની
કલાથી લે છે.

સાધારણ રીતે પુરુષો સીંચા પામે શાતા
કે પ્રેરણા મળે છે, અને જે સીંચા તે
ગાણી શકે તેને અર્થ આપે છે શાતા ને
પ્રેરણા માગતી એ મારે મન નિનંદતાનું
લણુ છે. ખરા પુરુષને મિત્ર જોઈએ છે, તે

પદ આવીજ સી લઈ શકે. માટે હું મારો અર્થ તેનેજ આપું છું.”

પછી પ્રમુખનું નિમંત્રણ સ્વીકારી સ. બાઇ પુસ્તકો ઉપર ચંપા, અને તેમણે પોતાનું બાપણ વાંચી સંભળાવ્યું.

“જે સીને હું મારો અર્થ આપું છું તે નવીન શુભરાતનું અનેક” પુખ્ત છે. પંડવની માફક તે પરિસ્થિતિ ઊઠી ને ઊઠી ઊભી રહી છે, તેના આલ્લાહજનક ડોલનમાં નવયુગના સંસ્કાર ને સ્વાતંત્ર્ય બને જણાય છે.

તે સુપતી સુંદર નદી પણ સ્વરૂપવાન છે. તેની આખો દરેક બાવે થામી શકે છે. તેની મીઠા અપાજ દરેક લાગણી દર્શાવી શકે છે. તેના હાસ્યમાં મોહકતા વધારે છે કે નોકાન તેને નિર્ણય ધક શકતા નથી; પણ તે દસે છે ત્યારે સામાન્ય અંતર સ્વાધીનતા મોઢ બેસે છે એ નિઃસંશય છે. દરેક કલા ક્ષય કરવાનો હિત્સાહ તેનામાં છે. તરતાં, મોટર હાંકતાં, થેડિ બેસતાં, ટેનીસ રમતાં, ચીતરતાં, ગાતાં, લેખ લખતાં, કે બાપણ કરતાં એકદમ શીખી બાઉ એવી હોંસ તેને દિનરાત થવાં કરે છે. તેણે સારી કળવણી લીધી છે. અને તેને વધારે સારી કરવા મથે છે.

મોટા મોટા લેખો ને પુસ્તકોને તે સમજવા પ્રયત્ન કરે છે; અને તેના પર કંઈએ વિવેચન કર્યું હોય તો સમજી શકે છે, અને થોડુંક પોતે પણ કરી શકે છે. વાતમાં ગમક આણવા પુરતી સમજ તેને રાજકીય જાગનમાં પણ છે, અને કોઈ પણ વિષય પર બીજા પાસે વાત કરાવી શકે છે, ને પોતે પણ કરી શકે છે એવી હાથ પાડી શકે છે.

તે દીર્ઘભાવવાનું છે. જુની પ્રજાવિશ્વ-એને તેણવામાં તેને મળક પડે છે. શોધવાયકાને ધરવામાં તેને રસ પડે છે.

પુરુષોની પ્રવૃત્તિ અને જીવનનું નિરીક્ષણ કરવા-માં મજબૂદ પડે છે; અને તેમની સાથે સમાન-તાથી વર્તવા માટે છે. કોઈ પુરુષ રજેને સી જાતિ પર મલાવાતી રાજનજીની હકુમત મહાત્મા કે એવા લખથી તે સખે રાજદામાં પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય દર્શાવે છે.

તે એક મોહક બંધોવિણી છે તેના સુકુમર સ્વભાવમાં તેજાન કરવાનો અરપણ ઉત્સાહ ગમ્ય કરે છે. એ તેજાનમાં દોષદોષ મોરવ ને શર્વેની રસતા શમાવી શકે છે. ઘણા લેખો આ ઉત્સાહ તરફ તિરસ્કારની નજરે લુવે છે. મને તે એની મોહકતાનું પ્રથમ બહુ બાગે છે.

તેને આત્મા પરમ સંસ્કારી છે. તેના પરમ ચારે તરફ પ્રસારે છે; અને અજાતને સાતા મથે છે; અજાત પ્રકાર છે, સંસ્કારી-ને રહિમાં એકતાનતા પ્રસારી બાગે છે. તેની હાજરીમાં આવતાં સંસ્કૃતિનાં સોપાન પર સ્થા હોતએ એવો ખ્યાલ થાય છે.

સામાન્ય જનતાને આ સ્વાતંત્ર્ય ને સંસ્કારિતાનું વિલક્ષણ મિશ્રણ સમજાતું નથી. જે સી ન સમજાય તેમાં કુપણ માની લેવું એ અવકારમત મનના પહેલો સિદ્ધાંત છે. આ સીની સંસ્કારિતા તેજ તેની વિશ્વદિની જનતા ને સંસ્કારક છે. ઉદ્યે થાસે પણ તે સંસ્કારિતા પમર વધી એમ તેને જોવાને તરત બાગે છે.

તેનાં દીર્ઘત, શુદ્ધ, સ્વાતંત્ર્ય ને સંસ્કાર-થી આકર્ષીત સંસ્કારી પુરુષો તેની પાસે સહનુશ્ચિત ને શ્રેયઃ પામે છે. તેની એક દષ્ટિ, એક હાસ્ય, એક અભિનંદન પ્રવળ શ્રે છે, પુરુષોને કસોટીએ મદાને છે. તેની શ્રેયણ પામેલા પુરુષોના મગજની રિપતિ અસાધની રાજ્યકંવરીઓના રિમતથી શ્રેયણ મોહાઓની અવેદાઓ કેંક ખ્યાલ આવે છે.

પ્રેરણાનું જરૂરું તે શાળા શકતી નથી
છતાં તે કોઈને પ્રેરવાની હયા રાખતી નથી.
રખેને સ્વાતંત્ર્ય એણે થઈ જાય એવી
• કેક બીક તેને રહેલી હાથે છે. પ્રેરણા વાચતા
પુરુષો તરફ તે મદારીની દૃષ્ટિએ જુએ છે.
આ નવા પ્રકારનો સિદ્ધિ આ નવા અટકાવનો
વાચ; આ નવી શક્તિવાળું માકડું એ બધા
મારી કુમકુમીના અવાજથી નાચે છે-એમ
એને હાથે છે. પણ કુમકુમીનો અવાજ
સાંભળી સ્વમાનજન થયલા પુરુષો નાસી
જાય છે, ને તેનો સુવાસ આજબુદ્ધ
પામે છે, તે બીચારા આત્માને જાન નથી કે
પ્રેરણાના વાચકા પ્રેરણામૂર્તિને આરાધવા
મથે છે, મદારીને નહીં, તેમને ઉત્સાહમય
જોઈએ છે, જુલામજીરી નહીં

આ નરસુમની પ્રતિભાની જેવી અદ્ભુત
પ્રેરક શક્તિ છે, જેવા અનુપમ સરકાર છે
તેમજ તેના આત્મા ઓર્ગનિકાત છે એ
એ કોઈને ખરા અતરથી પ્રેરવાને સક્ષમ
કરે તેનામાં અનન્ય પ્રભાવ ને શીરના
પ્રભાવે, એ સાદિત્ય કે રાજકીય પ્રતિભાને
ધર્મ મળે તેા નવો સુપ્રદાન સ્થાપે, એ
તેનો સરકારી આત્મા કોઈ બીજા આત્મા
જોડે નિર્મલ ન અભેદ સહચાર સાથે તેા
અવની પા અમતપૂર્ણ ઉતારે

સરજોડા આ વિવચા એક ઘણી છે.
એક ન હોય તેા મનુષ્યજાત વહાલી કમ
હાથે ! છતા આ નવયુગની મનોહારી સ્ત્રી
મારો અર્થ આપુ છું.

ભાર પછી રા. જાણ સ્વસ્થિય મોનાનક
અરમ્મું છુછી પાતાનો સેખ વાચવા તત્પર થવા

“મહેરમાન પ્રમુખ સાહેબ ને સન્નેરા
મારા જેવો એક વિચારવિલાસી અભ્યાસી
પ્રમુખ સાહેબે પુછેલા પ્રશ્નો નિર્ણય ઉત્તર
વળતા કે હિમગતથી આવી શક એમ નથી.

શ્રી એ સંસ્થિકામનું પરમ સાધન છે. અને
એવા અત્યંત ઉપયોગી બધાનું નિરીક્ષણ એ
દરેક દૃષ્ટિએ ઘણીજ અટકાવી વસ્તુ છે.

પ્રથમ મુક્તિ અમર થવાને મટિ કરીને
સાધન બનાવી સ વનન ને આકર્ષણનું શક્તિ
તેના હાથમાં મુકે છે. અને ને શક્તી પોતા
ની જોડી એળી તે જાતિને અમર કરવા
મથે છે. મનુષ્યવિકાસમાં શ્રી રક્ષક બળ છે,
પુરુષ સર્વકર્ત બળ છે. જાતિના આભારી
શ્રીજાતિની શક્તિ પર અવલભે છે.

જાતિજનનિ વચ્ચે બપકર રસાકસી
ચાલી રહી છે. જે જાતિઓ સચકત ને પ્રભાવ-
શાળી હોય છે તે જીવે છે, પૂરણીને પ્રતાપી
ને સુખી કરવાને સાધનજાત બને છે. જ્યાં
સુખી પૂરી પર નિર્મળતા અને કુખ્ય બધાથી
રજા છે, ત્યાં સુખી સચકત જાતિઓ વધે
એવા ઉપાયો શોધવા જોઈએ તેજ પ્રમાણે
અચકત જાતિઓનું પૂરણી પરથી ઉન્નમૂલન
કરવું જોઈએ જ્યાં સુખી નમણી, શાંતિપદ,
આવર્તિત, ૨ કુકુલવી જાતિઓ પૂરણીને
ભારે મારે છે, ત્યાં સુખી સુખ, શક્તિ કે
ખરા આનંદ ફુલીઆમાં ફેખાવાનો નથી.

જાતિ રક્ષાવાનું કે વિનાશ કરવાનું પ્રથમ
સાધન શ્રી છે તે કુ આગળ કહી ગયેા.
જેટલ અશ્રી શ્રી સચકત જાતિને અમર કરે
છે કે અચકત જાતિનો નિર્વસ કરે છે
તેટલેજ અશ્રી શાકીય દૃષ્ટિએ તેને પૂજનીય
કે અધ્યોદ માની શકાય એ પાત નિ.સ.થય છે.
હવે એવી પૂજનીય કે અધ્યોદ કીનો
નિર્ણય કરીએ.

મુજરાતી જેવી નિર્મલ કે અચકત જાતિ
પૂરણી પર ભારેજ મળમે. આપણું સારાસગી
આવરણ પુરુ પચ્છીસ વર્ષનું પણ નથી;
આપણી સારાસગી ઉવાધ પાચ પુટ પણ
નથી. આપણે ત્યાં બાલકાનાં મનુની

સરાસરી સેંકડે ૨૫ ટકા; આપણે ત્યાં રોગ વીગેરેનો પ્રચાર બીજા બધા દેશોથી વધારે છે, આપણા યુવકવર્ગમાં ૮૯ ટકા નબળો, રોગગ્રસ્ત ને નિર્જીવ હોય છે; આપણી કાર્ય કરવાની શક્તિ બધી પ્રબળી કમ છે એ મેં 'મારા એક જાણીતા લેખમાં' સિદ્ધ કર્યું છે, અને એ વાત જોયું શુદ્ધરાસી તેમજ બીજા જાતિના નોકરો રાખ્યા છે તેમને વિદિત છે. આવીં શારીરિક નિર્મોલ્યતાને પરિણામિ, આપણા દેશમાં શુદ્ધિનો કે આરિયનો વિકાસ સંભવનો નથી; દેવ, કૌશ, શોભા અને ધનસંચયની ઇચ્છાનું પ્રાપ્ત્ય આરે તરફ વધે છે; અને અપૂર્વ પશુ (Blot to Blot) આ જાતિમાં પાકે એ અસાધ્ય ચક્ર પડ્યું છે.

તેથી તમે મારા મત જોડે સમત થશો કે આપણી અશક્ત ને નિર્મોલ્ય જાતિ પ્રજા પછી વહેલી ઉખડી જાય તેમાંજ જાતિ-હાસ ને ઉત્ક્રાંતિના લાભો સમાયા છે. જ્યાં સુધી આવી જાતિની શક્તિ યથા દશ્ય ત્યાં સુધી 'મનુષ્યજાતિની ઉત્ક્રાંતિ યથાની નથી, અને રોગ અને દુઃખ નિર્જીવ કરવાના બધા ઉપાયો નિષ્ફળજી જવાના.

મનુષ્યજાતિને સફળાગ્રે શુદ્ધરાસી પ્રજાનું ઉન્નતન અપાદાનેર ચાલું જાય છે; અને બાકિ અપૂર્વતાનો અરજોદય પાસે આવેનો જાય છે. ત્યારે આ શુદ્ધરાસની વિશાળ ભૂમિમાં બાપડાં બીચારાં મનુષ્યજાતિની નિર્મોલ્ય જાતિ નહીં વસે પણ કેહ બીજા પ્રતાપી જાતિનાં સરકત વિજયી ને રક્તવંશ સંતાનો વસશે. જે સાધન આ અરજી વહેલો ઉગાડે, ઉત્ક્રાંતિકમની નેમ વહેલી સાધે તેની હિમત કરી કરાય તેમ નથી.

આ સાધન તે એક પ્રકારની શુદ્ધરાસજી રહી, અને ઉત્ક્રાંતિકમ આપણના આ પરમ બળને કું વંદન કરે છે.

આ પ્રકારની સ્ત્રી મળવી મુશ્કેલ નથી. દરેક સહેરમાં, ને ખાસ કરીને કેળવણી વર્ગમાં, ફરવાની જાહેર જગ્યામાં અને રોશન વીગેરે સ્થલમાં તરત દેખાઈ આવશે. તેનાં વશણો નીચે પ્રમાણે છે.

તે રંગે હીકડી છે, તેની કમર સીધી રહી શકતી નથી. તેનું મોં નિસ્તેજ છે તેની આંખો મોટી છે અને તેમાં અસ્વાભાવિક તેજ દેખાય છે. તેના સરીસો ઘાટ બે સીધી દેખાતોજ જાતેલો હોય છે. રતન કે નિનંબથી તે સીધી દેખામાં વિધાર થતો નથી.

અઠવાડીઆમાં ત્રણ છઠ્ઠા તેનું માથું દુબે છે; પંદર વર્ષે તેને ફીરદીરીઆ ચાલે છે. ઉત્ક્રાંતિકમનું પરમ સાધન જે સ્ત્રી, તેના અસ્તિત્વનો હેતુ સંતાન જણ્યાં. એ રવાના વાવિકમાં સ્વાભાવિક કાર્ય તે સામારણ રીતે કરી શકતી નથી.

તે દુઃખ સહી શકતી નથી, તે ખાઈ શકતી નથી, તે આવી શકતી નથી. તે બીજાને દુઃખી કરે છે, કૃત્રિમ ભાવમયતા અનુભવી શકે છે. પતિનો વિશેષ પત્રવાર લેતી શકતી નથી. તે ક્રોધનમાં રસ દેખાડે છે, છતાં એક પણ કામ રસ બધને કરી શકતી નથી. નિર્ણય ઉત્સાહ ને તોફાનથી તે દંડાયે છે. આ બધાં રેગિષ્ટ માનસિક દશાનાં લક્ષણો છે.

આ સ્ત્રી હેકરાં નથી ઉઠેરી શકતી કે નથી કેળવી શકતી. તેને હેકરાં મળતાં નથી પણ દેખા વરની નેહ જાય છે.

તે શારીરિક કસરત કરતી નથી, અને તે તરફ આકર્ષાતી નથી.

શુદ્ધરાસી! શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ આ સ્ત્રીજ ખરી સેવા બબવી રહી છે. એ આપણી નિર્જીવ જાતિનો અંત અપાદાનેર પાસે આણતી જાય છે અને તેરને અને મનુષ્યજાતિ ને વિવશ સાધની જાય છે. અને ને કેવી રીતે !

ગુજરાતી સાહિત્યનાં કેટલાંક સ્ત્રી-પાત્રો

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૩૮૬ થી]

પતિની ઓળખ કરવા પ્રયત્ન કરતી પ્રેમોત્સુક પતિવ્રતાની ચિંતા અને આનુગત્યએ કોને મદદરૂપ આપેલા નથી અનુભવાતી ? જે સ્ત્રીજાતી પ્રેમભરેલા આ પ્રતિભા આસપાસ ફરજીરસની જમાવટ કરી છે, તેણે તેની દમનનીમે, ગુજરાતી વાચકસમાજના હૃદય ઉપર સરાને માટે અકિન્ન કરી છે અને ગુજરાત ના સાહિત્યની અદર તેને મદદને માટે વિશ્વકર્મ કરી છે.

શામળીની પત્રાવેખતા આટલી સમૃદ્ધ જાવાત્મક કે ચિત્રાત્મક નથી જ્યાં નવા પાત્રો અદ્યતન-નવીકે પરીક્ષકને પ્રેમભર્યા પાત્રોથી થકુ સચ્ચત-જાણીયા ચિંતા રહેશે નહીં તેનું મહત્ત્વપ્રદાનનું ચિત્ર આ વાંચની પ્રતિભા કરશે, આ જ્યાં અને શામળીની પ્રતિભા, પ્રેમભર્યા નહીં તેવી, અમુક પ્રાચીની રીત-રજવા (Romanticism) ની ઝાટ દેવા જ્યાં, તેના પાત્રોમાના થકુ થોડા સોશિયલ થઈ ચિરંજીવના પાત્રી રાજવા છે ન સચ્ચ છે.

સંવિતા

પ્રેમભર્યા અને શામળી પત્રી મોટે ભાગે કાર્પેન્ટરે રચાસાહિત્યને જન આગળે એ સેખકો પાછી કેક ઉપા પ્રગરતુ રજવાત્મક સાહિત્ય આપણને પ્રથમ નર્મદ-દવજન કુચમાં પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ નર્મદના "આદના" અને "સંવિતા"ના કે રજવા-રામના "સંવિતા" કે અન્ય મતિયા ઉપા પ્રગરતુ પાત્ર સેખન દરજમાન થકુ નથી. રસ-રજુકોગાઈની "સંવિતા" મટે છેક એમ ફરી રાજાય તેમ નથી પાત્રોની ઓળખ

માઈકરબ્બ એવીન તેવા જ્યાં ફરજીરસની જમાવટથી આ પાત્ર આકર્ષિત બન્યું છે અને એક વખત તેની જગત નુ અમર નીમે આખી મુખાઈની પ્રભા ઉરકરાઈ નીક દતી.

ગુણગુડરી

પાત્રની પાત્ર તરીકે સામાજીકી થકુ ઉચી જીવિકા ઉપર રજવા, આપણને પ્રથમ ન દસકરમા મટે છે ફેળાદેવી, દેવળદેવી, રૂપગુડરી અને ગુણગુડરી એ તેમના 'ફરજ-વેવા' ને દીપ્તિ આપના મુખ્ય સ્ત્રીપાત્રોમાં રૂપગુડરી અને ગુણગુડરીએ જેટલા વાચક-હૃદય આકર્ષ્યા છે તેટલા બીજા પાત્રોએ આકર્ષ્યા નથી રૂપગુડરીની મતિ તેના કૌત્ય, તેમની વાંચના પ્રીત પ્રક-જુગા અમરકારક રીત આપેલી છે તેનું ઓળ નાનું મો, તેને મારવળાં, અને તે દતની ત્યારે, તેની નીકની વાળીયા મોતી, વના પરવાળા જેવા ઓહને અકતા, કમળીની લાક પાછી ઉપર, અજ-કના ઓલના દીપા જેવી મીઠા થકુ રહેતી, એ સીધુપરમરી આપ્તિ આપેખના થકી પછી, રજાકારે, તેનું રૂપ થકીવનાં મુદરે રજાથી, તેના મીઠા ઉપરના છુદગળાં વખાંન કરે છે તે કહે છે

તેના મીઠા ઉપર એક જરજુ દતુ તેથી તેથી જુલમુરવી મેહરી તે વધતી કે એમ ફારસી સાચેરે દાહીલ, યીનાઈની નેક મેરીના વાલ ઉપરના કાચા વઘને વારે, સમરક અને યોગ્યાસ ઘડેર આપી દેવાને તેવાર થકો દતો તેમ તે છદ્દજનિ મટે આપ્તુ ગુજરાત કેલ આપે તે પાત્ર થોડું દતુ

અરિચારી ફરજુને આ પત્રીનીનું પ્રથમ દર્શન વિલક્ષણ સંવેગોમાં થાય છે. મેકમેથની અવ'કર વિશ્વાસીઓને રજવિત્ત સાવતી "વત્રીઓ"ના સમાગમ અને સુમેલ પછી, પાછા ફરતા ફરજુરામને, તેના સર્વ

વૈભવનો નાશ કરનારી મહાભક્ષા જેવી આ સુંદરી નજરે પડે છે; અને તેજ હાલથી ગુજરાતની પકતિનો અને પાટણના રાજ્યની ખેદાનીખેદાનીનો પ્રતાપ શરૂ થાય છે.

પરંતુ આ છતાં, બળબળતા પતિપ્રેમભરી, શરવીર, નાની શુશુદેરીની પ્રતિભા ધણીને વધારે અનિવાર્ય આકર્ષણથી ખેંચે છે અને ખેંચશે. માંખના નાના બાઈ કેશવના મરણ પછી, તેની ભાવકર સ્વસ્થ, શોકની ભૂતિ, લગ્નકલ્પ ઉપર ન જુલાય તેવી સમર્થ અસર કરે છે. આથી પણ વધારે ઉત્ક્રિષ્ટતા, કથાકાર તેને અર્પે છે, ભારે સમનો મંડપ મણી, મૂન કેશવના રાખ સાથે, તે ચિત્તાને માંચડે મટે છે ત્યારે. તે સમયે તેના દેખાવ અને તેણે મંદભાગી કરણને દીધેલા ભાવકર શાપનો વર્ણન, તથા ઉત્પન્ન કરે તેણે છે, અને નો કરણવેલાના પાત્રલેખનની વિશિષ્ટતા, આજાર ના હોત તો, ગુજરાતી સાહિત્યનાં પ્રથમ પાત્રોની અંદર, શુશુદેરીનું સહેલાઈથી ઉંચું સ્થાન આપી શકે તેણે છે.

તરલા

નંદરાંકર પછી ઉંચી પ્રતિષ્ઠા ૩૬ ના સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયાસ મણિલાલ, દોલતરામ કૃપારામ તથા ગોપર્ધનરામના હાથથી થયો. મણિલાલની નવલકથા "શુભાભિસદ" અવતરણરૂપ હેતુથી, તે ઉપરથી મણિલાલની પાત્રલેખનકલાની તુલના કરવા ગોચર તો નથી. તેમનું આશીર્વાદ "કાંતા નાટક" તેમનો સ્વતંત્ર કલ્પનાત્મક સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવા તરફ પ્રથમ પ્રયાસ છે. નાટકનું નામ "કાંતા નાટક" હોવા છતાં પાત્રલેખનની દૃષ્ટિએ તેનું પ્રથમ આકર્ષણ "તરલા" છે એ નિઃસંશય છે. આ પાત્રની આલેખનામાં, નાટકના કર્તાએ એક છાંયું

અને વૈરી સીદ્ધિનો ચીતાર આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. "કાંતા"ના નામની કુશલતાની સ્પષ્ટ, તેની મોતીની માળા, ગુપ્ત કોઈ શુકિતશુકિતથી તોડી નાંખી, તેને તેના નાયથી વીખુડી પાડવી, એ તેના જીવનનું લક્ષ્ય છે. આથી અનેક કાવચો તે રચે છે અને અંતે તે પોતાનો એક આશય સિદ્ધ કરે છે પણ ખરી. પરંતુ તેનો દગો ઢાંકવો રહેતો નથી. તે પકાઈ જાય છે અને કાંતાને તેના પતિ સાથે યુન: સહયોગ થાય છે. આ નાટકની વસ્તુની ખીલવણીમાં કર્તાને સમર્થ પાત્રલેખન કરવાની લાગણી તકા ખેંચે છે, અને તેનો ઉદ્દેશ અંશે નાટકકર્તા સદુપયોગ પણ કરે છે. કાતર પડે, તેના મુખની વચ્ચે આંધ જેવી, કાંતાની મોતીની માળા કાપવા તેવાર ચમેલી તરલાની ખેંદાસાનું વર્ણન, આનો નમુનો છે. મોતીની માળાને 'હાથમાં પકડી તરલા કહે છે:

૨ દિવ્ય મોતી! તમે પણ શુપ રહેા. આજ કાતર
"કેદમાં મળી આ વહેલી, મુખની શુભ ફોર ફી
લાગ્ય હોરી કરી ખાંધે મારી, આજ વિચાર ફા ?
અથવા કાપ તં બિને મુખની મુલ રાને
સ્વર્ગને રોર દે કાપી, લલાટે લખ્યુ તે બને."

છતાં, સ્પષ્ટ દૃષ્ટિથી તપાસનારને ધણી વાર નાટકમાં લાગે છે કે તે કર્તાનીના પ્રસંગો વચ્ચે ચઢેને કથાનો પ્રવાહ વહે છે ને તેને અંજે તરલાને પણ પસાર થવું પડે છે, તે પ્રસંગોમાંના કેટલાકમાં, પ્રસંગને ગોચર ઉચ્ચ કલાએ તરલાની આલેખના પદોંમતી નથી. આથી નાટકમાં એક પ્રકારની ઉણપ રહે છે અને નાટકકારની નિર્સર્ગશક્તિ, અપરિપક્વતાનો ભાસ આગે છે.

મહોદરી

દોલતરામ કૃપારામના નાણીતા પ્રધાન ઉદ્દગિતવચ-અર્થકાવ્ય, કુસુમાવલિ-નવલકથા,

બાદશાહી સેન

ઓલો દીલ બહાર

(૧૯૨૬)

ચમેલી, મોગરો, લુપ્ત વગેરે
ઉત્તમ પ્રકારનાં ફુલોની સુગંધીનું
બનાવવામાં આવ્યું છે. કપડાં અથવા
રુઆવ ઉપર લગાડવાની સાથે
દીરને પ્રદુષિત કરનારી સુગંધ
આશ્ચર્યમાં ફેલાઈ રહે છે આ કારણ
ને લીધે સારે અવસરે, માનસિક
પ્રસન્ને, મંદિત જાતી વખતે સુતજનો
આશ્વાસની હવા શુદ્ધ સુગંધિત
બનવવા માટે ઓલો દીલ બહાર
વાપરે છે તમે પણ આ બાદશાહી
બગર નાપરો

કોંગ્રસ અડધા આઉટની

બાટલી ૩૧ ૨-૦-૦

૫૫ કોંગ્રસની

બાટલી ૩૧ ૦-૧૨-૦

૫૫ કોંગ્રસની

બાટલી ૩૧ ૦-૮-૦

૫૫ કોંગ્રસની અચલાવાસને ૫૧ ૫૦
બર્ડ ૦-૫-૦ બુટા ૫૫૦

જમાણ નજીકના દુકાનદારો પાસેથી ખરીદીને વખતે ઓલો દીલ બહાર
નામ વાળીને સીવ મધ બાટલી ખરીદો. નહિ તો અગત્ય આવી રહે.

સાચ એજન્ટ

ધી એંગ્લો ઈન્ડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપ.

૧૫૫, બુમા મસજીદ મુન્નમ.

સોના ચાંદી તથા ઝવેરાતના દાગીનાના
પ્રખ્યાત વેપારી

સોની

નરોત્તમદાસ ભાઉ

રોકાણ—
શાખ મેમન સ્ટ્રીટ,
સુબહ.

ઝવેરાં

ર. ૫૧૫

ખીછ ફુલાન—
મુતાર ચાલી
સુબહ.

અમારે ત્યાં પ્રેઝન્ટ આપવા લાયકે
સોના ચાંદી અને ઝવેરાતના દાગીનાઓ
મોટા જથ્થામાં તૈયાર રાખવામાં આવે છે

અને

મહારાજાઅની બોર્ડરો પર પુરતી દેખાશે
રાખવામાં આવે છે.

અને અમરસત્ર-નાટક છે. અરમથી તેમણે ઇંગ્લિશમાં સુજરાતીમાં એકજુ મહાકાવ્ય દેવાની ખ્યાતિ બેળે છે. તેમની કુસુમાવલિ, તેની કથા, કથાવહના, તથા તેની અદિતીય લેખનશૈલીથી અતિ લોકપ્રિયતા પામી છે. જ્યારે તેમના અમરસત્ર નાટક, વિચારવાન વાચકલોકમાં, તેના મબીર તત્ત્વજ્ઞતાથી અપ્રતિમ રથાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તેમની નિસર્ગ શક્તિ, પારકાપ્રભાતક (Romantic) પદ્ધતિની છે આ માથે સમર્થ પંચાલેખન, સ્વચ્છ કલ્પનાશક્તિ, અને મનોહર ચરતુ-શિષ્ટાદનકલા તેમના આ દેખા દે છે તેમના શ્રીપાત્રોમાંથી ઇંગ્લિશમાં મહોદરી પાત્ર, કુસુમાવલિમાંથી તેજ નામનું પાત્ર અને અમરસત્રમાં સુભદ્રાનું પાત્ર, આસ લોકપ્રિયતા પામ્યા છે આ ત્રણે પાત્રો તેમની કલ્પના અને આવેશના આ એકબીજાથી અદે તેમ છે, કુસુમાવલિની ચરિત્રવ્યવસ્થા બીજી અન્ય રથે કલેશમાં આવેતુ ટોચથી પુનરુત્થિત કરવાનું પ્રયત્ન નથી સુભદ્રા સમયે કાલ બીજી વખતે બેલીશું અદિતીય ઉદ્ગમનવ્યવસ્થા સમર્થ પાત્ર મહોદરી રીતે કે કહીશું અને તેમા દેખા દેની કાવ્યકારની કલાનુ નિરીક્ષણ કરીશું.

મહોદરીમા કાવ્યના કલાએ, એક પ્રભાવ અને મબીર માતાનું ચિત્ર આપેતુ કે આ બના, પ્રકાશનું અને અનુભવથી પરિપક્વ આ લખના સાથે મીઠી, પૌત્રવશી પણ છે. આ બે નિમ્ન લક્ષણોની સદૃશ શક્તિ, પાત્રને એટલી મેહતા આપે છે કે મહોદરી, ગુજરાતી સાહિત્યનાં શ્રીપાત્રોમાં અને ગુજરાતી વાચકસમાજની હિતમાં ઉચ્ચ સ્થાન પામે તેમા નવાઈ નથી તેમના મહાકાવ્યના ગ્રાંથ સર્વમાં ક્યાં મહોદરી પ્રતિ વાચકને કરાવે છે. આગસ મરડી ઉપચયથી તાજા છોલી

આ લખનાનું વર્ણન કરતા કરતા લખે છે નિદ્રા ઉઠા છે લઈ રવિન આંખુ, મહાનસા ખામ શહે બચાણુ તાંદા લાજ, મે કર પારી મધિ, લીલા કરે કે હવેસ સાથે પામીલ મે હજિલુ વાત પામ, સુમધરી મહેલ બધી બરામ કહે હટે કરાવણે કલાપ, બસુકો અતર મધ્ય તાપ, લીલા ને સા તલે તપાપિ, સર્ગમયા બાહુવ લીસિ બાપી એવા લજ ઇ નિમ પત્ર અલ, અલ્લ બે મે રતિનાપ વજ વિગસ વાગે, પતિને રિયે મે ક મેક ને હપ હરલ રોમે સરોજના લીલન કે પ્રસારિ,

પ્રદક્ષ કામલિ કરે વપાઈ. વિવાસવતી મમળા મુખમાંથી વિવસુના આપા વપારે સુદર રીતે ક્યા ચીનરાઈ છે ? પરતુ આ કાવ્યનાં કરતી તેના રમણીય પાત્રને એથી પણ વધારે હમી ક્યાએ લઈ લખ છે જ્યારે, મમળા લોકોનો તરમો, એક અધર્મ કાર્ય કરી, તેના બચાવમા મીલુ બધર્મ કાર્ય કરવા સર્જ્ય ધમ્યો પેતાનો પુત્ર ઇંગ્લિશ પાસે રજા મામતા આપતાં, ને એકલ નવજુવાન મલેહા મરી, ચિનહુર, દુરહાઈ માતા બની જાય છે. મહોદરીએ, પારે નમતા પુત્રને, આ સમયે કરેલો ઉપદેશ ચિરમરણીય રહેશે મળાસકાવ્યને લીધે, પુત્રને આ અધર્મ કાર્યમાંથી વિરમવાનો ફગાણુથી ઉપદેશ કર્યા પછી, તેને રજા મામતાની ને છતા પણ કમ્બા ચાપનો સામે મોએ લલ્લે, એ બામ ઉતારી સતોપ પામીશું મહોદરી કહે છે.

હારી જ્યાં પીઠ રમે બતાવે, દેહાર બેહા દિલ મા નમાવે સતલ જ્યાં જ્યાં અપગર્વિ મર્જ, ને મે કુમે કરમણ બાણુ સર્જ

નથી કરી તે કૃતિ એક સારી,
અન્યાયની જુદી હમેશા ધારી.
પુરુષોધના પુર્વજના પ્રભાવે,

‘પ્રભુ ગણ્યા તે પણ ચેર વાવે.
માટે હવે શા કરવા વિચાર,
સુભાર્તા રાક્ષિ યવુ’ તથા,
ચાંદને લેવાનું રામ સામે,
સુગ્રીવે કે મુક્તિ સદૈવ પામે...
વાસો કરે કાર્તિક પશુરામ,

હારી ચને હોમવ કેરુ’ ધ.મ.
રહેને હોયે પૂર્વે નીર્ધારી,
નિર્મૂર્તિ રક્ષા કરને વધારી.

શુભલાવ, વાતસલ્ય, બીરદ અને ધર્મની
લાગણીથી ઉભરાતુ આથી વધારે અસરદારક
વર્ણન ક્યાં મળશે ?

શુભસુહૃદી

ગોવર્ધનરામકૃત ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ના ચાર
ભાગો નેટલો તત્વતાન, સમાવરણ,
રામ્યનીતિ, અને સંસારધર્મના પ્રવાની
ચર્ચાથી ભરેલા છે, નેટલાવ રામ્યપ
પાત્રોથી ભરેલા છે. આ સમય સમુદય
પરીક્ષણ કરવાનું આદી ગયાન નથી. આદીમાં
તેમનાં કેટલોક અમગ્નવ પાત્રોના વિચાર
કરીશું અને આ અમગ્નવ પાત્રોનાં સૌથી
આગળ પડતી સૌપાત્ર, કુમુદા, કુસુમ
અને કુમુદાંદરી છે એ કોણ ના કહી
શકશે ?

કુમુદાંદરી ગોવર્ધનરામની આદર્શ સ્ત્રીબળિ-
ની લાગના છે. તેમની કયાના બીજા
ભાગમાં ત્યાં તેઓ દીકુન્ના સંકુલ
કુટુંબની સરખાનું આધુનિક પરિવર્તન વધારે
છે ત્યાં, તેઓએ આપેલું, એ સંકુલ કુટુંબ
ના બધાકાની અદર, ગુણવંદગ જેવી
વિરાગતી શુભસુહૃદીનું વર્ણન, વાંચનારનું
તદ્યપ હારે તેનું છે. અદનર્થીય, શમાયર,
મનુર અને સરસરી, વિરાગતુરની મુદવાધી

અનેક દુઃખો અને પિટખનાઓની પરંપરા-
ઓમાંથી પસાર થાય છે, અને તે સૌમાંથી
દસમે મોઝી, અને જે સૌ પ્રથમ પોતાનાં
સામાવાળાં દર્તા તેમનેજ પોતાનાં કરી,
અક્ષત બદાર નીકળે છે. આપણા કુટુંબભર-
ની “અરથદ ધટિકા” એકરે દાયે જેમતી
આ ઉગતી શુભસુહૃદીનું ચિત્ર અત્યંત દ્રાવક
છે. આ દ્રાવકતા કેંદ્ર દલાએ પહેલે છે જ્યારે
ધરના અટરાગમાં, પતિનું અને પોતાની
તંદુરસ્તીનું પણ જાન ભુલેલી શુભસુહૃદી,
પ્રસુતિકાળની વેદનાથી એકાએક જોશાન થઈ
ગરીજા સુહરોદીના હાથમાં ઢળી પડે છે.
આ સમયે ધરની આંદરનાં બિન બિન
વિરાગી સુત્રોના બિન બિન વિકારોનું કરેલું
વર્ણન કેટલું અતઃકુપર્ણી (Tactful)
અને આકૃષ્ટિ સાચાથી ભરેલું છે ?

‘સરસ્વતીચંદ્ર’ના કાઠોએ શુભસુહૃદીને
આદર્શ મુદિયુ તરીકે બીજા ભાગમાં વર્ણવી,
ત્રીજા ભાગમાં, જુદિયાન પુત્રીઓની સંસ્કારી
માતા તરીકે આલેખી છે. આ બે વચ્ચે કઈ
આલેખના રચા હોય અને વધારે આગળ
છે એ બીજી મતબેદ દોષ તે અસ્વાભાવિક
નથી. જોમાં રથે રથે, કતોનું, તેમનાં
પાત્રો સાથે અંતઃકુપર્ણી જાન પ્રકટ દેખાય
છે, અને બલેમાં કરુણરસની બાંધ કે બધા
છાયા રહેલી છે.

કુસુમ

“શુભીયમ” કરતાં પણ ગાંધી કુસુમનું
જાત રૂપમાં કર્તાની વધુ ઉચી નિર્ભયમિત
જગ્યા આંધ છે તે સૌ જાણ કરુણ કરી.
કુસુમશુદીનું દર્શન જ્યારે પડેલા ભાગની
અંતઃકુપર્ણમાં આપણને પહેલી વાર થાય છે
ત્યારે તેની અર્થદેખાવના પાત્ર પ્રમાણમાં
નિર્ભયતા નથી. આ આપણે બીજા અને મોઝા
વિજાનમાં મળેલું દેખાંબ જાનનાં આંધે

રમણે, નીચ જુદિવળી, અને પ્રજાતાના પદેરમાં હોડથી ઘોડ ઉપર ઉડતા પતંગીઆ જેવી રમણીઆણ કુસુમ કેમ મુખ્ય નિર્દોષતાથી, તેની છાતી વાફુપુતાથી અને તેની મનોહર બાહિષ્ણ વાગનાથી વાંચનારનું હૃદય દરેક કરી શકે છે. અનન મજાથી અને કાળકુથી વિદ્યાચતુર અને સુધુરોદરીના પ્રેમાળ હૃદયોએ, સંપૂર્ણ રૂપન તવામાં ઉતરવા દાંધેલી આ નાની કુસુમને, કે બાલવાચકથી માડીને પ્રેમતાના અમણામાં આપણે આ કથામાં જોઈએ છીએ જ્યાં લાખી જીવનકથામાં કુસુમની આર્તિભક્તિજ ના દેખાવા આ કતાને મળવા અનેક સંવિત પ્રસંગોમાંથી બેજ પ્રસંગો અહીં નોંધીશું. એક જ્યાં બાલક કુસુમ સારંગી લઈ, હુ રૂ રૂ રૂ, ન બપર, હુ રૂ રૂ એ જામરાવાળું" પદ ગાય છે અને ગાતી ગાતી ગાતી સદેરના નૃત્ય કરવા મડી પડે છે તે પ્રસંગ તેની આનંદનીવા દુર્ન્યા હારી અને દહાપણથી સુદરનેરીના હસી પાવાથી લાગી જાય છે, અને કુસુમ સરગળ સુદરની છાતી ઉપર મોં સગાડી દે છે. આથી પળ વધારે અસરકારક કુસુમનું મિત્ર તેજ પ્રકરણમાં મોઢા પાના પછી કતાં આપે છે. અને તે જ્યારે ખાલ-પુરાન કુસુમ, "કુસુમનો કાણુકાર રસિય લઈ" મહિરાજને વધાવવા જાય છે ત્યારે. તે સમયે કુસુમનું કહેવું કતાંએ વર્ણન કતાંની વર્ણનચકિતોએ ઉત્તમ નમૂના છે.

કુસુમ આવી. પાલી મોવ ઉપર, કાલ અને પાંચા કુસુમી કોરવાળું, સે ના કપડા તારથી બેઠું બુકે દેશમાં દેગણ, પ્રાતાગળી કુપવાડી જે મેના દેશ સીધે ઉપર વનની સદૃશ મહેરામાં કુસુમ રહ્યું હતું. કુસુમ જ્યાં આવી દેખાતી મિત્ર પાસે પડેલી દરમ્યાંમાં પ્રજાતાના

પૂર્વકાલમાં દેખાતી સૂર્ય પ્રમાની દેખાતી જે મેનારને નિર્દેશ આપે છે અને ઉગાડ આપવા લાગી અને પછે નાના મુઠ્ઠા સુદૃશ રજાકાર કરી તેના મન સુચવવા હતા તેની કહે પાડી રહેલી થોડી અને રમણ મહિરાજી બોલી મેળામાં હૃદયગુણ જેવી કામગીરી હતી એવે એ નથી જાણે અજાદ સરકાર કુસુમ માં "શ્રીમોનું વર્ણન પાત્રી કાઢી દ્રાગ મા પાત્રે આગી કરે એ દનો પાત્રી દાંધે, કહે, કાને, અને પાંખે કેવળ રમણ, જેવ હીરાના અજાદ મહેરા પ્રધાન કામ પાત્રા પછે આવી હતી

કુસુમનો કોમાર પ્રતિ પક્ષપાત કતાંએ 'સ. ગળીયદ મા રમણીયનાથી આરંભેલો છે. આ સંબંધમાં સરસ્વતીચંદના મોઢા સામગ્રી "કુસુમની કે દડી" અને "કુસુમનું કાણુકાર" એ મોઢા પ્રસંગો પ્રાથમ માપ છે, કતાંની નુનવાચકિત કુસુમને આતે સરસ્વતીચંદ સાથે સમની મદાથી જોડાન છે આ કતાંને તેની કથાન આતે આશર્તાએ સુદર પ્રનમ આપે છે એને કતાં "થેલી ખાતી કુસુમ" એના વાલકવથી ઉતરતા દાવઉદ્ધારથી પેતાની ખડાયા સાથે સમાધિ કરે છે

કુસુમનું દરિ

પરવું મેના ઉપર 'સરસ્વતીચંદ'ની મહત્તા રાહી છે અને મેનાથી તેના કતાંની નિર્મલ સ્થિતિની પ્રાદતા ન જુસાય તેવી રીતે અજા-વળી છે તે કુસુમ દરિનું પાત્ર છે એની ના કાલકલ કહેશે. 'સરસ્વતીચંદ ના કતાંએ કુસુમ દરિય એક Epic—મહાન પાત્ર ઉત્પન્ન કયું છે જેની અર્થવેધી કલ્પતાએ અનેકને રમ્યા છે, જેની નિર્મળ આરિય-રચનાએ અનેક હૃદયો દરેક કરી લીધા છે, અને જેની પરિશુદ પ્રેમજાતાએ આખા જમાનાને તેનો આદર અને તેનું સહ આપેલું છે કુસુમ દરિ એ સર્વનશામની લાગી પુષી છે. તેજ ઉપર પીતની પીડાઓની પદપરામાં તેના

વડીલનું હૃદય તેની સાથે રહે છે, તેની સાથે સહે છે. કુમુદસ્વંરીની અનંત આકર્ષણશક્તિનું આ, કારણ છે. જેટલી અર્ચરપર્યાઈ રીતે, જેટલી કામળતાથી, અને જેટલી અનહદ સહનતાથી સેવર્ધનરામે આ પાત્ર ચીતર્યું છે તેટલું બીલું એક પણ તેમની કથાનું પાત્ર તેમણે ચીતર્યું નથી.

કુમુદસ્વંરી ઉપર યક્ષી બાવી તેને અનેક અકલ્પ્ય સ્વભાવે સજ્જતા પ્રસંગે અને બનાવો સાથે આપણે કામ નથી. કુમુદસ્વંરીને કતી પોતાની સમગ્ર કથાનું મહાનિદ્ધ બનાવવા માગે છે એ આપણે આ કથાના પહેલાજ ભાગથી સમજીએ છીએ. તે જાનના બીજાજ પ્રકરણમાં કુમુદસ્વંરીનું કતીએ કૌરવ વર્ણન તેની સમગ્ર જીવનકથાને ભાવનામાં આપણી સમજ રજુ કરે છે:

કૌરવને તે ગરીબ ગાય જેવી દેખાતી, કૌરવને તે નિર્મોહ—માત્ર વચની લાગતી. તેના કૃપા સાથે સૌ કૌરવ એઈ સાકાર. તે પાત્ર અંગણ આશુપણ અને આછાં પણ કુદર વિચારણાં સાદાં જેવાં-વચ-પહેરતી. નાનુક બાલક જેવા હાથ અને તેવાજ કુમળા બેટી કુકોલા પત્ર, તમજ તેના અંગેનો સહજો ભાવ વચમાં દર્શાવેલો. તેના હાથભાવ પ્રસંગે એવામાં આવતા, અને પ્રસંગોપાત્ત હોવાથી ઠોઠું પાન ન બેસતા હતા. રાંદ મનુના નાના વાદળા ઉપર ચડેલા જાણ્ય તેમ તેના વચ ઉપર તેનું ધણું મરુ આછા રિતવણી સુખ દેખાતું. તે જોતલી કોઈ પણ જોલે તે વખતે રૂપાની નાની પંટલી જેવા સ્વર નીકળતો અને સૌ કોઈને સ્નાં વચન મધુર લાગતો.....તેના ઉપર નેનાર, એને સાંભળનાર, એની સાથે મોલનાર સૌ એકસરખાં સાંભળેલામાં નાદતાં હોય, અચૂતસૌંચરમાં ફળગી મારતાં હોય, શીતળ આનંદની શ્રદ્ધિમાં ફરતાં હોય-એવી નિર્દોષ સચિત્ત રૂપિને અનુભવ કરવો.

આ નિર્દોષ સુખગ પાત્ર જેની કોર-ઉમર અનુભવ મેળસા વાયકના હૃદયને આજીવ

લોહાના તાવ્યા ઉપર તપાવે છે.

આ નિર્દોષ મધુરતાના હૃદયની અંદર શોકનો સંકુ ઉઠે ઉઠે પ્રેતવલે છે અને તેના સુખ અંતઃકરણને બાળે છે એ એજ વિભાગના સાનના પ્રકરણમાં કતી આપણને દેખાડે છે. પ્રમાદધન જેવા કુસડ, અકલ્પ છતાં આખ પતિની સાથે લગ્નમાંડીથી જોડાયલી છતાં તેનાથી તે સંતુષ્ટ નથી પરંતુ, એક કુંક પીછાણની અંદર તેની ઉચ્ચ સરસ્વતીયા તેના ઉપર મોહી પડેલી; કુમુદસ્વંરી સરસ્વતીચંદ્રને વાદે છે. સરસ્વતીચંદ્ર નવીનચંદ્ર રૂપે ભુવિધનને ત્યાં આવી ચડે છે અને ત્યાં અચિત્તી મહાદેવના વાડમાં આ એક બીજાને શુભ રીતે આહવા પ્રમાણ હોયેલી "મળી દગેદગ" ઘાય છે. આ પ્રસંગ પછી કથામાં પંદરમી પ્રકરણમાં કતી આ સુખલની પ્રેમકથાની પૂર્વચીત્રી જણાવે છે. નિર્દોષ બાળકોને સરસ્વતીચંદ્ર સાથે વિવાહ, તેના કુમળા હૃદયમાં તેને માટે પ્રેમના અંકુરે તું કુટવું, તેના પિતા ઉપર આવેલા તેના પતનું વાંચવું, તેના પોતાનો સરસ્વતીચંદ્ર ઉપર પત્ર અને છેલ્લે સરસ્વતીચંદ્રે તેને આપેલો ઉત્તર, એ સુખધુર જીવનકથાદાર, અંતે, વિભાગગુરની મેડીમાં તેના સરસ્વતીચંદ્ર સાથેના શુભ મેળાપમાં સંકલિતતા પામે છે. આ પ્રસંગની શોભાંચ કરે તેવી લલિતતા કતીએ કુંકમાં વર્ણવી છે પરંતુ તે છતાં તેમના કથાના રમણીય પ્રકરણોમાં આ પ્રસંગ ઉચ્ચ સ્થાન લે તેમ છે.

આ પ્રસંગ "લમ કે રનેદ"ની વિરોધી દંડ શ્રુતિ-તે સરસ્વતીચંદ્રની કથાનો પાયો છે, કાદુ છે, સિખર છે; અને તેને કલ્પવામાં, વિવિધ પ્રસંગો દ્વારા ફળવવામાં, તેનું સુખ તરતરદિશી પરિહાસ અને નિરાકરના શરવામાં અને હૈા મનુષ્યહૃદયમાં ઉતરી મિલ મિલ

ફક્ત ઉચ્ચ વર્ણના હોદ્દા શ્રેષ્ઠતા માટે

ધો નેટીવ હોદ્દા હોટલ

મુજાબના શોખીન સદ્ગુણોને ધરીબર જ્ઞાન & પદવી મળવને તાત્કાલી અમલમાં આવે અમોએ જાહેર ખર્ચે પુરતી સમાવડવાળું ધો નેટીવ હોદ્દા હોટલ ખોલ્યું છે જે તમને તમારી વફુરગી જોખમના નાખનારા ખીલા સેકે હોટલો લુચાવી દેશે

મુંબઇનું માનીતું ફુલફી હાઉસ

સમસ્ત મુંબઇમાં વિખ્યાતિ પમેતા પ્રારવાડી બજાર ખાતેના અમારા પુરાણી માનીતા ફુલફી હાઉસથી કોણ અભ્યર્થુ છે? અમારા કફરગી માંડકોને ખાતર ધો નેટીવ હોટલમાં પાંચ અમોએ જાદુ, પોસ્ટા અને મસાવાની જાત જાતની કહેજતવારે એજ કુવરીઓની પણ સવડ રાખી છે

વધુ તારીફની જરૂર નથી. એક વખત પધારી આગ્રી કરો

મેનેજર

માલિક

નરસીભાઈ કાશીભાઈ

ભુવસેન એચ. લીંદીવાળા

૬૦ કાલખાદેવી રોડ, રાજભુવન

મનસુખલાલ જેઠાલાલની કંપની.

આંખની ઉત્તમ પ્રકારે તપાસ કરી ચરમા બનાવનારા

સુવિજ્ઞાન યોજના

અને

ફેક્ટના

ચરમા!!

બૅન્ડીસકેસ ટાઈક

અને

લૅન્ડી ઠંડુવર

ચરમા!!

નકલો આંખો

કાકડરોના નજરો પુરતી સમાવડી બનાવવામાં આવે છે. નેચર દરેક જાતનું રીપેર કામ સતોષકારક દરજ્જા છે, ચરમાને લગતી દરેક જાતની નવી નકલો નવાજીને માટે જમાના છે. રૂપમાં પધારવા વિનંતિ છે.

પોસ્ટ બોક્સ નં ૦ ૨૦૬૫ Telegrams: Biflucals ૧૬૮, કાલખાદેવી રોડ, મુંબઇ

અમે આંદા તથા સર્વિઈકેબની સીફારસો કરી માલુકોને લલચાવા માંગતા નથી પણ ઉત્તમ પ્રકારનો માલ વ્યાપી ખુશી કરવા એજ અમારો મુદ્દાલેખ છે.

૨૯૧૬ન ૫૨૪૬.

સ્થાપી ૧૮૪૧.

૨૯૧૬ન એડ્રેસ હોંજીનટ.

ભારતવાસીભાઈએને ખુશ સંદેશો

આપ બાપ્તિસ્મને સારો માલ ડીકાયતે બોધતા દેખાતા

અમારું નામ યાદ રાખો.

અમારે ત્યાં તરેહવારે જાતના બેકસો તથા તાવેલીંગ કેસો વાની મોટી ઘાઝકમાં મળશે.

સ્પેનીશ
મલાયા
૧૨૫
અમેરીકન
ખાઝીલનટ
હંદાલીબન
હેમજનટ
અખરોટ
હરાની
હામદી
બદામ

DEVCHAND WAGJI

PROMT
Attention for
XMAS
Please Send
Your order
For A
Traveling
CASC
Containing
in boxes of
Assorted
Dry Fruits

માનનાલના
તહેવારોમાં
લેવ આપવા
નવાં કેસો
મેલાએના
રેન્ડીબેકસો
ને વાણે
દેવચંદ વાગજી
મેલવી પ્યારો
નંબર-૬૩
ખુમાખાલી.

Rs 20
DRIED FRUIT M.B. 9-93 JUMAMASJID
TELEPHONE NO 3345 TELEGRAMS - HONZELMUT

તે શીવાય
હરાની
પીરના
મીનાઇ
હજામથી,
ગ્રીસના
અનજર,
સ્પેનીશ
મલાયાની
અનજર
દીંગા,
ખાજર,
ગંજર,
સોમ ટેક
પીરના,
બદામ
દુબેલા
તેવાર
મલદી.

શીવાળાઈ કરી મોસલમાં પાક ખાટે વસાવ્યા મળશે.

બહારગામના જોરડો ઉપર ખુરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

આખી દુનિયામાં જનતા તરેહવારે જાતના મુકા મેલના
વેપારી અને કમીસન એજન્ટ

૭૬૧ દેવચંદ વાગજી મેલાવાળા,

નો. ૯૬/૭૩ મંગલદાસ કાપડ માર્કેટ સામે, પોસ્ટ નં. ૨, મુંબઈ.

ફોન ૨૦૦ વરગત્ય લુનું જાણીતું અને વિચારુ મથક.

તેના ભાવો અને તેની ભાવનાઓના આરોપ અને અવતરણો દ્વારા તેની અસંખ્ય કરવામાં 'સરસ્વતીચંદ્રની અમર કૃતિ' છે. પરિણામે કુમુદસુ દરી શુભરાત્રી સાર્વજનિક એક અદિતીય, પ્રેમ અને પ્રસન્ન મૃતિ અને છે અને શોષનનારો ઉચ્ચ ભાવનાતીય કથાકારો મા અનન્ય મ્યાન પ્રાપ્ત કરેલું છે 'નરસંકી ચંદ્રના છેલ્લા ભાગના અલ્પ પ્રકરણો—૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨ ૩૩ આ સંપૂર્ણ રીતે સિદ્ધ કરશે

જ્યા

૨૧. નાનાવાવની ઉચ્ચ ભાવનાતીય નિર્મલકૃતિને શોષનનારો મદકથાના ઉચ્ચ કાદમાથી થતા નવા મો ૭ એ નિર્વિચાર છે પરંતુ ૨૧ નાનાવાવ જોવા મોરખનનામ થજે થોડા અરો હતા, તેવા અદિતીય કથાકાર છે અને આ અલ્પ નેમના આલ્પ, અને અધ્યાત્મ કાવ્ય અને નાટકોમાં થજી મખળનાથી ખાનુમ પો છે ઉત્તમ પાત્રો રંગી, જલ્પ પ્રમો મોહી, શોષનનાર મે નવા મુકો હોતો ત્યાથી આમળ સોદયમો આદર તેઓ થજુ અલ્પનાથી તેમના "છંદુકમાર"માં મીનરે છે, અને લમભાવનાની શીખમાં ઉત્તમ રીતે મર્મે છે. તેમના "જ્યા અને જ્યાન"માં તેઓ આ ભાવને અખ્યાતરવડપ આપવા પ્રયત્ન કરે છે. તેમનું કનારાનુવ નમના કથોચામ તેમને અદિતીય કલ્પ કરે છે, જેને પરિણામે કેટલીક ઉત્તરની ભાવનામૃતિઓ, કેટલીક જલ્પ પ્રમઅપર પ્રમો અને કેટલીક ઉત્તમ ભાવ-ઉત્તિઓ આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. તેમના પાત્રોમાંથી ભુદી ભુદી રસજીવોને કદ ભુદાં ભુદાં પાત્રો જાણી કદ તેમ છે. તેમને પ્રમ ભાગાનુ હલ્પ અસંખ્યવાનો પ્રથમ વલ્લ વિપક્ષનુ પાત્ર થજીને વિષ ભાગુ

છે પરંતુ તેથી પણ વધારે તેમનું સંપૂર્ણ મીનરેનું શીખાવ જ્યા લોકપ્રિય છે. જ્યામાં અત્તકુમારીની પ્રેમગતિ નથી. તેનામાં વધારે ઉત્તમ તપ્તિના છે. પ્રમ અર્થમાં આવેલા જ્યા તને તે પાછો વાળે છે. જ્યાન યોગ ધારણ કરે છે. ત્યા જ્યા, તેને પ્રાપ્ત થાય છે. અને એક પ્રમ પ્રમ ગ પછી તેઓ જાને "મલકરો સન્ધ્યા" અંગીકૃત કરે છે અને લોકકલ્યાણ અર્થ જગત્પાના કરવાનો નિર્ણય કરે છે કંપર કહેવા પ્રમ પ્રમ યોગમુદ્રામાં સિદ્ધમોઅર્જુન અમેન જ્યાની સમજ જગતના વતની કયોરી, તે છે

આ સમો અવિખ્યાત મોગીએ કરેલી પોનાની હલ્પની પ્રિયનામને પ્રમો નિવાર્ણ નરિ ૨૧ નાનાવાવના રમેવા પ્રમોમાં કેટલીક શિદિએ અદિતીય અસરકારક પ્રમ છે જરવત કરે છે—

"જોરો છે ચોતમ સરે
જુદોતી વરમ અવિતી,
રહી અમી રહી છે
વરનોમા રમી એ વીજળી!"

અનવિ રહી રહી

"એક જ્યાન જ્યાને જુલ નેનવા,
રસભોલ નીદાળી નમુ—૬ નમુ
એક જીજ હમે નમમ રમમ
રસભોલ નીદાળી નમુ—૬ નમુ.
અપાવતા પદોર અવેર હતા,
અપવરના દેભન મેરે હતા,
જાન નેનમા મેરે મકોર હતા,
રસભોલ નીદાળી નમુ—૬ નમુ.
દુનુવા મોજા દેખ લખો,
કે પ્રેમીએ પ્રમ થો પમો,
અને અલ્પાએ અલ્પને મોજાપો
રસભોલ નીદાળી નમુ—૬ નમુ."

તનમન.

રા. મુનશીની કથાઓની પ્રસિદ્ધિ સાથે ગુજરાતમાં કથાસાહિત્યને નવો દિગ્દિશો પ્રાપ્ત થયો છે એ વાતને દલ બહાન છે. પરંતુ આ દેહને અંશે, કેવી રીતે અને ક્યાં એ સિવારવાનો કે પંદીશા કરવાનો પ્રયત્ન હાલ બાલુ ઉપર રાખી એટલું કહીશું કે રા. મોતર્ધનરામ પછી કાર્પેનિક કથાનો જીંડો સ્વચ્છતા અને સિદ્ધતાથી ગુજરાતમાં ફરકતો રાખવાનું માન રા. મુનશીનું છે. તેમની કથાઓ ઐતિહાસિક તરવા ઉપર ઘસપટી હોવા છતાં પ્રસિદ્ધ છે એ તેમની કથાની ખ્યાન એએ તેવી વિશિષ્ટતા છે. તેમણે કેવી રીતે ઐતિહાસિક સામગ્રીને પોતાની સદાયમાં પોણ અને પોતાની કથા સાથે મેળવી કથાને રમણીયતા અને ક્રિતિકાસને કથામયતા આપી છે તે બીજે સ્થળે વિચારીશું. અહીં તો તેમણે ઉભી કરેલી સમૃદ્ધ પાત્રશ્રેણીમાંની કેટલીક ઉદાહરણ બ્યક્તિઓનાં ગિદર્શન કરી કૃતકૃત્ય સમજું.

“પેરની વસુલાત”ની “તનમન” પ્રભાવશીલ અને વીર્યવાન સ્ત્રીની આલેખનાતા પ્રદેશમાં શ. મુનશીના પહેલો પ્રયત્ન છે. એ દેહલેક અંશે સરળ છે અને તેની ગદ્યશૈલી, ત્યાં તનમન, પોતાને વગતની સાથે કિલ્લાં જ વર્ષથી હૃદયથી પરણી સુકેલી છે એમ વત્સરે કરી વગતને આનંદથી બેઠાએ કરી નાખે છે, ત્યાં રેખામ છે, એવી વધારે એમની એ પાત્રોમાં બીજે ચોડે સ્થળે રેખામ છે. આશ્ચર્ય, દર્પ અને આપેશથી ઉભરતો વગત તેની આ કણ્ઠતાતરથી ભેરી પડે છે અને કહે છે: દેવી! દેવી! મને માફ કરજો... પેરેપર હું તો દેવી તે દેવીજ છે.

મીનળ

પરંતુ આ યુગલ કરતાં “પાટળની પ્રથુતા”માં મીનળ અને મુન્દરની આ-

લેખના વધુ દૃઢ, સમર્થ, અને હકી ઉતરેલી છે. ત્યારે “ગુજરાતના નાથ”માં કાકની પત્ની મંજરીની આલેખનામાં રા. મુનશીની કથા તેની કેદદશાએ પહોંચે છે. રા. મુનશી તેમનાં પાત્રોમાં લાંબાં વર્ણનો કરવા કરતાં તેમને ચોટેજ પ્રસાદતા થવા દેવામાં અને તેમની ક્રિયાઓ વડેજ તેમની ઝોળખાણ આપવામાં વધારે માને છે. આ કારણથી તેમની કથાઓમાં તેમનાં પાત્રોનાં વર્ણનો તેમને હાથે ખાસ વર્ણનો તરીકે થયાં નથી, આ છતાં તેમનાં પાત્રો તેને હાથે તેમનું ચૈતરવ, તેમની અસરકારકતા કે આકર્ષણ બોલાં નથી એ રા. મુનશીની કથાની ખુબી છે. કશ્ચસાળને પરણીથી છતાં મુંઝવણને ચઢાતી મીનળદેવીનું પાત્ર રચવામાં અને ખીલવવામાં “પાટળની” પ્રથુતા ના કર્તાની કથા દીપી નીકળે છે. જે સમર્થ બાવરવિવર્તનોમાં “થાપે આ પાત્રને કર્તા” તેમની પાત્રોમાં લઈ લખ છે તે તેને અનુપ પ્રાપ્ત અર્પે છે. આ વસ્તુની સત્તાદ, અખરજિએ મીનળદેવીના હૃદયની અવસ્થા દાખવતું “હૃદયનો પુનર્નન્મ” નામનું પ્રકરણ વાંચનારને સદૃશ પ્રતીતિ થશે. જે પ્રખર માત્રસજ્જ એ પ્રકરણમાં કર્તાએ વખું. વેણું છે તે જેટલું મનુષ્યપર્યવા ઉંડા બાવરવિવર્તનું નાન દાખવે છે એટલુંજ ઉચ્ચ કલા બાકત કરે છે. ત્યાર પછીનું “મલ અને હૃદયનાથ”નું પ્રકરણ મીનળદેવીની પ્રવરત ગર્ભમાં પળી બીજા વગરે ઉદિગા રંગો પુરે છે. ત્યારે સૈને અને પાટળના ધુમકાંમરાઓ ઉપર તોફાન સમી થમા પછીના નિર્મળ રદીઆ જેવી સૌમ્ય, પ્રશાન્ત, ચાલિતક તેમની વિચારતી મીનળદેવીની મૂર્તિ વાચકની દષ્ટિએ પડે છે.

સર્વ શોખીન મનુષ્ય ગાયકમાં
આદરમાત્ર પામેલું

સેન્ટ અમ્બ્રો સી એમ્બ્રો સી ની

મેરે પેર પ્રખ્યાત છે. જેને મેન્દાના
માર ચાર ચારો કેમિસ્ટ્રીના કર
પદ્ધતિથી પ્રાપ્ત થયો છે. જેની સુગંધી
અમેલી અને બટમોડાના તાલ
ફલોડ અભિમાન ધરાવે છે
ડી. ૩ ૨, ૦૧૧, ૦૧૧.

મોંહીની એજન્સી,
ગુમામસ્ટ્રાન્સ-ગુમામ

દરેક સ્ત્રીને આધિ દુર કરવા માટે
એમ્બ્રોસીયા વાપરે છે. એમ્બ્રોસીયા
સ્ત્રીઓના વાસુ પકતી તમામ હોઈ
માટે અકસ્મીર અને ખાનાવાળી ફેલે
આપનારી હવા છે.

એમ્બ્રોસીયા
એટલે

સ્ત્રીઓનું અમૃત.

એમ્બ્રોસીયા

ના ખામ કાલકા-દરેક સમજના એવા
છે મનોહરને શુદ્ધ રાખી મનુને નિય-
મિત લાવે છે કમર તથા પેડના
દુ આપને બધ કરે છે હિતીરીયા.
દમ, સુષ, કુર્ણુલવર, અપવન, કમળ-
આવ, કાચ પમનુ ગુદનુ, નમગાઈ
એવા રાગીને સ્ત્રીનું ફરારા હોઈ માટે
સોચી એટ હતા છે.

કોમન નામ ૧ ના ૨, ૨, બે.
દરેક દવાવાળી પાસે મળે છે.

સોલ એજન્ટસ,
વીરીયલ એજન્સી.

મી.એસ. સી. સુબર્બ-ર.

મુન્શીરાજ

મીનળદેવીના પ્રતાપ સાથે જે સખ્તનાથ છે તે “પૃથ્વીવરદાસ”ની મુન્શીરાજની સખળ ચાલી આવે છે. મુન્શીરાજ સખ્તનાથનું જ સ્વરૂપ છે અને અનેક ભાગી ગએલી આશાઓથી કદુ યદુ ગએલા હૃદયનું પ્રતિબિંબ છે. આ તેની આરિવ્યવિશિષ્ટતા “કોને કોણુ સીખવે ?” એ ૧૭ મા પ્રકરણમાં જ્યાં અવલિનાથનો હાથ મુન્શીરાજ કદમાવે છે ત્યાં ધણી અસ્તર-કારક રીતે જણાય છે.

કુર્મિષ ન કળતી સોઈ મુણાલે કણુ: “ખડા!”
“અરે તમારી !” મુન્શીરાજે અવાજ તેલેજ ચાંત, માત્ર ૪/૫ તિરસ્કારકરો અસરો “આટલે-ધીજ વધે રાજ પાત એમ અલગુ” દેવ તો ઠસે ઠસે હું હાથ બાલવ.”

શું જવાબ દેવા તે મુન્શીરાજને મુશ્કેલ નહીં તે જવાબે ફરી.

“મુન્શીરાજવતી! આ કામની દવા દેવા મારે આવ્યો હો !”

પાછું તેજાની પળુ સ્વરૂપતા ન દેખ. ધી મુન્શીરાજ કાલ સરતી ત્યાંથી ચાલી ગઈ

મુન્શીરાજના હૃદયમાં તે પછીથી પ્રીતિના ઉદ્ભવ અને મુન્શીરાજે તે સૌને અને નાગ તે, રા. મુન્શીરાજે એ ચાતોનક ઉત્તરજ મસંજો છે.

મંજરી

પરંતુ મુન્શીરાજ અને મીનળદેવીના કરતાં પળુ “મુન્શીરાજના નાથ”ની મંજરીની કલ્પના અને તેના ઉદ્ભવમાં રા. મુન્શીરાજે વધારે

હંચી નિર્ગર્ભસાક્ષિ દાખવી છે. કયાઓ સ્વાભાવિક ક્રમથી ઉપરોક્ત ક્રમ અંગીકૃત કરી કર્તાએ મંજરીને પ્રથમ અભ્યુદયના પતિ સાથે પદણુવી પછી તેને પતિ અને પતિને તે મનમાનતાં કર્યાં છે અને તેમ કરવામાં કલ્પનામાત્રમાં નહીં પરંતુ તે કલ્પનાની આવેશનામાં પણ સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે એ રા. મુન્શીરાજની કથાકાવ્યાની ઉચ્ચતા અને મુન્શીરાજનાવસ્થાનની રૂઢતા બતાવે છે, અર્થાત, વીરવાનુ છતાં પ્રેમીતી મંજરીનું કાંઈ કદેહું અવનન મુન્શીરાજની સાક્ષિત્યમાં મિલેડવ રહેશે. આ સંસ્કારી, આદર્શીય જાળા જેટલી તેનાં કૃપથી આકર્ષક છે તેટલીજ તેની તીક્ષ્ણ વાકુહટાથી, તેના અર્થાત મમતીભાવણથી અને, ઉદ્ભવે તેની ઉદાર રનેદાણતાથી આકર્ષક છે. તે આધારજ પ્રતિની સી નથી તે તે પોતેજ કહે છે.

“જા—હું તમારા કાલની નથી—વિમુચન માનવનાથ મદાકિમીના કાલની છું, હું પાલમુની અલગથી નથી. પલ અલગ, વિષ્ણુ અને કદને જોવામાં પ્રભાવવાની દૈવિય મારની બીજ અનન્યા છું.”

પ્રભાવથીય, પ્રતાપી છતાં આજાર જે પ્રેમની આગળથી અધિમુક્ત મંજરીને કલ્પનામાં કથાકારની કથા તેની અંતિમ કથાએ પહેલે છે. મુન્શીરાજની સાક્ષિત્યના પાત્રાવરદમાં મંજરી અનુષ્ઠ છે. મુન્શીરાજની સાક્ષિત્યના પ્રભાવથીય, પ્રતાપી સીપતોમાં તે અનન્ય છે.

આ “મુન્શીરાજ” પત્ર પી સાદિત પ્રાસંગિક કંઈપણ અંતે પ્રસન્નપદન રીતનાથ મલકામ ક્યારે દીક વિહારી પ્રેમમાં નં છજ, દોલક રહીક, મા, મુન્શીરાજે મારે તાપુ અને નં ૫૩, મેડાક રહીકમાં આપેલી પી સાદિત્ય પ્રાસંગિક કંઈપણ વરદથી વિભવવાન કરાવનારે પ્રેમ કું.

ગુજરાત

સાહિત્ય સંસદ તરફથી

ત્રી-૨૦ કનેપાટાસ ભાવેકમાલ સુભરી, બી.એ. એલ.એન. બી. એલ.એડ.

સવાળમ હોટલનામાં, ૩૮. ટ. રેલવે, રા. ૧૦. લુક ૩૮. ૧

ટેકાણુ :—ગુજરાત કાર્યાલય, દોલ્લ રાઈ, ૩૮, મુળ, ૪. ૧

ગુજરાત

(૨૨ માસની અંખરે પ્રકાશ પાવ છે)

• પુ. ૨

મંદિર રૂઢિચુસ્તનો અનુક્રમણિકા
મુખ્ય ચિત્રો

• અક ૫

આ સામુ શું આપુ ?

મુખ્ય ૨૯

પાદબુને પુરાણે કોલ

ફોટો-ચિત્ર

શાળીયાવા

ફોટો-ચિત્ર

મહાસી પુષ્પની બે લી ટીકી

શા મુશીક

કારકરત્નો એક અગ્રહો નીવાર
લેખો

ધર ધર અમલવારેલી અમે નો. શા અમલવારેલી ઉદયાબળશા કહોર ૪૦૫

ધાન રત્નની શુભ કાર્યનુ એક કાવ્ય

મુજરાતનું જુનું પાદનમર શા મુશીક કેવળશામ શાસ્ત્રી ૪૦૬

પામળુની પુણ્ય ની અદોષશાંતિ સિદ્ધિ

તાપિયાનાં કલક શા અનુમતિશા મુખ્યશા અમેતા ૪૦૭

આલેખ નવંદ ભવા મુદર નમુને

માજુસને આંખિ એ કેમ શા પાંચરશા મોર્નિલક શાસ્ત્ર ૪૦૮

નવન મરીન મરી લેખ

અને નહીં શા મુશીક તલકલી શાસ્ત્ર ૪૦૯

કમલ મો નાનાઈ નો શા કેમ

મારીનું મુક શા અમરેશા કુશાભા અમરેશા ૪૧૦

કુશાભા અને અનુભવ એક સામન શામ

કોનાઈલ ર મુદરશા અભા

એની છબી શા અમરેશા ૪૧૧

ઉત્કલી વિચારની કુશાભા કાવ્ય

વિચારશા કા કાવ્ય મરીલ

મુકરેશા, જાનુએ આપને માટે શા મરીલ શા 'કરના' કાવ્ય

ન રિશની મુશીકાએ દરશનેક મીર

વિચારશા કા મુદર

નવશામ અને નવશામ શા નામિલકામ કોશાનાથ ૪૧૨

એ પ્રકાર રિશ નેવ મરીલ પરીચ

શામિરાશા શા ઉદયાભામ માજીકશા મુનરી ૪૧૩

એ શા કા એક કારકરત્ની જાનુ ફોટો

નવ સામિયા શા કોશાભામ અમનશામ શામ ૪૧૪

શા રિશનેથી

૪૧૫

ધી સાહિત્ય પ્રકાશક કંપની લીમીટેડ મદિ પ્ર. દી. મલગમે કમરદે હોઈ હલેકટ્રીક
 ગ્રેસમાં નં. ૭૪, હોમલુ રૂટીટ. કોટ, મુબાઈ મધ્યે જાણુ અને નં. ૫૩, મેડોન રૂટીટમાં
 આવેલી ધી સાહિત્ય પ્રકાશક કંપની લીમીટેડ તરફથી વિનયપૂર્વક કમ્પાઈલરને પ્રકટ કર્યું.
 વાર્તાઓ તથા નાટકોનાં સર્વ પાત્રો કાર્યાલયિક છે અને તેમાંનાં કોઈપણ પાત્ર કે
 પ્રસંગે જીવતાં સ્ત્રીપુરુષો નથી.

લેખાજ્ઞા: હીંદમાં રૂ. ૮; મેથાનર રૂ. ૧૦.

પ્રકટ નકલનો સ્વીકૃતિ એક

અમારો ફાલ્ગુન મારાનો અંક

આચાર્યશ્રી ઓલાસજી મહારાજ: (સચિત્ર) રા. નાનાલાલ દલપતરામ
 કવિ. પ્રભાવરાણી અને સાધુવર્ણના અદ્ભુત બર્જિતવની મનોરમ
 વાણીમાં ખીજત.

સાંવત્રાએ હુમ અચાર્ય: (સચિત્ર) રા. મનહરરામ હરિહરરામ મહિતા,
 કુખલુલીલાના ઉદ્દેશ્ય રંગો ને જ્ઞાન શ્રીમત્ત એક મોહક કાવ્ય.
 ચિત્રકાર: રા. કાવેશ.

માઉંટ એવરેસ્ટનું આરોહણ: રા. રંગીલદાસ મગનલાલ કાપડીઆ. હુનીઆનાં
 વિખ્યાત ને મિત્ર સાહસોમાંના એક વીરો, અનેક યુદ્ધ ચિત્રમય રસિક
 માહીતી.

સતીનું આસન: રા. પ્રભુદાસ. નિર્દોષ ચિત્રણીનાં કાવ્ય આવેખની પામળ
 ભાવમરી કરજ્યાગતક કથા-રા. હરિશાસ દિવેદીનાં સુરેષ
 ચિત્રો સાથે.

મહાશક્તિ: રા. સીતારામ એ. રાખા. એક જ્ઞાનરામનું. અત્યંત મરિત
 ગિતકાર રા. મુખીસ.

ગીત મેરી દેવેલી: રા. ઉશમાન બની રાખનમ. આ જ્ઞાનમગસકર લેખિકાની
 કૃતિઓ પાંચે દેવલુંક મનુષ્યજાતિ. એ આર્થિક દેશ-ચિત્ર સાથે.

આચાર્ય લોટનરામ: રા. મંજુલાલ રણજીદાસ મજમુદાર, પાઠ્યો રજોપાનાં
 દરજ્યસક સાહસોના અદ્ભુત, ચિત્રકાર રા. રંગ મહેતા.

આ ગીતપા રાત્રિરાજ, રમણમુકુર, અને નહો? તેમજ તંત્રોરથાનેપો
 અને નહું સાહસ એ રંગમય આદુ વિષય.

ગયા અંકની જીવજીવિ.

ગયા અંકના "અગ્રણી લેકામાં રાત્રિરાતની સી જલિયાં રવાનર" એ લેખમાં
 રૂંદી ગમેલી મદત્તની જીવ નામે પ્રમથ્ને સુધારીને વાંચવી:—

પૃષ્ઠ	રૂપમ	પૃષ્ઠ	રૂપમ	અગ્રણી	રૂપ
૩૧૪	૩૧૪	૩૧૫	૩૧૫	૩૧૫	૩૧૫
૩૧૫	૩૧૫	૩૧૬	૩૧૬	૩૧૬	૩૧૬
૩૧૬	૩૧૬	૩૧૭	૩૧૭	૩૧૭	૩૧૭
૩૧૭	૩૧૭	૩૧૮	૩૧૮	૩૧૮	૩૧૮
૩૧૮	૩૧૮	૩૧૯	૩૧૯	૩૧૯	૩૧૯
૩૧૯	૩૧૯	૩૨૦	૩૨૦	૩૨૦	૩૨૦
૩૨૦	૩૨૦	૩૨૧	૩૨૧	૩૨૧	૩૨૧
૩૨૧	૩૨૧	૩૨૨	૩૨૨	૩૨૨	૩૨૨
૩૨૨	૩૨૨	૩૨૩	૩૨૩	૩૨૩	૩૨૩
૩૨૩	૩૨૩	૩૨૪	૩૨૪	૩૨૪	૩૨૪
૩૨૪	૩૨૪	૩૨૫	૩૨૫	૩૨૫	૩૨૫
૩૨૫	૩૨૫	૩૨૬	૩૨૬	૩૨૬	૩૨૬
૩૨૬	૩૨૬	૩૨૭	૩૨૭	૩૨૭	૩૨૭
૩૨૭	૩૨૭	૩૨૮	૩૨૮	૩૨૮	૩૨૮
૩૨૮	૩૨૮	૩૨૯	૩૨૯	૩૨૯	૩૨૯
૩૨૯	૩૨૯	૩૩૦	૩૩૦	૩૩૦	૩૩૦
૩૩૦	૩૩૦	૩૩૧	૩૩૧	૩૩૧	૩૩૧
૩૩૧	૩૩૧	૩૩૨	૩૩૨	૩૩૨	૩૩૨
૩૩૨	૩૩૨	૩૩૩	૩૩૩	૩૩૩	૩૩૩
૩૩૩	૩૩૩	૩૩૪	૩૩૪	૩૩૪	૩૩૪
૩૩૪	૩૩૪	૩૩૫	૩૩૫	૩૩૫	૩૩૫
૩૩૫	૩૩૫	૩૩૬	૩૩૬	૩૩૬	૩૩૬
૩૩૬	૩૩૬	૩૩૭	૩૩૭	૩૩૭	૩૩૭
૩૩૭	૩૩૭	૩૩૮	૩૩૮	૩૩૮	૩૩૮
૩૩૮	૩૩૮	૩૩૯	૩૩૯	૩૩૯	૩૩૯
૩૩૯	૩૩૯	૩૪૦	૩૪૦	૩૪૦	૩૪૦
૩૪૦	૩૪૦	૩૪૧	૩૪૧	૩૪૧	૩૪૧
૩૪૧	૩૪૧	૩૪૨	૩૪૨	૩૪૨	૩૪૨
૩૪૨	૩૪૨	૩૪૩	૩૪૩	૩૪૩	૩૪૩
૩૪૩	૩૪૩	૩૪૪	૩૪૪	૩૪૪	૩૪૪
૩૪૪	૩૪૪	૩૪૫	૩૪૫	૩૪૫	૩૪૫
૩૪૫	૩૪૫	૩૪૬	૩૪૬	૩૪૬	૩૪૬
૩૪૬	૩૪૬	૩૪૭	૩૪૭	૩૪૭	૩૪૭
૩૪૭	૩૪૭	૩૪૮	૩૪૮	૩૪૮	૩૪૮
૩૪૮	૩૪૮	૩૪૯	૩૪૯	૩૪૯	૩૪૯
૩૪૯	૩૪૯	૩૫૦	૩૫૦	૩૫૦	૩૫૦
૩૫૦	૩૫૦	૩૫૧	૩૫૧	૩૫૧	૩૫૧
૩૫૧	૩૫૧	૩૫૨	૩૫૨	૩૫૨	૩૫૨
૩૫૨	૩૫૨	૩૫૩	૩૫૩	૩૫૩	૩૫૩
૩૫૩	૩૫૩	૩૫૪	૩૫૪	૩૫૪	૩૫૪
૩૫૪	૩૫૪	૩૫૫	૩૫૫	૩૫૫	૩૫૫
૩૫૫	૩૫૫	૩૫૬	૩૫૬	૩૫૬	૩૫૬
૩૫૬	૩૫૬	૩૫૭	૩૫૭	૩૫૭	૩૫૭
૩૫૭	૩૫૭	૩૫૮	૩૫૮	૩૫૮	૩૫૮
૩૫૮	૩૫૮	૩૫૯	૩૫૯	૩૫૯	૩૫૯
૩૫૯	૩૫૯	૩૬૦	૩૬૦	૩૬૦	૩૬૦
૩૬૦	૩૬૦	૩૬૧	૩૬૧	૩૬૧	૩૬૧
૩૬૧	૩૬૧	૩૬૨	૩૬૨	૩૬૨	૩૬૨
૩૬૨	૩૬૨	૩૬૩	૩૬૩	૩૬૩	૩૬૩
૩૬૩	૩૬૩	૩૬૪	૩૬૪	૩૬૪	૩૬૪
૩૬૪	૩૬૪	૩૬૫	૩૬૫	૩૬૫	૩૬૫
૩૬૫	૩૬૫	૩૬૬	૩૬૬	૩૬૬	૩૬૬
૩૬૬	૩૬૬	૩૬૭	૩૬૭	૩૬૭	૩૬૭
૩૬૭	૩૬૭	૩૬૮	૩૬૮	૩૬૮	૩૬૮
૩૬૮	૩૬૮	૩૬૯	૩૬૯	૩૬૯	૩૬૯
૩૬૯	૩૬૯	૩૭૦	૩૭૦	૩૭૦	૩૭૦
૩૭૦	૩૭૦	૩૭૧	૩૭૧	૩૭૧	૩૭૧
૩૭૧	૩૭૧	૩૭૨	૩૭૨	૩૭૨	૩૭૨
૩૭૨	૩૭૨	૩૭૩	૩૭૩	૩૭૩	૩૭૩
૩૭૩	૩૭૩	૩૭૪	૩૭૪	૩૭૪	૩૭૪
૩૭૪	૩૭૪	૩૭૫	૩૭૫	૩૭૫	૩૭૫
૩૭૫	૩૭૫	૩૭૬	૩૭૬	૩૭૬	૩૭૬
૩૭૬	૩૭૬	૩૭૭	૩૭૭	૩૭૭	૩૭૭
૩૭૭	૩૭૭	૩૭૮	૩૭૮	૩૭૮	૩૭૮
૩૭૮	૩૭૮	૩૭૯	૩૭૯	૩૭૯	૩૭૯
૩૭૯	૩૭૯	૩૮૦	૩૮૦	૩૮૦	૩૮૦
૩૮૦	૩૮૦	૩૮૧	૩૮૧	૩૮૧	૩૮૧
૩૮૧	૩૮૧	૩૮૨	૩૮૨	૩૮૨	૩૮૨
૩૮૨	૩૮૨	૩૮૩	૩૮૩	૩૮૩	૩૮૩
૩૮૩	૩૮૩	૩૮૪	૩૮૪	૩૮૪	૩૮૪
૩૮૪	૩૮૪	૩૮૫	૩૮૫	૩૮૫	૩૮૫
૩૮૫	૩૮૫	૩૮૬	૩૮૬	૩૮૬	૩૮૬
૩૮૬	૩૮૬	૩૮૭	૩૮૭	૩૮૭	૩૮૭
૩૮૭	૩૮૭	૩૮૮	૩૮૮	૩૮૮	૩૮૮
૩૮૮	૩૮૮	૩૮૯	૩૮૯	૩૮૯	૩૮૯
૩૮૯	૩૮૯	૩૯૦	૩૯૦	૩૯૦	૩૯૦
૩૯૦	૩૯૦	૩૯૧	૩૯૧	૩૯૧	૩૯૧
૩૯૧	૩૯૧	૩૯૨	૩૯૨	૩૯૨	૩૯૨
૩૯૨	૩૯૨	૩૯૩	૩૯૩	૩૯૩	૩૯૩
૩૯૩	૩૯૩	૩૯૪	૩૯૪	૩૯૪	૩૯૪
૩૯૪	૩૯૪	૩૯૫	૩૯૫	૩૯૫	૩૯૫
૩૯૫	૩૯૫	૩૯૬	૩૯૬	૩૯૬	૩૯૬
૩૯૬	૩૯૬	૩૯૭	૩૯૭	૩૯૭	૩૯૭
૩૯૭	૩૯૭	૩૯૮	૩૯૮	૩૯૮	૩૯૮
૩૯૮	૩૯૮	૩૯૯	૩૯૯	૩૯૯	૩૯૯
૩૯૯	૩૯૯	૪૦૦	૪૦૦	૪૦૦	૪૦૦
૪૦૦	૪૦૦	૪૦૧	૪૦૧	૪૦૧	૪૦૧
૪૦૧	૪૦૧	૪૦૨	૪૦૨	૪૦૨	૪૦૨
૪૦૨	૪૦૨	૪૦૩	૪૦૩	૪૦૩	૪૦૩
૪૦૩	૪૦૩	૪૦૪	૪૦૪	૪૦૪	૪૦૪
૪૦૪	૪૦૪	૪૦૫	૪૦૫	૪૦૫	૪૦૫
૪૦૫	૪૦૫	૪૦૬	૪૦૬	૪૦૬	૪૦૬
૪૦૬	૪૦૬	૪૦૭	૪૦૭	૪૦૭	૪૦૭
૪૦૭	૪૦૭	૪૦૮	૪૦૮	૪૦૮	૪૦૮
૪૦૮	૪૦૮	૪૦૯	૪૦૯	૪૦૯	૪૦૯
૪૦૯	૪૦૯	૪૧૦	૪૧૦	૪૧૦	૪૧૦
૪૧૦	૪૧૦	૪૧૧	૪૧૧	૪૧૧	૪૧૧
૪૧૧	૪૧૧	૪૧૨	૪૧૨	૪૧૨	૪૧૨
૪૧૨	૪૧૨	૪૧૩	૪૧૩	૪૧૩	૪૧૩
૪૧૩	૪૧૩	૪૧૪	૪૧૪	૪૧૪	૪૧૪
૪૧૪	૪૧૪	૪૧૫	૪૧૫	૪૧૫	૪૧૫
૪૧૫	૪૧૫	૪૧૬	૪૧૬	૪૧૬	૪૧૬
૪૧૬	૪૧૬	૪૧૭	૪૧૭	૪૧૭	૪૧૭
૪૧૭	૪૧૭	૪૧૮	૪૧૮	૪૧૮	૪૧૮
૪૧૮	૪૧૮	૪૧૯	૪૧૯	૪૧૯	૪૧૯
૪૧૯	૪૧૯	૪૨૦	૪૨૦	૪૨૦	૪૨૦
૪૨૦	૪૨૦	૪૨૧	૪૨૧	૪૨૧	૪૨૧
૪૨૧	૪૨૧	૪૨૨	૪૨૨	૪૨૨	૪૨૨
૪૨૨	૪૨૨	૪૨૩	૪૨૩	૪૨૩	૪૨૩
૪૨૩	૪૨૩	૪૨૪	૪૨૪	૪૨૪	૪૨૪
૪૨૪	૪૨૪	૪૨૫	૪૨૫	૪૨૫	૪૨૫
૪૨૫	૪૨૫	૪૨૬	૪૨૬	૪૨૬	૪૨૬
૪૨૬	૪૨૬	૪૨૭	૪૨૭	૪૨૭	૪૨૭
૪૨૭	૪૨૭	૪૨૮	૪૨૮	૪૨૮	૪૨૮
૪૨૮	૪૨૮	૪૨૯	૪૨૯	૪૨૯	૪૨૯
૪૨૯	૪૨૯	૪૩૦	૪૩૦	૪૩૦	૪૩૦
૪૩૦	૪૩૦	૪૩૧	૪૩૧	૪૩૧	૪૩૧
૪૩૧	૪૩૧	૪૩૨	૪૩૨	૪૩૨	૪૩૨
૪૩૨	૪૩૨	૪૩૩	૪૩૩	૪૩૩	૪૩૩
૪૩૩	૪૩૩	૪૩૪	૪૩૪	૪૩૪	૪૩૪
૪૩૪	૪૩૪	૪૩૫	૪૩૫	૪૩૫	૪૩૫
૪૩૫	૪૩૫	૪૩૬	૪૩૬	૪૩૬	૪૩૬
૪૩૬	૪૩૬	૪૩૭	૪૩૭	૪૩૭	૪૩૭
૪૩૭	૪૩૭	૪૩૮	૪૩૮	૪૩૮	૪૩૮
૪૩૮	૪૩૮	૪૩૯	૪૩૯	૪૩૯	૪૩૯
૪૩૯	૪૩૯	૪૪૦	૪૪૦	૪૪૦	૪૪૦
૪૪૦	૪૪૦	૪૪૧	૪૪૧	૪૪૧	૪૪૧
૪૪૧	૪૪૧	૪૪૨	૪૪૨	૪૪૨	૪૪૨
૪૪૨	૪૪૨	૪૪૩	૪૪૩	૪૪૩	૪૪૩
૪૪૩	૪૪૩	૪૪૪	૪૪૪	૪૪૪	૪૪૪
૪૪૪	૪૪૪	૪૪૫	૪૪૫	૪૪૫	૪૪૫
૪૪૫	૪૪૫	૪૪૬	૪૪૬	૪૪૬	૪૪૬
૪૪૬	૪૪૬	૪૪૭	૪૪૭	૪૪૭	૪૪૭
૪૪૭	૪૪૭	૪૪૮	૪૪૮	૪૪૮	૪૪૮
૪૪૮	૪૪૮	૪૪૯	૪૪૯	૪૪૯	૪૪૯
૪૪૯	૪૪૯	૪૫૦	૪૫૦	૪૫૦	૪૫૦
૪૫૦	૪૫૦	૪૫૧	૪૫૧	૪૫૧	૪૫૧
૪૫૧	૪૫૧	૪૫૨	૪૫૨	૪૫૨	૪૫૨
૪૫૨	૪૫૨	૪૫૩	૪૫૩	૪૫૩	૪૫૩
૪૫૩	૪૫૩	૪૫૪	૪૫૪	૪૫૪	૪૫૪
૪૫૪	૪૫૪	૪૫૫	૪૫૫	૪૫૫	૪૫૫
૪૫૫	૪૫૫	૪૫૬	૪૫૬	૪૫૬	૪૫૬
૪૫૬	૪૫૬	૪૫૭	૪૫૭	૪૫૭	૪૫૭
૪૫૭	૪૫૭	૪૫૮	૪૫૮	૪૫૮	૪૫૮
૪૫૮	૪૫૮	૪૫૯	૪૫૯	૪૫૯	૪૫૯
૪૫૯	૪૫૯	૪૬૦	૪૬૦	૪૬૦	૪૬૦
૪૬૦	૪૬૦	૪૬૧	૪૬૧	૪૬૧	૪૬૧
૪૬૧	૪૬૧	૪૬૨	૪૬૨	૪૬૨	૪૬૨

પુસ્તક ૨

માર્ચ ૧૯૭૩

[અંક ૫]

જય યજ્ઞે જય યજ્ઞે—

જ્યાં વસ્થા

આને સંસ્કારની પીપળ પ્રજ્ઞરાજના,
પરજી નિજા કરંપર નિરતર પારના,
પ્રજ્ઞ કાષ્ઠામિસમ અરિય વિદારના,
કેદરનાર કાઠીર વિદેહ તે
રામ ભાર્ગવ વડા,—

સગુને મારતા, મિત્રને તારતા,
શ્રેષ્ઠ ને શૌર્યદા મૂલ સ્વીકારના,
કર્મદાન જગતને પરમ કતેબ નિષ્કામનો
પાઠ સીખવાડના,
રિપ્પુના અંધા ચેત્રિદિ પ્રકટજ્ઞ
કુખ્તવાકવર્ણન—

રૂપિરમય જગતને મોહનો પ્રેમમય
માને કલંકજાર,
લોકદિનનિરત ને સત્યવચની સદા,
સત્યમાં અમય આમદ વળી પારતા,

સગુ ને વિવર્મા, તુદ ને વિપ્રમા
અર્ધમદી અદ્ભુત સમાનતા માનતા,
સુવન, અગત સગુ, સદા સીમ તે
મદમમા માંધી ઉપનામધી લોકમા
વરમ રિપ્પનાને પામના

અભ્યજનાર અભરિવર
મોહન મહાન નર,—
મેરી આ

સુભદ સતમ સદિત
કુકટજ્ઞ સર્વેત
સેવ્ય જેના અખિત

નર્મદક ઇષ્ટુ જાદા પ્રેમ પ્રવાળી મદા
પદ્માધીસજ્જયસિદ્ધ તે સિદ્ધરાજેદની

પુનિત

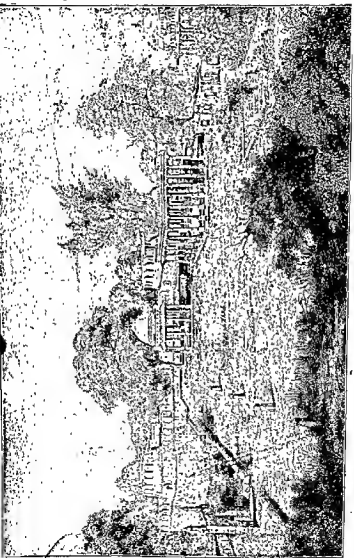
ગુજરાતનો.

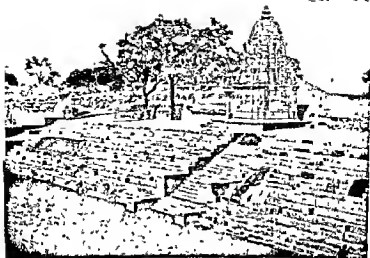

राजाविदाज

“ने क्या सामुं तुं क्या-मुं ?” “सादी”

“हीक” दुर्गपासे कथुं.

આનંદોદયનું કિનારો તરફ નજર

ગુજરાતનું જીવન પાટનગર

વેળા.

૨૧. દુર્ગાચંદ્ર કેવળરામ શાસ્ત્રી

મળ્ય સાહિત્ય તત્ત્વ

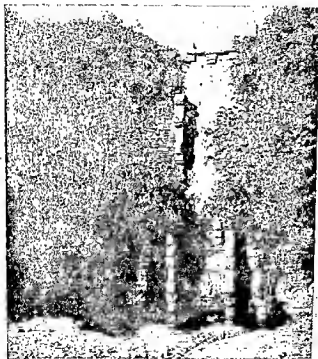
‘પાટનગર’ એટલે ‘ગુજરાતનો નગર’ એવી પ્રતિજ્ઞાઓથી ભરેલી કલ્પનાઓ, ગુજરાતના પ્રાચીન ઐતિહાસિક ક્ષેત્રોમાં અસ્તિત્વ કરનાર નગરોમાંથી એક છે. આવા સ્થાનોમાંથી રાજધાની—પાટનગર—ને ગુજરાતમાં નગરોનું આપણે છે. ઉદ્ભવ અને પ્રવર્ધન કરનાર ક્ષેત્રોમાંથી એક છે. ૧૦૦ વર્ષ પહેલાં નાશ પામેલું પાટનગર આ

ને નગરોમાંથી એક છે. આને કલ્પનાઓ પાટનગર આજે ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસના ઉદ્ભવ અને પ્રવર્ધન કરનાર ક્ષેત્રોમાંથી એક છે. આવા સ્થાનોમાંથી રાજધાની—પાટનગર—ને ગુજરાતમાં નગરોનું આપણે છે. ઉદ્ભવ અને પ્રવર્ધન કરનાર ક્ષેત્રોમાંથી એક છે. ૧૦૦ વર્ષ પહેલાં નાશ પામેલું પાટનગર આ

યજ્ઞેન પાટણનું ઇલિપત ચિત્ર ખડું કરવામાં આ એનિદાસિક નવલકથાઓના વાંચનારને કેમ મદદમાર થશે.

અણ્વીલપાટક, અણ્વીલપાટ, અણ્વીલપુર, નદરવાટ, અણ્વીલવાડ કે અણ્વીલવાડપાટણ

અમહાવાદથી પશ્ચિમમાં થઈને પછી ઉત્તરમાં ૬૬ માઈલ દૂર છે. અને અમહાવાદથી નેસાણે થઈને ત્યાં જવાય છે. હાલમાં પાટણની આસપાસ ૧૮ માં સૈકામાં ચણાપલો ફાટ છે અને શહેરનો દેખાવ તદ્દન આધુનિક છે.

સરોવારના ખડેર

તરીકે જુના વખતમાં ઓળખાતું તથા હાલમાં પાટણ તરીકે પ્રસિદ્ધ શહેર સરસ્વતીના રક્ષિણ કિશાના કોદા ઉપર ઉત્તર સુજસતના રેતાળ પ્રદેશમાં આવેલું છે. પાટણ

વચ્ચે અણ્વીલવાડપાટણ નદરવારના નાખણી નજીકનું હતું પણ હાલનું પાટણ એજ અણ્વીલવાડપાટણ છે એમ ૧૮ માં સૈકાના મુરોબીય લેખકોનાં જણાવમાં

હાલનાં પાટણને નેતાં ચાવડા એ અને સોલંકી એનાં જુની રાજધાનીની પ્રાચીનતા કે તેની જાળવ-ભગાવત અત્યંત સ્થિતિ સ્થિત કરે જોણું કે ખાસદેખાઈ નથી. આ શહેર સુજસતનાં જુનાં માં જુનાં તથા સૌથી વધારે પ્રખ્યાત શહેરોમાંનું એ છે એવો જાણ એને નેતાં ખીલકુલ ચતો નથી.

મુસલ-માનેના અમ-

ન હતું. ડી. એન્ડીને અત્યુદ્ધિગપાટણુ અમલવાદની જગ્યાએ કપાક હરે એમ માન લઈ કયો છે. અને એથી પણ વધારે આધુનિક સમયમાં ઇ. સ. ૧૭૮૮ માં રેનેખે પાટણુનો પત્તો સામેલ નથી. એ ઇ. સ. ૧૭૮૮ માં એલેગ્સ જુનું પાટણુને વડાનગર ૧૭૭૫ છે * જે કે પાટી રેનેખેવરે વધુ વખત પડેલા પાટણુ વીશે લખ્યું હતું :-

પણું જુનું નગર છે એની આસપાસ ફેર છે એનું જુનું નામ મેલુરવાડ છે

આ વાતની અમર ન હોવાથી કર્નવરોડ શુભરાતની જુની રાજધાની કયા હતી તે શોધી કાઢવું જોઈએ એમ ધણી વખત મુધી માનતા પણ પછી ઇ. સ. ૧૮૨૨ માં એકાએક દાખ ના પાટણુના એક પરાખ શુભરાતની જુની રાજધાની રોક માટેખેને મળી આવી

૨૧ માં સૌરાની શરૂઆતના ન્યાય લેખક એચ. બીરુનીએ એ વખતની શુભરાતની રાજધાનીને વધાર્ય રીતે અણ્વીકરણ કહ્યું છે તથા એનું ભૌતિક રચના મરામત નોખું છે. વળી ઇ. સ. ૮૨૫ માં આદેશમાં મુસાફરી કરનાર મુખકમાન લેખક અસેદીના તથા બીજા પ્રવાસીઓના વર્ણન ઉપરથી લખનાર ઇંદીસીએ લખ્યું છે કે

અરબી અણ્વીકરણનો તારા રત્ને આદિ વિષયો છે અને આખા નદરવાડના તથા એની આસપાસના કોડો બગીચા તારા રત્નેવાલ બીજા

રીતે કેમ દિવસ મુસાફરી કરતા નથી વેપારનો માગ પણ આ તારામોત્તાજ અદોષી તરીકે બધા છે.

અણ્વીકરણ પાટણુને પોણુને માટે ઇંદીસી કહે છે કે

નદરવાડ શહેરમાં 'બમદરા મિકાદારી' રાજ્ય સભા ફોર એની પાસે થોડું સ્થાન તથા દાણીઓ કે મેલુકની મૂર્તિને પૂજે છે, માથા ઉપર સોનાનો સુકા પહેરે છે, તથા કોમળી પોવાક પહેરે છે અને રાજ્ય મંત્રીવાર, અરવાડીઆમાં એક નાર તેા જરૂર,

પોતા ઉપર મેલીને દુશ્મની કહે છે આ વખતે એની સાથે લગભગ સો એકની દાખપથપા સોનાકથાના ધોણા પહેરેલી શ્રીમિા દેવ છે. વજીરો તથા બીજા અધિકારીઓ હમીદાં રાજ સાથે કરવા નીજગત નથી માત્ર રાજ્ય મુજબ મારે અદાલતીએ લારીજ વજીર વીશેરે અધિકારીઓ સાથે ભથ છે. આ રાજ્ય પાસે ધણી દાણીઓ છે, એમ જેનું મેલુ બલ છે તેમજ તથા 'મતદારા' મિકાદારી એનો અર્થ 'રાજધાની' થાય છે તે એની વરાપર વરામાં આવે છે નદરવાડ શહેરમાં અણ્વી પ્રસંગ મ નેપારીઓ અખાલે વરાવાર બન છે. રાજ્ય અને તેના અધિકારીઓ પાસેથી

પાટણુના વનરજની મુર્તિ

અ મુસાવરોડ સાથે સ્વરૂપમાં છે, તથા એમના બનવાલુ બરાબર રજા કરવામાં આવે છે

ઉપર 'બમદરા મિકાદારી' ને ઉલ્લેખ છે તેને જરા રંદુટ કરવાની જરૂર છે. પાટણુના ચારણ કે સોનકી રોઈ રાજ્યોએ આવું 'મિકાદારી' આણ્વી કયોનું ભણવવાના નથી પણ જાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજ્યો વાલમ 'મિકાદારી'

* એમો A Memoir of a map of Hindustan પહેલી તથા બીજી આર્દન.

પારણ કરતા, અને વલ્લભરાજના પ્રાકૃત બલ્લભરાયનું મુલસમાનોએ 'બલરા' કહ્યું જણાય છે. અને, આપણે જાણી સંગ્રામિ સુધી આખા લોક દેશ ઉપર રાખકૂટાની ચર્ચા હતી એ ઇતિહાસસિદ્ધ પાત્ર છે. પરંપરાથી જાણીને લખનાર ઇંદ્રીસીએ બળવાન રાખકૂટાનું 'ગિરદ' અણુદીલવાડના રાજ્યએને ઐતિહી લગાડ્યું છે. . . .

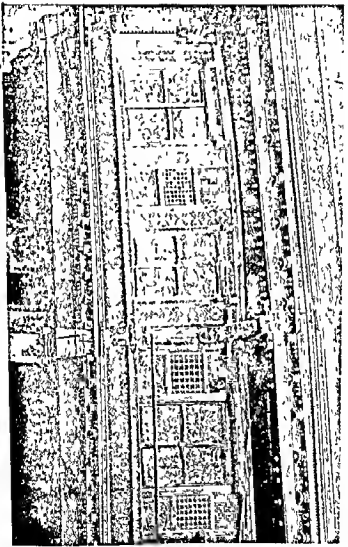
અધિસંવાદી પરંપરા પ્રમાણે અણુદીલવાડ-પાટણની આજ્ઞાપ્રમુખ મુખ્ય રક્ષણ, બલરાએ વિ. સં. ૮૦૨ (ઇ. સ. ૭૪૬) માં કે ૮૨૧ માં સ્થાપના કરી હતી. કદાચ આ વખત પહેલાં પણ એ ગામ તેા હશે પણ વંશજોએ પોતાની રાજધાની બનાવી. એના વંશજોએ આ નાના રાજ્યની નાની રાજધાની તો અદિમા વંશથી અને હસમા સોડાના મધ્ય ભાગથી તે ખારમાના અંત સુધી આપણે કરતાં થયા વિશાળ પ્રદેશ ઉપર રાજ્ય કરનાર સોલંકીઓના વખતમાં પાટણની વસી તથા યોગ્યતા થઈ ગઈ. કર્નલ રોડે આ વીશે ખોલતાં જનમંડળ (ઇ. સ. ૧૪૭૩) ના 'કુમારપાલ ચરિત'માંથી ખારમા સોડાના મધ્ય ભાગની કુમારપાલના વખતની પાટણની મહત્તાનાં યશોમાનવો અનુવાદ કર્યો છે. અલગત જનમંડળ પાટણના અસ્ત પડી શો-સવાસો વધે થયા છે; પણ એની વાતે લખેલાં તથા કહ્યું પરંપરા વડે જાણવાનાં એટલાં બધાં સાધનો હતાં કે મહાકાવ્ય તરીકે, 'કુમારપાલ ચરિત'માં અનિરૂપેતિનો સંભવ છે એ બાદ કરતાં સંભવિત હકીકત માનવામાં પડેલી નથી. તેમાં કહ્યું છે:-

અણુદીલપુરનો દાયો ૧૨ કોસમાં છે, જેમાં ૮૪ ગ્રામ અને ૮૪ બંદર છે, સોડા અને કેપના સોડા પાટણની ટકાવેલા છે, દરેક નાવનો લોકો મહેલેલા છે, તેમજ દાણદાન, રેશમ, હીરા, મોતી

બીજે દરેક ચીજનું ભુકું બનતું છે. એક સરકાર બનતું; એક તેણી અને અતરેનું બનતું, એક વેવેલ બનતું અને એક કારીગરોનું બનતું છે. ખારવાસે નાં અને શહેર તથા ચારણોના ભૂતાં મહેલોનાં છે આ શહેરમાં અદરે વર્ણના લોકો રહે છે, રાજ મહેલ, સચાચાર, દરવાજા, અચાચાર સમાજ વીજેર તથા રાજ્યનાં વહીવટીખાતાનાં મકાનોનાં એક ભૂતાં શહેર જેવો લાગે છે. તેમના, કુળો, જાણધો, કપુર, માતૃચો અને ખીજ મેંધી સ્વદેશ કે પરદેશી ચીજોના આવાજબજ તથા મેંચાણ તથા કા લેવા મટિ દરેક માલની ભવશી જુદી માંડવી છે. આ શહેરમાં બધી કુત્રીઓનાં ગેપાં ગામે છે, દરેકના એક ગામ ટકા (સમગ્ર પાંચ દબર કપીચા)ની કરની આવક માથે છે. તેમ પાણી મળે તો લાંબા લોકો કુધ આપે છે; બહોં થતાં નેન મરિય છે, અને તેમનાનો હાંડો ઉપર સદસચિત મહાદેવનું મંદિર છે. વર્ષે, પુષાગ (એટલે નામકેશ નામનું બાંધ જાળવાતમાં થઈ નથી એટલે આ વર્ણન તેા કાંઈપણે હારિ છે) તાલ, ભંજ, ચંદન, બાંબા વીજેર પુકોની મદાથી આજ્ઞાદિત તથા અમૃદ જેવાં જાણનાં મરજીવાળાં મલમોમાં લોકો ફરતા નથાં છે. બહોં જાણણો લેા નીચે વિચારો કરે છે, તથા સિંધીને અણુવે છે. બહોં થતાં નેન મરિય છે, અને પોતાનું નવન માલવાર તથા ગેવારમાં કુશળ થતાં ગેવારોએ છે. માકરજુની પછી પાટણનાં છે. અણુદીલરમં નર જાણુક છે. સજુદન પછી આખી રાકાવ તેા અણુદીલ નાંની વસ્તીની ગણતરી કરી રાકાવ તરફ અસંખ્ય છે તેમજ ચંદાચારી લાચોમોને પાર નથી.

આ વર્ણનમાં કવિની અતિશયોક્તિ હશે પણ એટલું તેા મુલસમાનો લેખકોએ કહ્યું કરે છે કે શહેરો મેંધું તથા બન્ય છે. પણ કુત્રીએ અતિશયજન મહમદ મઝની ઇ. સ. ૧૦૨૫ માં સોમનાથ ગયો ત્યારે પાટણ એનાં રસ્તામાં આવ્યું; અને એ વખતનો પાટણનો રાજ નીમ મુલસમાનોનાં વડેળીયા જેવાં જુની ગ્રામાંઓની સામે થઈ રાકવા તેપાર ન હોવાથી હકેરને જાગલી શકુઓની રવા ઉપર ઊડીને

Figure 1. The proposed design of the new building.

૧. બહીષારનાયના મંદિરમાંનો અંદરના ભાગનો ઝરુખો.

કચ્છ ભાગી ગયો. મહાદેવ અણુહીલવાડને ખુબ છુટકું તથા બાજુ. પણ જેવો મહાદેવ સિદ્ધ તરફ પાછો ફર્યો કે બીમદેવે આવી અણુહીલવાડનો કબજો લીધો તથા તેનો પુનરુદ્ધાર કરવા માંડ્યો. આ શરૂથી રાજા (ક્ર. સ. ૧૦૨૨ થી ૧૦૭૩) ના રાજ-ત્વકાળમાં તથા એના પુત્ર, કર્ણદેવના તથા પોત સિદ્ધરાજના સમયમાં અણુહીલવાડની વધારેમાં વધારે બાહ્યજાતીની સોલંકી રાજ્યની સીમાની તથા તેના સુખલેખની ટુપ આવી ગઈ. કર્ણદેવે દાહના અમદાવાદ પાસેજ કે તેની જગ્યાએ

મહામદપોરીના સરદાર કેતુભુદિને સુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરી; સુજરાતનું લશ્કર અણુહીલ-વાડ નજીક દાહુ અને સુસમનાનોએ બીજાથાર આ સહેરને બાજુ. આ પછી તરતજ બીમદેવે પોતાના સામંત મંદ્રાવતીના પ્રલદાદ તથા ધારાવર્ધની તથા મહેરોની તેમજ નાગોરના રાજાની મદદથી કેતુભુદિનને હરાવ્યો નથા અજમેરમાં થેપો, જેમાંથી બહારની મદદ આપી ત્યારેજ એ છુટો થઈ ચક્રપોના વળાઈ. ક્ર. સ. ૧૧૬૭ માં પોતાની પહેલી દારોએ બદલો લેવા કેતુભુદિન સુજરાત ઉપર ચડી આવ્યો અને બીમદેવના લશ્કરને હરાવ્યું.

કણીવતી નામનું સહેર વસાવ્યું, તથા પોતાની રાજધાનીમાં અનેક આવેલી મંદિરોના છુટોદાર કર્યો તથા નવા બંધાવ્યાં. સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલ અને તે બાસ મંદિરો, વસદિકાઓ, બીજા ધર્મસ્થળો તથા વાવ, તળાવ બાંધે દોઢાપથોની રચાનો બંધાવવામાં એની લગ્નતા તથા મોટી સંખ્યા મઠો મરાઠુર, છ. , બીમદેવ બીજા ક્ર. સ. ૧૧૭૮ માં મોટીએ મોટા બને તેજ વર્ષમાં પોતાની નાજી ઉપર હુમલો કરનાર સુષકુદિનને તેણે હરાવ્યો. પછી ક્ર. સ. ૧૧૬૫ માં

આ કાળથી વળી થોડા વખત અણુલીલવાડ
પ્રસવખાનોનાં હાથમાં ગયું પણ દીલ્લીનું
રાજ્ય હાથમાં આવતા કુટુંબીન તરત દીલ્લી
ગયો અને અણુલીલવાડ પાછું બીચરેલ અને
એના અનુયાયીઓનાં હાથમાં આજુ. પણ
પ્રસવખાનોના આ ફરીફરી આક્રમણથી
અણુલીલવાડ કાઢી પડ્યું એની રાજ્યવહાની
દીન થઈ ગઈ, અને બીચરેલા સામન
લવણપ્રમાદ તથા વિરૂપવને ધોળાકા વંચીયું.
આ પાડી લગભગ એક એક સુધી મુલ્કને
જોષીતેથી રવનદ્રાનાં બોમરી અને છ. સ.
૧૨૬૩-૬૮ માં મુલ્કનાં અગ્રહીનીતનાં

દાખલ તથા ફરતાથી સોવડીઓ અને વાવેલા-
ઓએ સર્મથાનીપૂર્વક ઉઠા કરેલાં સ્થાપત્યની
ઉપી કળાના નમુનારૂપ બન્ન મહાલોર તથા
બીજા સ્થાનોતોડી ગાંધવા. ૪' સ. ૧૭૫૧ માં
લખાવેલ 'ખીરાલ-૪-અદમદી'માં એ
વખતના પાટણની સ્થિતિ સીતે લખ્યું છે કે.

કુટુંબખાને ધોળા સમ્રાટમરની અધિનાદ
મરજી લખાથી દલી ને લેખતનાં વખ મા. દપ ત
હી એક સુદર મરજી કુટુંબખાનનાં વખતમાં
કરેલની જેએ દલી ને હાજમા કરીપાણ ખાવો
પણે દૂર કે મઝા મકાનોનાં થણા ખડો. અહીં
રખાય છે ને ઉપરથી પાટણ જુનાં વખતમાં રેડું

ઉલ્લુખ ખા ન

તથા નસરત
ખાન નામના
સરદારે આ
કાળે વાવેલા-
ને દરાબો,
અણુલીલવાડ
લીડું, કુટુંબ
તથા સોમનાથ
ખાણ્યું.

આ કુ-
ભાંડો દિવસે
જુન રાતની
રવન જના મઠ
અને મુજરાત
મુસલમાની
સરદારશાહનો
એક જુલો
થઈ રહ્યો
આ વખતથી
પર્યાં તથા
જુની મુસલ-
માનોએ કરા-

વાણીપાર્શ્વનાથના મંદિરમાંથી કોલકાલવાળી કલનો એક બાજુ

મોટું અને સુંદર સરેર હવું એ કહી શકાય છે. હાલના સરેરની આમપાસ ત્રણ કોસ સુધી જુના વખતની હોય તથા પગસામે વેરાવળ પડ્યા છે. જુલ્લા મેદાનમાં દેખીતાં દીરાલો તથા કોટનાં ખડેરો આજ વાત સાબીત કરે છે. કાળની ઝલિલી, નવાં મકાનો ઉમાં ચવાયો તથા ખીલ ફેરફારે ચવાયો જુના વખતની ધડી નીચાની ગદરવ થઈ ગઈ છે. શાલજોના વખતનાં (સોલ્ડી તથા વાવેલાના વખતનાં) મંદિરો તથા ખીલ મકાનો બાંધવા માટે અજમેરથી એટલા મોટા તથા મોટા આરસપદાણ વાવવામાં આવ્યો હતો કે હાલમાં સ્પષ્ટ જોઈતાં તે મળી આવે છે તથા અમદાવાદ અને બીજા તથા મે વપરાયેલ (મુસલમાનો વડે) આરસપદાણ ખડોથી (દોઢ મકાનોનાં ખડેરો તોડીને) લઈ જવામાં આવ્યો છે.

હોલો પર્વ પહેલાંના ગુજરાતના એક મહેસૂલી અમલદાર તથા જડુધુત મુસલમાન લેખકે પાટણની પહેલાંની મોટાળો તથા એના કમે કમે ચલા નાણો આપે પુરાવો આપે છે.

પાંચ સેકાઓ સુધી જેનાં ખડેરોમાંથી સાદે દરેકા આરસપદાણો તથા કોતરેલા પથરાઓ બોદી જવામાં આવે તેની પ્રાચીન ભવ્યતાની એક પણ નીચાની શી રીતે જળવાઈ રહે? રોડે જે સુંદર દરવાજાની માત્ર હાલપીંજર જેવી રહેલી કમાનનું વર્ણન કર્યું છે તે હાલમાં નથી. એવી દરેક વસ્તુ લઈ જવામાં આવી છે. આ રીતે આપણાં પ્રાચીન ગૌરવનો આપણે હાથેજ નાશ થાય છે. મુસલમાનોએ મર્મીપતારી કે વેરજીદિયી નાશ કર્યો હતો પણ જે કે બચ્યું હતું તેનો આપણી કીમતી વાદળીડીઓએ આપણાં સેકા ખરી કીમત ન સમજીને - માત્ર પથરાઓના કે સુતના નોબતી નાશ કરે છે. અને હવે પહેરણી સરકારે આ વિનાશને કાયદાથી ગટગટાવે છે. પણ છેલ્લાં સો

વર્ષમાં, આરસપદાણનાં મંદિરોના જે કટકાઓ મુસલમાની વખતમાં નહોતા લઈ જવામાં આવ્યા તે બોદી કાઢી ગયાં બરી સુના માટે બાળી નાખ્યા છે. અને હવે જે બાકી રહ્યું છે તેમાં આપણા સરેરમાં વેરાએલા, સરેરના ગદમાં, દરવાજાઓમાં, કુવાઓમાં, મરજીઓમાં, ઘરોમાં તથા ઢોરની કોઠમાં મણાઈ ગયેલા પથરાના કટકા છે.

હાલના પાટણ સરેરમાં લગભગ ૩૦ દબારની વસ્તી છે. જેમાંથી આશરે ભાગ જોડોળો છે. અને સરેરમાં નાનાં મોટાં ઘરોને જોડોળાં ૧૦૦ મંદિરો છે.

જુના અણ્ણીસવાડનાં કોતરણોને કર્નલ રોડે એક અપૂર્ણ નકશો દોર્યો હતો પણ એમાં મુશ્કેલીમાં રચાતો હવે વધારે જાનની મદદથી ફેરવ્યાં પડે તેમ છે. જુના સરેરનો મોટો વિસ્તાર હાલના પાટણની પૂર્વમાં નહીં, પણ પશ્ચિમમાં હતો. કારણકે એ દિશામાં જુના પાવાગિ તથા જુના અણ્ણીસવાડના ટેકરા આર પાંચ મેલ સુધી આવેલા છે. વળી આ દિશામાં જ પાલી નામનું ગામ છે જે રમજે જુના પાટણનો ઘીકાટો હતો એમ કહેવાય છે. હાલના પાટણથી પૂર્વમાં પણ એકાદ મેલ સુધી તથા ઉત્તરદિશામાં પણ હાલના સરેરની હદથી આગળ જુના પાટણની નીચાનીઓ જમીનમાં દેખાય છે. આ ઉપરાંત ૧૨ કોસના મેરાવાડું 'કુમારપાલ ચરિત'માં જે લખ્યું છે તેમાં કાઠી અતિચોક્કિત જણાતી નથી.

હાલના પાટણમાંથી જુના વખતનાં દરેક મકાનોએ એવી રીતે નાશ કરવામાં આવ્યો છે. કે હોદ્દા રાજવંશીઓનાં કહી શકાય એવાં બે ચાર જુનાં સ્થાનોનાં ખડેરો શીવાય કે નોંધ લેવા જેવું રહ્યું નથી. આવાં જુનાં સ્થાનોમાં એક તો રાણીવાવ છે જે બીજેવ

પહેલાની રાણી ઉદયામતીએ બધાંનેવી કહેવાય છે. બીજી, સદાશિવ તળાવ જે સિદ્ધરાજ જયસિદે બધાંને કહેવાય છે. તથા જીની મંત્રિઓ, શાંભવાઓ તથા મંત્રિ કોરેસા પથરાઓના ખડે આ ગુજરાતની લગભગ ૫૦૦ વર્ષની રાજધાનીની સ્થૂળ પ્રતિમા જૈન મંદિરો, દાવ જે રૂપર છે તે રૂપમાં મોટે ભાગે ૧૫મા સેકા પછીના છે. મુસલમાની અવશેષો ઇ. સ. ૧૩૦૦ પછીથી આજ સુધીના છે અને તેના મુખ્ય મુખ્ય, મંત્રી, શેખ, જોધ, શેખસરત અને બીજા મસ્જિદો, ખાનસરોવર તળાવ, બદાહુરખાન ની વાવ તથા જીવન લાકાના નકશીકામ છે

રાણીવાવ

પટ્ટણી વાવનું દિશામાં થોડે દૂર ખેતરોમાં તથા સદાશિવ તળાવની પાળથી નજીકમાં રાણીવાવના ખડેરા છે. ગુજરાતમાં કેવી કાદીમરીવાળી સુર પાવો જુના જમતમાં બધાની એક એક પ્રાચીન વાવને જોયા બગર ખવાય આવે એમ નથી આજાણ પમથીઆવાળી કુવાને એકાદ બન્ય મંદિર જેટલું શણગારેલો એ કંપના બેદુરબની અપૂર્વ ધાર્મિક ભાવનાજ કરી શકે આપણા ધર્મ શાસ્ત્રોમાં મંદિરો બધાંવવા જેવું જ, વાન, કુવા, તળાવ ત્રીજે બધાંવવાને પુરુષાર્થ ગણ્યું છે અને ધાર્મિક કર્તવ્ય તર્ક-વેળાને રુએ જવાની તીવ્રરણી તરીકે-જે વાવ રાજાએ કે રાણીએ બધાંને તેને શાખાવવામાં કળાની કે મહેનતની ખાલી સા આટ રાખે ? બીજેવ પહેલા (ઇ. સ. ૧૦૨૨ થી ૧૦૭૩)ની રાણી તથા કર્ણદેવની માતા ઉદયામતીએ આ વાવ બધાં કહેવાય છે દાસમાં આ વાવને ડેઝામે એક મોટા રટપ ચીટ સામે ખડો છે, અને એક શાકવાના કંઠાઓ તથા ઉપરનો એક આડો પથરી

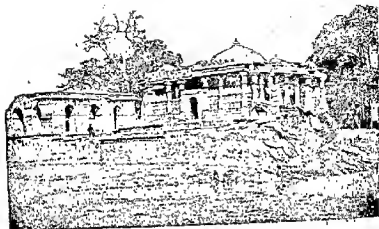
એટલું સું છે. ખાડમાં છેક તળીએ થોડું કાદી મળેલું રાણી દેખાય છે ખરું. આ ચીવાવ વાવની દીસેના તથા ચામવાઓના બધા પથરાઓ ઉપાડી જવામાં આવ્યા છે. કર્ણવ ટોડના વર્ણન ઉપરથી રાણીમાં એક કુલો જાપવામાં આ સાબન વારાણે જણાય છે. તે પછી તપાસ કરતા રાણીની અંદરની બદાહુરસિદ્ધી વાવ જાપવામાં રાણીસેના પથરાઓ વપરાય છે, એમ જાણવામાં આવ્યું છે

રાણીવાવની કબજા એના અનેક આરંભો ઉપરનું કાલકામ રીતરેતો સમય વિચાર કરતા રાણીવાવ જવારે આજાણ દોને તારે ગુજરાતમાં એના જેવી બીજી બાળેજ ગણતરી હશે પણ આવારે દબાર વર્ષ પહેલાં આપણા મારવના અરોપની બીનકુવ મળાળ લેવામાં આવતી નથી

સદાશિવ તળાવ

સિદ્ધરાજ જયસિદ ગુજરાતમાં અનેક તળાવો બધાંવા કહેવાય છે સદાશિવ તળાવ આજાણી મોડાના મોડામાન હશે આ તળાવના ખડે રાણી વાવનું દિશામાં જતાવવામાં આવે છે. આ તળાવ થાણું વિશાળ હશે અને એની ચારે તરફના પાટના પમથીઆ ઉપર વચ્ચે નાના નાના મંદિરો બાળીને કે થોળે બાળીને શિવલિંગો પથરાઓ હશે આજાણિયોળી સખા એક દબારની હતી, અને તળાવની વચ્ચે એક મેટ જેવું રાખી એ ઉપર રહેથરનું મોટું મંદિર બાળ્યું હશે. આ મખ મંદિર મુખ્યમાનેએ નોડિ ને ઉપર રોળે બાળો દો બેનું ખડેર આવે જીવું છે.

તળાવના તળામાં ખેતરો થઈ ગયા છે. તળાવનો આજો કાદો ઊંડોથી બાળી બર્ષ

ચેળ ફરીતનો રાતો

આમલા શામમાં પચાસીસી પચવીસી બીચમાં દશે. આ પચવીસી ઉપરના નાના નાના કોચ મંદિરોનાં અવશેષો-કટકાઓ મંદિરના ટેકરાઓમાં કદાએના થળી આવે છે. 'પીરમ ગામનું' મીનબીસરોવર પણ સિદ્ધરાજનું 'ખંધલેલું' કહેવાય છે અને એ લગભગ આખર છે. એને નેવાથી એનાથી ધણું મોટું તથા ભવ્ય સહસ્ત્રલિંગ કેવા પ્રકારનું હશે એ ન્હી સકાય છે. સહસ્ત્રલિંગ લગભગ ગોળ દંતુ, ન્ધારે 'પીરમગામનું' તળાવ ૧૫૦૦ ફીટ લાંબું અને ૫૦૦ મહોત્તું એમ લગભગ છે. પીરમગામના તળાવને ફરતાં નાનાં મંદિરો છે. એક વખત ૫૦૦ થી વધારે મંદિરો હતાં; દાહમાં કઠક આગ્રહ છે. ૧૬માં તથા ૧૭માં જ્ઞાને મળતાં હળવર મંદિરો સહસ્ત્રલિંગો ફરતાં દશે.

સિદ્ધરાજ નવસિદ્ધે માળવાના મયોધર્મી ઉપર મદાદ કર્યા પહેલાં તરુણ સહસ્ત્રલિંગ

તથાવ જમાવવા માંડ્યું હતું એમ કહેવાય છે. આ તળાવ એટલું પ્રખ્યાત હતું કે એના પીરો અનેક ઇચ્છા પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. જેમાં જસમા એકાંતની વાર્તા તથા એનો રાસકો કોથી વધારે પ્રખ્યાત છે. માળવેથી તળાવ બોદવા આવેલાં એા કોકોમાં જસમા નામની એકાંત અતિરાપ ૧૫૫૮ની હોવાથી સિદ્ધરાજને એના ઉપર મોઢ થયો અને એને પોતાની કરવાનો મજો પ્રવાસ કર્યો પણ એ પતિવ્રતાધર્મથી ચલિત મધ નદી. અને સિદ્ધરાજે સુરશામાં એા કોકોને મારી નાખ્યાં નેની ચીતોમાં જસમા બળી મુઠ અને, તો સંતાન 'યથે નદી એવો રાપ ટેલી ગઈ; આ પ્રસાંગે એક ઇચ્છા છે. રૂપાંતર એવું પણ છે કે તળાવ પુરું થતાં એા કોકોની પછાડે મોટા મુઠી સિદ્ધરાજ મજો અને કટલાક એકાંતી કતલ કરી પણ પોતે પકડાય તે પહેલાં કટાર ખાદને જસમા મરી મધ અને રાપ ટેલી મધ કે 'તારા તળાવમાં પહોં

રહેશે નહીં.' આ જાણેના રોઝ પ્રતિજ્ઞા કર્યો એ વાગે જોઈતીઓની સલાહ પ્રાપ્ત થઈ તેઓએ એક માણસ અદાવતની સંભાળ કરી. આથી માયા નામના રહેને સદાચારી આવી. 'હવે એ વખતે રોઝ લોકો માથેની સાગી રીને દૂર રહેતા, માથે છુદ્ડ ફાળીડે જોખવા અને કેડે સાવરનું ઈંચકુ ખાતા. માથાએ પોતાના જોખના અડવામાં પોતાની કામન આ અવજાનકારક રીતના આથી મુક્ત કરવાનું માગી લીધું, અને સિદ્ધાન્તે આપુ- દત્તકથા કહે છે કે આ પત્રી નળાવમાં માગી જરાયુ- લમજમ પા વડે પહેરા એક લોકોએ જાણના નામનું એક રોઝ મદિ- રાણીવારથી થોડે દૂર જાયું છે. આજે સદાચારીમાં જીવકુલ આપી રહેતું નથી તેમ માટી જરાય મધ છે પણ જુદા વડે પહેરા એમાં પાગી હતું' એમ નીચેની કાગીડન પરથી જાણાય છે.

આજે કુમારના પ્રજ્ઞાત પ્રજ્ઞાત નહેતામ વાને આજે જામે જાગે રોઝ અને તેને જાગે માગી આપી મકરે મોકલવા નવે તેમાં પાઠન આજે દત્ત અને પાઠનનું મુક્ત મુક્ત આજે કુમારોએ એની સાગી રીને પોતાનામાંથી કની દત્તી બહેનામજાન પોતાના રમાલો જામે મિલનમાં વળુચે નાખી રહેા દત્ત અને હી સ રજા ના અને રાત્રીની ડા મી ને દુકાને સદાચારી જાગવા મા મજામાં જોડે કની ઉચરો દત્ત ત્યા તેનું મુજારે જીવ રહે

શંખકૂરીદની દરવાજા

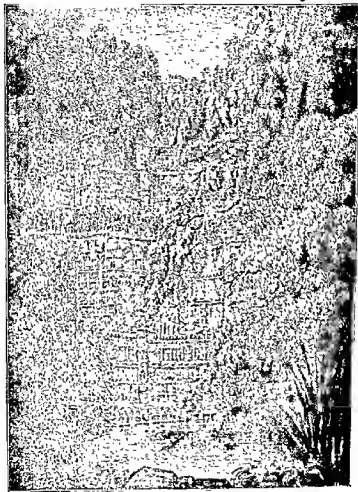
પ્રાદ્યુથી જાવવ્ય વિદ્યામાં લમજમ દોઢ એવ ઉપર અને સદાચારી તળાવની ઉચરે નજીકમાં શંખકૂરીદની દરવાજા છે. એ કે આ મકાન દાવમાં એક મુલ્યમાન કૂરીદની કાગર છે પણ મુળી ઉચી કાવાવાળુ હીંદુ કે જેન મદિર દોઢ એમ જાણાય છે. આમાં એક સમાનકથ દોઢ એમ જામે છે, આની

જાનુ કાવરકામ થતું મરમ છે. આ જાનુ કાવરકામ હીંદુ કાગીરોને પમ ક હતું અને જીને પણ મળે છે. શુદ્ધતા જુનામાં જુના જુવજીના મદિરમાં તથા આજુના વિષળકાના મદિરમાં આ જાનુ કાવરકામ છે. કણીદના મદિરોમાં તથા આ દેશનો જીવન મુદામદિરોમાં પણ છે.

પાઠનના જીવન અવગણે

જાગીરની પ્રતિષ્ઠા. પાઠનમાં જે જુની પ્રતિષ્ઠામાં જાગીર રી છે તેમાં મુખ્ય તથા સોયી વધારે જાનની જાગીરની ધાગા આરસપદાજુની પ્રતિષ્ઠા છે આ પ્રતિષ્ઠા જાગીરની ધાગાની કે એના વખતની દોઢ એમ એની કળા ઉપરથી કે એની નીચેના જોખના અજારે ઉપરથી જાણુ નથી. એ કે જોખના અજારે પુરા વાની રાહતા નથી પણ જાગીર અને એના પ્રજ્ઞાત જાગીરની પ્રતિષ્ઠા મુખ્ય છે અને આરસપદા અનુચારની નાની પ્રતિષ્ઠા છે આ પ્રતિષ્ઠાની કળા જેન પદાનની અને આજાર મુ પ્રજારની છે. પદાસર- પાર્શ્વનાથના મદિરની પ્રતિષ્ઠાપાર્શ્વનાથ વચ્ચે વચ્ચે જે અનેક નાના નાના મદિરો છે તેમાં આ પ્રતિષ્ઠા છે મિત જોવાથી એની કળા રીતે જાણાય જાગીરો

વચાવરવાથન થનુ મદિર બીજાં જોખની વચ્ચે જાગીર છે એના સ્થાપત્યમાં આમ મિતેના કે નથી વચ્ચે ખુદો સારા- નો રહેનો મકાન છે અને મર્મજુદ અને મકાનની વચ્ચે જાગી છે મકાનમાંથી પાર્શ્વનાથની આરસપદાજુની એવ પ્રતિષ્ઠા દેખાય છે. જાગીરો રિ સ. ૮૦૨માં આ મદિરની મુખ્ય મર્મિ (પાર્શ્વનાથની) અનુક્રીવાડમાં જાગીરની એમ કલકથા છે, પણ આ કલકથા આની સજાવ તેમ નથી, વળી પ્રતિષ્ઠા આમન

ઉપર લેખ છે તેમા વિ. સ. ૧૬૫૨ મા પાટણના એક પોરખે સિદ્ધાસન બાંધાવ્યું એમ લખ્યું છે.

* આ ઉપરાંત એક તુરેતા મર્બેશ્વરજી ઉમામહેશ્વર અને મહેશની મૂર્તિ છે જેની નીચે 'વનરાજે સ. ૮૦૨ મા ઉમામહેશ્વર ની અણ્ણીનવાડા પ્રતિષ્ઠા કરી' એ રીતે લેખ છે; આ જાનના લેખોના અક્ષરો નેવી અણ્ણા અર્વાચીન કાળના પ્રેરણી આ લેખો વિશ્વસનીય નથી વડીવટદારની ક્ષેત્રના વાઘર્મા ઇ. સ. ૧૬૦૩ સુધી ચાલ્યાઓ તથા મૂર્તિઓના જુના કંટકાઓ પડ્યા હતા પણ મોટો ભાગ તો ધરોમા, કુશાઓમા તથા મંદિરોમા મણાઈ મણે છે ગીરપરરાજ વેકુંદરાજની મર્મશાળા, ગાગરીદરવાજ પાસે નીલકંઠ મંદિરનું મંદિર તથા સરેરનો મઠ ખાસ કરીને જુના પથરાઓથી બાંધાએ છે

જુનાં દેવ મંદિરો

પાટણમા ૧૦૮ કે ૧૧૦ દેવ મંદિરો હોય એમ કહેવાય છે. જેમા પચાસપાંચ તાલુકા મોઢામા મોકુ છે અને નેમીતાલ. શાંતિતાલ અને માતમગામા એથી ઉતરતા છે. પણ એકેય કળાની કે પ્રાચીન કળિકાલની દૃષ્ટિએ જનુ મહત્વની નથી હતા કોઈકાળમા કેટલીક સારી આંતો છે. હાજલા તરિકે ધરવાડાખંડ શામળપાર્શ્વનાથના મંદિરમા જનુ સરસ ધનેવી આરસપટાલુની જમીન છે. મંડપના રૂબો લાકડાના છે, અને કાળા આરસપટાલુની મોટી તારીખ વજારની મૂર્તિ છે.

ઇ. સ. ૧૫૬૧ માં મધાએજી કરેરી ફરીમા આવેલું વાડીપાર્શ્વનાથનું મંદિર નમુના તરીકે જોવા લાયક છે. એની છતની કારીગીરી, રેલકનું ફોતરકામ વીચેરે પ્રાચીન કળા ચોખ તો નહીં, પણ જોવાલાયક છે.

અર્વાચીન હાંદુ મંદિરો

એએમા કાળકા માતાના અને સોષવાઈ માતાના મંદિરો મુખ્ય છે અને મંદિરોમાં જુના માંદેરનો માત્ર વપરાયો છે * હજી મંદિરોનાં આજણામા ફોતરેના જુના પથરા પડ્યા છે, અને અનેક ચામચાઓના કંટકાઓ તથા મૂર્તિઓ મંદિરોની બીંતો વીચેરેમા મણાઈ મણે છે.

બહાદુરસિંહની વાવ

જુની રાણીવાવના ખજાનો વીચેરેથી આવેલી આ નવી નાથાજી મકાનની વાવ છે, અને ઇ સ ૧૮૦૫ મા ગાયકવાડના અમલ નીચે રિષ્ણુજીત બારોડ થી બહાદુરસિંહજીએ તથા એના પુત્રે કે ૧૪૬૨૫ પચ્ચી બાંધાવી છે એમ આ વાવમાજી લેખ છે.

લાકડામાં નકસી

વરના આમજા બાંતો, રવેજી, બારણાના જુવના ભાગે રીચેરેને શય્યામારવાના કામખંડ લાકડાં ઉપર સુદર નકસીકામ કરવાનો ગુજરાતમા જુના વખતમા મીવાજી હતો અને હજી છે પાટણમા આ જાનના લાકડાં ઉપર નકસીકામના કેટલાક ખરેખર સુદર નમુનાઓ મળે છે. હોટસો ખસો વર્ષ ઉપર આ કામ જેવું સુદર થતું તેવું હાલ ધર્તું નથી નાકામા એનો મોખ રહ્યો નથી

પાટણનાં મુસલમાની મકાનો

ઇ. સ. ૧૭૦૫ મા પાટણમા પહેલી મસ્જીદ બાંધવામા આવી હતી પણ તેને અવગેરે રહ્યો નથી મીરાન—ઇ—અહમદીના લેખકના કહેવા પ્રમાણે આ હાંદુ મંદિરના અવશેષોમાથી બાંધેલી એ વખતની ગુજરાતની મોઢામા મોટી મસ્જીદ હતી. આ રીતે હાંદુ મંદિરના કેટલાક ભાગે હિમાને ઉમા રાખીને એમાથી મસ્જીદ

બનાવી દેવી એ કે આમરું કામ ન હતું. મોટે ભાગે મુસલમાનો પણ હોંદુ કારીગરોને મરજી મળવાના કામ ઉપર રોકતા. એટલે હોંદુ મંદિરના બાંધકામો વીગેરે લાગે મરજીના કામમાં આવી નવમ અને ઉચ્ચ શોભા આપે. એ રીતે ગોઠવણ કરવી અધરી ન પડતી. આ રીતે માત્ર સિમર અને મૂર્તિઓ ઉઠાડી હજી મંદિરની મરજી બનાવવાના દાખલા છે. સોગાંધ મંદિરની આ રીતે મરજી બનાવેલી જેને ૧૮મા સેકાના મધ્ય ભાગમાં મરાઠાઓએ ગામના મદમાં વાપરવા માટે મુસો બનાવવા સારુ કેવળ અધિચારીપણાથી નાશ કરી નાખેલ. પાટણની ઉપર કહેલી મરજીને સ્થળે મરજીમાં વપરાએલા હોંદુ તથા જેન મંદિરોના પથરાઓ હજી પડ્યા છે.

શુભા મરજી, ગઢની મરજી વગેરે કેટલીક મરજી તથા કેટલાક રોજીઓ ૫૦૦ વર્ષના મુસલમાનો અમલની સાબ પુરતાં હજી ઉભાં છે. પણ એમાં કાગળી દૃષ્ટિએ કે હિતહાસની દૃષ્ટિએ કાંઈક માલ નથી.

ખાનસરોવર

પાટણના વકિલ તરફના દરવાજાની બહાર આ નામનું સુંદર મોટું તળાવ છે. એના કાંઠા ઉપર હોંદુ અને મુસલમાની મકાનો છે. આ તળાવ મુળ; કાંઈક કાંઈક સોલકીરાજાએ બાંધાવ્યું હતું પણ હાલ તળાવ ને રૂપે છે. તે રૂપે તો મહાન અકબરે ગુજરાત જતા પછી તેણે ગુજરાતના સુબા તરીકે નીમેશ ખાન-હ-ખાનમ

મીરજા બ્રહ્મી કાંઠાએ ઇ. સ. ૧૫૮૯ થી ૧૫૯૪ દરમ્યાન બાંધાવ્યું છે. તળાવની ચારે બાજુએ બાંધેલાં પથરીઆં છે અને પૂર્વ દિશાના છેડા ઉપર-દામાઈ ગાયકવાડે બાંધાવેલું મોટું શેવ મંદિર છે. આ તળાવ બાંધવામાં પ્રાચીન હોંદુ અને જેન મંદિરોના પથરા ખુબજ વપરાયા છે.

૫૦૦ વર્ષ સુધી ગુજરાતના કદરૂપ રહેનાર, ગુજરાતની પુરી બહોળલાંબી, સમૃદ્ધિ અને કળાની ઉત્કૃષ્ટ દશા જોનાર, આખા ગુજરાતને, સોરઠ, કચ્છ અને બાઠ સાથે લેતાં- એ તાંતણે બાંધનાર, લાંબા, વિચાર, વિદ્યા, કળા અને સંસ્કારનું એક વિશિષ્ટ અંક ફરી, તેને એક રાજ્યતરૂને બલે આખા ગુજરાતમાં પ્રચાર કરનાર, કુકામાં કાલમાં ગુજરાતના વનનીને ગુજરાતી તરીકે ને કે અસ્મિતા હોય તેની મુળ ઉત્પાદક ગુજરાતની રાજધાની પાટણનાં હાલપરનાં આઠમાં કાકામાં આમ ગણી શકાય છે અને આત્મા તો ઉડી ગયો છે તે ફરી આથે ત્યારે ખરા. આ સ્થળે પાટણની વાત કરતાં એની પાટણાળાઓમાં, દેશદેશાંતરથી મને તે પ્રવત્તે મેળવી જેને ઉપયોગ થતો તે સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત પુસ્તકોની, હસ્તલિખિત પ્રતોને માલ કમીષમશરૂં રહી ચકાવું નથી. હજાર વર્ષથી જેને આંધરિમાં તથા જેનોનાં ધરોમાં હંમેશા હસ્તલિખિત પુસ્તકો સંગ્રહાતાં, અને પાછળથી ઉપયોગ થતાં અવજનગુદાર તથા બીજી રીતે નાશ પણ ખામતાં, હાલમાં ૪૦-૫૦ વર્ષથી તેનો ઉદ્ધાર થતા લાગ્યો છે. છેલ્લો ઉદ્ધાર શ્રીમંત ગાયકવાડસરકારને હાથે થાય છે તે રોજી

(" અમારી નવનકશા " સેખાંક ૬ હો)

સેખાંક.

સા. ધનમુખજાલ કૃષ્ણજાલ મહેતા,
સભ્ય સારિત્ય સભા

વિગ્રહા

સા મુદ્રણ મોરારજી

અમારી નાયિકા જેની રાખતી એ
ખાખત અમારે ઘણે મનમંદ પડે
કેવાવાપને તેને બદલુત બનાવતી હતી
જમનમાં 'એરીજનલ' કહેવાય એ
કેવાવાણની મોટામાં મોટી અભિગ્રાહ છે
અને એ પરી પ્રાપ્ત કરવાને મારે એ
સાધારણ વસ્તુ હોય, કુદરતી હોય તેને ઉપી
બનાવી દેતી એવો કેવાવાપનો અર્થ છે. નો
કેવાવાણને એક નાનો સરખો મદ પોતાની
હજીબુખાર કુતીમાં ચપાવવા અટે કોઈ
ખાખે તો તેમાં દિવસને પેને રાત કહે અને
ઉનાળાને શીંગળા કહેવાય, સ્વપુરુષોને
હાથેથી આપવાનું અને પતેથી સોદેડ
કરવાનું કહે, કુદરત પાસે ઉઠાં મુકાવે અને
કુદરતે માવ વાડ લેપર બેસાતે કુકેકુ
કેવાનું રૂમાવે અને પછી પેને દૂર ઉઠા
રહીને માવ થયી અને મર્યાદી કહે કે "આહ
યે" કેવી 'એરીજનલ' સર્જિ રચી હો આ
આખી જોવાના મેંજ થી કાઢી હતી "

અવળત, જમનમાં કેવાવાપ એવું જ
ધારનારા અને માનનારા ધણાએ છે વુ
પેતેજ એક ઉઠારીને જોળખતે હોતો જેને
પોતાને કેક વિચારજ ન હતા. જે ખીજ
કરે તેજ પેતે કરે ખાસ કરીને તેની મોટી
બેન જે કરતી તેજ પેતે કરતી. જે તે
બેન સાથે જુખી રહે નો પોતાને જુખ લાગી
હોય નોખવ પેતે જુખીજ રવ. જે મોટી
બેન એક દિવસ જાત વધારે ખાવ તો પોતે
પણ જાત વધારે ખાવ આવી તેની માને
જલુ ચિતા થતી. એક દિવસ, તેની ખાખે
તેને પોતાની પાસે બેસાડીને જલુ શીખામન
આપી. "જે મોટી બેન કરે તેજ વુ પણ
કરે છે એમાં વુ રીક કરતી નથી આપણને
પોતાને જે સાથે સાથે ને કરવુ.
આપણે માત્ર ખીજની નજર નહીં કરવી
સોદખે પણ "એરીજનલ" થતા શીખવું
જોઈએ."

ઉઠારીએ જાનિયમા તેજ કરવાનું વચન

આખું, બીજે દિવસે તેમને ત્યાં ફરી અને કાંઠાએ બે બે કાંઠાનાં ભણ્યાં દર્તાં. દવે નાની બેન કાંઠાનાં ભણ્યાં ઉપર મરી શીટતી હતી તેમજ મોટી બેનને પણ કાંઠાનાં ભણ્યાં ધણીજ આવતાં હતાં. દુર્ભાગી વખતે મોટી બેને પહેલાંજ કબી દીધું કે પોતાને ફરીનાં ભણ્યાં લેખતાંજ નથી પણ માત્ર કાંઠાનાંજ લેખએ છીએ.

માએ તે પછી તરતજ નાની છોકરીને પુછ્યું. “કેમ, તારે પણ કાંઠાનાંજ લેખએ છે ને ?”

“ના મા, મારે ફરીનાં લેખએ છીએ.” છોકરી બોલી.

“પણ કેમ? તને તો કાંઠાનાં ભણ્યાંજ બહુ આવે છે ને આજે ના કેમ પડે છે ?” માએ અજળ થઈને પુછ્યું.

“મને આવે છે પણ, પણ તમે કહ્યું હતું ને કે મારે “ઝોરીછનક” ચલું; એટલા માટેજ મેં ફરીનાં માગ્યાં.” આટલું કહીને બીમારી રહી પડી.

આપી રીને માત્ર ‘ઝોરીછનક’ ચલાવી ખાતરજ ‘ઝોરીછનક’ ચલાવી ફાંસે કનેવાલાલ ધણીવાર મારે છે.

પણ અમે ત્યજી જઈ કનેવાલાલની દરખાસ્ત ને ટોંકી નહીં આપ્યો, એટલે આખરે સુંદર નામિકાજ રાખવી એમ હતું.

“સદગુણી કે દુર્ગુણી ?” બાલકે કહે પુછ્યું.

“દુર્ગુણી,” કનેવાલાલે હાથ મુકીને જણાવ્યું. “કેમ, સ્નેહવદન, તમે શું માને છે ?”

“હા, ” સ્નેહવદને મેંમાંથી પુછાવના જોડા કાઢતાં પોતે જ ઘોડા મરકરી કરતાં કે શોકની વાત કહેતાં બંનેમાં એકજ રીતે વાપરે છે તેજ પાંદાથી કહ્યું. “તમારો

ચિત્તાર પણ છેક ઘોડા નથી. દુર્ગુણી હોય પણ હૃદય સારું હોય; હૃદયના સદગુણ જાણી જાણે મરકા નહીં હોય તો કે જોડું નહીં.”

“દમેશાં સદગુણી કરતાં દુર્ગુણી મનુષ્યોજ વધારે આકર્ષક હોય છે એનું કારણ શું હશે ?” કનેવાલાલ પોતાની એક આંગળી કપાળને ટેકવીને બોલ્યા. અપારે કેક મંજીર વિવમ-ચર્ચના હેમ ત્યારે આવીજ અદાથી કનેવાલાલ બેસે છે. પોતે ઝોગી જોન મોરલી જેવા સામે છે એમ ધારે છે.

“જોનું કારણ શોધવું એ બહુ મુશ્કેલ નથી,” સ્નેહવદને કહ્યું. “દુર્ગુણી મનુષ્યોમાં મહાત્મ્ય અધોક્ષ્યતા” હોય છે; અને તેમના ચરિત્રના અભ્યાસીને કમલે કમલે કે કે નવું જાણવતું મળે છે, જે ઘોડા હોય; તેમાંના એક સાંત, તમે દેશો તેમ જતો હોય અને બીજો પોતાની ક્ષમ્બમાં આવે તેમજ વર્તનારો હોય. આની માફકજ સદગુણી તેમજ દુર્ગુણી મનુષ્યોનું સમજવું. સદગુણી માલુસ આશુક, સંનિગ્ધમાં અશુક માર્ગજ લેશે એમ આપણે આંગળીથી જાણી શકીએ તેમ છે; પરંતુ દુર્ગુણી કાષ્ઠપણ સંનિગ્ધમાં શું કરશે તે કાષ્ઠથી કહી શકાતું નથી. જે તમારી નામિકાને તમે સદગુણી કહ્યો તો પહેલાંજ પ્રકરણમાં વાચનાર આસળ શું આવશે તે જાણી જાય છે અને પછી આંગળી વાંચવાની તરતી કાષ્ઠ લેતુંજ નથી. પણ જો દુર્ગુણી નામિકા હોય તો વસ્તુરિચિત્તિ જ જાણી જાય છે. આશુક સંનિગ્ધમાં તે શું કરશે તેની આટકળ કાષ્ઠ કરી શકતું નથી, એટલેજ વાતમાં રસ પડે છે.”

“પણ કેટલીક સદગુણી નામિકા પણ

એવી હોય છે કે જેમના ચરિત્ર વાચના
આપણને રસ પડે. "મે કયું
"હા, પણ તે ક્યારે" જ્યારે તે

ચીઠ ચહે અસખની જુની વાતોમાં પડી-આ
દેશની લોકે પાશ્વર્ય દેશની લોકે—ખીજી
હુ આવે છે! નામિકા જ્યારે પણ નામિકને

"અરે ! એટલોજ વલિઃ આપ્તો, ભાગી મને આ જગ્યા એવી ગમતી હતી !"

દેવી બાઈએ વિરાલ થઈ કયું

સદગુણી નામિકા કોઈ અરાગ કર્ણ કરે
ત્યારેજ. "એકવરને કયું "આખી વાતના
સદગુણી નામિકા સદગુણીજ રહે તે જોશ
ક્યાસમા સદગુણી ઊઠારને મેઢમે આપણને
ચીઠ ચહે છે તેમજ આપણને તેના કિપર

મને છે ત્યારે એટલુજ કરે છે કે પોતે
એને પશ્ચી શકવાની નથી, અને જ્યારે
જ્યારે મે મોમે ત્યારે ત્યારે મેની આપમા
ચી આપણુમાદ્વા તે પડેતાજ હોય.
પિનાની મ છ પિના કોઇની મોઢે સમે

ફરવાની તે ના પાડે છે અને છતાં દુનીઆમાં
જે કાંઈની જોડે તે ગરજે તો તે પેલાની
જોડેજ પરજે એવી હક લઈને બેસે છે।”

“આ તમે સદ્ગુણી નાવિકાની વાત ન
કહી. આ તો તમે કાંઈ ખૂબ લેખક
સદ્ગુણી નાવિકાને કેવી ચીતરે તે વીરોદ્ધારક
કહી” કું બોલ્યો.

“કું એ તમારી રીકા કણુલ રાણું કું,”
રનેદવદને કહ્યું, “પણ સદ્ગુણી સ્ત્રી એટલે
શું એ પ્રશ્ન જોયો છે કે આપણે મનુષ્યોની
એનો સંતોષકારક ઉત્તર હક રાકોતોજ નથી.
આમણા જમાનામાં પુસ્તકો વાંચનાર
પ્રગ્જ સદ્ગુણી સ્ત્રી કેવા કલ્પતી દત્તી તે
વીરોજ કું હમણા તો બોલ્યો. આ કલ્પના
સમય બદલાતાં બદલાતી બધ છે અને તે
કલ્પનાને વ્યવહારમાં મુકવાનું કાર્ય લેખકો
કરે છે, અશુદ્ધ હેસમાં એવું પણ લેખકમાં
આયે છે કે પોતાનાં જુદા અને આ
જગતમાં રહેવાને નાલાયક યજ ગમેલાં
માણાપને સહેજ મોજશોખ આપવા સી
પોતાનું સતીત્વ વેચવા તેવાર થાય છે ત્યારે
અશુદ્ધ હેસમાં પોતાનું સતીત્વ સામ્યવવા એક
સ્ત્રી આપ્યા હેસને પાપમાલ યજ જવા દે છે
એવું પણ આપણે જોઈએ છીએ. એક
દાખમાં જે સદ્ગુણી અને સારી સ્ત્રી ગણાતી
હોય તે સ્ત્રી પોતાના પતિના મિત્રોને સુખ
આપવા મમે તે ભોગ આપવા સહા તેવારજ હોય
છે અને જો આમ થાય તોજ એનાં સહુ કાંઈ
વખાણુ કરે છે. હમણા હમણા એક નવોજ
વા વાતો જણાય છે. પૈસાદાર સ્ત્રી ગરીબ-
વર્ગી જ્યાં રહેતો હોય ત્યાં જઈને તેમની
ખગરખંતર પુછે તોજ તે સદ્ગુણી બેરી
કહેવાય છે એટલે હમણાની વાતોમાં ઘણું-
‘જરૂ’ એજ આવે છે.”

“ગરીબવર્ગી આ દુનીઆમાં કેટલો કાળો

છે !” કહેવાલાલ ટેબલ ઉપર પગ નાખીને,
પુરસ્થિતે બચભરેલી રિશ્તિમાં ઉલ્લાવીને
બોલ્યા. “ગરીબવર્ગીના કેટલા બધા ઉપકાર
નીચે આપણે છીએ તે આપણે લેખકો
હજી ખરાખર” સમજી શક્યાજ નથી.
આપણી સ્વર્ગીય દૂતો સમાન નાવિકાઓ
અને દેવ સમા નાવિકો ‘ગરીબવર્ગી’ નજોત
તો ક્યાં હોત ? આપણી અખસરા જેવી
સંદર નાવિકા લ્યાની દેવી છે એમ આપણે
ખતાવવા માગીએ તો આપણે શું કરીએ
છીએ ? કાંઈ બીખારીને, કાંઈ રખડતાં
ઉકરારે, કાંઈ મંદાં, જેલમાં જવા લાયક
નિર્ધન લકડમાં બેસી જોને એમના દુઃખમાં
તે નાવિકા સહાય આપે છે, એમ આપણે
ખતાવીએ છીએ. કાંઈ ભોક્ષ, નાયકનું
અ તાકરણુ જણુ મામાણુ અને ઉમકા છે
એમ ખતાવવું હોય તો આપણે શું શખીએ
છીએ ? તે નાયક ‘ગરીબોના’ બેસી હલો
એખાવ.

“આ ‘ગરીબો’ જેટલાં પુરતકોમાં ઉપરોમી
છે એટલાંજ આપણા જીવનમાં પણ ઉપરોમી
છે. ત્યારે આપણે હરામખેરી કરીને એક
લાખ રૂપીઆ બેચા ક્યાં હોય છે ત્યારે
આપણા અંતઃકરણુને આપણે સાંત ચાથી
કરીએ છીએ ? એ લાખમાંથી એકરો કે
બેસો રૂપીઆ કાંઈ અનાયાચમમાં પોકલાવીને.
જ્યારે કાંઈ માણુસ જુદા થાય છે અને
નેને મૃત્યુ પાસે આવતું જણાય છે ત્યારે
બીજી દુનીઆમાં પોતાનું સ્થાન નહીં કરવાને
ગાડે તે સાં પગલાં લે છે ? ગરીબોને દન
કરીને. જો આ જગતમાં ‘ગરીબો’ હોયજ
નહીં તો બધા સાધુના સાક્ષામાં ફરતા
જગમગે, ખમિનતાને મુંડો લઈને ફનારા
જામિયારીઓ, નિહોવ, કુમળી વદુઓને
રેસી રેસીને ખારનાર ઘાતકી પતિઓ,

સાસુઓ અને સાસુપદ માતૃવનારી સ્ત્રીઓ, પર્મને નામે અનેક પાપાચરણ આચરતા દામિત્રો અને સુધારાની જરૂર ફરફાવનાર પારકાને જ જાતિ થવાનો ઉપદેશ આપનાર મુધારકો ખસીઆઓ સ્વયંઆ કેમ જાણ શકે? તેમને ત્યાં જ્યાંનું બીજું સાધનજ, કયુ રજૂ? સ્વયંઆ જવાની આપણી મીડીજ ગરીબવર્ગ છે.”

આ પછી થોડી વાગ સાંન ફેલાઈ એકવદન બીજી બીડી સળંગાવવામાં રહ્યા કનૈયાલાય બેચાર ચોપડીઓના પુરા જાણ મયા, એટલે બાનુસ કરે મેલ્યા. મરીનેલી વાન નીકળી એટલે મને એક વાન પાદ આવે છે. મારો એક સગા ધરતી દવાવી કરે છે તેના દાયમા એક મોટો જ મયો લાખી છુટતને મારે બાંડે આપવાને > વેચવાનો દુગે. આ બ મવાની આસપાસ જમીન પશુ ધણીજ હતી પણ કોણ જાણે સાધી કોણ ધરાક મળતુ નહીં મારા સગાએ તો તેની આસાજ છોડી દીધી હતી એટલામા એક પૈસાદાર રિધવા ભી તેની એટીસમા આવી, તેના કહેવા ઉપ થી જાણાય કે તે જગ્યા તે જોઈ આવી છે અને તે જિને બહુજ પમદ પડી ગઈ છે. પોતાની બાકીની છાંછળી ત્યાજ શાંતિમા મળવી એમ તેને લાગે <

“મારો સગો તો આ સામળને બહુ પુસ ઘણ મરો અને તરનજ તે અને પેલી સ્ત્રી પાછાં માથે તે જગ્યા જોઈ મયા. ત્યાં મારો સગાએ તો તે જગ્યાને મારે બહુજ ફરકા માર્યા. પેલી અને પશુ આસપાસની દગ્ગા જોતા તે બહુજ મખી મઠ અને કીચલ પણ બાજબી લાગી. પછી પેલી બાકીએ મારા સગાને પુછ્યુ “મીન જગનવાન, આસપાસ કેવી જનનદ ગરીબ અહીં રહે છે?”

“મરીન? જગનવાને કહ્યું. “અહીં મરીબ છેજ નહીં.”

“કોણ મરીબજ નહીં?” પેલી બાક બોલી ઉઠી “આ મામનો કોણ મરીબજ નથી?”

“આ જગ્યામા પામ માઇવમન કોણ મરીબ નમરા દીઠામા આવશે નહીં.” જગનવાન મોટાજ મારતા કહ્યું.

“અરે! એટલોજ વાંધો આવે; નાજી અને આ જગ્યા એરી મમની હતી?” પેલી બાકીએ નિરાશ થતા કહ્યું

“પશુ બાક તમે શુ એમ કહેવા માગો છો કે મરીબ હોય તો તમને મને?” બીચારો જગનવાન તો આ વિચિત્ર વાંધો સામળને સહજ થઇ મોઢો. “અમે તો આને કાપે મળતા નતા.”

“જુઓને જગનવાસ, પેલી બાક બોલી. ‘હું નમન પુરનેપુરુ કહી ફરજી. હું ધરતી ધણકુ અને મારી જુવાનીમા હું ઉકે સીધી ચાલી નથી. આથી બપપણમાં મરીમને પાળીને જે કે પ્રાપ્તિત થાય તેમ કરવુ એનો મારો વિચાર છે. પણ અહીં મરીબજ નથી એટલે મારે બીજી જગ્યા સોધી પાડે.”

“પશુ જગ દૂર જોઇએ તેટલાં મરીબ છે, તેમને ખરોતો. કોણ તેમાં વાંધો કાઢવાનુ નથી?” દાયવાથી મરાજી જતી રહેતી જોખો બીચારો જગનવાન નિરાશ થાને મોઢો

“ના, મારાથી એટલા દૂર રોજ જવાય નહીં” બાકીમ કહ્યું.

“પશુ ત્યારે હું એક ઉપાય બતાવુ,” ધરાકીની શાંપમાં જગનવાને એક વિચાર સુઝી આવ્યો અટલે તે બોલી ઉઠ્યો. “આ જગ્યાની આસપાસ ધણી જમીન નકામી પડી

રહી છે તેમાં કાનેકે કું પડાં બાંધવાં હજી
અને ગરીબોને લાવીને રાખીએ તો કેમ ?”

“આ વિચાર તે બાંધને પસંદ પડી ગયો
અને પોતાને કેવાં ગરીબ માણસો જોઈએ
છીએ તેનું એક લીસ્ટ તેણે છગનલાલને
આપ્યું: એક ધરડી, પચારીસ સ્ત્રી, એક
લકવાથી પીડાતો ધરડો પુરુષ, એક આંધળી
છોટરી (જેને વાતો સાંભળવાનો શોખ હોય),
એક બે અપંગ, એક દારુડીઓ, એક લડ-
કણો મરુદ અને એક લકડણી બેરી, બે
મોઢા વિસ્તારવાળાં ગરીબ કુટુંબ અને જેવાર
સાધારણ કુટુંબ એકલા નામ તે યાદીમાં આવ્યાં.

“છગનલાલને આ જાતનાં ગરીબ
જેળવતાં મુશ્કેલી તો પડી પણ આખરે જેમ-
તેમ કરીને તેણે તે એકલાં ક્યાં. જેવો દારુડીઓ
પિતા તેમને જોઈતા હતા તેવો તેઓ
આખરે નજર મળ્યો. ત્યારે એક આંધળ
માણસને પગર કાઢે સારો. પચાર આંખીને
પણ લઈ આવ્યા, તે બિમારને દારુ લાવના-
ના નહતો એટલે સરખાતમાં તો ફક્ત લાવી-
ને તે દોળીના નાખતો અને દારુડીઓ થગનો
દોંગળ ખાત કરતો પણ ધીમે ધીમે તેને ૨૫
પડી મળી છે અને હવે તો મેળીસે કલાક
દારુડીઓની અવરુથામાંજ પડ્યો રહે
છે. લડકડું જેનું તેમને બહુ સારું મગી
મગું છે અને બીજાં બધાંને બહુજ નાસ
આપે છે. પેંડી બાંધને પણ આ ગરીબ બહુ
ગ્રામાં છે અને રાજ સંજો ત્યાં જાતને
બધાંની સાથે વાતચીત કરે છે. બે ગરીબો
એને ‘માતાજી’ કહે છે અને એમનામાંથી
કોઈ માદું થાય ત્યારે ‘માતાજી’ના નામની
બાધા રાખે છે તેથી પેંડી બાંધ બહુજ
આનંદમાં રહે છે.” બાનુસંકરે વાત પુરી
કરી એટલે જાતને એક આરામજુરથી ઉપર
પડ્યાં.

“હું પણ આજ જાતની એક વાત
જાણું છું!” કનેવાલાલ બોલી ઉઠ્યા. “હું
એક વખત એક નાના ગામડામાં રહેતો હતો
ત્યાં ઘણાંખરાં એકજ ન્યાતના માણસો
રહેતાં હતાં. ચોડા વખત પછી તેમનીજ
ન્યાતનો એક વિધુર મુંબઈથી પાછું કમાળે
ત્યાં માલો આવ્યો તેથી એની ન્યાતમાં તો
ખળભળાટ થઈ ગયો. દરેક કુંવારી છોટરી
જાત જાતની ફેશનમાં મશરુસ ગતી મઈ અને
છોટરીઓનાં માળાપે પણ બીજી બધી વાતમાં
કરકસર કરતાં પણ આ બાબતમાં પોતાનો
મજા ઉપરાંત ખર્ચ કરવા લાગ્યાં. પણ એવા-
માં જાણીયું કે પેંડા વિધુરે તો કોઈને મોંએ
એમ કહ્યું કે એને દાહની ફેશનની શીશીઆરી
મમતીજ નથી, એને તો ગરીબો મલ્લે હવા-
લાવ, ભક્તિ વાગેરે રાણીજ મમે છે. આ
જાતની ખગર પડતાંજ ફેશન બંધ થઈ ગઈ
અને ત્યાં એક નાનું છપ્પું મહાવિવતું મંદિર
હતું ત્યાંજ આખી ન્યાતની છોટરીઓનો
જમાવ થઈ ગયો. તે મંદિરમાં એક ધરડો,
મીઠાઈ રવલાવળો પુત્રી રહેતો હતો તેજ
આખા ગામમાં નજરમાં આવે તેવો ગરીબ
હતો એટલે તે પુત્રી ઉપર પણ દરેકો પડે-
જવાર પડે ને છોટરીઓ મેરથી મીધાં લઈ જાય,
પેંડા લઈ જાય, પુત્રીના દેવસે વામાં વપરાતાં
વાસણો માંજ આપે, પુત્રીનાં કુમડાં પોઈ
આપે વાગેરે અનેક રીતે પેંડા પુત્રીને ખુસ
રાખવા વત્ર થાય. પેંડો પુત્રી પણ આથી
દાકિમ જેવો બની ગયો અને જો રાઈની
જરા પણ જરૂરનામાં આખી રહે તો તરત
તેની કુળે ઝાપડી નાખે અને કહે કે કસાણા
ભાઈરે કને આ વાત પડેવાકું ત્યારેજ ખરો.
આ પ્રમાણે આ પુત્રીની નેકકમી ક્યાં
મુખી મારત અને કમ દલ સુધી જાત એ
કરી શક્યું કહણ છે. પણ એવામાં પેંડા

આપ કોઈ પરમામની ફેશનબલ પેટ્રી સાથેજ
નરણી બેઠા. તે બાદની આવા મામડામામા
મમત્વ નહીં હોવાથી વજરુ બને મુખ્ય
ઉપડી ગયા ! આવી પેવા ખીચારાની સ્થાનો
અત આપ્યો એટલુજ નહીં પણ આપ્યા મામમા
બીમ મામીને ઠાડીઆ તુડી જતા તેપણ પેટ
જેટલુ તેને મળતુ નહતુ એવી નેની સ્થિતિ
થઈ ગઈ. આઠવી વાત કહીને કોણવાવ
પણ શાત થયા હોય એમ લાગુ એટલે
સ્નેહવદને અમને વાત કહેવા માડી

“ મરીમોને મટે—ધારા પાનાર અને
પેતાની મરીબાવરયાનુ સ્વહેર પ્રદર્શન કર-
નાર મરીમ નહીં પણ એક પણ શબ્દ બોલ્યા
વિના, ‘કોઈના જવવા વિના એકાગ્રમા
મરીબાઈનુ કુખ સહન કરનાર મરીમો-
આપણને ખરેખર ખાન હોતુ જોઈએ. એક
રજૂઆ દવાએક સીપાઈ કમ્પાને મટે જેવુ
ખાન હોય છે એવુજ ખાન આપણે મરીમોને
માટે રાખતુ જોઈએ

“કુદરત અને મનુષ્યો નચ્ચે આવતા
અનત મુદત મરીમ હ મેલા મોખરેજ

હોય છે મરીમો. આમળના આડા-
આમેન્નીઆમા પડીને મૃત્યુ પામે છે, અને
આપણે તેમના મુદત ઉપર યાદને નિજવના
જાન વગાડતા પસાર થઈને જઈએ નહીએ

“આપણે દરેક પ્રકારના મુખ્યચેતનો ઉપ-
ભોગ કરીએ છીએ અને મરીમોનેજ જાનરા
પ્રદારો જમવાનુ સોપી દઈએ છીએ એટલે
જારે જારે આપણે તેમને વીરી નિચાર
પ્રીએ છીએ ત્યારે આપણને શરમાવા જેવુંજ
થાય છે. આપણે તણુમા સતતા કરીએ
છીએ અને તેમનેજ આમળા મુદ કરવા અને
મરવા મેકલીએ છીએ. તે બીચારા અખમે-
થી પીડાતા, એક શબ્દ પણ બોલવા વિના
મૃત્યુ પામે છે. કુદરત પેતાના ‘ફેશનેજ
સત્તા ના બળવાનુ યાજ વડે અને સુખદેરી
પ્રભ પેતાની ‘ઉત્પત્તિ અને અપત ની ઉમ
તરવારથી તેમને મારે છે મરીમ વર્ગ ઉમે-
ઈએ લગતા લગતા મૃ છે પણ તેઓ મૃત્યુ
પર્મ છે તે પણ મૃ અને નિરાશાપુરત કોપ-
જવા મરણ પામ છે એટલે જગતનુ ખાન
એવાનુ નથી અને’ કુનીઆ તેમન વીરની
પદરી આપતી નથી

“ એક કુશળ આમળ એક વખત એક
મેલા કુતરને પડેલો મે જોયો હતો. તે ત્યા
જાલ શાત રીતે પડી રહ્યો હતો અને ઉધમાં

રજૂએ વચન આપેલું. “એવુ કે અલેખ અજવાન અને મદદ કરશે” મા બોલી
“ અલેખ અજવાન મને મદદ કરશે.” રજૂ બોલ્યો

ધેરાધો હોય તેમ જણાતો હતો, અને તેનો દેખાવ લાંબકર હતો. એટલે કોઈએ તેને હેરાન કર્યો નહીં. આવતા જતા માણસોમાંથી અને તેના ઉપર ચાંદને આવળવ કરવા લાગ્યા. એમ કરતાં કેટલાકે તેને લાત પણ મારી. લાત વાગ્યાથી તે જરા વધારે હોંડતો.

“એટલામાં એક સામાન્ય પુરુષને પગે ફેં ભીંતું અને અમ લાગ્યાથી તેણે નીચું જોયું. પોતે લોહીના ખાખેડીઆમાં ઉભો છે અને તે ખાખેડીઆની સરખાત પેલા કુતરા આગળથી ચાલે છે એમ તેને જણાયું. આથી તેણે નીચા વળીને કુતરાને તપાસ્યો. કુતરાએ વિકટ દાસ્ય કર્યું—કદાચ તે કાણુ-મરના આનંદનું દાસ્ય હોય કે કદાચ પોતાને નાહક હેરાન શા માટે કાઢ કરતા હશે એમ ધારીને કુખનું પણ હોય. લોકો બધા કોઠા ચાલે ગયા અને બધા જોયા લાગ્યા સારે જણાણ કે કુતરાને ગળગી આગળથી કોઈએ ઉડાડી જાય છે. એમ ક્યો હતો અને લોહી તેમાંથી વહેતું હતું. પેલા કુતરાનારને પુછવાથી તેણે આજકોતો જવાબ આપ્યો કે કુતરા ત્યાં કનાકેકથી પડ્યો છે તો ખરો.

“ગરીબવર્ગના મનુષ્યો આજ પ્રજાને સાંન, નિરાશાલભાં કોપથી મરે છે એ મેં જોયું છે. આ ગરીબ પાંટા પાડીને પોતાનાં કુખ જણાવતાં નથી, પેસાદારને ખગે સગે ચાલીને તેમની વાદવાદ કરતાં નથી, પોતાને પાળનારે દ્રવ્યવાન પંડિતના માનમાં ઝીંતે જોડી દારૂનોત્રિય સાથે મોટા મેળાવામાં ચાલતાં નથી. આ ગરીબો તો જ્યાં સુધી ખજા નવ્ય અને પાછળથી તેમની ખરી હડીકાદ જણાય ત્યાંસુધી ગરીબ હતાં એ પણ કોઈએ જાણ્યામાં નહીં આવે તેમાં ગરીબ, ચાલ, મગરૂર ગરીબ, પ્રજાતથી માંડીને સત ખેડે ત્યાં

સુધી મોત અને દારૂદ્રવ્યની સાથે લેવાનક મુદ્દા પાછવારે ગરીબ તેમજ છેવટે નવારે તેમની કંગાલ ઓરડીમાં મૃત્યુ તેમના ઉપર વિશ્વ મેળવે સારે પણ દાંત પીસીને મૃત્યુ પામે તેમાં ગરીબ.

“એક વખત હું એક ગરીબ છોકરાને જોળખતો હતો. આ છોકરા આપણે વાતોમાં વાંચીએ છીએ તેવા મુંદર દેખાવનો ગરીબનો છોકરો નહતો, તેમજ તેની લાલ્લા પણ મને તેવા સરસ્વતીના ઉપાસકને જુલાવે તેવાં હતી. આ દશખાંડ વરનો છોકરો, તેની મા અને એક નાનું પાંચેક મહીનાનું છોકરું એમ નવજ એક નાની અધારી ઓરડીમાં રહેતાં હતાં જાણતું હતું મધું હતું તે મારા જણમાં નથી પણ ધણખરું તે ધર્મનાં ગુનનાં સાધુ ચાંદે ચાલ્યો ગયો હતો. છોકરો ન્યુસ મેપરો વહેતોમાં મર્યાને છ સાત રૂપિયા કમાતાં હતો. અને મા અમરુરુપરમુરુદ્ધ કામ કરીને મહીને નવ રૂપિયા પાડતી હતી. પણ કુળોગે ધણીવાર મા સવારે ઉઠતી ત્યારે ઓરડીની આરે દીવાનો મોળ ફરતી હોય તેમ જણાતું. દીવો નહીં હોય છતાં અનેક દીવા તેની આંખે જણાતા. આવા દિવસોએ મા રામ કરી સકતો નહીં એટલે આવક થતી.

“એક દિવસ દીવાનોએ પોતાની મતિ વધારી હોય હાજરો જણાયા કામ સદાને મટે લોડી દેવાને વખત આવ્યો છે એમ માને જણાવ્યું. “ભાઈ રવુડ!” મા જુદુ ધીમેથી અચાની અચાની બોલો કોટલુ ધીમેથી બોલી કે રવુડ છેક નીચા વળીને સાંભળતું પાડું. “મારા પધારીને એક છેક જોજો, જે પડાસ રૂપિયા સીંચી લીધા છે તે જોજો. તેમાંથી

આડવિ નવમી

માણુસને આંખો બે કુમ?

લેખક

રા. પાપરાલાલ ગોવિંદલાલ શાહ

એમ એ. આ એકલો

સભ્ય, સાહિત્ય સંસદ.

આડવિ પંદરમી

ઉપરના પ્રશ્નો ઉત્તર ભુલ ભુલ માણુસો તરૂથી ભુલ ભુલ રીતે મળશે કસાવાડી કહેશે કે મુખની મુદરત અને સમતા ભળવવા માટેએ પગ, બે હાથ, બે કાન, કાન બે નાસિકાવાળા પ્રાણીને બે આંખો હોવાએ સ્વાભાવિક છે પુરુષ પુરુષ અને સ્ત્રી લાલિય બધીવાર મનુ-માંથીજ જરે છે, તેથી તેની ઉપર અને ખાસ કરીને ધીના નેત્ર અને જમરની ઉપર કવિઓ અને ચિત્રકારોની ઉર્મિઓ ઉત્પન્ન થય છે. તેમને તો બે કરતાં એકા અધુની કલ્પનાઓજ વિષમ અને ત્રાસજનક લાગે, પણ સજ્જની સ્વભાવથીજ એક આજ અને એકજ જમર ઉપર કવિતા લખવાની દેવ પડી હોત તો કવિઓની ઉર્મિઓ ઉજુષ આવત નહીં. વેપારી ભુક્તિના માણુસને ઉપરનો પ્રશ્ન પુછશે તો તે કહેશે કે એક કરતાં બે ભલી, એક અર્થ નહીં થાય તો બીજા કામમાં આવે; પરંતુ એમ દેવ તો મનુષ્ય કરતાં "બીજા પ્રાણીઓ કેટલેવાય કારણ કે કેટલાએક કાઠા, કરોળા આ દેઠા, માખી વાગેલી આંખો બધી વધારે દોષ છે. કેટલેક માણુસને આ પ્રશ્ન પુછે તો તે કહેશે કે કુનીઆના પાપ પાવાઃ ખરે-રોવાને ખરે-ખરે પાવાને ખરે બે

આંખોની જરૂર છે. દાનિદાસવેતા કહેશે કે કુભારણ્યા અને રણગણસિદ્ધ જેવા એક મનુષ્યના મહાપુરુષો બધાજ થોડા છે; અને પુત્રતથ્થ જેવા અધરાત્ર અને મીઠા ફાસેટ જેવા અધરાત્રપત્રી તો જગદેવજ મળે છે, ખરે મનુષ્યને બે નેત્ર હોય તેજ જાહે છે.

આ ઉત્તરથી પણ આપણને ભાગ્યે સતોષ મળશે. વસ્તુ જાહે હોવાથી તેની ખરી જરૂરિયાત અને તેનો ખરો ઉપયોગ જિદ્દ થશે નથી કાઠ ચેતનિયને પુછે તો તે પણ પ્રશ્નો ઉત્તર આપતા ખચકારો પહેલાં તો કહેશે કે કુદરતુ જ પાપણુજ એવું છે ખરે તે સમયથી પ્રશ્ન પુછશે નહીં. પરંતુ સમગ્ર ચેતનિય એમ કહેશે કે "કુમ," "કા ખરે," અને "કા પ્રયોગનથી" એ પ્રશ્નો સ્વતઃ સહ્ય નથી. પણ પ્રશ્ન સ્વ દેશીએ એક પુછે કે એક કરતાં બે મનુષ્યો શુ વધારે દેખાય છે? અને બે કરતાં વધારે મનુષ્ય દોષ તો શો વધારે લાજ પાવે? તો વચને ખરે કાન સમજવાનો વલમ પ્રશ્ન થશે. આપણે આજનો રિવાજ આ દષ્ટિથી વપાતો શુ.

આ સમયમાં થોડા પ્રયોગ અને થોડા પ્રયત્ન અનુભવી જરૂર છે. પહેલાં ના એક આંખે કેવું દેખાય છે તે જોઈએ.

તમારી એક આંખે પાંદડા બાંધ્યા; સામે એક ગોળ કડી દોરી વતી લટકાવ્યા; આ કડીમાં એક લાંબી લાકડી દૂરથી ખોમવાનો પ્રયત્ન કરે. બે આંખે! કરતાં એક આંખે આ કામ વધારે અપરંપર લાગશે, કારણ કે એક આંખે આપણને અંતરનો ખરો ખ્યાલ આવતો નથી, અને કડી અને લાકડી વચ્ચેના અંતરનું વાસ્તવિક માપ એક આંખ લઇ

આકૃતિ પડેલી સમજી નથી. તેવીજ રીતે અનુભવા ધરમાં પડેલીજ વાર એક આંખે પાંદડા બાંધીને જતાં ધરનાં ફરનીયર અને બીજા વસ્તુઓની મોઢવણીના અંતરનો ખરાબર ખ્યાલ આવતો નથી, અને તેથી હસવા જેવી ભૂલો થઇ જાય છે! આવીજ અનુભવ એક આંખે પાંદડા બાંધીને અનુભવા જંગલ કે દરેક જોવાથી મળે છે; જાતની અને બીજા વસ્તુઓ વચ્ચેનું છેદું ખરાબર માપી શકાયું નથી અને એકજ ચપટી સપાટી ઉપર બધું દરેક મોઢવાયું દોષ એમ લાગે છે. કેમકે ઉપર પાંદડી છાંયમાં પણ આવું તલસ્પર્શનજ દેખાય છે; નજીક અને દૂરની વસ્તુઓ એકજ સપાટી ઉપર-એકજ તથા ઉપર દેખાય છે. વિવિધાર પોતાની પોતી અને આંખની સાહચર્યથી દૂર અને નજીકની વસ્તુઓને નાની

આકૃતિનું માપન કરતું અને તેમાંથી ખરો જ્ઞાન સોધતું એ પ્રયોગાત્મક માનસવિધાને નિવાર છે. આ વિષયમાં આપણે થોડા અંતુ-પાત કરીશું.

આકૃતિ પડેલી ભુલો. એક આંખે ઉભી અને આડી લીટીઓ સરખી લાંબી લાગશે. પણ પાડીને બે આંખે જોશે અથવા બરાબર માપી જોશે તો કંઈ મોટી છે તે તરતજ જાણી શકશે. થોડી વખત દેવ પડ્યા પછી આ જાણિત બુલી શકશે.

આકૃતિ બીજા અને ત્રીજા તપાસો. ક અને સંતી વચ્ચે અને જ અને ગ ની વચ્ચે જેટલું અંતર લાગે છે તે મુઝાફરીમાં ત્રણ ચાર વખત જેનીએ તો છેદું વધારે લાંબું લાગે; પણ સમસ્યાતે જોઈ વખતે ચાલી નાંખીએ તો તેજ અંતર ઓછું લાગે. ત્રીજા આકૃતિમાં એક સીધી લીટી ઉપરજ દૃષ્ટિ રાખવાથી અંતર જરા વધારે લાગે છે અને આવી લીટી ન દોષ તો આંખ વધારે જાલદીથી ફરી રહે છે, અને તેજ અંતર ઓછું લાગે છે.

થોડી આકૃતિમાં ત્રણે કોણસરખી ચોરસ જગ્યામાં લીટી દોરેલો છે. ઉભી લીટીવાળું ચોરસ ઉંચું લાગે છે; આડી લીટીવાળું ચોરસ લાંબું લાગે છે. પુરુષોને જાણ દેખાયું

ક જ

આકૃતિ ત્રીજી

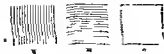
મોટી દર્યાવાને આપણને દરખોડ વધારે સાચો અનુભવ કરાવી શકે છે.

મનુષ્યનું જ્ઞાન હંમેશ અપૂર્ણ રહે છે અને દરેક જાતના દિવિયજન્ય જ્ઞાનમાં કોઈ પણ પ્રકારની ઓછીવતી જાણિત રહે છે. આ

ક જ

આકૃતિ ત્રીજી

દોષ તો ઉભી સળાવામાં કપડાં પહેરવા અને ઉંચું દેખાયું દોષ તો દૃષ્ટિમાં મુઠક પડે તેમાં કપડાં પહેરવા; થોડા અને પાંદડાનું રંગ જોઈને દોષ ગણામાં 'બો' બાંધી દોષ તો સહેજ કંચાઈ વધવાનો; આજાસ માપ છે. સીધાકોણમાં કપડાં ઉપર કમરપટા અને

આંખોની ચોરી

ખીન કુમતા મુકવાથી તેમનું કંઈ થયે છે, કાળા કાંઠ ઉપર કાંઈ બેસ પહેરવાથી પણ પહેરનારની આંખોની કાંઈ ફેરફાર થાય છે.

પુણઃ માવવામાં પણ આંખ પછી વખત મુલ કરે છે. પાંચઠી આંખોની કંઈ બંધે થી એક લીટીમાં ટોચ એમ લાગે છે, પણ તેને માટે કારણ મારણ ?

હકી આંખોમાં મારે બાકી લીટીએ સમતીતરે છે. તે કાંઈ નજીકના કાંઈ પુણાને લીધે ઉપરની બે લીટીએ દૂર જતી લાગે છે અને નીચેની બે લીટીએ વચ્ચેથી નજીક આવતી લાગે છે. રક્તામાં આવતા કાંઈ વખતે તમે આખનાં પુણામાંથી ઉંચી કંઈકને તરફ જોશો તો એવાજ કે અનુભવ થશે. એક આંખનાં પુણામાંથી જોશો તો મહાનતા ઉપરનાં મજાની રોચ તમારી તરફ પડી આવશે સામગ્રી અને ખીન આખનાં પુણામાંથી જોશો તો તેજ રોચ ઉલટી જાણુ ઉપર પાછી પડી લાગશે.

એક આંખે અતર માવવામાં કેટલી મુશ્કેલી પડે તેને ખ્યાલ આપું સાતમી ઉપરથી આવશે. એકજ લીટીને છેડે જુદી જુદી જનનાં પુણાં સમાવવાથી તે નાની મોટી થવાને આભાસ લાગશે. તેનું કારણ એજ કે આપણી આંખો એકઠાં અતરતું નહીં પણ તેની આંખનાં પાંખાનાં પન આ-કારનું માપ કરવાને રેવાઈ મહા દોષ છે.

• આ તથા આંખો પંદરમી બેખને મધ્યને હકી નિવામાં આવશે

આવી પ્રાંતિ બે આંખો જોવાથી ન થઈ શકે એવાન ખરું નથી, બે આંખ વપરાય તો પણ બરાબર ખાનગી ન જોવામાં આવે તો પ્રાંતિ થાય છે. ઉપરનાં નજરે જોતાં આપણે આંખોમાંનાં ટપકાં બે લીટીએની વચ્ચે દોષ એમ લાગે છે પરંતુ વસ્તુતઃ તે ટપકાં નીચેની લીટીની ઢાંચા મુકેલા છે. નેનીજ રીતે નજીક આંખોમાં બે જુદા જુદા દરજ્જા દેખાશે, કેટલીએક વર નાનાં ઘટનાં પચવીઆનું જ્ઞાન થશે અને કેટલીએક વાર ઉલટા મુકેલા પચવીઆ અથવા ઉલટી મુકેલી કોઈ સુખ જ્ઞાન થશે.

આપણી આંખો દરેક આવી પ્રાંતિથી ઉતરશે નહીં. થોડા સમયમાં ચાર પાંચ વાર બે આંખો બરાબર નિવાની રેવ પાડ્યા પછી વસ્તુસ્થિતિ અને જ્ઞાનનાં તદ્દાવત દરખાં આવે છે. કેટલી જમણીથી આ થઈ શકે છે તે રીતે પ્રયોગ કરવાથી એજ જાણાય છે કે ઉંચી મગજશક્તિવાળાં મનુષ્યો આવી પ્રાંતિમાંથી જમણીથી છુટી શકે છે બાળકોને વધારે વખત લાગે છે.

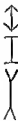

આંખો રાખથી કરે પાછા મૂલ વિવય ઉપર આવીએ. બે આંખો વચ્ચે સારું દેખી શકાય છે કે કેમ અને તે કેવી રીતે ? મનુષ્યને આંખો તો બે દોષ છે પણ તે બેમાંથી પ્રતિમા તો એકજ ઉત્પન્ન થાય છે. આખનું આખાનુંજ એવું છે કે જને આંખોમાં દાખલ થતાં વિશ્વેશની પ્રતિમાનું જ્ઞાન એક થઈને એકજ

આંખોની છકી

મગજમાં તેવી રીતે ચાલે છે તેનું જ્ઞાન
પણ આપણને ચતુર્ નથી. આ ઉપરાંત
મે આંખોથી બીજી લાલ એ છે કે
ઘનચિત્રદર્શનનો અનુભવ મળી શકે છે.
તેની આવી કરવા માટે એક પુસ્તક કેવી
રીતે દેખાય છે તે જુઓ. પુસ્તકને તમારી
સામે ઉભું રાખીને એકલી જમણી આંખે
તેના તરફ જોશો. તો આકૃતિ ૧૦ ના
જેવા મપડા આકાર-પુસ્તકની એક
આણુનું તલચિત્ર-દેખારો; એકથી ઠાપી
આંખે જોશો તો આકૃતિ ૧૧ ના
જેવા બીજા મપડા આકાર દેખારો.
જાને આંખ પુરતી રાખીને જોશો તો પહેલાં
આકૃતિ ૧૨ ના જેવા ઘન આકાર દેખારો,
પરંતુ બે આંખની ચિત્રસંયોજક શક્તિને લીધે
તમે આકૃતિ ૧૩ ના જેવા આકારનું પુસ્તક
જોશો. બે નેત્રથી
સામે જોવાથી આ
મગજી ઘનચિત્ર

આકૃતિ ૧૦
આકૃતિ ૧૧
આકૃતિ ૧૨
આકૃતિ ૧૩

હાંનારને મહેનત વધારે પડે-તો બે કરતાં
એક હોય તો શું બોલું ?

બે આંખથી જમણું દેખાતું નથી પણ
નું દેખાય છે તે વધારે આકર અને વધારે
ચોક્કસ દેખાય છે. ઉપર આપેલા સખજાઓ
ઉપરથી તમને લાગતું હશે કે બે આંખોનો પહેલો
લાભ તો એ છે કે દરેક વસ્તુઓનું
અંતર સારી રીતે માંખી શકાય છે.
જોનારની આંખો અને દરેક વસ્તુ-
ઓની સાથે થતા પ્રજ્વાળી આપણી
ઉપરથી તેમના અંતરનો અંદાજ
નીકળી શકે છે; આપણી બે આંખની
વચ્ચે આશરે બે તરફનું છેડું છે
તેથી પણ આ કામમાં મદદ મળે
છે; આ કામ મટલી પ્રકૃતિથી ચાલ

આકૃતિ ૧૦
આકૃતિ ૧૧

દેખાય છે; એક આંખે જોવાથી
તલચિત્ર (સપાટ) દેખાય છે અને તેથી વસ્તુ-
ના વાસ્તવિક રૂપ અને રંગ વીરો સંપૂર્ણ
જ્ઞાન મળતું નથી. આ ચિત્રસંયોજક શક્તિને
બીજી અનુભવ તમને આકૃતિ ૧૪ માં માંથી
મળશે. પાંજર અને પછી એ બે જુદાં ચિત્રો
છે: તે મધ્યમાં મુકેલી લીંબ
ઉપર એક બીજીની સામે જોવાનું
પણ મુજીને એ પત્તું તમારા
જાને લગાડીને જુઓ. પહેલાં
પાંજર અને પછી ફર લાગશે.
પણ બીજી જોશો તો પછી
પાંજરમાં એકમ આવી ગમેતું
આકૃતિ મપડો.

આ મટનાનો લાભ તમને
ઘનચિત્રદર્શક (રીટીઓ-પ્રેમ) ની

આકૃતિ
દર્શકો

રોષ કરવામાં આવી છે. તેમાં બે સપાટ ચિત્ર-ફોટા-ઉપરથી એક ધનચિત્ર ઉદ્ભવે છે, તેમાં વસ્તુઓ બીજા ઉપર ચીતરેલા ચિત્રો જેવી દેખાતી નથી પણ સિદ્ધાંતે ફોટોગ્રાફ પુનઃ જોવા આબેહુલ અસંવરણના દેખાવ છે. આ કેવી રીતે થાય છે એ એવું દેખ તે આકૃતિ ૧૫ માં જુઓ. મનરમી અને જ એ સાચા ચિત્રોનું રચાનું છે, તેની ઉપરથી પ્રકાશના કિરણો મ અને પ નામના કાચમાંથી વક્રીભૂત થઈને ગ રૂપે ફેન્ડીભૂત થાય છે અને ત્રાપીજ એક ધન ચિત્ર દેખાતું હોય એમ લાગે છે. એક અપખંથી અણુ ધનચિત્રરચનાનું અસંકલ્પ છે.

આટલું વાચ્યા પછી તમને લાગ્યું હશે કે બે આંખ ફુલીયાના પાપ રેવાને માટે અથવા ફક્ત રોજાને માટે પ્રજા હોય તેમ નથી પરંતુ એક આખના કરતાં વધારે સારું દેખાવ-તથાદર્શનને બદલે થનદર્શનના લાભ થાય. અને દરેક સંજિત રૂપ, રૂઢ, અનર વીગેરેનું વાસ્તવિક જ્ઞાન થાય તેને માટે બે આંખની ખાત જરૂર છે.

હવે બીજા ફોટોગ્રાફ પ્રાણીઓ કરતાં ઓછાં નેજ હોવા છતાં મનુષ્ય વધારે સારું ફોટો રીતે દેખી શકે છે તે જોઈએ. એક જાતની માખીને ૧૨૦૦૦ આંખ હોય છે પણ તેનાથી કે વધારે દેખાતું નથી કારણ કે પ્રકાશના કિરણો આટલી બધી આંખોમાં થઈને મગજમાં જઈ શકે તે જતાં મગજ થઈ નામું હોવાથી તે

કિરણોની પુરેપુરી પ્રતિમા તેના મગજને મળતી નથી પણીઓની અને બીજા જાતના પ્રાણીઓની આંખો બે જુદી બાજુ ઉપર હોય છે તેથી તે દરેક આંખે જુદું જુદું છે અને તેમના જ્ઞાનતત્ત્વ દરેક અલગ મારે જુદા હોય છે તેથી તેમનામાં એ બે તે સંદર્ભિત સંવેગન કરવાની શક્તિ અલગ નથી એવીજ હોય છે, તેથી આકૃતિ ૧૬ અને ૧૭ માં સીધી બીડીમાં તેમજ ૧૮ જે છે, ચક્રી ધીવડીલાટ કરતી હોય તે તે વખત તેને ઉચ્ચતા જતા તમને કાંઈ વખતે લાગ્યું હશે કે તે દરેક જગ્યાએથી તમને અને તમની સાકારીને જેમ ઠાકતી નથી. મનુષ્યની આંખો સારીના ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ લાગે ઉપર જમણેથી છે, અને નેજ એકજ બાજુ ઉપર હોવાથી તેને વિશાળ દૃષ્ટિજેત મળે છે અને થનદર્શનનો પણ લાભ મળે છે. તે ઉપરાંત મનુષ્યના મગજનો મોટો ભાગ પ્રકાશના કિરણોની સહાયે સમજવાને લાયક થનેજો હોય છે, તેની ડોઢની શોધવચુંને લીધે તે સમજાય મારે વિશાળ સરખું જોઈ શકે છે પરંતુ પાછામાં પાછા બીજા બે આંખો દેવતા પાણુ જોવાની તકનીક ન પડે અને મારે જાણુ જેમ ચક્રાય એટલે લાભ થાય કે નહીં આ પ્રશ્નને ઉત્તર આપતા આપણે શક સમજુ જોઈએ કે બે બેઝાની મારી કરતા મગજોવાની મારી મવાતી વધારે મુરકેય થઈ પડે છે; અને તેના વધારે જતરી જઈ ચક્રાટ નથી તેથી મારે બેઝા ફક્ત જોવાના જ નહે છે. તે પ્રમાણે પાછા બે

આકૃતિ ૧૫

દિશોરમલ આવીને તેને કાઢણી કરે છે કે તમે સરકારની ઝેહરી કરો, જેથી મને ખીલાબ મળે, હાંમતકુમાર તેની ઢેહરી કરે છે; એવામાં સસરાએ કહેલા ફેરફારની જાણ પતાં તે થોડે છે, પણ તેના મનમાં નીલાન કરે તેડું કાઢી ન હોવાથી ન છુટકે જીવ રહે છે. એકઠામાં દેવીસિંહ આવે છે.

(હવે આગળ વાંચો)

(એક ક્ષણભર બંને દોસ્તો મુંઝા રહે છે. પછી દેવીસિંહ બેખબર હસે છે.)

હાંમતકુમાર

તને આમાં હસવા જેવું જણાય છે !

દેવીસિંહ

હાં નહીં હી ! હી ! ! હી ! ! ! આ તારે સસરા પરતીસમ ધેરવાન અને સદનસીસ, કલપકલસમ મનચિતિત-હાતાર. તને પણ માયાનો મળ્યો છે. બચ્ચાછ (તેના સાથું જોઈ નીરખી.) પણ, ભગવાન તારું ભણું કરે. આમ જીવક જેવો આવ્યો શાનો બની ગયો છે ! જરા હસતો ખરો ! તું તો જાણે થોડે મહેલા સંચામસદ્ગતી વીરને વાંદ આવવાથી પાછું વળતું પડ્યું હોય એવો લાગે છે. જરા હસતો ખરો ! એવી તે થી આવત છે !

હાંમતકુમાર

તારી વાત સાચી છે.....સસરાજીએ મારી ન ધારેલી સેવા બજાવી છે.

દેવીસિંહ

સેવા ?

હાંમતકુમાર

હા, દોસ્ત. એક મહીબરના મોઢમાં હું જન્મભરની મુખાંધ કરતો હતો તેથી અટકાયો ! હી ! હી ! ! હું એકપલીપતવાળો થવા જતો હતો. હી ! હી ! ! બેરીંગે રમણ થવાની લાલસા રાખવા જતો હતો ! પણ મુલાએ પહેલેજ પગથીએ સસરાજીએ સીકી કાપી નાંખી છે !

દેવીસિંહ

દિશોરખાણની મુખાંધમાં તારી વહુને શા માટે દોષપાત કરેલ છે ? એ તો દેવી જેવી છે !

હાંમતકુમાર

રહેવા દે ને ! હું તને કહું છું ને કે, બાપ તેથી બેરી. એને હું આલિંગન કરવા જઈ તો હવે સર્વિલ લસણની ચટણી વાદ આવશે... મારે તો થલુંએ મન હતું કે ઘેર રહી ચઠકપ, બનવું... પણ ધરમું તો આવ્યું હોય ! (ખીરસામાંથી મહીઆળ કાઢી જીએ છે.) સાહેબજી.

દેવીસિંહ

કેમ, ક્યાં ચાલ્યો ?

હાંમતકુમાર

પરોબદ પાસે... ખીચારી બે કલાકથી મારી રાહ જોવા કરતી હતી.

દેવીસિંહ

નહીં જાણ, રહેવા દે. ઉપજ રીસે તમાજ કામ કરી નાખવું નહોં.

હાંમતકુમાર

મને અહીં એ ભોડા બંધીવાન કરવા માગે છે ! મુલામખીરી આશપવા માટે છે.

દેવીસિંહ

તેટલા માટે પરીબલને ત્યાં ! સાંભળ તો ખરો !

હાંમતકુમાર

તું કહેવું છે !

દેવીસિંહ

કમળસિંહ સાથળું તારું કંઠકુદાં

હાંમતકુમાર

અને હા ! એ તો હું જીવી ગયો !

દેવીસિંહ

આજ રાત્રે બે વાગે કલમની પાછળના મેલનમાં.

હર્ષિતકુમાર

વારે બહુ સારું. એ કમળમિહને પણ
નાઈ રહેશે કે...

(તારાદેવી અને જગમગદરમાં આવે છે)

તારાદેવી

પધારો છો બહાર ? (કુમાર સાથે જાન
કરવા જાય છે.)

હર્ષિતકુમાર

(કસ્ટોડીયા) છ, હા ! (આંખો
જાય છે.)

જગમગદર

પણ મું તો કહેતી હતી ને, તારા, કે
તારો પર અજબ બહુ જ પુષ્પોન્મળમાં
-હોના ! હું તો એના મહેરા પર કે એવી
નીચાનીચો જોતો નથી.

તારાદેવી

અને પશુ સમજ પડતી નથી. ...

દેવીસિંહ

બહી બહુ મ બીર આપત જાની મહા
'છે, રાખીછ, આપની મેરઢાજરીમાં.

તારાદેવી

કેમ વારું, કાઠિર સાહેબ (ચિંતાગુર મોઢે)

દેવીસિંહ

આપના પિતાને જાનઅકાસમો, બહાર
આવવાનો બહુ લોભ છે.

જગમગદર

કિસારને સોઝ (હસે છે.)

દેવીસિંહ

એવું હર્ષિતકુમારના નામ પર બહુ
આજ્ઞા બાધી હોય એવું જણાય છે અને
એની મદદથી.....

જગમગદર

મેરાનેટ બનતું હશે (હજુ હસે છે.)

દેવીસિંહ

એક પગથીડે આગળ. મેરન બનતું
છે ! (બને હસે છે.) પણ કુમાર ના પાડી
એટલે બાપુજી પીડાયા અને તેથી આ
દાસ્યવીની અગ્નીએ બરડીના થા કરવા પડ્યા
છે (મ બીર રહી) અને બીક માત્ર એજ
લાગે છે કે એ લડાઈને અતે મેઝવરી
પાતી રિટ જનાઓ સો આપને સિર ન
આવે, રાખીછ !

તારાદેવી

કેમ વારું !

જગમગદર

એ તો રૂબીડું છે તારો બાપ એ આ
પર કુમારને આજ્ઞા બનાવી દેશે તો એ
બીજો જા મન બહેવાવવા જઈ.

તારાદેવી

મન બહેવાવવા !

દેવીસિંહ

હા. મેન, જગમગદરે કહ્યું તે બહારથી
સત્ય છે. હવે તો માત્ર આપનાજ દાસ્યમાં
વધુ નુકસાની અટકાવવી પાડી છે. નો
બહુ સાહેબને તમારા પર પ્રીતિ હોય તો
કુમાર અને બાપુ વચ્ચે આપને આવવું
પડશે. હજુ કે મધુ વચ્ચેથી થયું નથી. હજુ
બાપુ દાસ્યમાં છે.

તારાદેવી

(જગમગદરને બોલી) “ મધુ વચ્ચેથી
થયું નથી. ” “ બાપુ દાસ્યમાં છે. ” અને તો
આજ કપારી કરારો છંર, કાઠિર સાહેબ ?
મારે એના તરફથી બધી બીતિ
રખવાની છે !

દેવીસિંહ

આપના પિતાજી તરફથી મેન !

તારાદેવી

(સહેન ફરકેરાપલી) નદી...આપ કેંક
 છુપાવે છે અને બધું જાણાવતા નથી. એક
 દિવસમાં-એક પરીમાં મારા સ્વામીને સુઘણે
 સ્નેહ મારા પિતાના ગમે તેવા દોષ દોષ
 તેની ઉડી નામ નહીં. ખરું કહો; કુમારને
 કોઈ બીજી મળી છે !

દેવીસિંહ

નદી, રાણીજી, પરંતુ.....

તારાદેવી

ચુકિત બધી રહેવા દો. દારિયર સાહેબ,
 અને ખરું કહો ! મારા પર શોક છે નદી
 વાર !

દેવીસિંહ

મીરાં ધાળે બેન !.....

તારાદેવી

(ગભરાપલી વિચિત્ર) મને લાગે છે.
 હું તે જાણી મઠ ! હું મારા સ્વામીને તેની
 સોઝાં જોઉં છું.....

દેવીસિંહ

નદી, નદી, રાણીજી. એને તમારા પર
 બદ્ધ સ્નેહ છે.

તારાદેવી

એમને અધી કમાક પડેલાં મારી પીડાન-
 ન નહોતી. એને મારું જાણું તો હું નરેતી !
 (રામજી સહેર.) પણ પેલી ખાસે ફગાવ
 કરવા ગયા ! (આંસ પડે છે.)

જગમોદર

(રામજી સહેર.) રડ ના, બેટી. રડ
 ના ! એ તો દયા આપા ગયા હશે. જ્યારે
 તારા બાપ મને જુન પછાવે ત્યારે હું પણ
 એજ રહેતા હોતો.

(નોકર એક કામને કાર્ય આપે છે.)

નોકર

કુમાર સાહેબ મારે પાદ છે !

તારાદેવી

કુમાર સાહેબ જલાર પધારી છે ! પેલી
 મેજ પર રહેવા દે. (નોકર પાદ મુકે છે.
 તારાદેવી બેસા કરે છે.) કેવું લાગ્યું છે !

નોકર

છ. બાપ સાહેબ. પરીભદ્ર બેગમનો
 મેસો લાગ્યો છે ! (નોકર નામ છે.)

તારાદેવી

(દેવીસિંહને) પરીભદ્ર બેગમનો જોયો !

દેવીસિંહ

(એનો આંતરિક ખ્યાલ ચેતી ગયા
 દોષ તેમ) હું દમણીજી રસ્તામાં કુમારને
 મળી જાઉં, આપો તો પાદ, હું જાતેજ
 એમના હાથમાં મુકાશ.

તારાદેવી

(ખિન્ન વદને દશતી.) આપને દેહન
 લાગે છે કે હું એ પાદ જોલીજી, નદી વાર !

દેવીસિંહ

(સરમીદા) એ શું બોલામાં, રાણીજી !

તારાદેવી

(મનનો ખ્યાલ મેરિયા જાણે છે.) પાદ
 આ મારે લખ્યો હશે ! શું એમને પેલી
 સાથે મળેલા થશે હશે !

જગમોદર

(મંદસ્વર. જરા પમકાવતો દોષ તેમ.)
 આ તું શું બોલે કરે છે ! એ પરીભદ્ર પાદ
 ધારે છે તેથી દોષ તો શું તારે પેર તારા
 પત્નેક કામચી બોલતાં એવી નાશની-
 આત કરે ખરી ! એવી એટલી ટીકત
 પણ દોષ !

તારાદેવી

સીમદ ! મારા જેવી કોઈને કમચાન્ન
 લોખની મી જરૂર છે ! અને હું એમ કરાં
 કરું છું કે મારા પરનો અને એનો બીજો
 નામ પડે છે ! હું તો માત્ર એમજ મારું પાદ
 કે દીમવકુમર એના પર નામ છે ! એક
 જગમોદર !

દેવીસિંહ
નહીં. નહીં બેન. હું આપને સોગન
પૂર્વે.....

જાણતમાં વ્યવહારજીવિવાળી સોગન પણ
પણ હંનજાર રાખે નહીં ! ગમે તેમ હો
પણ મેં આપને કાપતી કુચના કરી છે

અરે આ પત્નીપ્રિયમાંથી શું વિધિવિજ્ઞાન જાણવા દરે ? તારા સોગનમાં કે કલ્યાણમાં ?

તારાદેવો
સોગન, કાંઈક માલેય ? કેના ઘણેય ?
મારા સોગન આગો છે ?

દેવીસિંહ
મારું કરો, તારાદેવો. મારા સોગન
આવાથી કે વળવાનું નથી કારણ કે આગે

અને તે કેમ દૂર કરવું તે પણ બતાવ્યું છે.
આપના અને કુમારના મિત્રનો પરમ મેં
બળવંચો છે ! વધારે શું શું કરું ?
(અવ છે).

તારાદેવો
જગુકાશ મારું સર્વસ્વ મધુ. એક મહિના

વાર્તાલાપથી મેં જે કે અમર કરી દસે તે
સૌ ધોવાઈ ગઈ ! એક થઈ પડેલાં તે એ
મને રાણી-દેવી કહેતા હતા ! પણ પિતાજીની
વર્તણૂકથી એમને જાન આવી ગયું હતું કે
હું, તેા હજી માત્ર અણિપુત્રીજી છું !

જગમંદર

એટલે ? અણિપુત્રી એટલે સારી સી ન
થાય ?

તારાદેવી

(એને ઉત્તર ન આપતાં પોતાનો આંત-
રિક ખ્યાલ મોરથી બોલતી વ્યથા છે)
મારા શ્રેયથી એને અમર થાત ! મારી
ખાઈતાથી એ પીગળત ! અને જાણું કે
એ મારા તરફ આગવીશ મારાથી રીઝારો,
મારા પર હોમારો, મોહારો, પીસરો. પણ
જાપાએ એને વાટ જુલાઈ ! શોભ ? તમે
પારો છો, જયુગાકા, કે એ ખીનવદ અરેખર
મારી શોભ થઈ ચુકી હતી ! બોલોને !

જગમંદર

હાં ! ખીનકુલ નહીં.

તારાદેવી

પરીનત પર એમન મોહ છે એમ અને
ખ્યાલ દેતા પણ મારી શોભ ! એ તેા મારાં
સમે પડેલાંજ ને મારા વરે દસમબોરી
હરી હોય તેાજ સજાવે છે.....

જગમંદર

(સં બોલતું ને ન મુઝકાવી) હા.
તારી.

તારાદેવી

તેા તેા સમે કરતી વેળા અને ત્વેલા
પડેલાંજ એટલે નિમજ દરિયા દેવો દેવો
કે અને માલી ચક્રવાત નથી... (દસમબોરી)
અને એવા રીતે ખીનવાસીએ પણ વિચારે
સમદર રાણી નહીંતી. વદાવા !

જગમંદર

(રીજ રીતે) અમર નહીં.

(આ વચ્ચે અંતર રીતે પણ આજ વચ્ચે અંતર)

તારાદેવી

તમે પણ સમજો જાઓ છો. કાકા !
(ઉશ્કરાયેલી) તમે મારા વર સામે એવા
ચક્ર દેમ કરો છો ! તમને ખાતરી આપું છું
કે મારો વર એવી દસમબોરી કરેજ નહીં !
બોલોને, કાકા, કે વચાજ તેા આપો ! કહેાને કે
મારો વર એવો બેઠામાન દસમબોરી નથીજ !

જગમંદર

ના. ના. નથીજ !

તારાદેવી

ત્યારે તમે શોભન ખાઈ કહેા છો કે એ
નિર્દોષ છે ? ને વહેમ આપુવાનું કારણ
નથી ! કહેાને કાકા શોભન ખાઈને !

જગમંદર

(એમ કહેાથી તારામે અમ જાણે) હા,
હા. હું તને શોભનપૂર્વક કહું છું કે તારો
વર નિર્દોષ છે !

તારાદેવી

(વળી વદાવાથી) પણ ત્યારે મેં શી એને
અલી તમે છે શા મારી ?

જગમંદર

અરે મારા મેળાવાનું આમંત્રણ હતું.
બીજું શું ?

તારાદેવી

મેળાવાનું આમંત્રણ ! અને તે ત્વેલા
સાથે મેળાવાવા જેટલું અપત્તન ! (શોભ
પર બેખાનબેખ રીતે જો.) અરે ના
પરબીકિઆર્થ શું વિચરેજ લખાવા દમે !
અરે શોભાવ્ય કે અપાનાવ્ય ! (જગમંદર-
લાલો) આતો જયુગાકા આપનું અલીવી
જતાં રહીએ. નિ કામને અને જલુ જરે જ.
મને જલુ મન થયે જાય છે.....

જગમંદર

હા મેન, આત લાલો. (તારામે કહી
પણ અલી નથી.)

(નિર્દોષ જાણુ આવે છે.)

માટીનું મુલ

લેખક

શ્રી. અમરદાસ ફરહાદ અમરદાસ

(અધ્યાત્મિક કવિ)

ઓ અમરદાસ !

માથ તિલનો મલ્લર હુ નો
કાપ્યા હુ રમવાને બાકે,
તારામાં હુ અરથ માથ
ને રીતગીતો માથર છુનો
તે કમીઠા મરજવા માથ
પણ કે માથે,

તે પડેલા પડાવ અવાજ, ને તા કુળ બરે મુજ દાથ ૧

“ ર રજવીર !

કેલા કુવરા નો અથ પાપો
દાપો મરજી કાપી બાપ
પણ એ કેમની ઉત્તરકર !
ભાથ પડેલા ઉઠે હરિ નાપો
તોરે કે હાથે નિજ કપ,
અથ રજાથ !

શાવર છપો મુખો ભાજ, રજુતો મરને રજવીર ! ૨

* આ કવિ નરેશ રમણે કે કરેલા કિશોરો કવિ રીતગીતો
પાંડો કવિરો વિશ્વકર્મા કવિરો અર્થ માથરો ના
તરુન કવિ નરેશ કે

એની છબી

વેળા

૨૧. પુનઃકેતુ

વિવેચન.

૨૧ દુષન મહેતા

મહેતાને લાગુ કે કાળમા કેડે કાણ છે. માણસ એવકુલ હોય કે નીચ હોય એવું જાણુ કે મહેતાના ધરનીજ સાન એક માણસ રહેને. તે કે મેથા વહેને હી મહેતા ના ધર સારે તાકાને એમને. ને ઈંદરા આમથી તેમ કરે એ બધું જોતો પછી ઈંદરા માણુ હોળાના મેસે એટલે જાને એને ઈંદરા બાળ્યો એ આજ પણ નહીં ફેરવે. એવાજ કરે. તાકાના કરે મહેતા જાણુ માણુસ એવકુલ છે, નીચ છે અથવા મહેતા છે તેમે એ વાત પ્રથમ તો કુર્વેસ કરી પણ તેમનેમ માણુસની વિચિત્રતા! જમતી મધ. મહેતાની સાંકા સખત થવાનું એક કારણ હતું. એને ત્યા આખો દિવસ યવગાર રહેતો ને રાત્રે ધમાય લાગીજ હોય.

થોડા દિવસ પછી તેણે ધર જાનાળુ. મહેતાની પાછળજ પેલો માણુસ ધરની તપાસ કરતો હતો. ને તેણે પણ એક ધર શોધી કાઢ્યું. પહેલાના ધર કરતાં એ વધારે સારું ન હતું પણ વધારે થોડા હતું. મહેતાની સાં ઈંદરાના દીવાનખડ આજેજ તે દીવાના માણુસની એક હતી.

માણુ ક્યા મુખી સદન થાય ? મહેતા તેને જાણતર અપાતાજ એવા નિયમ હતો. નેણે ધોમે ધોમે તેની સાથે મિત્રતા જાળી તેને ખબર પડી કે તેનું નામ સરોજ હતું. સરોજને માઠ મિત્ર પ્રદુષ્યમદ મહેતાની સાથે એકજ કોણીસમા હતો. પ્રદુષ્યમદ મારકત મહેતાને સરોજની થોડી થોડી ખમર મળી સરોજ એકોજ હતો. મહેતા તેને હવે કપારેક જમરા આમ તણુ આપતો. પણ એની હાજિ ઈંદરા પર જાની થોળીજ હોય ! પેલો માણુસ !

મહેતા થોડા દિવસ મહેતા ન નીકળતા હતું. સરોજ હવે ધરમાજ રહેતો. મહેતાને હવે મોઢસ ખાતો થઇ કે સરોજ ગિરકુદ નથી નીચ છે.

પ્રદુષ્યમ સરોજને ત્યા વાર વાર આવતો સરોજ એકપોજ હતો ને તેથી પ્રદુષ્યમને ત્યા કેહણીક સ્વનતતા હતી જતા સરોજના જીવનથી પ્રદુષ્યમ અજાણ્યો ખરા. એટલુંજ જાણતો કે તે રાત્રીના સાતથી આઠ કપાક જાય છે. ક્યા જાણ છે તે કેહણે ખબર ન

તે હંમેશાં પહેલાં હોતી મહેંદના ધર રાખે
ત્યારે બેસતો—

હતી, ને આખો દિવસ તેા ઘેરજ બેસે છે
એ મહેંદે કહ્યું હતું.

અવધારિયોનું કામ સાધારણ માણસને
આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે. પ્રજ્ઞાને લાગુ કે
સરોજ વીરો કે જાણુને જોઈએ. પણ
મરોજની વાત કોઈની સાધારણ હતી કે
તેના પીએ કે જાણુ સહાય નહોતી.

એક દિવસે મહેંદે જોઈપણ કરી કે આજે
સરોજને નહીં હાંસ છે. તોજે પ્રજ્ઞાને
વાત કરી. પ્રજ્ઞાને ચરકરી મળે તેા જાણુ
ન મળે. એને સ્વપ્ના સ્વપ્નાને કેવલ
પણ. તે દિવસે માંજે જ્યારે સરોજ
નીકળે કે તરતજ મને-પાછળ નીકળ્યા.
મરોજ મળીકળી પડતી એક જાણુ પીએ
આવી પીએને તે ત્યાંથી મળી એક તરત
સાથ નેવા પડેને આજે મળે. તેજ મળે

પછી ત્યાં હોતો પ્રગટ્યો. અંદર કોઈ ખીણ
નથી કોઈ મહેંદ તથા પ્રજ્ઞાને ખાતો
મળે, સરોજે હાર બંધ કહ્યું ને મહેંદે તથા
પ્રજ્ઞાને ત્યાં વિચાર કરતા રહ્યા. આજે સરોજ
હવેલ કરનાં વધારે વખત રહેલ. તે પાણી
પીએને ત્યારે તેના હાથમાં એક સુંદર જાણી
હતી. મહેંદે કહ્યું: “પ્રજ્ઞા! સરોજ મું
કામ કરે છે?”

“એજ ખબર નથી તો?”

“ત્યારે તું એક કામ કરીશ.”

“શું?”

“સરોજને હવે ઘેર ગયા પછી તરત
નાટક જોવા તેડી જા.”

“એ તો આશ્ચર્યજનક?”

“બીજી બાજુના હું કરીશ તે તને પછી
કહીશ.” પ્રજ્ઞાને સરોજ સાથે ઘેર પહોંચ્યા.
તે તે જ ને નાટકમાં ઉપાડ્યા. હવે મહેંદે
પીએને સરોજના હાથમાં પગ મુક્યા. મહેંદે
દીગળખાંડમાં પ્રવેશ કર્યો. ઉપરની બારી
બંધી ખુલ્લીજ હતી. દાદરાનું બારણું બંધ
કરતાં પણ સરોજ ખુલ્લી હતો. તે નીચેના
ખાંડની એક બારી અંધો ખુલ્લી હતી.
મહેંદે ત્યાંથી ઘરમાં જતો, જે જાણી સરોજ
ના હાથમાં જોઈ હતી તે તરત ઉપાડી. એને
જોવાનો વખત ન હતો. તરત રવાના
મળે.

સરોજ રાત્રે આવી મુક ગયા. સરોજે
મહેંદે આનંદપૂર્વક પેતાના ખાંડમાં ગયા.
સરોજ તરફ દારૂજ દવાની જોઈ રહ્યા હતા.
આજે મહેંદે મોટી રોષ કરી હતી.

એજે ઘેર જોઈએ હતો સરોજ મિત્રકાર
હતો ને હિંદીની જાણી તેજે મીતરી હતી.
મહેંદે તે પાછી હતી ને તે તરત હિંદી
જોઈ રહી હતી. તે પાછા પાછા મીતરી હતી
“તમારી જુલ સાથ છે હો! મારી આંખ

હતો. માત્ર સરોજની ગમગીની વધતી જતી જ્વેષ તે શી રીતે દૂર કરવી એ ચિંતામાં પ્રવૃત્તને કે સુખનું નહીં. એણે તપાસ કરવી શરૂ કરી કે હવે સરોજ રાત્રે ક્યાં જાય છે કે નહીં? સરોજ રાત્રે જતો પછુ દરે બહુ થોડીજ વાર હતો. તે અંધો કલાક-મંજા પાછો ફરતો. હજી એ ક્યારેક પુછતો: “પ્રવૃત્ત! આપણે જાણી લાગ્યા હતા કે નહીં?”

પ્રવૃત્ત બળને અંતઃકરણે જવાબ દેતો: “લાગ્યા હતા એ વાત ચોક્કસ છે. મૂળ થઈ. તમને એ બહુ ઉપરોળી હતી?”

“હા.”

“પૈસાની જોડ દરો તો હું પૂરીશ.”

“પૈસા શીવાજી એ ઉપરોળી હતી.”

સરોજ આઠડું બોલી શીકે. પડી જતો. જોના નપદમાં દર્દ હતું. પ્રવૃત્તનું અંતઃકરણ બહુ કંપાઈ પછુ મહેદને જાણી કાઢી ન હતી. તે કહેતો. “મારી રજા વિના હાલેસાની જાણી ક્યાં આરે હું તેના પર વધારે ન કરી એવું તો શકે.”

સરોજના મહેદ પર ઉદાસીનતા જવાબ છે એ જ્વેષ એક દિવસે પ્રવૃત્તે તેને મહેદને ત્યાં તેડી જવાનો નિમ્મન કર્યો. સરોજના એકદમ ગરબેના વર્તનથી મહેદને પછુ આશ્ચર્ય થયું હતું. સરોજે હવે કાઈ દિવસ મહેદના ઘર તરફ એવું છે એ બાનું નથી. મહેદ હાલેસાને કહેતો: “એવું! એને જાણ છે કે જાણી મારી પાસે છે પછુ બોલી શકે તેમ નથી. એટલા મહેદજ આ વર્તનમાં અસાધારણ ફેરફાર છે.”

હાલેસા કે બેસતી નહીં. સરોજના મહેદ પર એને વિશ્વાસ હતો. અને તેથી એ મહેદની પિરુદ ન બોલતાં હવેયાં જાણી રહેતી.

મહેદે વાતમાં ને વાતમાં પુછ્યું:

“સરોજ! તમારું ચિત્તકામ બહુજ વખ-જુલ છે?” બાળે પ્રવૃત્ત સાથે સરોજ મહેદને ત્યાં આપ્યો હતો. ને મહેદ સરોજનું “માય” કાલવાનો હતો.

“અને બહુ શોખ નથી.” સરોજે હુંકારમાં જવાબ આપ્યો.

“કાલેની જાણી ચીતરી છે ખરી?”

“ના ના દમજાં તો નહીં.”

મહેદ જ્વેષ રહ્યો: ફટલી મળતા!

“અંધો તમારું કાંઈ સચું નથી કે શું?”

“નહીંસો.”

પ્રવૃત્તે વાત બદલવાના હેતુથી કહ્યું: “સરોજ આજે એક સવાલ પુછું?”

મહેદ જ્વેષ રહ્યો. સરોજ બોલ્યો: “પુછ.”

“દંભેશ સાંજે તું ક્યાં જાય છે?”

“કેમ જાણે ક્યાં? મારે શેર!”

“એ તારું ઘર છે?”

“હા.”

હાલેસાએ પ્રશ્ન કર્યો. મહેદે કીકી કીકીને એવું. સરોજની અંખમાં આંસુ હતાં. મહેદ પર કંઈક હાંક હતી. મહેદે વિચાર્યું: “એવું એવો મહેદે હજી હાલેસાને જાણી ફરે છે. જો નીચવાની કે દર? એ રહી શક્યો નહીં. એણે જાણવું પુછ્યું: “લારે તમે દમજાં જાણી ચીતરી નથી?” હાલેસા સ્નેહ બળે લગભગ છુટ્ટ: સરોજ બોલ્યો. એનો સ્વર વધારે કર્યું હતો. “દમજાં જાણી ચીતરી નથી જાણ...”

“માય?” મહેદે પુછ્યું.

“એક અપવાદ શીવાજી.”

“કેમજી અપવાદ?”

“હાલેસા! અને તે પછુ રાત્રેજ. મારું મુખ પરમાં.”

મહેન્દ્ર ઉભો થઈ ગયો. હાલિસા જેલ
રહી. મહેન્દ્રની પાછળજ છત્રી હતી મહેન્દ્રે
કોઈએ કહ્યું : “ હાલિસાની છત્રી રખા લીધા
“ જરા ” સરોજે પુછ્યું

પ્રકલ્પ ! આ છત્રી ! ”

“ આ તમારી મા છે ” મહેન્દ્રનો અવાજ
ધીમો પડી ગયો.

હા માત્રી આ હાલિસા એ મરી ગઈ.

“ એ શરે ખબર ન પડે, ” કથારસિક મહેન્દ્ર બોલે, “ વિચારે તો
મણકને કુવળા કે નહીં ” છત્રી આજ બોલે રખા માત્રે ”

“ હાલિસા જુઓ આ છત્રી ”

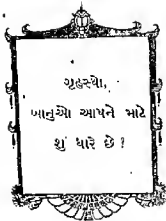
એના જેવાજ જાને મહેન્દ્રઆ

સરોજ છત્રી તરફ દોડે એ ઠી બાજુ

હાલિસા છે. ”

મોતી આજુ માત્રા જતા હતા એ મહેન્દ્ર
બોલી કહેતા : “ આજ માત્રી માત્રી છત્રી !

સરોજની આજમાત્રી આજુ તપકા
હવા ને છત્રીના પગ મોરના હવા

૯૪૬૬૬૬૬૬

લેખક:

રા. 'દરના'

વિષયકર:

રા. સુશીલ

૯૪૬૬૬૬૬૬

અ મારા દોષાકાકા હેલા હેલા વડપણને સુધારાવાલાના સાથનાં ત્વેકાયા છતાં જીવાનીની એકદારીએ જાણે તેમણે વડપણનાં હેલાહ અને હુરસાથી ધણી આપેલા. પાર્વતી કાકી ખાસમાં ૬૦ વર્ષની વયે મરણ પામ્યાં હતાં છતાં દોષાકાકાને મરણના દેહને કારી થા લાગેલા હતા અને હરી પરજીવાના સમાવડામાંગોના આમદ છતાં પાર્વતી કાકી જાણેલા પ્રેમને લીધે તેમણે મરતાં સુધી વિધુરજ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. દોષાકાકા જીવનમાં જરૂર નિષ્ક ખરા, પણ પાર્વતી કાકી તેમાં ન હોવાથી જિતેન્દ્રને અલાવે તેમની રસિકતા ઝાઝી ખીલી ન હતી. પાર્વતી કાકીએ રંધ શીકૃષ્ણ પરમાત્માના જેવો હતો અને લોકોની નજરમાંથી હડપણ જતાં જાણતા મટિ તેઓ આપ આંધ ખીલામાં જેવો જાતી કરવા નીકળતાં હોયે રસિક દોષાકાકા તેમની પૂજામાં કરી નાખવાને સુકતા ન હતા. વડપણ તેમને સંસાર અગોજ રહ્યો

હતા પણ પાર્વતી કાકીના મરણે દોષાકાકાના હૃદયમાં મહાન દેહકાર થયો જેલપાથલ હરી નાખી. જે દોષાકાકા એક વાર આખી જીવનને વિહારતા હતા તેમને હવે નેના તરફ માનહુદિ ઉત્પન્ન થઇ. પત્નીના મરણ પછી તેમણે થઇ ગયલાં પાપનું પ્રાથલિત કરવા માંડ્યું હોય કોયે ખ્યાલ તેમના ધાડા પરિવલમાં આપનારાઓને થતા હતા. સરકાર કરકસરની પીમાપત તે હજી હમથાં કરતાં શીખી છે પણ દોષાકાકા જાણે ત્રિકાલ જાતી હોય તેમ તેમણે કમાવાનો આરંભ કર્યો ત્યારથી કરકસર કરવા માંડી હતી છતાં પાર્વતી કાકી પાછળ પુણ્ય કરવાના હેતુથી તેમણે પોતાને હાં વારવડેવારે રસી-પુરોના મેળાવા કરવા માંડ્યા. આ મેળાટકામાં તેઓ સંસારમુખારા અને દેશાંતરના પ્રમો ઉત્કટથી અર્થેના હતા એટલુંજ નહીં પણ એટલે વધારે સમાંસંભવીઓ અને જોળ-ખાણથી જાવજાણેજ આવતાં હોવાથી રસી કે મુરુજ અંચાયા વિના પોતાના

આધ્યાત્મિક ઉદ્યોગ કાનંદા કરતા અને દોષાક્રાંતિ પામી આ રીતે જીવનથી ખુશી થતા હતા.

• આંદો એક મેળાવણી દોષાક્રાંતિના નિર્દેશકોમાં દોષાક્રાંતિએ કરી અને તેમના હેતુઓ આમત્રણને આન આપી પછી સજાગીએ દાખર રહી. વિવિધ સ્ત્રીઓને તેમના કુટુંબો પુરુષોએ દાખર રહેવાની પત્ની દરકાર કરી નહીં અને સ્ત્રીઓએ તેમની ગેરદાખરીના ત્યાગ લગ વિવાહ દોષાક્રાંતિ આમત્રણ પોતાના દેશ આપી કર્યાં.

શુકરબાપુ દોષાક્રાંતિએ કરી લેખી, આનંદ અને દોષાક્રાંતિ ઉપરાંત જતા હલવથી, શ્રીમંત્રી અને મીડી દાખરે મેળાવા ' બંગો, હવે તો તમને આવા મેળાવામાં આવવાની આદર્શ કુરસક પછી નહીં મને ધારામત્રાની મુદ્દાઓમાં મન આપવાનો તમને હક મળે અને પ્રમુખની કૃષ્ણ હક તો તમે સમાસક યજ્ઞ ધારામત્રામાં વિરાજો એવો હક પણ તમને મળે. જ્યાં આપણી મુજબની મુનીસીપલ કોર્પોરેશનના પણ હવે તમે સમાસક બની શકો છો. ગામડાની મેળાવણીમાં તમે સમાસક થઈ શકો એવો હક પણ સરકારે તમને આપવા પારી છે. મારા જેવા દંડ માટે તો આ છુની આજે નવા તમારા જેવું છે. સરકાર તમારા કિત માટે કટલી કાગળ રાખે છે તે આ પરથી તમે જોઈ શકો છો. તમે ધારો નહીં હવે તમે તમારી ઉમ્મિદ માટે પલ્લ કરી શકો તેમ છે.

દોષાક્રાંતિ કાગળ આગળ આદેશોદ્દેશ મા એક મહત્તરી પ્રવૃત્તિ નિદુમની વ્યવસ્થા બોલી ઉઠી " હા, હા, હા, દેશની સરકારે તો અમને આગળ જવારવા ધારી છે પણ અમારા પરની સરકારને હજી તેમ કચાડ આપી રહ્યું છે કની ? "

" એટલે ? " દોષાક્રાંતિએ પ્રત્યુ.

" અમે અમીનો મામત્રાથી દુરમ થઈએ તો અમને બીજા મહાન પરિવારવાનો વખત મળે કની ? " નિદુમનીએ ઉત્તર આપેલ. " અમારુ બધુ સારીમરેમજાન એવું નહીં હોય છે કે અદેશમાં ભાગ લેવાની અમને તક મળે નહીં અને કદાચિત્ત તેમ કરીએ તો અમારા ખિન્દેશમાં કાગળમાં થાય. "

' લોકો તો એમ કહે છે કે દેશમાં સ્ત્રીઓને જેટલું કામ કરવાનું છે તેટલું મુજબમાં કરવાનું નથી " દોષાક્રાંતિએ ઉમેર્યું. " મુજબના તો તમને રહ્યું અમારા મારો જોડાએ "

" અરે કે ગામ રામ કહે " નિદુમની વચ્ચે બોલી ઉઠી " દેશમાં કામ વધારે તેમ જાણુ નહીં, દેશથી, જોડાણની મદદ એટલે કામ પણ તોએ જાણે નહીં રાજી લા મુજબ જેટલું શીલ્પ કામ નહીં અને કાંઈ વાતની ધારામાં કે ઉતાવળ નહીં. મુજબમાં તો એકવા એટલે મોંઘ પડીએ તોએ મસકાવું પડે છુએ અમારી નોકરી સવારના છ માત્ર વાગવાથી શરુ થાય વહેવા ઉઠી આપણી કરી તેમતપર આના પાછા જોડાણીએ અને જેમ દેશને જમાડવાને ષટ તમારા પડે, તેમ રકાબી-આવણે અમારાદ આમ તપારે અમારા દેશના જાણે. આજ જતાએ ન જાણે તો, અમારે તેમને જમાડવા બધું પડે. તે પડી એમને હસ રાજે એટલીસમા જવાનું એટલે અમારે જમીદારી રસોઈ કરવાની, " નિદુમનીએ જરા પાછા બોલ્યા.

" તેવમુ તમે કાગળ દુરવા મજ છોકો ને... " છતાંમાપૂર્વક દોષાક્રાંતિ બોલ્યા. " શું અમારુ કાગળ દુરવા જઈએ ? " કાગળ નામની મુજબની રિશ્તિથી થાયથી સ્ત્રી

નવલરામ

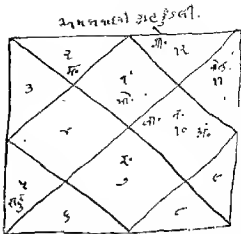
અને

અંબાલાલ

("સમરજીવકુરુ" સેષાંક હમે)

લેખક:

૨૧. નરસિંહરાવ બોળાનાથ
બી. એ., ૨૧. એસ.

૧. મો. = બોળાનાથ; ૨. મ. = અલીપતરામ; ૩. મો. = મોળાપાનાથ;
૪. ૧૦ = રણજીભાઈ; ૫. છ. = છાલસો કર; ૬. ૧૦ = નવલરામ;
૭. ૧૦ = અંબાલાલ; ૮. રાજ = ? ૯. મેલુ = સરચેન્દ્રનાથ ઠામે.

ઉપરની કુંડલીમાંનાં ઘરની સમજૂતી:—

- ૧—આમા પહેલની પોળ; ૨—રાવખડ; ૧૨—લદા;
૭+૧૦—આમિયું; ૭—દેસાઈની પોળ; ૧૦—અમરતલાલની પોળ.

આ અહીંકુંડલી તે જાલચેષ્ટા નથી.

પ્રાર્થનાસમાજની પ્રતિષ્ઠાને આરમ્ભ, આમદાવાદના આકાશમાં પ્રજા સંપેક્ષા મંદો, એ મહેનો યોગ, હેમનંદ કુંડલીમાં ગાસસ્થાન, એ સર્વ સમગ્ર રૂપે દષ્ટિસ્થુળ પરનારી આ કુંડલી છે. મહીપતરામના અપરાધ પ્રસંગે પ્રાર્થનામંદિરમાં મંચવારો: એ મચાણાથી એક વાજવાન આપતાં બહાવનના આગમ્યોને ઓળખું રૂપક આપીને, મહીપતરામના પરચોકમનને

ઉદ્દેશોને મહે કહેલું વખત:

“અરે વરો મદ આઈ જમો પણ બીએ કામે પાદ આપેલે, આજ તો એ સર્વ મહે બાદિ અરે મદ આપત જમ્યાલે; તે સર્વ ઉપર નિર્ણય કરેલા અહમંડલમાંના આ આકાશમાં રહેવારા હતા, અને વચ્ચે એક પોળમાં—અમરતલાલની પોળમાં રહેવારા હતા, એ સંજોગ મગમાં રજુરતો આ કુંડલી પ્રત્યે કરવાનું અન મદો મધું. આ અવધોર્મે હજારેસ જોવાની નિયુજતા મદારમાં નથી.

* કુંડલીમાં રાડને આસપાસ કરાવેલો છે, તે વાજબી જ મનુષ્યો. સરચેન્દ્રનાથ ઠામેર અમદાવાદમાં આગા. પ્રાર્થનાસમાજ ઉપર અસાધારણ દીક્ષિ પાડી, અને આગ-તુક અતિથિ ચાલ્યા એ એ બનાવમાં પ્રગલ્ભ તેજસ્વી મુખોત્કુંદ સર્વને હરેલું અલૈકિક ઊરમ્મા આપનારા એ બ્રહ્માને જે રંગાન આપવું અનુભવ નથી. દેમનું દર્શન કરીશું નહાએ આ સમજાશે.

આ કુટુંબીના દમમાં પરમા કિંતવ્ય થઈ શકે તેમ જ પ્રવચનમાં એક-સાવચર-નું પ્રતિનિધિત્વ આપણે જોઈ શકા, બાળના નેત્ર દર્શન કદાચ દરીયા, એક વિચાર રહેલો આ પ્રદર્શનમાંના મોખાગરાવ, કોઈપણ અવસ્થા અને અભ્યાસના જલસાથી, એ પાસે કરતા માણીના બધા નાચર નાચના દળા રેળકેડાં બાઈ સુગોળા નાચર, સાવચેત અને નવલ રામ વીમનપરા નાચર, બોળીનધ અને મરીપરરામ વચનપરા નાચર ચૂદરથ

નવચંદ્ર, સુગતા વળી, સરસી સિલ્લખાનામાં નોડીને રોમે અમદાવાદમાં ભાંગે અમલ રહેલા, અભ્યાસ અમદાવાદ ના નવળી, (અમદાવાદી અમલ અભ્યાસી આલેશા ને તે બહુ પ્રાચીન ઇતિહાસની વાત), પ્રાર્થનમહાશયની પ્રતિમા આ બનેલી અમદાવાદના આરમ્ભકાળમાં ઉત્પાદ પૂર્વકે હતી, કુદિચાનથી હેતુની સદાકાંતના પ્રચલ મજાની નીચીતા, હરિયા સરોવરને આગળ ના અગ્રી માણેતો પગુ એ પામિક પ્રવલિની સદાગોળી પ્રવલિ આખાંતર સુધાગી પ્રવલિ-આ આ બને નવળી પદો, હરિયાજી, ઉત્પાદાજી, અને કુદિચાના પ્રમાણની ઉચ્ચ ધ્યાન લેનારી હતી, “મજાવમ જગીશી”ના નેમરની કવિ, “જાણકમ નિવરત પતિ”ના ઉત્પાદીતંત્રી (પ્રગટ કે અપ્રગટગી), એ પામિક-આ અપૂર્વ આમર્થ્યના ભેગના ભેગ, “વચરનો વિવાદ” નામના ભેગમાં વાનરવર્મના શ્રમ વિશેષ પૂતાંત વર્ણન કરનારી allegory (અ-રોડિંગ)વાળા રચના ભેગમાં દાસ્ય કદાચમય રસગિ દાખરાવનાર, નવચંદ્રની મન્નીરમાસિતી ઇબી, મૂક રમુજની ચમક-વાળાની પદામાં અંતાવળી આકાશી રૂઆ જેવી ચમક-રહે રહેલા બાવક હાથને ચાલ-

મળ બાળે મૂક આરોપીની મુખે કરનારી ઇબી અવારે ધાવત રહેતું.

એક પ્રવચન સાખાપરેલી પોતપના દમદાર પરની દીવાનખાનાનાં ગ્રેડીમાં બાગ-અર્થનિવરત મઠગીને દગીકાં માટે મઠાવેલી કવિતાઓ-જાણકમના દોષનું વર્ણન કરનારી કવિતાઓ-ના થોડા મોઝા આમળ પડાઈ, નેમગી અર્થગી કવિતા અમુક જાણકમ વચ અને વચાઈ મઠગી સાખાળી પરીક્ષા-મઠગી ભેડી ભોળાનધ, અભ્યાસ, નવચંદ્ર-એ તમ પરીક્ષાની મર્જિરે સ્પષ્ટરથ થાંચી દેખુ છું. કવિતાઓ જગતી અવરિ નેમ નેમ જગીરી મુખવર્ષામાં થતા ફેરફાર, માનન્દ, યુગપદ્મ અપ્રસંગના, ઇત્યાદિ માણના ફેરફારે મૂકે રહેલું; એક કવિતા આવી હતી રેખીમાં ઇત્યાગી અભિનય નધાએ પાડખી, બાઈ કગી

‘પાડ ન પાડ’ મળપૂરીમાં રહે એ

એ પતિન મઠગી કિંતવે નવચંદ્ર અને અભ્યાસ નવના દડ ઉર રિખતરેખા મળગી ન ભોળા ન ભોળા વચનોમાં ‘ચોર પકડો’ એ ખાર પ્રગટ કરો, પગુ કવિ દ-ક-વ-ન-સ-મ-એ નામદારે ઉચ્ચામાં નાંદ એટલુ જ. ઇત્યાગી કવિતાઓ ની પરીચાન કામ મારેક રિવમ ચાલું હતું, અને દમ નાચકરનાં થોળા તગીકે હું પગુ દાખર રહેતો, એ વખતનો ઉત્પાદ, અખન્દ અપૂર્વ દળા, એ કવિતાઓના રૂપર તાળાપૂરીમાં રાખવનો મર્જિરેક અર્થકાર અને મઠગી હતો

નવચંદ્રની સાથે આશાનું સંપર્કમાં હું આખાનું રમણુ નથી. ફરતી ને ફરતી એક, જાણી, પૂજેલા દેવના રચય જેવા જ, અચલ પદ્મનીના સ્પર્શનો ના મોળાવેલા,

એ પંડિત, કવિ, વિવેચક, ચિન્તક મ્હારે મન મ્હારી દુનિયાંની જ્ઞાન સંકેતભૂ કરનાર જ્યોત્સ્નારી ગ્રહ જેવા હતા. માત્ર એક બે વાર, પત્રદારા સમાગમ (જુદિનો સમાગમ) થતાં, જ્યોત્સ્નાગળમાંથી પડીભર ભિતરી પૃથ્વી ઉપર પથ્થુ ગિરિધૂંગને અપ્કતા એ તારકનાં દર્શન અવેશાં; તે વિશે ઉપરે નોંધ લેવાશે.

ઉપર નોંધેલા પ્રશ્નગની પૂર્વે અમદાવાદમાં પ્રાર્થનાસમાજની સ્થાપના થઈ ત્હારે શુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજમાં એક ખંડમાં પ્રથમ પ્રાર્થના કરવાને મંડળ ભરાયું. તે વખતે હાલનો કાર્યક્રમ ઉપાસના માટે રચાયેલો નહોતો. પ્રાર્થનામાં, મ્હારા પિતાનાં સ્વેષ્ઠાં પશો ગવાયાં, વંચાયાં, કાંઈક ગદ્યપ્રાર્થના થઈ, આરતિ ગવાઈ,—એડે એડે જ; (આરતિ વખતે જાણ થવાની પદ્ધતિ તો કેટલાંક વર્ષ પછી, બાબૂ પ્રતાપચન્દ્ર મજુમદાર અમદાવાદ આવ્યા ત્હારે હેમની સૂચનાથી શરૂ થઈ). આ સમયરમ્યાની નોંધ શુજરાત શાળાપત્રમાં નવનસામે લીધી તે લેખમાં આવેલા રસભરેલા વર્ણનમાં મેં બાળકોએ જાણા થઈને પ્રાર્થનાનાં પદ્ય ગાયાં તે વિશે જોલતાં નવનસામે એ બાળકોની મધુર આકૃતિ, મધુર ટંક, ધ્વનિનો ઉદ્દેશ્ય મુગ્ધ થઈને કષોં હતો. એ બાળક તે જાર વર્ષની વયનો નરસિંહ-

વ અને આઠ વર્ષની વયનો કૃષ્ણરાવ—એ એ સંસ્થાના આઠિ સ્થાપક ને આચક બાનાયના પુત્રો હતા. નવનસામેનો મેં હશે આ પ્રવચનો દૂરસ્થિત સમાગમ । તે ડી નવનસામ અમદાવાદની ટ્રેનિંગ કોલેજના હતા ત્રિપ્રધાનની જગ્યા ઉપર રવા ત્હાં પી રેજી દમારા લાખાપરેલની પોલ્કના ર આમળથી એ કોલેજમાં જતે પસાદ ત્યા; (ખાડિયામાં હેમનું પર. ત્હાંથી તે

વખતમાં આવવાનો ટૂંકો રસ્તો હમારી પોલ્કના પાછલા ભાગની “બારી”માંથી હતો;—અમદાવાદમાં એક પોલ્કમાંથી ખીજી પોલ્કમાં, ધિરે રસ્તાનો કાવિડી પ્રાણાર્પામ ટાળવા માટે અંદર અંદર ખાનગી ધરમાંથી અથવા બૃદ મલીએમાંથી ટૂંકો માર્ગ સાધનારી “બારી”માં હતી; હજી પથ્થુ છે). આ વખતે હમારાં ધરની મેટીની બારીએ જાણ રહીને એ અસાધારણ સ્પર્શનું દર્શન હું કુતૂહલ, માન ધ્વનિ મિત્ર ભાવથી કરતો; હસણી ગ્રાહ્યશાલી પામડી વિચારી કપાળને ઢાંકી ના દે એમ, અને એક બાબૂ, કાંઈક વાંચી પુરેલી; થણે ભાગે મેથે રંગીન કામે; દેવમુથી બક નીચે ના જાય એમ પહેરણું, બકુ બિજણું નહિ હેલું થિતિયું; રસ્તામાં આપતાં આપતાં પથ્થુ મત કોઈ દર, દર, સુદર લોકમાં જમણ કરતું હોય હેથી મુખ્યર્થ; હાનિકારકજ્ઞાનનું હેમના ચિન્તનપરાધણ કિલસુરી સ્વરૂપના દર્શણરૂપ બનેલું;—આ લક્ષણથી અકિત એ ગર્વે આવ્યારે સ્મરણ મુકુરમાં પ્રતિબિંબિત થયેલી પ્રત્યક્ષ થાય છે. (આ હેમના નિષાકમણમાં એક દિવસે નવનસામે બહારી જેવી ડીક ખાધી અને મ્હારા ન્હાના ભાઈને હસતું આવ્યું,—એ હાનિકાર અર્થે નોંધીને રસભંગ કર્યો ને અશ્વમ્ય મણાય ખતું ?)

હવે એક દસકા જેટલો સમય જોખંગી અઉંહું. હરિજાત દર્પદરાય મુવતું એક વિચારણુ કાવ્ય—“એક ગિવદસીન” નામનું—શુજરાત શાળાપત્રે પ્રપટ કર્યું, તેને ઉપર નવનસામે કાંઈક શુભચાહક, કાંઈક હોપપ્રકાશક, લેખ લખ્યો. આ લેખને મ્હારા મનમાં ઉચ્ચ અભિલાસ થઈ: મ્હું મણુતર જ કાવ્યો સ્વેષ્ઠાં હેમાંનું એક “કાવ્યક” નામનું કાવ્ય નવનસામે પોડલી લખ્યું કે શાળાપત્રમાં

પ્રમદ કરશે અને કાઈ અરોગનરોગે એ વિશે લખશે. કાળ્ય છાપ્યુ. અવલોકન ના આખું! હું મિરાશ થશે. પરંતુ રાજીથી મંડરો કાળ્યમત્ત 'કુસુમમાળા' નામનો પ્રમદ થશે તોટી દૂરી નોષેમા અને એટલી વિશેના મ્હારા નિમનવની નોષ મેના બનેના લક્ષણદર્શી સ્વરૂપ વિશે ઉત્સાહપ્રેરક સખો દેખમે વાપર્યા હતા, તે કવિતા પણ કિંમિ આનન્દ આપનારો દેખનો મ્હારા ઉપરનો આનંદી પત્ર હતો.—એ પત્ર રડ મ થઈ રાખ્યો છે, પણ દાખ જરૂર નથી—એ પત્રમાં મુજરાતના લેખકવર્ગના અને સ્વામત સામે આવકાર આપતા, સેખકવર્ગની બન-સંભળી દરિદ્રતા, પણ ઉત્સાહભરે અમ ઈલાકિનો હરપરપ્રમી ઉપેખ કરો કંતા.

હવે છેવટે પ્રમદ નવવરરાત્ર અમદાવાદ ઊડીને શાલકોટ રૂનિંગ કોમ્પનિમાં પ્રિ-સમાર ની પદવીએ ગયા. તે પડીત કામચક્ર નુ કાળ્ય મ્હે દેખને મોકલેલું 'એટલી મો નિમન્ય તો બુદ્ધિપ્રકાશના સ્વારાસે દેખન મુકેશે અને દેખમે નોષ લીધેલી તે નિમન્ય થી પ્રેરાઈને નવવરરાત્રે પેલાનું 'અનુભવપત્ર' નું પુસ્તક મ્હને કારા પાતા બાઈટીને (interlocute કો લીને) મોકલું અને પત્રમાં લખ્યું કે એ પુસ્તકમાં સુખારા વગેરે સુચરો એ પુસ્તકમાં સરુત અને મુજરાતીથી વચ્ચે પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, વગેરે કમનુ રૂનિ ન હોવાને લીધે એ બિનવાચ્ય તથા દુરબ આરેવા તે રીતવારી એક શાદી તથા અર્થ મ્હે દેખને મોકલતાં. અ અર્થનો એ ઉત્તરોત્તર કરી મ્હે તે પૂરે તો દેખનું અવસાન થયું.

અન્ધાવાય

નવવરરાત્ર અને અન્ધાવાય એ બંને અ મેખના આરંભે મ્હેની ફાળિમાં અમરનવાર

ની પોશ્યનુ ધર રોકવા બનત્યા છે. એ મનોમન કાર્ક વિવશનુ રૂપમિદિ હવે હું જોઉં છું. કુકનીના પ્રયત્ન ધરમા આવેવા બાળાનાથના પુત્ર તરીકે આ એ મહેન્ટી અસર ભુરી ભુરી રીને થઈ. સખન્ય ભુદા ભુ. ન થાઇને લીધે. નવવરરાત્રે યોગમાત્રી રાત્રે મ્હે અસર મ્હારી સહિત્ય પ્રતિ ઉપર કરી હશે, તો અન્ધાવાયે સાક્ષાત્ વલસનન્યા એકાદને મ્હારા વક્ષાળદત્તી પડના કરી એ મુક્તિઅન્યના બે મિત્ર નરૂપ દતા એક મુકુમા હેડ મારવર તરીકે અન્ધાવાયનુ મોકનનું શિશુનુ આપેનું તે; અને બીજુ ન્હારા પિતા અને મિત્ર તરીકે દર રીતારે અવરૂપ અને તે ઉપરાંત પ્રસંગે પ્રસંગે મકુનાર આવાને ઉચ્ચા વિચારો વગેરે થી અંતરા વાતાવાય થતા ત્યાં હું મોતમુક્ત થીના થઈ અન્ધાવાયનું જ્ઞાનરાત્ર મેળવતો તે નમન મ્હે સ્તવ ઊડી તે પડીતા મ પર્ક આ બન રીતાવા સખોના પીલાંક રમરો મુકુમા પ્રમદ થતા જોઉં.

હું અમદાવાદ કાઈ સુખમાં છા પોશ્ય મા લખ્યા હો તે અરનામાં નવા હેડ જાતર અક આ નારકે, જેમનું નામ અન્ધાવાય એખડું કાક છે. સખનિયમ અને માત્રા પગાવનારાક, બાઈક દેખની અપાનિ અમરૂં થી ઉપાડી દત્તી, મ્હતન નેણની એકનાઅને આ અપાનિ ગમરાવનારી થઈ, મ્હારા એક સાન-છેકરાઓને પણ એ સ્વભાવરૂપનું હરવને આકર્ષનારુ તો ના જ નીકનુ 'વાગી વાગી નિશાગમ દાક, અન્ધાવાય આખા ર'—એમ દેખના આમમનનું વર્ણન થઈ સકે. બળદનાં બે મોખુવા એટલી કિષાડી કમળીમાં એટલા, કમરુક એકાદ પેરેના, અમ વાલ આપા. (આ મેખિયા માડી અને કમો અવાકાવનાં

નિવસતાં બદ્ધ સિદ્ધો (દર્તા). આખા તદ્વારે—દહતાની રેખાઓવાળી તેજસ્વી મુખમુદ્રા, છતાં પ્રતાપ સાથે કંઈક સુમ મોહનીવાળું મુખનું તેજ એ સ્વરૂપે બધા હૃદયને અદ્ભુત વર્ગીકરણમંત્રથી બાંધી લીધું. તોફાનીમાં તોફાની એક પાસથી હૃદયે મોહ્યો: “—જગરે જગ્યાએ છે.” આ એ હૃદયગાની પરના બાળમાં છતાં માનની ફાલદારવાણી હતી.

મ્હને આંકગણિતમાં stock નો વિષય સમજાતો જ નહોતો; અંગ્રાજાણ દગરા વર્ષમાં એક જ કલાક આવીને એ વિષયનાં તરવ અજાણ રીતે સમજાવી ગયા, અને વિષય સ્પષ્ટ સમજાવો, મોખ્ખો આંદની જેવો. સંસ્કૃતમાં પણ—કેવળ આગમ્ય અને પ્રમ ભેવાની અનિચ્છાને લીધે મ્હને કશું આવડતું નહોતું; મૈટ્રિક કલાસમાં હમે આખા અને—કોણ જાણે શી, રીતે ?—અદ્ભુત પરિવર્તન જ સંસ્કૃત બાળકમાં મ્હારામાં થયું. ઇતિહાસનો વિષય શુક્ર મરી રસમય મ્હને લાગે, તે માટે પણ કેમની અપૂર્વ રીતિ કામ આપી. લખા ગુલાનો અને સાથેના નીર્હવ બોખાં મ્હારી કદખના ચક્રિને ઉત્તેજિત કરી સકતાં નહોતા એમ કેમની લ્હરિત બેરીફલ રાક્ષિને જણાયું, અને Grote's History of Greece નું રસમય પુસ્તક મૂલની લાખખરીમાંથી કાઢીને રમમાં ઘેર વાંચવા માટે મ્હને આપ્યું. દેવે પૂરે લાખ મ્હે ના લીધો તેથી પરલાઈ છું; પરંતુ ઇતિહાસનું આકર્ષક સ્વરૂપ મ્હારાથી સમજાયું, અને એ વખતના સંસ્કાર જીજ્ઞાસે રહેલા હજી પણ લાખકાંક ચાલે.

મૈટ્રિક કલાસમાં એ હૃદયે દગારી એકે હતા હેને હમે એ પણ જણા મળીને બહુ

નીલવના. આખર ક'ટાણીને એ પે નજે કલાસમાં બિના થઈને દમારે મારે અંગ્રાજાણ ને ફરિયાદ કરી: “સાહેબ! આ નરસિંહરાવ અને આ દુહરેરાવ દમો બહુ બનાવેલે અને નીલવે છે.” થયું; એ કલાક શીખવવા નો વિષય વિચરને કાળે રહ્યો; અંગ્રાજાણભાઈ, તું અખત કટાણપૂર્વ, ઉપરેશ વ્યાખ્યાન કરાક: સર્થી આપ્યું: “પરમેશ્વરે નરસિંહરાવને અને દુહરેરાવને ઘડ્યા ત્યારે વિચાર્યું કે હેમો માટે રમકડાં બનાવી મૂકું, એટલે હીરામંદ અને રતિસાલને પણ સાથે ઘડ્યા! કેમ?” આ એ વ્યાખ્યાનનું સતતચન. પરિણામ—ગીતચુલ નીચું કાઢું, અને આંખમાંથી દડક અગ્રમાલ.

પણ એ બનાવને થોડાંક જ અગ્રચાંપાં થયાં અને એ રતિસાલનો મ્હોટો બાઈ રેલવે સ્ટેશન ઉપર નોકર હતો,—બિચારો બિચિત્ર, હારખજલક જ હતો,—તે મ્હારા પિતાની પાસે ફરિયાદ સહીને આપ્યો: “લુઓ સાહેબ! આ તદ્મારા અંગ્રાજાણ, અને કાલાભાઈ ખારતર, ને બધા ટોસાંત લોહિા મ્હારી મળક કરે છે ને મ્હને—બહુજ સત્તાયે છે. શું સાહેબ! મારી ‘ચાઈ’ની આગમ પણ મ્હારી મળક કરવી! સાહેબ! કાલે તો દડક થઈ! બધાએ મળીને મને જાજરમાં પૂથે!”—વગેરે અપૂર્વ વીતક કહીને એ તો રોષ જ પડ્યો.—મ્હારા મનમાં તે વખતે, પરમેશ્વરે અંગ્રાજાણ ખારતર મારે આ રમકડું ઘડ્યા વિશેનો વિચાર યુર્યો કે કેમ તે વડ નથી આવતું.

પરંતુ, આ પ્રસંગ બૂધી નાંખીયું. પાછા મળ માર્ચે વળીયું. મૈટ્રિક કલાસમાં મ્હારે એ વર્ષ રહેતું થયું હતું, મોળ વર્ષની ઉપર નો નિષ્ઠ તે વખતે દડ હતો; છતાં

અ ત્રાપાલે સુનિર્વસિતીની સિદ્ધિને અપચાક-
રૂપે પરવાનગી માટે મ્હારી કને અરજી
કરોવેલી નામ જુર ધઇ દતી એટલે પ્રથમ
વર્તીને મેટ્રિકનો અ શ્રેષ્ઠ પ્રશ્નવન મ્હને તથા એક
બીજા ઊંઝારને આપી, હેમના paraphrase
માટેના પદ્યભાગનુ paraphrase દમાર

કને કરાવ્યું, અને
મ્હારા કાર્યથી
એ પ્રમત્ત થયા.
બીજે વૉ મેટ્રિક
ની પરીક્ષા પછી
મ્હારા એક
કિતેલીએ અ બા
લાલને ખ્યાનગી-
માં પૂછ્યું
" નરસિંહરાવ
પરીક્ષામાં પાસ
થશે ? " અ બા.
આપખાતે જગ
જમ મેં દહા
જેટલી ખાતરી
આપીને કહ્યું કે
થશે. આ વાત
ખડ પાછળથી
મ્હે જાણી.
રખરખા કરીપણ,
હું મર્મમત થાઉં
હેની પ્રસ સા

હેમણે કરી નહોતી. ઉત્તેજન પૂરતા
ઉત્પાદક વચનો એ બોલતા ખરા એકવાર
અ શ્રેષ્ઠ પુરતકમા અમુક વાક્ય આપતા
અ બાલાને પછ્યું "Heart અને mind વચ્ચે
ફેરગો ? " મ્હે જરાક અચાગને અચાગને વજી
મનમા ખાતરી દોષ એમ કહ્યું : " Heart

is the seat of feeling, mind is the
seat of thought." ઉત્તર ખરા છે એમ
જાણ્યો. બોલ્યા વિના, માત્ર સમતિ
અને પનદગી નવાવનારુ મ-દ રિમત-મુરની
મુખમુદ્રા ઉપર સતુદતાની દીક્ષિ-એ બંદોલો
મ્હારે મન અનુભવ દતો

૨૫ નવરસમ વડખીસવ

તારવજીનની ચચો અસ્થાને નહિ ચાપ, ખેડુત
બીજ વરે ને ખેતરના કાઈ ભાગમા ફરે
ને જાણમાં વન્ધ્ય રહે-એ સ પૂર્ણ રીતે
આવીને જ એ ચચી હેમણે કરી દતી એમ
હું માનું છું.

એક વાર કલાસનાં બાપાનર કે દેવો વિાવ

એકવાર
મેટ્રિક કલાસનાં
baptism સ
પદનો અર્થ મમ
જાવતા અ બા-
વાય મારનરે હેનો
બુતપિ પૂછક
અર્થે કરી, પછી
તેહાલામા હું
સ્વરૂપ સમર્થના-
થી ડના ('ડના'
નહિ, 'મરે જ')
રિસદનાથી સમ-
જાવડુ. હમારી
મહાજુસાકિપુ
માપ ખા રીતે
લેવાનું કામ પજી
સિદ્ધાનુતા એમ-
બેઠું લેવાની
હેમની પદ્ધતિ
મધાને સાધ્ય
નથી અને દારી

થી વખાણવા લદારે વતપુ કે, એ વિષયના સ્વરૂપે આગી લીધેલી સ રૂપમય આજ્ઞાએથી જના, હેથી સીનીના પેતે અને વિરોધી દોષને ધણુ. એ યોગ્ય કદર કરતા હતા, ઉદારમાને અને ગુણદર્શની રૂઢિથી. — અમદાવાદમાં એક પ્રમગે મેં આપણુ કરેલુ કે કેઈ નિમન્ય વાગેલા તે વખતે વિમર્શન સમયે પંદર સેણ જઈતા નિયમને પામે મોવાડીને પ્રેમભાવથી પ્રયોજીતા લદારથી હેમનો જાણ એ મહારા પુત્ર તરફ આર્દ પ્રવાહથી બેનો હતા—એ સ્મરણ અત્યારે તાણું થતાં બને પછે મહારુ હલવ અકચ ખડુમ રકોરેમા રમે છે.

આ ઉપરથી શુક પ્રસંગે કેમ ઉપરિચય થાય છે? આપણુ, નિમન્ય, એ કતુઓ એ માટે કારણજૂત છે. તેા ભરે, એ શુક જાન મા ભડે. અમદાવાદમાં 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ'ની ૧૪મ બેઠક; હેમા 'એકાદી' પિકેનો મહારા નિમન્ય,—એ પ્રસંગ નિમન્ય વંચાર્ધ રહ્યો એટલે મહારા શુક અભ્યાસ આડીને મહેને અભિનન્દન આણુ. બંક વિચરન થતાં. એ કહુ "મહારુ કહુ નથી, આપણું આપેલુ આપને પાછુ આપુ છે." તેા કહે—“હેકે રીતે હમેશા આપના રહેને.” આ હેમનો આગવીરોઢ આજ નિવિરૂપે કહેવા સામે છે પણ તે વાત અદિવા આપ્રાસંગિક બનશે માટે જસ.

ઈ. સ. ૧૮૬૮-૬૯ માં ગોવર્ધનભાઈએ અમદાવાદમાં એક શાળા અ પ્રેમજાશુચરમ કોલેજના એક સાહિત્યમંડળ આમળ આણુ હતું. હેના ઉત્તરરૂપે, એ જ મડબની મલબી થી, એ Social Dynamica એ નામ આપીને આપણુ આણુ. બને પ્રસંગે અભ્યાસભાઈ પ્રમુખસ્થાને હતા. એમોનુ

વચણ મહારા અભિપ્રાયોને અનુકૂળ હતું તે તેા હતું જ. પરંતુ ગોવર્ધનભાઈન. આપણને અને પણ પોતાના વિચારો અભ્યાસભાઈ એ સંપ્ત વાણીમા જણાવેલા તેથી પણ જાણતા હતા કે એ વિષયમા હેમની જાન કેવી હતી અમ્મુ. મહારા આપણને આરંભ થતા પહેલા અભ્યાસભાઈએ પ્રમુખસ્થાનેથી મહારુ મોવણાણુ આપતા, મુનિ વસ્તુજ હેમન અસ્થિ (સ્તુતિ કરવી કે કરાવવી તે અસ્થિ) છતા મહારે સમયે જે સદ્ભાવ પુણ પ્રકાશરખેલા હતા તેથી કુખરેખર—કરમાઈ મંદો અને શુભાનમા તેા ભાવણુ કરતા કાર્થક માર્ગમા—સમાજોભને અનુસર થઈ મમતવરો—બનેલા. આતમ મુનિએ અદિ પ્રસંગ નથી માટે માન.

ઈ. સ. ૧૯૧૩ માં અમદાવાદમાં Provincial Social Conference ની બેઠક વખતે મહેને પ્રમુખપદ અપેલુ તે વખતનુ મહારુ પ્રમુખપદનુ શાપણુ સાતતીય માટે અભ્યાસભાઈ આજ્ઞા હતા 'માર તે સાતતીયે જ ભાગે પેર ચાલતા મા હતા. જાતી વખતે મહત કહે "હું હમારુ શાપણુ સાતતીય માટે જ આજરો હતો." અને અભિપ્રાયોમા દર્શિને કતા મહેને અભિનન્દન ના ચખ્છો કલા હતા એ સમાયમનુ ચિત રત્નરણુમુકુરમા રગદ થાય છે, અને તે સાથે હુમ થાય છે

"ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ"ની રાજકોટ ની બેઠક વખતે પ્રમુખપદ માટે કુટલીક કચાસતરી અમો વર્તમાન જોખાં અને અનન્દ થયેલી, અભ્યાસભાઈની અણુપટલી નિન્દા થયેલી. મહેને બધી વાતની બનર ખડતા મેં મર્ચાવમાં મહારા વિચાર જણાવી અભ્યાસભાઈની સપૂર્ણ મોગ્યતા વિશે લખેલુ. તે પ્રસંગે અભ્યાસભાઈને ખાનગી

પત્ર લખી મહારો હેમની તરફ ખાસ ગુરુ તરીકે પૂજ્યભાવ પ્રગટ કર્યો હતો; તે પત્રના ઉત્તરમાં હેમજીએ એક વચન લખેલું નોંધવા જેવું છે:

"I am now sufficiently old to know that the relation of master and pupil is temporary though a necessary one; but that the fact of having been a teacher of one does not confer any superiority or privilege of any kind whatever. I for one am always ready to learn from my quantum pupils."

આ અભિપ્રાય અંગ્રા-લાલે સાચા મનથી દર્શાવ્યા છે. એ હેમના ઉદાર હૃદયનું ચિહ્ન છે. બાકી હેમના જેવા ગુરુ તરફનો પૂજ્યભાવ, જાને મોટા યથા પછી, નિષ્પન્ન કરેલાં અથવા ધરાડેલાં એ મને ગમતું નથી.

૨૧. અંગ્રાજી સારંગાલ,

હવે સ્મરણશુક્રમાં આ ગુરુનું ઉલ્લેખ કરું: હેમની ઉલ્લેખની માંદગી વખતે પેલા એકાન્ત બંગલામાં હું ગમેતું; એટલા ઉપર લોકો રહેતા—ને ત્યાંથી જ સમજ્યાર પૂછ્યા; અંદર બેઠાને ગળ્યા કરવા જેવી સ્થિતિ જ નહોતી. હૃદયનાર વહી પાછે હું ઘેર ગઈશું;—સોળ વર્ષની ઉંમરના નરસિંહરાવને માટે ઈશ્વરે ધરણી હીરાચંદ અને સતિલાલ રૂપી રમકડાં વિશે મહેણાં મારી આંખમાંથી આંસુ પાવનારા એ ગુરુ; મહારા પિતાને ઘેર જ રવિચારે આવી ઉચ્ચ વિષયોના વાતોચાપથી પ્રેરણ

રીતે, 'મહારી' કૃષ્ણજી સાધનારા મિત્ર, ગુરુ; શ્રવણમાં બિલ્લિલ પ્રસંગોએ મહારી લોકે મળનાથી વર્તી હૃદયને એમનારા વહીવટ જેવા પાત્ર મિત્ર;—મહારી કીર્તિથી અભિમાન માનનારા એ ગુરુ મિત્ર;—એ મિત્ર સ્મરણશુક્રમાં પ્રગટ મર્ષ, હું મન્દગતિથી, તીવ્ર હૃદયવંશથી, ઘેર ગઈશું. આ ઈતિહાસ અરણ્યની નદિ જ યાપ.

લેખક

રા. કનૈયાલાલ આદેકલાલ મુનશી,

પ્રમુખ, સાહિત્ય સભા

નોંધ.

જેણે મારી " પાણુની કંચુક " કે " શુજરાતનો નાથ " નામી દોઢે તેને બા. વાનિની કૈટલા. પાવોની કોવચખ પડે, જેણે બે વાનિનો ન સચો દેશ તેને પાડે તોયે પાણુની કોવચખ પડે.

જયસિંહદેવ સોયકી ... અણુની રાજા રાજાનો રાજા અને શુજરાતનો નાથ.

મીનગદેવી ... રાજાના

મુંગલ ... મહા અમાલ

ઉદા ... મંત્રી અને અભિષેકનો સપાટીય

દાદાક ... મંત્રી, કે કહોતીમીનો સપાટીય

સોય ... મંત્રી

ત્રિભુવનપાત્ર ... રાજાનો ભરીને ને કે ભાટનો દંડાલક.

કાશ્મીરદેવી ... ત્રિભુવનપાત્રની ખની ને મીનગદેવીની ભરી.

કાક ... ત્રિભુવનપાત્રનો મિત્ર ને ભદ્રાજી.

મજરી ... તેની ખની

સમગ્ર ... સોયકી દંડાલક.

પદશુરામ ... તેનો પુત્ર

રાખેમાર ... શુનાયકનો રાજા

રાણકદેવી ... તેની રાણી.

આમણાં પ્રકરણોનો સાર

સંવત ૧૧૬૯ના ચૈત્રની એક સવારે એક યૌન સાધુ ને લલિતો દીકરો આમણલ યુગ્મકમ્બ આગળ હતો છે. આમણલ કુર્મપાલને મળ્યા ન્હાં સરતામાં એક સુવતીના સૌંદર્યથી મુગ્ધ બને છે. તે કાકને મળીને નયસિદ્ધિદેવનો સદેશો તેને આપીને પાછો વળે છે. સદેશમાં કાકને આજ્ઞા છે કે તેણે બરતે આમણલને સોંપી લીધાગલતા પેશમાં જોડાયું. સાણી લીલાદેવિએ-પણ ખાકને તેકાલ્પો છે. દરમ્યાન યુગ્મકમ્બથી મણિભદ્ર સાણકદેવીયું તેડું લાવે છે. જણું સાંભળીને કાક દેવભદ્રસુરિની વિદાયબીરી લેવા ન્હાં છે, ન્હાં વારીના આરંભમાં આવતા યૌન સાધુને તે જાણ્યો છે, અને તેની પાછળ એક ગુપ્તચર પોતો છે, અને રસો પડે છે. દરમ્યાન આમણલને તેના સસરાને લઈ તેના સાથે, પાછો લાઠ યુગ્મકમ્બ કંડારાખર્ચો દરમ્યાનથી બનેલો દેવાપાલ, લુખો અન્નકાર દે છે. જે યુવતીના સૌંદર્યથી તે મુગ્ધ થયો હતો તેની જાણ કાલ્યા આમણલ છે. સૈનિકોને ખોટલો છે, નેમો કુલા આગળ યિરીને પત્નીઆરીઓની મરહરી કરે છે. મણિભદ્ર મદારાજ તેમને વારવા ન્હાં એક સૈનિક તેને મારે છે. તેલમાં દેવાપાલ આપીને સૈનિકોને ૧૫ કાપી નાંખે છે. આમણલ આમણ કરીઆઈ ન્હાં તે દેવાપાલ ઉપર ક્રોધે બસાય છે, જણુ એલમાં કાક આવી પહોંચીને ખરી લકીકત મદાવીને સૈનિકોને કાઢી ક્રોધે છે અને દેવાપાલને ન કહેલવા આમણલને મેલવે છે. આમણલની કાકરાલીની નિરાશા-જનક બાજી લેતો ચિકીત્સકમુક કાક પેતાના પરિવરને દેવપાલને સોંપીને ફવાને ચલતો વિચાર કરે છે. દરમ્યાન આમણલને તેનો સસરો દેવપાલ કુર્મપાલને ઘેર લાઇ ન્હાં છે, તે વખતે દેવાપાલ પેતાના કુલ પ્રધાનનંદ આગળ પટ્ટણ્ણિયા ઉપની પેતાના દેવાની આજ કાલતો કાકની મેરહારીમાં બળથી જમાડવાની રત્ન, તથા જરૂર પડે સેનાપતિ 'સુપસેન'ના મુળ રવાપમાં બહાર પડેલું જયન તેમની પાસેથી મેલવે છે, પછી તેને કાક મળેલો કાકે મુખાકકુંવરીની વાત કાલમાં દેવાપાલ કાકને વધ કરવા દેડે છે, જેને પ્રધાનનંદ વારે છે. મુકત સમ્બલવધો ઉપર કાકના દુકુંબદ્ધ મણુ કરવાનું દેવાપાલ જયન આપે છે. કાકના ફવાને વધા પછી મંજરીને દેવાપાલની જી સાથે વિલાપથી થાય છે. દરમ્યાન આમણલને ખબર મળે છે કે તેનું મન કરી જવાર સુવતી તે મંજરી પોતેજ છે, તેથી તે કૈંક બહાઈ મઠીને મંજરીના મરણી રેલ કુલાકાત લેવાની રત્ન તેની પાસેથી કુક્તિથી મેલવે છે, અને તેના મોહમાં બાન બુઝી વિચકમ્બ યૌન સાધુ દેવમ્બદ્રસુરિની અવમણના કરે છે. ખાક દેવાપાલ મદમ કાકારના કુદ્દ નામક અને કાકજાત ફવાને મેળવી દેવાર ખાકી કરી આવવાનું તેની પાસે કણુલાવે છે-એવી શરતે કે કાક પાછો આવે તો દેવાપાલ અનાજ ફરી કરી આપે. ફરગીઆન સુરિને "વિલાપ" કરવાના હેતુથી તેને મંજરી પાસે વિવાદમાં ઉતારીને હરાવવાની આસપટની પેશીને સુરિ આરંભમાં મંજરીને "સરવતીના અવતર" તરીકે પ્રશ્નિપાત કરી નિષ્ફળ કરે છે, અને મંજરીના આશિષ લઇ અંભાવ નરક નિદાન વાપ છે.

(દલે આગળ વાંચો)

વિલાપ બીજો

પ્રકરણ ૧ લું

સેરકનો કીનારો

સુ

મંજરીત થવા આબોઃ હતો. સર્વિતા-
નારાયણનું અસ્તવિષ્ણરે જણું
સુવર્ણરંગી બિાપ આસ ખાસ પત્ર-

વારક્ષિતિજ પરં ચોવનું. ઉપર આકાશ, ને તીમે
નયલ્પિ સોને મહાક રણાં. ઊર્મિમાલાઓ મારે
વિલામાં ઉછળ્યાં જાતી ને આખરે ક્ષિતિજને

આરે અદૃષ્ટ થતી.

પવન ઉપકરો હતો, અને ભર હતીએ

એક જીવું ને નાનું વહાણું હલવું હતું.

“બહુ અસ્થિર હતું. ખાત્ર વહાણુંપર

એટલા દુર્ગંધાવ-

નું મુખ નિશ્ચય

હતું. તે ઉત્તર

તરફની સ્પષ્ટ

ને કાળશિતિજ

તરફ જોઈ રહ્યો

હતો.

તે જરો

હરો “સામ-

ત !” તેણે

હુમ મારી.

“બાપુ”

એક સેનિયો

જવાબ આપ્યો.

“આ પેલી

તરફ પાંચ

નહી !”

“હા, હા.”

“અને એ

રવાડ તેની

આગળ.”

“હા.”

“ને આ

સા મુ રુ

આગળ !”

“હાડી”

“હાડી !” દુર્ગંધાવે કહ્યું અને ત્યોપા

ઉઠી સુઝાનપર જ્યાં સુઝાની બેઠો હતો ત્યાં

મથો.

“કાપડ !”

“બાપુ.”

“એ ! હાડી તરફ સુઝાન ફેરવ”

“કેમ ?”

“સામળી.” સવાવાડી અવાજે કહે

કહ્યું “હું કહું”

તે બહુ ધાદ

રાખ્યો.

“હા.”

“ત્યા હું,

સામ ત ને હાથો

નાયક કિતરી

જઈયું. તારા

ખવાસીએ પણ

ત્યા અમારી

સાથેજ ઉતરશે.

પછી તુ ને

એમાબટ વહાણું

દેકારી પાંચ

પાસે લઈ જઈ

ચાકરી !”

“હાહા”

એ તે. એ

રહ્યું.”

“હા.”

કાલે સવારે

આરે પાંચ-

નો કીતારો દે-

ખાવ ત્યારે

વહાણું જુગડી

દેખે ને તુ જાણે તજાનો હોય તેમ પાછો તરી

હાડી આડી પટ્ટાગળે ને હાથ નલકાને

મળાને એમાબટ પછી એને રસને જાગે.”

“હા.”

[વધુ મઠિ સુધે પૃષ્ઠ ૪૦૦]

લેખક :

રા. રા'કરમસાહેબ જગનનાથ રાવળ,

સભ્ય, સાહિત્ય સંઘ

અ રજુનવાણી (અરજુન ભગવતનાં ભાષ્ય) : પ્રકાશક રા. મહાદેવ દલિભાઈ દેસાઈ, સાત્યાગ્રહાશ્રમ, આગરમતી, મૂલ્ય બાર આના.

પચીસેક વર્ષ ઉપર સર્વજ્ઞાણી યજ્ઞેશ્વર, ભરુચ જીલ્લાના અંકલેશ્વર તાલુકાના ધકભેલ ગામના રહીશ આ જાણી ભાવનાં ભાષ્યને પ્રકાશ કરી રા. મહાદેવ દેસાઈએ આપણા સાહિત્યની શુભ સેવા કરી છે.

અરજુન ભગવતના સંસ્કરણે આ એક જાણા અને સાહિત્યના સંસ્કારોથી રંગાય નહોતા. શુભરાતીના સાદા અને સાધારણ શિક્ષણ છતાં આર્ય સંસ્કરણે આ સર્વપ્રકારના આદ્ય આપણાં જ્ઞાનભક્તિના મહેતામણીમાં નિમજ્જન કરવા એટલે બધા તે સમર્થ માલમ પડે છે કે આપણા આધુનિક પૂજ્યશાસીને એ નમાવી શકે છે, આ પુસ્તકમાં એની પ્રતિષ્ઠા અને સન્માન આપણી સહયોગી પ્રવાહનતી સહ રહી છે. પણ સાદિસના જુના સંપ્રદાયને અનુસરી આપણને નમક, ઓલસ, અનુભવ-

નવ્ય અને સ્વપ્રસાર કવિતા આપી છે. આપણી જુની પણ સ્થાયી પદ્ધતિમાં અમર રહેલી કવિતા સાથે આ કવિતા ખાનભેર ખેંચી શકે એવી છે. આપણા જુના કાવ્ય-દર્શની એમાં વિવિધતા છે. સરસ, સચોટ અને ઉચિત સંપ્રદાયક જાણે ખળખળ વહેતો આવે છે ! શુભરાતી તો જાણે આ ભગવતનું !

શુભરાતી ભાષાની કાલ લગભગ બધા વિભાગોની વ્યક્તિગત તથા સંસ્કારિતો આપણને જ્યાં ત્યાં સુપરિચય થાય છે તેમાં ભરુચ જીલ્લાની આ નિર્મલ અને વિચિત્ર શુભરાતીનું આપણે આ સંપ્રદાય દર્શન કરી સજીએ છીએ. કાળીભગવતના જીવન વિધાનનું-સાદુ' એકાદઅનનુ-વાતાવરણ પણ એમાં રહે અને માનીતા સંપ્રદાય આપણી આમજ તાદરસતાથી ખડું થાય છે.

અમીએ છીએ કે રા. મહાદેવ આ ભગવતના જીવનનો પણ આપણને વિશેષ પરિચય કરાવવાનું જીલ્લો નહીં.

અ સહકાર (મહાત્મા ગાંધીજીના લેખો અને લાઘવો) પ્રકાશક યુગધર્મ કાર્યાલય, અમદાવાદ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦૦.

યુગધર્મ કાર્યાલય અને એના સચાવક રા. હિંદુલાલ પાંડિતને અસહકારના રાષ્ટ્રીય સાહિત્યનો આવો અતિગ્રામ ઉપરોડી, દળદાર અને સુદર અંધ પ્રસિદ્ધ કરવા માટે ખાસ મન્યાવાદ થયે છે, આધુનિક જગતના યુગ્મેષામતના વિરાદ આત્માની આ હૃદયચાલુ ના કુવારામાંથી ત્યાં ત્યાં સત્યની સેરોજ

કુદી રહી છે યુગરાને આ સત્યોનાં પાન કરી પોતનાં નવજીવને ઉજાલ કરવાં હોય તો તે માટે “અસહકારની” આ મીતા ” નુ ચરિત્રીયન કરવું જોઈએ. ગાંધીજીને રાષ્ટ્રપ્રેમી અને વિદ્યપ્રેમી આત્મા યુગરાની સાહિત્યની ઉપાસ્યદેવીઓ લક્ષ્મી અને સરસ્વતીના પ્રસાદના નિર્મલ અને સુદર સમ્પત્તીરના જલપ્રસાદને કેવો અખુટ અને અનંત ધારાએ વહેવડાવી રહ્યા છે ! આપણા ભાષા અને સાહિત્યના અગ્રણી ગાંધીજીની પાવન વાણી ધણેએ પોતાણુ આપે છે અને આપશે.

સ્વીકાર

ગૌરેશા એજ રાષ્ટ્રપ્રેમી છે લેખક : રા. મુળચંદ્ર જાડવજી બાપ. પ્રકાશક રા. વાનજી મુળજી ગણાજી રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય માળા કાર્યાલય, કેન્સેલોન પામે, કરમ્ચી, મૂલ્ય એક આનો.

હિંદુ સમાજના યુવાની વહેવાર લેખક ઉપર મુળત્વ. પ્રકાશક રા. દલીપ દ મહેલ રોડી. વ્યાસ રાષ્ટ્રીય સન્નુ સાહિત્ય પ્રચારક કાર્યાલય, મેન્ડમ રોડ, કરમ્ચી મુદ્રન એક આનો.

હિંદુ રાજમધ્યધારણુ કર્તા રા. દરિયાવ માધવજી બદ, એમ. એ પ્રકાશક રા. એમ. સી. કોહારી, ભુએવર અને પન્નીદર. રાવપુરા, કાપડીપોળ, વેડેદરા. પ્રિંટન રૂ. ૨-૦-૦૦.

ભગિરોગ : પ્રકાશક. રા. સાચી મણીસંકર ભાલસંકર. સ રૂપ પાડરાણા મુખ્ય મુક. પેટસાદ મૂલ્ય રૂ. ૦-૧-૦૦.

વિદગ્ધિ ગોપિ : પ્રકાશક ઉપર મુળત્વ. સી મદા ઉદ્યોગશાળાને પ્રથમ વર્ષિક અહેવાલ. પ્રકાશક. રા. પ્રિવજી દેસઈ તથા કે વરજી રાજપાળ, સુવુજા મંત્રીઓ—ઉદ્યોગશાળા, મદા.

હિંદા હીરા પ્રસિદ્ધકર્તા : રા. સામચંદ્ર જાડવજી તોળી. ખાડીઆ દેવાઈરી પોળા અમદાવાદ કી મત રૂ. ૧-૪-૦.

તુલનાત્મક નેલ સપાદક : રા. વેશુવ બાપુભાઈ જાડવજી, બી. એ દીવાન રેખનાથજીવાણુ મકાન, લુનાગઢ

ભાલજીદાર પ્રકાશક રા. કિશવલાલ નમીનરાય શાહ માણુપા, મલીકાડા, નરજીવન મુદ્રણાલય, અમદાવાદ.

એકુનલી ખરાબી લેખક રા. મોહનલાલ કામેવર પડવા

રુપેશીયે લેશ નરજીવન પ્રકાશન મદિર અમદાવાદ. મૂલ્ય સાડાચાર આના

સમરત લાડમિત્ર દેવાસીક ત બીઓ : રા. હીરાલાલ રણુગડદાસ મુનીમ, રા. કોકિરલાલ નમીનરાય યુદ્ધીઆ અને રા. કુશુલાલ મોનીલાલ દલાવ. પ્રકાશક : રા. ગીમનલાલ નમીનરાય યુદ્ધીઆ, અઠચ, આ દેવસિક આશાજનક નીન પ્રવાસ છે. વેદવ આયમના પુનરુદાર માટે એ અભિવાધા રાખે છે. અમે એને સહવતા હિંદીએ છીએ.

ત્રીસ્થાનેથી

રા. રા. જેડીસનદાસ જે. કણીઆ

રા. રા. જેડીસનદાસ જેડાણાઈ કણીઆના ગયા પેન્થ વર ૨ ને દિવસે થએલા અવસાનથી અમને અતિથય ખેદ થાય છે. એમનો જન્મ સુરતમાં સંવત ૧૯૨૪ માં થયેા હતો. મેટ્રીક સુધીનો અભ્યાસ સુરતમાં કરી એઓ એલેન્ડર કોલેજમાં કાયદા અથવા વિષય એમને બંને પ્રિય હતાં છતાં કાયદા અને તર્જમાન તરફ એમની અભિરુચિ અધિક હતી અને એમણે તર્ક અને નીતિશાસ્ત્રના એકાંક વિષય સહિત બી. એ. ની પરીક્ષા પહેલા વર્ષમાં પહેલે નંબરે પસાર કરી પોતાની છુદ્દિની સર્વસાક્ષિતા સાબીત કરી આપી હતી. એમને એડીનબરો હોસ્ટેલમાં ભણી હતી. અલ્પ સમય બાદ ભાવનગરની સાગળદાસ કોલેજમાં સંસ્કૃતના અધ્યાપક તરીકે એમની નીમણુક થઈ હતી અને થોડાજ માસ પૂર્વે એઓ એ કોલેજના મુખ્ય અધ્યાપક નીમણા હતા.

સરથ અને શાંત જીવન ગાળનાર આ વિદ્વાન મનોઆધારની રક્ષા બદુ ઉચ્ચ

પ્રકારની હતી. તર્ક અને વેદાંત તો સદ્ગત ને બહુ પ્રિય હતાં, ઉપરાંત બીના દર્શન-શાસ્ત્રમાં પણ એમણે સારી પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરી હતી. એમનું પાતંજલ યોગદર્શનના આધારે આપણા ધર્મસાક્ષિત્યમાં વિરલ રચના થોગવે છે અને પાશ્ચાત્ય જીવનરસાયન પદ્ધતિ સંબંધી એમનું પુરતક અને આદર્શ એક દેખી નુકરું છે. ઉપરાંત શ્રેષ્ઠ સાધક અધિકારીવર્તી તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા 'મહાકાલ'માં પ્રસિદ્ધ થયેલા કહ્યવતના સંખ્યાબંધ લેખો એમની કુશાલ છુદ્દિ અને અપૂર્વ વિદ્વાતાના ઉત્તમ નમુના છે. આવા એક મહાવિદ્વાનના સ્વર્ગવાસથી ગુજરાતને બારે દાર્ન થઈ છે અને જ્યારે આપણે ગુજરાતના સંસ્કૃત વિદ્વાનોની સંખ્યા તરફ નજર નાખીએ છીએ ત્યારે આ દાર્નની મહત્તા આપણને વિશેષ

રા. રા. જેડીસનદાસ જે. કણીઆ

સમન્વય છે.

સદ્ગત પોતાની પછાડી એ પુત્રવત મુકી ગયા છે. એક રા. હરિલાલ એડવોકેટ અને બીજા રા. હીરાલાલ વજીવ મુનશીની

નાવિકાનાં લક્ષણ

૨૨૦૦૦૨

• [અનુસંધાન ૪૪ ૪૨ થી]

અને બાળવાનો ખર્ચ નીકળે એ વેલે તો નાશ બિપત્તી લેજે. અને તે માત્ર તે પછી આ ઊંડા કોઈને આપીશ નહીં અને કોઈની પાસે બીજા માંગીશ નહીં”

રુએ વચન આપ્યું.

“મોર કે બરો બગવાન અને મરદ કરો.” આ બોલી.

“શયો બગવાન અને મરદ કરો.” રુ મોઢો.

જમતમાં એ કાપે કરવાના હવા ને કરી લીધા, મરુડી પછી પોતાના છવતાજ ઊંડા પાસે પચાડી લીધું. મરુડી પા કપો. આ મહ

રુએ વચન પાડ્યું. અને બાળી અને પછી પોતાને સામાન એક રાપવાખ સાથે એવી પછી અધારી અને મંડાની ઘોરડામાં રહેવા મૂકે.

મરદ મરીના ઊંડા છુપ્યું. આ મરદ મરીના રુએ ઘરડાને જોઈ રીતે રાખ્યું, પોતે પેના ફી રીતે કમાવે એ તો ભયો બગવાન ભાજે. પછી બાજરે તે ઊંડા મરુડી પાછું અને પચોસ કરી વચને પાસે ઊંડાને પોતાના નાના ભાઈની જરાજર માવજત કેમ નહીં કરી એને અરે બરો દીધો આપે!

વર્તમાનપત્રોને તે વચને બીજે ઘોરડા નહોતો એટલે એજે એ વાત ઉપાડી લીધી. અને કાપજ સખતારાઓએ વર્તમાનપત્રોમાં મુકી જુદાં તપસ્યુમળી કાચીસખ્યાં અને

તેમાં કોઈએ નરકારને, કોઈએ ધરપણીને, કોઈએ સુધારને અને કોઈએ જુદા વિચારવાળાઓને મુકી ગાથો દીધી. વર્તમાનપત્રોએ ફોટો બોલી અને સેક્ટરીઓ, અભનવાઓ લીધેરે પાનુ નીમાઈ મવા. પેર પેર કાવેન્ગમા સજુતા ઊંડાઓ અને ઊંડાઓ કુપનો વધન કરવા નીકળી પડ્યા. ફેનલાક નાસકાળાઓ પોતાના નાટો. પછી પેર ઊંડાને એક ઊંડાઓને માટે અનાયામ ખોસવાને માટે બન્નવવા તૈયાર મવા. ઘડેન-છાક સેક્ટરીઓ રહેતે નેમજ વાઈસરોવને તાર મોકલવાની લીકમાન પછી મવા માડી. મુધારા પરિપટમાં આવા કમળુ લનાવેલું મુક બાળવતે અને સ્કાકગવળીની અછત છે એમ અનેક યત્નાઓ હયું. જુદા વિચારવાળાઓની પરિપટમાં મર્મોમાર્ગોએ અને તમન ભાવિકાઓએ બાર મુકીને જમાવ્યું કે હજી પછી સુધારવાળો નહીં મળે અને એક ઉપર બીજી બેરી કરવાની છુટ નહીં આપે, સ્કોએને બળાવવાનું ઊંડી નહીં કે અને અગ્રેષ્ઠ પેગાઓ ત્યાં નહીં કરે તો હજી પછી મુરો વચન આપી દારનેપક મત્રાએ દાકની જાતિ પરિજાત તરીકે આ દાખરો આપે અને આખી સમા તે સ્કો જાત માંજલના રડી. સ્કોએને જુદા જુદાં મરુડોએ એક વચને એક મરદેરસમા બોવાઈ અને આખી પુરુષાળી ઉપર દપટા-નો દારા પસાર કરો. આ ચળાળ સ્કોની આવી હોત તો પેર ઊંડાને તેમજ બીજા એના જેવા ઊંડાઓને કે પછી કાવો વાત, પછી કમનસોબે એટલામાં પુરોષતમ માલ આપે. એટલે પર્મોતરાગીઓ મરદ જેવા બાચાઓને બચાવવા પચા. સ્કોએને જન આપવા લીગેનું બીજા પારાસમાખં આખું એટલે મુધારવાળાઓ અને સ્કોએ

તેમાં શેકાઈ ગયાં. સત્તાટની પચરામણી
યવાની દલી તેની તેપારીમાં ફેંકાણેના
બુખ્યા મરાગ્રજળની ગવા. ફેંક ફેંકને ઢેકાણે
રહી ગયાં, તે ફેંકના ઉપરાવનારાંઓ પાછાં
પોતાનાં જબાસમાં યુથાઈ ગયાં.

અને તે ઢેકરાના પંડીના હાવન ગાળત
આહીતી નથી એટલે લાજા ભગવાને ભવિષ્ય-
માં પશુ તેને ગદ્ગદ કરી કે નહીં તે હું કહી
શકતો નથી.

રાતના બારેક વાગ્યા આજ્યા દત્તા
એટલે નવવ્રતમાં ગીરો વધુ વાર્તાવવાદ નહીં
કરતાં અને રેવેલવડન, ખાનુસંકર, કનેપાલાવ
અને હું સૌ સોને ઘેર ઉપડી ગયા.

ફોટો

ગ્રીન્ડો. અને બીજા દરેક ભાતના
બ્લોકો ડીપામત ભાવે વખતસર
અમારા સ્ટુડીઓમાં બનાવી આપ-
વામાં આવે છે નેમજ આર્ટિસ્ટ
ઉપર સુંદર સફાઈદાર બ્લોક પ્રિન્ટિંગ
કરી આપવામાં આવે છે.

હવે એક વખત અજમાવવા લેવા ખાસ
સલામત છે.

**“ભારત” પ્રોસેસ
સ્ટુડીઓ,**

તા. ૭૪, હોમલુ સ્ટ્રીટ, કોલ્, મુંબઈ.

તા. ૨૫ રીશનાથ - “શોધક”
૧ બધ

અનુસર હુકાન:
સાંતાકુલ.

ખાઓ

અને

ખવાડો

શીયાળાની શરૂઆતમાં શરીરમાં

નવજન આણવા

મનને ફેંકે અવગત સ્થિતિ આપનાર

ફોન્ટી દેશી વજાણામાંથી અપમયનો

અમારો સોળીતયોધક એકાશીસનો

પૌષ્ટિક પાક

સુવસાતનું એવેચ વધારતુ દેશ તે પહેલાં

તને સજળ બનાવો

વિશાલતા વરો તમારાં તે હવે વિશાલતા દેખાડને ત્યાગી

તમારાં દેશને અનુકૂળ આ દેશની આબોધવાને માફની દેશી વજાણાનું મેવન કરો.

શોધિત શોધક એકાશીસ.

૨૯-૨-૯૪, કાનજાદેવી રોડ, મુંબઈ.

સોના ચાંદી તથા ઝવેરાતના દાગીનાના
પ્રખ્યાત વેપારી

સોની

નરોત્તમદાસ ભાઉ

કોલકાતા—
સોખ મેમન સ્ટ્રીટ,
મુબદ્.

ઝવેરાત

૨ ૫૫

ખીજ ફાલન—
મુના ચાલી
મુબદ્.

અમારે ત્યાં પ્રેઝન્ટ આપવા લાયક
સોના ચાંદી અને ઝવેરાતના દાગીનાઓ
મોટા જથ્થામાં તૈયાર રાખવામાં આવે છે

અને

મહાગામના બોર્ડરે ૫૨ પુસ્તી દેખરેખ
રાખવામાં આવે છે

બાદશાહી સે-૨

ઓટો દીલ બહાર

(૨૪૨૨૬)

ચંમેલી, મોગરા, બુધ વગેરે ઉત્તમ પ્રકારનાં પુલોની સુગંધીલું બનાવવામાં આવ્યું છે. કપડાં અથવા સમાલ ઉપર લગાડતાંની સાથે દીવને પ્રદુલ્લિત કરનારી સુગંધ આસપાસ ફેલાઈ રહે છે. આ કારણે ને લીધે સારે અવસરે, માંગલિક પ્રસંગે, મંદિર જતી વખતે સુગંધનો આસપાસની હવા શુદ્ધ સુગંધિત બનાવવા માટે ઓટો દીલ બહાર વાપરે છે. તમે પણ આ બાદશાહી અતર વાપરો:

કીમત અડધા આઉંચની
બાદશાહી રૂ. ૨- ૦-૦

“ એક કુમળી
બાદશાહી રૂ. ૦-૧૨-૦

“ અડધા કુમળી
બાદશાહી રૂ. ૦- ૮-૦

મહારાજામણી મંગાવનારાને ત્રી. ૫.
અર્થ ૦-૫-૦ લુહા પારો.

તમારા નજરીયા દુકાનદારો પાસેથી ખરીદી વખતે ઓટો દીલ બહાર નામ પાંખોની સીમખંધ બાદશાહી ખરીદવું, નહીં તો ભગતુંજ આપી દેશે.

એલ એલ-૨:

ધી એંગ્લો ઈન્ડોયન ટૂગ એન્ડ ક્રેમીકલ હાં.

૧૫૫, લુહા માર્ગદર્શક મુંબઈ.

મુઠ્ઠાઓ, બાનુઓ આપને માટે શું ધારે છે ?

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ અંધાર થી]

“તેમ સાક્ષાત્ સમારી આપવાની કરજ તો તેમનીજ, નાહીને ધોનીઆ પનીઆ નીચોવવાનું કામ તો લાગેજ કાંઈ કંઈ જમા સ્વીચને કરેલો હશે.”

“મુજબમાં તો એથી ઉપરના એવામાં આવે છે.” સારથ નામની એક મુજબના અનુભવી ષડયત્રી સ્ત્રીએ સાકોર જેવતા વચનને રોકી આપની હોય તેમ કહ્યું “અહીં તો પુરોગેય વેષજ એવે બધી જાણી ગયો છે અને તેઓ એટલા બધા કાંમચારા થઈ ગયા છે કે લીધું થયું તોડના નથી. બરેને ઊંડક રડીને બરી નિષ્ઠ પશુ તેને અડવાના નહીં એ તો પત્ની સમારી રાંધતી રાંધતી ઉઠી જાણતી ઝોળી દશાને લાડેજ. સાકાત્ સમારકાનું થયું સ્ત્રીઓનેજ મથે. જુના જમાનામાં અને ગામડામાં હજુ થયું જો મુઠ્ઠાઓ પુરોગે કરે છે તે સુધેરા મુજબ સરેરામાં બનેલાગેલા ગુરકા પોતાની પત્નીઓ પડે રાંધે છે.”

“અપૂરામાં પુરુ હોય તેમ જનિત્ત જુદ પોલીસ કરવાનું અને સાક કરવાનું કામ થયું ખાતું” જિલ્લામતીએ પોતાના અનુભવ નું કથન પુનઃ શરૂ કર્યું. “પત્નીએ જાંવેને ‘કપડાં તૈયાર કરી આપવાનાં અને સાંજે ત શરદયામાં મદદ કરવાનું’ અને ખીતીએ ભેરવવાનું કામ થયું પત્નીઓનુંજ. રોજાકાકા, દરે તો આપની ખાતી થઈ હશે કે અમારે આપો વિચાર તદેનાન એટલી જાણી ઉઠાવણ પડે છે કે અમને સરેરામાં બાંધ સેવાનો

અવકાશજ ન મળે. પુરોગેની આ અહેબાઈ કહી કે સક્રિયતપણું કહો. અમારી દષ્ટિએ તો કેળવણીમાં અને સુધેરા તરફે મજાતા પુરોગે કરતા મામલાના કહેવાતા ગમત પુરોગે સારા લાગે છે કે તેઓ અમને મુઠ્ઠાઈમાં મદદ કરે છે એટલુંજ નહીં થયું થરથા અને બહાર અમારે કારભોજ પડે તેથી રીતે અમારી સાથે વળે છે. એ ગમારો અમને ‘તુલા’ થી નહીં થયું ‘તમે’ થી મેલવારે છે અમારે તમારા સુધેરા જુવાને અમને જતાવરતી ઉપમા આપે છે.”

“પુરોગે સમારકા ઉઠનાની સાથે ખીતીનું તનુકે મોઢામાં માકી જાવાનું ચીંકક વાંચી ચામની અને પદમામની નિંદા લામવામાં આનંદ લે તેના કરતાં જો પોતાની પત્ની-એને મુઠ્ઠાઈમાં મદદ કરે તો કામ કેવું સારું અને ઝડપથી થાય અને ખરેખર લાગવને લીધે પરિણામ થયું કેવું સંતોષકારક આવે.” સારથ પુરવાર કરતી હોય તેમ બોલી

“અમારા સસરા કતા ને જાણુ વાંચવા ને ભરવે સમારકાન નવરા પડતા કોઈકના કમચાર કે પોતાના પત્નીમાં પોતીમાં આપવાનું કામ કાઢતા હતા. આ ને સ્ત્રીઓ માટેની તેમની કાજ અને લામણી. આ મુખ્યાં જાણવામાં જોએ તો માણુજ કાઢેલો છે; પડેલો તો પુરોગે નરા નરા પડતા સાથે ભેટી આવે દશેઘડિ કરતાં હતા થયું હવે તો નરા નરા પડવા કે જાણુ, જન જાણુ; સવારે જાણુ, જાણેરે જાણુ અને રાત્રીએ જાણુ.” પોતાના સનરા અને પળી વચ્ચે પડેલો તકાલ જગતની હોય એમ કાકોરે કહ્યું

“અરે થયું રૂચિરે તો નરાક મળે ખરી રતી” આ બધા ઉપચારોથી બિન્ન થવા હોય તેમ કોઈકામાં પોતી ઉઠવા.

“રવિનાર કે રમને દિવસે કોઈ લડ્યા આવીને ચેટ છે એટલે અમારા પોતાના વરમાં પણ અમારી સ્થિતિ પરાયા જેવી યર્થ પડે છે. વળી આ પરાણાઓ માટે થીએ થીએ આપણી અને નારતા મુકવાના એટલે રમ અને રવિનારને દિવસે તો ઉલટું પણ કામ કરવાનું.” શારદાએ ઉત્તર આપ્યો.

“આ તો જાણે સાધારણ વર્ગની સ્ત્રીઓની વાત યર્થ.” દોહાકાકની ધીરજ રહી શકી નહીં, અને બોલ્યા. “પણ હવે વર્ગની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ તમારાથી લુહી છે. તેમને ત્યાં તો ભટ્ટવાકર દોવાથી તેઓ પખત ફાજલ પાડી શકે અને જાહેર બાજતોમાં બામ પણ લઈ શકે.”

“અમારી વાત અને જાણીએ છીએ.” લીલા નામની સ્ત્રી જેનો સમાવેશ આ વર્ગની સન્નારીમાં થતો હતો તે બોલી. “અમારે એટલો સંતાપ છે કે તે જાણે સાંખી રહીએ છીએ. અને માડીયોડે અને મોટરમાં ફરીએ ખરાં, પણ એ સુખ બહારનું છે. અમારા પંતિ એટલા બધા ઉંડાગી કે રાત્રે ઉઘમાં પણ તેમને ઓછીસનાંજ રજા આવે. જમવા બેઠા હોય ત્યારે રાહબીને બદલે શાક માંજે અને શાક જોઈતું હોય ત્યારે બાત માંજે. જંગલી વખતે પણ તેમના વિચાર આગ્રહ. કોઈવાર રાહલી પીરસતાં લેવાની ના કહે પણ ખીછ પને વિચારમાંથી જાગૃત થતાં રાહલી માંજે. રાત્રે ભોડો વાગુપાણી ફરી પરવાદી ઉપવાની લેવારી દરે ત્યારે એ ઘેર આવે. ‘સખ સેવે જમ અદલા જાવે.’ મોઝ આવી એ ચાર કોણીઆ આખમેમ આધા કે પાછા કામ પર બેસે. મોડી રાત સુધી જાગે અને પછી અપવાના ફરીઆદ કરે અને મથેરાન ને મકાનમેખરની યીનજ રેકરી પર દોડે. રાત્રે પણ એમને અમારી સાથે વાત કરવાની

પુરસદ નહીં. આ અમારાં જીવનની બાગેજ આ મારી બેનોને અદેખાઇ આવે.”

“ત્યારે આ બંધાનો અર્થ શું?” દોહા. કાકની અધીરાઈનો કે પાર રહો નહીં અને બોલી ઉઠ્યા.

“અર્થ એવું કે” શારદાએ જવાબ આપ્યો. “અમને આગળ વધવાની મથે તેટલી સમજડા મથે તેણે જાણે જ્યાં સુધી કળવાપદા અને સુધરેલામાં અપતા મુકે પણ અમને જાણવા શખવા છુટે છે ત્યાં સુધી અમારા ઉત્કર્ષ થવાનો નથી. જાહેર અમને કોર્પોરેશનમાં બેસવાનો દાક મથે પણ પહેલાં ઘરની કોર્પોરેશન ફરીએ, અમારા દેવની આરાધના ફરીએ, અને પતિની સાધના સાંધીએ કે બહારનાં જોતરાં મથે લીંડીએ ? વળી બહાર નીકળવામાં ખીછ પંચાતી છે.”

“તે શી ?” લીલાએ પુછ્યું.

“પુરો પોતાના મિત્રોની પત્નીઓ સાથે હસી હસીને વાનો કરે પણ તેમની પત્ની સાથે કોઈ બોધે કે હસે તે તેમનાથી સાંખી થકાતું નથી.” શારદા પોતાની પરાધીનતાનો વધુ ખાસ આપતી હોય તેમ બોલી. “પત્નીને જો માતાં આપણું હોય અને પાડોશી તે સાંજળવા સહજ ઉખા રહે તો પતિનો ચીજજ જાવ અને અદેખાઇ ઉત્પન્ન થાય. પુરો - સત્તામાં જઈ સ્ત્રીકિન્નતિ સંજર્મી લાપજો દરે પાન ખુખી એ હોય કે તેમની પોતાની જ પત્ની સત્તામાં દીજર ન હોય અને તેઓ પોતેજ તેમની અવનતિ કરતા હોય છે. પુરો દેટલા સંજિક હોય છે તે આ પરથી જાણી.”

“અરે બાળ એ વાત !” લાડેરે ઉમેર્યું. “પુરોની અદેખાઈનો તો પાર

નથી. સદગ્ર રૂપાળી સ્ત્રી પરસાર થતી હોય તેમની સામે નેચો લુચો તો તેઓ કુદરતનુ નિર્ગીલ્ય કરે છે એમ કહે અને સ્ત્રીઓ કોઈ પુરુષ તરફ ઈર્ષ્યાપુરણે પણ દષ્ટિ કરે તો તે કુદાઈ દરે અમારા પાડોશમાં એક બાઈ રહે છે તેનું વય હો કે જુદાન છે છતાં ને પાંચ ઊંઠરા ની ખા છે. તેણે પોતાના પીઅનના એક ઓળખીતા સાથે ઊંઠરાની આછીનો ન દેખે મોકનના વાન કરી નાં. નેના પતિના પીતેઠ ઉછલી આવ્યો. વારુ, પુરો. આમ કેટલી પરસી સાથે બાન કરતા હશે ને ના પુરોઆ આવી અદેખાઈ, હાઈ અને અવિચાસની જાગણી હોય ત્યાં અમે અમારા હાના ભોગ વડો કરવા હાઈએ તોપણ કેમ કરી દર્શાવે ?”

“ શકા ” શારદા મેલી “ હવે તો તમારી ખાઈ થઈ મુખી દગે કે કળવણી અને મુખારના આ મુખમા અમારી ગિયતિ મુખરવાને બદલે બગડી છે. શારદાગી અને સામાજિક દષ્ટિએજ નહીં પણ સાંર્ગિક દષ્ટિએ પણ અમારી અવનતિ થઈ છે. પુરો. જયે હવે મોગી વયે પરખુતા હોય પણ તેઓ વિવચના વારા જની ગયા છે. પટેનાં સુવચક માટે સ્ત્રીઓ પીઅર જની ત્યારી છત્રે મદિને પાત્રી આજની હતી. હવે પતિઓને પત્નીઓની મેરહાજરી એટલી બધી સાને છે કે બીજા કે ત્રીજા મદિને તે ખીચારીને પતિને ત્યાં આવવું પડે છે અને એ રીતે તેમની તખીએનું સત્યાનુસ વળી જાય છે. વળી રેલમા સામુ-

સમારનો મહત્તાને એટલે જાત્રી એકાત પણ થયે નહીં મુખાઈના તેથી ઉલટું વિવેક અને મહત્તા ને નેવે મુકાયા છે અને પુરો. વિવચના વારા જન્યા છે એટલે ઊંઠરાઓની પણ લ માર લાગે છે. આ વંગારને મુખી અને તે કયા જાણે ? ”

“ બેનો ” દોવાકાકા નેમની કદ ગી રિયતિ પર વિચાર કરતા મેલ્યા “ તમારી ફરીઆદમાં પણ કેક સલ સમાવણ છે અને દીંદુ સમાજે ના જર્મીન જે અનેક પ્રમેય ચર્ચા ઉડવવા ના છે તેમા તમારા પ્રત્નો પણ સમાવેશ કરવાનો છે આજે તમને લણુ મોકુ થવું છે પણ નવે વણી અમત્યની બાબને. પર અજાણુ પાકવું છે પુરુસર્વના બહા પર ક જરે તમારી આ ફરીઆદ જારીચ. આજે જતા પદવા જરા નારનો કરી લો. ક તમને મર્વ બેનોને દોવાગી અને નવું ર્વે જાળકારક નીચે એવું જાણું છું.”

દોવાકાકાની સહાનુમૂતિનો આભાર માની નિહમતી મેલી “ સર્વ બેનો તરફની આપની શુભેચ્છા માટે કુ આજનો ઉપહાર મળુ છું અને આપ જેવા મુરખનીની સલાહ અમને મળ્યા કરે એવું અમે હાઈએ છીએ. આપનું ઘર અમારા પેટના ઉમરા કાઢવાનું એક સ્થાન છે, તે ટપી રહે.”

તે પછી આપાણી અને નારનો લઈ નવા એક બીજને દોવાગી અને નવું વર્વે સદાજી નીચે” એમ હાઈ લુલા પાયાં.

તારાં બાળી સંબંધી વાતચીત કરવી છે. એટલે તરત તને તેની પાસે લઇ જશે. અને તું કાલ નથી એમ ઉદ્ધે તરત જોળખશે. તો મહારાજનાં માણસ પકડે તો, કહેજે કે શુંનાં મહેલાને સેવનામના શાખની વાત કરવી છે. સમજ્યો. જરૂર આવે બને પ્રયોગો કરજે. પણ ન છુટકે. એટલે બેઠાંથી એક તને જોળખશે ને તારા વાળ વાંકો થવાનો નથી. હું છવનો હોઈશ તો પાંચ સાત દહામમાં આવી પહોંચીશ "

"હા, "

"બેમા ! હું બધી વાત તો જાણું છે એટલે સારાથી જામ એટલા દહામ આવે તેમ કરજે. "

"તેમાં હરકત નહીં આવે. "

"ને બેમા ! " કાન્તા સાંત અવાજમાં જરાક કંપ દેખાશે " મને કેં થાય તો— " કહે જરા અવાજ ખંખારો " હું ને શોનિશ્વર બંને તમારાં બાળી ને ઊંચરને ભેજો. "

" કહે જાણુ " આંખમાંથી પાણી છુટતાં બેમાએ કહ્યું " મગદુર છે કાખની કે તમારો વાળ વાંકો કરે. મણી પંચાત કરશે તો એ પદ્મીએને ઉમેડી ફેંકી દઇશું. "

કાકે હરશે " એટલી સહેલી વાત નથી. "

" જાણુ ! મેં તમને કાલા માણસેનો લાગે. અને તો તરત દાન ને મદાપુણ્યમાં સમજાવે. "

" વરુ. " કહી કાકે બેમાને ભેટવો. "

વદાણ કીનારાની પાંચ આંખું એટલે મહે, કામો નાવક, સામંત ને ખલાસીઓ તરફો નાંખી સમુદ્રમાં પડ્યા ને કીનારા નદર થયા. "

બેમાભંત ને કાલાએ માંએ પીએ વદાણ પાણું જરૂરીએ દંકાણું. "

મધુરાં સેન્ટની શોધમાં

ત્યારે હું ઉઠા ઉતરો ત્યારે માંતી લેખારેટરીના વેવાનો પણ મત સળેા અને હું સક્સેસ (ફેલ) પામ્યો.

માટે સેન્ટ

સ
ક
સ
સ
ઓફ
ઇ
ની
આ

એ નામ ધર્મ કે જેને પોતાની માંતી મધુરી સુવાસથી મંડીયા ને છેક કુરેષ અને અમરીયા સુધી પણ પ્રસિદ્ધિમાં મુકેલ છે. કેપડાની સુગંધ કાપી હોય તોજ સક્સેસની સુગંધમાં રસિધારસ હોય. બ્ર. ૧ મ. ૨૩. ૨૩૩. ૧૩૩.

મોહીની એજન્સી,

જુમા મસજીદ-મુબઇ.

શ્રી

રાષ્ટ્રીય

હિંદુ લોક

અધિવાનો
સંધિ
જન્મવાની
હિતમ
સંગરહ.

ઝવેરી
મંદર ૧૧
૨૦ -
મંદર ૨૨
રોડ,
મુબાઈ, ૪.

કડિની રુપા વાપરો
પૈાદીક પાકો
રોડ ૧ ની કિમત

સાલ મપાક	૨ ૮ ૦
મહામપાક	૨ ૦ ૦
કેસરપાક	૩ ૦ ૦
પૈાદીક છવન	૨ ૮ ૦

પાકો-સરીરમાં સક્તિ આ
પી સરીર કાન્તીવાન
બનાવે છે.

દરેક કુટુંબમાં વપરાતી
મકરવંજ યાકુતી
(કામિની મેળીઓ)

સોનુ, ખાતી, અંગક, કમ્પુરી
વાગિર માલો નાખી બનાવતી
આ વાકુતી સરીરમાં અપારાગી
સક્તિ આપી સરીર કાન્તીવાન
બનાવે છે

કિ. મે. ૪૦ ના ૩ ૧૦ ૦ ૦
(મુશીખર મકુતો)
દરેક જાતની દેશી હાથોમાં બના
નાર કારખાનુ.

લીલાવાત્રા વાપરો
પૈાદીક ભસ્મા.

નો ૧ ની કિમત

અપારાગમ ન	૨ ૪૦ ૦ ૦
લોહમઅમ	૫ ૦ ૦
જામઅમ	૪ ૦ ૦
પૂર્ણા દોહમઅમ	૬ ૦ ૦
સુવર્ણામઅમ	૫ ૦ ૦
તામઅમ	૫ ૦ ૦
પ્રસાદઅમ	૧ ૦ ૦

ઉંઝા કેમીકલ વર્કસ—પિન્સેસ રોડ મુબાઈ નં. ૨.

ઇલેક્ટ્રીક ઇલેક્ટ્રીક ઇલેક્ટ્રીક

નો દરેક જાતનો સામાન આર નીચેની કેશમાં સમા, અવશ્ય જવો મળેજા
જાણવને મવશે

અબાસભાઈ તાજભાઈ

હુડાર ચાલ, મુબાઈ ૨.

કન્હી ચાલાલની તીજેરીઓ અને રૂઢાંચ રૂઢસુ

તીજેરીના અંદરના ભાગોમાં કેવી મીકેનીકલ કારીગરી કરવામાં આવવી જોઈએ તે તીજેરીના અંદરના ભાગો ખોલીને જોવાથીજ માત્રમપડા શકે અને ત્યારેજ તીજેરીની કોમતી કુશળતાની કીમત થઈ શકે છે.

કોમતી જોવામાંજોનો વલીવટ જોક દાથ રાખવા કન્હીચાલાલ પેટન્ટ લુક લોકસ વાપરો.

કન્હીચાલાલ મેક્સીનો નવીન પ્રાકટીશન સ્પષ્ટીતા બેકર્સ, ગવર્નમેન્ટ-ડેવલપમેન્ટ ડીપાર્ટમેન્ટ, કોલેજો, યુનિવર્સિટી ટીચો, રેલ્વે, સ્ટેટ, બેંકો, અને અવેરીઓમાં બરોસાપાત્ર રીતે વપરાય છે.

કારખાનું :—દિવાલ રોડ, એપોલો મીલની બાજુમાં, મીંગપોલી, મુંબઈ.
કુશન :—તાંબામાં પાકાની, મુંબઈ, રેલિંગ નં. ૫૨૬૭.

આ ભૂમિને સીંચી એની પવિત્રતાને પણ ઉર્જિતવલતા આપી હતી. અને સૃષ્ટિને સર કરવા તત્પરતા જાણસિદ્ધરે પશુ ધૃષ્ટદેવના વેલપમાંજ પોતાનો વેલપ સમાયો હતો એનું માન્યું હતું.

શિવાલયની શાંતિ પાંડનાદથી જાગે તે મહેલાં ઘોડાનાં પગલાંથી જાગી. ત્રણ ઘોડેસ્વાર દોડતે ઘોડે મંદિર આગળ આવ્યા, ને મહાથી આગળ આવતા ઘોડેસ્વારે ઘોડા પરથી ભાંપ પર છુટકો માર્યો. તેણે પાછળ નોંધું નહીં ને અંધારે પગે તે મંદિરમાં પેઢા.

આ આવનાર પદ્મણી ઘેઢા હતો. તેનાં વસ્ત્ર ને આખરણુ પરથી તે ઘણો પનવાન લાગતો હતો, ને ઘોડાનાં તેજ પરથી પ્રકાશાળી જણાતો હતો.

તે ઉતાવળે પગે મંદિરમાં ગયો, આન બમર ઘંટ વગાડ્યો, ને મહાદેવ તરફ જોવા વિના નમસ્કાર કર્યો.

મંદિરની એક બારી આગળ એક શાખુચ ઉભો હતો. નવા આવનારે તેને જોયો, ને દેવને કુરસદ પુરતું માન આપી તેના તરફ ગયો બારી આગળ ઉભેલો માનુષ ખલાસી જેવો ઢાળતો હતો.

“નામક !” પેલા નવા આવેલા યુવકે કહ્યું.

“આયુ.” પેલાએ ધણીજ આનંદથી વમરકાર કરી કહ્યું.

“કેમ ?”

“આયુ ! ખલાસીએ દમણીજ એમર જાળ આપી. માત્ર એક વડાણ આવતું હોય એમ માગે છે.”

“અહીંઆથી દેખાય છે ?” પેલા યુવકે પૂછ્યું.

“આ પેટું કેંક લાગે છે.” ખલાસીએ કહ્યું.

ઘોડી વાર કેપ બોલતું નહીં. ક્ષિતિજ પર એક બિંદુ મેટું થતું આવતું હતું.

“માત્ર બહાર જઈએ” યુવકે કહ્યું, ને તે બગર નીકળ્યો. ખલાસી પાછળ પાછળ આવ્યો અને બંને જાણ મંદિરના દોર પર ચડીને ઉભા.

યુવક મોડીસ પચ્ચીસ વર્ષનો હતો છતાં તેના યુગ પર માંબીચેની છાયા હતી, તે સ્વાભાવિક ગૌરવથી ડગલાં ભરતો હતો ને અચારનવાર સ્પર્ધારાધથી ક્ષિતિજ તરફ જોતો હતો. ઘોડીવારે ; સર્વોદય થયો ને સર્વેત્ર એનેરી જિજ્ઞાસા ઉપર આવ્યું, પ્રતિદિન દેખાવા છતાં અર્પણ ને સુંદર લાગતું આ જિજ્ઞાસુક પલવાર નીકળ્યો રહ્યો. પછી તેણે ધીમેથી મંદિરના શિખર પર નજા કરી ને વઢાણની હાથેમાં ઉઠતી ધળ તરફ આનંદથી નોંધ રહ્યો. તેણે નજર પાછી ફરીઆ તરફ ફેરવાને ઉછળતા તર મોને સંદેશ સંકળાવતો હોય તેમ કે બળ્યો.

“તરંગ સ્ત્રમંગા”

“આયુ !” પેલા ખલાસીએ એ કવિતા વિલાસી યુગની વિચારમાળા ફેરતાથી તોડી નાંખી.

“કેમ ?”

“પેટું ચાલું” — ખલાસીએ હાથ લંબાવી પુચ પાડી.

“શું ?”

“પેટું વડાણ ખરાબા પર ચડ્યું. જુઓ દોલે છે.”

“હા. શું થયું ?”

“ભાંચું—બર—એ નીચે જવાનું.” ખલાસીએ આંખા રાખે કહ્યું.

અમે ત્યાં તથા સર્વિફિકેટની સીફરસો કરી માલકોને લલચાવા માંગતા નથી પણ ઉત્તમ પ્રકારનો માલ આપી ખુશી કરવા
 , એજ અમારો મુદ્દાલેખ છે.

ટેલીફોન ૫૨૪૧.

સ્થાળી ૧૮૪૧.

ટેલીગ્રાફ એડ્રેસ હોટલનંદ.

ભારતવાસીભાઈઓને ખુશ સંદેશો

આપ બ્રાહ્મણોને સારો માત્ર કીકાવતે જોડતા હોય તો

અમારું નામ યાદ રાખો

અમારે ત્યાં તરેહવાર જાતના મેલમો તથા ગ્રાન્યામ કેશ નાની મોટી સ્વચ્છતા મળશે

સ્પેનીશ

ગયામ

ફ્રાન્સ

અમેરીકન

જાતીયનંદ

ઇટાલીઅન

ટેક્સનંદ

અખરેલ

ઇરાની

કાગરી

બદામ

DEVCHAND WAGJI

PROMPT
Attention for
XMAS
Please Send
Your order
FOR A
Traveling
CASE
Containing
12 BOXES of
Assorted
Dried Fruits
for

નાનાના
તુલસી
સિંદૂર
વાળા
બાળકોના
ફેવરિટ
ફ્રુટ
સેલ્ફ
પ્રેસન્ટ
૧૯૮-૪૩
પુષામોદ

Rs 20

DRIED FRUIT MIXES 95 JUMAMASJID.

TELEPHONE 5298 TELEGRAMS HAZELHUT

તે ગીવાય

ઇરાની

પીરના

બીનાઇ

ઇન્ડિયન,

ગીસના

અન્ડર,

સ્પેનીશ

અમામાના

અન્ડરના

ગીસ,

ગીસર,

ગીસર,

સેમ ૨૪

પીરના,

બદામ

ફેવરિટ

તેવાર

મલરો.

ગીવાયાની ૩ ડી ગોડબચા પાસે ગારે વસાવ્યા મલરો

બદારગામના મોરારો ઉપર પુરાતું ધ્યાન આપવામા આવે છે.

આખી દુનીયામા જનતા તરેહવાર જાતના સુખ મેલાના

વેપારી અને કમીશન એજન્ટ

ડક્ટર દેવચંદ વાગજી મેવાવાળા,

નાં. ૧૯/૮૩ ચ સહાસ કાપડ ચારજીટ સામે. પોસ્ટ નં. ૨, મુબઇ.

૧૯૦૦ વરસના જુનું જાણીતું અને વિધાન મથક

જીવંત્રીયતીલા

કમળેર નરો માટે દવા

આ દવા યોગ્ય લાભની નરોને લગાડવામાં નવું પુરુષાત્વ આવે છે. બાઈલીની કીમત રૂ. ૩ વી. ૫૦. યોગ્ય માટે સુખદેવ છે. લખણું કવચે મુલાકાત માટે શોભણી શુક્ર સુખી મુંબઈ સની રવી મેજ દીવસ પુનામાં મેટ થઈ

રાજવૈદ્ય-હીરજી જીવરામ

દે. નાગરવી રફોડ, યમજી મંદીરની બાજુમાં ચાંદવી, પોસ્ટ નજીક, મુંબઈ

(મં.ચ.) મુખવાર પેંઠ, પુના સીટી.

મનસુખલાલ જેઠાલાલની કંપની.

આંખની હિતમ પ્રકારે તપાસ કરી ચરમા બનાવનારા.

સર્વેક્ષિત ચેખલના
અને
કુંકાના

ચુસ્ત!!!

મૈનીસકસ, ટ્રાંસીક
અને
લંડી. કબુલર

ચુસ્ત!!!

નકલા આંખો

કાકડેના નંબરો પુરતી સંભાળથી બનાવવામાં આવે છે. તેમજ દરેક જાતનું રીપેર કામ સંતોષકારક દશ્ય છે, ચરમાને લાગતી દરેક જાતની નવી નવાઈમોને માટે અમારા કો. રમમાં ગપારવા વિનંતિ છે,

ચોટ્ટ બોક્સ નં. ૦ ૨૦૬૫. Telegrams: Bilocals. ૧૬૮, કાંડખાદેવી રોડ, મુંબઈ

મંબીડા

સાંજન શાળા

મનને પચાંદ પડતી
જમવાની
ઉમદા સંગવક.
દે-કાલખાદેવી રોડ,
વીજાવાડી સામે,
મુંબઈ, નં. ૨.

“આ ભરુચથી આવતુ હતુ તે વડાણ ?”

યુવકે પૂછ્યું.

“હા. બાપુ.”

“હાથ હાથ” પેલા યુવકે કપાળ સંકોચી કહ્યું. “નાયક ! આમાના બધા માણસ નયનના તોળાએ.”

“એ તો ભોળાનાથ કરે તે ખરું.”

“અરે ભોળાનાથ તો કરમેરો.”

અધીરાઈથી યમ ડોહી યુવકે કહ્યું. “તુ બીજા ખવાસી સહ જઈ પહોંચ ને જે એના શેઠા છે તેને જમે તે પ્રકારે મારી પાસે સહ આવ. તું જુવે છે ?” યુવકે યુવાનામાં પૂછ્યું. “જા એકદમ, ને જ દર પર કુકમ ફેરવી દે-કેલપણુ તરીને આવે તો તેને પકડીને મારી પાસે સહ આવે.”

“ને નહીં આવે તો.”

“તમારી પાસે આવવાના દોરડા છે કે નહીં ?” કહાણીથી યુવકે કહ્યું. “જલદી જા” બીજા પડે પેલા ખવાસી દોડીને ખંદર તરફ ગયો, ને ખલાસીઓ ભેગા કરી દોડી-ઓ છોડવા મઠી ગયો.

પેલા યુવકે શેડીક બાર નાવની પ્રવેશ તરફ આંત આપ્યું, જડી પેલા કુખના વડાણ તરફ જોયું. આખરે ખારે પડે તે મદિર તરફ વળ્યો. તેના મુખ પર નિરાશા સ્પષ્ટ દેખાતી હતી.

તે થોડે જઈ પાટા આગળે ને ફરીથી મદિરામાં પેલા તેણે ફરીથી ઘટ વચાડ્યો, ને ચુર્ચકાર આગળ જઈ સાદાપદ્મજન-પ્રમુખ થયો. “ભોળાનાથ ! અવગણના કરી દેખ તો સખા કરને” તેણે મદમદ કહે પ્રાર્થના કરી.

મિતાવર યુગે તે ઉઘરે ને મદિરાની બહાર જઈ પોતાને થોડે એકાંતે ઉતારા તરફ વળ્યો.

મકરણુ કે જુ

વાગ્મય

યુવક ધીમે ધીમે ઉતારે ગયો ને પાવડી ઉતારી આમથી તેમ કરવા લાગ્યો. તેના મુખ પર ચર્ચાઈ હતી, અને થોડી થોડી વારે તે કાન દહ આવવા માણસના પગનાં સામળોએ હતો.

જેમ વખત જંગે ગયો તેમ તેની નયીરાઈ વધી આખરે તેણે એક માણસને મોઢાથી તેને નદર તરફ મોકલ્યો.

મડીઓ પર મડીઓ વધી ને યુવકનું મોઢું નિરંતર ને નિરંતર બની રહ્યું. હોહા હાથી તે અધીરાઈ છપાવી રહ્યો ને આખરે નિઃશ્વાસ મુક્યો. તેના હૃદયની આશા નષ્ટ થતી જતી હોય એવું લાગ્યું.

એવામાં જહાર થોડાનો યમર સખાઓ પુરક એકકમ આગળ આગ્યો. થોડાઓ પરથી નાયક ને એક આશિષ વચના ઉચ્ચ થોડાને ઉતરતા જોઈ તેનું મોઢું દરકુ.

નાયકની સાથે આવેલા થોડાનું મોઢું તેને તેજસ્વી વાગ્યું આખેમાં અમક પશુ હતી-સ્પષ્ટ નડોલી દેખાતી કારણકે થોડો થાકેલો લગ્યો હતો. તેની આંખની છાંયમાં પશુ મારવા લાગ્યું તો પશુ તીવ્ર કરી શકાય, સ્તબ્ધો પશુ મનજીવ દેખાતા હતા. યુવકને સતોષ વળ્યો. તે જામડ્યો “સમરપ ! હુ જીવો તુ હાગી હરે ઠી મારી—”

જહુ યુવકનો આવો અસંમદ જગડાઈ લામો આવે નહીં. પેલા થોડો નીચરને પુત્રકે આવ્યો.

“કોણુ જાહ ?” પેલા યુવકે આગળ આવી પૂછ્યું.

પેલા ચોદાએ કપાળપર કરચલી પાડી માથું ઉચું કર્યું. “મને અહીંયાં આ લોકો કેમ લઈ આવ્યા?” ત્યાં મીલવચ્ચમાં નેણે પુછ્યું.

“હમા કરો ભટરાજા!” સુરે કહ્યું. “અસિદ્ધેશ મદરાજાએ આપને નેહવા અને મોકલ્યો છે ને આપના ચલાબુને અકસ્માત યશો ભોંઈ મેં આ નાવકને મોકલ્યો.”

“તમે કોણ છો?” અમમમાં પેલા ચોદાએ પુછ્યું.

“આપે મને નહીં ઓળખ્યો?”

“મેં ત્રેણા યાદ નથી” પેલા ચોદાએ કહ્યું.

“કું ઉરા મહેતાનો વાહક,” પેલા સુરે કહ્યું.

“ઉરા મહેતાનો પુત્ર વાગમટ ભટરાજા ને પદ્મિન” ધીમેથી પેલા ચોદાએ કહ્યું. વાગમટને આ આકાંક્ષામયી ઓળખાતી રીતથી

“આપને લઈ જવા પારો, અહીંયાંથી વંચણી જવાનો રસ્તો સારો નથી. ને મને ખાસ ઝાંઝા કરવામાં આવી છે.”

“હીક ત્યારે.” કાકણદને એકદમ કમુચ કરતા ભોંઈ વાગમટ ત્યાં જવારે અગમણ થયો.

“દમણા નીકળીશું?” વાગમટે પુછ્યું.

“તમે કહો ત્યારે.”

“આપ સ્વસ્થ થાઓ કે નીકળીએ.” વિનવી વાગમટે કહ્યું. તેનું મન વંચણી જવા કઠી રહ્યું.

[આ ચર્ચાનો વિરોધ બન્ને આપવા અંકમાં]

સ્વદેશી
ખાત્રીસ લાદીઓ (સોફે તથા કાળી)

જેલક મહેસો તથા જામનાં તાલુ મેળા વંચરનાર, ખાત્રીસ લાદીઓ, મીઠાના દવા, ખાત્રીસેરો, ખાત્રીયાનાં પીરો, રોકે અલખનાં લેણાં મોટા તથા મોટા અને નીકળવચી કાચવાનાં ભેષ તેા અંગે અગર લખેલ. આદે. ઉપરાજા કું.

કેલવુ-જાન ફેન, દુબન નં. ૧૪, મુબદે નં. ૪.

તંત્રીસ્થાનેથી

[અનુસંધાન ૫૪ ૪૧૮ થી]

હાલ કોર્ટમાં પોતાનો પીકેને ધણે ચલાવી રહ્યા છે.

અંતમાં અર્ગ્યુમેન્ટ આપવાને પરમ શાંતિ અને એકતા સમગ્ર કુટુંબને પોતા પર આવી પડેલુ આ મહાન કુખ સહન કરવાનું હૃદયમળ મને એવી પ્રજ્ઞ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરી અદ્યતન ચીરજીવિતાઓને અમ પિનિતિ કરીશું કે તેઓ પોતાના મિદાન પિનાના લેખો પ્રજ્ઞાકારમાં પ્રમિલ કરી પિનુજાનુ મુકવવાનું અમુક્ય પુણ્ય પ્રાપ્ત કરવાની તક જાતી કરી નહીં.

અરેબીમાં કેળવણીનો પ્રચાર

અરબીમાં કેળવણીનો પ્રચાર રીટલે એણે છે. અરબીમાં જે પારે તે એ બાબતમાં થોડા વખતમાં પોતે રીટલે કરી શકે એમ છે તેનો ખ્યાલ અરેબીની હકીકત પરથી આવશે અરેબી નાનો સરખો પ્રદેશ છે. મહી નદીથી મહેમદાશહ ડાંગરે ૩૨ મેલ દોલ, અને અબાનથી કાસરા ૪૦-૪૪ મેલ દુરે. આ નાના પ્રદેશની અંદર ૧૩ હાલકુલો છે, અને ૨૧ પ્રાથમિક શાળાઓ છે, અને આશરે ૬૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ તેમાં અભ્યાસ કરે છે. રા મેદાનીમાં અમીન ના નામથી શુભરાતી સિદ્ધિત વર્ગ સાગી રીતે પરિચિત છે, એમને પેટલાદમાં વસતિસ્થ કરવાનું તેની ખ્યાતિ આખા અરેબીમાં ફેલાઈ છે અને ત્યાં સિદ્ધિત પાત્રેલા વિદ્યાર્થીઓ આજે સિદ્ધિતપ્રદાનના કાર્યમાં આગળ પડેલા ભાગ લઈ રહ્યા છે. અરેબી કેળવણીમાં પેટલાદના મોર્ડી ના નિવાર્થીઓએ સ્થાપ્યું છે અરેબીમાં અનેક શિવામંડળો સ્થાપ્યા છે તે પણ પેટલાદ મોર્ડી ગયા

મહેલા સરકારને આભારી છે. અરેબીમાં નાનાં મામોમાં હાલકેરી સ્થપાઈ છે અને અખાલ્ફોમાં શારીરિક કેળવણી આપા છે. આ પ્રકારનો ઉત્સાહ અને જાણતિ બદલ અમે અરેબીને અભિનંદન આપીએ છીએ અને કેળવણીમાં રસ લેનાર દરેક બંધિને આશ્રય કરીએ છીએ કે તેણે અરેબીમાં ફરીને એકદર સ્થિતિનો અભ્યાસ કરેલા કે જેવી નેને પોતાના કાર્યનો માર્ગ શીધો અને સરખો ચાલ

કાળીપરજમાં જાણતિ

સુરત જીલ્લામાં તેમજ પાસે આવેલા નવસારી માત્રા વસતી પડાલ કેમ સામાન્ય રીતે કળીપર જ કહેવાય છે તેમની સ્થિતિ ખરેખર દયાજનક છે પહાડી જ ગયેલાં રહેવાને વીધે એ પ્રજા કેળવણી વગરની રહી ગઈ છે તેઓ અજ્ઞાન હોવાને લીધે ઉચ્ચશિક્ષા વર્તેની નોકરી કે શુભાગી કરવામાં એમની છ દગી જાય છે. કાસુ બસન તેઓમાં ખુબ પ્રસર્યું છે અને તેને વીધે તેઓની શારીરિક શક્તિ જે તાવ રીંગે ઉપદ્રોને લીધે સાધારણ રીતે કમ દોલ છે તે દિવસરહિત લીધે થતી જાય છે ખેતીને પણ ખરેખર કરતા આપડો નથી અને તેથી તેઓ માત્ર ખાવાપુરવણી ઉમાડી શકે છે તેઓ નાના ઝૂપાઓમાં રહે છે અને તે પત્નુ છુટકછુટક એટલે કાઠપણ જાતની સરકુતિની જવા તેમના પર પડતી નથી. તેઓની આવી સ્થિતિના જોખમદાર ઉચ્ચશિક્ષા વર્તે છે, એ વર્ગે જે આ લોકો તરફ તાવ બેદરશી ન બતાવી દેત તો ઉચ્ચશિક્ષા જીવન આજે ઉચ્ચતર હોત. સુખાગી આ બેદરશીનો બદલો વાળવાનો હાલ પ્રસંગ આવ્યો છે. વડોદરા રાજ્યે કળીપરજ લોકોને સાક સ્થાપિયાં જાણાવે

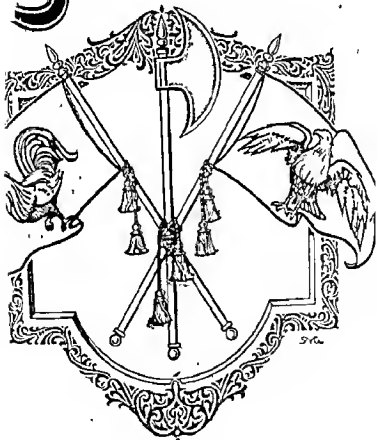
ની તથા અમેરીકન મીરાનની પ્રવૃત્તિઓની અસરને લઇને આ પછાત વર્ગમાં જનશ્રુતિ આવી છે અને આ જનશ્રુતિને એક અલુભાષા બનાવથી ઉત્તેજન મળ્યું છે. આ બનાવ તે માતાનું પુલુવું. ગામેગામ માતાએ પુલુવા માંડ્યું છે અને તેને અંજે જે બોધ અપાય છે તેને પરિણામે આ લોકોએ દારૂ પીવાનું છોડી દીધું છે, શારીરિક સ્વચ્છતા તરફ લક્ષ આપવા માંડ્યું છે, ગાંસાદારને ત્યાં કષ્ટો છે, કેટલેક અંશે ખાસી પહેરવાનું શરૂ કર્યું છે, અને કાંતવાના ચરખાનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો છે, પથરાનાં તથા કાંસાનાં ઘરેણાં ખુબ પહેરાતાં હતાં તે છોડી દીધાં છે, અને પોતાની નિયતિ મુધારવા તરફ વિચાર કરવાની શરૂઆત કરી છે. તેથી અમે આજા રાખીએ છીએ કે બાસવાસ રહેતી ઉત્તરગાંધીઆત કામો આ પછાત પદી મળ્યા પોતાના બંધુઓનું જીવન ઉચ્ચ પ્રકારનું બનાવવાનો પ્રસંગ પોતાને હાથ આવશે છે તે જતો નહીં કરે.

મુ'બઇની ચોર્યાશી બ્રાહ્મણ શ્રુતિ
મુ'બઇની ચોર્યાશી બ્રાહ્મણ શ્રુતિના તકરીઓ અને ઉત્સાહી મુલકરોની રાશી તથા ચંદ્રમાની બાહ્યક શિક્ષણપ્રાધાન્યનો પંચ-વર્ષિક જ્ઞાત અમને મળ્યો. અસલ સંસ્થા આસરે સો વર્ષ પૂર્વે પણ સ્વપાઠ હતી, પણ સન ૧૯૧૭ ના મે મહીના સુધી આ સંસ્થાની પ્રવૃત્તિ અસરભોજનની બાબતમાંજ ચાલતી હતી; સાર બાદ આ સંસ્થા તરફથી પૂર્વોક્ત પ્રાધ્યાપ્ય ચક્રાપવામાં આવે છે. આ પ્રમણે સો વર્ષે પણ બહેણે નવા એ જાણી અમને સંતોષ થયો. તેમ જતાં આ રીતે ગતિ કરનાં શ્રુતિનો મહોદય સાધવાના

સંસ્થાના પ્રશસ્ત ઉદ્દેશે પહોંચતી વખતે શ્રુતિનું અસ્તિત્વ હશે કે કેમ એ વિચાર કરવા જેવું છે. આદીઆ, બુદ્ધાણા આદિ ઈતર શ્રુતિઓ ધીકતાં જાત્રાલયો ચલાવી પોતાનાં પ્રાણકાને ઉચ્ચ પ્રકારના શિક્ષણ સાથે સમગ્ર કરી આપે છે તેવા સમર્થતાં કૃષિ, પત્તનકૃષિ, પાણીન આદિ જનવિખ્યાત મહાપિઓની વંશને મુ'બઇમાં રા. દવાશંકર દેવસંકરના મુકાનમાં ચોથે ઘરે બ્રાહ્મણ-બાળકોને નિત્યકર્મ શીખવવાની યોજના કરી સંતોષ માને એથી વધારે અધિગતિ જાત્રાલયોની તે શી હોઇ રાકે ? આથી વેદવિત સુક્ષ્મ દેવસંકરની શ્રેષ્ઠ કે રા. દવાશંકર, રા. મણિકાલ તેમજ અન્ય કાર્યવાહકોના અમને અમે ઉતારી પાડવા નથી માગતા. એ લોકોને તો અમે ધન્યવાદજ આપીએ છીએ. અમારું ને કે છેવું છે તે સામાન્ય બ્રાહ્મણરૂપને સંબોધીને એ ને જાતિએ આર્યસંસ્કૃતિ ઉત્પન્ન કરી, ને જાતિએ એ સંસ્કૃતિને પાળી પોતી ઇતર સંસ્કૃતિઓની સામાં અન્યેય બનાવી, ને જાતિએ મોકલિખ્યાત કૃષિએ, તરશાનીઓ, મહિતશાસ્ત્રીઓ આદિ ઉત્પન્ન કર્યાં તે જાતિના સંખ્યો આજુબાજુ મુ'બાલી રહ્યું છે તેના પર લેશમાન પણ લક્ષ આપ્યા વગર જોણી લક્ષ બીજા મામલામાં, પારકાં અન્ય ખાવામાં કે ઇતર વર્ણના લોકોની સાકરી કરવામાં મચ્યા રહે એથી વધારે શોધજનક મુ' હોઇ શકે ? આ કારણસર બ્રાહ્મણોને અમારી ખાસ વિનંતિ છે કે તેઓએ એ પોતાની પૂર્વ દિશાત પ્રાપ્ત કરી હોય તો સાંપ્રત્ત અળો વિચાર કરી તેને અનુસરી એવી યોજનાઓ કરવી જોઇએ કે જેથી કરીને આ અમલ દેશવ્ય જર્ણ જર્ણ બનકે.

આ "સુવર્ણ" પત્ર પી સાહિત્ય પ્રકાશક કંપની માટે પ્રસજ્જવદન દીનાનાથ મહાજીએ સંસ્કરે હોત ઉલ્લેખીક પ્રેક્ષમાં નં ૭૪, લેખક રૂપીક, મા, મુ'બાઈ મધ્ય ઉપર અને નં ૫૩, ૬૯ રૂપીકમાં આવેલી પી સાહિત્ય પ્રકાશક કંપની વાર્ષિક વિવરણ મહાજીએ પ્રકર કર્યું.

ਭਗਤ

દુનીયા તેલ

સીંગા તેજળ પુરો અને કુમળા મ
મરે મમળને ઠંક અને રાહત આપ
શુદ્ધ પંચરસિની મેળવણીવાળું દુનીયા
છે. ખરી પડતા વાળને બટકાવી બરાબર
દાર બનાવે છે જેથી સીંગા તે મારી
પડ્યું છે. બીજાં દેર કોઈએ વાપરી તો
અને મમળની ખરામી કરતાં પહેલાં દુની
તેલની એકજ બાટલી વાપરી એ
બલાખલ્ય કરવામાં આવે છે.

અધરામળ કોઈએ- } ઈ.એસ. પાલનપા
મદાસ- } બાહ્યાબા શેત
સ્વામ એન્ડ કંપની } પોસ્ટ બોક્સ
સુરત-અમલકુલકોદર } મુબ
મુઆબાઈ.

બનાયદ છાપ વહલ સાવધ રહા. ખસ નકા.

અનાવ છાપવીસાવગેનરેરે. કોભારી સી.

સુરત-અમલકુલકોદર મુબ

નહીં ધારેલું; નહીં ભેચેલું; નહીં સમજેલું

આર્યન ફીલ્મસ પ્રોડક્શનને

નામાંની નવા ચક્રિયનું રસ લાભેને ખરેખર રોકેલા. હિન્દી દવાનો કરવા આભેદન
મીનાર કપા, દીનાજ મુનિષ, આર્ટિસ્ટ, પેઇન્ટર્સ અને ચિત્રકારો.

આશર્યા આરી વનુ અને પાનાં માટે નામજિન લેખકોએ મેડિ સમય અને નવાજ એક્ષપર્ટ
મીનરીઓ લખનારા. ને કપરાન દીપને છાતી લેનાર દુષિયાર ફોટાગ્રાફર અને ઉચામા છાતી
મીનિમાની આભિનવ કાળા બનાવનારા પ્રમિદ પ્રારેકરે તમારા માટે કામ કરી ગયા છે.

આર્યન ફીલ્મસો—

મીનિમાના દુનરનો નાદાર નમુને થશે.

છુટીંગ માટે લખો—

ફીલ્મસ છુટીંગ એફીસીસ એફ ઇંડીઆ,

ન્યુ હવિસ રોડ, એપિસ હાઉસની સામે.

ટવીઝર્ડીક બેરુમ—“Film book” મુનિષ.

દેશી કરીગરીની કમાલ

અમારે ત્યાં દરેક હાગીના

દેશી બદ્ધિના હાથથી જ બનાવવામાં આવે છે.
જતા વીલાસીને દરેક માટે તેના સમગ્રસાર અને છે તે એકવાર
જેમ જાણી જાણે તમેને મનોપ થશે

માટે જરૂર એક વાર પચાસે.

એમ. જોધાબાઈની કું.

જાવેરીઓને ત્યાં

૧.—નામજાણી રોડ, પેસ્ટ એફીસીસ બાજુમાં, મુનિષ નં. ૨.

તમારી મોટરકાર માટે
તમારી ઘોડાગાડી માટે
તમારી ઓફીસના ફરનીચર માટે
તમારા ઘરના ફરનીચર માટે

વન્ડરમીસ્ટ
વાપરો

કારણ કે
તે

તમારા ફરનીચર તથા ગાડીઓ પોલીશ તથા ચક્રચકિત રાખશે,
મળવાનું છેકાણું:—

સીટી મોટરકાર કંપની,
લેમી'અન રોડ, ગીરગામ, મુંબઈ.

મુંબઈની પ્રખ્યાત ખુશ વખાણ.

 દીલખુશ હીંદુ હોટેલ

આલો હોલો બહારી કરો પછી વખત આવી જશે.
તમારા હોસ્ટ ગૌરવરો સાથે સખીસાંજ આનંદમાં મુગ્ધરવા

આ લે જ પધારો.
હે, હે, હે! મુંબઈ.

મુંબઈમાં માનવતા અને ઉદરભાન આદરભાવે સારી ધોમત આંચી છે. સહ અને પ્રીતિના બધે
આખી દુનીયા સહકારી સાથે તેથી સહવા સારી દીલખુશ કરવા

દીલખુશ હીંદુ હોટેલ

મુંબઈની પચરખી પ્રખ્યાત એક અલોચીત આનંદ મુગ્ધરવાનું હું વખતમાં
ભણીતું મધક થઈ પડ્યું છે.

દરેક ભતની મીઠાઈમાં ચિખ્ખું થી તથા ફરસાણમાં ગામડી લેલનોજ વપરાંશ છે.
દીલખુશ હોટેલ મુંબઈમાં જન્મ લનાવી આરોગ્ય ખસે છે.

નોંધ:—રોસવમ પાર્ટી માટે રોસવમ ગ્રીનવેટ મેનેજરને અગાઉથી વરંધી આપવાથી
થઈ શકશે.

ટો:—મોંડવી આરોગ્ય મહોલમાં.

મહાકો:—દેશાળ શીવરાત્રી અને એકવચ્છ.

Payonir Trading Company, L. Mendalay.

આદર્શ ૧) મોડી ૫૦ ના રા. ૪-૮.

પૃથ્વીને સંદેશો

આમારી પાને ખીતાર (સજ કાજ કરવાના) મુઝરી છે, હરેક ખાંધા પર નેવના માફક લગાવવાનું છે. પાંચે ખીતારમા કાજા ચમકતા ખન છે કમાડી માંથીએ એ એક અકસીર તાકાત આપે છે અમર વૃદ્ધ ખાપ તેા જવાનીની તાકાત આપે છે, ને માનુષ્યાના વાપર તેા સોંકની તાકાત આપે છે

દમ, ખાંસી અને હાંફાનું જડથી નાતુદ કરે છે, દરેક માંધા અને એવાજ ખીતાર બચકર દરેક મલકે છે

આદર્શ ૧) મોડી ૧૦૦—કીમત રા. ૪-૪-૦.

અકસીર મોડીએ અમલ તાકાત આપનાર મોડીએ છે. જે ખરી પડતા વાળોને અટકાવી તવા વાળો ઉઘારે છે અને મજબુત બનાવે છે. જેઓને વાળ વધવાવાના શિશ દોષ તેઓએ આમરકારે કુકુમિમાં પછોજા વપરાય છે એક દોષ આઠ મહીના ચાલે છે ડી. ૨. ૩.

અત્તરે કયામત.

દરેક માનુષ આ ખુશીએ ખમદ કરે છે એ અમર લગાડવાથી ખનને શાયન સાથે તાજગી આપે છે, અમર ફાઈ ખીતાર તેવર્માં ૫-૦ રીપાં અમર નાંખી વાળને લગાડવાથી વાળ લાંબા કરી નરમ ફશમ જેવા બનાવે છે, હરેક માનુષને વાપરવા બચામલુ છે એક વખત વાપરી આપરી કરે.

મહત્તીથી કયાસો નર્મી. સોશી તેલ ૫) ની કી. ૨ ૪.

હમરત મોલાના. આશકે ચઝદાની.

હાજી પીરસૈયદ નુરશાહ હમદાની.

મેમનવાડા રોડ, પોસ્ટ નંબર ૬.

નુરશા હમદાની બીલડીંગ, મુંબઈ.

ચેતવણી.

દાતુ મનજી પદમશીના

જગ પ્રસિધ્ધ સત્યા મોતીના,

સુરમાઓની-મુંબઈ તેજા દેશવરોમાં દાહમાં નહોતો થવા લાગી છે, જેમાંના એક નહીંઆને ઉપલા નામના મોટા લેખનો વીગેરે છપાવી લેંછોને કમવના વાંક માટે મુંબઈની પોલીસ કોર્ટમાં દોડ માસના સખત દેખાનાની સજા કરાવવામાં આવી હતી, છતાં સાંભળવા મુજબ હજી પણ કેટલાકે, અનુપયાઓને ધેણીજ સહાયથી જુદી જુદી રીતે ઉપલા જગ જાહેર ચએલા સુરમાના નામે હો છે, તેથી પ્રજાને એમ જાણુ આપવામાં આવે છે કે—

દાતુ મનજી પદમશીના

ખનાવેલા સુરમાઓ વીગેરે ફક્ત નામે લખેલા એકજ દેખાણે વેચાય છે.

કે- ચીચળાંદર, ખાલાગલી, ધર નં. ૨૮૦ મુંબઈ.

ચક્ર ચાંદાં ગરમી મુમડા માટે
અકસીર ગોળીઓ તથા મલમ

૧૫ દિવસ વાપરવાથી રૂબ જડમાંથી
' મારાટે છે.

દવા મનાવવારને દવા વાપરવાની રીત
દવાની સામે મેકલીએ લખે. દબી ૧
દિવસ ૧૫ ની દવાના રૂ. ૨-૮-૦
મલમ દબી, રૂ. ૧-૪-૦

શ્રી મુમેર ભુરાજી કારમસી

૨ ખીજ ટાઉન રોડ, કેસ લેન,
ખીડીવાલાના ઉપર
પહેલે માળે.

વેદ. બાણુ છાલાલાલ.

મુંબઈ નં ૯.

નવસારીવાલાતું લહેજતદાર પૌણીક
પવિત્ર ખીણું.

૨૪૨૨૬ અધવા નં ૨૫૩

જે એક માહવાડમાં દાક અગવા ખીજ
નાશકારક વ્યસનોને છોડાવી પવન સકિત તથા
સ્વચ્છ લોભી પેદા કરી દરેક બાતની નળવાઈ
તથા સુસ્તિને દૂર કરી ચહેરાને મજબુત બનાવે
છે. વ્યસન દોષ કે ન દોષ ખીજાને એક
સમાન ફાવેલાકર છે.

કંમિત.

૧૨ નાજરા રીમાલના રૂ. ૫-૦-૦

૬ ચાઉંસ રીમાલના રૂ. ૩-૦-૦

૩ " " રૂ. ૨-૦-૦

નવસારી દવાખાનું.

જે. જે. દોરપીસ પારે

મુંબઈ ૯.

શ્રી સમ્પત્તિનાથ હાઈવુડ

જુમવાની ખાસ સગવડ છે

૧-પાવવાની અનેક જગ્યાએ મુલ્ય વા લેવા

આપને જો જુમવાની અવસરતા અને રીક અવકાશ દોરી મેલેએ તો આપના મુલકા

ભારત વોશિંગ અને હાઈંગ કંપની.

ને ત્યાંજ મોકલવે

ગ્રાંટ રોડ ટ્રામ ટર્મિનસ નં. ૪૬૪, મોકલવે રોડ.

સાઈલ બીચીંગ-ગોરીઈ રમણજીની આજુબા

ચેપી અને જુનું ખરજવું

આમડીના ચેપી, અમલ વળતાર તથા મી વહેતા જુનામાં જુની (મોકલીમાં) અમલ લાવ તથા કાળી દગલ, આમડીની સાખતમાં મખત કીડ, આમડીના કાળા કાપા અને અનેક તરેહના મરગીના સમજ ન પડે તેવા જુના કાપી બેરેષ દહીલા દરેકને આપારી કરી મુલ્ય યોગ્ય રીતમાં અમલ મીને આપણ કરે છે.

દે-આમડીના ચેપી દરેકને ભેરેસપાત્ર દવાખાનું.

પાવજુની નવી મમજીની નીચે-મુખ

ગ્રાંટ હાંડીઆ વોશિંગ હાઈંગ કું

આ મરમ રેશમી અને દરેક મુલકા કપડા ખાલીજ મશાહાર અને મન પાંડ રીતે ધિયાવ છે.

એક વખત ખાલી ખાલી કરશે.

આંચ

દે. આગીમ

નં ૧ ગીરમામ

મુજબાર કાસ લેન.

જે કેવલ સામે

મશુરાર મુખા-નં ૪.

ગુજરાત

(દર માસની આખરે પ્રકાશ પાવ છે)

પૃ. ૨.

ફાલ્ગુન ૧૯૭૬ની અનુક્રમણિકા.

અંક ૬.

મુખ્ય વિષયો

- ભરભરે મારી પીચકારી: રા. દંતાએય
- કૃષ્ણીયાનો પ્રસિદ્ધ પ્રગ્મ આવેશનું રમણીય મુખાણ
- શિખર સિંહાસનનો રસીઓ: એક એવું સાધુનાં પુણ્યદર્શન
- શુદ્ધિ શુભમાં પ્રકાશનો: રા. ગોવિંદભાઈ પટેલ
- લાખ ને ગોવતલી નવરાવના
- ખાલીપ્રદર્શનનો મધ્ય ખંડ: રા. કીર્તિકર
- અગ્રેક ઉચ્ચ ભાવો પ્રગટાવતું દરેક
- માંધીછ અને શુભમંડિત: રા. ગોવિંદકર
- મદાતમાછનું આવનવીન ચિત્ર લેખો
- માઉડ એવરેસ્ટનું આરોહણ: રા. રંગીતદાસ મગનલાલ કાપડીયા ૪૬૧
- એક અસાધારણ સાદરનું સ્વરસ વર્ણન
- બાર સર્વોત્તમ વિષય સાથે
- મોસ મેરી હેલેલી: રા. ઉસમાન મની "શબ્દભર" ૫૦૬
- વિખ્યાત લેખિકાની કેટલીક ભાવનાઓનું દિગ્દર્શન
- બે વિવિધ ફેલો-વિષય સહિત
- આચાર્ય લોહનરામ: રા. મંજુલાલ રણુચોડલાલ મજમુદાર ૫૧૨
- સાંસ્કૃતિક રસોયાની રમુછ આત્મકથા
- ચિત્રકાર રા. દયન શેતા.
- આચાર્યશ્રી શ્રીલાલજી મહારાજ: રા. નાનાલાલ દલાપતરામ કવિ ૫૨૨
- જૈન સાધુવરો રમ્ય ભાષામાં પરિચય
- નવદાયના: રા. કારમજન ૫૩૧
- ઉત્તમ શ્રેણીએ પ્રેરતું ચતુર કાવ્ય
- નિતકાર રા. ગોવિંદભાઈ પટેલ
- સમ્પ્રદિશન: રા. કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનરી ૫૩૩
- સંગીતરંગિણી રણુકના પ્રતાપની જાંખી
- સત્યેન્દ્રનાથ દાસ: રા. નરસિંહરાવ ભોજાનાથ ૫૪૪
- પટેલ દીડી સીવીલીઝનનાં સ્તંભ અમરણી
- અખિત ભારતવર્ષીય ખાલીપ્રદર્શન: રા. લાભરાકર પ્રભુરામ ભટ્ટ ૫૫૧
- મૃત વિચારી સુશીલ પ્રચલિત જેમ
- મને નહીં: રા. જુલાલ તલકરી શાહ ૫૫૫
- ગેમાં કરજાજનકે અંત સાથે નાટક પૂર્ણાવૃત્તિ પામે છે

નવું સાહિત્ય:

સાવરસાં કુમ મચાવી:

૨૧. વિજયરાય કલ્યાણરાય ૫૭૩
૨૧ મનાકરસમ કનિકરસમ મહેતા ૫૭૨
સ્મરેલાં કુણ્ઘોળીનું લાવિનખરું ગીત
વિચાર સા દત્તાત્રેય

તબીરુથાનેથી:

ધી સાહિત્ય પ્રકાશક કંપની લીમિટેડ આ/ પ્રજાપુષ્પ નવપૂજ્ય બહે સાહિત્ય પ્રેસના
નં. ૨૨, મેકહાર્ડિમ હોન, ઈંગ્લિશ સ્ટ્રીટ, મુબાઈ મંચે જાવું અને નં ૫૩ મેકહાર્ડ
સ્ટ્રીટમાં આવેલી ધી સાહિત્ય પ્રકાશક કંપની લીમિટેડ તરફથી વિજયરાય કલ્યાણરાય
કેટલ કવું.

૧૫૮૨
પાનાંઓ તથા નાટકોના મર્ચ પાના કાગળનિક છે અને તેમાના માહાજી
પાત્ર કે પ્રમુખ છવના સ્ત્રીપુસ્તકો નથી

સાધાનમ: ૨. ૮, દેસાવર ૨. ૧૦. છુટક નકલનો ૨૫ીએ એક,

અમારો ચૈત્ર માસનો ચક્ર

રોમન કેવલકર: ૨૧ સપ્ટેમ્બરે રમણ ભદ્ર રોમન મહારાખના કેટલાક
લખવત અને આહુતનમિક ક્યોનો આપારે સરણ અને કુખનોદર
ભાસામા જખ્યાવડુ અતિ આકર્ષક નાટક સા મોરકકરના આખે
કરી વળગે તેવા ચિત્રો માથે.

અનકા મુખાની મુકલપણ: ૨૧ અસવંતરાય કલ્યાણરાય મહેરે ક્રમણ કરણ
૨૫થી બરપુર એક મનોહારી કાવ્ય.

આકારાવાણી: રાજ્યરત્ન શેક પુરોવાનમ વિચારમ આવજી રાખની વૃત્તસિ દિવા
તથા વિવિધ પ્રકાર વાંચે પુરાણક ઉલ્લેખ સાધનો મુવાખ્ય ભેખ,
સા દત્તાત્રેય મનોદર ચિત્ર માથે

રેખાચિત્રો: શ્રી અહિન લીલાવતી ભોમિય લેખમાળાનો એક વંડુ મહુદો
રેખા કીકુન વખતખાસ પરેય પ્રે આનંદમકર ક્રમ કુલશાનના
મે ક્રમમ ક્રેખુએક મહેનો તથા સા અખરદારે સુખધી ભંખિકા
પોનાની સ્ખાલ દીલીમા વિવેચન કરે છે

ગુણખખેતની આદરખમાડ: ૨૧. રંધેરા રંગનાથ ઘાડેખાન. મધુ દાનર વાં
પહેવાના મીસગી રાહનરાદના નસ રોખાવળ્ય ખનનાઓ વાંચે
રંખાવળ્ય ખનના ચિત્રમય ભેખ.

આરંગેખનો ગુજરાત સાથે સંખંધ ૨૧ કાઠી એ. એસ. અખખાસી નીરામી
આ મદન પ્રોખમ ભાષાદની છાંલીના કેટલાક ખાત્ર જાણવાલેખ
સચિત્ર પ્રમણે

દંસા: ૨૧ અંધવદન ચીખનકાજ મહેતા એક નાનકડી રીખકસ વાળાં ચિત્રકાર
૨૧ ચિવરત્ન સજીવ.

મહારાકેર: ૨૧. સીતાંશમ જે રાખાં એક અનન્ય પાનરાખની કાનિવત
'કાનિવતો' અરેખા ચિત્રકાર સા સુચીવ.

આ રીખાવ રાખાંવિશાજ, રમણકુકર તેમજ તબીરુથાનેથી અને નવું
સાહિત્ય એ રસમય આપુ લિખે.

આ અંગેનું શુદ્ધ પત્રક.

૧. "સત્યેન્દ્રનાથ શર્મા" એ લેખમાં ૫૫૬ ૫૫૭ પર સ્ત્રીઓની જે મદતની પ્રશ્ન નથી પ્રમાણે શુદ્ધીને વાચક—

કાલમ	૧	પાંક્તિ	હેલેથી ત્રીજી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
	૨	"	૧૧	ધર્મી હતો	ધર્મી હતો
				આશ્ચર્યમાયથી	આશ્ચર્યમાયથી

૨. "વંશસ્થાનેથી" વાળી પહેલી નોંધમાં જોઈ શકાય છે કે "હુણની જેમ ધર્મસ્થાનમાં બેસી જાય..." અને "માઝીનીના જેમ શાકોની જરૂર નથી..." એ પ્રમાણે જે નોંધમાં નહીં હોય ત્યાં તે યોગ્ય છે.

આહકોને ખાસ સમગતની સૂચના.

આ હાલના—અમારા પ્રથમ વર્ષના વાર્ષિક—અંક સાથે જે આહકોનું સવાળમ પુરું થાય છે તેમને ખાસ આહતપૂર્વક જાણવું જરૂરી છે, જે ૧૯૭૬ થી શરૂ થતા બીજા વર્ષનું સવાળમ તેઓએ દેવે તાકીદે મનીઓર્ડરથી અમેને મોકલી આપવું. બી. પી. નો રીપાઈ આહકોને તેમજ વ્યવસ્થાપકોને કેટલા નકામા ખર્ચ દોષ તથા અમલકર્તા કારણ બને છે તે જાણવું છે. મારે, જેમનાં સવાળમ આ અંક સાથે પુરું થાય છે તેઓને બી. પી. કરવાની કાર્યવાહી કરવા પડે ત્યાર પહેલાં જોડશે આ અંક મળ્યા પછી તુરંતજ તેઓએ રૂ. ૮-૦-૦ (દેશવર રૂ. ૧૦) અમેને મનીઓર્ડરથી મોકલવા.

પાછલા અંકો જોઈએ છે.

"ગુજરાત"ના ગયા ક્ષેત્ર વિશાળ તથા આગિત અને કવિત્વના અંગોની તકાળ જરૂર છે. વેચવા ઇચ્છા કરે કર્મચર્ચામાં ખર્ચ આપવી.

"ગુજરાત" કાર્યાલય

૨૨ મેટ્રાપોલિસ લેન, મુંબઈ નં. ૧.

વ્યવસ્થાપક 'ગુજરાત'

આંખની સંભાળ.

રાખવી એ દરેક માણસની પહેલી જરૂર છે પરંતુ આંખની ખાળીને ઘણે ત્યારે જરૂર પડે ત્યારે યરમાં લેવા એ દરેક માણસની

મોટી જરૂર

છે અને તેથી દરેક માણસને ખાસ કુશળિયાર દ્રવ્ય તથા પોતાની આંખ તપાસાની અભિમાની નંબર કદાચો તે યાદ રાખવું છે. અમારા આહકોની સમગ્ર ખર્ચ અમ તેમને અમારા આંખ, રૂપેશિયાલીટ દ્રવ્યની સમાહનો લાભ તરફ મારત આપીએ છીએ અને તેમણે કાઢી આપેલા નંબર પ્રમાણે કાઢી પેગલના અથવા ક્રિસ્ટલના ચત્રા

ઇન્ડિયન ઓપ્ટિકલ કં. ૦

એમ. પી. મારીયા પ્રીવડીંગ

પાયુની-મુંબઈ.

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

પુસ્તક ૨

કોઈયું ૧૮૭૮

અંક ૬

જય થળે જય થળે—

અર્પાં પરપા

આપે સંસ્કારની પીપળ પ્રજાપતા,
પરણ નિજ રકંપર નિરંતર પારતા,
પ્રજા કાલાક્રિસપ અરિદ્ય વિહારતા,
રુદ્રાવતાર અગ્નીર વિદ્ય તે

રામ આર્મય વડા,—

શત્રુને મારતા, મિત્રને તારતા,
પ્રેમ ને શોષનાં મુલ રવીકારતા,
કર્મદોન જયજને પરમ કર્તવ્ય નિકામને
પાક શીખવાડતા,

વિષ્ણુના અંત થોડી પ્રકાશવળ
કૃષ્ણપાદવપતિ—

રુપિરમય જયજને ધોડા-થો પ્રેમમય
માર્ગે દર્શાવતા,

સોહનનિરત ને સત્યવચની સદા,
અર્પમાં અમલ આપદ વળી પારતા,

શત્રુ કે મિત્રમાં, મૃદુ કે વિઘ્નમાં
સર્વમર્હો અદ્ભુત સમાનતા માનતા,
સુવળ, અભવ શત્રુ, સદા શોભ્ય તે
મદાત્મા માધી ઉપનામધી સાકમા

પરમ વિષ્ણુવિને પામતા

અભિજયનાર અદ્વિતીયર

મોહન મદાન નર,—

એરી આ

સુભદ્ર સતમ અદિત

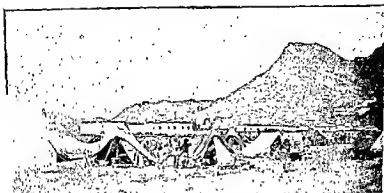
કુલકાંધવજ સહિત

સૈન્ય એના અગિત

નર્મરક ક્રમ્ય કદાઈ મોદ પ્રતાપી મદા
પદ્મજામીય જયસિદ્ધ તે શિવરાત્રેની

પ્રણિત.

ગુજરાતનો.

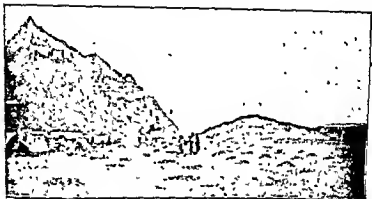

સોદાસનના ઉપર દિગ્ગજિવિના પ્રવાસીઓએ નામકી—

ત્રિભેદના, અગર તો દિગ્ગજિવિના અન્ય શિખરો સાથે એના વાસ્તવિક શો સંબંધ હતો. લાંબા સમય સુધી સોડો જુલથી ગૌરીશંકરનેજ માકેટ એવરેસ્ટ સમજતા. વસ્તુતઃ ગૌરીશંકર એનાથી ૩૬ માઈલ દૂર છે.

ઈ. સ. ૧૮૫૦ ના અરસામાં એવરેસ્ટ પર્વત-શ્રૃંગ માત્રમ પહોંચે. એનું ગાંધ એ વેળા ૧૫૦ માઈલના અંતરેથી વેવામાં આવેલું. આ વર્ષ બાદ એ શિખરનું નામ હોંદના અંગ્રેજ સર્વેયર-જનરલના નામ પરથી એવરેસ્ટ રાખવામાં આવ્યું, આ નામવિધાન સાથે સખત વાદ-વિવાદ લેખો થયો છે. પણ બ્રજેશ્વરનાસીંચિત્રો એ ખત છે કે આની મહાન ધાર્મિક આકૃતિ-એને વધુ ગૌરવ સ્થાનિક નામે દેવા છતાં એમને બક્ષિતગત નામે આપતાં એ અસુદ્ધ સિદ્ધાંત છે. કદાચ એ સંભવે છે કે એ વેળા એ શિખરનું કોઈ નેપાળી યા તિબેટી નામ હતું કે નહીં એ જાન ન હોય. આખી પર્વત શ્રેણીને માટે એક પૌરાણિક નામ હોવાનું

મનાતું એને તે 'દેવધંગા' છતાં આજે હવે આપણે એ માલીની મેળવી શક્ય છીએ કે ત્રિભેદના સોડો એવરેસ્ટને 'મેમે' લંબમે' (દેશની માતા દેવી) એ નામે ઓળખતા. ઇ. સ. ૧૯૧૧ માં ડેક્કર કેસને પછી આ વાત કબી છે. આ જાન પછી જો એ શ્રંગને એ કાન્ય-મય નામથી સ્ત્રીકાયમાં આવે તો ખોટું નહીં. પરંતુ 'એવરેસ્ટ' નામ એવું તો પ્રચલિત અને પુરાણું થઈ ગયું છે. કે એનાથી પુટું જરા મુશ્કેલ છે. અંગ્રેજ સરનાની સાથેજ એવરેસ્ટ, એર્શીસ્ટન હસાદિના નામો ફરી એ સરનાનાં અવશેષો યોગ્યભૂં આ દેશમાં કાયમ રહેશે એમ લાગે છે. એ શિખર-ની હંચલ ચિરકાળ સુધી તો અવશેષકનો દારા ૨૯૦૦૨ ફુટની માનવામાં અવતરી. આ સંખ્યા અનેક અવશેષકોની મધ્યવર્તી સંખ્યા હતી. હાલમાં કર્નલ સંર સીકની બરેઈનાં અવશેષકોના પરિશુભે એમાં સુધારો કરી એને ૨૯,૧૪૧ ફુટની દરાવવામાં આવી છે.

—જાવતી અને પાસની અવસ્થાઓ. દાવાબા રસ્તો બતાવે છે.

આ દેવબોધાલા મામલા બાના કામ મુઠી તો રાજકર્મિનિ અગ્રણી આટે આવી એવ ફેર નેપાલ અને હીમેન્ના સીમાન વચ્ચેના વિચલ છે. એ જગ્યા દેશના વિદ્યાર્થીઓને જાણતી આતા નથી. નેપાલથી જાણતી આ જાણ તો હજુ મુઠી દર ચર્ચાની મળુચામ નથી. સન ૧૯૦૩ ના આક્રમણથી હીમેન વિદેશીઓ માટે મોતને થાડા ખરે, પણ મેલા પણ વિદેશી, અને આમ કરીને પુરોહિતન એવરેસ્ટથી ૪૦-૫૦ માઈલને છેડે તો પોતાના નહેલો એકમે એની આમવાનના પ્રદેશ તો અગાનના રહ્યા. જનરલ રાવિંગ અને કનલ રાઈસર ઇ. એ. ૧૯૦૮ માં કાઢી પૂરા નહીના મુખની થાના કરના કરના આકરે ૮૦-૯૦ માઈલ દુરથી ઉતર બાજુએ કુરથાઈ એ પર્વતનું દર્શન કરવા પામ્યા. એ જગ્યા એજ પોતાના પોઝી પર્વતોથી અગાવડ એક ઉચા શિખરના રૂપમાં ઉભો રહેવ દેખા દીધો. એની આમવાન પૂર્વ અને પશ્ચિમના પહોડો એનાથી ૭૦૦ ફુટ નીચા હતા. આ મુખાદીમા

કમન એમ તુા માટેજ આશીષ દેવા એમને નિર્મૂળ કપો કે મુખથી બીજા પહોડો માથે જાગતી દેવાના આરતો એવરેસ્ટ સર્વથ નીરભેજ દતો અને બીજું કોઈ પણ શિખ એથી થા ઉચુ નહેનુંજ.

દેશના જાણે તો એવરેસ્ટ મુઠી પહેલિયાન એક પોતાનાની કાવના થાજાના લીલાં નન ૧૯૧૩ માં મેજર જે. બી. તોમે પુ બાજુએથી એ શિખર મુઠી પહેલિયાના પ્રખન મીનેલી ગીમા પર થાના કરી પરંતુ ફરિ કે બીજાએ પર્વતનું નિર્મળી દર્શન ન કર થાયે. કસ્ટુ હીમેની અધિભાગીએએ એ જાણે જાણે એ પ્રથમ કેવળ પીનેલિસ નહેલો. પર્વતવાનનો આનદ, તોજ માટે આનનો કે. કેવળ તોજ શોક અનુભવી થા કે જે કરી પર્વત ચરવા દોષ. આજે બાજુએ નાના નાના પર્વતો ચરનાં મખરાય છે. તે પણ ઇ. સ. ૧૭૮૬ માં જ્યારથી પુરોહન ૧૯૪૭૫ દુગની ઉચાવાળા માઉંટ બ્લાન્ક પ્રથમ આરોહણ થયુ ત્યારથી પણ શોધો

થી વધારે ઉચાં શિખરો પોતાનું આદસ
પરથી રહેલ નોંધાય છે. મનુષ્યની ખાં
નો નિતનામાં અતિ નિસ્તીમ થઈ છે. કોકે-
સ પર્વતમાળાનું ઉચ્ચતમ શિખર એલ્બ્રુઝ
૮,૪૧૫ ફૂટની ઉચ્ચાઈનું. ઉત્તર અમેરીકાનું
અત્યંત ભયંતંક્રમ માઉન્ટ મેક કિલિ ૨૦,૩૦૦
૫૮ ઉચું, અને દક્ષિણ અમેરીકાનો ચ્ચોટ્ચ

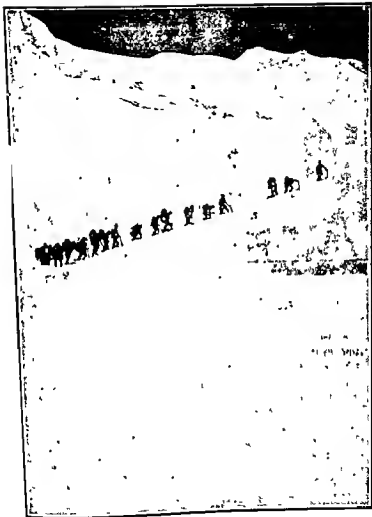
તેનો પથદર્શક દિશાવળની ઉત્તરમાં કુરોશરમ
પર્વતમાળામાં ૨૪,૬૦૦ ફૂટની ઉચ્ચાઈએ પહોંચી
ચુક્યા હતા. ઉચ્ચામાં ઉચ્ચો તંબુ ને ચાલ
મુખી કોઈએ નાખ્યો હોય તો ને મી. સી.
એફ. મીડલે દ્વેષી જોઈ ઇ. સ. ૧૯૧૪ માં
લગભગ ૨૩,૬૦૦ ફૂટની ઉચ્ચાઈ પર (Mount
Kamet) કમરમાં પોતનાં ડોળ લગાવેા દેવો.

પાદર્શન વિદ્યાલય વિજ્ઞાન નિગમિત્તે ચીનીય ખેતુ ખાંધે શિખર

પદાઃ ૨૩,૦૮૧ ફૂટ ઉચ્ચો અને દિશાવળમાં
અનેક શિખરો ૨૩,૦૦૦ થી વધુ ઉચ્ચાઈના
એ ચર્ચ મનુષ્યના પાદસ્પર્શ કરી ચુક્યા છે.
ઇ. સ. ૧૯૦૫ માં રોકર કોમલચ્છ મર્ચા
માંથાનામાં ૨૪,૦૦૦ ફૂટની ઉચ્ચાઈ પર અને
સન ૧૯૦૯ માં ડ્યુક કોફ અગ્રજીટ અને

બુગોમજસ્ટીએ અને પર્વતમાળાના રોકિડો
મારે એ એટલુંજ આશ્ચર્ય-હોઈ એ સ્થાનાપિત
હતુ કે જગતનું જ્ઞાન સંચોષત મંડળ શેવત
એસીઆઈડ મેટાપરી અને આદ્યાદ્યન કપ્પળ
આ શેલવેશનમાં સમેત હેય. વિશ્વના ઉચ્ચ-
તમ પર્વતના આદેશદળ જેવા આદસમાં તો આ

નામ કોય કૃષ્ણ મેડાઈ
 દ્વિમંચનપાઠશાળી રહેતો કાચકા બેલરકાના ઝગસીયા નાન તેમના મહુના

સાહસમાં આગ લેનાર વીર નરો

ઉમેશ્વર: ચૈત્રરત્ન, દાર્પજરી દેવન રાયખર્ન
બેકેશ્વર: મેસેરી બ્લીવર હુસેન મેસરહેડ

રે મંડોના એકમિત પ્રયાસે અને ઉદ્યોગ
પ્રાચીન સંસ્કૃતિની આજ્ઞા રાખી સફળ. બને
મંડોના મુખ્ય મુખ્ય સંસ્કૃતિએ મળી મંડોના
તરી અને ન્યોમોડીકલ સોસાયટીના પ્રધાન લેફ.
કર્નલ સર ફ્રાન્સિસ મેન્ડરવેન્ડના નેતૃત્વ
હોળા એક એકમિત સમિતિ ઉભી કરવામાં
આવી. સન ૧૯૨૦ ની શ્રીમંત જાન્યુઆરી ૩૦
દાર્પજરી દોદી સરકારનો સહયોગ પ્રાપ્ત કરવા
દોદમાં આગ્યો. અને એ સરકારે તે પોતાની
હમેશની ઉદ્યોગને અનુસરીને એ સહયોગ
આપવા કમિટી. દોદના સિલના ખાસ પ્રસે
શીવાય દોદની તીજેરીએ આજ્ઞા કર્યામાં તે
કદી તળાઈ દેખાઈ નથી. લાસમાં પણ અગ્રિયે-
નો સંબંધ એવો હતો કે જાતે લાસાએ
આં અન્વેષણ માટે શીખ અનુમતિ આપી દીધી.

એ વર્ષના આ પ્રયાસ માટે ૧૦,૦૦૦ પૌડની
અર્પિત કરવામાં આવી. ધારણા એવી હતી કે
પ્રથમ વર્ષમાં જ એ પર્વતનું પરિવર્તન કરવામાં
આવે, અને પાનવિષ આશોદાનું કાર્ય તો.
બીજાજ વર્ષમાં થાય. આ રીતે મંડોના પ્રધાન
લેફ. કર્નલ દાર્પજરી વરાધા. એમાં આર પર્વત
માત્રના અનુભવી મુદરથો, મીં દેવદેવ રાયખર્ન
(નિતા), ડાક્ટર એ. એમ. કેલાસ, મીં ન્યોમો
લી મેસેરી, અને મીં જી. એમ. હુસેન દત્તા.
એ સફળ આશપાત્ર ફાળવના સમૂહો દત્તા.
એમની સાથે મિલિતે અને પ્રાચીનસંસ્કૃતિ
તરિકે ડાક્ટર એ. એમ. સાર ચૈત્રરત્ન દત્તા.
સર્વે જોઈ દોદના મેસર મેસરહેડ રાયખ
મંડોનીઅર, અને કેપ્ટન મેસરીવર બ્લીવર, જા
આરંભી સદાચ જાપાકે સહિત એ દત્તા

સાથે જોડાયા હતા. બારમી જુનના રાત્રીએ જુમાપક ડેપાર્ટર એ. એમ. હેરનને હોંડી સરકારે જે પ્રદેશના જુનલુનું અધ્યક્ષન કરવા સાથે મોખરી આપ્યા. પર્વતારોહણનું વાસ્તવિક કાર્ય જુલાઈના કલમના તે ચાર સપ્તેકોને સોંપવામાં આવ્યું. જ્યોત્સીસન સોમાવટીના પ્રતિનિધિઓએ વૈજ્ઞાનિક કાર્ય પોતાના સિર પર ઉઠાવ્યું સારી મંડળાએક એકદરે પ્રશસનીય કાર્ય કર્યું અને નિમજ્જિત વિભાગના સહયોગથી એ અગ્રણ્ય કાર્યમાં મદદનતા પ્રાપ્ત થઈ. એ મહત્ત્વ વૈજ્ઞાનિક યત્રોથી બેઠક સાગી રીતે સુમળ્ય હતું. ફરિદા આલીની એમની સાથે પ્રખળ સામગ્રી હતી.

જ્યાએ રથાનિક પ્રાણીઓ-ગધેમાં, બળદ, ટંકુઓ, ખચ્ચરો વીચેરે લેવાં પડ્યાં.

કપાળેમની ઉચ્ચતા ૧૫,૨૦૦ ફુટ છે. એ સ્થાન પર પહોંચવાના એ મંડળીના અત્યેક મજબો પહાડી બીમાળથી માલ થઈ ગયા, એ રોજ જાળ-વાયુનું અને શીઘ્ર પરિવર્તન અને જોજન સારી રીતથી પામવા ન થઈ શકવાને કારણે થવા પામે છે. ડાકટર કેલાસ અને નિર્જળ થઈ જાવાથી એમને ડ્રોગીમાં ઉઠાવી લઈ જવા પડ્યા, અને કોષ્ટાનેમ પહોંચ્યાં પ્રથમ પડનેજ ૪ મી જુનના રોજ એમના હૃદયની ગતિ એકદમ નબે થઈ એમના દેહાંત થઈ ગયો. થોડેસર કાપી જેવાં મહાન પર્વતારોહી ડાકટર કેલાસ માટે લખે છે કે એ એક મહાવિર પર્વતારોહી હતા. એમણે હિમાલયના જુલુ કયા જગ્યા ચિખરો પર મદદના ઉદ્યામ કર્યો હતો. એજ વર્ષના એપ્રિલ માસમાં એમણે ૪૫૮૫૨ ચડાયા પોતાની.

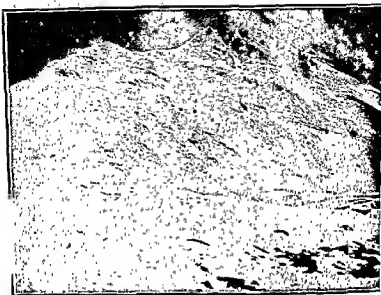
ફરિદા જ્યાએ માગે ૨૨ મે માસમાં જુનિયા થાય છે, એટલા બારે એ યુક્તિ કરવામાં આવી કે મે માસની મોખમા સર્વ મુશ્કેલી ઘટ્ટલોમિયા એકા થઈ વન્ય. એ પ્રમાણે એ મહત્ત્વ જે દોળાઓમાં પહેરેલાં મેની ૧૮-૨૯ માએ ઘાટ્ટલોમિયા સાથે નીકળ્યું પ્રતેક સાથે ૪૦

ખચ્ચર અને ૨૦ કુખી હતા. બરમાની પ્રદેશમાંથી પહાડ પર ચડતાં એ મહત્ત્વ 'ઉપજાડ મળી ઉપજાડ'માંથી પસાર થવા અને આંતરે રત્ને રહી કોષ્ટાનેગમાં જઈ પહોંચ્યા. એ તેજ સ્થાન છે કે જ્યાં ૧૯૧૩ ની મોજન પહોંચ્યું હતું. એ પ્રદેશમાં જાડવાની જાડવા પેસલ હતી. નાના પ્રકારના ફળદ્રુપોતિ વિપુલતા દેખાતી. ફળોએ હોંડી સરકારના પેરિશા ખચ્ચર પહાડી કામ-ખા દેવાયલા નહોતા. એ દીપન હતી ગયા. એટલે એને પાંખે મોખની એની

જોડમીનના વાવુ લેવાલું સાધક એજ વખત પર્વત ઉપર ચડતું અસલ્ય હતું

કાળિ ઉપરાંત કામ લીધું, હતું અને આ નવીન સાધક પોતાના ચક્ર કરતાં પહેલાં એમને આરામ લેવાનો અવકાશ નહોતો મળ્યો. ઇ. સ. ૧૯૨૦ માં એ મદદનાથી કામન (khamat) પર્વત સુધી ચડ્યા હતા અને ૨૩૧૦૦ ફુટની ઉંચાઈએ પહોંચી ગયા હતા. જે કે એમનું વય ૪૦ કરતાં વધુ પડતું હોવા છતાંએ એ અશય પર્વતારોહી હતા. ૧૯૨૦-૨૧ નો આપેર શીત-કાળ એમણે એજ કામખા માગેલો. લગભગ ૨૦,૦૦૦

ગરબી સભેજ, તેણે માનવસાધનાથી ચેમણું. કાંઠાવાળા—
જાલકીનો પદાર. આ કોઠાકીની બેવરેસ ઉપર ચડ્યા હતા.

કુટ નૃસિંહ શિખર પર ચડીને બેવરેસ-
નાં પ્રદક્ષિણા લેવા માટે ક્ષત્ર પર
૨૦૦,૦૦૦ 'કુટની ઉંચાઈથી અધિક
ઉંચે પહોંચી ગયા. ઇ. સ. ૧૯૧૧ માં 'બોમ્બ
રીફ્ટ રોડાવડી' સમયે બેવરેસે દિગ્ગજનાં
ઉંચાં શૃંગો પર ચડવાની સલાહના ઉપર બેક
નિબંધ લાંચો હતો. બેવરેસે મનુ બે દરિયા
આ છેલ્લા પ્રયાસને મોટી દાનિ-પોટ-રૂપ
હતું. આશિશ્વરના પદા હે. રાજ્યને પણ
પદારથી અનિવાર્યના માટે પતિયુગને દર ન
ફરી રાખ્યા.

કંપાબેગના આગળી રત્નો પતિય તરફ
બંધ બેવા પ્રદેશનાંથી ચલેને વલો હતો

કે વળાં પહેલાં કોઈ કુશળીબન
પહોંચી સકે નહોતો. બે બધું ઉંચા
પરંતુ પુલો બેને મુગમ દેશ હતો. સાંના
બેરીસરેને મુગમ મળી મુકે હતો કે આ
પર્વતારોની મંડળીને દરેક પ્રકારની સલામત
આવવામાં આવે બેરેસે બેને બેરલી સમયતા
તો મળી. આશરે ૧૫,૦૦૦ કુટના ઉંચા મેદાનો
માંથી ચરચુના (ચુનટી) મહેલની સુધે સામે
દિગ્ગજના દિમારત બેવરેસે કોનારે રત્નો
ચવાતું હતું. વંચોનાં વંચુ, પ્રાણીઓ,
વળાઓમાં કમદસ બધુચ મોટી સંખ્યામાં લતા.
ચરચકીયાં મારે સાધારણ રીતે પતિયાનિયુષ
છે. બે બેથી મોટી નદી બેવરેસમાં લઈ મો

માર્ગોનો ભેદ જાણવા માટે આ રચના પ્રથમ પસંદ કરેલું હતું.

દીઘેટમાં કોઈપણ વિષયનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું કે માહિતી મેળવવી એ મુશ્કેલ હતું. એટલે દક્ષિણ બાજુના પ્રદેશ સંબંધમાં કે પથ માહિતી ન મળી શકી. પરિણામે સૌના ઉદ્દેશથી બિન બિન દિશાએ ખાલુસો મોકલવાં પડ્યાં, પરંતુરોહી દળ પોતાના બે અનુભવી સાથી-ઓનાં આધારથી ચારમાંથી જેનું જ-એસેરી અને ખુશોડ-રહી મધુ હતું. એ વાક્ય તળ-પ્રદેશની શોધ કરવા ૨૩મી તારીખે ૧૮ કુલીઓ લઈને નીકળી પડ્યા. એમણે રોંગગ્લેક શિખર બાજુ દિમાનીની સાથેસાથે ચડવાનો આરંભ કરી દીધો. એ દિમાની એ પર્વતથી ઉત્તરશિખર નીચે ઉતરે છે. બીજો દિવસે કેપ્ટન બ્લીસર અને ડાક્ટર હેરન પશ્ચિમ બાજુએ જઈ અંતરે જોયું દિમાનીને માપવાને આવી નીકળ્યા. કર્નલ હાર્વર્ડની ૨૬મી ને દિવસે એમની પહોંચે મળ્યા. કોઈક વખત આ ટોળાની સાથે કે કોઈક વેળા બીજીની સાથે અગર ઉટલીક વખત તો સ્વતંત્રપણે ચિંચે ભેવમાં એ અચૂલ રહેતા. મેન્ડ મોસંદેડ અને ડાક્ટર લોન્ડને તીર્થની પશ્ચિમ અને વાક્ય પ્રદેશનું માપ કર્યું અને એમણે અલ્પપુત્ર ઉપર કર્નલ રાફ-ડરના માપ સાથે જોડાયું કરી દીધું. આ કાર્-વિભાગ દરમિયાન કોઈ કોઈ વેળા મેળાપ અને આદતખાલી થતી હતી. જોયું (અગર કેપ્ટન) એ એક મુંદર દિમાની-ટોચ છે; અને જોયું દિમાની (Glacier) દક્ષિણશિખર એ ટેકરી સુધી પહોંચતી નાનરે ચડે છે. એ સમુદ્ર તટથી ૧૯,૦૦૦ ફુટ ઉંચાઈ પર નેપાળની સીમા પર આવેલી છે. એનાથી આગળ પશ્ચિમ બાજુએ કર્નલ હાર્વર્ડની અને મોસંદેડે “પુસીયા”

યાને માર્ગોત ટોચના (૧૭,૭૦૦ ફુટ ઉંચાઈ) માર્ગથી “રોંગ ગ્લેસિયર” નીચું અવસોડન કર્યું.

“રોંગગ્લે” દિમાની (glacier) ના માથા પૈર અતિ વિશાળ એવરેસ્ટ ખડો છે. એમાં ૧૬,૦૦૦ ફુટની ઉંચાઈ પર એક મઠ આવેલો છે. કહેવાય છે કે ત્યાં ૩૦૦-૪૦૦ તમરવીઓ એકાંત ગુફામાં વાસ કરી રહેલ છે. આ સૌંદર્યકાંડે ૧૮,૦૦૦ ફુટની ઉંચાઈ પર પોતાના તંતુઓ ઉભા કરી દીધા. અહીંથી એવરેસ્ટ સાત માઈલના અંતર પર હતો. અહીંથી એ લોકો એક ૨૩,૦૦૦ ફુટની ઉંચાઈની ટેકરી પર તરવા કે જેથી કુલીઓને ચડવાનો અભ્યાસ પડે. કોઈક માસ એમણે કુલીઓ પાસે દિમાની વચ્ચે કામ કરાવ્યું. ૭મી જુલાઈ સુધી મોસમ બહુજ અનુકૂળ રહી, પણ વરસાદની દવા શરૂ થઈ અને વરસાદે એ પ્રદેશના પરિવર્તનના કાર્યમાં ખત્રેસ નાંખી. હવે મનું તો અસંભવિતજ થઈ ગયું. તમિરીમાં પણ હરરોજ રાતના સમયે વરસાદનાં તોફાન થયાં બાજાં; પીંગળીના મગકારા અને વાહોની ગર્જના શરૂ થઈ. નદીઓ ઝાળંગવા ઘાસ ન રહી. પણ દક્ષિણ તરફ વધતાં મોસમ ઠીક આવી. દક્ષિણી દવા શરૂ થતાં સાથે વરસાદ બંધ થઈ ગયો. એ પ્રદેશમાં ચોનાસાનાં વાહણાં સિંચે વરસાદ બાજેજ વર્ષાવે છે.

૧૮,૦૦૦ ફુટની ઉંચાઈ પર નાખેલા તંતુઓની ઉપર મોટાં મોટાં પહાડી શ્રૃંગો આવેલાં હતાં. એ ૨૫,૦૦૦ થી ૨૬,૦૦૦ ફુટ ઉંચા હતા. એ શિખરો પર ચડવું કઠણ હતું. એ ઉપર ચડવાને મનુષ્યશરીરને શક્તિબદ્ધર અપ કરવો અપરિશ્ક છે. રોંગ ગ્લે દિમાની એવરેસ્ટથી સીધો ઉતરે છે. એની એક શાખા પશ્ચિમથી ૨૦,૦૦૦ ફુટ

ઉચ્ચ પર્વતોના એક મોટા મમદમાથી અને ખીણ પૂર્વ દિશાથી નીચે ઉતરે છે એ બાબતથી એવરેસ્ટ પર ચડવાનું કાંઈ એક નહોતું પણ ઉતર બાબતથી પણ ઉપર પહોંચતું એવરેસ્ટ અત્યંત વિવિધ હતું એવામાંથી પૂર્વીય શાખા પર ચડવું એ ત્રીજા દેખાતું પણ એ સામે માગ દત્તા

એ પર્વતની ઉત્તર બાબતોનું મહત્વ જાણ કરવા માટે એવો નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો કે 'ખર્તા'થી નૈઋત્ય બાજુ પરના પ્રદેશનું નિરીક્ષણ કરવામાં શીમના છ માસ માળવામાં આવે ખર્તા નામની એક નદી પર અરણ્ય નામની શાખા માથે ચડતા મેળાપથી લગભગ માર્ગ એ માર્ગ પર કેટલાક શાખાઓ એક મુશ્કેલી આપે છે. જુલાઈના અંતમાં કર્મચ દાવંડગી ખર્તા મધ્ય અને મુળ સિમર ભડગવાનો પ્રવેશ કરી આવ્યા આ જમણા દરમ્યાન એક એવી જમિનો મળી આવ્યો કે જે બહુ જ મનમગની હતી એમાં મોટા મોટા મોઝા-આજમો અને મામો કેળવવામાં અને નાના નાના ઝાડોમાં નાના નાના પર્વતોની શુશ્રુષામાં તપસવી અને નજરિયાની એક હતી. અહીં એવું વન પરુપથી દેખા કે ખનુષ્યા હાથમાંથી આદાત કરતાં જીતાં નોતાં.

તીંગરીથી જુલાઈના અંતમાં પચાસ આ સ્થળ પર ઉતારી લઈ જવામાં આવેલો, અને આટલે સુધી જવાનમાં તરુઓ જાડવામાં આવ્યા હતા. મહાનિયો ઉપરોચ દોઝામણીના ઉપરોચ માટે અપારશ્વદ નીકે કરવામાં આવ્યો ન તે કોઈ અધિગતી કે ન તે કોઈ ખર્તા-જિવાળી એ બતાવી શકતો હતો કે ખર્તા નદીનું મુળ મધ્ય હતું, કે એ ખર્તા એવરેસ્ટ પહોંચતું સંભવિત હતું કે કેમ પરંતુ એ

એટલું કહેતા કે હિંદીથી બાબતોને ખીણ ખીણમાંથી ત્યાં પહોંચતું કદાચ રાજ્ય દેખ. આ કામચુકની ખીણ હતી. કામચુક અત્યંત નજીક એ પહોંચે છે કર્મચ દાવંડગીની મધ્ય પ્રમાણે આ ખીણનું સહિમાર્થ દિશાવચન કોણેપણ પ્રદેશ કરતા વધુ મોટું છે. એમાં મોટા-મોટા પર્વતોમાંથી આવતાં માથે મોટી કરી રહ્યા દેખાય છે, અને જરૂરના મોટા કુકાઓ દુકીને નીચે બીજી માર્ગના કરતા મળે છે. આ માર્ગની વચ્ચેના પણ સુદર લીલીંગમ ગોચરબિ આવી શકે છે. આજવાસ દેવ-દારના સંગે પણ નજરે મળે છે. ઉપરના છોડ પર એવરેસ્ટ શિખર શિર ઉપર ફરી ઉભું છે કેમકારું દિશાની એક મોટા અગરની માર્ગ એવરેસ્ટની પૂર્વ બાબતની સાથે સાથે નીચે ઉતરતો ખાતુમ પડે છે. એ બાબતોને આરોહણ કરવા કોઈ સાધ્ય માર્ગ નહોતો, એ વાત જાણવા પર્વતારોહીઓને એ 'પર્વત-પટ્ટે'નું લાલુ માપ કરવાની આવશ્યકતા નહોતી ખર્તા અને કામા ખીણો વચ્ચે આવેલ ૧૮,૦૦૦ ફુટ ઉચાના "સંગમાશા"ના પાટમાંથી કર્મચ દાવંડગીની નજરે પણ દિશાની ખીણો ચડી એક માર્ગમાંથી. ખીણ એવરેસ્ટ માથી અને ત્રીજી નૈઋત્યમાં આવેલાં શિખરો માથી નીકળતી.

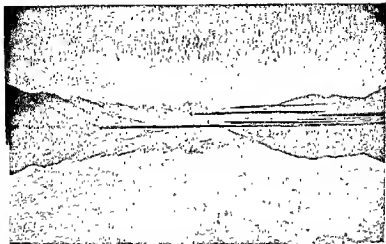
ખીણ એવરેસ્ટના દિને ચેપેરી અને મુચેક અને થોડાક સમય પછી એમને આવી મળેલ મોસંદેઝે ખર્તા ખીણનું અન્વેષણ શરૂ કર્યું. એના બે દિવસ પછી કર્મચ દાવંડગી પોતાના મનોરહસ્ય પ્રપણ પર નીકળી પડ્યા. આ જમણા પ્રતાપેન આ સુદર પર્વતોમાં ના મોટાદર દરેકના ચિંતે આજે આપણે જોયું બાબતોથી થવા છીએ. એ સોફા આ દિશામાંથી દિશાની ઉપર બહુ મુશ્કેલીથી

ચલ્યા. છેવટે એ (Col) મેર ૧૫૨ ૨૨,૫૦૦ ફુટની ઉચાઈએ પહોંચ્યા એ ત્રિખર ઉપરે આપરે એક માધ્યમ પગ નીચા એક દિમાની ની આપરાર એવરેન્ટની પીં પગ મુકા જેર રહ્યો હતો (એ બીજે દિમાની પગ નમનક દોરણુ પાડવાથી માયમપડયુ) એ દિમાની નું શિર ૭૦૦ ફુટ કે તેથી રિજેર અમનાથી નીચે હતુ અને એની આપરાર ઉપર મેંચ (North Col) ની બીજી બાજુએ પંડાચરોનો રનો પડ્યા હતો-આ ફોલ અલ્પ અમનુ વલ્લ હતું. એ 'મેચ' એવરેન્ટના ઉત્તરની પીંખા (Trail) એક ઉકુ રથાન છે જે અખ અને પૂર્વીય રોગળક દિમાનીએને વિખાત કે ડ અદીથી ચલવાનુ સાધ્ય હોવાયુ. પરંતુ મમય એગમનુની મધ્યનો દોહ વડાકતુ પુર એતથા હતી. અને એમામાના બગે રતાઓ ચલ્યા મારે મુરકેર બનાવી દીધા હતા એમાનુ પુર થાય અને બરફ આગળી મળ એની રાફ એક એરોહા આ મુસાફરોએ ખનાથી ૧૮ મહત્ત ૧૫૨ ૧૭,૫૦૦ ફુટની ઉચાઈએ અને બીજી એ ઉપરના ૨૦,૦૦૦ ફુટની ઉચાઈએ સિખરો પર બનવાની નાખી. પડી એ ખર્ચો ચોડા દિવસ આરમ્ભ થેવા મલ્દ. ચોતના માર્ગની પહેલી મમલ એમણે કાપી કહીએ તો ચાલે, કારણ કે એવરેન્ટ પર ચલકોનો રરનો એમણે ચોલી કારવો હતો. પછીથી એ પડીના પડોએ કારા પર્વતનું આરોહણુ મોડણુ કરુ કરું પ્રથમ ૨૩,૦૦૦ અને પડીનો ૨૫,૦૦૦ ફુટની ઉચાઈ પર તણુ નાંખવાનો નિયમ કર્યો.

મકતુ મુધરતી કર ચવાના મિન્ડો રેખાવા માધ્યાં કે તરતજ એવેરી અને જુલોક ૧૭,૫૦૦ ફુટવાળા પડાવ તરફ આગળ ચલ્યા. એમણે એમ આરા મએવી કે સપ્ટેમ્બરની શરૂઆતમા એમાનુ તો પુર મંગેર એટલે આગળ

૭૮૫૩ અલ્પાડીઆ ખુનુ રહેશે પણ વગરારે એમનો પીછોજ ન હોડયો ઉપર ચલવાનો આરમ્ભ કરના પર્વેજ બીજા ત્રણ મહિના એમને પ્રતીક્ષા કરતી પડી મપ્ટેબર ૧૬મી મુધી દરરોજ બરફ વરિતુ રહ્યુ. મંગેરમરોજ મુધાગનો લાજ બધ એવેરી અને જુલોક ૧૦,૦૦૦ ફુટ મુધી તો પહોંચી મયા. પરંતુ બીજે દિવસે એથીએ વધુ જોરમાં પડેલ બગના વરમાદથી પાડા હયા, આખરે ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર આખી મકળી ૨૦,૦૦૦ ફુટ ઉપરના પડાવ પર પહોંચી મકતુ ખગળ ચાલુ મહેવાનો સભર તો હતુવે દનોજ, ખમુ મેવેરીને એમ લાગી મથુ હતુ કે વધુ ચોમવા મા લાગ નરેનો ૨૦મી સપ્ટેમ્બરે મથમમાર એ અને મોર્મહેડ ૧૪ અચ્ચર બાર વડિત દિમાનીની રોચ પર 'કોલ' મા ૦૪ પહોંચ્યા જુલોક અને બીજર પણ એમની પડવારે ચાલી નીકળ્યા હતા. ૧૮મી એવરેન્ટ એ લેડી જુલોક અને મેવેરી એક મલીના પર જે રોચ પર પહોંચ્યા હતા, ત્યાં મુધી પહોંચી મયા

૨૨ મી સપ્ટેમ્બરે આ મકળના ૭ મપે-મેવેરી, જુલોક અને બીજર, દાર્ડમરી, ચાન્ડન અને મોર્મહેડ (ચાવર્નને ૨૦,૦૦૦ ઉચાઈવાળા પડાવમા હોડી આઆ હતા) ૨૬ કુળિએ માથે એ 'કોલ' મા પહોંચ્યા અને ૨૨,૩૨૦ ફુટ ઉચાઈએ પડાવ નાખ્યે. આ માર્ગમાં ચાવળ બાજુના જવના મળવ ઝોલઓ આવતા એટલે એનું નામ (ચાતમ્પ દરી) 'હ્દમપરા' પાડેયું હતુ. પરંતુ મુકાઓ તણુઓનુ ફેક રહ્યું કરવાની જગ્યા તરીકે મળા. ઉચાઈની અબર કે નરિત કે સર્વના ઉપર જાઇ હતી મુસાફરોને કંદાચે તો આવવા લાગેજ દનો, અને ઉમાદ અને

સુશરમણી નદી પાતી સ્થાનની પર્વતમાળા

શક્તિનો પણ અભાવ દેખાયો; કુલીઓમાંથી કેટલાક શિશોવેદના અને ચાકની ફરીયાદ કરવા લાગ્યા; તથા જલ તો ખાણ પડ્યા અને તેમણે ધરતો માર્ગ લીધો. રાત્રે ધરમા-મીઠરનો પાશ નીચે ઉતરી એક ડીલી (ફેરન-દાણદ) ગરબી પર જઈ રહ્યા જરફ પુષ્કળ અને કાણુદરી ગળેડું હતું. જર્જર દાખડેવરી પોતાના વર્ણનમાં કહે છે કે મળરકે ૪ વાગે નીકળી એ લોશ મારા પ્રભાતે ત્યાં પહોંચ્યા. જરફ ખુબ કાણુ દરેડું દોષ ઉત્તમ રિયતિમાં હતું. એ માધ્યમ દૂર આવેલ દિમાગગદિત ડોંગોવાળા એવરેસ્ટ ચંદ્રપ્રકાશમાં અતીવ સુંદર લાગતા હતા. સૂર્યનાં પ્રથમ કિરણોથી જરફનો રંગ સુસાળી ઉપરથી નારંગી થયો. એની પાછળ સુંદર વેગણી રંગનું આસમાન ખીલી રંગું હતું. આટલી ઉંચાઈએ પણ એક કંચલે કાણુ પગલાં હતાં, એક ચિન્હ તો મનુષ્યનાં પગલાં

જેવું લાગતું અને એણે એ સંકળાને ગુમ-વાડમાં નાંખી. કુલીઓ કહેતા કે એ પગમાં કદી કદી અતીવ નિર્જન અને અચામ્ય પર્વતો પર મચી આવતાં કોઈ નંગલી લોમશ મનુષ્ય નું હશે. પણ મનુષ્યને એ પગમાં કોઈ મોટાં ભુરાં વસ્ત્રોં હોવાનો મંલય ખરો.

બીજે દિવસે યુમેક, મેલોરી અને બીલર દસ કુલીઓ લઈ દિમાનીની નીચે ઉતર્યા, એના પર દસ મુઠી ધીમે ધીમે આસીને પછી “ઝાલ” ની નીચે ૨૨,૦૦૦ ફુટ પર. ખુડાં જરફમાં તંજુઓ નાંખ્યા. એ અતિ નિરાનંદ, ભાગનક રાત્રિ હતી; તો કે તથા બાહુએ ઉભા પર્વતના લાગથી રક્તિન છતાં પણ અવંક સ્તીતળ વાયુ તંજુઓમાં ખુબ વેગથી આવી અથડાતો અને એવું લાગતું કે દમણાં એને ચીરી હિચારી લઈ જશે; એટલે નિદ્રામાં પણ લાગે અથેવ પહોંચતી. ૨૪ મીએ સવારે

જનમતા એમનામ ઉતાર કાળ પહોંચવાનો ઉદ્દેશ કરવાનો ઉત્સાહ ન રહ્યો. આગળનો જુદાવ બહુજ કાંઈ અને મારા મીથિા દનો માઝ અગીઆવ રાત્રે એ કાળ છ વર્ષ નો પહોંચ્યા પછી બધા સાફીને ઝાસવાય થતા મુલાકાતો કાળ પર ચલત મામલ દત્ત છતાં ઉપર એમને બગીની અમલ સીતલ દવા નહી અને એમની વધીમધી સક્રિય પણ એણે કાંઈ કીધી એટલે ચલવાનું કાળ અમલે વિભાજ થયુ મધુ.

દમણાં એ પણ માનુસ પડ્યુ છે કે બીજું એક મદગા ૧૭ ૧૦૦ કુટની ઉચ્ચાઈ પહોંચી જમી છુતે વસાવતુ આગળ વસાવી પાણું આપ્યુ. એમાં મેલર માઈટેક ક્રેટન શીમ, ડુક્ટન નોગરદાર અને કનલ ન્દટ દતા એ પોતાની સાથે મિકેનીકલની ખાટલી પણ કાંઈ મથા દતા. પણ એમની માથે આમાન વીજેરે વધ વનગા પદાટી સોપાન નો

એન્નીજનની વચ્ચે નહોતી લાગતી.

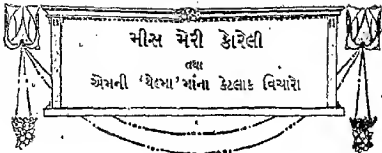
આ લેખ પુરો કરતાં પહેલાં એક આકસ્મિક ઉપજા કરાની ખામ વગર છે.

એરિસ્ટનું નામ પડ્યું તે પહેલાં એ પેલકે X (કાળ પદમી) તરીકે ઓળખાતો અવધોકનનું પચિશામ મોપકે નેક્સાવ પડી તબુ દા મુખ્ય બમારી (Computer) જાણવીછતે મીથી કાટુ કે એ પદમું સિખર ૨૬,૦૦૨ ફુટ ઉંચુ દત્ત એ મઠ એન્ડુ વાલના આગમમા દમ એવનો એમનો ધમી મોટ્યો, મારણ, મે કુનીઆમા કીધી મોટામાં મોટા ચર્ચતી મીથ કરી.

તે એ અસાધ શોધક ભારતવાસી ન હોય ના કાચ કુનીઆને મોપકે કોનું નામ મારનું એ લીંગીય સરકારને કાંઈ સુવર્ણકરે જાનગાય દન અને ભારતવાસીઓ તે બીઆર રુકે એરિસ્ટના માથા શોધકને ઓળખ્યા વિના મધાની જુથોક કીજેના મીના માધ રાચે.

સુરક્ષિત વખતે એરિસ્ટનું દ્રશ્ય
ખાંતી ખીણમાં ૨૦,૦૦૦ કુટની ઉચ્ચાઈ પર નાગેલા પગલમણી

લેખક:
ડૉ. હસમનમની "શબ્દનમ"

શ્રી મરી, મેરી કેરેલી ગ્રંથકર્તા: મેરી કેરેલીનાં પુસ્તકો ઘણાં ગમે, તેનો અંગ્રેજ-મદિયા છે. વિલમોલ્લમ અભિપ્રાય ધરાવના હોય, તેની આપણે દરકાર

નવવચ્ચાકાર તરીકે તેઓ આપ્યા જમનમાં પ્રખ્યાત છે. અને પુરોષ તથા અમેરીકાના મોક્ષ મોરા વિદ્વાનો તથા સામાજિકજો તેમને આધુનિક સમયના નવવચ્ચાકારમાં પ્રથમ અને અર્થગ્રંથ રચના આપે છે. તેઓના જનનમાસ નો તેમની કૃતિઓ પર અર્થ છે, અને પ્રસંગિકતા દુકાન પર કેરેલીનાં પુસ્તકો મારે જમને મારે હોય છે! આ કે અનિર્ણયિત નથી.

મરી મેરી કેરેલી: ૧૯૧૨ માં

કરવાની નથી; જેની મોરલીએ આપું જમલ કોસે, તેની આધુનિકરી આધાર દેવી મક્કિનો આપણે વિચાર કરવો છે;—અને તે સર્વ મેરી કેરેલીમાં વિદ્યમાન છે.

"દમ્મીર દહ"નો લેખક લલે એક મો. મ પરમાં પધારે વચ્ચેનો હોય. "મુજ રાની" ભયે તેના મારે અભિમાન લેવું હોય; પરંતુ "અદમ્મીવંદ" અને "વેરની વર્ણના" ના લેખક મોરવં નરભ અને કે. પાણામ મુનમી.

પરંતુ એક મન પીના જે. દિગ્ગજ કોવચિક એ મુજરાની મદાયમાવણી ને અભિપ્રાય ની નીમત્ત મને અંગ્રેજીય વાર્તાઓના અર્થને પડેલ મુજરાન, એક અન્ય નથી, પરંતુ

છવંતે બ્યકિત છે મુગરાનની સામીવતા રસ
જાણ અને ચેતનતા જે સજ્જન હોય તો તે
તેમનાજ બ્યકિતવથી, મુગરાનનું ગૌરવ આજુબ
અને મીઠેરે જે છવંતે હોય તો તે તેમનાજ
અસ્તિત્વથી! કાશનું મુગરાન એવજન
રખની જાણનાનું અજન સીચી રજુ હતુ
આજનું 'નવીન મુગરાન' કરેયાજાવ મુનશીની
રસધારા કીચી રજુ છે

અને ઇશ્વરશા પલુ ને પ્રમાણે
શ્રીમતી કોરેલી, જે લેખિકા તરીકે આજુ
મરીની 'Genius' બલે દેવી રાજિત છે
તેમણે અનેક નવરસચામ્યા લખ્યા છે, જેની
શોધપ્રિયા કોરેલી બધી છે કે-તેમના એક
સાધારણ-જોડા પ્રખ્યાત પુસ્તકમાં પલુ પદર-
પંદર અને વીસડીમ મુકરણ થઈ ચુક્યા છે!
તેમનાં સર્વોત્તમ પુસ્તકો Sorrows of Satan,
Thelma અને Araith છે, જેના અનુ-
ક્રમે લખજા સાદ, પચામ અને ચાવીમ
ક્રમરજુ આજ મુખી થઈ ચુક્યા છે! આ
ઉપરથી મુગરાનને આપણા ઉત્તમ લેખિકાની
શી કદર મુજાઈ છે તેની તુલના કરવાનું સહેજ
બાન થયે!

કેટલાક વિદ્વાન સમાવેશકો Sorrows of
Satan ને મેરી કોરેલીનું 'master-piece'
(અથાસિરોમણિ) ગણે છે, કેટલાક Thelma-
ને, બ્વારે કેટલાક Araith ને ગણે છે. આ
લેખક ત્રીણ બેધીમા છે, જેમે તેમ હો, તેમના
રેક પુસ્તકમાં કે ને કે અવનદી વિચિત્રતા,
રમણતા, કલ્પલક્ષતા અને મુંદરતા એકે નિર્મલ
અચૂપ વહે છે. શ્રીમતી કોરેલીની અત્યંતિક
ચતુરમક્ષનામાં, તેમની ઉચ્ચ ભાવનાશા અને
પવિત્ર મિલનિયાં આજકાલના materialist
-અનુભવાની પુરોષ મારે spiritualism

-આધ્યાત્મિકતાનો ધંધુને પાર રીખવાના બાજી
રહી મથા છે!

શ્રીમતી કોરેલીની તવ ગૌરવાએ તવગણ
કર્મિ psychological (પાલોની વિવિધ ખો-
લ્યાની નિષ્પક્ષ) હોય છે. માત્ર "થેલમા"
એ-તેમની એક પ્રેમવાર્તા છે, છતાં મુદ્દથી
મુદ્દ વિવિધ પલુ એવી ચતુરમક્ષનાથી મુચિંદા
હોય છે કે વાચક એક સુદર ઉલાનની વાંચિકા
જોયા બાજી કેમ વિચારેા હોય! એના રમ-
સાધરણજા છેવટ મુખી કાલ્યા કરે છે!

અહીં આ મહાન લેખિકાનાં પુસ્તકોની
'સમાવેશતા' કરવા ચિચાર નથી. કાલજુ લું
બાકુ છુ કે મધાનોચના કથાનું કાલ તો
રા નર્મનિદરાવ જેવી પ્રતિભાગાની બ્યકિતનું
છે રા મુનશીનું સુદર ગલ "મુગરાનનો નાથ,"
જેની સમાવેશતા હાગ તેના મુજા ૧૫, કરવા
પલુ વિવિધ અજામી ઉચ્ચ હોય, તે મહાન
રીક્ષાકરની લેખનશક્તિનું છે. ખાશે નો અહીં
મેરી કોરેલીના 'ઉચ્ચ પૂર્ણિવ' વિચારોની
મહેજ જાણી કરાવરાનો એક નામ પ્રવાસ છે,
એવનુજ!

આજથી ગણુ વર્ષ પહેલા માત્ર પૂતલ
પ્રોફેસર-પ્રુર-નિખ રા. હારિયક મેદરાની
જગતમણથી "થેલમા" અવનોકવનો: 'શુભ
અવસર આપ થશે હનો. તેમાથી અમુક વિચારો-
નો અહીં ઉલ્લેખ કરીશ, જે પરથી જુલક
બેધ રાજકે કે શ્રીમતી મેરી કોરેલીના ચિચાર
કેટલા જવા ઉચ્ચ અને પૂર્ણિવ છે!

એક મોરેંછમન રખણી 'થેલમા' આ
નવજાકાની નાંખિણ છે. તેના મુખથી શ્રીમતી
કોરેલીએ જે રામ્હો કહેવજાવ્યા છે, તે ચર્ચવા-
થી એનું જાણાય છે કે જાણે તે રામ્હો
કેલ પૂર દેશની રખણીના મુખમાથી નીકળ્યા

મીરાં મેરેલી: ૧૯૧૨ માં

હોવાં પૂર્વદેશી વિચારે-
માં અને શ્રીમતીના
વિચારોનાં કેટલી બધી
એકતા અને સાદસ્ય!

નવમકથાના નવિક
એરોગટનો મિત્ર લૌરી-
મર કહે છે:-

“કોઈ શ્રીમે તેની
હાડી સોપી રાખવા કરતાં
વજ્રને વડા કરી લેવું વધારે
સહેલ છે.”

“તમે કેવા મોળા છો!
તે અશ્વભરિત છે! શ્રી
મેકલી બધી સ્વેચ્છાવાદિણી
નથી થઈ શકતી!” શેઠભાઈ
જાણીશું

“હું તમે ખરેખર બિડું
ભાને છો?” લૌરીમરે
આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

“હું ન શા મદદી-
બધાએ બિડુંજ માને છે!
x x x. તે કેટલી મોટી
મૂખંતા કહેવાયો, ન્યારે
શ્રીમિા પુરોષાની આજ્ઞામાં
નહી રહે.” શેઠભાઈ કહ્યું.

સ્ત્રી-શિક્ષણના વિષય-
માં શેઠભાઈને પિતા કહે
છે:-

આધુનિક ‘ગૃહ્ય વિધિ’
શ્રીમિાને ન એકવાર શેઠભાઈને
મનિત કે બીજાઓને નહીં
આવડતું-તેને સંબોધવિધા
આપે છે તે નજર પડ્યું
લખા વાંચી નવું છે. તે
શીવાય તે સુગત ધોનનાં
અને બરનાં ગુણનાં જનું
નવું છે. x x x મારી

હિંમત દલી કે તેની પ્રાપ્તિ સુદર, કલમક વન તેને આત્મમાનની શિક્ષા આપે, અને અજ્ઞાન રૂપાં મૃત્યુ કેષ છે, એમ શીખવે.

• ચેરમાને શીખવવામાં આવ્યું હતું કે —

"The three principal virtues of a woman are charity, humility and obedience—પરિત્ર, નમ્રતા અને આદાપાલન; એ ત્રણ સૌના મુખ્ય ગુણ છે."

ચેરમાની પતિભક્તિના વિગતમાં જમ્યુ છે કે:—To her mind he was all that was great, strong and noble and beautiful—he was her master and king—and she loved to pay him homage by her exquisite humility * * * complete contented submission * * * She could 'not understand the possibility' of any wife not rendering instant and implicit obedience to her husband, even in trifles.

અર્થાત્

તેને પોતાના પતિવિરભાવ સ્વ મહત્તા, મહાનુભાવતા, અદ્વ તથા કૌરવ્ય રક્ષાવ પિતૃ હુ માધુર્વતરી વિવરણના, અને સમગ્ર જીવનપુષ્પ આપીતલાવર્ત પતિની કૃપાભાગી કમ્યા રું તેને ધન્ય મનદ્વ હુ તે સમજી રાખી ન હતી કે એવી કેલ સી જમ્યુ થઈ લખવિત છે, એ કળી નાની નાની બાબતોમાં જમ્યુ પતિવેરનું પ્રેરિત આદાપાલન ન કરતી હોય.

પદાભા પામડે! પાશવ્ય સંબંધતાની અપૂર્વિ દશાની આ વિચારોની મુલના કરો! મુરોવમાં ફેરવી સ્ત્રીઓ આજ વિચારોની હમે ને હોય તે ભાં Disorder લખવ—પાશ-નાશાઓનું આરુપું કમળ પ્રમાણ ન હોય!

પડના અમુક પ્રપત્ની મનુષ્યોએ ચેરમાને કમળીયે વખત બનેરવાના પ્રવલ ભાં કે તેનો સ્વામી કાલ અન્ય સ્ત્રી સાથે પ્રેમ રાખે છે! પરંતુ ને કહી આવી વાતો પરવિષામ લાગતી નથી! અન્યા બનારે તેને પ્રમાણુવરૂપ એક જ દેખાડવામાં આવે છે—અશ્રુ કમળી બાબતો-નો મુળ બાધાપ કે 'ગુદોજ હતો-તો' તે કળી દુષિત થાય છે, જ્યાં તેમ્ને તેનો દેલ પેલવલજ માથે રાખેલો, તે પિતાને ઘેર માલી પ્રાં ભત્રી વખતે એક પદ રાખી માં, જેમાં જમ્યુ હતું —

પ્રિયજન!

• * * * હુ તેનો આશવનીયુદ્ધ સમજી રાખી નથી પરંતુ અભાવ છે કે તમે તમારી રાસી ચેરમાની થાઈ મયા છે પ્રિયજન! હું તમને હોય નથી દેવી, કામ્ય અને વિધાય છે કે તે પ્રારે મારાની અજાણ મથાલ છે! * * * આ હવ નમ્રાજ છે, અને મૃત્યુ મુખી લખાઈથી મારો સ્નેહ અલગ રહેશે હુ તમને વિચિત્રાત્ દોષિત મનુષી નથી, તે લશ્માં રાખ્યો, જુન થાય છે તે એવાજ બધે કે તમે મારા પ્રિયથી થાઈ મયા! તમે મારા પર સાર્યે રવાજી રહાં, થઈ તમે મારા હસાં ખીજ અનેક સ્ત્રીઓને અધિક પ્રેમ અપરો તેા જમ્યુ તમારા પર મારો સ્નેહ તેજા ને તેજાજ રહેશે, તેા જમ્યુ હુ તમારી સજાઈ મયા બધે લાગર રહીશ! આ થાઈ સાર્યે રજતવૃક્ષ રાખ્યો કે આજેનું કોઝ બીભકી બધે તમે તેજા હુર દેખ્યો, લખરવ સરોય આજની વચ્ચે બધે આવી પડે, તેા જમ્યુ હુ કું, અને સાર રહીશ—

તમારી સ્નેહમયી દાસી,

ચેરમા.

તે પહેલાં જમ્યુ તેમ્ને પોતાનેલ' દોષિત લેખી હતી તે કહે છે—

જા, થઈ તેમ જમ્યુ તેા તેજા મારો દોષ છે, તેમને વહી! અપરે મોઝ જુલ તમારા કાષમાં જ્યાં થાર મુખી રહે એ, તેા તેની મુખ થઈ

જાય છે, અને તમે તેને હાથમાંથી નીચે ફેંકી દો છો,—તેમાં તમારો શો રોષ? તમે તાજ અને સુગંધિત પુષ્પની ઈચ્છા કરો, એ સ્વાભાવિક જ છે. એ તો પુષ્પનો રોષ છે કે તે પોતાની સુગંધ બધું વખત ટાપી રાખી સમજું નહીં! જો હવે મારા સ્વાભાવી મારા પર રમેલું ન રાખતા હોય તો હું તે પુષ્પની. સમાન છું,—તેમાં તેમનો શો રોષ? તેઓ સર્વથા નિર્દોષ છે. એ તો મારા પોતાનો જ રોષ છે કે હું તેમને પ્રસન્ન ન રાખી શકી.

પ્રેમ મૂંઝવેથી લેખિકા લખે છે—

પ્રેમ તેવું આપુરું કેવું વસ્તુમાં નથી; પ્રેમથી અધિક શક્તિવાળી કેવું વસ્તુ નથી. પ્રેમથી ઉત્તમ વસ્તુ કેઈ પણ નથી. પૃથ્વી પર, કે સ્વર્ગમાં તેની ક્યાં અધિક ચિત્તરજક વસ્તુ નથી! પ્રેમથી જીવ જીવતું થતો નથી કે ક્ષાણતો નથી!

આજઠાકાની પ્રવૃત્તિ મૂંઝવેથી ચેત્ત્રાનો પતા કહે છે—

“Progress! Not a bit of it! It is all going backward; it may not seem apparent, but it is so * * * and these things always happen to all nations when money becomes more precious to the souls of the people than honesty and honour.”—

પ્રવૃત્તિ! પ્રવૃત્તિનું નામ ન લો! તે સર્વ માત્ર પાછળ જાયું છે! તે બધે રમણ દેખાતું ન હોય, પરંતુ વસ્તુવિષયિ ચોક્કસ છે * * * જ્યારે લોકો માત્ર અને પ્રમાણિકતાની અવેશા કરતાં દ્રવ્યનું

મૂલ્ય વધારે કરવા લાગે છે, ત્યારે આમજ બને છે!

આ સંબંધી અમેરીકા અને ઇંગ્લાંડની પણ ઠીક જાણણી કરી છે.

“ચેત્રા” પુસ્તકના મુખ્ય ત્રણ વિભાગ છે. દ્વિતીય વિભાગ Land of Mockery વાંચતાં યક્ષીજ ધૃષ્ટા ઉપજે છે. તેમાં લંડન-ઇવનિંગ ચર્ચાર્થ ચિત્ર આલેખ્યું છે. શ્રેષ્ઠાની સમી તેના પતિને કહે છે:—

લંડનના લોકોની રહેણીકણી મને સમજતી નથી, તેમ જીવે સમજતો પણ નહીં! પ્રયેઃ અધિક દુરુદા દેખાડવા માટે બધે ઉત્સુક રહ્યા કરે છે! શ્રીમત કહે છે કે શ્રીમતી બીસલે તમને પ્રેમ કરતી હતી; તે પણ તે ક્રિસ્ટીય લેનો કરને પ્રેમ કરવા લાગી! અને આ બધું શ્યારે! પોતાના પતિદેવના હવતાં! વિચિત્રતા તો બુદ્ધો!

“ચેત્રા” પુસ્તક ખરેખર એક અસામાન્ય લેખનશક્તિનું સુંદર દર્શાવ છે. મેરી કોરેલીની પુસ્તકોની આ મહાન્ લોકપ્રિયતા અને કદ-સવાસી જોતાં પ્રેમ આપ છે કે આપણા મહાન્ લેખકોની રસધારા ગુજરાતીઓ પોતાના હવનમાં ચર્ચિત કરતાં ક્યારે યીખશે!

અને એ લેખકોના પ્રશંસનીય કાર્ય ઉપ-રાંત આપણા સાહિત્ય-ઉદ્ધાનમાં સુંદર, સુવસિત પુષ્પ-રુદ્ધિ માટે મેરી કોરેલીની સુંદર કૃતિઓ વડે ગુજરાતી સાહિત્યની સમૃદ્ધિ, કલામયતા અને સુંદરતામાં રુદ્ધિ કરવા કોઈ સાહિત્યસેવક શું આગળ નહીં આવે?

લેખક.

૨૮ મંજુસાગર રણછોડસાલ

મજનુદાર,

બી એ એચએલ બી

ચિત્રકાર

૨૮ દમન મહેતા

(૧)

મારી કથા કહુઃ મધ્યમાં નદી તમે પુછશો 'કુ કાણુ' કુ રેસાની દોલ ને કંટવારે નિચારમા ઉઠા ઉઠા ડનરી મથો દોલ, અને જ્યાં જ્યાં ખેતે કંઠાને રહેત પરત પરમે પરીની માયાની મોહિતીમા, મને એવા તર્ક સુઝતા નથી. તેથી કુ કહેવા માડુ કે 'કુ કાણુ'.

કુ કહેવા તૈયાર થાઉં છુ ત્યારે વખતે તમે કહેશ કે અમને સામળવા અવકાશ નથી, દરકાર નથી. અને ખરેખર દોલ પણ કાળીયો 'કુ કાણુ' એ તમે રોના જાણો. અત્યાર સુધી માટે તમા તમે 'માલિ'માં આવેલું નહીં હોય તેથી વખતે તમને ખરી કથા મારે અજુગથો હશે. પણ જ્યાં પ્રાણમાં આવે તો અધારમાં દશએડુ કાણુ રહે—અને પ્રાણમાં આવેલાં રહે એવા પાણીદાર દોલ છે, એમ તો કાણુ

કહેશે? હતા મે (ગિજુ) રિવિની સાથે કુ કહી નહ કે જગતની ઉડી, અને અધારી ઘોર ખેતમાં કે કે રોનાના અધાર વધુ મુલ્યા અને વજીરામ રવી જાણ છે. કહેશો એમાં 'કે'નો પાત'.

મારી કથાને કપાથી ઉઠેલું જાતકાળના પા કોની તમને કહાતો આપવાને જાણે મારી કથાનો આપનો અધારના મારીને કુ.

અધારેની મુલ્યામાં, એક લોજમા (મુલ્યામાં સંત મદતો કાળે 'રામ,' 'કુલ્ય,' 'માપત,' 'અનિશ,' 'આવંપમિત' વીચેરે લોજેની કથા ખેલ છે) કુ મુખ્ય પાકસાત્—આત્માન હતો. સ્વમાન જાણવાના ધુમમાં કુ માગી સામેસામી હકીકત કહેવા માડુ. તેને તમે આત્મ'માયા નહીં જાણો એમ માની આત્મા મજાતુ છુ—સારે તમે આત્મેથીજ સુમાત્રી નાં ઉંચુ અદાવો છે, તે કેમ નજરો? મારે તો હજુ જુનુ બહુ વાનો કહેવાની છે.

જેનો મુળ રંગ ઝોળખી કાઢવામાં ચતુર
મીતારો પણ ચુંચવાય એવું અંગેડીઉં પહેરી,
રસોડામાંથી બહાર અને બારણેથી રસોડામાં-
પોતાનો ઘેર, નાતમાંના નોતરી હોય, ને જે

વીતલ નેતર મારતર મુદરે,

કલ સુદર લેહનસમરે,

ઉમંમથી મનગાન પુમે તે ઉમંમથી-કેહની
યાગી તો ફાળેતો લેયો અચ્ચ કામું આખું
સરીરે ઝોળખી જનારી સુરિંબરી પ્રવંક
મનિને, અત્યાર સુધીમાં કેહલીયે 'ગોવંધી'

જાડવાનો સતોપ થયો હોય તો તમે તેની
અદેખાઈ નહીં કરો એમ ધારું છું. મારું
સ્તોત્ર મારે મોઝે કહેવાનો પ્રસંગ આવતાં કહી
દેવું પડે છે કે જીન લોખેમાં શીકું
અને ગમે તેવું અધિને દંડાળી ગએલા ફેરલાયે
લેકા કનેથી મારી કુશમતા માટે વણમાઓ
ધનવાદનો વરસાદ વરસ્યો હતો.

• દિવસમાંનાં વહેણની જેમ, મારા જીવન
નું વહેણનું છુટું વહેતું, અમારા
લોખમાં આવનાર લેકાને
જાણવું મારું જીવનસરણું
તે મારું જાહેર જીવન
અને કાપખણ ઉપરની
ખેલીમાં રહેતાં એકલો
ગાળતો તે મારું અગમ્ય
જીવન.

લોખનું કામ પરવારી-
ને ઘેર આખા પછી મારો
પ્રિય બવસાપ કવિતા કરવા-
નો હતો, તે જાણી તમે
બખતે બહારી. સહવારસાંજ
મુલો કુંતાર તથા ચેટલા
પરનારને કવિતા-કરવાનો
શાખ-જો માંભને પણ
કાંઈથી? પણ, સસુર-
હતિહાસમર્તિ બૂતકામમાં
સહેજ ડાકાઉ કરવાં લાગે
એટલે બધુંયે સમજાયે.

મારા પિતા એક
ગામડામાં જડાઈના નામ

ઉપર કારકુન હતા. મારું ગુજરાતી
શિક્ષણ એમની દેખરેખ તલે થયું, પણ,
ઉત્તરને આગળ અંગ્રેજી શીખવી મોટી
માન્યતાવારી અપાવવી, એવી અનિષ્ઠ મહત્ત્વા

કાંઈ એમના મનમાં થવાયો, મને અંગ્રેજી લખાવવા અમદાવાદમાં મારા પીયારા કાકાને યેર મુક્યો.

થોડું અંગ્રેજી જાણ્યા બાદ સાબળને લીધે મને નાટકોના નાદ લાગ્યો. 'નાટકમાંના માલ્યો સાવળરિ, મને પણ કવિતા કરવાની સુરભા થયા માઝી અને કે કે મળ્યા હું રચ્યો અને માલ્યે કવિતાદેવીની કૃપા એટલી જાણી કે એક દિવસ, નીશાબમાં લેસન ન કરી જવાને લીધે મારા માનવરે મને બહુ સપાસ્યો એ પ્રસંગમાં ૧૯૨૫ ખ્રીસ્તેશ્વ દીવસે મેં હાકરાએને ક્યામમાં નીચેનો મોક માલ્ય બતાવ્યો —

(કુન વિદ્યમિત)

• 'વીજન મેનર મારવર મુક ર
હાર મોળમોલ, શી હુલ ર
કાર્તે સુરાર લોહનરાય ર
રીક્ત બદરવન તમામ ર'

આ મોક માલ્યરને કાને જતા ને એટલા જાણા ખુશ થઈ મળ્યા કે એમણે જે કે માલ્યરને મળી, મને આખી નીશાબમાં ફર-મે, પદતુ સન્માન કર્યું, અને નીશાબમાં આખાખાની પીકામાંથી કાપળને માટે છુટો ક્યા મારે તો એજ જોડણું હતું. મેં જામળો ઉપકાર માલ્યો.

(૨)

નીશાબ ઉજવ્યા પછી મેં અમલ મોળિયા મારફત નાટક કંપનીમાં મારાં મોડરણ કરી લીધી. કંપનીમાં જાણ કામ મારે 'પુરતાં મળ્યોમાં હવલ પણ બીચલ રમોળાને તોલ મદદ કરે એવું નહોતું. મેને જર બામલ એવી ફરીયાદ આજુબ દલી એમનામાં દું નવો ખાવેના એજે મારી નીચ લ્યે એ કામ કરવર થઈ.

સુઆનમાં મેં ઘણાએ માગાયામાં કર્યા. મારી કંપન કવિતાદેવીને આટલો કુલ્લો અનુ મદ છે તો મુખ્ય નાવિમળો, અને એ નહીં તો નિહાન નાવકનો પાલ મને કેમ ન મળવો જોઈએ, એવી જાવરી હ' મેં લીધી. પણ એવી કે વણુ નહીં. અને માં, મારે જાને આવેલુ કામ કપલ સુદકે રમે.

કાવરેલીના અનુબદની મેં યોદ્ધા વખત- મા પાકેલીનીરે મફત કૃપા મેંને થઈ. જુન જુન મંડ એકાદ સુદ પાલ આપવાની લખના હું કરેજા હતાં કે પણ કેલુ જાણુ સાચી મેનેજર સાહેબની નજરમાં એ થાન ઉતરીજ નહીં.

હજીબના મોટા નાટકમાં, નાનાનામાં પ્રથમ ફેરા બહુમક નાટકે જામળા જામળા તથોક વં વળી મળ્યાં. એટલામાં આખી કે પનાના નાટકરે 'કંપનીના સુવધાર- માળિતુ સત્તરિલ-એકેની એક પુત્રિ રસની રાજિકા મનાવવા નોદવાનું છેડી રાખિમને મેલી કરી હેલુ પનથન નવાજુ આખરે અમલ આજીજાગે સેલ છામે એકાએક કંપનીના આવીકે મેં પાસા મુતામાં ને કંપની તુડી આ વખતે કંપની સુનકમાં લી.

મુ વેલરમ મુમલ મગરીમાં નોકરી વચર મેં આધકતા માલણ એ તણ હેમણે કાનૂની મેગરવાની અલપદ મેં મતારી. પણ દું પડેલા નાટક કંપનીમાં હવો એવી ખવર પડતા અને હેમણે બારણે પણ હેમો ન રાખે હેરિ તામીપાલ રવા મેં સવરણ નરસાનીના દીલુ લોજમાં ખાતુપીતુ ને હમ રાખીઆની નોકરી રીકારી, અને જાવ- ખવામાં પણ રાખીઆની આરડી બદો લા' ત્યા રહેલ માણુ.

સંપતરામની મિત્ર સમરત સાથે સમારતી હતી તેની સાથે જીવન મેં બિલકલ માની.

પણ હજી મારી કપિના કરવાનો શોખ
પડ્યો નહોતો. નપરાસના વખતમાં
'ધવાવધુ છવર' એ ઉપર એક કાચ લાખ
ની ચરખાત કરી. તે કાચ વેળાને જે કે
મજાશે તે ઉપર એકાદ સ્વતંત્ર ધધા શરૂ કર-
વાના મારે ઉઠા ઉઠા અભિલાષ હતો. કારણ
કે "લોજ" ની મંદચાલ તથા ધમાત્મકીનો
મને પણ કંટાળો આવ્યો હતો.

હવે તમારાથી જાનું મારે શું હોય ?
અંતરનો યંત્ર ખોલી ધણી રિપ્સની ગંધી રાખેલી
ગ્રુચ હું ઉઠેલું છું-આમને કહેશે નહીં હોં. મારી
નસોમાં પ્રકૃતિનું ધાતુલુ ઉત્તરું છે, નો પુરુષદેહની
લાગણીઓના પુરમાં હું તણાઉં છું એમ માની
તમે દયા ખાશો ? મારીયે રનેલકયા છે.
આશ્રમની સામેજ એક દરજીની કુઝીન ખાલી
થવાની હતી, તે બાડે લાઈ સ્વતંત્ર ધધામાં
અંપકાવવું, પેસાની નેમચાલ તો કાળના
વેચાણમાંથી કરી લેવી, અને એ બધી વાતની
ગોઠવણ થયા પછી સંપતરામની બાણેજી કમવા

(બધાં એને 'કમળી' કહેતાં) સાથે, સદવાસ-
ને લીધે મીઠી લાગણી લગતાં કામળા ઉપર
રનેલકોમ જમાવશે, કોમાંથી ધીમે ધીમે લગ-
ણા સુધી વાત આવે એટલે પછી પરજ
સુખથી "ધમી" બુદ્ધિધામનું" એનું પેટ
પર લાપ રાખીને કવી શરૂ" એનું-થર માંડીને
રહેવાના, મારી છવન પાંદાના હોશાવન. જેવા-
મહાસકાળો મેં કરી મુક્યા હતા. અને કહેતાં
એક નખી થયો કે એ મંદચોને હજી હું
વગળી રહો છું.

(૩)

અમાસ લોગના વિરાટતણુ સંપતરામના
ચરમાંથી ગુજરી ગયાને આજ આઠ વર્ષ થયા
આવ્યાં હશે, તોખણ બીજા લગનની પંચાતમાં
એ પડવા નહોતા. પહેલી વડનો દાંજ એવો
આકરો એટલો હતો કે એ પરણવાની સેજ
ખાઈ ગયા હતા. સંતતિમાં એક છોકરી મુકેલી
હતી; એને સાકરં ધર મણુ' હોવાથી સંપતરામને
કાંઈ વાતનો ઉચો છવ હતો નહીં.

સંપતરામે મુબદલા કરેલાં વેકાને જમવાની સગવડ મળે તેવા ઉદાર હેતુથી જીવરે એમણે લોન કાઢ્યો ત્યારે પાનાને ગામથી વિધવા બેન તથા તેની છોકરીને પાનાની માથે લાવ્યા હતા.

બાણેજીની હામર હજી મીઠા જાની યાદ હતી. પણ મંપતરામને એને મરિ મનુષ્ય એવું કેટલાં જરૂરી આત્મ નહોતું સંપતરામનો વિચાર હતો દોઢ દબાર રાખ્યા હાલ એને માટે 'કેસો ને કાપડો' જેવાનો હતો પણ એમની એ કુબેચા બર આવે એમ હામકા તે માગતું નહોતું એમના આ વિચારમાં કમજોની મા સમગ્ર આડે આવતી. તેપણ સંપતરામે કે છેક મુશા મુશ નહોતી.

કમજો—મંપતરામની બાણેજી કે વિચાર મુંઝવે હતો એમ નહોતું પણ ફક્ત બહુ વિચરના સદવાએ લીધે, અતે કાલે લખ્યું છે તેમ "ન જીવ પ્રીતિ રૂપ, મુણ, ધનને, લભન સામ હાલ અવર પચડમે —તેથી જો પચડુ તો એને પચડુ એમ અને યજેતુ પણ એ જો કેમ."

મંપતરામ આગળ વાત કાઢવાની જોશમાં જ નહેતી તેથી એક દિવસ જ્યારે પછી સંપતરામ જોડેના પાનવાગાની દુકાને ગેકા છે એટલે સપિ જોડેને, સંપતરામની જોન મખરત સાક સમારતી હતી, તેની સામે જોડેને મે મેકડ જમારી, કમા મુશી સામજાજીની આડિઅવળી વાત નીકળ્યા પછી મે વાત છેડી. 'સમગ્ર જોન, દજી મુશી કમજોના પીચાદનું કે કરતાં નથી, એ તે કેવું કહેવાય?'

અમને એક મોટો નીઆથો મુશી હતું - "મખતરામ કે તજતીય કરે લારને."

"સંપતરામ એમણે તો પેમાંનાજી મગા, પેસાના—" મે આખતેન જોડેને ધીમેથી કહ્યું, "પેમાંના લેજામાં ને લોભમાં બીચારી છોકરીને તો મરડી કેળી કરી મુકમે, સમાજમાં."

"પણ હું એમ મવા દમ લારને" જોડે છે—મોઠા દિવસ રાહ જોડે છે નહીં તો ગામ જતી રહી."

"એટલું માટે કે ગામ મુંડી જતા રહેલાની જરૂર નથી અહીં જો મનમાંનું કેટલું મગી મગુ રો" મે બીને બીને સવતા કરી.

"લાગ અવધારા કે છે કે મુશ" સમગ્રને ઉત્સુજાથી મુક્યું. આવા અવધારા સવાય માટે હું તૈયાર નહોતા તેથી રોવામાંની મુશ કો કો મે ઉડેલી 'મા મ દી... દી. કામા તો મુ, પ-પ... હું હું જ જોને પરજુષા તૈયાર છું."

સમગ્ર હાથમાં સાક દોગ મુશી મારી મામે હાલક જોડે રહી—"મેર મુશા રમેલખા, કહે છે 'પરજુસા તૈયાર છું' જોવતા જોડેના મરેજ લાજ-શરમ તો રાખતી હતી—મીઠા વરમ જેવડી છોકરી મોડી કરી ને તારા જેવા રસા-કમા-કમાને દહ અવતારે ખાળા સાક? ગાળ, હા અહીંથી—"

આમ કહેતા એ મરીસરૂપ શેઠજીએ વિવિધ મુખમુદ્રા અને લાવણ્ય નેત્રે મારી તરફ જોયું પછી હું અજેજ જાણુ છું મરિતા કરી છડ છું, ને તેની માપડી જેવી મામેવાળા દુકાનદાર જેવી પરમુગ્ધ સામ્રાજની દુકાન કાઢી તેના જેવું જુગ કમાદશ એની આંધા બજાર વાણીમાં આવી એટલે એનો રાજ સરેજ ઉતરે, એ હાડી પડી અને બોલી— "મીક, હું પહેલે દુકાન તો માક પાડી બીજી જોડે લેવાયે."

મારે આનંદ તો આ સાંજળીને માથે નહોતો. મારા પગમાં એકાએક જળનો ઝરો કૂટ્યો. હોય એમ થયું. હું સડપ લઈને લાંબી ઉઠ્યો, અને બીજા કામમાં લાગ્યો.

(૪)

લોહના કામકાજથી પરવારી જઈ “ધવાયેલું છગર” પણ મારે રાતના ઉઝળગર પછી પુરું થયે એ શુભ વર્તમાન લોહમાં જઈ સમરતને કલા ને ઉમેર્યું. “હવે તમે જરાકે છવ ઉઘો રાખશો નહો” પછી ધનિસે વીસામો લીધા બગર, વારતલેવારે પહેરવાનાં સરસ લુગડાંથી શણુકારાઈ એક પ્રસિદ્ધ અંધપ્રકાશક કંપેનીની જોડીયા તરફ જવા નીકળ્યો. હાંડતા જવાથી રખેને મારી કીમત ફક્તી થઈ જવા, એમ ધારીને એક વીક્ટોરીયા લાડે કરી, પેલી કંપેની આગળ રુઆબભરે ઉતર્યો.

અંદર જઈ કવિતાને યોકડો એકદમ મેનેજરના ટેબલ ઉપર મુક્યો, અને શા કામસરે ત્યાં આવી ચડ્યો હતો તે વાત કરી.

મેનેજરે એ યોકડો એમને એમ ઉંચકી મારા હાથમાં મુક્યો, અને બહુ વિનય જતાવવા લેવું કરી કહ્યું—“અમારે ત્યાં હમણું બહુ કામ સીધક પડેલું છે તેથી નવાં કામ હાથમાં લેવાનું અમારાથી બનતું નથી—માટે દીલથી છોડીએ—”

“પણ તમે જરા વાંધી નેહીને—” મેં બહુ સંભાળથી, ચીંધી ચીંધીને જોશવાની શરૂઆત કરી.

“એંદ, હમણું અમને જરાયે સવડ નથી—આવળે બાંધ, નમસ્તે!”

બીજે દિવસે પેલું કાજ બગલમાં મારી, હું એક પ્રસિદ્ધ ખાસગા તંગીને ત્યાં ગયો.

પહેલી દસ માર લીંટી ઉપર આંખ ફેરવીને તંત્રી મહાશય ઘોઘ્યા, “અમે બ્યારે આવી કવિતા છપવા માંડીયું બ્યારે—” પણ આગળના ઉદ્ગાર સંભળવાને હું ઉભો રહ્યો ત્યારે ને?

સાંજે લાગ બોધને સમરતે ઝડપેલું પુછી લીધું, “કેમ આપ્યા લોટનરામ, આપ્યા કે તારાં રૂપીઆ?”

મેં બનું એટલું કાલકું મેં શણી કહ્યું, “એંદ, રૂપીઆ મળતાં કેટલી વાર? દજી મને ક્યાં કે જવાને નવરાય મળે છે?”

(૫)

બીજા પાંચ સાત દિવસ નીકળી ગયા. એટલા વખતમાં હું કેં કેં પ્રકારકો, તંત્રીઓ અને ચોપડીઓ વેચનારાઓને ત્યાં આપકયો. પણ મારા મુંદર કાખને છપાવનાર કોઈ રસિક સહકારી મળી આવ્યો નહોતો.

આટલું થયું એટલે મારા પગ પાછળ પગા. મારા “ધવાયેલું છગર” માટે હું પણ બહુ મળવાની જરાયે આસા રહી નહોતો. આટલું છતાં, કોઈ કહેશે કેલું નાંજે કેમ, મને કમળાની રદ લાગતી મળ. કામ મંજલ ક્યારે વરતાવ તેની પ્રેમનામાં હું નદથી ઉત્તો. સમરતની પુછપરછ તો રાજ આંકુન લગી. તેથી મને તેવું કારણ જોશવી કાઢી, બીજા પણ એવાજ નિર્મર્થક પ્રયાસથી મારે એટલી ધડી ચાચવી લેવી પડતી.

દસમાર દિવસને બંતે સમરતની ધોરને ખુદી અને કંટાળી જતાં તે તકુદી, “મને તો બા તારામાં કે લગીવાર જગ્યાતો નથી. કેં નહીને તું આવો લહેરી અને લાસરીઓ ક્યાંથી? હવે તો ને એવાવાર પહેલાં રૂપીઆ

આશ્ચર્ય તો ઠીક છે. નહીં તો સમજાવે કે માગ જેવું કેલ પુક નથી—'

સોમવારને રૂઝ વજુ દિવસ બાહી કાઢ તેજમાં એક મુદર સવારે લોખંડા અવનવો રંગ ભર્યો. ઘીની બરેલી એક નરણી કમળાની ઠાકર વાગનાં ફુટી સપાટાએ એ ભોળતાં તેનો વામે ખુન દબોડા કર્યાં ઘીથી સળગેલો એમનો કેરામિ સમાવવા સમયને છાખાખુમ કરી ધન કર્યો પણ મે તા જુલેલ અમલકાર દેખાડ્યો.

એ ઘડીએ હાથમા વતાકનુ ઉનુ ઉનુ યાક કાઢને હું પીરકાવા આરી અદ્યો બનેલી વાન મને સહેજસાજ સમજાવતા હતા—૬ અમા આરી પહેલી દીનમાળાને હોડવવા કાલ કાઢી જાયો વીર આગે ન રહે—અથવા તો પવનચક્કાને ફરથી ગણમ ધારી ગુરમા આરી જા, કોન કીકીકીકની જેમ કહામ્બી તરતાર ઉગામી કાલ વીંઝવા માટે—અથવા કાલ તપોધન કામિ કોલમા આરી જા હર્જની સેરનુ અલ્લ મરીમરિને રાત્રનો ખરાબવ કરવા કે કે નામ—તેમ, સમરન નાથા કમળાની વહાર ધાલ, તેમને ખુલ કદવલી આ અજુધારી તક આરી છે એમ મને લાગ્યું. આવા દિવારોની કુનમા તે કુનમા, સપરશનના ઉપાડા પેટ ઉપર એક પડી એક વંતાકની આરી મે કેવલ માડી

પરિભ્રમિ અવગન મે નોકરી ખેત જાધી બાહા કપડી ગા. મનના મહેલ મેલ મેલ થવા લાગ્યા. પણ સનમને ખાતર એ જાડુ કાસ નાજુકીમાં એમ વિચારી મન વાળુ

(૬)

બીજે દિને નોકરીની રાખવા રખડીને શાળીના ખામ પામે હું લોથપોથ અઘ પડ્યો

અધાન થયુ તોએ હું ત્યાંજ બેસી રહ્યો. મારા તબખતા મચળખા કે કે તબાહમાયાઓ ઉપરી રવી હારી એટવામા મે ફરથી એક મોટરકાર આપતી રીડી, મે ખને કે થયુ-યુ થયુ તે ક્યારેય કહી શકુ? રૂઝ એટલુજ મને યાદ છે કે હું એકદમ હવમ માળી એ મોટરના રમ્પા વાને આરી ઉભો પેલી ડાહશની વાન-લાળા જાડીની પેડે કે દાડુ લેવા ગાડાની વચ્ચે હું આવી ઉભો. અથવા તો જાગતને હેસુરેકુ છાંડી જાગતને વખતે એ હવમ મે મારી હેલ-એમાથી કચુ મારાથી મોઢસ-મળે સમજાયુ નહીં હતા એનુ પરિણામ તો કે બેરજ આનુ એનુ હું કહી શકુ ખરે. કુલરને લાલુ કે આગળનો રસ્તો બધે છે તેથી તેણે મોટર રોકી, અને કુલુ, "સુ છે"

માન મોમાથી મુજતો અવાજ નીકળ્યો—
"મને ફેર મારી નાખો."

આરિ વિચિત્ર માગણી સામળતા, મોટરની પાછલી બેક ઉપર બેઠેલા એક મુદરથે ઉભા થઈ કહ્યું—"હું મુરવારે માણુમ મામો નથી. અથવા દીવખુરાસનેજ એ કામ ફરમાવો!" એની નેડે-પેરેલા દીલખુરાસને મને પગથી માયા કુંધી એકસરેવો જોઈ રવી કહ્યું "હું તમને કુલેષુ સાહેબ, આપ કહી માગની હરજીનાવમાથી અહીં આવી ચડ્યા છે?"

મને તો દરે ઉજુ રહેવુંજે જારે પડ્યું અને થય લાગી હું મેમી પડ્યો. દીલખુરાસનું હાલ મીજુ જેવું દમો, તેથી તે સદમ્બ એકાનુ. એમને મારી દયા આરી. મને ઉઠાડી ફાલવરની સાથે બેમાડ્યો.

એમને અચરે પડોઆ એટલે આ પાહપોડેક લાન કર્યા પડી તેમના આમદથી તેમને મારી અચેનિ કહી સંભળાવી જેમ વાચવા આપ્યો.

‘ ઘોડીક વારમાં જો કાગળીઓ હેઠળ યુદ્ધી દીલપુછરાય જોડ્યા “ક્રમ છે તો સરસ લખાઈ છે સારું, પણ—”

મારા હૃદયમાં ધબ્બ મથું, ફરીથી પાછું “પણ?”

“—પણ, કહેશે આખી દુનીયામાંથી કોનું હૃદય ધબ્બ નથી? કેટલું ધવાય નહીં તો કહીએના મલમપટ્ટા લોકો શું લખાડતાં હશે? આપણા મારીના માખમાને લોખંડનું કાં ન બનાવું સરસનદાર? ધાવણ હૃદયને કમ લાવનાર, માડીર મલમ સાંભળ્યો છે તમે કહી? “અજબ મરદમ” કહે છે તે જોઈ, નહીં વાકું?”

“અરેજ, શેઠ, જોઈ” વચર જમળેને મેં પીમેથી ઉતર દીધા.

“આ કસિયુગમાં તો “સંસારમાં સ્વર્ગ” ઉનારનાર, “પહેલું સુખ તે જાને નથી” જનાવનાર, “ધાવણીગળ ધાવણ જાને” એમ કહું છે તે પ્રમાણે ધવાયમાં હૃદયને દવા દેનાર તો વિષ બોલપીજોઈ છે ને? લોખંડનું સોનું જનાવનાર કામીઓ બિડો દશે, પણ આ માડીના રાડીને તાંબા જેવું શુદ્ધ જનાવનાર સાચો કામીઓ તો વંદ્યલોકીઓની રામ-જાણે દવાઓજ, કેમ ખડું ને, કહિજ?”

“શેઠ, ખરી વાત, શેઠ.”

“તો પડી સંજોગા. ‘ધી ટોખેટ ફાર્મસી’ ની ‘કુખમાં દોસ્ત’ નામની દવાનો દુ સોલ જોઈએ છું. જાહેર ખજાણા માટે જેટલું અર્થવું પડે તેટલું અર્થવાની મને સવા મહેલો છે. આ તમારું કામ અમને બહુ કામ લાગશે. રૂઝા જોવી કેવડમાં વીસપચીસ લીટી એના અર્થની ઉમેરો કે—“ધવાયમાં

જીવર” નો વહાલો વીસામે, અમારો ‘સુખમાં સાથી’ માને ‘કુખમાં દોસ્ત’ છે. વીસમાં સદીમાં જીવનમાં અમી રેડનાર, કુખીઓને દીલસો દેનાર કેટલું સચોટ સાધન હોય તો તે દીનજંધુ ‘કુખમાં દોસ્ત’—તમને એ જાણ આરસો રૂપીઆ મળશે, છે કમુલ?”

“ધણી ખુશીની સાથે.”

“તો લો, પહેલું લખી આપો, અને લો એમાંથી અડધી રકમ—” એમ કહી દીલપુછરાયે ખુલામાં જોડેલી તીજેરી ઉઘાડી બસે રૂપીઆની નેરો મને ગણી આપી, બી બોલ્યા, “અને આમ જુઓ, ‘ધી ટોખેટ ફાર્મસી’ હજી ખીછ પુષ્કળ, ‘શેઠ દલર સોઈ જાર’ જેવી, એક દવા વડે અનેક શેઠ વડખુજામાંથી ચઢાડનાર અમેાા દવાઓ જનાવનાર છે, એની પણ જાહેરખજાણે માટે અમારે જુદાં જુદાં કાળોની જરૂર પડશે જેથી લેકામાં પણ આપણી દવાઓની વાદવણ ચલાવી જાય, તો જો તમારી કમી હોય તો હર મહિને પચાસ રૂપીઆના પચારથી અમારે લાં ગોફરી રહી જાઓ. માત્ર વળુ વર્ષનું એમી-મેંટ અપી લલકા.”

ઉપસારઆરથી દટાઈ જવાને લીધે મારો કંક અજાણે થઈ ગયો, માડમાં દુ જોથી ચક્રો—“શેઠ, માત્ર ઉપરની આખની કૃપાએ તો આરો આંક વાળો.”

“જમવાની પગવાડે એક ચોરડી આપીશું ત્યાં તમારે રહેવું પડશે.” પાછો ગમે એવો એક વડુ દુકમ દીલપુછરાયે છોડ્યો.

“કીક, સાહેબ” એટલામાં સામાનવાળ દકોરા થયા, અને જમવાની લેવાની થઈ છે એવી દીલપુછરાયને વરસી મળી. એરેને દુ

નમસ્કાર કરી, મારી જુની ઝોરડી તરફ જવા નીકળ્યો.

આંધી મારો મામાન લઈ ગાડી બાંદ કરી રોડના તરફ દકારી.

મામા પિતા હજી ઉમરદારો હતા ત્યાં જેમને મળી, મામા કપાળ વચ્ચેથી પાંદુ કેરી રીતે ફરી ગયું તેની મર્મી દરખાસ્ત દ્વારા દીવ્યપ્રશ્નના કોમેથી રજા મળીને આજી મારી પકડવાના દરદારી રોડના તરફ જવા નીકળ્યા.

હું એકાદમ નવા મારી ને મેલના કરતા વધુ આજી ઉભો.

(૭)

આજ મને મુખાઈ કે જુદાજુદા પ્રકારનાં જાતુ મારા હૃદયમાં આનંદ ઉડાળી રહ્યાં હતાં. મારી આજમાથી ઉજામના કુવારા પુરી રજા હતા મનના ઘોડા પવનને વેગે ફરજો બરના બાજે ઉડતા હતા—

‘હવે મોઢાં એ દરજ્જી દુકાન-મારે’
‘એને મુ કરવી છે’ અને પેલા સામા બીખારી
જેના સપતરામની લાંબીનોપે આવે થોડું
પુછે ‘એહ, હું મનમાં
મણમણો,—’ હવે તો પ્રશ્ન
કરશે તો એકાદ સુર.
જામના વાચતા આવડતું
હોય એવી રમિક, સરકારી
જાકરી પમદ કરીને આવડે
વર્ષ ઉમરદારો જ હામ—’

એટલામાં મારુ આન,
ચીરગામના લેજ તરફ
જેવાયું, તે એકાએક સાંભરી
આવું કે હજી જામો જ
નહોતા. આનની મોજમાં
જામવાનું કંઈયે સાબરે
દેનને એક કલાની વાર
હતી એટલામાં ‘હાવ,
સાજ જાતી થઈ’ એમ
મને થયું.

મેં ગાડી ઉભી રખાવી.
મોજમાં હું
પમ મુકે પુ.
એ એકાએક
મંજરામેડેલા
વીકાયા. મેં
કે પેટ, કે

‘તેણે’ નથી એમજ બતાવી રસોડામાં ચોઈર આપેલો, ‘જરા એક થાળી પીરસીને મળાવેા જોઈએ, જલદી-’ એમ કહેતાં મેં હુગડાં કાઢવા મંડ્યાં.

સંપતરામ મારા આ વર્તનથી કુલિવાઈ રહ્યા હતા. તે એમ દતા ત્યાંથી ઉઠીને તકુમ્બા, “આતું મને તેણું બહાતું કાઢી, ફરીથી અહીં કુતી બનાવેા લાગ જોઈ છે, ખરું કે? ચાલ, આમ્મે જા, તારો તો દારીઓજ કાપી નાંખીશ, તું મારા બારણામાં ઉભો રહો તો-દશમખોર.”

મેં ચડેગાર જવાબ દીધો, “વધારે શોશવાની જરૂર નથી.-જા થાળી પીરસી લાવવા તું કહેા, એટલે બસ-”

સંપતરામે હવે મને હાથ ચરકાડ્યા વગર કાઢી કુલિવાનો એત રચ્યો. હુગરાજ મચાવ્યું. પથુ હું ફેં એમ ડચ્ચ એગ નહોતો. સંપતરામના મોના બખાળાથી સડક ઉપર પાંચ પળીસ માથુસતી મેઢતી જમી.

એટલામાં રસ્તા ઉપરથી એક ક્રેન્ડેજીય સાઈકલ ઉપર જતો હતો તે, કી હકીકત છે તે બધુવાને અંદર કુસેા. એને જોતાંની સાથે મારામાં જોર આવ્યું. મેં બાબાનુરથા અંગ્રેજીની મદદ લઈ જોણું શરૂ કર્યું, “Sir, (સાહેબ) dinner want (મારે જમતું છે); this hotelman say no! (આ શોખનો માનીક ના પાડે છે!) what? (એ તે કે રીત છે!)”

સંપતરામે પથુ બચાવમાં તુડીતુડી દોડતાં ફેંકવા માંડ્યું—“સાથ, વે આલ્પી દમારે લાં બઠ—કુટલેમ આ; હમને કરાક દાંડી દીધા પીરસેમે પેસા બી નહીં છે, એર ખાનેક મંગતા હે—દેજો બાબા કેસા બાલુ લેક

હય—” એમ કહી મને મસરીમાં ઉઠાવવા કાતું દસવાનો ડોળ કર્યો.

સાહેબને થોડી વાણી વાત સમજાઈ હેલ એમ લાગ્યું. તેથી મારા તરફ ફરી, હમ બરાવતાં જોડ્યા, “ક્યા?”

મેં કશેએ જવાબ દીધા વગર, ચળવામાંથી દચ્ચાર મોટા કાઢીને સાહેબ સામે ફેંકી. સંપતરામ તો આખાજ ખની ગયા. એમની આંખે તો કશું ના કહ્યું: ‘હવે સાહેબ મને નાકી ટાકશે,’ એવી .દેશરાતના માર્ખા રસોડા તરફ વહેલાવહેલા સુઝીએ વાળીને નાક.

સાહેબે ટાળે મળેલા શોકોને વીએરવા માંડ્યા. વધુતેડ્યા જમા થએલા તમાશગીર શોકોને ખોડી કપી બહલ મેં મારી, મળી, પછી સાહેબ પથુ સાઈકલ લઈ જતા રહ્યા.

સમરત આ બધું નાટક જોતી વેગળે ઉભી હતી. રખાંથી પાછા ફરેલા વીર યોદાની બેન જેમ આવારણાં લેવા સામી આવે તેમ, બાબને શેના શેના કરી, એતું નીચું ન પડે તેની સાવચેતી રાખી, ‘પમાતુ શુદ્ધ બજાર’ની અમળ શુદ્ધિવાળી કાઢી બેન રસોડાની અંદર જઈ પહોંચી. એક મોટા તાટમાં બધી વાનીઓ પીરસી લાવી. મને જમવા બેસવા કહ્યું.

બીજા જમનારા શોકો ગયા પછી, નોટોનાં કમળીઆં જોઈને ઉઠી નીચી થએલી, અધીરી . સમરતથી મને પુછ્યા વગર ન રહેવાયું—“મને લાગે છે, તું-તમે કહેતા-તા તેમ તમને પેલી કાવતાની ચોપડીના ફેસા મળ્યા લાગે છે. ચામેા, હું બહુ પુકરી મધ, હવે આ વેશાખમાં—”

બહુ મંબીર બની, જાણે કે સાલગુજા મોત્તમને મથી—“આ...લાવી દો, અંતુણા
નથી એમ વિચારમાં હતું જોઈ, મે કયું- સાકને તમારા જેવું સંપૂર્ણ બનાવવા અ
જેન આ કારેલાના શાકમા મીઠું ગુલી અથા ‘સમરમ’ મુક્યું છે તે દોને—”
હા કે શું ? જરા, મીઠું લ્યવેને—”

બધી વાત રસભર સામળી સેતી, જ્યાં આ શબ્દાથી વિદુતે મારા મગજમા ‘તન-
ન પરાની કમળીના ધર્મવર્ણી માલ ઉપર મનાટ મગજથી મુક્યો, હું મારું જાન બુદ્ધો,
રોડા પડેલા મે જોયા એક વાગળીમા મીઠું સામે જોઈ રહ્યો, અને ‘તારામંતક’ રચનાં
લાવીને મુકતાં, શરમથી દળાવેલા અવાજે એ “મળી દરોડા”

બંસી

લેખક

સ. વાગુદેવ મુનશીકર દિવેદી

(મધ્ય)

મુરીકી મંદુસ સુર તારા,
મોહન-અમરે મોહિની-મગથી પરવસ એ કરનારા—મુરીની
ફૂલ્ય-ફેમમા હોર વીધાવા, વાસકુલ સડુ તારા,
ચેની કાંધી મનુ મળનારી, અનન્ય કામજુગાસ—મુરીની
જરમર જરમર ઘન વરમે ને, દોષ ઘેર અંધારા,
મરિતા-નીરે સુર મનીસ, શીલ દોષાને અમાગ—મુરીલી
હૃદયવિદ મુગ પ્રાણ લગે, જલુ પ્યાન ચુકે નહીં તારા,
મરુત બનાની તથા ગુવનને, રમખમ્પન પાનારો—મુરીલી
કોચલી નિપરને જલુ હું, રામ બનારે તારા,
વાગુદેવના ચરણ મહી મન ચમચ જોડે અમારા—મુરીની

આચાર્યશ્રી શ્રીલાલજી મહારાજ

લેખક :

સા. નાનાલાલ દલપતરામ કવિ, એમ. એ.

બાળપણમાં તાક કે વર્ષાને લીધે નદાવાની આદસ અઠતી લારે એક વારસૂ સાંભળતું પડતું : “જન-જન, રેવા ! હુંદીઆ” ત્યારે રવખુરે ક્યાંથી હોય કે સંવત્ર ૧૯૩૩ થી સંવત્ર ૧૯૭૮ સુધીમાં દોઢેલી સાધુપરંપરામાં યુવધનિર્ગલ પરમ સાધુરાજ, શાનીઓમાં શુશ્રુષાગર પરમ જ્ઞાન-વીર, સંન્યાસીઓમાં સંન્યસ્તભાષમ પરમ સંન્યાસીનાં હુંદીઆ સંપ્રદાયમાંથી દર્શન ધરો ? પણ એમજ થયું. હુઠે તેને તે મળે છે. ન હુઠે તેને તે મળતો નથી. જોખામે ખામે છે : એ સદુ હુંદીઆજ હોય છે. કલાપીની પ્રખ્યાત ગરબનો આધ્યાત્મિક અર્થ સમજતાં માનવીમાં જોજ ઉઘાડે-એક એજ બાવના પોકારે છે કે

પેલા યથા ધાં હુંદયા તને, જનમ !

લૈખ્યુવ ભક્તરાગ્યે એ જ ગાય છે કે

વનમાં બુદી પડી રે, પેલા ક્યાં નજો ઝાઝો ?
વેદાંતીઓની સમાપતિનું પ્રથમજ સ્થળ એ છે કે

“અથતો બ્રહ્મચર્યાસા”

બાળપણ લાખે છે કે ‘સેધો, ને તે લાખશે.’ માનવખાલ પ્રત્યેક અગર તો હુંદીઆ-

સૌંદર્ય-આધ-મુમુક્ષુ યવાનુંજ છે યા તોતુતેને-સનમને-પ્રભુને પેલાનોજ છે. હરિની શોધના મહાવનમાં વચ્ચે માર્ગ નથી.

ભરતખંડની અર્ધવાડીમાં મલ, ભૂમીનં, દવામાનની ફલદુપતા એકજ છે, પણ મહાવન સરીખડી એ મહાવાડીમાં ઉદ્યાનો ને ફાંતે અનેક ને તીરનીરણાં છે, કપારાઓ, લતાગડો, જલદુવારાઓ નોખનોખા માળાઓએ મડિલાં છે. તેથી સૃષ્ટિમંદીના ચોરસાના એક પટમાંના અનેક રંગ ને અનેક લાતોની પેઠે, અનેક લતાઓ-ઝાડિત લતામંડપના અનેકવર્ણા યુધ્ધ-પરિમલે સખુમરાઓલી ધુમ્મટધદાની જેમ, ભરતખંડની એ અર્ધવાડીમાં નાનારંગી સંસાર-કણરાઓને વિવિધવર્ણા સંસ્કૃતિમંડપો છે. શ્રી મહાવીર પ્રભુએ રોપેલા, મહેસીપ્રકૃષ્ઠી મણુ મહાઝાળીઓવતો જૈનધર્મનો આખો, તેની સંસ્કૃતિની કુંપણ, તેની કવિતાના મોર. તેનાં ધર્મ, જ્ઞાન, શીલ, તપનં ફલથી પૃથીવસાથી, ધાર્મિકતાના સરોવરને કાંઈ આ આર્ષવાડીમાં એ અજળ ને અનોખોજ છે. ઝંસારશાસ્ત્રી ઓઝો, માનવસંસ્કૃતિઓના મીમાંસકોએ એ ધમઅહકારને વીસારવા જેવો નથી.

* દુકે સરાવમાં પ્રસિદ્ધ ધનાર “પુન્યશ્રી શ્રીલાલજી” નામના સા. ફાલેબજ વિખુલ ગ્રંથો ફાવ પુસ્તકના ઉપોદ્યાતરે, આ લેખ લખાયેલો છે.

૧૯૭૫ મૈત્રમાં મહારિ દવાદિ હોંદુ નવ
હોંદુ રાખો અને હોંદુ મેંચા પગરૂં રાંધુ ન
૧૯૫૧માં સેનાના જોન થમ, જોન રાખ્યા અને
જોન સમારે પીગે લોકો કમરે કીકુ હતુ
ઈ. સ. ૧૪૯૮માં ગુરુ નાનાનો જન્મ થયો,
કે. ઇ. ૧૫૧૭માં થમ જોન મહત ન
શુભરે કેથોલીક સપ્રામણ પાન ની ભાગિ
આવિકાને ઉઠેલી ને અંતરકરને ધન્ય ને
લોકોને દેખતી કોઈરી, ગુરો રીય રજિસ્ટ્રારના તે
મહાપ્રમંથનીયે સગમમાં અર્ધા સદી પહેલા
ઈ. સ. ૧૪૫૨માં જોન થમના હુક
થયો સુર્ય ગુર્જરપાટનગરી અમરાવાટમાં
હોતી મુકેવોજ હતો ઇ. સ. ૧૪૭૭માં
સોલ્ગમજીની રથપના થયો એ મ. ૧૭ થા
પકોએ, કોદરિં દવાનદ અને વ્યુથની પકે,
પર્તિપૂતને ધર્મશિરોધી જાખી નિચેનાયારી
સાધુઓનાં વનસપથ દહાનનની કોષા મત
જમ, જાડુકામણ અખ્યાતપથના અમ નવી
એમ કમ્પુ. ધમસુતેતી પ્રનો લખી ધર્માભિનાષી
ઓને નીવાળ, મનુશિષિ મથના અનિકમણ ને
ધર્મશિરોધી ધર્મભાવનાઓને ધમ કરીવયા
આણી, કોદ એદવોજ કે મહાનુભાવ શુભર
પાવરી હતા, દવાનદ રવાળી મન્યાસી હતા
લોકા દાદ, અર્ધ મહાઆદરની પડમ,
ગુદરથાશ્રમી સાધુગણ હતા, જાનક દિદેલીની
પેડે સમારભાગુરુપર સન્ધાસી હતા
મહાસિન પશુ વ્યસીસિન એ જોન સદા સિન
પ્રજુના એ મહાસિતાને ૪૫ સન્ધાસનગુરુઓને
દીક્ષા આપતી અખિય આપાવતમા ગભરા
હોઆ પ્રીત્તિસાનનમુપારક જમન કુપરની
પૂરે પચામેક તોં અમદાવાદમાં આ જાકે
જન્યુ. શુભરને સદન પ્રીતિની જગત્ સભારે
કે. લોકા સાદને અમદાવાદ પશુ અમદા કેદકુ
સભારે છે

૫૪૫૫૬ આચાર્યશ્રી શ્રીવાલજી મહારાજ
એ જોન આદેનદ નમ્રે લોકા નાપુર હતા,
શ્રીવ નક મહાનમ્ર એદનાએક દશનશિવ
બન મર્તિ એવનન સાધાને એવનુ નાદી,
પશુ આપ કીમા એ નુતના અમ્ર, એમના
એ નમ્રા જગા એમનો દમરો મનદ, મનવાન
ને અમ્રની દોસ પોના ન મુકિ રાત્રમાં
અદા લીકે અને નવા નિજ એમનુ મુલુદ્યન
લી નરી હલી એમની કેદનુનમ્ર મહાનુભાવે
ઉચારી નરી હતી એ દેહમુદા કોષ
મામામામામા દાપરીપ કે સામગ્રીમદ્દતાની
નમુના ન હતી, સ્વપાવનુ હતી. ધાગા માત્ર
એ ધતીઆ લેમના વધાનુના નવાપકાર
હતા બાંને રાને ન કદેશ મર્તિ મનુષે માં તે
માનવતીથી રા માખના રાદેના કમ્પાળની
લોકા એવા એમના જુવદક હતા, રાજા
દુમતી પ્રિતિની પડેમ દેરદુમતી પીડિત સરી-
ખા ઉચ તે રિમીણુ હાડીપાક દોતો,
કમના પાન સમોરક વેગ વાનુ બલ મુખ
મડવ તે અવાના પડેળા પાન સમુ સાવપત્ર
હતું સાધુના પુરમદ મમા કુઅરથા શા
મડવથ, તેમની નીચે પાલદેવ લેવ જેરી
ભરીપીતમેની અમ્રનનાએ, તે એ જુવલી-
એતીયે નીચે નમ્રપાર કે રાજદેવીએ
માદયા સુઅવર મમા નવનમંદવ હતા, એ
મડુ કપર એવ જાનના દરેકના દુમના સેમી
દરેક રેદેરી મેધસી વાળેઆએ વેરાઅની
કતમી સમી ઉગ્રી માનપાદ કપર મહિલુ
વિરણ પમાન અને કરમશુધિઓની રાન-
સુધા પેમજમ્પાજાના મદાઅરા સચવતકે,
શ્રીવાલજી મહારાજના દશન થતા દવારવારે
અને શ્રી જુદ બગવાન સામરના. આદ્યાદ
દિવસના અવવાસ પછી એ દાનર માનુસામુમાં
સિદ્ધર્જનાએ ગર્ભતા એ તપત્તીરાજને

સાંભળ્યા છે. વ્યાખ્યાનમાં વચ્ચે વચ્ચે એમનો સાધુપરિવાર સ્તોત્રો ઉચ્ચારતો, -

મનુષ્ય! મિત્રિ રે!

હસના! લેખતે રે! કે જેમનું છે દિવસે ઝલકાર

x x x

અપને હી રંચમે રંચ છે,

પ્રબુજ! મોકે! 'અપને હી રંચમે રંચ છે.'

એ ને એવાં સ્તોત્ર બ્યારે બ્યારે એમનો સંતસંધ અંતરવરો પ્રજ્ઞાવીને હસકારતો ત્યારે ત્યારે રાજગુહી નગરીના નગરચોકે વચ્ચે ઘુલ્લીખુજોનાં નગરસંપત્તિનેના સ્તોત્રોરની કલ્પના ભગતી. કે મહારાષ્ટ્રીને ઘુલ્લ ભગવાનની મર્તિ ધડવાને Motels મનુષ્યાર્થે જોધતો હોય તો શ્રીલાલજી મહારાજ સ્તોત્રમાં બીજો તો હજી દીકો નથી કે દાખતું. રતલામમાં આચાર્ય શ્રીકેવસાગરજી મહારાજે ઉચ્ચારેલ 'સાગર વર ગંભીર' કો આશીર્વાદ ભાવનાની શ્રીલાલજી મહારાજ દેહમર્તિ આત્મપ્રતિમા હતા.

એવા સાધુદેવનાં દર્શન કરવાને કાળ વિ. સં. ૧૯૧૭ના આતુર્ભાસમાં પદીઆરજીને શિરવાડી રાજકોટ તોતપી હતા.

શ્રીલાલજી મહારાજની વ્યાખ્યાનભાષા તો દીંદી-આરવાડી શુન્દરાતીના અગ્ન્ય સમિશ્લુષ્પ હતી, ને કે સુગમવા લખવાચાલીને તો એ સાંભળી બાપાપાંડિત્યનું વનનજ યાવ. પણ બાપાનાં આજુધક બાસતાં એ ઉત્પલોમાં શાં રાત્ર ને શાં વેચાળ, શાં લેપ ને શાં સંન્યાસ, શો ઇતિહાસ ને શી ઉદારતા વિચારતાં! ઉદારમતવાડીઓની અતુદારતા ને સંપ્રદાયની નાનકડી પેલણીમાં તકડીયાં મારતા લુહિવાદ સુરવા ને નીરખ્યા છે. આધુનિક રાધિમાચારીઓથી ઉચ્ચ સાંપ્રદાયિક આચાર્યના

વતનિવમશુવમ પાળવે સાંપ્રદાયિક દદવતો મહાતપસવી આ સંતદેવના ઉત્તમાવતી ને. વ્યાખ્યાનવચ્ચેની ઉદારતા, સીમાબાંધ્યા વાઙ્મયેની નહીં પણ નિઃક્રીમ, વનરાજને વિચરવાના મહાવનના વિસ્તાર સમી આકાશવિરાલ હતી. નિર્ઝંસી વધાને પૃથ્વીરીમાઓ બાંધે છે? વરસતાં સ્પર્શકિરણો દેશવિભાગદોષો વરસે છે? કે મહાસંતોના મેથ એમ વરસે? ગણિતવિષયમાં પાયાત્વ ગણિતમાં 'ખીલીઅન-ફીલીઅનથી સંખ્યાગણનીની હદ આવે છે; આર્થ ગણિતમાં પરાર્થને આપણે પરમ કોટિ લખ્યા છીએ: શ્રીલાલજી મહારાજને પરાર્થ તો અંકમાલોને મેક ન હતો, મંપમણુકો, હતો. જગત્ આશરોથી બરેલા રાજદયાનના ઇતિહાસોમાંથી કે વીરદહ્યાંત વર્ણવતાં ત્યારે સંસારનંમમાં અદભુતતા છાંય રહેતી, મતિમુનિઓના રાસામેમાંથી કે કાવ્યદહ્યાંત ભાખતા અને મોરમધારી મામમ રાતમાં કે અભિધારિકાને હવેલીને મળેથી લાયણીની શુંક ઉપર પાપ પાંખડી મેલી સંકેતવાદે જતી આપતી શબ્દચિત્રે ચીતરતા ત્યારે બેઠેલો કવિતાનો કાવ્યનંદ પ્રસારતો એટલોજ બનાચાર પ્રભે વિચાર ભારે પ્રચલતો. સાધુજીવનની તપશર્પા દાખવે તો, સત્યતન ધર્મથી ભિન્ન, જૈનસંસાર ને જૈનસંસારી અર્થ થતાં. ન્યાય ને શીલશુરીની મહનતાજરી જ્ઞાનગુહ્યો ઉધાડે તો જાણે સોનાની આણેમાં જોધું, સંસારીઓમાં તપ ગંધીજીમાં જોધું; સંન્યાસીઓમાં તપ શ્રીલાલજી મહારાજમાં જોધું; ને સંસાર કરતાં સંન્યાસમાં તપ અરિશિવ હોય એ તો કુદરતીજ છે ને? જેવો દેહરંજ, તેવોજ વખસંમને એમનો આત્મરંજ મેરો હતો: દેહની કે દેહીની ખામ ઉખાડવા વિના એકેયે અજગ્ય નજ થાય. વેરાજ તો મળે

નાડીએ મહેનું લોહી ને હૃદય કેસે ધનમને
ને માધુના તો મળે જીવનને. શ્વામેજીજીવન.
ધણને શ્રીવાલજી મહારાજ ખીજીજી દુનીઆના
વર્તની લાગના. આ દુનીઆના નો

ન ત્વરસમીસત્યધિકિત કુનેસત્ય: ?
તારા મળીખરાંને બીજો દેખીશ ત્યાર દાખીશ
ને દાખવીશ દુનીઆને. દુનીઆ ના મહત્ત્વી
સંતજીવીજ છે

ચિ. મ. ૧૬૬૭નુ ચોમાનુ
સુવસાન કાઠીઆવાડખા નિષ્કળ
નીવડું હતુ શ્રીવાલજી
મહારાજે આવકોના પ્રાનાઓના
દેવામાં દયાનાં જરણા ત્યારે
દોડમાં તે આજે પણ વહેતા
વિંચમાનુ છે

નૈન સંકેરિએ વીગતવીન
કાપા એવુ આજ બાખદાર
દોન તેમે ઉત્તરુરતા કુમર
આમાં, એવપુરુષીકાનેરના
રણપગથારિયા, આરાવલીની
બુલબુલાખીઆ બિલ સખા
વિગરના આ ધર્મવીરના એક
વારે જો દર્શન લીધા હોન તો
મુવ બાજન

પેઠ કાઠરી કે કે પઢેરી સંખમ માને

* * *

હરિનો માત્ર છે શુરનો, નહીં મનજી કામ એ ને ?
શ્વામીનારાયણ સુપ્રદાવના બકિતવૈરાગ્યના
એ ધર્મનોમાં બરેપુ વૈરાગ્યનું વીરવ જૈન
સંપ્રદાયેભરિ એલુ-કેનરુ નથી. ભુલકેવળ
કે મદાવીર બગવાનના મહાભિનિષ્કામજીવના
કે તેમના સાધુસાધ્વીઓના સત્યઆજમમાના

આત્મસાંર્ષ નીકળજી જોવા આત્મસાંર્ષના
માત્રની જાણી કરેવા કે એ મુક્તિ-માર્ગની
પ્રખ્યાતના આત્માઓ જોઈએ. વૈરાગ્યની
વીરતા પાઠખવાને આપવડી ૧૮૬૬ જેનારી કે
આઠેકાઠ આત્મસાંર્ષી નહીં, પણ ઉકુનીરખક
ને મહાધારમ જોઈએ સમારીઆમા સ-
ત્યસોધિક ને વૈરાગ્યપાઠમ આખ મધને' કે
હેવા છે ?

ધર્મવીર માર્દીવ જીવર

શ્રીજીવજી મહારાજ પ્રધુ નહતા, અણુના
અનુનાર નહતા ધર્મસંસ્થાપક નહતા, પેગંબર
નહતા. શ્રીજીવજી મહારાજ સાધુ હતા, સંત
હતા આત્મર્થ હતા. જ્ઞાન, ભક્તિ, શીલ, તપ,
વૈરાગ્યની સમરિવતા આત્મમયુક ધર્મવીર
હતા. જગત્સુનિકામમાના કોઈ ને નહતા,
જગત્સુધાર્મીના યોગદામના એક તે હતા. તે
દેવ નહતા, માધુ હતા સંખમ પાળતા, ને

સંયમ પળાવતા. પણ શોભા પણ લાખની અમદાવાદની પસ્ટીમાં, બાર લાખના મુંબઈના માનવસમુદાયમાં, કે સીતેર લાખના લંડનના માનવસમુદાયમાં કેટકેટલાં સત્યાં સંવૃત્તિ ને સાધીએ છે? આનુભવીઓ! કંઈ કહેશો?

શ્રીકાશભાઈ મદારાજ એટલે એ સંતદેવના તત્ત્વ ટોકને ઘેરી પડેલા હુંગરાઓનું એક શેખર. નાનપણમાં એ ટેકરીઓમાં રમતા-મમતા, કુદરતને ખેલે ખેલતા-ખેલતા, અને 'કે અણુદીઠું' દેખતા ને રણસુણું સાંભળતા, હાથના ટેકરીના શિખર-સિંહાસનનો એ હસીએ અદ્ભુત રસ પીને ઉઠ્યો, ને જગત-ખેલે અદ્ભુત નીચડે. ત્યાં એમને પર્વતોનાં તોતરાં મળ્યાં કે નગર બહાર-બંસાર બહાર આવે અમારી મંજે. આજુ પર્વતમાંથી જન્મેથી, આરાવણીથી પોપાએથી જનરા નદીના જલવહેણમાં નદાતાં નદાતાં નાનપણમાંજ જલવહેણ સાંભળ્યાં હતાં કે દયાનાં ઝરણુ જગતમાં આવાં વહેવડાવળે. સિદ્ધર્થ કુમારનાં મદારાણી પરીધારાથી સાંધીદીક્ષા લઈ બુદ્ધધર્મનાં બ્રહ્માનું દ્વિદાસ ને કામોમાં વાંચુ છે: પોતે સંપત્તદીક્ષા લીધા ખજી બચાવર એકંદાવડા થીયે, વિ. સં. ૧૯૫૪માં પોતાનાં પૂર્વાશ્રમનાં પત્નીને સાંધીદીક્ષા લેવા પ્રેરતા પ્રોત્સાહતા-હર્ષોષતા-જય સાધતા શ્રીકાશભાઈ મદારાજને બેનાગરમે દણ હપે છે. શ્રીકાશભાઈ મદારાજનાં હવનજનનાં એ મદાસલંગનું વર્ણન આ ગરિષ્ઠોષકના સમ્બોધાંગ નેવિંદુનું. 'પતિને પત્ને પત્ની' એ મુખચત્રાંતું નામકું હ મું પ્રકરણ અદ્ભુતતાઓથી ભરેલા આર્ષાવર્ણનાં ધર્મ દ્વિદાસમાં આજેયે વિરજ નથી:

આજુએ મેવાદમાલવાની જુલિ પાવન કરતા શ્રીકાશભાઈ મદારાજ સ્વચ્છાંદ * * * સ્વચ્છાંદ સુધિ ધનુષા ઉત્સાહ, ભવિત અને દર્શનને તેમને

સત્કર કર્મો: આસરે મે હવેર મનુષ્યો તેમની સામે અથા દલ્લ આ નેજા આપાર્થથી ઉદયસાવરજ મદારાજનાં સરીરમાં વ્યાધિનું હોર વધવાથી તેઓએ અભસન (સાધારણ) કરી લીધું. સમાચાર દેશાવસમાં ફેલાતાં સેક્ટો-હમદો ભોલો પૂતળાઓનાં દર્શનાર્થે આવવા લાગ્યાં. ટોંકથી કીધુંત નાણુસાવજ બંધુ તેમના યુવ માંગેકલાલ, ને શ્રીમતી માનકુંવરબાઈ (શ્રીજીનાં સંચારસરવાળાં ધર્મપત્ની) પણ આવ્યો. * * * હમદો મનુષ્યો પત્ને સિંહાસનનાથી ધર્મ-શોભણુ કરતા શ્રીકાશભાઈ મદારાજની અર્પણ વાણી થવળુ કરતાં માનકુંવરબાઈને વૈરાગ્ય હૃદયથી; પતિને પત્ને આલી આદરમાત્રિ સાધવા ઉત્કંઠા થઈ, અર્ધમાના નો કાનો રાખવાર પત્નીને કોઈજ સરજી હપે. * * * અપાર્થજીએ મદારાજ પાસે કોનો પ્રતિજ્ઞા લીધી કે મારે એક મત્સ્યથી વધારે મુદત સંસારમાં રહેવું નહીં. * * * માનકુંવરબાઈ બર્ધાની ગાફા લેવા ટોક અર્ધા.

સં. ૧૯૫૪ના મહા સુદ ૧૦ના રોજ સ્વાર્થથી ઉદયસાવરજ મદારાજનો મર્મવપત્તક થયો. * *

સ. ૧૯૫૪ના કામળ સુદ પર્વ રોજ શ્રીમતી માનકુંવરબાઈએ સ્વચ્છાંદ મુકામે * * * રીક્ષા અંગીકાર કરી. આ વખતે શ્રીકાશભાઈ પણ સ્વચ્છાંદમાંજ પિરાજતા હતા. એકજ મિત્રિએ પણ દીક્ષાએ ધર્મ હતી.

ધર્મસંસારની ઉભતવાદિની અનુભવીઓ મનુષ્યોસારને સાધવતી હવનજતની આ કથા આ સર્વસ્વજ ને સર્વોપાધિની છે.

ઈ. સ. ૧૮૯૭ના ચિત્રમરણીય દ્વિદાસ-વચસી વર્ષમાં ભારતના વિદ્-મુકુટ વીરપુત્ર દીવક મદારાજને દેવકીચતુરેવહનો કારાગૃહવાસ દેવાયો તે પછી ચોક્કસ માસમાં આ બન્યું. આગળીસ-ગી સદીના અન્ત ને ત્રીસમી સદીના પરાન્તું, ઈ. સ. ૧૮૯૮ના પ્રભાતનું આર્ષાવર્તમાનું. એ તે સંચારજીવનચિત્ર ને આ તે ધર્મજીવનચિત્ર. પાક! 'ભરતખંડમાં અદ્ભુતો તો દ્વિદાસમાજ છે, આજે ઉગતાં નથી,' 'આર્ષાવર્તની અદ્ભ-મત્સ્યથી એસરી ગઈ છે,' 'ભારતીય પ્રજા તો

સરકૂળને નીચે પમથીએ ઉતરી બેઠી છે.' એવું એતું બાખનાર વિદેશીઓને ને 'અચરે અચરે રૂપ' ઉચ્ચારનારા દેશી પોપટકાઓને શાન પગીય કેમ્બો સાંકડો એમની બેઠેલા આરણ ફુટેમો છે એ દરેકે કહેવાનું એ છે- શ્રીવાયળ મદારાજની ને માનકુવળાની મેસાગજવનકયા ને ધર્મજવનકાના નિદામ પ્રસિદ્ધ કોઈ પણ સસારને કે અસ્તિત્વે માત્રાને એવાં છે, દાખવજવન ને માનકુવન તો કોઈ પણ અક્ષિતા ને સસારના કે સરકૂનનાં એ ફેરફાર છે. અન્ય સસારોના ને સરકૂતિઓનાં દાખવજવનને ને માનકુવનને કોટાણુ સાચાં છે એટલા દરેક આપસમાગ્યા ને આપમકેરૂનિમાં સાચા નથી અન્ય દેશોના આત્માઓની આર્થવર્તિને આત્મા એટલા દરેક વધારે સજ્જત છે. આત્મો લીમળી મરીને કારતખડીએ મદારાજ ચાંપીડ ને કમુગ્યાનાં, શ્રીવાયળ મદારાજ ને માનકુવર બાઈની તપજવનનું તપોવન.

શાન્તમદ કુતારી એમ શીવા પડી ઉડ્ડિયીનાં ને ગાડખાનગરીના પીંગલા મળીડ ને મેનાવની માત્રાડ મળીપે મિસા કાને જતા બર્ફદાને ને ગોળીચને નાગ-જળા ઉપર નો પળાઓએ દોડા દરે મુદમાજવરો વનનમાં સ્થિર કરવા નર્કો ને ચરચર વન ને વેરાળીઓમાં બાંધી જતા ને બીલાવને સાધુવેશમાં રેકનવરીયા આનુર્થમ માંડી સફળેવના, એચરી ફરવા, નિદામનાગ્યા દરેક દયાન છે. આનુર્થવના ને દીક્ષાવના હોય પળ મુળખકારમાં એમ શીવાવને આચાર્યપરે સ્થાપીને ગુપ્તક ફૂલસ્થાન = ન થ વધમ: = નેવું સર્વ સામનના ફરે મદામત જનશામન દરેક નિદા હી રવું છે એ વેનાને દાખવું. એવા નો

મારે કચ્છાળ નથી.' કવિમદિમા ને જન કુષ્ઠચાના મદામનુપામીઆની એ નિદાનવાયા દલી શ્રીવાયળ મદારાજ પ્રવર્તમાન દેશ-કાવળી અત્ર, માત્ર સાંભળ પણ સાધુ ન હતા, અનુભવપરચાર દતા કેવળ પદિત ન હતા, મેન દતા

પુરોપમા અદિનીય મુખનાથ નેપેલીઓને દેહલીયા વિલેનાનો ભોદમુગ્ધ સ્વદને પોનાને મિત્રે જયોં દતો શ્રીવાયળ મદારાજને ને મેના બાવમિત્ર ગુર્જરમવળ પેરતારેન્નાં, ૧૯૪૪ના માર્ચીઈ માસમાસ્વયેવ આપુદીક્ષા પામળી જીપી દલી મવળ ૧૯૩૧ના કાર્તિક માસમા શ્રીવાયળના મમાભદ્રેદાર-કુડુ તપરિવાર શ્રીવાયળી લમખડી સોપાડીકારી દુની આનાવને લખોઅવ ઉગરવા પધાર્યાં શ્રીવાયળા ધમગુર તપરવીડ શ્રી પમાનાસજ ને મમીર-મનજ મદારાજ, ભાજે મસારમ પાવાની થની ભુપથી મેનવવા, આગળીજ દુની જાં વિગમ્યા દતા સંભોઅવ પડી વળું જાં શ્રીવાયળના ભમખની શીમરી માનકુવરમાઈ મદીખમમાજ રવા, ને મવળ ૧૯૩૩ માં રાઃ જાંજું આજ્યા દરમીઆન શ્રીવાયળએ તો અખડ કમ્પર્ય એજ માટે જવનઆમિવા। રાં એ બીરળ પ્રતિતા સરીકારી લીરી દલી શ્રીવાયળને ને માનકુવરમાજને નાગે તપિએ વેરામ લપેપે દતો ને કોળુ જુમી કહે। માના, પિના, પની, અવળન સદેદરના એવા પ્રકનો નિવ્વળ નીવડવા, પનિએ દીક્ષા લીપી પનિનાજ ગુજ મમીપે પડી પનીએ દીક્ષામાપા લીપી, પર્મ-દીક્ષિયા થા છે વાં મવમ આત્મી પનિની પદેપાજ રવેં શીવાવવાનું સવુ આપંદુમિત્રીએ રાઉ છે ને મદામતમામ માનકુવરમાજને પ્રમ મવું ય મવમમા કે યં

સંસારમાં શ્રીલાલજી મહારાજ નૈશિક સ્વદર્શવારીજ રહ્યા, ને માનકુંવરબાઈ અખડ વૈશ્યાવ્યવસ્થાજ રહ્યાં. સંસારની ને વૈરાગ્યની સૌખ્યાવ્યવસ્થા કોદી-નેજ માનકુંવરબાઈમત્સુનિદ્રામાં પોઠમાં પત્નીભાવ-ના કે પતિભાવનામાં હતાજ થએલાં, કે જીવન-વિધ્વંસાણેલાં બન્નારા પોતાને માનતાં, નાજની-મેરે ભાગે-કદિપઆરબુના કદની આસે સંસાર મગવતાં, આપણા નવસંસારનાં કેટ-કેટલાં 'પ્રેમલોગીએ' ને આ ભેગીભેગણના

મહાવિદ્યાનંદ

દાંપત્યલોગમાંથી શા શા સરજોઈ ચેલાના નથી? આર્થસંસારનું આજ સમય દાંપત્ય આર્થસંન્યાસ-તુષે આજ મૂકત દાંપત્ય: એ લેખીએમજુ-નું-ઉભયનું આજ પરમ દાંપત્ય. ને ઉભયનું આજ પરમ નૈશિક પ્રલચર્ષ. ઇશ્વરના આશી-વદિ ઉતરે એ આર્થદાંપત્ય ઉપર: અલ્પારે-આ યુગમાં પ્રથિનીપાયલાં સ્પૃહપૂર્ણ ને સુખપૂર્ણના

આજના નવચરમતમાં, એ ગેખી ઇશ્વરી આશીર્વાલી દાંપત્યજીવનને જરૂર ઝાઝી છે.

નવયુગજાતના નવયુગનાં અનેક સ્ત્રીપુરોહિતે મને પુછ્યું છે કે 'કલ્પનાદેશનિવસ્તી તમેમાં જ્યા-જ્યાંત માનવચરમતમાં હોય તે દાંપત્યે' ને જઈ તરતજ સફોળધુમે છે કે 'આ સંસારમાં તે એ દાંપત્યજાવના ફળથી અ-સકળજ' છે, એ ખત' છે કે કલ્પનાદેશનાં એ પુસ્તનિવાસીએનું દાંપત્યસ્વદર્શન જગજીવનમાં ઉતારતું કષ્ટ' છે. મહાત્માજીનું દાંપત્યસ્વદર્શન ઉતારકાનું છે: પણ આત્મર્થ' થી શીલાલજી મહારાજ ને સાંધીજ માનકુંવરબાઈનાં નૈશિક સ્વદર્શનમાં પુસ્તજીવનની સાધુકાંથી એ સંકોચીલ 'પ્રત્યેકનું-આશા રાખું છું કે-સમધાન થશે. આર્થસંસાર હજી સહુસુતે નથી: આંધરેો હજી રાતનાં આંધરો થયાં નથી. Truth is stranger than fiction: પ્રભુસત્ત્વી સંસારનાં સંતેષ માનવસત્ત્વી કલ્પનાનાં મતેથી મહા અજગજ હોય. માનવી સજીને શું-ને શું-સજીને હતા? મનુષ્યપના શું એવું સજી કે પ્રભુજીવનથી પર હોય. ને આકાશ' ની શુદ્ધિએના વિરમ્ભકારોમાં નજ હોય!

અધારીઆના અધારજમકતા આકાશમાં ઉગતી વગતતી ને આમમતી ઉર્જાવળ તારક મજુની પરંપરા તે વાંચનાર! તમે નીરખી હશે. પૂર્વકારમાં મંગળ કે હુપ કિતિજ પાળળથી ઉમે, મન્યકારોને માથે ચરે ને ચળકે: મનકસાપના સેથી માર્ગે થી ચંદ્રકિન્ની ની સમીપ ચાનિ કે ગુરુ જગમગતા હોય તે ધીરે ધીરે પશ્ચિમાકાશમાં ઉતરે ને આંધરે: તેજસ્વંસની પ્રકાશપરંપરા શ્રવિભર એમ ઉગતી ને આપમતી. તમે નીલાવળતા હો તેવમાં,

અધરત્રિ વીની ગયા પછી, અમુતનાંક સમે પૂર્વદિનિજે ઉગતો ને ધીરે ધીરે તારકગ્રમ પંકારનો, અંદમારે દીરો દમે. મારેએ જીવન આશમા એતું ચમું. સંતુસંગતો મને ગાળ દેતો-ને થોડો દણે છે. મનના અનેક તારાઓ નાના મોટા મદકપમેદો જીવનજી જોવા: નિર્ભનિજ જાનના અપાગ આજી પાળજી એ અજવાળતા, ને અજવાળે છે પણ એ મનુષ્ય આ આખે તો મદમા એજ નીકાળે. ઇસ્વામી એવીઆ ને પારમી અધર્વુઓ એટલા નથી નીરખ્યા. આર્થમજાજી પજી મનાનની, અજમજાજી, થીએમોરીટ મુક્તિદેશ, ધુનિરીઅન, પ્રેસીરીઅન, ઈન્ડીઅર્થ, દેથોગીમીજમતા સંતુ મનાની ધર્મપ્રચારકે પાદરીઓના પરિચય લીધા છે વોદરામાં સનાતનજના ઠાનમજાપરિગટન જોડુ મહારાજનો પરિચય છે, જીવનમા શીવજીની મહનતાનેવે અવદારનરમ કરી સમજાવતા નરદરિ મહારાજના પ્રવચન સુધ્યા છે મોસ્લીમાં મદામદોપાધ્યાય સરકૂલ દિશરિ સંસ્થાવજનો અમમ દતો, જુનાગઢમા મુજકંકર વ્યામજી-વ્યામ વ્યાપાની અપોતજીવ પાગલજુનારે દર્શન લીધા છે. અમદાવાદને પ્રેમદરાને વિગાળતા સમુદાસજી ને ચરોતરની આકનામાં વિચરતા જનહીણમજના દશન વિમુખ નથી રલા. જાનપુનમજા રમતા મોદનદાસજીનાં જાનનો દીક્ષર મામલો, નાનીઆનકડી પુણ્યવાતાંઓથી સત્તમજગીને રીજવતા, રીજગીને એક પમથીજી જીને મદા વચ, જલવજી મહારાજનેવે વારવાર જોવા નર્મજીવી ગમનાયના કેશવાનદજીની સામે ગતિ આળી છે, કરનાળીના જોનિદામજી ને ચરોતરના 'વેધરવાળી' નવિ દર્શન કીધા છે. ગમનાયના જાવાનદજી, વાવોડીઆની દાદુ

રામજી, ને માવમરના માવજામજીનું જોન-સોજામ નથી મન્યુ એમ નથી, વીસનગરના વિવાનદજી-પરમાનદજીની, અધિનીકુમારે મમી, વેરમેનરીને જોમણુ છુ પ્રુજગવાળા જલા નદજના જાન ને કચનીઓ સામળી છે. કપવર્ જદ મિદ શી લગજી કરચનીઆળી આવીની જાનરિ જાગિગજીનેવે સુધ્યા છે, અરતી પામર નવામી ને વિગિજીલી અનંત પ્રમાદજીના પ્રવચન ને કીર્તનમા બેડો પુ. નાકનજી ઉપર જાનવાળા જાનગાળ 'નસિંદ મદુરા ને નીખ્યા છે, જીવનગામાં શ્રીધ જામનામના વાકુદી સાધુજન સકતગાળ કા મેનેને મુવજના આર્થમામજાજીઓને નેક જાગની ધુનમા નવાયતા નીખ્યા છે. આર્થસમાજના Intellectual Gymnasium ન્યાવાદના મદામિદ્ય આર્થ શીવજી અજમાનદજીને સદવામે કીધા છે. જાહ-સમાજના સાજીન પ્રવાયમ મજમુદાર ને જાજી બીવીનમજ પાળતા ધર્મવ્યાખ્યાનેવે સામન્યા છે મુક્તિદેશના મેનરિધિનિ જનમજ જુવન, થીનીઆચાર્ય થી કુવજના બીજાવનું, રે. ફરમેનજી, રે. ફારકવારનું, રે. મંદરેવેનું જાવજી કે ધમમવચન એક એક વાર મુવજ છે દાખાદિજોને આખન માડી બેરેવા સ્વામીજી થી મદાનદજીને નીકાળ્ય છે. વહેતેક મેનેરી પાવન ની ને ચારેક આજળ સેનેરી કેરની સાડી પોલેનોક વર્વની વરે જોડવા ને હાથે લેકેટ લટકી સેનાલકથી પહેરેના શુદ્ધ વિધવા બીલીમ બેસઠના કે આર્થ સાધુવેશમાં વિચરતા થીં જુકસના ધર્મવ્યાખ્યાનોમને મોડે પુ. શકતવાર્ થી અપવતીર્થજી, ત્રિવિકમતીર્થજી, થી સંવચનદજી કે 'ખીવારત શકરાચાર્ય' થી જાગતીજીવતીર્થજી અપરિશિત નથી

રજા, ધોળાં, પીળાં, લગવાં, સોનેરીની ચઘાસકિ-
મતિ જોળખ્યા-પારખ્યા છે. નવજુના અનેક
ધર્મોના સાધુસંત નીકાલ્યા છે, નાના મોટા
અનેક સંપ્રદાયોના આચાર્ય-આપણ-મહારાજ-
પ્રભુ-લગવાન જોયા છે. જગતની અંધારી
મહારાત્રિ. અજ્ઞાનજા મથતા જો
સહુ નાનામોટા. તારલીઆઓ ઝગ-
ઝગે છે. જો સંકલ તારકજંદની વખે અમૃત-
નિધાન મંદ્રદેવ શા વિહરતા શીલાલછ મહારાજ

ને નીકાલ્યા હતા. પાકક! તારી વધુ નિર્મળી
આંખે સાધુતાના મંદ્રદેવ નીરાળા નીરખ્યા-
જોળખ્યા હોય તો મારે વધિ નૃતી : મજુ
સાધુતાના મંદ્રદેવ તે તારે કાળે-નીરખ્યા-
પારખ્યા હોય તો જોઈશું મારે બસ છે.
આટલું પાકક! વિનવીને માસું છું, કારણ
ઈ જુલીબરમાં સંસારની રાત અંધારી છે,
લગના માર્ગ હતા તેથી નિકટ ને અંધાર છે.

પુલપાંદડી

લેખક :

દા. પૃથુરાજ શુક્લ

ઓ પાગલ, તારી તુટેલી ખીન કોને સંભળાવે છે?

શું! આ નિઃશબ્દ ઝસકુને તારી ખીન સંભળાવે છે? પણ તેતો પોતાના તાનમાળ
મસ્ત છે.

શું! વિહંગને તારી ખીન સંભળાવે છે? પણ જો તે પોતાની ઝિંપાને રીઝવવામાં
મસ્ત છે.

શું! પ્રહુને સંભળાવે છે, પણ તે તો મદિરમાં શકતની આરતી સાંભળવામાં નિમગ્ન છે.
હા, સમજ્યો.

પણે ઘોષ તેમ વગરના, લાંબા, કાળા, ગુણગાંબજ, પવનમાં આમ તેમ ઉડતો પાંખવાળી
ઝાલે ઝાલે ધસકના અગ્નિની છેલિા ઉજળતી, મલકારે મલકારે ખંજર વરસાવતી શ્રમ અને
શ્વાસથી ધડકતાં સ્તનવાદી આલસારિકા આવે છે.

સમજ્યો

તેને વાસ્તે તારી ખીન છે.

- અપ્પેક્ષાકાના] આચાર્યશ્રી શ્રીલાલજી મહારાજ [અપ્પેક્ષા
 'જોકની રસીઆ રસીના સિખર સિ હાસનનો રસોઆ'

(ચિત્રકારે)

નવલોવના

[૨૮ ગોરિધનભાઈ પટેલ

શ્રદ્ધાળી, શ્રદ્ધા પ્રકાશને,
 હુજ સામાજ્યરણ દીપાવળે,
 અપની પુરુષિથી કરી,
 સપ્તી, ચાળે પ્રિયદેવી કંચની.

નવયૌવના

લેખક

રત્ન કાન્તભટ્ટ

(વૈભવી)

મરિયા મધુ સ્નેહની સખે,
પ્રતિમા મધુ સ્નેહની સખે
પ્રભુલામુન ઉર પારિભૂ,
અખી સર્વ મમ પ્રમારિભૂ-

સમ નિભવ મુખ સમગ્રે,
ગુણ કાવિથી સહી દીપાવગ્રે,
ગુણ પુલ્ક પડે પદાસવિ
તહીં પાઓ પ્રવ-વાટી નિપળી.

મધુમ નવનો પ્રેરે સુખા,
નવ ભાષા કહ દિવ દાતા
પ્રદરે ઉર ચામક નર
અવ અનુક કહ દર્શી પુન

તવ દર્શ નવીન એ મને,
પ્રભુ વાંધે શુભિ મર્ત છાને
કંઠે કંઠ કંઠે ભેરુ,
નર મા સિન્ધ મરિ તંત્રિન.

રંજી અનિમેષ મધુ,
અવસાદે મધુ દાવ નિર્મથુ.
શુભિ નામ તણી પ્રભાવમે
કાલી ના વિધિ તે શુભે મુખે.

નવલી ઉર જાગી નિર્મળા,
લહરી પ્રેમ તણી સુધા ભરી;
મળી પ્રિય, પ્રિયે મળી જાને,
જાને કે પ્રીતિ-પાદ આર્પણે.

શ્રદ્ધિભી મૃદુભાં પ્રકાશાને,
તુલ સૌભાગ્ય મરિ દીપાવળે;
અવની સુર ભૂમિ શી કરી,
સખી, માને પ્રિય દેવી કંથની.

કુલમ કુલ દેરી દીપિકા,
સઉ ખીચી તણી, જન્મજનિકા;
તુલ અમૃત તેજ આતમનું,
કરને આશય સેમ કુલનું.

નમ્બુ ને સિર પ્રેમને ભરે,
નમ્બુ રમો પ્રભુ પ્રેમને ભરે;
પ્રભુ પ્રીતી, સુપ્રપવંતી યો!
તુલ સૌભાગ્ય આપ્યંડ આ તણે!

સંપાદ.

ડૉ. કનૈયાલાલ આલેકલાલ ખુનશી,
બી. એ. એચ. એલ. બી., એડવોકેટ,
પ્રમુખ, સાહિત્ય સંસદ.

નોંધ.

એણે મારી "પાટણની પ્રમુખ" કે "ગુજરાતનો નાથ" શબ્દો દ્વારા તેને આ શાસ્ત્રનાં કેટલાંક પાત્રોની નોંધણી કરાવી છે. એણે એ શાસ્ત્રના નાથો દ્વારા તેને મારે નામે આપેલી નોંધણી બદલ છે.

જયસિંહદેવ સોલંકી	...	અલુકીલસાઃ પાટણનો રાજા અને ગુજરાતનો નાથ.
મીનજીવી	...	રાજાનાથ.
ખુનસ	...	મહા અમાત્ય.
ઉદા	...	મંત્રી અને અમાત્યનો સલાહીય.
દાદાક	...	મંત્રી; * કલ્પિતોનો સલાહીય.
શાબ	...	મંત્રી.
ત્રિભુવનપાલ	...	રાજાનો મંત્રીને તે † સાદનો દમ્બાપત્ર.
કારમીવડીવી	...	ત્રિભુવનપાલની પત્ની તે મીનજીવીની મંત્રી.
દાદ	...	ત્રિભુવનપાલનો મિત્ર તે બદશાહ.
મંજવી	...	તેની પત્ની
સમર્પન	...	મોરનો દમ્બાપત્ર.
પરશુરામ	...	તેનો પુત્ર.
સાંખેગાર	...	જુનમનો રાજા.
સાલુકેવી	...	તેની રાણી.

માન લીધા.

રાજ દત્તી જનાં તેઓ પ્રધાનથી જુનામદ જુઓનો મોટા રસ્તો લઇ રાખા નહીં આ મોટા રસ્તાનું દશાણ પાટણનું વચ્ચે કનુ કનુ એટલે ત્યાંથી જવું વેદબચ્ચનુ દનુ આ કારણથી, નેમને લાગે ને પાટણનું કા રસ્તો લેવાની કુટલ પદી

સોરઠના નિર્ભણા બોમબ અમળા તાલુ બોને આખામે તેઓ સ્ત્રો કાપતા જણ મેદની પાણીપથી થોડીબોને અધારનો કે રસ્તાની મુશ્કેલીનો લીમાય મહેલો. જંગલો પર જોજોને કપાતા જતા દવા જતા બંતીઓ ને કાકે અધીરાથી બોડીને ઉપરે મ ક્યાં જતા દત્તી.

કાઠીઆપાડી થોડીને પાણી મટે પારે તે પખાણી બને છે. નેતા પગ થાકતા નથી તેના શામ જાડનો નથી, તેને એક જોડની નથી. તે જાનવર મગી વેમની ખર્નિ બને છે. તેના સ્થૂપ દેદ સમીરની સમપદ શામ કરે છે

આ વેમની થોડીબોને નેની કાઠાજીવિ જોડે તનપવા સાધની જોડે કાઠે જણ પાનો ચાલે. અધારે પરાનીકે થતા તેને થોડીબો કંબારી લારે મીમાર નિર્ભણ પર શોબી રથો.

પરનોથી પરિગિત મુમારને મીમાર રમણુ લાગે છે, અને તેને પર્વત કેમ કહેવાય એવી સંદેહ થાય છે પણ સપાટ પ્રદેશના રહેવાર મુજબાતિને મીમાર એટલે ગિરિગજ.

નિર્ભણ જાનુઓ વચ્ચે કેલ મનુખીર જોડે હેલ તેમ સોરઠની અપાટ બુઝિયા તે થોડે છે. ને મહીઓ થવા જાનમગદની બકિત ને આકર્ષી રથો છે. આદર્શ મકેવર્ષી મહાજાનો પુર એની જાવામાં શાનિ થાઓ, ને જાલર પનિ ફેસમર્ન કુઓ જાનવરનક બચથી

જામના એનું સારણ શોખુ. અવની પર મુદ-ધર્મનો વિનાર સાધવા ઉ સુકે મનેલો દેવગિય અગોડ, અર્ધાવર્તમા કાંદુ મુંડકૃતિ રથાપવા તપર થએલા કુવનુ જાણુ સમુદગુમ, અને પરેશી જણ આર્ધધર્મના મર્ધથી મળ મનેલો રદદમન-આ નરેશનિપુટિએ કીને થોડાની મળાનો સીમાર્ધક રિદધમન બાળો બદનો. મુદમળાની સપાતા રથાપકે પણ એની અભેલતની મદાય લઇ સોરઠનું સમજાવત અધાપનો પ્રવત કર્યો, અને એની પ્રેરણાથી પ્રવત જોવો પેમાર પાટણની સર્વવિજયી મળાને વર્ષો સુધી મરી રથો દત્તો.

નિરાંણ શોધતા, નજ ને વિમુદ એવા કુશિમજુની શાનિ ને વિધરતા રથાંજી પરેઆ સમગ્રના વિજયની નિરતર સાધના કરતા ને આર્ધધર્મની કુશિને વહેતા આદ્યોની નીક નિમખમકતાના દેખા દેતા પાશિદ, દિતાના મોદમા થેરી બનેલી મનુખ્યતિને અમાગી મર્ધ શોખવવા તખમતા લેત બહુના સદનમીયતાની જાવાઓથી મીમાર્ન પચયા— પરિવરતા આ બધા પાટણથી ત્યાં પચથે પચથે દેખાય છે. ને વગી પાળીને જોના બે પચજિઓ નજરે બઢો.

એક નાની ને પાડીલી-નરેમરીઓની સરી જની વીરનાને મુકમાર કાપે દમવી રાજા, સમીઓમા એક એરી રાણુની, અને બીજી યોગી ને કણ-જોના બા નરેપામાં થએલાં મતજાનની શુદ્ધિ, બકિતોમની મદતા ને સદિતલેમની સમિતતાના વિવેચી મચમને પ્રનાયે મુજબાતની રસાજ પનિ દરેથી રમાય થદ તે કુશુલેના નાગમની.

પણ કાઠે આ બધાનો વિચાર મ્દરોને વખત કે સકિત નરેશતા, તેને મન ગિરનાર

એટલે તેના મિત્ર ખેંગાર-દેસરીની ગુફા અને તેની સુસાધરીનું લક્ષણ.

સૂર્યોદય થયા લાગ્યો, ને ગીરનારનાં શિખરે ભુખરાં મરી જરાક મુલ્યુને તેને ચંચળાં અને પડખે, પર્વતનાં કુંચ જનાવતાં વિવર્તનમાંએ ગદ કરી નાખ્યો હોય એવું લુનાગદ પણ દેખાયું.

“મેલીઆ!” કાકે પુછ્યું.

“બાપુ!”

“આપણે ક્યારે લુનાગદ પહોંચીશું?”

“બાપુ! કાલ પહેલે જતે પણ આહીઆં પટ્ટણીએનો જાપતો વધારે છે એટલે કપાટાખે નહીં જવાય. સાંજના પહોંચીશું.”

અને થોડીવાર ચાલ્યા, અને પછી થોડીએ છોડી, એક ગ્રામ નીએ બે થડી વીસોએ ખાખા બેઠા પણ તેમના નસીખમાં વધારે વખત થાક ખાવાનું નહોતું.

“બાપુ! ઉઠો થોડી પસાવો.”

“કેમ?”

“આ પેલી ધુળ ઉડતી દેખાય છે. કાલ આપ્યું.”

કાકે ત્રેમું, છેક દૂર ધુળ ઉડતી દેખાતી હતી, તેણે તરત થોડી પસાવણી ને બંને જાણુ કપાટાએરે આડે અપણે રતે ચાલવા માંડ્યા.

આખો દહાડો આ પ્રમાણે માગેથી ને ગોરા રસ્તાથી દૂર તેઓ ચાલ્યા કર્યા. સાંજ પડતાં પહેલાં તેઓ ગીરનારમાં આવી લાગ્યા.

“બાપુ! દબે નિરાંત થઈ, આ રસ્તા પર દબે કાલ નહીં મળે.”

“કેમ?”

“આ રસ્તા તો ગમનેજ અજર છે.”

કાકે ચારે તરફ જોયું. “મેલીઆ! દબે મારી આંખે પાટા ખાંધ.”

“કેમ?” આહીરે ચિંતિત થઈ પુછ્યું.

“મને આ રસ્તાની માહિતી ન હોય તે સારું.”

મેલીઆએ માનવી કાકે તરફ જોયું ને કંકડો લઈ તેની આંખે પાટા ખાંધા.

કાકે માત્ર નામની લગામ પકડી રાખી અને તેની ચતુર થોડી જાણીતે રસ્તે ચાલ. કપાટાખે આહીરની થોડી પાછળ પાછળ ગયા. રસ્તામાં કમલે કમલે ચાલ્યા ને ઉતરાણ આવતું, ઘણી વખત થોડી એકદમ ઉભી રહી જતી; એક વખત તો તે ચમકી.

કાકેને પાટામાંથી લાગ્યું કે ચારે તરફ અંધારું થઈ ગયું છે. થોડી વારે મેલીઆ બોલ્યો.

“બાપુ! ઉતરો મદ આપ્યો.”

“ઉપર મળા પહેલાં પાટા છોડતો નહીં.”

“જેવી બાપુની મરજી.”

મેલીઆ થોડેક સુધી કાકેને દાથ ઝાલી લઈ ગયો. લાં દેહક ઉંચું હતું તેની જોડે મેલીઆએ વાત કરી; અને પછી પાછો તે કાકેનો દાથ ઝાલી એક પરચરની સાંકડી પગથી ચડવા લાગ્યો. કમલે કમલે મેલીઆ કાકેને સાચમેત રહેવા સૂચવેનો.

ધણે વખત અરવા પછી તે મદ પર સ્વારી લાગ્યો હોય એમ લાગ્યું. તરત મેલીઆએ પાટા છોડ્યા.

ચારે તરફ અંધારું હતું. માત્ર અમારનવાર મરચાણું આપું તેજ કોઈ કોઈ દેહકો દેખાઈ આવતું હતું. આ અંધારામાં પણ મેલીઆ કાકેને કપાટાખે લઈ ગયો.

થોડુંક ચાલી મહેલમાં પાછલે પારણેથી તેઓ પેલા ને મેલીઆએ એક માણસનાં કાનમાં કે કાનું, તે તરત ઉપર લઈ આંખો ને કાકેને તેડી મળે. મહેલની અમારણીને એક છેડે કાકે ઉભો રાખી તે ચાલ્યો ગયો.

दीर्घ आर्यग जीजी बालकजी सोल्य प्रम उल्लो दाप घोषादी ह्यु गेय

રાત અંધારી હતી છતાં તાત્કાલ આજ તેજમાં કાંઈ ચારે દિશાનો આપમેળે જાંચી ચક્રો. થોડે દૂર જુનાગઢમાંથી ડેનિકેનો હોકાર કે વેદનાની ચીસ રજા મંબળાનાં હતી; ને કોઠની ખાલથી દૂર પોતાનો લણલણાર અથવા ક્ષવિત મંબળાની કસાદની યુગ કરે સ્થલે પટ્ટણી ને સોરડી સૈન્ય આપમેળે છે તે દેખાડી આપતાં, આસપાસના અંધારમાં દીવાના પ્રકાશથી નીચાળું પડતું, વિગળી યેનાનું મધ્યક વંચણી તો તરત દેખાતું, ને આંખેર દેકેકાલે નીકળતા ભડકા કે હુમલો પરદેશીઓએ ચેતવિશા ફેરની સાફી પુરતાં, જાણથી તરસ્ય, અંધારમાં પશુ અંધારો લાગેનો ગીરનાર બધા પર પોતાનો બંધકર પ્રતાપ પાડી રહો હતો. અને આ બધી સામગ્રીમાં કોઈક દૂર પ્રકાશમાં પડેનો કેસરીની મળેનાનો અંબીર પડ્યો તે પલની તાસજનકતામાં ઉમેરો કરતો હતો. કાંક વિચારમાં મગ્ન બની જોવા હતું; અને મુગાં મુગાં તેણે જુનાગઢના દુર્ભચ ખેંગારની અગ્ર વીરતાને અર્થ આપ્યો.

પાછળથી કોઈ દોડતું આવ્યું "કાલુ કાક!" આવનારનો અપાંગ આવ્યો.

કાકને અચાજ પરિચિત લાગ્યો, પણ તે આત્માને જોઈ શકે તે પહેલાં આવનારે તેને બાજમાં લપેટી દીધો.

કાક મગ્ન, ને આતંજાણુ પડતો જોયો "કાલુ રા",

પ્રકરણ પ મું

જેમાં સરાકતને પણ નિર્બળતા હોય છે તેના દાખલો જડે છે.

રાજકુટુંબીને ખાલે રા' કેમ આવ્યા, અભારે પોતાને શા સારુ જોડાવ્યો, રા' મું કામ સોંપશે એવાં વચાવેનાં અનેક વંચો

કાલના અંતરમાં હોવા. રા' ની બેઠ પુરી થઈ ને તેણે તેના તરફ પ્યાનથી જોયું, તે જોઈ તેના મગજમાં પંદર વર્ષ પહેલાં જોએમેળે ખેંગાર ખડો થયો. તેનું છતાંબધું ને સ્વજન ચાંગે તેનું ને તેનું જ હુડાખાવ સોમસુંદરીના પ્રજુષીનાં રૂપાળાં અંગ પર અભારે જખ્તાર ને ખાટા હતાં તેના સિંદ શા બચ મુખ પર ફાંફડી દોડી ચોલતી હતી; અને બે ધાની રેખાઓ એ જીવતાંને અનુપમ શોભા આપી રહી હતી. એની તેજવી આંખમાં નિશ્ચય ને અદવાભાગિક તેજસ્વિતા દેખાતી. તેનું હાસ્ય તો પહેલાંનાં જેવું જ મોદક હતું.

"કાક! તું આવ્યો ખરો?" ખેંગારે જોખરે અચાજે કહ્યું.

"મદારાજ!" કાકે સગદુમાન કહ્યું.

"આરે અને જોડાવ્યો!"

"ધીમેથી" ખેંગારે કહ્યું "હા. મેં જોડાવ્યો."

"અને તો બાનો સંદેશ આવ્યો હતો."

"ના. મેં મોકલ્યો હતો."

"પણ મજિલદ તો બાનો મળ્યો હતો એમ કહેતો હતો."

"એ તો જરા ગોડા છે, મેં બીજી રાંધણી ખારફતે કલાધું હતું, પણ એ બગેરીને જરા જન થયો એટલે રાજકુટેજ મળ્યો એમ માન્યું."

"એવું શા માટે ક્યું?" કાકે પુછ્યું.

"લાર વગર હું આવે નહીં."

"તમે પણ કલાધું દોત તો હું આવત."

"કેમ ખાટજની ચાકરી છોડી?" ખેંગારે જરા તિરસ્કારથી પુછ્યું.

"ના. હજી સધી તો હું. કાનની પાતળ સંજી બહો."

"કેમ! પાછાંતારા માલીક કદા થયા છે

કે શું ?" કુલ્લદેવે દમીને પુછ્યું. તેના હમવામાં પડેલા હનો તેવોજ માનકનો પ્વનિ હતો.

"બાપુ ! મારી પીઠા દુનર ફરીજા. પણ આંખનું શું? મને કેમ બોલાવે ?"

બેંગારે સાચવેતીથી ચારે તરફ જોયું ને પૂજેલા પીઠે આવડે કહ્યું "સાઠ" મને તારી મદદની જરૂર છે."

"હું હાજર છું"

"મારે પાંચળુ જોડે મંપિ કરતી છે"

"એ—પાં !" અનુપનીઆ કાઠથી બોલાઈ બહુ

"પીઠે બોલ. કેહા સામળામે, કાઠ" તુ અનુપજ થાય એમાં શી નવાઈ ?" ચાત ને મળામળમાં આવડે બેંગારે પુછ્યું. "બેંગારે જ્યારેયને પંદર વાં તેવ્યા પેઠરાતી ને હજુ જુનામળમાં કામદા ઈખડ છે. ત્યારે મેરડેના શું સંપિ શા આટે થાયે ?"

"હું પણ તેજ પુછુ છું" કહે કહ્યું

"કાઠ ! કેહા શાંએ કરી નહતુ અપ્યુ નથી, અને જુનામડે વિગેતાને આવડાર આપ્યો નથી. એટલે મંપની વાત કરતા મારો પ્રાણુ કપે છે. મયે વાં અને મુજલે મપિની વિટિ કાઠની હતી, ત્યારે વિટિ લાવનારને મે મરેડે બેમાલી ફેગ્યો હતો."

"ત્યારે હવે કેમ ?"

બેંગારના અતરમથાથી એક નિશ્વળ નીકળ્યો. "લાઈ ત્યારે અને અજર નહિતી કે જ્યારેય જાને રફે ચડ્યો."

કાઠ આંખ ઝુડી જોઈ રહી ! તુ બેંગાર જેવા ટેકેલા વીંગના હાલવા કામદા પ્રમરે હતી ?

"તેમાં શું ?"

"તેમાં શું ! કાઠ ! તુ ટેકાલો રખપુન હું; ને ટેકાવા રખપુનથી હું ઝડોં નથી પણ

તમારો જ્યારેય ટેકાલોએ નથી ને રખપુને નથી" બેંગારે કાવાચથી કહ્યું.

"બાપુ ! મને એ ન સમજાયુ."

"કાઠ ! જ્યારેય રફે ચડ્યો છે, જલ્લુ જુનામડ વેવા નહી" કટાક્ષમાં આવડે બેંગારે કહ્યું

"ત્યારે"

"એને રાણુક ફરી પાછી લેતી છે,"

કાઠ પાછી દરિયો "શુ ગાઠા થયા છે ?"

"ના એની નજર તો ત્યા છે. એને રખપુનેના ટેકની થી પરવા છે ? એ માણુમળ ક્યા છે ? રાણુક ને પિશાચની હીંમને ને રખપુન કુઝે તેને માણુમ કેમ કહેવાય ?"

"બાળરાખપુની વાત કરો છો ?"

"તમારા મદારાખની ફરેક ખુબીઓ ન્યારી છે. બાળરાખત એની સેવામાં છે એ તો સમજ્યા પણ જ્યાથી એ પચમી આળ્યો છે ત્યારથી એ પોતે બાળરાખત થયો છે મામડાઓમાં આગો ધમટ છે, મેરેર લોહિા સાદ સાદ પેકારે છે, બાપદાદાઓ મરેલીની હતકમાં કહેવા દતા તેવુ સાખી રહ્યું છે. માસથી મારી મરીજ બીમારી પ્રજા પર વરસ્યો કેર જોવાનો નથી, એટલે એના કરતા સંપિ ફરી નાક કપાવ્યુ કપારે માઠ લાગે છે."

"મદારાખ ! તમે આખા કુખના કપકેરેપ થઈ પડ્યો."

"હા ! પણ મારી રાક પ્રજા ને મારી રાણુક ભેને જવારીય"

"મદારાખ ! સંપિ કરી એ મને તો માઠજ લાગે છે. લાટનો વિચલ પણ મેં એકજ પુરો કર્યો, પણ જ્યારેય મદારાખ અન્યો કે કેમ એ સવાબ છે." કહે કહ્યું

"નેત્રથી મોગી મુરેલી તો એક ખીડ છે."

"શી ?"

“રાણકની.”

“રાણકબાની !” કાકે પુછ્યું.

“હા. કાકા ! તને ખાસ બોલાવવાનો હેતુ તો એને સમજાવવાનો છે. બાઈ ! રાણક સ્ત્રી નથી-જગદંબાનો અવતાર છે. લેખિકા મને જરૂર આપે છે પણ જુનાગઢ આવે તકથી છે તો માત્ર એને પ્રતાપે. એને ઉત્સાહે અમે છપીએ છીએ. એને સંધિની વાત કરી કાણુ શકે ?”

“તમે એમને વાત નથી કરી ?”

“ના. એને વાત કરવાની હિંમત માલતી નથી. કાકા ! એ નર્દા હોત તો હું ક્યારેય પણ આ રાજાઈ ગણે હોત-ને જુનાગઢ પડીને પાંચર મઠ મથું હોત. પણ મારી રાણકદે”-જેંગારે સ્નેહભરે આવાજે કહ્યું. “ના હિંમતે અમને ઉભા રાખ્યા છે. હવે એના હૃદયકંપની વિરુદ્ધ કાણુ જાય ? માત્ર તું એને સમજાવી શકે તો.”

“પણ મારું કેમ માનશે ?”

“વખત છેને માને. એને તરે માટે ધણું માન છે, અને મને તારામાં ધણી શ્રદ્ધા છે.”

કાકા હસ્યો. “જે સતી તમારું નહીં માને તે મારું માનશે ?”

“કાકા મહેનત તો કરી એ. મને પોતાને મોતનો ડર નથી-ને નથી મોતના ડર સમજાવે. પણ હું પડું ને તમારા મદારાજને દાવે એ ‘ચરિ’-” જેંગારે શરિર કમકમ આવાં તે કાકાને કહ્યો.

“બાપુ ! તમે કામ તો મને ધણું બધરું સોંપા છો ?”

“કેમ ?”

“રાણકબા પાસે કુલ લજવાવડું ને જવદેવ મદારાજનો કેવો રાકવો-એ બે કામ વિષુદ્ધિથી

બને એવાં નથી, તો મારાથી કેમ બનશે ?”

“મને ખાતરી છે કે બનશે તો તારાથીજ બનશે.”

“પણ મદારાજ ! બાને અહીં આવવાનું કારણ શું આપું ?”

“કહેવોની કે મેં સલાહ લેવા બોલાવ્યો છે.”

“હીકા ! ક્યાં છે ?”

“હમણું આવશે. તું નાહીને ખા તો ખરો. ચાત, માત્ર તારી છુકાની પાંધી દે.”

“જેવી આજી” કહી કાકા છુકાની પાંધી રા’ની પાછળ ગયો.

પ્રકરણ ૬ હું.

રાણકદેવડી

કાકા જેંગારે ને જેંગારે સમજાવતાં લાઈ ગયો. જાંક નાના ને અધારા હતો, અને એક મોટા દીવાનો તોમાં ઉભસ પડેલો હતો. ત્યાં પાંચસાત સ્ત્રીઓ બેસી હથિઆરો સાફ કરી રહી હતી. એક ઉડે ગોખણમાં અંબાજવાનીની મૂર્તિ આગળ વળી વળી દીવો બળતો હતો.

સ્ત્રીઓ જાંકી કાળા વસ્ત્રમાં હતી. એક નાની બાલતી સ્ત્રી દીવાની પાસે બેઠી બેઠી એક ઘાસ પર પડેલા લોહીના ઢાંડા સાફ કરતી હતી. તે કેં ધીમેધી ચાલી હતી, ને બધી સ્ત્રીઓ ધીમેધી ઝીલતી. ચીત મધુ જરા અસામાન્ય હતું. માનવીઓ એ જગને કહેતી હતી કે કાંઈ આવજો કારણ કે આજ તો એનો કંઈ વેરીને હણવા ગયો છે.

મળે જોગમાપાઓ અપર ઝીલતાં પહેમાં તેવારી કરતી હોય એવું દેખાતું હતું. અંડમાં અંબીય અપાર્થિવ હતું. રા’ ને કાકા બીજે ધીમે આજ્યા, અને કાકાના અંતરમાં અણ-

માણનાં પુત્ર્યના પ્રમતી રહી. તેને લાગ્યું કે એક પ્રકારનું દેવી ને શુભાશાસ્ત્ર વાતવરણ આરે તરફ પ્રમતી રહ્યું હતું.

"હા! એવારે ખામેશી ને માનવી હતું."

૦ મને અવાજ સાંભળી આમવાજ બેઠેલી સ્ત્રીએ અમદી ને રાને એળખાવી ઉતારવામાં લાગી. પુત્રના સંકેપની આવીઅઇ દીવા આગળ બેઠેલી નાનકડી સ્ત્રીએ કામ કલેનું હાથ ચોખાવી ઉચ્ચ સ્વરે દિરાના પ્રકાશમાં આ મુખ જોઇ કાઠને નેજા પર ખાતરી થઇ કે આ સ્ત્રીને કમવતી અને એક નેજાનું

મુખ નાનકડું ને મુકું હતું-મુદર આકાશ વખતે હશે એક લાગતું અને અવાજે મળ્યા હુમ્મનાની ઝીનરમાં અલ્પન રીતે મદાઇ રહ્યું હતું. તેના હોઠમાં નિશ્ચયના હતી, ને આખામાં તેજસ્વિતા હતી; પણ એ ઉપગમ આ મુખ પર ન સમજાવે એવી, નમરોવાય એવી મદન તા હતી. તેની આમવાસ પ્રમતી નેજા દુસદ હતી. અમદીને ધમતી સાવિત્રી કે વેળીમદાર કરવા ઉચ્ચ અનેવી દીપદીના મુખનાં તેજા સદને મારે અદીઆ આવી વખાં દોષ એક લાગતું જેવું ખડા વાળ વરણ અપાર્થિવ હતું તેવાજ આ નેજા ના પાર્થિવ હતી. કાઠનું હાથ રસાભાવિત સ્વાસ્થ્ય જાગરી શક્યું નહીં. તેજે આ સ્ત્રીને સાદામ પ્રભામ કર્યા

રાખપિરાણે કાઠને એવખો નહીં. પણ રાને જોઇ તે ઉડી, મેનું નાનું સુકું શરીર પતુખના દંડની આકૃતિ નમ્યું. તેના મુખ પર અવલંબીય બહિનનું હાથ રહી રહ્યું.

"પધારો મદારાજ!" તેજે આદર આપ્યો. તેના અવાજમાં દબાવેલા અવાજે કેવલ દોષ એવારે રપજ દેખાતી બહિનથી બેઠો.

"આ કાણ છે?"

"આ! મને નહીં એવખો?" કહી કાઠે હુમ્મની છોડી નાખી.

"કાણ ભાઈ કાઠ?" જરૂર આપો પદોષી કહી રાખકે કહ્યું.

"હા"

રાખપિરાણની મદન આખાના ઉઘાણમાંથી પાતુ કિરણો ફુગ્યા તુ અદીઆ?" તેના અવાજમાં કેક રામ હતી

"આ!" કહી કહ્યું "તુ અવરેવ મદ ને મેલજો નથી આખો, અને નેા બોલા-તો."

"કેમ?" તેજે પોતાના પાન તરફ પુછ્યું

"મારે એવી મવાદ લેવી હતી."

"હા આખન" તેજે પુછ્યું.

"ભાણને મે એવી સલાહ આપી કે પાતુ જોડે મણિ કરી નાખો નહીં તે હુમ્મના મદ તારાજ થઇ જશે" કાઠે રાખપિરાણી વરે જોઇ કહ્યું.

મજુખના મુખ પર અજાણ જોષો ફેરાર થયો. જ્યારે કાઠને અપમાન કર્યું હોય, ઉઘાણે તપાસો મારો દોષ નેજ તેનું શીકું. સ્વેન મુખ લાજ થયું, અને નેજા મે પર ભાર મારેલી રપજ નિષિ વચાઇ. મેટથી ને જરા પાતી હકિ ને ફરીને રા' સાથુ જોઇ સ્ત્રી-ને ખીજા ને કાજા અવાજે પુછ્યું

"મારો રા' અવરેવ જોડે મણિ શા મારે કરે?" અને અપાવેલી આખે તે કાઠની સાથુ જોઇ રહી

તેના અવાજમાં નિરકાર નહોતો, કપડા નહોતો, છતા કાઠને નિરકાર ને કપડા અને મળ્યા એક પ્રમતી આ અપાર્થિવ સ્ત્રીની અપ્રતિષ્ઠા પડુતા, તેની પતિબક્ષિ, તેના પતિની આસપાસ રમેલા રવમા નેન દેખાયા

આ સ્ત્રીને મન ખેંગાર માણસ નહોતો, હુર્નય દેવ હતો; અને તે દેવને તે પૂજતી હતી. ખેંગાર ને કાકા અને એ એક પીતૃત્વની આસુ જોયું, તે નગરથી કાકે પોતાના પ્રયત્નની નિષ્ફલતા કણુક કરી. છતાં કકિ એક વાર પ્રયત્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

“બા! પ્રજા પીડાય છે—ને આખો સોરઠ વેરાન થતો જાય છે. કાકા રીને ‘જુનાગઢ’ બોલે—”

“કાકા!” એક ઊંડો શ્વાસ લઇ દેવડી બોલી, “મારો રા’ ઉભો છે તો કાકે સવારે પીડાતી પ્રજા સુખી થશે ને હૃદય સોજામાં બીજામહેર થશે.”

“પણ ન કરે નારાયણ ને જુનાગઢ પડે તો—”

“તો મહારાજનું શું થાય એમ?” દેવડીએ ધીમેથી પ્રુછ્યું “કાકા! મારો રા’ કહી નયો નથી ને નમવાનો નથી. જોયો આ મીરનાર તેણે રા’ ખેંગાર નથી બેખાંથી એકે કમવાના કે નમવાના.”

“બા! બેખાનાય તમારા મનોરમ સંપૂર્ણ કરે” આંખમાં ઝળઝળાં આંસુ હતાં તે કુછી કાકે કહ્યું. “પણ આણુ સંધિએ વિચાર કરે તો” તેણે રા’ તરફ જોઈ કહ્યું.

દેવડી ચમકીને ફરીથી પાછી દણી. તેણે પાછળ બીંતે દાખ ટેક્યા ને એક નગર રા’ તરફ નાંખી. તે દષ્ટિપાતમાં અનિવાર્ય વેદના હતી. કોઈમદી વધુ પતિનું પ્રથમ દર્શન કરવા જતાં રાખ્યામાં રાજ સુત્રે ને જોયું આફદ કહે તેવું આફદે આ દષ્ટિપાતમાં દેખાતું. તેની સ્વપ્નાદ્યનો પ્રમથકામ આખો દોષ તેણે હાથ પછ તે નગરમાં દનો.

“મહારાજા!—” શીકે દોડે તે ખેંગાર તરફ ફરી, પણ તેનાથી બેલાધું નહીં.

ખેંગારે પંદર વર્ષ આ દેવીને સરજે માણ્યાં હતાં ને તેની બક્તિ, શ્રદ્ધા, ને સ્વર્ગની તેને પુરેપુરી માહિતી હતી. દેવડીની પોતામાં શ્રદ્ધા કહે, તેનાં સ્વપ્નનાં પતિ તેણે અર્પેલી માનવતાથી સરી પડે નેના કરતાં તો આણું જગત બળીને બરમ ચાપ તે જોવા તે રાજ હતી.

તે કાકે તરફ જોઈ દરેક, ને તેની સિંદ-સમી લાલ્ય મુખમુગ પર આત્મશ્રદ્ધા ફરીથી પ્રવરી.

“કાકા! દેવડી ખરું કહે છે. હવેનો કે મુએયો ખેંગાર રા’ તો અહીંયાંજ ઉભો રહેશે. મીરનાર સમે નિશ્ચય ને હુર્નય.” રાજાના મુખ પર પ્રસંસાની છાયા પ્રસરી; તેની પ્રેમબીની આંખ પતિ પર ફરી રહી.

“કાકા! તારી મહેનત નહામી છે” તેણે કહ્યું “મારા રા’ નો સથાય વિકલ્પજ છે.”

આ નાનાં હોઠાં જોવી આંકે શ્રદ્ધા જોઈ ગાના બેદનો પાર રહ્યો નહીં. “પણ—પણ—પણી તમારું—”

“મારું!” જંભે નહીં વાત કરતી દોષ તેમ રાજાદેવીએ કહ્યું “મારું શું મવાનું હતું. આ લખમાં કે—” તેના મળામાં જ્યાં અખરી આવી—“વેલા જ્યાં એ લાંબું. મારા વિના એમને વિજયમાલ કોણ આરોપશે?” તેણે દરેકને પ્રુછ્યું.

કાકી આંખમાંથી હાલ આંસુ પડ્યાં.

“બા! તમે સાક્ષાત્ જોગમાયા છે.”

“જાણ! દુતો મારા સુન્દા પગની રજ પડ્યું.” સરસતાથી દેવડીએ કહ્યું.

“કાકા!” ખેંગારે દરેકને વાત ફરી “જોયો આજાર તારો માનવાનો છે.”

“કેમ?”

“તું ન દોત તો મારી દેવડી મને મળત

નહીં."

"ને મહારાજ! કવિયુગમાં પણ હવે ને દેશી સાથે વગી આપવાનો સહારો અને મળશે એ મેં કદાચ અપેક્ષા ધાર્યું નહોતું. હું તો કિર્તિવ નૈનિક પુનત્રારા જેવો દૃઢ રોક મેં કરી રાખ્યો નથી. પણ આ વેળામાંના નમસ્કાર હું પણ પ્રતિજ્ઞા સહી છું કે જે જાણે મેં સાંપ્યું તેને મારા અવધ તા બધા, જાણીને પણ તોડવા દરજી નહીં થયું મહારાજ! નિશ્ચિત એવે રહે. ને નિજ વ કરો." ને ને ખેગાર ફરીથી બેઠા.

"કાકી તું મારે આગે? જાઓ?"

હેવડીએ પૂછ્યું.

"હા, બા!"

"ને તારી બી, કેમ છે?" તેણે બાવડી પૂછ્યું.

"બા! મેં ને તમારા સંમેળ મનએ એકજ વખત સકરપાર્વતી પૂજ્યા છે."

"માથો. મજરી પણ અખરો જુનામદ-નીજ કહેવાય."

"હસો! બા હવે આપ બેસો. મહારાજ! હવે આપ મેં રજા આપ્યા તો હું જાઉં"

"રજા અદીઆ રહીને જા તું યાદી મજા કરો. સવારે જુનામદ જોઈને જાવો"

"બાપુ! મારે જોવામાં વચગી જતું છે. ને જુનામદ મારે જોવું નથી. જુનામદ પર હસ્યો કરવાનું મને સોંપવામાં આવે તો?"

"કાકી તારી જોડી મેં જોઈ નથી" ખેગારે કહ્યું. "તે વરો પર મારું મનુ હોજ ને જુનામદમાં આવી વસેા હોત તો આપણે મેં શું ન કરેત?"

"મહારાજ! તમારો રોક ને જોઈ જોઈ મને પણ એમજ થાય છે પણ જેવો સોહતો"

રોક તમને વડાપેા છે તેવો માલમો રોક મને વડાપેા છે. માલો બા રજા."

"બાઈ! મારા આશીર્વાદ" રાણકહેવડીએ કહ્યું

અને જાણ જાણ કાળા પુગડામાં મોખરી આ અપ્રતિમ સ્ત્રીના કીકા મુખ તરફ તેણે એક નજર નાખી ને આતંત્રી અણુમ કરી ખેગાર સાથે તે બહાર નીકળ્યા

બહાર નીકળતા તેણે મુકાલી બાપી "મહારાજ!" કહિતા ક્યો નહીં, જુનામદનો હજુ કાકરો ખરો નથી, ને જવરેવ મહારાજ મનગી માણસ છે એટલે કે થવાનું નથી"

"ને જુનામદ બેવાનું મોપે તો?" ખેગારે તેના સાંત ને મુલક કરેને અવાજે પૂછ્યું

"મન જુનામદ બેવાનું કોઈ સોંપવાનું નથી. ને તમે કહેતા હો તો કોઈ મોપે તો હું જાઉં નથી"

"ના લેજો તારે કાપે જાનું મળતો તો મને નીસત છે. મને મળવાને જરા કર નથી"

"તારે જાનું! મરણ પડીતો જરા કર સમજા નહીં. મને કર એકજ લાગે કે કાપે સવારે જાનું છું થશે તે સમજાનું નથી"

"સક" તેણે કોઈ કે કરવાનું નથી. હું પણ પાસથુના મોઝા તમામ સામગ્રી છું. તારો વાળ વોઝ કરવાની કોઈની હંમત નથી."

"જોઈએ!"

"લો આ મોલીઓ રહો! મોલીઓ! આમરે વચગીને રહો મુજા આપ."

"બાપુની જેવી આતા" કહી મોલીઓ કાકો લઈ ગયા

સત્યેન્દ્રનાથ ટાગોર

(“સ્મરણમુકુર” લેખાંક ૧૦ એ.)

લેખક :

સ. નરસિંહરાવ બોળાનાથ

બી. એ. સી. એસ.

સત્યેન્દ્રનાથ ટાગોર. (યુવાવસ્થામાં)

રો મના એક ઇતિહાસમેખકે કથેન્દ્રથી સૈન્ય સ્થળે ધીલી દેશમાં આવી વિજય-પાત્રા કરી પાછો આવી ગયેલા પીર હેનિયાંને ધ્રુમકેતુની ઉપમા આપીછે. કાંઈક તે રીતે જ પછુ સ્વરૂપબેદથી કવ. સત્યેન્દ્રનાથ ટાગોરના અમદાવાદ પ્રાર્થનાસમાજના ઓમપ્રદેશમાંના સંક્રમણને વિશે ઉપમા આપી સકાય એમ હાઝ્યાથી ગયા સ્મરણમુકુરના પ્રતિગિર્યમાં સત્યેન્દ્રનાથને કુંઝીમાં કેતુરૂપને ચક્રવા દત્તા અને પૃથ્વી પદ્મિષ્ણીમાં એ ઉપમાને સદજ ઇશારો કર્યો હતો. આજ, એ ટિપ્પણમાં આપેલી પ્રતિજ્ઞા પ્રમણી, કાંઈક વિસ્તારી રજાનતથી એ ઉપમાનું સ્થાપન કરવાનું પાતુંડું.

અગ્રગણ્ય આપણને ગ્રીષ્મવેળે કે પોતાના ગમણુચક્રના અનુક આકારને પરિણામે,

કેટલાક ધ્રુમકેતુઓ આપણા દર્શનપથમાં આપણી સર્જનાગાના મંડલપ્રદેશમાં, એક વા આપ્યા પછી ફરીથી એ આવતા જ નથી અમલવાદ પ્રાર્થનાસમાજના જીવનક્રમ સત્યેન્દ્રનાથ ટાગોરની પછુ એ પ્રકારની જ ગતિ હતી. ઈ. સ. ૧૮૮૨-૮૩ ના અરસામાં એ બળ દીપ્તિવાળો, વિશાળ તેજસ્વિનપ્રદેશ કરી તથા પુષ્કલવેળા, ધ્રુમકેતુ આપણી સર્જનાગાને અભિધિ ખાસ એ આસ નેટરો સમય થઈને હુત થયો હતો. એ દર્શન ખદાર સ્મરણમાંથી કદી હુત થયું નથી. અમદાવાદ પ્રાર્થના સમાજના આધ્યાત્મિક જીવનપ્રકારમાં સત્યેન્દ્રનાથની તરફથી જે અભિધિગમન મળ્યું છે તેની દીક્ષિતો વિચાર કરતાં, તેમ જ તે સિમ્બલ, ક્રમગત ગણે, કામગાની દિદિયે

મર્ણાંશિત હતુ તે પ્લાનમાં લેના. આજ પથના આકાશમાં પ્રગટ થઈ, ભવેનિભેા ફેરાફ રેડી, ચાપી મેલેના ધૂમકેતુ એએને કોઈના મથાઈલા નેહકેતુ. *

ફે બાળક હતો હૈયામાં મનેન્દ્રનાથ અમદાવાદમાં આમિનદ વાજ લગીકે આવેલા તે વખતે ન્હારા પિતા જોડે રિંગેર પત્નિવધમાં એ અન્યા નડોનાર. માત્ર એક રંગુ રમગુ તે વખતનું મેલેના જેતુ છે. મનેન્દ્રનાથ પેતાનાં પત્નીને કોપાડી માઠીયા આથે વડન ફરવા હતા; બગાળી સીએનો તે વખતેના નાન પાગાક યુવરાજમાં અચિચિત દનો (બગાળામાં અવર્ણ પડામાં નેનર દેઈ સીએનો કદ પાગાક ને માઠી સદી અને ઉપર જુએ આર અંત તંપી સગીની મપા દહાવામાં કિનતા અથે હેતુ હતુ નીન અી વર્મનો તે મખતેના પાગાક નો વખતેના દાથ અદાર રહે એમ પણ મગ્ધ રિતે પહેરેલી સાડી, સરીર ઉપર કપડાં, અને તે અંત રમિકતાથી મેલેના, એમ રચના સાધતાએ હતો.) આ નેઈને દનાન કુટુંબનાં મિત્ર જુનેા આજિત આડીને હમને જવાને રહેવા લાગેા: "પેલા નવા વજ માદ્ય નો કોદ નામકસાગીને જોડે એમાડીને માઠીયા ફરવા નીકેજે!"

ફેટલાકે વર્તેનો મોળે મલા સતેન્દ્રનાથ વાજની પદીએ અમદાવાદમાં આવા આ વખતે ન્હારા પિતાને દેમની સાથે માદ મેલી પગિયુને અઈરેવો પરિચય થયેા. પ્રાચનામજાનમાં મનેન્દ્રનાથે આપેલા બાળકનો આકારક થના હતા, અને તે પ્રથમે ક્રોનાથેનો અમદા રિંગેર મથો હતો, કાટ પાટપ પંડેરા, કિચકે માથે કામેના, આ બગાળી રિદેસીને નેહકેતુ મેડીને કાઈક કુટુંબ, કાઈક આશ્વર્જનાવ, કાઈક

પ્રગમાડિ, ઉત્પત થના હતા દેમના પ્રથમ બાળ્યાન રિંગે અમદાવાદના "હિનેકેતુ" નામના આપેલાકે પતમા મ્હારા મ્હોરા બન્યુ સીમગેવે અથેકમાં ન્હારો લેખ લખેા હતો હેમા ક્રોનારની આ હુલ્લગીનું દર્શન કીક ફરેતુ હતુ આ રિદેસી જેવા જાણના ઉપદેશકના મુખમાંથી મગાનકીને તીરે રિદાખપત ફોલા પાલકાના જેવા જ મુખન વાણીના સમીનો, વેદાદિક મરેનાના ઉચારણ થના સામગી ક્રોનાન મગ્ધ રિસદાણ આશર્વામાંથી સામગી નેઈ રહેતુ હતુ, આ મુખનું પણ સર્વાઈ ર્થનું કનાક વાક્ય એ સુ ક્રેમમાં હતુ તે અનારે અમરણમાં પ્રગટ થાવડ

આ નમપના બાજાનાથ અને સતેન્દ્રનાથે માથે બેસીને મગાલી બનનગીતો યુવરાજીમાં ગનારકો આરમ્ભ ફેા. સતેન્દ્રનાથ બગાળી નીતેના અથ ફે તે ભેળાનાથ કોનારી લે અઈ પડી વધ મીતો મરેન્દ્રનાથે ગાઈ બતાવ્યા હોય તે આપારે તે આશ્રમ યુવરાજીમાં રચના ભેળાનાથ કના હતા "માથે તમાર નામ રમ્યુછે જેજો વિવધામ" ઇ જાગુ બનન "જપ પરમ શુભ સદન વાદ સનાતન" રણાલિવાગુ મીત, ઇસદિક પલા પ્રાચનામજાનમાં કામવ થોજા છે તે આ સહકારી પ્રવામના પતિયુમરપ છે, પડી હેમા બગાળી બાપારકીની કાપા ફેા ફેા રચે પકકાઈ અથેકે તે પાલ જુદી છે. એ રિધિતિનું કાન્યુ, એક નો સતેન્દ્રનાથનું યુવરાજી બાપ ઉપર પ્રનુત બોધુ તે, અને બીજુ કોનાનાથની એ બાપની કીજુપદ તરફ કાઈક મેલકારી ને કમે અને એ કીતેનો તે વખતે ખુલ્લી દાડી, પણ ફેરાર કરેા કના વર્ગ અનાથ હતો.

સત્યેન્દ્રનાથ મહારા પિતાને ત્યાં ગયા પીવા આવતાં, હવે હેમને ઘેર મહા પીવા જતા, એ બનાવ આજનાં જમાનામાં હમારે અગત્યકાર જેવો મળ્યો નહિં. પરંતુ એ જૂના સમયમાં તો એ વાત અદ્ભુત ગણાય, ખાસ જોખનાય-બાઈ વિશે તો કોઈ એ માને જ નહિં. આ કપરાંત મહાકું સાહસ જોખનાયે તે વખતમાં હું; તે એ કે સત્યેન્દ્રનાથને ઘેર મહેને તથા મહારો ન્હાના બધું કૃષ્ણરાવને એક દિવસ ઘાડીબાગને હેમને બંગલે જમવાને મોકલ્યા; ક્ષેત્રથી છાના પશુ નહિં, અને દોલતીમાં છાયાવીને પશુ નહિં. એ જમણમાં હમને એક લાભ થયો કે જેની રસ દૂધ મેળવીને ખાતાં શીખ્યા; નવાઈની સચોળતા લાગી, વધુ સ્વાદ સારો લાગ્યો. સુસમજાનો કેરીનો રસ અને દૂધ મેળવીને ખાવડે તે વાત હમે જાણતા હતા, પણ એ વિદ્યક્ષણ મિત્રજાને કમે હસતા હતા. તે હાસ્યમાન્ય એ વાતોની તે દહાડેથી જતી રહી.

એક પ્રસંગ સમજાવું પ્રગટ થાયછે: મહારા પિતાની સાથે સત્યેન્દ્રનાથ વડનાજ-સ્વામી-નારાયણના પંથમાં મુખ્ય સ્થાન છે ત્યાં-ગયા હતા; જોડે હું મહારા બધું કૃષ્ણરાવ અને કટલાક મિત્રો હતા. હમને જિતારો એક ધર્મ-શાળામાં મળ્યો હતો; સત્યેન્દ્રનાથને મારે એક તંજુ તાપ્તો હતો. હમે વડનાજ સાંજે પહોંચ્યા; જે શુદ્ધ સરભરાની ગોઠવણ કરેલી તે બાઈનો બહોળસ્ત હોયો ઉત્તમ હતો કે રાતના નવ દસ વાગી ગયા પણ કંઈ ખાવાની વ્યવસ્થા ના મળે. તરતમાર હમે મોપડાં સાક કચારી, દૂધ મોપડાં સાક એક મિત્ર કને મેવડાવી સત્યેન્દ્રનાથને તંજુએ લઈ ગયા. એ બૂબં ને એ જોખન કદી જાણનાં નથી. પરંતુ મોંઘવા જેવી વાત એ છે કે આ પ્રસંગે હમે

જ્યાં કોઈથી આકળા થઈ ગયા, પણ સત્યેન્દ્રનાથની શાન્તિમાં કંઈ પણ બંધ ના થયો. હેમને મહે કદી ગુસ્સે થયેલા જોયા નથી; હેમના કોષની પરિસ્થિતિ તે- આપણા સામાન્ય જનની શાન્તિ. એક વાર શેષ-પુરમાં મહેને, મહારી પત્નીને, મહારા બાઈને તે હેમની પત્નીને પોતાને ઘેર જમવા જોવાવેલા તે વખતે જોખનસામગ્રી સારી ના થયેલી તે જોઈને પોતાના બદલર ઉપર સત્યેન્દ્રનાથ ગુસ્સે થયેલા, તે માત્ર "તુમને કયા એ જોખનગ્ર દર દિશા?" એટલા શબ્દો નરમ બવાળે, બહીને બહીતે જોખન હોય તેમ, કહેતા તે જોઈને હમે તો મનમાં ખૂબ દસ્વા હતા. વાત આડી મઈ, અમલવાદના પરિવેષ પ્રસંગે મોંઘતે વાત નહિં આવે.

હવે વર્તો ફરી તાલું. શેષાપુર મહારી બહારી મઈ; સત્યેન્દ્રનાથ ત્યાં જાવડા હતા. એ પરદેશમાં મહારે તથા મહારી પત્નીને સત્યેન્દ્રનાથ અને હેમના કુટુંબનો સહવાસ વાંધો. એક દિવસ મહોતો હોયો જતો કે હમને એ મળવા આવ્યા વગર સવા હોય. આરમ્ભમાં હું શેષાપુરના કલમમાં, કોઈક આત્યા સ્વભાવને લીધે, દાખલ થયો નહોતો. ને વખતે કલમમાં જતો કે ત્યાંથી ઘેર જતો સત્યેન્દ્રનાથ, હેમની પુત્રી વગેરે સાથે, હમારે ઘેર આવ્યા વગર જતા નહોતા.

બંગાળી સંગીતકલાનો પ્રથમ પરિચય આ સમયમાં હમને થયો. સત્યેન્દ્રનાથની પુત્રીની વાગોલીન ઉપરની કળા અનુપમ હતી. પરંતુ બંગાળી પદ્ધતિનું કંઈગાળ સત્યેન્દ્રનાથને ઘેર હેમના બાઈ સત્યેન્દ્રનાથ આવ્યા ત્યારે પ્રથમ જ સાંભળ્યું, અને સાંભળીને આનન્દ સાન્નોલય: કેવો હોય તે અનુભવ થયો. એ મામલે આપણા સત્યેન્દ્રનાથ ઠગોર , હતા.

(હવે એ જૂનું જ્ઞાનમૌલ્ય હેમના કડમાથી કાઢી આપું ચપાનુ મદને ત્રણ વરે ઉપર ગાળું હવે.)

• ગોપાલપુરમાં દુ. સત્યેન્દ્રનાથ યાગેજી, પુત્રી, પુત્ર, દેખની એક ભાણેજ (મિસિમ ચટ્ટરજી નામની), તથા એક ભત્રા પ્રા. ગોવિન્દ વિંદ્ય કચ્છરે મેળીયામના જાણીયામાં લૂગાબાંધીએ ગયા. Swimming Bathમાં કરકરે, સત્યેન્દ્રનાથ, દેખનો પુત્ર સુરેન્દ્ર, જ્ઞાવાને પડ્યા. કરકરેને ધિનિયુ પુરના આવડે નહિ- ને પાણીમાં પડ્યા પડી પડીએ પડીએ સરણ જનુ એટલે “This wretched doctor” કરીને જોડી પડગણે પડગણે ખોસવા ભાગે તે જોઈ દુ. સત્યેન્દ્રનાથની પુત્રી (દંદિસ), વગેરે રમણથી હાથિયે, વગેરે કરકરેને ઉપદાસવામાં બનાવનાર પ્રસંગો ઘણા આવ્યા હતા મમ્મલ પડેછે. પડી એકે કનાબને એકે હમારા હુમર પડે રસોડાથી રાંધેલાં દાંતો ત્યાં મળ્યા એ રસોડાથી મુઠાના અને ગવ્વજીયે લેઈને સત્યેન્દ્રનાથની ભાણેજ તે હક ને મળી મળી બધા જમવા ખેડા, મેદાનમાં કચ્છરેએ ખુબ કાપલકુ, પેટ તણાવા સૂઈ, ને પાણીમાં ખાવાનું હાકવા સંધી. કરકરેનું ભોજનપત્ર એક એ હતું—તે વખતે જ કહેલું—કે “જો રમેઈ સારી રખાઈ હોય નાં મને નેપડુ ખાઓ, પણ ના નરે.” સત્યેન્દ્રનાથ અને કરકરે હાજીઅલકે ગાઠ મેલીથી લેકામવા દતા, અને ખેડારે એલકેલકલ કોલેમના ગણિતના પ્રોફેસર તરીકે એ ચિન્નિસ પરિવ્રા થયેનો તે કરનાં આમ પાછળથી સત્યેન્દ્રનાથના મિત્ર તરીકે, પદ્મિયા ભણે અણે કરે ને પ્રસંગોથી, વિશેષ પરિવ્રા થયેલાં કરકરે તદ્દન • આનંદી, જાણવાથી વિનાનું યજ્ઞ માનનાર, લોકની, રમણિયા; અને સત્યેન્દ્રનાથ ધીર

શાન્ત, મનદિમ્બનથી વધારે કવચિત જ હમનાર.-
એ બેની જોડી શી રીતે જોડાવી હતી તે
અજાયબ જેવું લાગતુ હતું. સર્વેન્દ્રનાથની
ઉઘર હાં-બની જણિને રંગે જ, આ છુહાટ્યા
તોફાની મિત્રોના સામાય દેખના હાં-યા થશે
હવે. ફરફરે એક વાર ખૂબ પિતાને કહેલો:
“હું ક્યારે સર્વેન્દ્રને યેટ એકાદ મરિતો રજા
લઈને મળે ચુકું” નસ્ટોડો, તલાકો,
સાભાઓ, બહેનો બધા કુટુંબના માણસોને
જોકસતુ બરબીને માદિમાદિ મળે બરાબી
માર્ગ તા!”

એક વાર હમારા નિકાલ નામના
હાથથી ગામમાં સુપેન્ડનાય અને કરકરેને
કિમળી આપી તે વખતે કરકરે સોડી પટ્ટી
પાટવા ઉપર બેઠાને જમને જમને પેટ ઉપર
હાથ ફેરવેને “શુદ્ધ” બાલકલુની નકલો કરીને
બધાને હમારોનો હતો—(કરકરે ખૂબ છાપ્પી
બાલકલુ જ, પણ પછીથી કપડા, રીનખાત,
પમેરેમા અગિયાર જેવો યર્ષગરો હતો, પણ
હેનો સહવાસ આપણુ ખડખડો જ બહુમત
હતો.)—એ મિત્ર બાપુને આખ્ય આગળ ખડ
ચાપડે—ખાજના અશિવતાપત્રને અગે રમખુમિ
કપર આવેલા નાચકની મિત્ર વિદ્યાર્થીની હવે પદાય
લઈનું

ગોલાપુરમાં ૬ ૧ વરસ રહ્યો તે બધી
વખત ન વેન્દનાથ પાસે એ જ સ્થળમાં હતો.
(સિદ્ધક મહિના જાદ મળ્યું) એ અગામાં
હેમના કુટુંબમજામથી છુટા થુદા માથુમે
ક-કરેથી આવી ગયેલાં પરીસ્થિતિ મળે થયે,
જેમાં મુખ્યત્વે હેમના બાપુ ભોલેશિન્દનાથ-
આશુભી નાદક તથા પુરવિદ્ય નાદના કર્તા
(જેના આપાતરે મુરશીમાં નાગપાસુ હેમ
મન્દે કર્તા છે તે), મતેન્દનાથનો પુત્ર સુરેન્દ,
પુત્રી શિન્દિશ, અને હેમના આજીવ ભોલેશના-
નાથ ચોલાવ, આઈ રવીન્દનાથ, પંચેરે, સતેન્દ-

નાથનાં પત્ની બાપુ ચોટો વખત જ શેઠાપુર આવેલાં; પણ એ અતીત સુશીલ વાદિની પરિચય થવાની સાથે માનરૂઢિ જ પ્રમટ થઈ હતી. એ આંખાં તે પૂર્વે સત્યેન્દ્રનાથમાં એક હસતું આવે હેવી ચેષ્ટા હતી; પોતે માત્ર ઘોઘા ચાપ તકારે કમરથી દીવજી સંધીતું શરીર વિચિત્ર રીતે યોગતા હતા; હમે “એ નાંચ, મૂંચે” કહીને પાંદિઆદિં હસતા. મિલિસ ટાગોર આવ્યા પછી-કેળુ જાણે કેમ? હેમણે ટાગોરને સુધાર્યા હશે વખતે-પણ એ જાન ધૂમવાતું નાખડ જ થયું હતું.

સત્યેન્દ્રનાથ ધીર, શાન્ત હતા, મહેં કહ્યું; પરંતુ નિર્હંવ, મદ-દેવી શ્રુતિથી દૂર હતા. એકવાર રાત્રે ભોજન હેમને ઘેર હમે કરી રવાં પછી, એક નર્મકીનું નૃત્ય ચેલ્યું હતું; તદ્દન નિર્હંવ અને એકતાનતાવાળું લાગ્યા માંડ્યું એટલે ટાગોર સાહેબ કહે-“જેરસે નાચો! જેરસે નાચો!” કહીને પોતે જ ચોતાના ઉપર દમારા બધાની જોડે હસી પડ્યા. અંકેત નૃત્યક્રમનો પરિચય હેમને દોવાથી આવ્ય હેમને નિર્હંવ નેવા વિશ્વાસ ઉપર કંચળા ચાળ્યા હશે.

સત્યેન્દ્રનાથ મદારા પિતાના અત્યન્ત નિકટ રતેલી હોવાથી અને શેઠાપુરમાં હેમના સહવાસથી બાંધાવારણ આશ્વાસન મળતું કંઈક જ નહિ પણ હેમની ક્ષેત્રી હું વાળું વાળું દુઃખન્યાયને વખેયોગી જાન ચેલવી મળ્યા હતા. તેમ જ હેમનું હલ્ય કેટલું કામળ હતું તેનો અનુભવ એક પ્રસંગે શેઠાપુરમાં થયેલો અને વાદ આવેલો: શેઠાપુરમાં એક કસેકટર ચોતાના વુચર ટેપુરી કસેકટરની આંખે જ જોતો હતો અને લખાતો હતો, તેથી મદારા ધિરદ બમાયલો અને એક સરકારી કમના પ્રસંગમાં વિના કારણ સજાવા લાગ્યો;

મદને બેઠાવીને કહે: “બલોલો? આ હમારા વર્તન માટે સરકાર હમને દુશ્મ બમાન કરવા માટે સસરેંડ પણ કરી સકે, અને હું લખાણ કરું તો.” (તેમાં વાત તદ્દન નિર્હંવ હતી: અસુક બંધીત રેલવે કંપનીને આપવાના કમમાં કેટલીક દીસ થઈ હતી, ને તે દીસ માટે જવાબદાર કસેકટરની એક્સિસ જ હતી; મહેં કહ્યું: “તેમ કરતા પહેલાં મદારો ખુશાનો તો માંગશે કની?” એમ કહીને મહેં એક્સિસમાં જાન સવિસ્તર હાંકીત સખી મેકલી, તેમાં મદારી તરફની દીસ થઈ નહેતી તે સાબીત કરી આપ્યું; તે પછી સાહેબ ચૂપ જ થયા હતા. પરંતુ, આ વાત ટાગોર સાહેબને જઈને કુટુંબના મિત્ર તરીકે મહેં ખાનગીમાં જવાબી તે સાંભળીને, અને દિશ્મત આપવાની તો દૂર રહી-પણ, ચોતે રાઈ કાયા!-શૈલાપુરમાં મદને હેમણે આપેલા “શેરોમણ ઉપરથી પ્રતિ-નિશ્ચિત કરેલું મિત્ર આ કંબમાં મથાળે છે-ને, આ પૂર્ણ સુજનના સ્વભાવની કાંઈ જાણ જતાયશે.

મહેં શેઠાપુર છોડ્યું; સત્યેન્દ્રનાથ પંથે શસકમે મેકરીમાંથી નિશ્ચય થયા. પદમલ્યદાર આણે જ સખવાની ટેવ હેમને હતી. કેટલાક ગણતર પછે દમારી વચમાં આંખા મયા. અનેક વર્ષો પછી ઈ.સ. ૧૯૦૭ના ડીસેમ્બર માં સરતમાં હમે પાઝ બેગા થયા: થીઈરિટક કોનફરન્સમાં સત્યેન્દ્રનાથ પ્રમુખ થવાના હતા ને કારણથી ખાસ હું ને પ્રમુખે મયા. કાળાભાઈ લક્ષ્મીભાઈને ઘેર સત્યેન્દ્રનાથ, હેમનો પુત્ર સુરેન્દ્ર, અને હું, એટલા ઊતર્યા હતા. સત્યેન્દ્ર નાથની જોડે હું કિરોજશાદ મહેતાને ઉતારે મયો; અને એ જેની મયા; મદારે એ મદાન પુરુષ જોડે પરિચય નાહોતો તેથી હું ગમડાનો, હતા; ટાગોર કહે: “આણે તો ખરા; એ કેપિ સુજન છે ને જોશો.” (સત્યેન્દ્રનાથ અને

દિગ્ગજાદ ચલા જુના મિત્રો દત્તા.) હું મર્યો, અને, ખરે, દિગ્ગજાદના લક્ષણોદેવનું લુપ્ત જ મુદ્દાનાનુકૂળ. અવધ ભેડાને હું મોકલવાનો એ મિત્રને કૃપી જ મને મનેપેલો અનેર વ્યવસ્થાનરચાનોઆ દેવી મળેના માલોલી એ મળેનામાં કદી મને જે મુદ્દા જાનિ ના માંમળેસો તે આજ આજથી વાળાણપમા પ્રગટ થયો, એ પેલા પ્રખ્યાત કૌશલ્યના જંગનો પ્રમમ દત્તો, બાળગદ્યમાં દીક્ષા કૌશલ્યના નાનામળોઆ રૂચરે મચ્છે નહીં પોતાની ચેતના માટે પ્રુષ્ઠિ મેળવવાના પ્રયામ કરના દત્તો, બેઠવાનારુદ્ધ પીળજીના પ્રાપ્તોથી ભર પૂરે દંતુ; કુટ્ટ કૌશલ્યનો જમ મર્યો નહોતો; પંચુ મારે બાળ્યએ નહક અરેચા નોકાનનું કનામ આજુમીના આમને ફેંપતું દંતુ; મુરેન્દ બંગાળી બાવળીઆ ઉપર ખજ વજળ દરીદ્રગિતે લોહની સામગ્રીને કયામ સાવની દત્તો, ચાને કૌશલ્ય અનેન્દનાથ દત્તો (પરમાત્મવચનમાં વિચ) હું-અ હમે જનાદા પદ્ય તરફ જતાં વંચે દત્તો એ પ્રમમે એકના બંધનમાં દિગ્ગજાદ રોકાવાની તર વાલીથી અનેન્દનાથને કહેતે "અનેન્દ! આ રી વાનો બધા કહેતે 'I have heard of the great and the great' એવાં-સાથે વિદેશીએને એકાએક દારી કાઢવાં એ શક્ય છે કે નહીં કે દિગ્ગજાદ છે" આજના મળીપુરમાં આ જાન લોકોને જુના ઉપજાવે નો ભરે, હું નો પનિદામની પદપતિ વાંચવાનું જ મોકલું-

વજાવ્ય એ છે કે-દિગ્ગજાદના આ વચનમાં અપૂર્વ અકુરતા, મુદ્દાના, ભેડાને હું આર્થિક. ખજ મંચા. આ જે જુના મિત્રોને, એકાએક માલોલી, તે હું બંધનપ્રમમ મળવા સામો. હું આ વાળાણપમા ઉપેક્ષિત કે નાજારૂપ ખાત મોકલેમ અને જગર પળ ન સામું. દિગ્ગજાદ દંતુ એકાએક મળોમળોમે કરતું ને જગી મને પળ જળી બંધી વાત મા લામ લંક એમ પોતાને છૂટ દોષ દેવી ગિતે દિગ્ગજાદ વગળા પોતાના દત્ત, લળીપવા,

જેનું આકાશમા દેહું મખના મહાપુરુષ જેવા એ નંગેના વર્તના પૂગ જુગનની મુજનાથી વગળા દત્ત.

ધીરવિદક કૌશલ્યના

મા અનેન્દનાથનું પ્રમુખ પાત્ર બાંધતું શરૂ થતા રહેવા મેળવ્યુ બંગાળી પ્રુષ્ઠિએ કેદવાક બંગાળી ભરનો માવા, મુ અર્થાંવ, આમોપ્પામક, એ માન! અનેન્દનાથનું ભાવનું પાવ

આવાંથી ભરેનું દંતુ, અધિ વિચારને મળે મચ્છ નળી આ પ્રમમ જગી દત્તે હું પડવા રી મળીશ કે કેમ તે બળગ નહોતી પળ મળવાથી લેવ ને જગી પાંચ છ વર્ષે આખે હું મ ૧૯૧૩ ના દવાળામા હું મદદકરૂપ દાંડલિગ મળે, તે વખતે કવચા-મા થોડા કપાક જ માળવાતા દત્ત લેમો અનેન્દનાથને લેર દત્તે મળે મળ્યા, હું પળ મોકલીમાથી નિગમ થયો દત્તો આદવા મમમ

માં એ વિશેષ ટહુ-ચણ હતો. જોલાપુરમાં ન્હાની સરખી સંસ્થા હોવી કરીછે તે એવાને આપેલા ફોટોઆફ ઉપરથી કાઢેલું ચિત્ર એને આ બંનેએ એ હવે બહુ વિકાસ પામેલી સંસ્થાનાં સ્ક્રીન કરવાને હું આપશોળી 'યેયો નથી'. આ છેવટની હમારી મુલાકાત. બંને એ અનેક સદ્ગુણયુક્ત, શાંત, મૂર્તિ પરમ શાન્તિરચનામાં, આનંદધામમાં વિરાજેછે ! મારું પ્રાર્થનવ જોઉં છું; છતાં ચાલજે, કદારે યગોર 'મહેને કહે: "રવિને જોલાપુરમાં એક હું વધારે સામીખથી જોઈશ ?

એમાં વસે ઉડી મઝા

લેખક :

સ. મુંદરલાલ નાથાલાલ જોષી.

ભાવિતાથી જાણી અવકાશ પર ઝુલ્મી પ્રેમથી,
એ આગમાં આનંદવું, એમાં વસે ઉડી મઝા!

વિગ્નર તાણી મનહર ફણ પર વૃક્ષ કરતાં મેદપી,
જાંસી બાળવવી નીકર બની એમાં વસે ઉડી મઝા!

* * * *

આશાવધુ ઉંચા શિખર પર જઈ ઉડા આનંદથી,
કરતાં નિરાશી માન એમાંયે વસે ઉડી મઝા!

ખીલી હવનવાડી નવરથી જોડ કરમાતી ફણે—
હસતું મીસના હમરથી એમાં વસે ઉડી મઝા!

* * * *

આઈસ નદ યતા નીલાળો ન જાળી દેશું સ્નેહ દા,
સહેવા મુને મોડે જખમ, એમાં વસે ઉડી મઝા!

મુખદુઃખનાં મોઝાં પરે ઝુલતાં કળાવી ના ફુળી
પુખીથી જાન કરતું ખતમ એમાં વસે ઉડી મઝા!

* * * *

સરીર ભરમ યાતું વિભોને કિન્નરવિહિન પારખી
રમતું ન રજ, કરતું સહન, એમાં વસે ઉડી મઝા!

ઝાંખી થતી દણિ પદે ચીતરી છખી પ્રિય મૂર્તિની—
અશુ વિના મરતું મળો! એમાં વસે ઉડી મઝા!!

અખિલ ભારતવર્ષીય આદીમદર્શન

ચેખા

સા. લાભશંકર પ્રભુભાઈ ભટ્ટ

મંત્રી, સાહિત્ય સંચલ

ટો પ્રકાશક સંઘ

એક જુએ મહાત્માજીને ભારતવર્ષના ઉદ્ધારને અર્થે આગળના ઉપદેશ આપના એકને અને થયું હતું કે એમનું મનજી ખસી ગયું છે. થયું પાતળી એક દિવસે અને અનુભવ થયો કે મારી રશા મારકરમીયના પીઠા ફેરવે જમાવના એવી થી મોટા ઉપદેશ દ્વારા કર્યા તે મારી થયું એવો જાણી બની મારી મહાત્માજીના આવી પોરોના વિચારો એમ એમ દુ પોરો મારી તેમ તેમ થુ એ વિચારોનો વધારો ને વધારે ભજ્ય થતો જાણ્યો છું મારો નિશ્ચિત મન થયેલો છે કે આગીમાજ આપણી બની આર્થિક મુશ્કિ છે

હું એવા નિર્ભય ઉપદેશ આપ્યો છું કે રેડીએશ આપણી મુશ્કિનું સાધન છે, ખાત્ર કરીને કે રેશમા ઉપવાડેથી પાના દુધાથોથી સોદો અને ખું છે એમ રેશમા મુશ્કિ રેડીએશ છે એવી જાણ વિષયનો આ બૃમિમાં નિગાધાર થઈથી છે, એવો રેડીમા વડે સહેજાઈથી પોતાની આગળિયા મેળવી શકે

મેં એટલે કે જાણને પર આગળ કરવાનો આ પ્રશ્ન નથી પ્રશ્ન આપણી આર્થિક દેવવત્તા, આપણી મુશ્કિ પ્રાપ્ત કરવાનો છે. હોઈમાવના જાણને સવાનો બુએ મરી ગયા છે અને જ્યાં આપણે અમાની સોદો રહે વારો ૬૦ હોઈ કોલીના પારેમ મોડથી દ એ જાણે રેડીમાજી એવડ કરીને તે આપણે આ વિષય આપણી રાજાને, મહાત્માજીને હું કેવળ આધુનિક ભારતવર્ષના પરિવર્તનની નથી માનતો હું તેમને મહાત્મા એમકારો. જાનારજોથી સમજુ છું એ આત્મજોથી મહાત્મા સત્યપુરુષને નામે હું તમને પોતાનથી કલે છું

ટો પ્રકાશક સંઘ

(મુલકમા ખારીમદર્શન પુસ્તક પ્રાપ્ત કરેલા આપજાઓ)

મહાત્મા ગાંધીજીએ આપણા દેશને ને આમાર્ગિક, નૈતિક, તેમજ રાજકીય એ રીતે મિદનિ આપ્યા છે તેમજ આર્થિક, મર્વદીય ઉમન કરે એવી અને ભેશવત્તા

ફોટો]

[એમ. એન. શર્મા]

પ્રવેશન ખરેખર અપમાનની રીત હતી

પણુ અવરોધ શીવાય પ્રીતિમાય એવું કોઈ પણ નિર્દોષ છે તે તે ગ્રંથોની-આગેશો છે નહિ નિદાન કે નરો નથી થયું પણ થઈ રહેલીના પોતા આપણે સામગતા આપ્યા ગીએ, પણ ને વખતે ગ્રંથોની નિદાનને અંગે પરદેશમાં ખર્ચેની પ્રવેશ કરતો નામ કંદલાની માગણી કરવામાં આવેલી દાવાથી એ માગણીનો ઉત્તર પ્રગત થવામાં આવ્યો છાપી નહોતી, ને કોંગ્રસ દાખલા સંબંધમાં આ દેશની ખીનખી વાણીય કાયદા ૧૮૬૧ અને તેનું મુતર પરદેશી દેશ નોંધણી અંગેની તર્કિ મણુવામાં આવતું હોવાથી તેનું પશ્ચિમય થયેલું આવતું નહીં મુતર મહત્ત્વાએ આ અનુભવના સામ બધું ગ્રંથોનીની અપ્પા મુનિત કરી, ગ્રંથોની અંદરે દેશમાં ખર્ચેનું નામ-આપી તેના એવિઆમ, ખીરેક નામણુની અને ખીનચણુ વા દાખલામાં ખાલી ને સાંધારણ ખાલી અને દાખલામાં ખર્ચે દાખલામાં ખાલી ન તુક ખાલી, ઉપરાંત ખાલીના નમુ, પ્રકાર-દેશની જનની અને મુનનાકે આ પ્રકાર કરવા સંકુચિતરૂપે ગ્રંથોનીની અંદર કે ખાલીની અગવળ, તેમાં મેંતુ મળીત રહેત નમળવળ સોએએ ને એની ઉપાધી નીરી છે કે દોહસ્તાનમાં દેશ એનું સ્થળ નથી કે નમ મહત્ત્વાના દેરીઆએ સંદેશ ન ખરોએ દેશ અમ દેવાથી આ અગવળના વિચારોમાં તેને દલખી પાડ્યા અને દોહસ્તાનમાં માદ ભગ કરા પોતાના બનના પ્રકાર કરી તથા છે આની પશ્ચિમિનિમાં દેરીઆ વડે કેવું અને કેટલું કમ થઈ શકે છે ને બનથી થાકની અમમમ અને કારનીરની સામ સ્વમમર નથી પણ પ્રવક્ષ બની શકે છે ને બનથીને અંત આ દિશામાં દેશ કેટલી પ્રગતિ કરી છુ તે બનથીને વિરોધીઓના એ અંધ કમ્પ માત્ર

એક પ્રવચન બરવાનું હજુ હતુ મુખ્યત્વે એ આપણ સુમળના મુખ્યનિદા આદિપ્રદર્શનના અવસ્થાપક રા. વિનાયક જેનામળીને આપ્યા. પ્રવચન બરવા બન કાલ્ય ખાતે આવે તેા રા. મેસ્તામળામાં તથા ગાંધીના સમયમળીએ તેની અગાધ કરવાનું માથે લીધું, અને પશ્ચિમિએ આ પ્રવચન બરવામાં આવ્યું.

પ્રદર્શનમાં બ વિનાયક કરવામાં આવ્યા હતા એક દશત વિનાયક અંતે ખીરેકે વિશ્વ વિચાર બન વિનાયકમાં જે પ્રકારના નમુના મુકામાં આવ્યા હતા તે પ્રકારની વળુએ વિવિધ વિચારમાંથી વેચાની મળી શકતી, દર્શન વિચારમાં દોહસ્તાનના દરેક કક્ષામાંથી નમુનાઓ આવ્યા હતા આ નમુનાઓ એવા જગમ પ્રતિના છે કે મહત્ત્વાના દેરીઆના મદેશાનો અમલ તે પુરેપુરું કરવામાં આવે ને આપણે દેશ આ વિચારો કેમ્પ અંતે દેશ પ્રકારનું શમ કરી શકે તેના વચ્ચે આપણ મહત્ત્વા મુનુઅંતે આવ્યા વગર રહે નહીં આમામ અને મુનાયનું દેશખી કાયદા તથા દુલ્લ ગ્રંથોમાંથી દેશખી મેમ્પ, કામીરના બરવામાં ને સામે તથા ઉત્તર કાયદા, તીરપુરની કાઠીમની સાડીએ, આમ, બોદાર અંત નાદેરનું સ્વરસકે કાયદા, કાયદામાં અંતેનું કાયદેનું મીલ, જમ્મીનીના કાયદા એક પ્રીટિમ વામનું કમ્પા શમ કાયદા વિવિધ પ્રકારના માળીયા, મેમ્પ, મમળા, કામી વગેરે એવા દલમ કેમ્પા છે કે જુલા પ્રકારના પરદેશી કાયદાની માથે મરજ સ્થપી કરવાને ને મળિમામ છે એવું દેશ પણ સ્વસ્થ પ્રેક્ષકને સ્પષ્ટ જણાયુ હતુ

વળી આ પ્રવચનમાં એકલા નમુનાના બંધાના હતા એમ નહોતુ, એનું વિશેષ લક્ષણ ને નમુનાઓ બનાવવાની અથથી ને

હતિ મુધીની કિયા ખતાવવામાં આવતી, તે હતું. કમાસને પીસી, મીઠા, તેની પ્રણી બનાવી, તેને કાંતી અને વણી કાપડ કેવી રીતે બનાવવામાં આવે છે તેનું પ્રયક્ષ દર્શન કરાવવામાં આવે છે કે નૃત્યી કર્મિ બારીકમાં બારીક સુતરનું કાપડ પશુ દોષકતામણ અને હાથપણાતું અને છે એ વીણે દર્શકને એકાદ રહે નહીં. તેજ પ્રમાણે રચનાના સંબંધમાં પણ કીમતોથી માંડીને કાપડ કેવી રીતે બનાવવામાં આવે છે તે ખતાવતું હતું. ઉપરાંત ગાંધીયા, શેત્રંજી વીઝેર અનેક વસ્તુઓને બજાવી ખતાવવામાં આવે છે. પણ સર્વોપરી તો રંગવિભાગ હતો. ડાકટર પ્રદુરભવંદ્ર રાખના પ્રયાસથી દરમાં, હીરાસી,

કાચો, આમલી, દાદમાઝાલ વગેરે સામાન્ય વસ્તુઓ વડે કેના, અદ્ભુત અને પાકા રંગનું કામ કરી ચકાપ છે તે આ વિભાગમાં જણાતું. હતું અને ખરેખર તે છક કરી નાખે એવું હતું.

હવે આમારે આવ એકજ રચનાના સંબંધમાં કહેવાતું છે. એ પવિત્ર રચના-એમાં પ્રવેશ કરતાંજ કાપના ઉર્ધ્વગામી બની સ્વદેશ બહિર્ન, દીર્ઘ દણિ, બુદ્ધિબળ અને આત્મબળનું જ્ઞાન કૌશલ્ય હતું કારણ આ રચનાના મહાત્મા ગાંધીજીની અનુપમ તસ્વીર. રાખવામાં આવેલી હતી તથા તુરંગમાં એ જાણે સ્વદેશને કહેતું સુતર ખતાવવામાં આવતું હતું. આ મહાપદક દર્શન સંબંધી વિશેષ તો શું બખીએ ?

[૬૫૪]

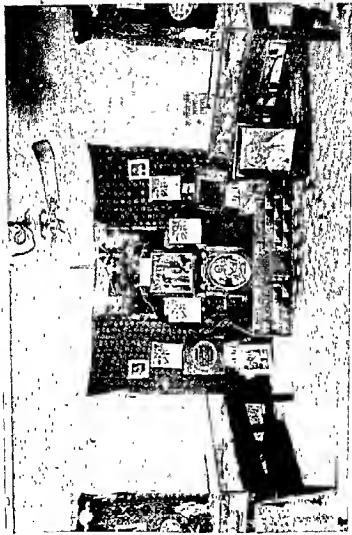
પ્રદર્શનના અભિનીસમાજનો વિભાગ

[ચિત્ર ચિત્ર પ્રદર્શન]

એકંદરે નમુનાઓની યોગ્યતા બહુ ઉત્તમ પ્રતિબી દર્શી અને સ્વયંસેવકો મળીને જાણના એવી સરમ જાતી કે પ્રેક્ષકોની ભક્તિ મરણુ વડે હતા સર્વ કાર્ય નિવહાનુમાર ચાલુ હતું.

અતઃમાં અને સહર્ષે જાણુવીએ છીએ કે

આ પ્રદર્શન સંપૂર્ણ રિતથી તીવ્રપૂર્ણ છે અને તે માટે આમાન્ય રીતે પ્રાનિક અભિનિતા સર્વ સમયેને અને વિશેષ કરીને શ્રી. મેચમાણી, શ્રી. મેચમાણી અને શ્રી. રેસલ સમયગાળા ને અભિનયના આદર્શો છીએ.

[સિ. એન. યાજ્ઞિક]

સા. રા. રા. રા. રા. રા.

[સિ. એન. યાજ્ઞિક]

સેખક.

૨૧. ખુશાલ નાટકગી શાહ,

બી ક્લેક્ટરી આનન્દ-સે.

સખ્ય, સાહિત્ય સસા

નાટકનાં મુખ્ય પાત્રો

આશુ કિશોરભાઈ જે. પી. મુળકર્તા કેશવપતિ માસ્ત્રાડી.
કુમાર હીમતસિંહ રજવાડાનાના એક મળતો ભાવાન.
દેવીસિંહ દીવરાણને રાજકુમાર, હીમતભાઈનો મિત્ર.
આશુ જ્ઞાનમંદિરભાઈ કિશોરભાઈના જુના દોસ્ત અને ખાત્રીઓ.
તારાદેવી કિશોરભાઈની દીકરી, હીમતભાઈની પત્ની.

આગળના આગળો હું કે સાર

ખીનાળ મેળવનારાં કાકામાં નિષ્ફળ વચ્ચે કિશોરભાઈ પોતાનો રોલ તારાદેવી પાસે કાઢેલા હોય છે, ત્યાં જન્મદરવાજા આપે છે. પછાતવી દીપ્તવિદ્યન મળતા આવેલા દેવીસિંહન કિશોરભાઈ મળે છે, ત્યારે બનેલા કેટલાક પ્રસંગે બતાવી આપે છે, કે તારાદેવીને તેના પતિ નરકથી સુખ નથી, હીમતસિંહ સસરા તરફ ખૂબ તોલકાઈ વધારે છે, ને તેની દોષન બનવી ત્યજને ઉચ્ચ દેવાની દાખલ બનાવે છે સસરા. પોતાની "બાઈ" પાર ઉનારકાની આગામી બહુ ચઢવ કરીને જન્મદરની પત્નિની ભવનને જે ખાત્રીમાં દેવીસિંહ જોડે પણ કમળ પતિબદ નામે મુદરી પ્રથમ પોતાના પેશ, ને તેને કોપે થયેલાં અગ્રે દીપ્ત-મિત્ર વર્ણવે છે, કિશોરભાઈ ભાઈને તેને કે કલમ કરા નિષ્ફળ આગ્રહ કરે છે. જન્માન દીપ્તવિદ્યા કોળારો મળતા આવ્યાના સમાચાર આવતા બાબતોમાંથી પછાત ઉપર ચર્ચા થાય છે, અને હીમતસિંહની "નવામિમાન"ની દલીલ કર્યા તેમજ કેટલું કમળપુર બાંધે પોતાની પછાત આપે કિશોરભાઈ ભવ છે, ત્યાર પછી કોળારો તરફથી એક કાકુડી આવે છે તેને તારાદેવી પોતાની ફરજ માનીને પુરેપુરું રેણુ સુખથી આપે છે, એથી દીપ્તવિદ્યા તેના તરફ દેખ બાંધે છે. કિશોરભાઈ આ પાત્ર ભાઈને તારાદેવી ઉપર વરસે થાય છે પતિબત્ની બદાર ફરજ ભવ જે કદાચી કમળે કિશોરભાઈ હાથમાં દીપ્તવિદ્યા ફરજી એકા રોડેબાંધે બરતરફ કરે છે, તેની રાતેબાંધ કાગળી બહેલી પોતાનું લીલામ ભવાનો પોતાના થય

રીને હુકમ કરીને તેને લગતા નેહરોને મહીનાની નોકરી આપે છે. બાદ તેને બાતમી મળે છે કે હામિત-કુમારની સરકારથી વિરોધી ચળવળને લઈને કિશોરમલને ખોતાબ મળતો નથી. દરમિયાન કરીને પાઈ આવેલાં તારાદેવી તથા હામિતકુમાર પરસ્પર પ્રેમ બતાવે છે. તારાદેવી તેને પાલીધમ સુંગમી પોતાના ખ્યાલ સંભળાવીને બચે છે, અને કિશોરમલ આવીને તેને કાઢી કહે છે કે તમે સરકારની નોકરી કરો, તોથી મને ખોતાબ મળે, હામિતકુમાર તેને કેડી કરે છે; એટલામાં સરકારનો ફરદા ફેરફારની બાધ થતાં તે થોડે છે, પણ તેનો મક્કમતાં નીલાવ કરે તેણે કોઈ ન હોવાથી ન કુટરે શુપ રહે છે, અને હામિત તારાને વફાદાર રહેવાનો ગિયાર લાકડી બહાર આપ્યો બચે છે. તેથી કિશોરમલ પાછી બાદ ગમરાગેથી તારાદેવીને ખરેખર દોષ છે તેવામાં પરીભદ બાપુ તરફથી હામિતકુમાર મટી કોઈ ચોરી આવે છે. તે વાંચવા તારાદેવી કલ્યાણ છે એટલામાં કિશોરમલ આવે છે.

[હવે આગળ નાંચો]

કિશોરમલ

(તારાને કિડી રૂઠ કોઈ) કેમ થેન? કીડી તારા! જાની બોમની! (જમને) એ આમ શું કોઈથી ભેગ છે? મરણ (કામળ ઉઠાવે છે)

તારાદેવી

(ઉતાવળે) નહીં નહીં બાપુ એને આડસો નહીં! એતો કુમાર સાહેબનો, પપ છે.!

કિશોરમલ

(સરનામું ભેગ છે.) અમર તો મનહર લાગે છે ને! (નાક પાસે લઈ) આમાં તો સોંટની મુરખા! જરૂર દોષ બાપુ સાહેબનો હોવો ભેગ છે!

તારાદેવી

(એન ઉતાવળે) હા, બાપુ પરિભદ બેગમ નો છે!

કિશોરમલ

(તેના પર દ્રષ્ટિ) કેમ, પણ, હું આવી બેગમણી થા માટે ચક્ર મળે છે. તાર છે શું થેન? (નાક ભૂંચે છે) હા તને લાગે છે, જાની!

તારાદેવી

ના બાપુ.

કિશોરમલ

હા, હા-એન ભેગે તારી નાક કેવી ધન-કાસ કરે છે? જરૂર કે નવાઈની છે!

તારાદેવી

ના, ના, બાપુ કે નથી! (કિશોરમલ)

જમમંદર

(આસેથી કિશોરને) રહેવાડે! હમણાં એને બોલાવ આ!

કિશોરમલ

(ઉઠતાં હાથે છે.) છે છું! કુમાર કે, રમવાડી કરવા બેઠા છે કે શું? ભેગ છે કે? પણ તારા સામે કશું તો હું.....

તારાદેવી

બાપુ એ તમે ખેને માહતાં હો તો.....

કિશોરમલ

તો છું!

તારાદેવી

(લાય ભેગે) તો મારી એટલી બારણ માને કે મારા રવામીને સતાવશે નહીં.

કિશોરમલ

હું એને સત્કર્મ છું? હું તો માન ધરનાં બહાવસતમાં જરા સહેજ સાળ સુધારા કરી કરકસર કરું છું!

જમમંદર

હું માયાગ્રીક કરે છે, અને તારી દીકરીને ખમણું પડે છે.

ખાસ આબરુદાર ગૃહસ્થો માટે જમવાની

ઉમદા સગવડ.

માસિક ચાર્જ ૨૨-૮-૦
 અડધા માસના ૧૧-૪-૦
 રૂ. ૮૦-૬૦-૨. ૩૦
 રૂ. ૮૦-૩૦-૨. ૧૫
 અડવાડીક પાત્ર કુપનની
 સગવડ રાખવામાં આવી છે.
 વધુ ખુલાશો માટે
 મેનેજરને મળો.
 મહાદેવી પોસ્ટ બોક્સ
 નં. ૫૪૫૫૫.

મનસુખલાલ જોડાલાલની કંપની.

આંખની ઉત્તમ પ્રકારે તપાસ કરી ચરમા બનાવવાનો

સર્વોત્તમ પેશન્ટના

અને
 કુટુંબના

ચરમા !!

બિનીસકસ, ટ્રારીક
 અને

લંડો કમ્પલેટ

ચરમા !!

નકલી આંખો

અકસ્માતો નબરો પુરતી સંભાળથી બનાવવામાં આવે છે તેમજ દરેક જાનતું
 રીપેર કામ સતોષપૂર્વક કરાય છે, ચરમાને લગતી દરેક જાનતી નવી
 તકનીકોને માટે અમારા શો રૂમમાં પદ્ધતિ વિનિયો છે.

પોસ્ટ બોક્સ નં. ૨૦૬૫.

Telegrams: Bilfals.

૧૬૮, કાલિદાસેવી શેઠ, મુંબઈ.

મનને પસંદ પડતી

જમવાની

ઉમદા સગવડ.

૧૯૭૭

ટે. ૩૫૫૫૫૫ શેઠ.

વિજયવાદી સામે,

મુંબઈ, નં. ૨

અમે આંદો તથા સર્વિંદિયાની સીક્ષરઓ કરી આહવાને લલચાવા
માંગતા નથી પણ ઉત્તમ પ્રકારનો ખાત આપી ખુશી કરવા
એજ અમારો હુદાલેખ છે.

ટેલીફોન ૫૨૪૧.

સ્થાપી ૧૮૪૧.

ટેલીગ્રાફ એડ્રેસ હેંડલનર.

ભારતવાસીભાઈઓને ખુશ સંદેશો.

આપ ભાઈઓને આજે માત્ર કીધયતે એકંતો હોય તો
અમારું નામ યાદ રાખો.

અમારે હાં તરેકવાર વ્યતના ખોડયો તથા નાવેલીંગ દેશો નાની મોટી સાહજમાં મળશે.

સ્પેનીશ

અલાકા

કરામ

અમેરીકન

ખાઝીબનર

ખટાલીઅન

હેન્ડલનર

અખરોટ

કરાની

કામદી

બદામ

તે શીયામ

કરાની

પીસતા

ચીનાઈ

DEVCHAND WAGJI

PERMIT
Attention For
XMAS
Please Send
Your order
For A
Traveling
CASE
Containing
12 BOXES
Assorted
DRY FRUITS
FOR

નૂતનાસના
તરેકવાર
લેવે અલખરો
વાખામુખ
મેવાઓના
ટેન્સીઓના
ને નાસરે
દેવચંદ વાગજી
નેત્રીપયતો
૨૬૬-૭૩
મુમ્બાઈ.

Rs 20

DRIED FRUIT M189-93 JUMAMASJID

TELEPHONE MY 5296

TELEGRAMS-MUZELMOT

હલાયચી,

મીસના

ગા-હર,

સ્પેનીશ

અલાકાન,

એનુજરના

ડીનો,

બીગર,

બીગર.

સોલરેક

પીસતા,

બદામ

હમેશાં

તેવાર

મલશે.

શીયાળાની ઠંડી મેસમમાં પાક માટે વસાવ્યા મળશે.

ખાહારગામના એરડસે ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

આપી ફુનીઆમાં વ્યતના તરેકવાર વ્યતના સુક મેવાના
વેચારી અમે કચીસન એજંડ.

ઠકર દેવચંદ વાગજી મેવાવાળા,

નાં. ૮૬-૯૩ મંગલદાસ કાપડ મારશીટ સામે, પોસ્ટ નં. ૨, મુંબઈ,

ફોન ૧૦૦ વરસણું જીનું બહીલું અને વિશ્વાસુ મથક.

કિશોરમલ

(મીઠાઈને) તને પુછું ત્યારે સલાહ આપવા આવ્યો. (તારાદેવીને) કહે, જોઈ, જાણી એણે તારાપર શું શ્રુત્ય કરવા માંડ્યો છે ? એક-ઈમ્ કહી દે.

તારાદેવી

કશું નહીં, બાપુ. ખીલકુલ નહીં મર્યામતને. ખાતર આપ મારા વર જોડે લઈશો નહીં !

કિશોરમલ

ત્યારે આ કાગળને આપ મેખાનમેખ સારી જોવા કરે છે ? હું પારે છે કે એ સાર કમ-જન પરિચય.....

તારાદેવી

ના ના. બાપુ ના. (નિશ્વાસ)

કિશોરમલ

અને હું પણ એમ પારે છે, જગમહાર ?

જગમહાર

તારાને એવો ખ્યાલ આવી.....

કિશોરમલ

ખ્યાલ કેવા ! હમણા પુચાસો ! (કાગળ ફોડે છે.)

તારાદેવી

આ હું કશું ? પચડો પચ ખેલવાય ?

કિશોરમલ

તારા સુખ માટે હું કાગળ તો છું પણ ..

જગમહાર

સુખ, કિશોરમલ જરા વિચાર કર તારા જમાઈને કેવું માનું લાગ્યો ? એ તારે માટે શું માનશે ?

કિશોરમલ

અને તેની શી દરાર ? (કાગળ ફોડે છે)

તારાદેવી

વાચશો નહીં બાપુ ! માઠું ગળું કાચવાનું પાપ પડશે, વાચશો ને !

કિશોરમલ

દરે તો હું જરૂર વાચીશ વાચવાનો દંડ ન હોય તો ફરજ છે ! (વાચે છે.) " મારા પ્રાણ " અહા ! દશમકાદો ! વધુ સંકર ! (કાગળને ધા કરે છે મુસામાં)

તારાદેવી

ઓ મરવાન (મૂર્છા ખાય છે.) (કાચપર પડે છે.)

કિશોરમલ

(જગમહારપર મુશ્કેલી કાઢે છે.) આ ઘીર પાપ આ સિદ્ધપારીનું લખ તેજ અને કરવા દીક છે ! હજી પાછી છે !

જગમહાર

(એને પણ શેષ ચડી છે.) આ તો વડ ચલ. કિશોરમલ.

કિશોરમલ

(રતિજર દોડી ધાપ છે. જગમહારના અનુવાજ અને આગેથી) મેં તારી સલાહ માની ત્યારે ના કેમ ના પાડી ? તે અને એતાળો કેમ નહીં કે આવું મરિખ થશે ?

જગમહાર

એતાળું શી રીતે ? લીલીવાર તો ના પાડો ? પણ બાપુ સારૂં થોડે મદવા દેતા ! રાજ-વશી જમાઈ જોઇતો દેતો કારણ કે બીચારા સામાન્ય જોઈ સાથે તમ જેવા અમીરો કેમ સખે જોડે ? અને વળી જમાઈની સલાહથી આનંદાન મેળવું હતું ! એતાળ હું પણ દબે

કિશોરમલ

(મુશ્કેલી કેલાપર કાઢે તો ન સુઝવાથી

કપાળ કહે છે) મારી પજુ દીક ફળેલી ચવા બેઠી છે.

જગમંદર

જવાદે એ વાતને । એ એ તારા બેજાન ચક્ર મેલ છે.

કિશોરમલ

ઓ પ્રસિ ।

જગમંદર

(તારા પાસે જઈ તેવું માથું જોણામાં લે છે.) બેન તારા, જખી, દીકરી, ઉઠને જરા ને ને ખરી ।

કિશોરમલ

(વખી શ્રુતમાં) હા બાદીથી તને ચી મખર કે મારાં કમ વળાય ? તે કયાં છેકરાં કેલેપોં દલાં કે તને જાન હોય ? માલ હા । તારાના પગ પાસે બેસી જઈ તેના પર દાય ફેરવે છે.) તારા દીકરી, તારા ઉઠને મા ।

તારાદેવી

(આંખ ઉઘાડી) હૈં નથી. બાપુ મખરાસો નહીં એવો હું સેજ યાદી ગઈ હતી.

કિશોરમલ

ધીરી ચા દીકરી ! હું એ દરમજવાનો સંજમે આજેજ તેડી નાખીશ.

તારાદેવી

(સહેજ જુમાએસો સંતાપ યાદ આવે છે.) બરે રે પ્રભુ મેં શા પાપ કર્યાં હશે કે મારા પર આ સીતમ ચુગરે છે. હજુ તો પરજો પુરા પાંચ માસ પજુ ચવા નથી । બરે એવો પરપમાને બીજેજ દીવસે મારો ત્યાગ કર્યો હશે ! મારા જુગપારામાંથી નીકળ્યા એ સીપા પેલીની સોડમાં ભરાયા હશે ! એણે મારું હૃદય નહીં પારખ્યું હોય । મારો રુનેદ

એમને એણે પડ્યો ? બરેરે ! મારું શું થશે ? આ વેદના નહીં ખમાવ । આથી પૂજુ મોત આપે તો સારું

કિશોરમલ

મોત ? હું તને સારું કહું છું કે તારે મરવું નથી. પછી મારું શું થશે ? હરામ જાદો = (તારા ઉભી થાય છે) કેમ કયાં જાય છે ?

તારાદેવી

હું જરા સુધ જમરા બાપુ મને જવાદો.

કિશોરમલ

હું આવું ? તારું માથું ઘાણું ? જરા સુકાવીશ ?

તારાદેવી

ના બાપુ મને જરા જખેવાદો.

જગમંદર

(આસ્તેથી) જવાદે એને એકલી ? રાવાદે એકાંતમાં દેવું ખાલી થશે ત્યારે ધીરી થશે, (તારા જાય છે.)

કિશોરમલ

ઓ પ્રભુ ! આ કેવું અજુબારું ? (કપાળ કહે છે.)

જગમંદર

ધીરો ચા બાહ આગ ફેં વળવાનું નથી હજી ફેં વજુરવું નથી. દરે આપણી ફરજ છે કે એ લીજુરા પડેલાં આત્માઓને સંકાંત કરાવરા.

કિશોરમલ

મારો ઘર્ષ ? હું તે સારી ગેટે બળવીશ અને વખર વિલખે બળવીશ (જુલમાં ફેંકેલો પત્ર ઉપાડે છે.)

જગમંદર

જરા ચાંત ચા, બાહ, આગ અવિમાર્ધ

કન્હીયાલાલની તીજેરીઓ

અને

સ્ટ્રોંગ રમ્સ

તીજેરીની અંદરના ભાગોમાં કેવી મોકેનીકલ કાશીગરી કરવામાં આવવી જોઈએ તે તીજેરીના અંદરના ભાગો ખોલીને જોવાથી જ માલમ પડી શકે અને ત્યાંજ તીજેરીની કીમતી કુશળતાની કીમત થઈ શકે છે.

કીમતી ચોરખાઓનો વધી વડ એક હાથ રાખવા કન્હીયાલાલ પેટન્ટ લુક લોકસ વાપરો.

કન્હીયાલાલ મેકર્મનો નવીન ડ્રોક્લસન કમ્પાઉન્ડ મેકર્મ, મર્ચન્ટ-ટેન્ડેન્સ-ટીયા દેમેન્ટ, ડાલમેન્ટ, મ્યુનિસીપાલ શીટીઓ, રેલ્વે, રોડ, બેંકો અને ઝવેરીઓના ભરોસા પાત રીને વપરાય છે.

કારખાનું :—દીવાણ રોડ, એવેનો મીલની બાજુમાં, સીયોગાલી, મુમ્બઈ.
ફોન :—નાંચાડા પાસેથી, મુમ્બઈ, રેવિન્યુ નં ૫૧૬૭.

સર્વ શોખીન મનુષ્ય ગણમાં
આદરમાન પામેલું

સેન્ટ

ઓ
ટો
મો
હી
ની

ઘેર ઘેર પ્રખ્યાત છે. જેણે ચોનાના
ચાર ચાર ચારે કોણેસરેનીના કડ-
પણવધી પ્રાપ્ત કર્યા છે. જેની સુગંધી
ચળેલી અને બટમોગરાંનાં તાળાં
ફૂલેલું અગિયાન ધરાવે છે.

કી. રૂ. ૨. ૦૦, ૦૦.

મોહીની એજન્સી,

જુભામસજહ-મુંબઈ.

મધુરાં સેન્ટની શોધમાં

આરે હું હંમેશાં હતથો ત્યારે મારી
લેબોરેટરીના વેત્તાનો પણ મત મળ્યો
અને હું સક્સેસ (ફતેહ) પ્રાપ્તો.

મોટે સેન્ટ

સ
ક
સે
સ
ઓફ
ઇ
ની
આ

એ નામ મધુર કે જેણે પોતાની મોહી
મધુરી સુવાસથી ઇન્ડિયા ને છેક સુરોષ
ગાને અમેરીકા સુધી પણ પ્રસિદ્ધિમાં
સુકેલ છે. કેવડાની સુગંધ કડવી હોય
તોજ સક્સેસની સુગંધમાં સીકારસ હોય.

આ. ૧ રૂ. ૨૦૦, ૧૦૦.

મોહીની એજન્સી,

જુભા મસજહ-મુંબઈ.

પગપું બરીય તો હાનિ થશે ! જુદીથી મહ
દોઝથી નહીં આવે ! (હાંમતકુમાર આવે છે)
(આમ તેમ શેષે છે)

કિશોરમલ

કેમ કુમાર સાહેબ, આપે કે શેષો છો,
વારું !

હાંમતકુમાર

હાજી, એક મારો કામળ

કિશોરમલ

કેમો પરીખા મેગમનો ? શેષનાની જરૂર
નથી. કામળ મારા ખોરસામા છે.

હાંમતકુમાર

(વાળુખ) તમે ખેલ્યો તો નથી ને ?

કિશોરમલ

હાજી, નામુદિને ખેલ્યો અને વાગ્યો જણ્યો.

હાંમતકુમાર

વાગ્યો ? મારો ખાનગી પત્ર વાગ્યો ?
અપર છે બાલુ સાહેબ કે પારકો પત્ર વાગ્યો એ
તો હવેકા નીચ માણસોનું કામ છે. હનામતકુમાર
ની રીત છે.

જગમંદર

કુમાર ! કિશોર ? સભાગો

કિશોરમલ

આ વજુમાં એવજ હરામતકુમારો છે ! અને
તે આ કુમાર સાહેબ !

હાંમતકુમાર

‘રહેવા દો’ મારી નુખાઈની અપર તમે એવી
તરેહ મેળવી છે કે તમે તેમા સામીલ થઈ
મને વચનપ્રકાર કરવાનો હક કુમારથી દીધો
છે ખાન સાખલો, તુમાખી તવગરો, કે
તમારી તીજોરીનાં તાજાં કરતાં પત્ર આ

કામળનું સીલ ખોલવું મુરકેક છે કારણ કે તે
તમને ખોલતા તમારા પોતાના ટેક, શીવાય
કોઈ અટકાવી શકે નહીં.

જગમંદર

(કિશોરને આરતે) જોયું !

કિશોરમલ

હવે તો અર્થકિ ? કિશોરનું કામ નજર
આવું જોયો બાપ કામગીરી ખીજે ? પત્ર મારે
અવાજ આપવાની જરૂર નથી કોઈ પાસે
કોઈ રજૂ થશે.

જગમંદર

કોઈ ?

કિશોરમલ

હા. કોઈ, અસાધન ! અસાધન ! કુમાર
સાહેબ તમે એમ મારો છો કે આપની રાજ-
વશી રંડીપાછા અમારા રૂક કુળમા હાખલ
કરી તમે તેને શીમાવના કરો ? શોક મારી
મારી રીઝીને ઘણુમારના કરો ? કે તો મારો
કે તમારી ફરેલી પુરી કરે !

હાંમતકુમાર

(વાળુખ) મારી ફરેલી ? અસાધનમા ?
અને ત્યાં આ પત્ર તમે મહોર વગાવ્યો ?

કિશોરમલ

ખેલાસ

જગમંદર

તું હાથમેલ ખન્યો છે કે શું. કિશોર ?
મારી ફરેલી.

હાંમતકુમાર

તમને ખ્યાલ આવે છે બાલુ સાહેબ કે
મારી ફરેલીમાં એક નિયમાર એવજ મા-
નાય થશે.

કિશોરમલ

બદનામ ? એ બદનામ રહીને બદનામની પરવા ?

હીંમતકુમાર

પણ બાપુ સાહેબ.....

કિશોરમલ

‘ રાંડે મારી દીકરી પર શોક થઈ એમવાનો સોદો કર્યો તેમાં શરમ ન આવી કે હું દલે એના પર દયા કરું અને તમને પોતાને આટલું પણ ભોક્ષતાં સાબ થતી નથી ? મારી દીકરીમાં પાંક શે છે ? કોઈ તો ગતાવે ? કેમી નમણી, ગમણી, બજેલી મણેલી ડાહી, ડમરી, રૂઢી રુપાણી ! કેમ જાય.

જગમંદર

જરા પીરજ પર રાંત યાચો બને જણ અને.....

કિશોરમલ

તું છું સમજે કે હું કેટલો કણ રાણ છું તારી કે એ દીકરી છે કે તારું કાળજી બળે ? મારું આલતું હોવ ને...પણ સુઆગે દણ હું દમણાજ નાનાબાઈ સોલીસીરને ત્યાં બહુ.

હીંમતકુમાર

(દલે ખરેખર ગભરાટમાં) એક દિવસ તો સપુરી પડેલો કિશોરમલ ! વિચાર કરવાની વાટ જુઓ તો ખરા !

કિશોરમલ

વિચાર દલે શે કરવાનો છે ? મેં બહુ વિચાર્યું છે.

હીંમતકુમાર

(જીંબે આછછ કરતો.) તમારુ બાઈ બંધેને અટકાવે, દો.

જગમંદર

આવ એને યોગ્યતા નથી. કુમાર સાહેબ !

હીંમતકુમાર

(કિશોરને) યાદ રાખજો કિશોરમલ ! કે એ ચોરતને બચાવવા ખાતર મારે આલે તે કરતું પડશે. યાદ રાખજો કે આ બધાનું જોખમ મારે શર છે !

કિશોરમલ

હું તે સારી રીતે સમજું છું.

હીંમતકુમાર

પણ તમે નથી જાણતા કે નિરાશાનો મારો હું કેટલું કરવા તૈયાર થઈ જાય.

કિશોરમલ

તમે શું મને મદદી આપવા લાગ્યા છો ?

હીંમતકુમાર

હા. મમજી ધમજી આપીશો અને એ કાગલ, અદાથી હું આપને બદલે પગ ચોસવા દેવાનો નથી ત્યાં લગણ.

કિશોરમલ

મારા પર જમરજમરી ? બોલાવું મારે બેવાનો !

હીંમતકુમાર

(દાઢમાં દાઢ પછડે છે.) આસેરા, હું મેલો જણ છું (કિશોરને યુગ : આછછ) પણ જરા મારી વિનંતિ રાખજો તો ખરા ! તમે કેં જલે ખરાજ રચવાવના નથી. માત્ર ચુસ્તમાં, દીલગીરીમાં તમને આખ કરવાનું મન થાય છે !

કિશોરમલ

દીલગીરી સારા માણસને ઇજાગતી છે. રાપ જાય.

સોના ચાંદી તથા ઝવેરાતના દાગીનાના
પ્રખ્યાત વેપારી

સોના

નરોત્તમદાસ ભાઉ

ટેલેફોન—
શામ મેમન શ્રીક,
મુંબઈ.

ઝવેરી

૨૫૫

પ્રીય દુકાન—
મુતાર ચાંદી
મુંબઈ.

અમારે ત્યાં પ્રેઝન્ટ આપવા લાયક
સોના ચાંદી અને ઝવેરાતના દાગીનાઓ
મોટા જથ્થામાં તૈયાર રાખવામાં આવે છે

અને

બહારગામના ઓર્ડર પર પુરતી દેખરેખ
રાખવામાં આવે છે.

બાદશાહી સેન્ટ

ઓટો દીલ બહાર

(રજીસ્ટર્ડ)

ચલેલી, મોગરો, જુદા વગેરે ઉત્તમ પ્રકારનાં ફુલોની સુગંધીનું બુનાવવામાં આવ્યું છે. કપડાં અથવા રમણ હિપર લગાડતાંની આથે દીલને પ્રકુશિત કરનારી સુમધે આસપાસ ફેલાઈ રહે છે. આ કારણુને લીધે સારે અવસરે, આંગણિક પ્રસંગે, મંદિર જાતી વખતે સુગંધનો આસપાસની કયા કુદ સુગંધિત બુનાવવા મુદે ઓટો દીલ બહાર વાપરે છે. તમે પણ આ બાદશાહી અમર વાપરો.

ફીમલ અડધા આઉસની
બાટલી રૂ. ૨-૦-૦
" એક કુમની
બાટલી રૂ. ૦-૧૨-૦
" અડધા કુમની
બાટલી રૂ. ૦-૮-૦
બદરગામથી મંગાવનારને
વી. પી. ખર્ચ ૦-૪-૦
જુદા પડશે.

વમારા નગરીના ફુલવારે ખાસેથી ખરીદી જતને ઓટો દીલ બહાર નામ વાંચીને સીલબધ બાટલી ખરીદો. નહીં તો અવગુણ આપી રહે.

સેલ્સ એજન્ટ:

ધી એંગલો ઇન્ડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.

૧૪૫, જુમા મસજિદ મુખે.

હીંમતકુમાર

આવ, મામ, આવ. મારી મૂર્ખાઈનાં પરિ-
ણામ ! પરીબદે હું જે કલાક સુધી ત્યાં ન
ગયો એટલે અહીં પત્ર લખ્યો અને તે મારા
સસરાને હાથ ચડ્યો ; આ બધામાં મારું
આત્મ બલિષ્ઠ નિર્ભય યદુ રહ્યું છે ! એ
જવાબ લાવશે ?

દેવીસિંહ

પણ તું આ શું બદે છે ? હું તો કે સમ-
જતો નથી.

હીંમતકુમાર

આજ સવારે મારો સસરા જે આગળી
ફરેતો હતો તે તને માલ છે ?

દેવીસિંહ

હાસ્તો !

હીંમતકુમાર

કાંઈ તને કહે કે મેં તે કબુલ કરી તો ?

દેવીસિંહ

તો હું કહું કે કહેનાર મૂર્ખ છે, એ અ-
સમ્ય છે.

હીંમતકુમાર

હતાં પણ સત્ય છે.

દેવીસિંહ

શું કહે છે ? તે કબુલ કર્યું.

હીંમતકુમાર

બીજો હજાર નહોતો સસરાજી પરીબદેનો
પત્ર વાંચી ધમકી આપી મયા કે મારી
ન્યાયાસન પાસે જાહેર ફરિયાદ કરવામાં આવશે;
અને તે અટકાવવા માટે મારે જોની કરેક
સરત મંજુર કરવી પડી.

દેવીસિંહ

(ગમગીન) અરેરે ! બાઈ તું કેવા . ખા-
ડમાં પડ્યો છે !

હીંમતકુમાર

ભગવાન અને રસ્તો બતાવે અને કમલ-
સિંહ જો અને આજ દર દરે તો મારું
રજું એવું !

દેવીસિંહ

એ લગશે છોડી દે, બાઈ આપઘાતનું
પાતક રહેશે પણ તમાર ઘણું ગયો ! તને
દશ ૨૫ વર્ષ પણ થયાં નથી ! જીવનની
માત્ર ચરઆત છે !

હીંમતકુમાર

મારું જીવન જુજ મળી . મધુ ! મારો
સસરા મારા અપરાધિય બગામ હાથ ધરી
અને મને તેવા તાળના પ્રદાર કરે વોપણ
હું ના હજાર . મારી જાન આ વાત જાણ
થતાં તેને મેં હાથે કરી કાળજનો કારી થા
આપે એટલે અમારા કિંમતીરિનેશનું અવ-
સાન. હું તો હવે આ જીવનથી મોત એવ
માતું છું ! મારી મૂર્ખાઈ અને બહાસની
જિંદી એમે પહોંચ્યા છું કે જ્યાં સહુજીવન મને
કે પ્રાપ્ત નથી. નદી સ્વતંત્રતા, નદી સ્લોક,
નદી સન્માન, લોકનું કે મારો આમાનિતમ
અરેરે !

દેવીસિંહ

જરા હીંમત રાખ ! બાઈ ! આટલામાં
કેમ નાચીપાસ થાય છે ?

હીંમતકુમાર

(દુસ્સામી) તારું કહેતું વ્યાજબી છે, આ
તો હું કાવરનું કામ કરું છું, રાજપુતને તો
જીવન કરતાં પણ કીર્તિ વધારી માટે....
(ગાલવા ખાંડે છે.)

વાણી સીરનામું — "શાસ્ત્રિક"

મુ'બક.

અમલ દુબાઈ

સાંતાકુંઝ.

ખાઓ

અને

ખવાદેરી

ફેક કાતુમાં શરીરમાં

નવજીવન આજીવન

મનને ફેક આજીવન શુનિ આજીવન

ફાળી દેશી વખાણી મનમનો

અમારો શાસ્ત્રીકશાસ્ત્ર આજીવન

શાસ્ત્રીક પાક

શુજાતનુ આજીવ વખાણુ દેશ જો પહેલાં

તબને સમજી બનાવો

વિજાયાતી વખો તબમાં તે હવે વિજાયાતી દેશીકને ત્યાગી

તમાગ દેશને અનુકૂળ આ દેશની આમોદવાને માફકની દેશી દવાનો શુજાત કરો

શાસ્ત્રીક શાસ્ત્રીક આજીવ,

૩૮-૨-૮૪, અમલદેરી રોડ, મુ'બક.

રહેવાની

સાધી

જમવાની

હાથ

સંગવડ.

રાષ્ટ્રીય
હાઉસ

હવેરી

બેનરાન

દે-

સેંડાઈરેક

દેશ

મુ'બક, ૪.

રહેવાની પાકો.

ગ્રે ૧ ની કામન

આવમ પાક ૨ ૮ ૦

બદામ પાક ૨ ૦ ૦

કેમર પાક ૩ ૦ ૦

દાળી જીવન ૨ ૮ ૦

મકરંદજી સાકુતી.

(સકિતની ગોળીઆ)

સેન, માળી, અમલ, કસુરી

પાંચેરીની નાંખી બનાવેલી આ

સાકુતી શરીરમાં અમલથીક સકિત

આજીવ સકિત કાળી કાળ બનાવે છે

૧૩ મે ૪૦ ના ર ૧૦ ૦ ૦

પાણીક બરમો.

તો ૨ ની કામન

અમલબરમ ન. ૧ ૪૦ ૦ ૦

લેંદ લખમ ૪ ૦ ૦ ૦

અમલબરમ ૪ ૦ ૦ ૦

પુણ્યુરોહરસ ૧૦ ૦ ૦ ૦

મુજાઈ લખમ ૪ ૦ ૦ ૦

બિંબા કેમીકલ વર્કસ—બિંબા સીક મુજાઈ નં ૨

ગુજરાતના

સ્થાનિક દેશાવર તેમજ બહારગામના એજન્ટો

મુંબઈ: આદમજી મામુજી ૧૫૩, જ્વેલર રીટ. •
 હડીઆત જુક. કીચો, મેડીક રીટ.
 એન. એમ. ત્રીપાઠી, પ્રીન્સેસ રીટ.
 સી. દીપ્તિલાલની કુંવની, પ્રીન્સેસ રીટ.
 એમ. બંકારે, ગીરગામ એક રીટ.
 મુજરાત રોર્સ, ગીરગામ એક રીટ.
 રા. ગોરધનભટ્ટ પટેલ, કલુતરખાંડા બુલેયર.

દક્ષીણ આફ્રિકા: મી. ઇ. એમ. ડેક્કન, પો. બો. ૪૮૦, નં. ૧૦૫, રીટ રીટ, કર્નાટ.

કરંચી: કરંચી જુક રોડ, ગેપીયર રીટ.

ચુરત: નરસિંહ કુંવની, કલુપીટ.

ભાવનગર: રા. જેડાલાલ કલ્યાણજી, નાનાલાની રીટ.

છેલ્લા ગજુ રથેલાના સર્વ માલિકાને દર માસે એજન્ટો મારફત નફા મળશે.

“વ્યવસ્થાપક ‘ગુજરાત’”

TANOUR POLISHED

સ્વદેશી

પાલીસ લાટીઓ (સરેદ તથા કાળી)

મોટા મહેલો તથા બંગલાઓની શોભા વધારનાર, પાલીસ લાટીઓ, સીડીના ટપા, બાલ્કનિયો, ખણીઓનાં વીંચેરે દરેક સાઇમનાં તૈયાર મેલ્સ બજારમાં અને ડીઝાયનથી મેળવવાં હોય તો મળે અગર કાળો:

આદર. શુભરાજ કુંવર,

ટેકમલું-દક્ષિ રોડ, દુધાન નં. ૧૫, મુંબઈ નં. ૪.

ઇલેક્ટ્રીક

ઇલેક્ટ્રીક

ઇલેક્ટ્રીક

તો દરેક જાતના સામાન નીચેનાં ટેકાએ લખે, અથવા મને યજ્ઞોજી
 સંપાદકે ‘ગલશે’.

અખાસભાઈ તાજભાઈ,

હુદાર ચાલ, મુંબઈ ૨.

દેવીસિંહ

અરે પણ ક્યા ચાલ્યો ? શું કરવા પાડું ?

હીંમતકુમાર

મારી જગ્યાએ હોવા તો તું જ કરે તે

દેવીસિંહ

નહીં બાઈ જરા

હીંમતકુમાર

ભમ મુપકર, તું મારો આતરિક વિચાર
સમજ મર્યો એજ બનાવે છે કે તું એમા
સમજ છે જો પેલા લોકો આવે છે

(કિશોરમય અને જગમહરનામની વચ્ચે
અદામટે આગળ તારાદેવી આવે છે.)

તારાદેવી

નહીં પિતાજી હવે નહીં મારે કુમાર જોડે
હવે કશો સંબંધ રહેના નથી.

જગમહર

આનો એન બાલુકાનું કહેવાય તારે બાલુકું
નથી.

કિશોરમય

અને હું તને કહું છું ને કે એ કે પણ
હવે, હરજો મેજવા તમાર છે પેલી સંકોને
જગમહર કદી ન જોવાની પ્રતિજ્ઞા કરેડ ?
તારે મારે જીવન અર્પણ કરવા કહ્યું છે.
પણી છું ?

તારાદેવી

આ જગમહર-મારે મારે સખ એવી પણ
નથી. જો કુમાર મને પોતાની મેજ રહે-
આજે આજવા ન શીખ્યા તો હું તને જોગ
મર્યો છે, પિતાજી, કે તને પાડેલી વધથી
શરણી અને આજીવી ?

કિશોરમય

(કુમારને) કે તો બાનો જગમહર આપો,
કુમાર !

તારાદેવી

જગમહર આપવા જેવું કે રહ્યું નથી. કુમાર
સાહેબે કે રાખ્યું નથી એમની પ્રતિજ્ઞાએમા.
અને હવે સકરણ અવિશ્વાસ છે તે એમને
સારી પેટે ખબર છે. બમારો મળધ એમણે
તોડ્યા એટલે હવે જામે પલ્લવર તાહિતજન
ભના એ પણ સમજે છે કાપડેસર પ્રેરેકને
જે હક હોય તેજ માત્ર અખતવાર કરવાનું
હવે આજી રહ્યું છે (અનિત દુકલા એના
અવાજમા જણાય છે) મારે હવે કાપડેસર
જુદા થતું છે મને એ પત્ર આપો પિતાજી
એ પત્ર હવે મારોજ એકલા દુઃખ એના પર
હક પસવું છું આપો મને !

કિશોરમય

પણ, ઠીકરી, વિચાર કર ! ફોલોનો ખ્યાલ
કર !

તારાદેવી

ફોલો યુનેદમારની ! મારે શી નરવા
(નદમ કુખી)

જગમહર

પેડીનો જગમારો જગમહર એ પણ વિચારો
તારાદેવી

એણે મારો જગમારો જગમારો તેવું છું !
મારા પછીને મારા હાથમાથી જીવની ભેના
જવા ન આવી ! (અરજામા) આપો એકામ
એ જવ મને, પિતાજી ! હવે હું ઠીકરી તરીકે
એવી આજવા નથી કરતી પણ રાજી તરીકે
શરમું છું કે મારો કામગીર મને હવાને કરો !

કિશોરમય

આ રોડ (કામગીરનો છે.) પણ અજા

હવે ધીરજ ધર ! હું તને કહું છું કે એણે
કષ્ટમ કયું છે અને હું કાલેજ એને પ્રધાન
અનામના યુક્તિ કરીશ.....

તારાદેવી

જાણજી બંધ કરો. (કુમારને) મારું વેર
મારા હાથમાં છે. (કામળ બતાવે છે.) તે હવે
છેડી નહીં સકે ! તમારી રજાતને અમાવવા
તમે તમારું માનમાં કરવા વેપાર થઈ તમે
કહેતા બેઠામાંની અંગેજ સરકારની એવા
મંદે મંદે થાઓ છો ! હું તમને એ સારંથી
હમણી નીચતાથી છોડાવું છું ! આ રહો
તમારો પત્ર ! (કામળ ફાડી, કુકડે કુકડા કરી
કુમારને આપી દે છે.)

કિશોરમલ

આરે, આરે હું આ શું પુરાવો રહ કરે છે !

તારાદેવી

નાથ મારું પત્નીવન કહે છું.

વચનમંદર

(તેને પીડવર હાથ મારી) સાગ્રાસ. જેની ટ

દેવીસિંહ

રજાવાણી જાગી દોષ તે આપી. વધારે
શું કરે ?

મદીમંતકુમાર

રાણીજી. હું તમને કેમ સમજાવું ? અભિ-
માની અમાનમાં એમ સમજતો હતો કે તમને
પરજીતાં હું પ્રદક્ષિણ જાણો ! પણ મારું કુળ-
મારવ મારું જાતિઅભિમાન મારા કરતાં
તમને રખાવે સારી રીતે જાળવતાં આવડે છે !
આજ એક દિવસમાં બે વાર તમે મો... ..
આપ્યા જાનારા જાન હું તમને અખંડ
રોલથી.....

તારાદેવી

જાન કરો, હાંમતકુમાર ! હું મને વિધવા
થઈ મારું છું ! (જગમંદરનો હાથ વળી લાવે)

(ટુકડા) ..

સમાપ્ત

વાંચો

અને

વંચાઓ.

હીંદુસ્થાન અને પદ્મસના વેપારીઓને સમગ્ર આજે અમેએ એજમ્સી
ખાતું ચાલુ કર્યું છે.

દરેક અજરોનો બહોળો અનુભવ ધરાવીએ છીએ. સતોશકારક ને કીશવતે
માત્ર દરેક અંદરે ચડાવી આપીએ છીએ. એક વખત આરંભ મોકલી
ખાતરી કરો. લખો અમવા મલો.

અહમદ મમુજી

૧૫૩, જાહંગીર સ્ટ્રીટ

મુંબઈ, ૩.

ટેલીગ્રાફ એડ્રેસ.

KATHORWALA

BOMBAY.

(૧)

ભેખ

રા વિજયરાય કલ્યાણરાય

બી એ ઉપમતી માદિત્ય મેમ્બર

સાહિત્ય પ્રવેશિકા: એટલે યુરોપી બાળસાહિત્યના ઇતિહાસમાં પ્રવેશ કરાવનાર લઘુ મંથ. ભેખક રા. લીમલપાત્ર મણિરાય અંબરીયા, પ્રગણક, મેમ્બર વિજયીની કંપની મુલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

મેંચ ૧૯૪૧ થી ૧૯૭૦ તે એક પેઢી દરમિયાન રચાયેલા આપણા સાહિત્યના બહુ સ્વાભાવિક રીતે સુપરિત સીમાચિન્હ અઠવા છે. રા. નરસિંહરાવનો નોટબી પીઝેનો લખેલો 'કુસુમમાળા' તથા 'અરવિન્દ' ને પ્રાચીન કાળ વિમાસિત એ લાક્ષણિક કૃતિઓથી આરંભાયેલો મુગ 'સ્મરણમદિતા', 'માનો કર્ત' તથા 'જવા અને જવંત' એ મધ્યકાલે પેલાનું એકલમ ને આદરમ અર્પણ માંતે કરીને ૧૯૭૦ને સુધારે જીવનચીત્ર મેંચેલા માનો જણાવ છે. તે પેઢી દરમિયાન મેંચેલે 'પ્રાચીન' કૃતિઓનાં નોંધવાત્તેમ પ્રશેષન કરીને નર્મદદાસપદ જયેરે નાદિયનેતકાએ આરંભેલું રાજ આપુ રાખ્યું બધે ને પ્રદેશમાં વિશિષ્ટ

પ્રગતિ કરી, ન્યુપલિ અને નોટબીની રમગર મર્ચાઓમાં વિરોધ ઉભાક બને આગ્રહ પ્રાપ્ત્યો અને અમૂળભાવી ભાષાનરે દારા તથા બાળ સાપનોથી બાળને કેળવવાના પ્રયાસ કર્યા. આ પ્રગતિએને પરિણામે ઘણી ઉપયોગી સામગ્રી એકમ થઈ અને સાહિત્યના કાલકાળ જામતુ મધુ પલ્લુ મમસાદિત્ય પ્રાપ્તેનુ મુગવાસીઓનુ દલિખદ, બધુ અંમે અભ્યુદાય, ઠેક પરિમિત અને એકવિધ થાં મધુ સુદિસક્રિત અને કલ્પના અમુક સુનિવર્જિત સેવમોલ ઉઠરવા લાગી એટલે સાધમાં સારી નવપ્રકાશ પલ્લુ પુરાણ મહાને પાત્ર બની, સારમાં સાસ નાદરો. પલ્લુ નૈમિક અદ્યત્ત કે વિષવાવિચારોને ઉપદેશ આપીને અઠાયા, સાધમાં સારી કવિતાઓ પલ્લુ સ્વાનુભવરસિકતાના ઉદ્યમેથી વધુ પ્રગતિ કરી રાષ્ટ્ર નદી, સાહિત્યકૃતિઓના આર્ચમય મનરવત્તવ નરક પ્રમાણમાં એલું લાગ દોરાયુ. મેંને અમમય પલ્લુ, રમદટિ કરતાં, પાંચિલકૃતિએ વધુ સ્થા. રમસદિતા નદી સખી, પલ્લુ તેને

વહેવાના આરા ઉંચા મજાનુત ને અડમ હતા. તેનાં વહેણુ અરખસિત રહેતાં પણ વર્ષા કરતાં શિશિરની મરિતાના ગુણો તેમાં વધુ હતા. આવું પરિણામ અનિવાર્ય હતું કેમકે તે યુગમાં જીવન પણ મહાંખતે રૂઝિમ ને સ્વચલવાન હતું.

‘સાહિત્ય પ્રવેશિકા’ એક દૃષ્ટિએ તે અસ્ત યામતા યુગનું અનિમ ફિરણ છે; બીજી દૃષ્ટિએ, તે યુગનાં અનુપમ ગાંભીર્ય ને પ્રાદ સાક્ષરતાનો નિર્બંધ પ્રતિસબ્દ છે.

પુસ્તકની આપકલના આદ્ય અજવારી-ગોના મુખથી નિરાશાના ઉગાર કઢાવે છે, તેની અનોકિય અપૂર્વતા સાહિત્યમાં પ્રવેશ વાંચનાર વિદ્યાર્થીને મુઠાવે છે, તેના અનાકરંક સેખનપદ્ધતિ મુશિક્ષિત સાધારણ વાચકને તેનાથી વિમુખ રાખે છે. પ્રવેશિકામાં તે કદી પણ ન જોઈએ તેવી આ મંબીર ખાખીઓ છતાં, પ્રતિષ્ઠિત ને ઉત્સાહી સાહિત્યસેવકને હાથે તે મુનિપ્રાપ્ત્યક લખાણ હોવાથી તેમજ ‘પ્રથમ પ્રયાસ’ તરીકે તે કેવળ વિરોધવર્તી રીત કરતાં સૂચનાત્મક અર્થાની વધુ આંતે અધિકારી હોવાથી, તેનું કૈં રવિચત્તર અપમેહન આહી કરીશું.

હતિહાસકાર જે યુગના સાહિત્યનું નિરૂપણ કરવા ઇચ્છે તેનો અજ્ઞાસ તે જેમ વધુ વધુ કરતો જાય, તેમ તેમ તે યુગનું વિચિત્ર વાતાવરણ તેના ચિત્રમાં અને કલ્પનામાં જલમુલ્ જાય છે અને તેની કૃતિમાં ઘડતે રૂપે અપુતરે છે. આની રીતની કન્યાની તન્મયતા પ્રવેશિકામાં નથી. વીસમી સદી વીસમી દે અને બામણ કે નર્મદ જે સામાજિક આર્થિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિમાં જન્મ્યા ને પોષાયા તેનો પ્રાચકની કલ્પનાને કૈંક પણ અનુભવ કરાવે તેનું જીવન-

જ્ઞાત કે અંશપિરેચન એક પણ નથી. હંતકથાઓ કે અપાર્થિય પ્રસંગોના રૂપેરી પુરુષમયી છવાયતાં છતાં, આખા ભક્ત ને નરસિંહ મહેતાનાં જીવન એકેક અદ્ભુતરસિક કાવ્ય છે. રા. અંબરીઆ જેવા રસિક આદિત્ય ગેશી એ કાવ્યો વાંચી શક્યા નથી એમ તો શી રીતે મનાય ? તેથી, કાવ્યમયના મંબીર અને ધીરવશીલ સાહિત્ય પ્રવેશિકામાં અરથાને છે એવી દૈંક તેમની માન્યતા હશે એમ કદી લેવું પડે છે. બાદ્ય રાધૂના સાહિત્યનો પ્રવાહ કોઈ સર્વથા સ્વનંત્ર ને સંક્રમિત પ્રભુશિક્ષામાં વહી શકતો હોય તેવી રીતે તેનો હતિહાસ લખવાની રીતના ઉપસંગે સાહિત્યના અભ્યાસ ને શુદ્ધ અને આકર્ષણરહિત બનાવવા નાટે મોટે યોરે જવાબદાર છે એ સત્ય તો કંતાને પોતાને પણ અવગેહ, અને સ્વીકાર્ય હશે એમ આશા છે.

સાહિત્યના હતિહાસોમાં અમુક ક્રમાનુસાર મમયના વિભાગો કરીને પ્રત્યેક યુગને એકેક નામ આપવાની પ્રથા પડી છે. પ્રજના જીવનનો આધાર—અને તેથી તેના સાહિત્યવિકાસનો પણ—સાસનપદ્ધતિ ને સામાજિક પરિસ્થિતિ પર રહે છે તેથી ઘણી વાર રાજકર્તાના નામ પરથી યુગને નામ આપવું રાજકર્તાનું ને વાસ્તવિક થઈ પડે છે—‘એતીઝાએષન એજ’, ‘કેરોલીન પોએટ્સ’, ‘એજ ઓફ કરીન. એન’, ‘મીડ-વુકેરીઅન નોવેલીસ્ટ્સ’ એ રીતે. આપણા હતિહાસનું કાંધત બહુ ચોક્કસ થઈ છે એટલે હમણાં ઉપલી રીત સ્વીકારવાનું જરાજર ઠીક પડે નહીં એમ લાગે છે, એ કે સ્વ. ગોવર્ધનરામ, રા. કેશવરામ કૃષ્ણ તથા રા. ઝરેરીએ તો રાજકીય હતિહાસ ને પ્રકાશીત પોતપોતાની રૂપેરખા દોરી છે. રા. અંબરીઆ જુદી પદ્ધતિ અંગેશકાર કરે

છે. તેમણે એક મરખા ધોરણે યુગોને
 'વૃદ્ધ' નથી પણ 'અકિન' એના નામ તેમ
 'યુગનાં પ્રાપ્ત' લક્ષણ પરથી 'નરનિદ યુગ'
 'પ્રેમાનંદ યુગ' 'મદ યુગ' અથવા 'યુગ'
 એ પ્રકારના નામ આપ્યા છે. દરે નામ
 'વૃદ્ધ' એ એક નીકાવાત છે પણ અહીં
 એક જ દૃષ્ટાંતથી આ યોગિ તપાસી શકે.

યુગપ્રવર્તક—૩, સુ અન્વરીઆ કહે છે
 તેમ, 'યુગાધિપતિ'—એ પ્રકારનો નબળે
 પેનાના સત્ત્વ મહાશયીઓને નિમ્નેષ કરે તેવા
 પ્રવાથી આદ્યત્વકાર-શીકષીઓ, પેનાનુભ
 મણ જમારી તે દારા પેનાની બાવનાઓને
 દેખા પ્રચાર કરનાર—પ્રેમાનંદ કે દા જ્યેન્મન
 મણ નરનિદ મહેતા કે નારના યુગો મન્નવામાં
 તે કાચિયમુખી થાય છે. મીઠા ને જુવાણ
 નરનિદ મહેતાના મમમલીન દવા એ હાલકાસ-
 કમની લડીકા છે; પણ એ વળેનો અભ્યાસ
 વધુ થાય તેમ તેમ જાણીએ-પ્રવૃત્તિમાં પ્રયોજક
 ને તે દમણી પણ અમર હોવી એવેએ-
 નરનિદે મીઠામાંથી 'નિમ્નેષ' કરા નથી
 તેમ તેમને પ્રવચ્ચ કે પરાશ રીતે સિલ્પ પણ
 બનાવ્યું નહોતું. પ્રવેકની વિશિષ્ટતા ને અકિન
 છુટા પડી આવે છે, એટલે અકરમણી એક
 જાળનામાં જન્મેવાને એક જ જગત નીચે
 લાડી મુકવાનો રીવાજ કૃત્રિમ ને
 સહેજે પ્રચારપદ બને છે. યુગના ખાત
 નોપચાનેજ લક્ષણ ન હોય ત્યારે હાલકાસને
 બીજી રીતે અર્થક સાધાને પણ દરિયાની
 નીરનીચીની અર્થજ સ્વાભાવિક છે. વળી,
 ઉપસાગત 'યુગ' ની એક વધુ દક્ષિણ રચના
 એ રીતે થઈ શકે કે નરનિદ ને મીઠા વીરો
 સ્વતંત્ર પ્રકરણોમાં નિર્ણય કરીને 'આપણું

યુગ' એ નામ આપણું પદનામ ને નાકરના
 સમયને આપણું આપણને મોલી પ્રતેની
 આજીવી દરિએ તેમજ જાવાબુની મળા અમર
 નાકર પર હતી એ કાલે આ યુગોત્તરના
 વધુ સાર્થક થશે ઉપરાંત, આ મુદ્દા પર અહીં
 ખાતમ જાર એવા માટે મુકો છે કે દરિયાનું
 યુગવાત વર્ગીકરણ પો ૫ રીતે કરવામાં મુકેવી
 પડે નહીં આપણા મનોપનશાસ્ત્રની અવગ્યા
 કે તેવે વખતે યુગો પાડના પહેલા વધુ પડીણ
 તથા ચિંતન આવશ્યક છે.

સાહસના દનિદાસમાં સમકાળીન
 માહિત્વાનેનું કાલ વિચારતું કે નહીં એ
 પ્રશ્ન અર્થસ્પષ્ટ છે એ પ્રશ્નને નિર્ણય
 કરવાનો આજાર બહુ અરી દલિદાસકતા
 અકિન પર રહે છે. મમમલીનો પ્રવેશ
 સુગ દેવથી તે એટલે અરી મુખ રહી શકે,
 બાલ્ય તેજસ્વતાથી અન્વવાની કે નવપ્રતિભા
 એટલે જગતથી વર્તવાની મામાન્ય જનને સદજ
 જનિને તે એટલે અરી વશ થાય નહીં, તેમજ
 અરી તેની સાદિત્વપરીક્ષા અર્થમાં અને
 અન્વવોરિત નીપડે તોપણ ને નવામાં નવા
 લેખોમાં મુકીએ 'હતિકામ' આપણને બહો,
 જેમની ધાત્રીપરી અમર દેશના માદિત્વ
 જીવન પર મરં કાલ મારે પડી મુકી દોષ
 તેવા લેખોની અર્થ કરે તેમાં કે
 બાક નથી આ દરિથી જેવાં
 સુ અન્વરીઆએ ૧૯૭૦ મુકીની સમય
 ફરેજા અન્વેષીને ત્યાર પછીની પ્રગતિનું
 માત્ર દિશાસન 'કુપ' હોત તો તે રીત વધુ
 સ્વાભાવિક ને યોગી રીકાવાત બનત એમ
 પ્રવેશિષ્ટ રીતેના કેટલાક અભિપ્રાય જાણનારને
 લાગ્યા વિના રહેતું નથી.

* જાણનાર પદમાં તથા દરમરકમમાં નરનિદે અન્વવણ છે પણ જાણનાર દરિએના પ્રકારની વિવિધતા
 નવા પ્રમાણની નિયુક્તા બનાવનાર દેવા, દેવતા એ અન્વવણે આજ મહત્વ આપવાની અકર અન્વવણી નથી.

પ્રવેશપાથીના લેખકમાં જોઈએ તેવી ચિત્રાત્મક ને સચોટ શૈલી કરતાં વાપરી શકતા હોત તે એક મહત્વના ગુણનો ઉમેરો મંચિકામાં સ્વયમેવ થઈ જાત. તેમજ ગુજરાતી એ વિરોધી તરવાનાં વિચિત્ર મિશ્રણ જેવું લાગે છે. હમણાંના સુસિક્ષિત લેખકો લખે છે તેવી સરસતામય અને ગૌરવાન્વિત લાગતી પદ્ય તત્ત્વના પ્રાંતના છપ્પત આવાપ્રવાહને અવગણી શૈલીની જોડે જોડે પદ્યોવાદ અતિશય ધરમય અને સામાન્ય વાનગીનના અત્યવરૂપ સખ્તપ્રયોગો રચી રચી દૃષ્ટિગોચર થાય છે. પરંતુ એ સૈકાનિકાળનું ગુજરાતી છે એ નોંધવાની પદ્ય વ્રત છે. એજ એ વિરોધી તરવાના ગુખતર અંશો આવતા ધુમની લાપા ધડો-ને વખતે એ જામાનાને અંતે ખરેખરી ગુજરાતી સાદિત્યની લાપા ફરી એક વાર લપાઈ. સ. અંબરીઆ પદ્ય વધુ રસાવિવેક ને નિમિષાભક્તિ દેવાની શાખા હોત તો એ લાવે ગુજરાતીના વિધાયક માંના એકની માનવંતી પદવી પરી શકત. અત્યારે તો તેમજો એકજ વાતનો તત્ત્વ ક્યો જણાય છે—અનર્થન કરનાં 'કાકજ રીને બપોઇ નદી જવાનોઃ લવના પાનાવરજમાં વિચરવાની એ રેવ મુત્તલદીઓ માટે ધર્મ છે. સાદિત્યવિવેચકો માટે આત્મપાત છે.

એ વધુ નાનાં પદ્ય મહત્વનાં રખતનની

નોંધ લઇ સમાપ્તિ કરીએ.

મંચકારોની તથા અગત્યના મંચોની કક્ષાવાર અનુક્રમણી વિના આપા સુસ્તકની ઉપયોગિતા ફેટલી પડી જાય છે એ વાત સ. અંબરીઆ જેવા શિક્ષણજ્ઞાના અનુભવી ની ખ્યાન બદલ રહેવી જોઈતી નહોતી. તેજ અનુભવ તેમજો એ પદ્ય ચરતી શકે કે પ્રકરણને છેડે કે રીપના રૂપમાં વધુ અભ્યાસ માટે માર્ગદર્શક થાય તેવા મુખ્ય પુસ્તકોની સંપૂર્ણ યાદી આપવી એ આવી કૃતિમાં સર્વથા આવશ્યક છે. મંચવિવેચનો વધુ અસરકારક નીવડ્યા માટે પ્રત્યેક મંચકારના પ્રતિનિધિરૂપ ઉતારાઓ નમુના તરીકે આપવા એ સર્વશ્રેષ્ઠ માર્ગ છે પણ તેમ કરતાં પ્રવેશાનનું કાલ્પનિક વેળું 'થવાનું' જેખમ લેવું જરૂર છે. તેજ ઉતારાને અક્ષાંશે ઉપર અચરેતો યાદી-એ કે તેમાંનાં કેટલાંક પુસ્તકો વિદ્યાર્થીને દુર્મિલન રહે તેવાં છે—પદ્યો ઉપયોગી થાય.

સાદિત્ય પ્રવેશિકાની આવી આવી અનેક તુડીઓ (જેનું અહીં ખ્યાન રેખાદર્શન કયું છે) છતાં, એ પ્રકર થઇ ત્યાંમુખી આપણી પાસે એ વિચરનું એક પુસ્તક હવેજ નહીં એ ખ્યાનમાં લાગે ત્યારે પડેજ કરનાર તરીકે કતાનો પ્રવાસ પડતા ઉપજનને ખાત છે. એમ છંછડું ગ્રામ થાય છે.

(૨)

લેખક:

શુ દુર્ગાશંકર કેવળસભ સાગ્રી.

સભ્ય, સાદિત્ય સંસદ.

શ્રી

ધન્ય કુમાર ચરિત્ર (બાલેતર) -

પ્રસિકાનાં : શ્રી જીવ ધર્મપ્રસારક

સભા, આવનગર, ૫૬ ૭૦૭. મુદ્ર ૨. ૨-૮-૦૦

જેવા ઉત્સાહ અને કલ્પાવશી ગમ્મિયાળના એ સદિત્યનાં વિવિધ અંગો એકવા માંડ્યાં હતાં તેવાજ કમાદશી વર્તમાન સમય જેનો

અંધશક્તિથી પોતાના પૂર્વજોની મહેનતને એણે ન જાણે હોવા માટે જોનું માહિત્યનું પ્રકાશન કર્યું કરવા લાગ્યા છે. ૭૦૦ પાનાવા (૮૮ પ્રમુખ) પાંચ મુલવણી મુલતકી કિંમત રૂ. ૨-૬-૦ રાખી છે એ પોતાના સાહિત્યને સમૃદ્ધ બનાવી તેનો પોતાની કેળવણી મહેનતો પ્રચાર કરવાની જોનોની ઉદ્દાગ શક્તિનું જ પશ્ચિમ છે.

મૂલ અન્ય મહેનતોપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગર મહિના પ્રસિદ્ધ જ્ઞાનમાસ્યગણિએ* જનકજીનિ સુરિના 'જ્ઞાનકુમુદ' નામના પદ્યમય અથ ઉપદેશી વિસ્તાર કરી માદી મહારાજ સંપીમાં લખેલો છે 'શ્રી ધન્ય કુમાર નરિવ' જોનું દરિયે સુપાત્ર ઘાતેલો મદિમા વણવવા લખ્યોએ છે.

જાણ્યો અને જોડો રચે તથા જાણ્યો અને જોડો વચ્ચે મેસુતમા વિવિધ રિયવના મોઢા પ્રથો લખ્યા માટે એક વખતે જોડો રચ્યા બાંની હતી. આ રચનાઓ આરબ જોડો અને જાણ્યો વચ્ચે થયેલો અને જાણ્યોના મેથોની અનેક મેથોના જાણ્યો કરે તથા કેટલાક મેથોના સરસાક પશુ કરે એવું પ્રતિજ્ઞાથાની તથા સ્વતંત્ર સહિત જોડોએ કરી સનના આરબમાં ૫-૬ જાણ્યો માં ઉત્પન્ન કર્યું છે, જોડો આ રચનામાં કેક પાણીથી આવ્યા પશુ એમની જાણ્યો સાથે ની કરીકાક ખણા કાચ સુધી હતી અને આ

રિતે જોડોને જે વિશાળ મરફૂત* સાહિત્ય ઉત્પન્ન થયું તેમાં સ્વતંત્ર કરતા અનુકરણાત્મક થયું છે જાણ્યોના જાણ્યો જેવું જાણ્યો જાણ્યોની કાલજી જેવી 'ઉપમાત્મક પ્રપચ્યા' શીરે દર્શાવેલો મુપ્રસિદ્ધ છે પશુ આ જાણ્યો સાહિત્યમાં પ્રતિજ્ઞા નથી દેખાતી અને ક્યા પશુ ઘણી ઉતરતી છે. પરંતુ જોડો ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાંતો તથા આચારોનો ઉપદેશ આ મર્વ મદિમામાં જાણ્યોનાર વખેલો છે.

આ સાથે ઉપદેશ વણના વાંતાનું જોડો તંત્ર શુક અને નિષ્પ્રશ્ન થતું જાય છે. 'શ્રીધન્યકુમાર નરિવ'માં પશુ એમના જાણ્યો છે. જાણ્યો આચારજી રિતે જોડોએ જોડો મદિમા જાણ્યો વર્ણવેલો છે તેજોજ મદિમા જાણ્યોના વર્ણવેલો છે. જાણ્યો ધર્મ અને પરાધીને પશુ આચારજી નીક જાણ્યોની પુરુષોએ પાણ્યાના અનેક જુદા અને વખતે કરણ દર્શાવેલો જોડો સાહિત્યમાં મળે છે. પશુ પ્રમુખ 'ધન્યકુમાર નરિવ'માં આજાણ્ય ધન્યકુમાર વરવાર નરી નરી કન્યાઓને પશુ છે અને આજાણ્ય સાથે જુની અને નરી વધી પત્નીઓને તથા દહા અન્ય જાણ્યો નીક છે. જોડો સ્વયે પશુ પ્રારમ્ભ બળે તથા શુદ્ધિ બળે લગ્ન સાથે પત્ની પશુ મેથો છે. આ રિતે જોડોના એક અંગનો ઉત્કર્ષ દેખાતા જોડો અંગનો અંગકર્ષ થયું મળે છે.

સ્ત્રીકાર

જોડોવારી અનુવાદ: રા. જુજરામ રા. પ્રકાશક: નવજીવન પ્રકાશન-મદિર-અમદાવાદ. મુદ્ર. રૂ. ૦-૧-૦૦

રજકાવિત (ત્રીજી આગતિ) સમાજકે અને પ્રકાશક: રા. હંપાવ કન્યાપાલ જાણ્યો. મુદ્રક: કાપોશવ અમદાવાદ. મુદ્ર. રૂ. ૧-૨-૦૦

૧. દેરાલેકત બાણ મોતીલાલ થાપ: લેખક
અને પ્રગટકર્તા: નં. ૧. ગદ્યાભાષે લેવાબાધ
અપદવાસા. સંગ્રામપુરા દલદીઆં શેરી મુરત:
મુદ્ર. રૂ. ૦-૮-૦.

૨. નીતિધર્મ અને સર્વોદય: લેખનાર:
મદાનના ગાંધી. પ્રગટકર્તા: ગાંધીજી સાહિત્ય
મંદિર. દિગંધી મુરત. મુદ્ર. રૂ. ૦-૮-૦.

૩. રાષ્ટ્રપ્રાચેસિદ્ધાંત: લેખક: રા. ગજાનનભટ્ટ,
પ્રકાશક: પ્રતાપ પુસ્તકાલય, મુદ્ર. રૂ. ૧-૪-૦.

૪. અક્ષતી-દર્શન પ્રકાશક: રા. શિવનારાયણ
મિશ્ર. પ્રતાપ પુસ્તકાલય કાનપુર. મુદ્ર. રૂ. ૦-૨-૦.

૫. ગાંધીજીનું નવજીવન: પુસ્તક ૭ મું.
નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ.

૬. વણાટશાસ્ત્ર ભાગ ૧ લો. લેખક અને
પ્રકાશક રા. મગનલાલ જુલાલચંદ ગાંધી.

૭. મદ્યમ, સામરમતી. મુદ્ર. રૂ. ૧-૧૦-૦.
કચ્છનો અવતાર: પ્રકાશક, ગૌરાજી

કાર્યાલય, રાણપુર, મુદ્ર. રૂ. ૦-૧-૦.

૮. હોંદ કેમ પાલખાય થયું? મંદાક: રા.
નરદત્તિ દ્વારકાલાલ પરીખ. પ્રકાશક: નવજીવન

પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ. મુદ્ર. રૂ. ૦-૮-૦.

૯. લોકમાન્યને અદાનગિ: પ્રકાશક: નવજીવન
પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ. મુદ્ર. રૂ. ૦-૪-૦.

૧૦. સાહિત્યમાં ત્વરકમરણીય રહે એવી આ અદા-
નગિઓ છે, એમાં જાન હલ્ય ગ્રેમ અને

પૂન્યભાવની મીડી મુગંધ છે.
પુનર્જન્મ અને ભગવતેસો મજ્જીમુસ.
લેખક, રા. દિનેશલાલ થાપ. અનુવાદક, રા.
કર્મચામ દ્વારકાલાલ મહેતા, ભંડ. મુદ્ર. રૂ. ૦-૨-૦.

મુદ્રક: સંમદકર્તા. સૌ પ્રગિયા મહેતા
તથા મૌ. દૌદામિની નીમકં. પ્રકાશક: રા.
ઉદુલાલ કર્મચામ થાપિક. મુગંધ કાર્યાલય:
અમદાવાદ. મુદ્ર. રૂ. ૦-૮-૦.

૧૧. રાષ્ટ્રપિત્ત: અધિપતિ અને માતૃક: રા.
કમલમલાલ લાલશાહ આનંદ. કપડવંડ.

૧૨. કેળવણીનું સાહ્ય: લેખક: રા. મુગંધકર
દ્વારકાલાલ રાણી. પ્રકાશક: રા. કૌતિલાલ

ગોપાળજી ભટ્ટ. પીટીઆ.

૧૩. હિંદુ યુવક તંત્રી રા. મુરગરામ મંજી
રામ ભટ્ટ. પ્રકાશક: રા. ગણપતિરાકર નારજી

દેરાલ. કલ્યાણ મોતીલાલ નં. ૨. ૧ લે માલ.
કાંતવાડી, મુંબઈ.

૧૪. આદ્ય દૈ. જાણકો: (ખીજી આદ્યતિ)
ભાગ ૧ લો. લેખક: રા. નરદત્તિ દ્વારકાલાલ

પરીખ. પ્રકાશક: રા. ઉદુલાલ કર્મચામ થાપિક.
મુગંધ કાર્યાલય. અમદાવાદ. મુદ્ર. રૂ. ૦-૧-૦.

૧૫. સેવાદાન-મુરત. (ખીજી અને ત્રીજી
વર્ણના અદ્યવાદ) મંત્રીઓ: રા. મોહનલાલ

પાર્તીશંકર દવે. તથા રા. દવારાકર ભાઈશંકર
શુક્લ.

૧૬. મ્યદેશ: અનુવાદક: રા. જુગતરામ દવે.
મુદ્રક અને પ્રકાશક: રા. રામલાલ મોહનલાલ

ગાંધી. નવજીવન મુદ્રણાલય. અમદાવાદ.
મુદ્ર. રૂ. ૦-૨-૦.

સ્વામી

રા. મનાડરંગમ હરિહરરામ મહિતા,
બી એ મ.સી. શાહિન્ય સસા

નિવસ

શ. દલાવ, યે દામ

સાં. વરાઝિ કુમ મચારી, જમનને નામ નચારી.

ભારતવનની એકપ—મળીમા, મનહર વેલુ વમાડી,
સપનવલ પડે સુદર બાગા જેને જગત જાણી,
મોહન મવ સુણાવી.

બગમીમી આવી રાખા, સોરખી મુખ સ્વામા,
સનવતથી બ્યારી રાશિવત્ની, કલિકુ દેસથી મખા,
પ્રીત પ્રગુ પર શારી.

મદમહી બ્યારી મરિહી, મરમહી મચનેશી
માપત દેશથી બ્યારી રાખા, જેની સુદર વેરડી,
હવે પ્રિમે ઉજાગી.

માવ વસાત વાગે કડે માતર, કડે પડી સકુ નામી,
નુત્ય કડે મહાં શુભોગે કનેવે, જરમર માગે પીમારી,
અનિવ સુવત્ત ઉદારી.

રમ નણી એ કુન ઉડી ને, મહા ઉની આપાગે,
નેવ જગત સકુ વિરમવ શામુ, આ શુ કોણ બામે,
હોતી કેતી જમારી

તંત્રીસ્થાનેથી

એક પુલ્કરખરણ

નિહાસમાં આજ રહી જ્યારે ૧૮મી
માર્ચે શેઠાજી દિવસ પરે બાથ, પરં દિવસ
પર તે તારીખે અમદાવાદની અદાલતમાં એ રખાઈ
પણ કે જ્ઞાતજ્ઞના એક અપૂર્વ મનદોષ
પુરાવાથી સાક્ષી હવે વધુ વખત સહી રોકે
તેમ નથી. અંતમાં મુનીબને હ વર્ગની રીત
અસહ્ય-એટી આગળી કે તેમની એકાગ્ર
કામના પ્રાપ્તિને ઈચ્છાક મઠ પડે.

અને એ મણી છે એટી નથી જી એમ
મથા માટે મદીનાનો ઇતિહાસ મત્સરી રહેાડે.

૧૨મી આદિપ્રવાર, પારસમાધવેલ,
અવિનયમને વીરે મહીર અને આદ્ય
પ્રતોનું પ્રથમ એણે આપ્યા વિના પણ એટલું
તો નિશક કહી સકાય કે મંપીલના અનન્ય
રસને આ તારાલિક અર્થોએના ઉપયુ વાતા-
વરણથી અનુદ રહીએ તારીજ કે ક સવનન
તેનું છે. એ પુરુષની ખરેખરી નેક સરજનિ-
એના અભ્યાસને મળી પુરોલ છે. તેણે
કામની જેમ કમ્પેસ પ્રત્યેષે છે, પુરુષની
જેમ અદિએને મંવ આપે છે, માત્રીનીની
જેમ હર્મનીન ન્ખો હવત રસપ્રત્યેષે હમુની
જેમ અસપ્રમંજુ માત્રા છે, મુખરની જેમ
સુરોલી જરમ નીચે દગાઈ મવલી કમ્પે
અન્ય રહેલી અરિતતાની મીનમારીને સહેલી
રાખીને સવંદ નલ્લ કતો કંબલે છે
આમ, અને મદામાએલી વિનુનિત સવને

નિષાતાએ આ એક મદાત્મા ધારો જણાવ
છે અને વળી ન્ધારે એમ વિચારીએ છીએ
કે દેશની આર્થિક અને સામાજિક ક્ષતિને નેવા
એનિક પ્રતોને પણ તેણે વીસારે પ્રકાશ નથી,
તારે આ મદામાએલી મદામાની અદિનીવતા
દષ્ટિ સમીપ પ્રલણ તરી આવે છે.

તે મુન્નામાને નવેનમેશની અલખપાલ
નથી અનન્યની તપશ્ચર્યાએ તેને તો રિધન
પ્રથમ મળી નિધન શાંતિ ને અખત અમમાનક
અપાયા છે છતાં પણ આપણા પોતાના
આશાસન માટે અને આપણી સિખલની
પોષના આગીત કરના માટે એ મદામાને
નવેનમાથી પ્રકાશ કરાવવા એવ આપણ
તારાલિક પરમ ધ્યેય દોડુ એણે અને તે
આપણે એટલી તરાએ એ મદાપુરુષની આરના-
એ તરફ હાવનન આપણા કરેલું નેટલી
તરાએ સિદ્ધ થશે એ નિશક છે.

અભામ પુનો રોમ મહોત્સવ

અમદાવાદના સામાજિક ક્ષણપુને મથ
નારીખ રૂપી માર્ચે ૧૯મીએ વર્ગ પુરો થતાં
એ પને પોતાનો રોમ મહોત્સવ ઉજવેલ
વર્ણીઆટાહો જનિને આપીત ન રહેના એ
જન પોતાનો જન નીરનાથી અને નિમિત-
પણે ભરે કરતું આપણું દેશથી માનાવે
મર્ષે પણ છે. કે કે મોટેના કામના નિ-
કારણે એણે સજા કરાવે તરી વિવળ મેલવા
છે અને કે કે પ્રમથે એણે સવનમાથી

સારા માર્ગે લોકમતને દોરવો છે. તેથી આ
મુખ્ય પ્રસંગે આ પત્રને અમે અભિનંદન
આપીએ છીએ. વિશેષ અમારી એવી માન્યતા
છે કે હાલની સ્થિતિમાં ગુજરાતી સાપ્તાહિક
ને વર્તમાનપત્ર અને માસિકના મિશ્રણરૂપે
પ્રકટ થાય તો તે વિશેષ આકર્ષક બની તેને
પ્રચાર વિસાળ થાય. એટલા સારા લાભપ્રદ,
પ્રવર્ણક અને અમે વિનંતિ કરીશું કે જો તે
સિવાય કંઈ ને હાથ અમને જરૂર નાવું લાગે
છે તે મોટું કરી સાંસ્કારિક દૃષ્ટિબિંદુથી
લેખાલક્ષ્ય લેખોને પણ અવારનવાર સ્થાન
આપશે તો એની સૌક્યપ્રવૃત્તિમાં વધિક શરે
એટલુંજ નહીં પણ એને પ્રચાર બધું રિજાજ
બધું ગુજરાતમાં એ એક સારા સમાન બધ
પાશે. અંતમાં એ પત્રને અમે પ્રતઃ અભિ-
નંદન આપી એની ઉત્તરેતર વધિક ઇચ્છીએ
છીએ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠના સંગીતમંદિરનો

અભ્યાસક્રમ

અમે અમારા માર્ગશીર્ષના અંકમાં સંગીતના
સંબંધી સંમેલી નોંધેલ સહને આશા પર
આશા, મીડવાણીનો પત્ર આપ્યો છે. એમાં
સંગીતમંદિરનો અભ્યાસક્રમ પ્રસિદ્ધ કરવા
અમને સુચના કરવામાં આવી છે. તે સમજા
નો સ્વીકાર કરી અમે એ કમ ને વધુ સરળ ને
સુઅવશ્યિક થવાની જરૂર છે તે નીચે પ્રસિદ્ધ
કરીએ છીએ.

સંગીતમંદિરનો અભ્યાસક્રમ.

૧ છું વર્ષ—

શાસ્ત્ર—(સીઘરી) સપ્તસ્વર, અવરોહ,
તથા સાઠ સ્વરાગકાર.

પ્રવચ્છ પ્રદર્શન. (મેઠકીક) નીચેના રંગોની

સીને સાથ તાન અપાવવા સાથે

૧૫૩૮ કથાણ, અપ્રકાશ, માથ,

દોડીઆ-કેસ, સારંગ, ખમાર
હંમેરી, કોરી, માલ, મીઠાચાંચી,
પીપુ તથા બિરખી.

૨ છું વર્ષ—

શાસ્ત્ર—અથા સ્વરાગકાર આમ; કથિત,

મુચ્છના પી. હું

પ્રવચ્છ પ્રદર્શન—નીચેના તાલ પગલતી

આવાયું જોઈએ.

છવરા, હુમાલી, કેરવા, એક

ચેતાન, રૂપક, તેવરા, જાપતાલ, તથા

સરકાકતા, કુપરો, તરાણ, અને તાનાલાખ

ની. સાથે નીચેના રાગની સીને.

દમીર, મીઠસરિમ, ભાગેલી, શંકરા, સિંધુરા

સોહની, રમેદ, હેરા ભુમપલાસ, મીનાવલ

૩ છું વર્ષ—

શાસ્ત્ર—સીનેનું સ્વરસંખન, (મેઠકીક)

અને ઉચ્ચતાનાસાગતું શન

પ્રવચ્છ પ્રદર્શન—નીચેના તાલ પગલતી

આવાયું જોઈએ.

દીપચાંદી, મમાર, શુભસ, આકાશતાલ,

પંચળી.

નીચેના રંગોની સીને—

નર, કાનઘ, બિભાસ, પરજ, તોડી, સજાત

મુલતાની, દહિળ, મીઠ મહાર, મનાઓ

પુરની, આઝાણ, તથા કાલિંગદા.

૪ છું વર્ષ—

શાસ્ત્ર—અને તે સીનેનું સ્વરસંખન તથા

સારીમન કરતાં આવાયું જોઈએ.

જુદા જુદા રંગો વચ્ચેના ફરક

પારખવે. સંપૂર્ણ તાનાલાખ સાથે

સીને આપી.

પ્રવચ્છ પ્રદર્શન—નીચેના રંગોના તાલ

જમાવવા, કુપરો, તરાણ, મીઠાચાંચી, તથા

ચરકાર-વચન, જેનેવંતી.

P.W.G.

કામીનીઆ ઑઈલ

— ૪૦ —

હિંદુસ્તાન સરખા શરમ મુલકમાં બાળને સાફ સુંદર અને તંદુરસ્ત રિયતિમાં જાળવી રાખવા તથા મગજને સાંત બને. ખુશમુમ્ત રાખવા માટે કામીનીઆ ઑઈલ અત્યંત ફાયદાકારક છે. કામીનીઆ ઑઈલની, ભાટલી એક રૂપીઆની કિમતે દરેક શહેરમાં રવાં તથા ગોરાકી સામાન વેચનારા પાસેથી મળી શકશે.

શ્રેષ્ઠ એજન્ટ:-

ધી એન્ડેલો ઇન્ડિયન ડ્રગ્સ

એન્ડ કેમીકલ કું.

નં. ૧૫૫ જુમામસ્જીદ, મુંબઈ.

સુરતના એજન્ટ:- મુસા અમસ, બાગાતજાવ, સુરત.